JAARBOEK VAN LIMBURGS GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDLICHE GENOOTSCHAP

Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

Historique et Archéologique

DANS

LE DUCHÉ DE LIMBOURG.

TOME VII.

1870.

RUREMONDE,
TYPOGRAPHIE DE J. J. ROMEN.

1870.

CHRONIJK DER LANDEN

VAN

OVERMAAS EN DER AANGRENZENDE GEWESTEN

DOOR EENEN

INWONER VAN BEEK BIJ MAASTRICHT.

VOORWOORD.

In eene der afleveringen van het tijdschrift: *Le Bibliophile belge*, jaargang 1855, 2de Serie, Deel II, spreekt de Heer Reulens, bibliothecaris bij de Borgondische bibliotheek te Brussel, ter loops van een handschrift dier boekerij, opgesteld op het laatste der XVde en in de eerste jaren der XVIde eeuw door eenen inwoner der gemeente *Beek*, bij Maastricht.

Vermoedende dat dit werk over de lokale geschiedenis onzes Hertogdoms eenig licht kon verspreiden, werd hetzelve door den HoogEdelGeb. Heer Baron G. de Crassier, raadsheer van het hof van Cassatie te Brussel, bij het Belgisch Ministerie van Binnenlandsche Zaken ter leen gevraagd, en ons ter onderzoek en beoordeeling overgezonden.

Uit dit onderzoek is de publicatie geboren, die hier het licht ziet.

Ons handschrift, dat zoo als wij even zeiden, aan de Borgondische bibliotheek behoort, maakt een band uit met een exemplaar der *Excellenste Cronike van Brabant*, gedrukt bij Rolant van den Dorp, te Antwerpen 1497, in groot 4°.

De schrijver schijnt deze chronijk als voorbeeld genomen te hebben ter zamenstelling van de zijne. Immers zijne wijze van schrijven stemt met de methode der Brabandsche Chronijk tamelijk wel overeen, en het exemplaar door hem gebruikt is voorzien van verbeteringen, noten en kantteekeningen, die bewijzen, dat hij ze met aandacht heeft bestudeerd. Wij geven de voornaamste dezer kantteekeningen als appendix bij onze uitgaaf.

De gedrukte Chronijk van Dorp, die gepagineerd is met de hand, telt 408 bladzijden; zij is gevolgd door het handschrift van onzen schrijver beslaande 130 bladzijden in 4to, geschreven op stijf papier, in twee kolommen, in klein geprest maar duidelijk schrift.

Dit handschrift neemt zijnen aanvang met eene lijst der voornaamste Heiligen van het kerkelijk jaar, met het tijdstip van hun overlijden. Dan volgt eene nota van kosten, veroorzaakt in 1474, door Karel den Stoute, tijdens het beleg van Neuss, en eene lijst der koningrijken en vorstendommen der Christenheid. Eindelijk verhaalt hij de geschiedenis van het Oude Verbond, van af de schepping der wereld tot op den tijd der komst van Mozes.

Deze vervelende introductie, die veel gelijkt op het kattenmuziek, wat onvermijdelijk alle concerten van snaar- en blaasinstrumenten vooraf gaat, schijnen aanteekeningen te zijn, door den schrijver nedergeschreven ter ververssching van zijn geheugen. Dan volgt de titel van zijn werk in rood schrift:

Hyr begynt

eyn boeck off eyn regyster van menygerhande inde van veel punten inde saecken inde wessen off stucken, die geschyet syn, geystelycke off werltlick, daer men aff sprecken inde kallen mocht int ghemeyn; als van date me te wetten, so wyl tyt off in waet joer dat sy geschyet mochtten syn, off so wy mennych joer datz leden is; den datten sal men hy in dyssen bueck veÿnden etc.

Gelijk alle oude chronijkschrijvers begint ook onze auteur *ab ovo;* hij opent zijn werk met de geschiedenis van het Oude Testament van af de schepping der wereld tot op den tijd van Christus; vervolgt dan die der Romeinsche keizers, der Frankische koningen, en bespreekt een groot getal vorsten en heiligen. De laatste 84 bladzijden bevatten de gebeurtenissen van zijnen leeftijd, die hij zoo veel mogelijk jaar voor jaar en feit voor feit getrouw aanteekent en beoordeelt.

Van af het jaar 1468 hebben wij dan ook zijn handschrift feitelijk en zoo veel mogelijk woordelijk teruggegeven. Alleen tweederlei veranderingen hebben wij ons veroorloofd. De schrijver is zeer omslagtig, en boekstaaft somtijds tot twee of drie malen toe hetzelfde feit. Dit is een bewijs, dunkt ons, dat hij zijn werk met lange tusschenpoozen heeft zamengesteld. Wij hebben, waar het gevoegelijk ging, dit dubbel verhaal weggelaten en het bewaarde, zoo noodig, verrijkt met eenige ophelderingen, genomen uit het weggelatene. Ten tweede hebben wij de chronologische volgorde, die door den schrijver niet altijd in acht genomen werd, hersteld; dit wil echter niet zeggen, dat wij zijne jaartelling en dagteekeningen, die meermalen niet stemmen met die van andere schrijvers, zouden verbeterd hebben. Aan de innere zamenstelling van het werk hebben wij niets gedaan. Waar de tekst duister was, hebben wij woorden ter opheldering tusschen ( ) ingelascht. De lezer moge ons deze kleine veranderingen ten goede houden. De letterlijke uitgaaf van het handschrift was niet doenlijk; de oorspronkelijke volgorde der feiten kon, zonder verwarring, niet bewaard worden.

Voor ons gewest is deze chronijk eenig in haren aard, en voor de geschiedenis onzer provincie van veel gewigt. In verband met de *Chronijk van Maastricht en omstreken*, die wij in het eerste deel der *Publications de la Soc. Hist. et Archéol. du duché du Limbourg* bladz. 70-93 hebben bekend gemaakt, kan men hare waarde klaar en duidelijk kennen.

De twee geschriften vergansen en completeren zich op eene verassende wijze. Zij vormen te zamen eèn omstandig verhaal, eene geschiedenis der voornaamste gebeurtenissen, voorgevallen in de landen van Overmaas, in het opper-kwartier van Gelderland, in het graafschap Loon en in het bisdom Luik, op het laatst der XV^de en in het begin der XVI^de eeuw.

De schrijver van dezen belangrijken arbeid maakt zijnen naam niet bekend. Uit zijn verhaal blijkt, dat hij een inwoner is geweest van *Beek*, bij Meerssen. Hoogst waarschijnlijk was hij een priester, wel ervaren in het Latijn en in het Vlaamsch. Zijn schrijftrant en het gebruik van eene menigte woorden uit den tongval onzer omstreken kenmerken iemand, die een groot deel van zijn leven in het land van *Valkenberg* heeft doorgebragt. Alhoewel zijne taal Vlaamsch of Zuid-Nederlandsch mag genoemd worden, maken zijne Limburgsche woorden, uitdrukkingen en spreekwijzen zijn verhaal dikwijls onverstaanbaar voor lieden, vreemd aan onze streken.

De plaatsen, waar de schrijver buiten *Beek* en de omstreken persoonlijk schijnt bekend geweest te zijn, waren *Luik*, *Maastricht*, *Sittard* en *Bilsen*. In 1468 was hij te Luik tijdens het bestormen en vernielen dier stad door Karel den Stoute. Misschien vertoefde hij aldaar als student in de godgeleerdheid. In 1476 was hij te *Beek*, toen dit dorp geteisterd werd door eene befaamde brandstichtsteres, genaamd *Stynke*, een meisje van dertien of veertien jaren.

In het jaar 1501 was hij te *Sittard*, tijdens de verschijning der wonderbare kruizen en teekenen der passie onzes Heeren, die zich van zelf vertoonden op de kleederen, doeken, tafellakens en andere kleederstoffen der bewoners dezer stad: „Ich saecht selver — zegt hij — myt mynen aughen op synte Joris dach, merteler, te *Syttart* in den choere.... inde due sach ich dat in den kyrcken vurs. diesse cruytzer quamen myt grotten getaele in der clercken off schoeler roeckelyncken."

In 1503 maakt hij zoo breedvoerig gewag van het stadje *Bilsen*, dat hij ongetwijfeld ooggetuige moet zijn geweest van zijn verhaal. Ook zegt hij in kennis geweest te zijn met pater Mathijs, in 1495, bestuurder van het klooster der nonnen van S[t] Franciscus te *Hasselt*. Hij vertoefde nog op den linker Maasoever in 1507, zoo als blijkt uit zijn verhaal betrekkelijk de baldadigheden gepleegd door de groote Garde. Eindelijk in het jaar 1507 maakt hij een wonder bekend, hetwelk in het klooster van *Kinrode*, in 1478, zou hebben plaats gehad, en waarvan hij de gevolgen binnen *Maeseyck* verklaart meermalen gezien te hebben.

Maar hoe noemde zich de schrijver, wiens aanwezigheid in onze omstreken gedurende meer dan veertig jaren kan worden nagespoord?

Hij zelf heeft zijn naam niet regtstreeks bekend gemaakt; maar indien wij geroepen waren, om in dit punt eene gissing te doen, zouden wij veronderstellen dat zijn naam *Joannes Treckpoel* was (1).

De schrijver verhaalt op het jaar 1469 als volgt: „Item inden selven jaer van LXIX op synte Remeysdach des heyligen buscops, due sanck Her Peter *Trecpoel* van *Beyck*, syne erste mysse te *Beyck* in die kyrcke; inde due waer hy alt XXVII jaer." Trecpoel was dus in 1442 te Beek geboren. In 1476 komt hij voor als kapellaan te *Geul;* maar in 1490 was zekere Her *Michiel* aldaar zijn opvolger. Hij was toen vertrokken naar eene andere standplaats; misschien naar

(1) In 1400 bezat zekere Peter *Treckpoel* een huis te Wyck, bij de Hoogbruggepoort. Zijne zonen Jan en Heyn *Treckepuele* waren destijds meerderjarig en zijne dochter Mechtild in huwelijk met Godart van Gelre. Zie *Publicat. etc. du Limbourg* V p. 428. In 1576 had Jonker Jan van Gavre heer tot Elsloo en Diepenbeek, een huis op de Capoenstraat, genaamd *den Trepoel*, hetwelk verborgt was aan Jan Stael voor 1200 fl. br. *Leenreg. van Curingen te Hasselt*. Misschien wordt de naam Trecpoel nog heden gerepresenteerd door den Maastrichter familienaam *Trèpels*.

Bilsen op den linker Maasoever. Over niemand spreekt de schrijver zoo intiem, als over dezen *Her Trecpoel.*

De lotgevallen van ons handschrift zijn niet bekend. Op bladz 3 der Brabantsche Chronyck leest men in letters uit de XVI[de] eeuw: „dit bock hort toe Hermen van der *Hulst* genoemt lemmeter" (1). Het werd in 1854 ten voordeele der Borgondische bibliotheek aangekocht uit handen van den heer Frederik Muller, boekhandelaar te Amsterdam.

Jos. Habets.

Bergh-Terblijt, Junij 1869.

---

(1) De familie van der *Hulst* was in het land van Loon zeer verspreid. In 1515 maakte Frans van der *Hulst*, raad-ordinaris van Braband, aanspraak op de Heerlijkheid *Eymael* bij Tongeren, uit kracht eener beschikking gedaan door zijnen bloedverwant J[r] Stas *Chabot*, heer dezer plaats. In 1380 bezat Godfried de Hulst, genaamd Landmeter, eigendommen in de Kapoenstraat te Maastricht. Zie *Publ. etc. du Limbourg* V p. 149.

CHRONIJK DER LANDEN

VAN

OVERMAAS EN DER AANGRENZENDE GEWESTEN

DOOR EENEN

INWONER VAN BEEK BIJ MAASTRICHT.

1275—1507.

1275. — In den jaer MCCLXXV, onder den Paussdom Innocentii der V, soe gescheyde te *Mastrycht* opte bruggen, dat eyn priester quam over die brugge van der Maesen mytten heyligen Sacrament, inde dat volck gynck opter brugge spelen, danssen en des gelycke ser voele mynschen; inde doer en waes nymant van hoen luyden die den heyligen Sacrament ere beweyss, overmits hoen ydelheyt. Got der Here gehenckde dat die brugge reyt ende barst; inde des volcks verdranck inder Maesen omtrent twee hondert.

1280. — In den jaer ons Heren gebuert, due men schreyff MCC inde LXXX, due wart erstwerff begonnen inde gemackt die Maesbrugge te *Trycht.*

1295. — Int jaer duisent II^c inde XCV doe toegh die tweede hertoghe Johan vuer *Wassenbergh*, myt groeten heercracht inde waen dat sloet inde allet wat daertue gehoert.

1298. — In den jaer MCC inde XCIIX due waert erstwerff aengehaven, gestycht off begonnen die calasie van *Sittart*, van den Canonycken ende dede eyn Here van *Valkenborck* inde van Borne.

1309. - Int jaer MCCC inde IX, due waert *Lechnich* gewonnen. Item opdat selve jaer waes strit te *Ruremonde* mitten Hollanderen.

1318. — Int jaer MCCC inde XVIII, due waes dat erste belech voer *Valkenborch* vanden Hertoch Jan van Brabant (inde ouch *Sittart* myt), inde hee want, inde deet due *Wyck* vuer Tricht oem muyren, dat doe ter tijt den land van Valkenborch tue behorde.

1325. — Anno D^ni^ MCCCXXV brande *Stockheym*.

1327. — Inden jaer MCCC ind XXVII soe synt dere van Tricht ser voele doet geslaeghen bij *Ysseren*, inde dat dede hoen eyn Here van Valkenborch.

1329. — In den jaere MCCC inde XXIX, due waes dat derde belech voer *Valckenborch* op sinte Valburge avent. Inde heet waert due gebrocken inde gewonnen van Johan van Brabant, des IX dachs inden Mey.

1333. — Anno D^ni^ MCCCXXXIII verbrande eyn hertoch van Brabant *Beringen* in de Kempen.

1343. — Int jaer MCCCXLIII werden *Hamel* en *Arkenteil* nyeder geworpen inde gebroken van die Ludekers.

1361. — Int jaer MCCCLXI due starff greve Dederich van *Loen*, inde dit waes de leyste greff van den lande van *Loen*.

1363. — Int jaer MCCCLXIII werd *Vurendael* gebroken.

1365. — Int jaer MCCCLXV due wert erstwerff ingesaet inde geordenert te halden duplex fest in de heylige kyrke van synte Barbara; inde propere sanck inde getyden van hoer gemaekt van eynen Heere van Ludick, eyn canonik te synte Lambrecht, geheyten H^r^ Lodewyck van Montenaken.

1366. — Anno D^ni^ MCCCLXVI feria quarta post divisionem Apostolorum, XIX die Julii erat interfectus ante Leodium, in *Vothem*, D^nus^ Theodoricus de *Valkenborch*.

1367. — Int jaer MCCCLXVII due toeghe hertoch Wencislaus van Brabant vuer *Heynsberch* inde waen die staet mytten sloet, inde warp dat sloet ter neder inde mackdet te gronde al slecht, omdat men uyt dene sloet die strate schande inde syn coupluyden inde andere guede mannen doer uyt beroufde inde dat hoen naemen.

1368. — A° D^ni MCCCLXVIII wert *Bylsen* verbrant al kael aff, op Tongeren Kyrmys (1). Inde dede hoen hoens selfs Heere, busschop Engelbrecht van der Marck.

1373. — Int jaer MCCCLXXIII due gyngen voel mynschen te samen danssen en woeren beseten, inde die hyetten die *denssers*. Inde dat waes eyn wonderlicke dollerye, inde eyns duvels bedroch onder dat volk, alst waes in die Kynder die tot synte Michael lieppen.

1376. — Int jaer MCCCLXXVI due brack der lantvrede *Scholsbergh* (2) omtrent peynxten.

1377. — In den jaer MCCCLXXVII due starff der alde here van *Schonvorst* te Rodes over Zee, in de korstheylige daghe op sinte Johansdaech Evangelist.

1378. — Item op dat jaer LXXVIII due broken die Luykger *Petersheym* bij Hocht in October, inde verbranden *Loenaken* kael aff. Item op datselfde jaer starff Her Walraven van *Bornen*, de der leste heer doe waes.

1382. — Int jaer MCCCLXXXII starff her Johan van *Moynyouwen*.

1384. — Int jaer MCCCLXXXIIII due brande der buscop van Collen die landen af, te weten *Monyouwen*, *Schonvorst*, *Monstereygen*.

1386. — Int jaer MCCCLXXXVI op synt Bartholomeus avent, due wert her Johan van *Gronsfelt* jemmerlyck vermort inde herslagen te Aken benen die stat. Inde dese mort deden die heren van *Schonvorst* inde hoene helperen opt closter te Aken.

1387. — In den jaer MCCCLXXXVII due brande der here van *Bornnen* dat dorp te *Weyden* bij Aken. Item datsefde jaer brande der Here van Schonvorst *Oupey* inde *Walhoeren* inde noch andere dorppen in dat lant van Lymbourch.

---

(1) Elders staat 1361.
(2) Het slot Schaesberg bij Heerlen.

1390. — Int jaer MCCCXC due starff her Reyner van *Bornnen.* Item op synte Praxedis nacht der Jouffrouwe due brande synte Johans kyrcke te *Trycht* kael aff, sonder der thorn der bleyff staen; nyet langhe daer nae vyele hee nyeder.

1393. — In den jaer MCCCXCIII due laegens die van *Trycht* nyeder te *Synte Margeratten* wael myt VII hondert mannen, so doet, so gewont, so gevangen. Inde dat dede hoen der greve van Morsse in crastino annunciacionis beate Marie Virginis. Item op hetselven jaer, des IX dachs in junio omtrent der middernacht vyel synt Johans thorn te *Trycht*, by synte Servaeskerk. Inde balde daernae soe waert erstwerf aengehoeffen inde begonnen der andere nuwe thorn die nu noch all daer steyt. Mer daer gynghe lange tyt toe er dat hee al volmaekt waes.

1398. — Int jaar MCCCXCVIII des XXV dachs in Junio, due waert verbrant die *Nuwestat* by Sittart, van hoen selfs Here den hertoch van Gelre inde van synen hulperen die due dae laegen, inde soldet hebben gehalden teghen die Luytger mer sy vluwen. Int selven jaer so waert die stat van *Ruremunde* belegen van beyden landen van den busdoem van Luytgen inde van den Brabanderen mer sy en wonnens nyet, inde honre bleyff alte voel doet.

In den jare ons Heren MCCCXCVIII due starff Greff Symen van Salmen de eyn heer waes te *Borne.*

1401. — Anno MCCCCI due waert *Syttart* verkocht myt syne onderdorppen die noch daeronder (syn), van den greffve van Salmen, den hertog van Gelre, dee doe eyn here tot *Borne* waes.

1402. Int jaer MCCCCII due waert dat huys te *Steyn* gewonnen van Her Arnolt van Steyn, dee due woende te *Trips*, inde hee want aff syns broder Danels kynderen.

1407. — In den jaer dusent CCCC inde VII due toech dat busdoem van Luytgen voer die staet van *Trycht* mytten momber van Parweys her Dederik, op sinte Catharinen avent;

inde due bleven sy liggen voer die staet al weynt des derde daechs nae dertienendaech in Januario a° VIII. Inde due broken sy op en toghen van Trycht ewech. Inde men sacht op ter tyt, dat die Luytger hadden bynnen Tricht geschoeten XV^{c} groete donresteyn inde XIIII. Inde twaes op dat jaer eyn hart weynter.

1409. — Item int jaer ons Heren MCCCC inde IX, als int ander jaer nae dat belech van *Tricht*, due waest al soe groet sterfte inde jamer inden lande inde in de staet van *Tricht* dat men dye noetkasse te synte Servaes due om droech, als van rechte noet saecke. Die noetkasse te Synt Servaes te Tricht die boven de hogen elter steyt, inde welcher noet kasse Sinte Servaes lychaem licht inde noch van voel andere buschoppen inde heyligen hoen reliquien, inde des kasse en dricht men nimmer oem doer die staet daen in groete noetsaeke van sterft oft van orloge oft van duyren tyde.

1415. — Int jaer MCCCCXV due bleyff der Jonker van *Erkel* doet te Gorrekem inde Hollands stryt, dee eyn heer waes van *Bornen*.

1415. — Int jaer MCCCCXV due kreigh hertoch Reyner van Gelre inde Gulick dat lant van *Borne* van den jongen greve van Salme.

1420 — In 't jaer MCCCCXX due waes der here van *Heinsberch* te Brusselt gevangen inde syn alste soen myt hoem ende der greff van *Morsse* inde noch voel guede Rydderen inde knechten mit hoem van Over Mase.

1422. — Int jaer MCCCC inde XXII waert erstwerff gemaeckt off begonnen te *Syttart* voer die Lymberghe portte die andere cleyne steynen vuerport.

1426. — Anno MCCCC inde XXVI des VI dachs inden bramont soe waes eyn groete brant off groet vuyr te *Syttart* inde Pustraet tot aen de merckt.

1431. — Inden jaer MCCCCXXXI due dede der Hertoch van Bourgonye ende Brabant den joncker van *Monjouwen*

vangen inde setten gevangen alle syn leven lanck te *Sychen* opt sloet inde daer starff hy op.

1433. — In den jaer van XXXIII due brack off vyel der thoeren te *Beyck* der nyeder, inde dat geschiede opte wyten donresdach inder vaste.

1435. — Int jaer MCCCCXXXV starff her Aert van *Steyn*.

1437. — Int jaer ons heren MCCCCXXXVII due werden gestolen uytter kyrkeschryne te *Beyck* III kelliken, inde die dyeff woerden balde daernae gehangen te *Valkenborch* by *Berghe*.

1440. — Die geprende boecken off de erste konst van prentten waert vonden te Menss anno MCCCCXL, mer daer nae quam sy over al inde in voele steden inde jaren van LX, LXIII, LXVIII.

1442. — In den jaere XLII due waes grefve Frederich van *Morsse* ant lant van *Valkenborch*, inde hadde dat pant beleent aen hertoch Phylips. Mer die Valkenborgeren loesden hoenselven aff dat hoem nyet guet en waes.

1444. — In den jaer MCCCC ende XLIIII due waes den stryt by *Broeckelen* inde *Randelroede* tusschen die Guylker en tusschen die Gelresse op synt Hubrechtsdach.

1448. — In den jaer dusent CCCC inde XLVIII due wart erstwerff begonnen inde aengehaven op synte Marcusdach evangelist, des XXV dachs inden April, der oude thoeren te *Beyck* dee nu doe nuwe begonnen steyt, mer due en waert hee noch nyet al voelmackt, dan totten ondersten scymps toe, daer die onderste pyllernnen nu beginnen.

1452. — In den jaer due men schreyff MCCCC inde LII due waert dye kyrck te *Merssen* gewyt inde consacrert, want sy waes ontwyt myt kyff dat in die kyrck geschyede van eynen wyff die eyn knechtgen sloech.

1456. — In den jaer ons Heren MCCCCLVI due sloch der alde Joncker Wyllem van Sombreff, *Beyck* oem, mytten alden Here van Reyverscheyt, inde hee vorde alle den rouff

inde alle dat plonder dat hee genomen hadde te *Valkenborch* bennen; want heet waes myt concent des Heren van Borgonye. Inde dat gescheyde hoen oem die Byssensheren wylle (1), die hadden dat herworven in Brabant, oem die van *Beick* te dwyngen ende te wylle te kryghen, om honre styfneckigheit wylle inde hoverdiën, want sy hadden cess (2) gehaet ende te bare gelegen IIII jaer, des sy luttel nae vrachden.

1457. — Inden jaer ons Here geburt MCCCC inde LVII dede die grefve Vincentius van Morsse eyn al te ser lelicke feyt off quat stuck in syn selvens stat van *Syttart.* Inde hy quam daer vuer der porte gereden myt syns selvens ind gemeyn huysgesynne, ser sympel inde onvurstelycke, inde myt schonen sutten worden den portier inde burgeren tue gesproken, vrundelycke inde hoen gelouff auch tue seggende, mer als hy in waes inde die port hyelde, so sacht hy schoffyrlicke: Ay ick hubbe myn tessche off gordel verloren, ryt snel wederom inde suecket se mich. Inde myt dene so quam daer tue jagen eyn groet houppe ruyteren inde kregen also die stat in, inde deden den burgeren groten hoverdie inde gewalt, inde vingen sy inde worppen sy hyr en daer in kelre gevangen gelick diefven en morder, inde schatteden sy due ser ongenedich eyn groet crechtich golt ende guet aff, inde men sloege einen armen burger den hals aff, oem die andere burgere te baet, inde te meer te veruren inde te wylle te brengen. Dyt is ouch den datum in dese verssen:

CLanCVLo Mors Intrat sIttart gens fLens bene ranCet;
CLanCVLo Morss Intrat sIttart pLebs pede saLtat.

Dese verssen maktde der erwerdige deken van Sittart, Reiner de Obbendorp, inde het is der datum, dat Vincentius

(1) De D. O. Ridders der Alde Biessen bezaten te Beek vele goederen, de dorpstiende en de vergeving der pastorij.
(2) Saisine, beslag of misschien proces?

greff van Morsse dat stedge *Syttart* syns selfs stat, versueckt inde myt gelofte daer in quam inde den burgeren groot gewalt dede.

1458. — In den jaer ons Heren dusent CCCC inde LVIII due waes dat geloup inde der ganck dat die kynderen inde die luyden liepen gemeynelyk overall jonck ende alt te synte Mychael boven verre wech over Vranckrick inde zee, inde dit waes eyn wonderlick wandeln, want al te meynich jonck keynt, knecht en macht, dat lyep al doe henen sonder merren off sonder besiemen off sonder orloff off vraghen honre alder, mer sy dulden ewech (1) recht off sy verdacht weren gewest. Inde dit begon omtrent vastavent inde in de vaste in den jaer LVII.

1459. — In den jaer ons Heren MCCCCLIX due waert die nuwe kyrck te *Elsloe* erstwerff getymmert gemuyrt inde begonnen daer sy nu steyt. Inde sy wert erstwerff geconsacreert gewyt inde gebenedyt in den jaer voers. van LIX op synte Dyonysii dach. Inde die alde kyrcke, die plach te staen er dese nuwe kyrck getymmert waert, die stondt by der Borch; mer die Mase hadde sy bynae al te zamen ewech gedreven.

1459. — In den jaer MCCCCLIX des anderen dachs nae synte Lucas dach evangelist in October, due starff der edele Her Johan van Heinsberch, dee buscop waes gewest in Luytgen, te *Dyst* opter Borch, op eynen vrydach.

1460 — In den jaer van LX due starff Her Johan Rubussche, pastoer te Beick op synte Lenartz avent. (2) In 'tselve jaer daernae LXI te peynxten due waer dat leyste schyetspel te *Beyck*.

1461. — Item int jaer van LXI due waert die uyrklock te *Beick* wederoem gemackt inde te samen gevocht van eynen vrouwen broeder van Aken, eyn carmelyt.

(1) In zotheid weggaan.
(2) Zijn opvolger als pastoor te Beek was Gerard van Mewen O. T. geboortig van Bree.

1461. — Item int jaer van LXI due waes die groete sterft te *Beick*.

1462. — Inden jaer van LXII due waert die kyrke te *Beick* erstwerff onder gepaveyt, inde myt steyne muyrt; inde der erste steyn daeraff waert erstwerff gelacht op Synte Gertruyde avent, inden Mert. Item opten selven tyt waert die doup affgebroken inde gesatt daer sy nu steyt te *Beick* in die kyrck inde also getymmert mytter tralie. Inde der koer te *Beick* waert due auch also besloten mytten doeren off traliën.

Item in desen selven jaere van LXII due quamen die twee groete sercksteyn te *Beick* in die kyrck, eynen op die pastoers in den choer voer den hoeghen elter, der andere op dat Herscap van Her *Johans Gelen* in die kyrck, onder dat kruytschip voer den predichstoel (1).

Item in desen selven jaer quamen die grote meyste metaelen luchteren te *Beick* opten hoeghen elter. Inde die luchtere quamen van eynen gueden man, heyt Peter int Panhuys, inde her starff opten wech van synte Jacop (2).

1463. — In den jaer ons Heren MCCCC en LXIII des vyrden dachs noe ons Vrouwen Annunciatio, due woerden die alde elteren inder kyrcke te *Beick* affgebroken, inde des vyrden dachs in den Apryl, terstont daernae wederom gemackt, als sy nu syn, mytten schoenen elter steyne boven, inde gewyt. Inde dit geschyede dat die eltere gewyt werden des dygsdachs in die guede weicke, dat was due des IIII[den] dachs inden April.

Item inden selven jaer van LXIII due waert dat nuwe vesper boeck gemackt inde gescreven van eynen pater te Trycht opten begynnenhoff, geheyten op Saxsdryss inde te

(1) De grafto mbe der adelijke familie Huyn van Geleen bestaat nog ter zelver plaatse.
(2) St. Jacob van Compostel in Spanje. De hier bedoelde kandelaars bestaan nog ten deele.

Beick bracht. Item inden selve jaere omtrent onser Vrouwen mysse Assumcio due quam der lector te *Beick* in die kyrck, daer men op syngt.

Item in den jaer LXXIV waert dat klockwerck daerin gemaeckt inde die klocken daerop gestelt. Inden jaer LXXXI wart die cappe off holtwerck te *Beick* opten thore getymmert inde daernae gedeyckt inde volmackt.

Item in dessen tyde off jaere vurs. van LXIIII van LXV inde so van LXVI off LXVII, so begaen erstwerft op te koemen inde waert erstwerff gevonden die ser abel inde subtile konste der prentte, dat men die buecke begonde al so te prenten, inde die beucker inde heilige scrift al over al bekant inde openbaer waert inde ser guede kouppe, inde dat men eyn ser guede gedrucktde bybel mocht gelden die werde van dry golden overlans rynscher gulden, inde noch myn. Inde due en soe voert aen quam alle scrift voert in duytsche inde in latyne etc. Also dat eyn ellicke mynsche mocht leren inde studeren die mynne toter scrift hadde.

In den jaer ons Heren dusent CCCC inde LVI due waert buscop Lodewych van Borbon buscop gemaeckt te Luduk inde confirmert van den paus Calixtus des VI dach in den April. Item terstond daer nae due begonde sych al onvrede te heven tusschen die staet van Ludich inde den heer buscop Lodewich van Borbon by al voel wonderlicke saken die hy al nyet te schryffen syn, also dat sy dissen buscop verdreven inde verjachden, om dat sy meynden dat hee te jonck waes inde syne landen noch der heiliger kyrcke neyt genoch, noch voel en dede, want hee weygerde hoem langhen tyt prister te werden, inde dat waes eyn van de principaele sacken daer sy om tackeden (1) ende keven; ende sy dyengden lang te Rome tegen eyn, inde het beginde eyn al te quat werck te werden.

(1) Keven, ontevrede waren.

1464. — In den jare ons Heren MCCCCLXIIII omtrent synte Peters inde synte Pauwels dach inden somer, due toch dat busdom van Luytgen mytten lande van Loen te *Rey* wart (1); inde sy toeghen over die Mase te *Eyck*, op onze Vrouwe dach Visitacio, inde sy wonnen *Rey* ende te broc-ken dat schoen sloet al te schande, mer die Ruyter gavent op ten leste. Item in desen worden sal men ouch den datum veynden so wanneer dat *Rey* gewonnen wart van den Luyt-geren inde neder geworpen:

hoC sIGNVM CRVCIS ERIT IN CELo.

Item daer nae in den jaer ons Heren MCCCCLXV due hobben die Luytger uytgeschyckt inde uytgesant oem eynen anderen Here, des marckgreve van Baden broeder, tot eynen helper inde buscop. Inde dese momber off dese Heere van Baden, dee heyt Marcus van Baden. Inde desen hobben sy tot Ludich ontfanghen als eynen regent off staethelder des busdoms, doe al dat grote jamer inde ongeluck noe aff quam den armen lande inde steden van Ludicke.

Inde due dese Here vurs. quam, due en vant hee die sacke nyet also als sy hoem die Luytger aenbrachten inde gesacht hadden, inde due waes hoem leyt dat hee al so verre komen waes in honnen handen. Inde due waert hee inde syn broder Karle marckgreve van Baden te samen vyant myns genedigen Here van Borgonye inde Brabant, inde due syn sy uyt ge-toeghen mytter macht van Ludick in den lande van *Dalem*, inde hobben doer in gebrant inde geschant, inde sy toghen voert vor *Daelheym* inde branden dat steytgen al kael te gronde aff, inde due worppen sy dat sloet aff inde branden dat sloet aff, inde macktden al te schande sonder die rinck-muyren inde die steyne thorn; inde also deden die Luytger voel mispeys den Hertoch van Borgonië.

---

(1) Reydt bij Gladbach eene bezitting van Jan van Arendael heer te Wel. Zie Chapeauville III p. 139 en *Eckerts* en *Roever*, Die Abtei Gladbach p. 272.

Item in disser selver tyt due die Luytger desen hoemoet deden, due toghen die van *Tricht* uyt inde branden *Synte Peter* aff buyten Tricht, dat ein lostelicke platz waes van buwe inde van luyden, inde noch voel andere dorpen buytten Tricht die den lande van Luytgen tue behorden (1). Want die van *Tricht* woeren myt den buscop inde mytten borgonschen, inde teghen dat lant van Luytghen enden momber. Inde dit geschiede op synte Gyelis avent.

1465. — In den jaere MCCCC inde LXV omtrent synte Gyelis mysse, due quamen die Luytger voer *Valkenborch* inde belachten *Valkenborch;* mer sy loeghen nyet dan eine nacht inde twee daghen doe voer. Inde doe vloe hoen heer inde hoen momber vurs. hoen heymelick aff in den nacht, Marcus van Baden vors. Inde als die Luytger dat horden inde vernaemen dat hoen momber hoen also heymelick aff waes gejacht inde getoegen in den nacht, van hoen ewech te synen lande waert, due wenden sy inde dachten anders nyet daen dat sy al verraden solden syn. Inde myt dene stuyrenysse so woeren sy al bedruft inde ververt, inde broken ter stont op teghen den avent, inde toghen myt groeten vreyssen inder hasten ewech van *Valkenborch* te Luytgen wart. Inde sy lyetten IIII alte schonre donrbussen liggen buyten *Valkenborch*, inde die holden die van *Valkenborch* en vorden sy op die borch. Inde also worden die van *Valkenborch* verloest, omdat die Luytger also verraden wenden syn van honnen lyeven momber; inde doer myt so toeghen sy ewech inde en loeghen mer eyne nacht doer vuer, also dat Got versach.

Terstont doer noe op synte Cornelis avent off op der Heyligen Cruyts avent due scheyn die sonne also jemerlich inde also blodich, gelick doen hedde sy myt blode besmert off bestreken gewest. Inde dit waes al te jemerlick inde bedroft aen te syen. Inde dit duerde omtrent II dach (2).

(1) Vergelijk: *Chronijk van Maastricht enz. Public etc du Limb.* I p. 73.
(2) Vergelijk: *Chronijk van Maastricht* ibid. p. 74.

Opten selven jaer LXV terstont daernae due die Luytger van *Valkenborch* waren getoghen, due toeghen sy ouch voer dat steytgen off sloet van *Lymborch*, mer sy en kondens nyet gewynnen inde toghen doer aff, inde lyeten *Lymborch* in synre eren. Inde due waes doer eyn borchgreve op, de geheyten waes Her Dederick van *Bortscheyt*.

Item op dit selve jaer bleyff eyn rydder doet onder die van *Tricht* voer *Gellick* (1) hyet her Gyel de *Hoe*, inde waes van Luytgen, mer hee hylt teghen syn lant myllen buscop Borboen.

Item op dit selve jaer van LXV due laeghen voel Ruyter te *Tricht*, inde roufden op dat lant van Luydeck inde van Loen, inde deden grotte schade uyt *Tricht* langs die Mase op inde nyeder, tot *Eyck* tue inde tot *Stockheym*.

Item op dat zelfde jaer due werden die van *Eyck* herslagen by *Eycke* (2) in den velde, doer sy trecken solden int heer van Hasselt, inde dat deden die van *Tricht*: inde die Ruytter die daer bynnen *Tricht* laeghen, inde die Ruytter van *Valkenborch* hadden op dy tyt den prys inden velde voer eynighen anderen ruytteren die due daer waeren.

1466. — In den jaere ons heren dusent CCCC inde LXVI due starff hertoch Phylips van Borgonie, hertoch Karles vader, op synte Vyts dach, te Brugge, inde hy waert begangen inde verluydt myt allen clocken in den lande van *Valkenborch*, in alle kyrcken, omtrent onse Vrouwe dach Vysitacio, inde hee waert te *Beick* begangen des sondachs nae synte Mertens dach translacio, inde men verluyde hoem dry daghen lanck achter eyn, inde alle daghe dry poesen, inde eyne poese durde eyn geslagen uyr lanck. Die erste pose waes des smorgens te VI uyre al tot VII uyre tue, inde

(1) Een dorp bij Maastricht, voorzien van een sterk slot, waarvan men de puinen nog ziet in een moeras achter de kerk.
(2) Maeseyck.

die andere poese te X uyre al tot XI uyre tue, inde die vyrde (sic) pose te IIII uyre nae noen al tot V uyre tue. Inde also verluyde men hoem alle dat lant van *Valkenborch* doer in allen kyrcken.

Inde men sanck hoem eyn schoen zelmysse inde eyn vigilie myt IX leyssen, inde der kyrcken kertschen die branden vuer syn zeel. Inde men en gaff nyemant yet, pape noch offerman, noch den luyden die voer syn zel luyden, men en hadde hoen nyet ein quart kanke te dryncken gegeven. Mer der bode inde der onderbode die moesten luyden. Inde hee werd begraven te Dyon in Borgonyen, inde due waert syn soen Karle hertoch van Brabant.

Item inden selve jaer van LXVII due waes der Paltsgreve te *Tricht*, inde lach daer op synte Servaes closter myt groeten stoette.

Item in den selve jaer vors. due toeghen die hoefflluyden inde die Rydderscap uytten lande van *Valkenborch* in Brabant, inde hulden den jongen Hertoch Karle tot einen Here, inde dat gelt, dat sy verterden onder weghen op die reyse, dat betalden die IIII heut benck van den lande van Valkenborch (1) dry deyl, inde dat andere IIII[d.] Deyl, dat betalde die rydderschap van den lande vurs.

Item in den jaer van LXVI opten ersten dach van den Mey so waes dat schoene *spel van Abraham*, te *Beick* gespelt opten Kerkhoff, daer soe mynich menschen oem vergadert waes. Inde men sacht due, dat men tot Beick in den dorpe nye op eynen dach, also mynige mynschen en sach tot eynen tyt by eyn vergadert (2).

1467. — In den jaer LXVII begonnen erstwerf die *grontenten* off *cluppelslegers*. Item werd *Ludick* gewonnen van

---

(1) Merssen, Berk, Climmen en Heerlen.

(2) Dit soort van spelen, *mysteriën* genoemd, werd door levende personen voorgesteld. Met Marionetten zag ik in mijne kinderjaren, te Oirsbeek voorstellen: Het offer van Abraham, Den verloren zoon, Genoveva van Brabant en Faustus den Toovenaar.

hertoch Karle van Brabant. Inde in diessen worden hyr noe beschreyffen is der datum te veynden:

Ecce nunc Leodium ceditur
Ecce quomodo sedet sola civitas plena populo.

Ouch noch anders also:

CLo Ver, grontenter, CL VppeLsLeger
GY Moet s Veken eenen anDeren Leger

Item men sacht op die tyt, dat der hertoch Karl. vurs. hadde in den lande van Luytgen omtrent twe hondert dusent maen gewapent, inde noch mer die ongetelt bleven.

Ghyr sult weten dat der buscop Lodewych van Borbon vurs. waes hertoch Karles vurs. syn recht neve, want Borbons moder waes hertoch Phylips suster, Karles vader vurs. inde ouch waes der buscop vurs. Karles swager, want hertoch Karles erste wyff dat waes syn recht nycht inde des buscops vurs. suster. Inde hyr oem so holp hee buscop Lodewych also trowelyck wederom om aen syn busdom, myt groter macht inde kracht.

Int selfde jaar, due die Luytger onder gyngen, due galt eyn vaet Luytger koelen 1 albus inde XII velguten.

Item int selve jaer lach der Here van *Ravesteyn* myt voel pyckarden, te *Tricht*, in de staet (1). In den selven jaere van LXVII, due quaem hertoch Karle vurs. te *Tricht*, des donredachs in den quatertempel voer korsmysse, inde waert due gehult. Inde due toech hy weder van *Tricht* des dynsdachs nae synte Thomasdach, des heiligen apostels.

In den jaer LXVII, due begoen erstwerff *Synte Odilienberghe*, vander reformaciën by den Heren van den H. Grave, die dit dubbel †† cruytz draghen op zwartte mantels, by Ruremonde.

---

(1) Over Philips van Cleef, heer van Ravesteyn, raadplege men *Goethals*, Hist. des lettres, sciences et arts de Belgique II p. 15.

1468. — In den jaer ons Heren dusent CCCC inde LXVIII, due waert der greff van *Blankenheym* doet gesteken, inde doer syn stroet gereden mit eynen geleyen, in den busdom van Coelen, boven *Lechenich*. Inde dat dede der buscop van Coelen, buscop Robrecht van Beyeren; inde het geschyede opten XIII avent (1). Inde die ruytter, die dat deden, die heytten die *Buecke*. Inde doe hee doet waes, doe waert hee van daene gevoert op eyn sloet boven duren, geheyten *Nydecken;* inde due waert hee herlich inde erlich begraven; inde syn wappen ofte syn schylt waert by hoem begraven in der erde, want hee der stock inde dat leste bloet waes van syn geslecht van *Heinsbergh*, (2) want hee en lyet gheyn adel geboert achter, inde also blyeff die edel wappen van Heinsbergh ewelick achter in den vloere, want gheyn geslecht doe mee en waes dan dese vurs. greve van Blanchenheym, die noe jemerlick sonder adelgeborte starff.

Item. Der Hertogh van Gelre hadde synen vader, Hertoch Aret van Gelre, jemerlick gevangen, omdat hee syns vaders lant kryghen mocht inde datselve mocht regeren. Inde hee waert gevangen te *Graeff*, inde gevort inde gesat te *Tolhuyse* opt sloet. Inde alle dat lant, steden inde dorppen gemeynelyck gyngen den alden hertoch aff, inde hulden den jongen hertoch, inde werden all meyneydich, sonder alleyn die edele stact van *Ruremonde*, die en wolde den jongen nyet hulden, noch also meyneydich werden, sy en were vorerst quyt gescholden van den alden Hertoch. Inde hyr oem so leyden die van *Ruremonde* alte voel noetz, er sy te vrede quam.

In den jaer MCCCCLXVIII, due quam dat wywaetter te *Beck*, erstwerff in die kyrck, inde het waert te *Trycht* gemaeckt.

---

(1) Driekoningen avond.

(2) Willem, graaf van Loen, Heinsberg en Blankenheim, die den geheelen Heinsbergschen stam sluit, werd gedood te Wichlerich bij Lechenich. Zie *Kremer* Academ. Beiträge I p. 93.

In den selfden jaere LXVIII so toech Joncker Dederick van *Palant*, drossert van *Valkenborch* in Vrankryck, te hulpe van Hertoch Karle vurs., tegen den Coninck, myt synre rydderschappe inde gueden mannen uytten lande van *Valkenborch*. Inde sy toeghen ewech omtrent synte Gyelis mysse, mer sy en streden nyet inde heet waert due gesoent, inde sy quamen al gesont wederom heym.

In den selfden jaer LXVIII due quam der Coninck van Vranckryck inde hertoch Karle voer die edele staet van Ludich, inde sach die edele gloriose, herlicke staet also erbermelick inde jemerlick destrueren inde te schande maken als je kersten staet te schande mocht gemaeckt werden .... inde zij wonnen die staet van Ludick inde quamen daer in omtrent alre Heyligen avent. Men sacht dat de staet verraden waert van bynnen. Inde als sy daer in quamen inde die staet gewonnen hadden myt storme inde myt honnen geschuet, so geberden sy wonderlicke in die staet, nyet als kersten luyden mer als heyden inde Zarazynen. Want sy en sparden Got noch syne moder, noch Kyrck noch Kluyse, noch closter noch Kyrckhoff; inde sy mackten die edele inde kostelicke, schoene staet al so jemerlick te schande, inde sy destruerden also barmelicke als ye staet in der Korstenheyt geschant inde vernylt mocht werden. Want sy schanden dye heilige Kyrcke, men sloch prister aen den elter doet, die noch inder myssen stonden, sy noemen den prister die kellicken uytten handen, er dat bloet Gotz daer uyt genuet waes, inde storden inde gotten dat op die eltere, en lyeppen mytten kellicken ewech. Sy noemen die corparalen den prister vanden elter en schodden dat heilighe Sacrament opten eltter, inde mackten boersdueck daeraff, sy brocken die Heyldoms schapper (1) op, inde noemen die syborie en woerpen dat heyldom doer uyt op die erde. Den wonder

(1) Schaep, Kast.

ende dat overvlodig grot bermelick jamer dat doer geschiede Gode, te vorste inde der heyliger Kyrcke, dat en is nyet uyt te spreken noch te schryffen.

Sy vyolerden inde schanden die heilige Kyrcke, inde die kloster al so jemerlick dat syt doeruyt al so nauwe ewech noemen inde rouffden, dat daer nyt in en bleyff noch kellick, noch boeck, noch kassel, noch alff. Sy deden die klocken aff en vorden sy myt hoen ewech, men en lyet daer nyet in die kyrcke noch luchtter, noch bylden, noch lacken, noch belden; men nampt al so nauwe, wat sy kreghen konden, dat sy den pristeren nyet eynen pselter en hedden gelaeten, daer sy hoen getijden uyt gelesen hedden. Sy leyfden alte onredelicke mytten orlomenten der heiliger Kyrcke; sy deden die orlomenten der heiliger Kyrcken aen, alffven inde kasselen en des gelicke en vermompden hoen daermyt, inde gynghen daermyt danssen, dat ichs eynsdeyls sach dat dit also geschiede. Inde dit waes byllick eyn alte groet ontfarmelick jamer der heiliger Kyrcke. Inde hyr oem so mach ich woel schryffen inde seggen, dat sy nyet en deden noch en leyffden als Korsten mynsschen, mer als duvelen inde verwoede Turcken en Heyden. Als sy Gode inde der heyliger Kyrcke desen smoet inde spyt gedaen hadden, so en waest noch nyet genoch. Sy en sparden Kyrck, noch Kyrckhoff; sy sloegent all doet, noch kyndebeyt, noch heydenschap, sy schandent al te mael daer sy quamen. Sy en hadden gheyn ontfarmhertichcyt in hoen lyff; sy worpent al in die Masse, jonck inde alt, cleyn en groet, geystelick en wertlick, pappen en clercken. Sy en hadden gheyn ontfarmhertichcyt over nyemant, mer wat sy betroeden dat most die kelle aff hebben off in die Masse. Sy warppen alde luyden die bleynt en deuff waeren in die Masse, vroukens myt suyckende kynderen, jonge vrouwen onterden sy en vercrechden sy in honnen danck, inde daen so staecken sy hoen die kelle aff.

Mer dyt jamer waes den guede mynschen leyt, mer het waes quad te keren also waren sy verwoet in honre bosheyt. Inde ouch moster eyns deyls doer oem sterffven, dat sy die heylige Kercke al so jemerlicke schandden inde vyolerden.

Alsus barmelick inde jemerlick leyffde men in desser schonre stat, inde die ghene des gheyn schout en hadden, dat waeren die ghene die dat meyste ongevael hadden, die arme huysluyden.

Item due syt al uytgevort inde gedraghen hadden dat meyste deyl van den guede, due staeken sy die staet aen in allen eynde, en lyetten sy bornnen. Item sy worppen due ouch die brugge aff, twe arken. Alsus deden sy wonderlicke jamer sonder ontfarmherticheyt; die arme closter werden geschant inde berouffl, men jachtdet al uyt als rassende honde, moncken, begynnen, so wie heylich dat sy leyffden, besloeten closter, vrouwen en maen. Al worden sy gevyolert inde uytgejacht inde verdreven.

Als dit jamer al so hadde geduyrt X off XII daghen inde dat die staet al vernylt inde te schande gemackt waes, due quam Hertoch Karle wederom te *Tricht* bynnen. Inde van *Tricht* toch hee due int lant van *Fragemont* inde mackde dat ouch al woest inde te schande, inde brande dat ouch dat meyste deyl aff. Noch men en sparde ouch due kyrck noch clusse noch kyndebbedde off des gelick. Sy macktde van der heyliger Kyrcken hoen pertz stelle, van den elteren Gotz hoen krubben, daer sy hoen perde op teten goven.

Den jamer inde den spyt Gotz den dis Hertoch ouch al doe dede, dee waes onbetemelick groet inde ongenedich. Men vont dat heylige Sacrament, Gotz lichaem stoen in eyn hage off hegge geborgen voer die quade Turcken. Al sullich jamer geschiede doer. Inde als dis jamer doe geschiet waes, inde dit lant al verbrant inde berouffl waes, due toch dis Hertoch vurs, weder oem te Brabant wart. Mer hee leyt

eynen cappeteyn tot *Tricht*, dee geheyten waes der Her van *Emmerkoerss* (1).

Inde dis Heer dede due te *Tricht* voel ongenedychs jamers, over dat luytger volck; want hee dede sy al hangen als rassende wolffven. Die hee krighen konde, wye alt, wy jonck, wy onosel dat sy woeren sy moesten alle gehangen off verdrenckt syn. Mer so we gelt geven mocht, so wy weynich dat hee krigen konde, die lyet hee loess inde vry ongedoet.

Alsus so waes dis jamer al so groet dat onbegriplick were te schryffven, men verioech inde dreyff die luytger al so iemerlick uytten lande, recht als rasende honden. Men en lyet her nyrget rast hobben in gheynen lande, men verioech die vroucken al so wael als die maen. Noch wyff, noch kynt hadde vrede noch rast, men ioech zy *Tricht* uytter staet als wolffve, al so dat somyghe van den Luytger vrouwen bleven van kynde, te *Tricht* buytten die portte, als besten. Nochtaen so en mochten sy gheynen vrede noch rust hobben, sy mosten van *Tricht* ewech rumen sonder merren.

Item in disser selver tyd so waert greff Everat van *Verneborch* doet geslaghen in den storme, dat Luytchen gewonnen waert. Inde hee wart *Tricht* ten Pretgeren begraven.

Item in den tyt dat Luytgen gewonnen waert, due worden voel guede maen tot rydderen geslaghen uyt dissen landen, als te weten, Her Dederich van *Pallant* drost due ter tyt te *Valkenborch*, den Here van *Haren* (2) Her Wyllem van *Dobbelsteyn*, Her *Masserel* van *Rode* (3), Her Everart van *Arenberch*, Her Wyllem van *Lout* (4), inde noch voele andere gecken, rydderen meyn ich.

---

(1) Guy d'Humbercourt de Brimeu.
(2) Neerharen.
(3) Wijnantsrade.
(4) Willem van Vlodrop, heer van Leuth.

1469. — Inden jaer ons Heren MCCCCLXIX des vrydachs voer onsse vrouwe lycht dach, als op synte Johannes gulden monts off Crisostomusdach, due waest *opposicio lunæ*, datte maen vergynck inde syne schyn verloer, nochtan so waes hee voel en recht ront, inde wael XV daghen alt, inde hee waes alte eyslick inde jemerlick aen te syen, inde gestalt peck swart, inde daer nae so waert hee roet blodich, inde daer nae so vergynck hee al te mael inde waert gestalt als eyn nuwe licht van iiij daghen alt. Inde dyt geschiede des avens omtrent VII en VIII uyren.

Item inden selve jaer van LXIX omtrent synte Remeysmyssen due toch myn vrouw Tfye van Sassen, vrouwe van Gulick inde van den Berghe myt haeren lande van Gulick, ridderscap inde ouch huysluyde voer *Monyouwe*, om te wennen. Inde daer op lach Her Frederich van *Wetheym*, inde syn neve Her Thomas van *Pallant*, inde hylden dat teghen die Guylker, mer die Guylker en wonnens nyet en toghen wederoem daer aff.

Item inden jaere van LXIX, op onsser Vrouwen avent vysitatio, due began men weder oem aen te wyrcken aen den thoere te *Beick*, van den ondersten stymps opwart, al tot aen den rynge, boven daer dat andere stymps gelacht ys. Item inden jaer van LXXVI, due waert die derde reyse ok poese daeraen gewyrckt, inde due waert her erst alop volmaeckt inde voleyndet, als van den steynwercke, dat daer aen gehoerde, te muyren.

Item inden selven jaer van LXIX op synte Remeysdach des heyligen buscops, due sanck Her Peter Trecpoel van *Beyck* syn erste mysse te *Beyck* in die kyrcke, inde due waer hy alt XXVII jaer.

In den jaer LXIX due waert erstwerff aengehaven inde begonnen dat Jouffrouwe Closter tot *Suschen* bij Dyst. Inde het waes erst eyn begynnehoeff. Inde die nonnen die waren

die derde reygel van synte Franciscus, inde due balde daer nae so worden sy reygularissen.

1470. — Item inden jaer ons Heren MCCCCLXX due vroert aen des derden dach voer Synte Andryesdach, inde vroer aen, in eyn gevroer, sonder duer te doeden al tot synte Gregoriusdach inder vasten.

Item inden selven jaer so hielp Got der Here den alden Hertoch Aret van Gelre, dat hee uytten gevencknysse quam by hulppe gueder luyde, den dat ontfermde dat hy al so gevangen lach van synen eygenen soene Hertoch Adolff. Inde hee qnam in Brabant by Hertoch Karle, inde dee ontfinc hem ser erlich. Item daernae inden selven soemer due waest eyn al so naet soemer van regene als men in menighen jaeren yt geleyft hadde.

Item inden selve jaer starff Jonker Wynant van *Kortenbach* op Synte Gertrude dach, vocht due ter tyt des lans van Valkenborch.

Item inden selven jaer van LXX due wordden die sceppen van *Beick* wederroeppen inde wedersproken inden dinckbanck te *Beyck* van eynen man van *Steyn* geheyten Heynrick van Brugghen; inde hee wolde hoen eyn bettert leren op dens gens kost der onrecht hedde. Inde dat quam te *Merssen* te recht; inde die scheppen van *Merssen* rieppen sich te *Valkenborch* voer die maennen, inde daer worden sy gelert. Inde die scheppen van *Beick* lagens boven, mer sy en hadden gheyn rychtynghe noch betterscap voer hoen smoet, anders daen Heyns van *Styn* vurs. dee moest den koste betaelen, den sy int recht daeroem gehaet hadden. Inde Heynrick vurs. en hadde nyet mee gebrueckt aen die scheppen daen den kost, mer die scheppen hedden gerne me gehaet, voer hoen smoet ter betterscap, mer die lenemaennen van *Valkenborch* wessent hoen aff.

Inden selven jaere van LXX due waert die edele staet *Nygropont* gewonnen inde voele Korstgen jemerlicke gedes-

trueert van den fellen Heyden off Turcken, inde allet onder den romschen Keyser Ffrederick.

Got erbarms.

1471. — In den jaer ons Heren MCCCCLXXI, due waes dat orloch over eyns opgestanden, inde begonnen tusschen den Coninck van Vranckryck inde Hertoch Karle van Borgonië. Inde due toch der Drosset van *Valkenborch* Her Dederich van *Pallant* mytten leenmannen vanden lande van *Valkenborch*, inde ouch myt eyn luttel voetginger, uyt eyllick dorp eyn luttel maen van den geraetsten mannen. Inde van *Beyck* woeren VIII maen uyt, inde van Merssen VIII maen, inde sy toeghen ewech op synte Apolloniendach nae onsser Vrouwe Lychtmysse. Inde die voetgenger quamen alle gader wederoem omtrent ons Heren Opvartzdach, inde der drosset inde die andere goede maennen, die te perde waeren, die quamen wederoem tusschen synte Johans dach baptist inde synte Peters inde Pauwelsdach. Inde due hadde myn Here van Borgonië gelegen voer eyn staet die des Conincs waes, geheytten *Amyens*, mer hee en kendet nyet gewennen (1).

Item op dat selve jaer van LXXI due waert eyn alte druch somer sonder reghen, inde heet waes ein alte vruech jaer allre vruchten, want omtrent synte Johans dach baptist so gynck men sychtten gemeynelick overall. Inde sommighen hadden due nuwe koeren getten. Inde omtrent synte Jacob dach Apostel, due begonde men even inde gerst in te doen. Inde alle andere vruchtten kyrsschen, peren, pruymen, appel en derre gelicke, die woeren all eyne gansse mont er rypper dan sy gewonlick plogen te syn in andere jaeren.

Item daer nae op dat selve jaer van LXXI due sande myn Vrouwe Ffye van Gulick inde vanden Berghe den Hertoch

(1) Zie Barante, *Histoire des ducs de Bourgogne*, uitgave van Gachard II p. 367.

5

Karle van Borgonië te dynst IIᵉ voetgenger, inde alle myt loetbusschen, inde myt roeden gecleydt, inde dat hyet men *Cloever*. Inde sy toegen duer Trycht op synte Anne dach.

1472. — In den jaer ons Heren MCCCCLXXII inden loemont due sach men eyne alte wonderlicke sterre op gaen in de locht, in dee waes eyn luttel merre daen andere ghemeyn sterre, inde hee hadde eynen alte wonderlicke langhen stert (1), gelyck tenoe gestalt als eyn regenboeghe. Inde der sterre en scheyn nyet cloer, mer drueffechtich inde blonck dusterechtich, recht off hee benyevelt were gewest. Inde dee stert luchtte cloer, myt eynre strome lanck ewech in den Hemel. Inde hee gynck wonderlicke op, den eyne avent in oesten den anderen in westen ende in suyden, inde selden op eyne stat ghynck hee op als andere sterren doen. Sequuntur bella et epidemie in diversis locis.

Opdat selve jaer waert Her Dederych van *Pallant* der drosset van *Valckenborch* bestaet aen eyne dochter van *Arenborgh*, die geheyten waes Appolonya, inde men hylt die brulacht te Valckenborch des gonsdach voer synte Pauwelsdach conversio (2).

Item op dit selve jaer van LXXII, des dyngsdachs nae synte Pauwelsdach conversio, due starff Joncker Johan *Roede* van *Spaubbeyck* (3).

Inden jaere MCCCC inde LXXIJ due begaen erstwerff inde waert begonnen dat besloetten susteren cloester van der derden regelen beati Francisci, bennen der staet *Bylssen*,

---

(1) De schrijver geeft eene teekening dezer star in zijn handschrift. De staart is zeer breed en staat omhoog.

(2) Dederik van Palandt was zoon van Werner, Heer van Palant, Bredenbent, Wildenborch enz. en van Elverada van Engelsdorp, erfvrouw van Kinsweiler. Appollonia van der Marck van Arenbergh was dochter van Jan en van Anna, gravin van Virneborch.

(3) Jan Rode van Opsinnich was gehuwd met Catharina Hoen van Hoensbroeck, vrouw tot Spaubeek.

inden lande van *Loen.* Inde sy quamen erstwerff doer, uytten convent off besloeten cloester van *Hasselt.*

Item inden jaer MCCCC inde LXXIIIJ due waes dat onversyenlycke inde ser groetle waetter tot *Bylssen*, des saturdachs snachts, nae ons lyeve Vrouwe opvartsdach, dat daer alte ser groet jamer inde schade dede. Inde daer verdroncken twe alde begynen vanden begynenhoeff, inde andere groette schaede; want die burger inde guede luyden van *Bylssen* en meynden anders nyet daen die werlt vergaen solde, inde dat sy alle verdryncken solden, also groet inde ongestuyr waes die vloet inde dat waetter bennen die staet *Bylssen.* Inde twaes eyn onversynlicke Hemelborst van water.

Item daernae int selve jaer LXXIIIJ, due waert dat sustercloester vurs. bennen *Bylssen* erstwerff besloeten. Inden jaer van LXXVIJ, des VIIJ dachs inden Oustmant, te weten des gonsdachs vuer synte Laurensdach, so lyetten die vurs. susteren hoen erste plaetsche, te weten dat beghynenhoeff, daer sy erstwerff hoen cloester op begonnen hadden, inde toeghen over die beicke op die plaetsche vurschreven hoen closter aldaer te tymmeren. Inden jaere LXXX soe waert der susteren kerkhoff bennen *Bylssen*, erstwerff gewyt, op synte Barnabasdach. Int jaer van LXXXVIIJ so waert hoen nuwe spinnekamer erst begonnen te tymmeren.

Inden jaer ons Heren MCCCC en LXXII op synte Blasii dach in februario, op eynen mondach, ten avent omtrent Complettentyt so hoeff sych eyn al te ongestuym, eysselyck ververlick weder, inde heet doynrede ser, inde het sloech groette sleghen van blyxie, inde heet was alte ongestuyr inde ongeslacht van groetten ongerackden weynde. Inde dyt weder dede grotten schade aen huysser, aen daecker inde aen beum uytter erde te jaeghen. Inde des morgens inder dageraet soe waert noch ongestuyrre van quade weder.

Inden jaer ons Heren Jeshu Christi MCCCCLXXII omtrent synte Johans Myssen inden somer, due toch Her Dederich

van *Palant*, due ter tyt drosset van *Valkenborch*, mynen genedighen Here van Bergonyë te hulpe teghen den Coninck van Vranckryck, inde hee lach in eyne staet geheyten *Monteden* (1). Inde daer worden sy bereden inde belouffen van den fransosen honnen vyanden. Inde daer verloer der drosset vurss. eyn deyl van syne vrunden inde dyeneren, inde daer leydde hy groeten noet inde vreysse van den vyanden; inde daer bleyff doet syn capellaen geheyten Her Wynant *Kockeyl* van Lymborch, inde Johannes *Duyrtant* syn scryffver inde syn reyntmeyster inde noch mer anderen bleyffven tot XIIII mannen tue; mer deren waes seer voel gequeytz inde geschotten, inde der drosset vurs. waes selver ouch duer eyn beyn geschoetten van den vyanden die van buyten die staet bestormpden inde woenen wennen myt macht; mer der drosset inde syn hulpper werden hoen rydderlyck inde vroemelick inde behylden die staet, inde der anderen bleyff ser voel doe buytten doet inden graven inde aenden muyrren. Inde dit geschyedde des dysdachs nae onsser Vrouwe cruytwyingendach te wetten op synte Agapitusdach des heyligen mertelers.

In den jaer ons Heren Jeshu Christi MCCCC inde LXXII due hoeff sych eyn nuwe delynghe inde errode inden lande van Gelre, want dat lant inde stede, inde oversten des lants hadden in voerdaghen den alden Hertoch Aret affgegangen, inde syn soen gehult tot eynen Here. Inde der soen Hertoch Adolf vynck den vader inde hylden gevangen omtrent vyff jaer lanck inde mer. Inde daer nae quam der alde heer weder oem uyt inde loess, duer hulp des Hertoche van Borgonge, hertoch Karl vurss. Also terstont daer nae so orlochde Hertoch Karl vurs. opten Coninck van Vranckryck, inde due quam hoem der jonge Hertoch van Gelre te hulppe. Mer als der jonge hertoch syn slach sach, inde dat hoem tyt docht

(1) Montdidier in Picardië. Barante maakt geene melding van dit beleg.

syn, due ruymtde hee heymlick ewech van den Hertoch van Borgonië vurss. Inde quam tot *Namen* inde daer waende hee wael to schep nyeder komen syn, mer die borger inde staet van *Namen* worden dess gewaer myt korten rede, also dat hee due gevanghen waert, inde waert due gevoert in bewaringe des Hertoghen van Borgondie. Inde der alde Heer van Gelre quam due weder oem int lant, mer syn lant inde steden en wildens due nyet hulden sonder alleyn dat quartier van *Ruremonde*, die leyffden als erbar luyden inde ontfynghen honne rechten Her inde leytten hem in hoen staet. In dyessen so gynghen die andere dry quartieren van Gelre tue inde hulden Vyncentius den greyff van *Morsse*, als voer eyn momber des jonghen hertoghen soens van Gelre, eyn ser jonck kynt van vyff jaeren, dat hee hadde van des busscops suster van Luytgen, Her Lodewyck van Borbon. Inde due hoeff sych eyn orloch tusschen den alden Hertoch van Gelre inde den Joncker van Morsse vurss. Mer der Joncker van Morsse hadde die dry quartyr te hulppe vanden lande van Gelre, inde der Hertoch hadde dat eyn quartyr Ruremonde myt syn tuebehoer, also dat sy begonden op eyn te orloghen inde te bernen.

Item op dat selfde jaer waert *Guttekoven* gebrant van des alden hertoghen hulpper, inde die loghen in die *Nuwestaet* bij *Susteren*. Inde terstont daernae omtrent den XI^M^ mechtendach in Octobris, so toch der joncker van Morsse mytter staet van *Syttart* inde mytten lande van *Born*, inde myt noch voel andere hulpperen uytten lande van Gelre voer die *Nuwestaet*, inde sie loghen eyn luttel tyts daer voer omtrent IIIJ off vyff dagen; inde due waen hee die *Nuwestaet* inde quam daerin, mer heet waert van bennen verroden, also dat hee daerin (quam) clam sonder hynder off scade daeraff te lyden.

1473. — Anno D^ni^ MCCCCLXXIIJ omtrent vastavent, op synte Mathysavent in dat uytgaen van Sporkyllen due starff Hertoch Arnolt van Gelre, hertoch Adolffs vader, inde dis

hertoch vurss. waes derzelve Hertoch, dee langhe gevanghen waes geweyst van synen soen hertoch Adolff so als vurschreven steyt in dissen boecke. Inde due diss hertoch Arnolt starff due lach noch syn soen Hertoch Adolff in Brabant gevanghen van den Hertoch Karle vurs. Inde hee wart begraven te *Graffve*.

Anno D[ni] MCCCLXXIII due waest eyn al te vruch jaer van vruchtten, want men sach op dat selfde jaer vurss. tot Maestrycht rype kyrssen veyl opte stroette, op synte Quyryns avent des Heyligen mertelers, de kompt des lesten dachs van den Aprylle. Item op die selve tyt, inde omtrent vanden uytgange des Prils sach men dat koeren, den rog bloeden. Op dat selfde jaer so waest eyn alte druegh jaer, sonder regen inde ser wenich boumvruchten inde grass off houwe (1); wat heet stondt hedde verbrant geweyst.

Inden selve jaer LXXIIJ op ons Heren opvartsavent, so quam fel en ovelmoedigh der Hertoch van Borgonië inde van Brabant vurs. hertoch Karle tot *Mastricht* liggen, inde hee lach al doe, omtrent XIIIJ daghen lanck, inde syn leger waes te *Synte Anthonis* inde te *Bÿssen* (2). Inde due bracht hee eyn groet volck van wappen myt hoem, inde voel herwagen inde voel bussen inde steyn inde kruyt inde andere instrumenten van gewer. Inde dee staet van *Syttart* inde dat lant van *Bornne* hadden grotte vreysse inde anxt voer dit volck, oem dat hoen joncker der alde greyff Vincentius van *Morsse* waes momber worden des lants van Gelre. Inde oem dat sy geyn hulpe, noch troest, noch bystant en kreygen van honnen joncker den greyf van *Morsse*, als hee hoen tue gesacht hadde, so gyngen sy den Hertoch in die hant, nochtaen dat heë inde al syn volck tot Tricht lach, inde deden

(1) Hooi.
(2) Twee riddercommenden te Maastricht.

hoen portten oppe, inde baden om barmhertigheyt van den Hertoch vurss.

Daer nae des gonsdachs in die peynxtheylige daghen, te weten, des IX[den] dachs in junio *in die Primi et Feliciani*, so toch syn volck eyns deyls op van Tricht, inde toghen inde quamen due te liggen in den kerspell van *Goelle* opter Masen, boven opten berch, achter eyn dorpken, geheyten *Hussenberch:* inde daer sloghen sy nyeder, inde sloghen daerop meynighe teynt off pauweloen, inde daer makten sy eyn groet, wyt perck vanden herwagen inde vanden bussen als eyne groete staet. Inde daernae als opten donresdachs avent, des anderen dachs als op synte Barnabas avent des heyligen apostels due quam der vurs. hertoch Karle ouch daer in syn perck inde in syn pauweloen off teynt, inde dat waes omtrent IIIJ uyren nae de noene, inde due quam menych ewych maen (1) inde pert myt hoen. Inde due bleyff hee al doe lyggen, van des donresdachs te IIIJ uyren als tot des satersdach daer nae inden quattertempel des smorgens vroech omtrent VI uyren; so toch hee van *Husseberck* op ewech achter *Katscop* nyeder die Heyde in (2) al tot *Montfort* by Ruremonde, inde daer lacht hee sych due nyeder achter *Synt Joest* dat closter van den Begarden (3).

Item ghyr sult weten dat in dessen dorppe vurs. *Gole* inde *Hussenberch* inde voert in syn andere cleyn gehuchten inde ouch tot *Elsloe* inde *Katscop* groet overmoet inde schade gescheydde van dissen volck, want sy waeren eyns deyls quaet inde boese inde sonder bermherticheyt inde deden den luyden groet meysprys inde smaet. Inde sy schaden alte groet guet in dissen dorppen vurss. aen die edel vruchten, korn, terwe, gerst, ertten, haver, grasse inde voert aen alle

---

(1) Wichman, krijgsman.
(2) De Graetheyde was voor eene eeuw nog meestal onbebouwd.
(3) Zie over Sint Joost *Publications du Limb.* IV p. 102. De Begarden volgden den derden regel van den H. Franciscus.

deynck; so deden sy den luyden groet verdryet inde schade myt hoennen perden inde myt voerynghe inde des gelicxs inde voert aen menighen anderen puntten, doer sy den luyden groete schade myt deden.

Item daer nae als opten saturdachs smorgens inde quatertempel vurs. nae peynxten due toch der felle Hertoch vurs. op myt allen synen here inde volck, inde due toghen sy terst voer *Montfort*, inde dat waert hoen eyn luttel tytz voer gehalden van des Voechs soene van Ruremonde (1), inde terstont bennen dry daghe so gaven sy dat sloet op, beheltenysse hons lyffs inde guetz inde gelts, dat sy daerop beleynt hadden.

Van dissen vurs. sloet *Montfort* toch due disse hertoch Karle vurs. tot *Ruremonde* in die staet myt synen edelen volck, rydderschaep inde andere hoefluyden, also dat die staet van Ruremonde al voel luyden waes in allen eynden. Inde die andere ruytteren, volck van wappen inde voetgeynger die bleyffven al oem in dat lant lyggen op die dorppen inde verherden inde vernylden, inde vervorden inde verdoerffven die arme huysluyden opten lande inde dorppen also jemerlicke, soe dat Got ontfarmen mocht.

Item terstont daernae bennen dry of IIIJ daghen due toghen sy voer eyn sloet geheyten *Brugge* (2) daer der Joncker van Morsse vurs. greff Vincentius, due ouch eynen here inde overste aff waes, als dat syn vader beleynt hadde in voerleyden tyden aen eynen Hertoch van Gelre inde Guylicke, inde dat waen hee ouch. Mer dat waert hoem ouch voergehalden eyn luttel tytz omtrent VIJ daghen. Mer ten leyste so goeffent die ghene ouch op die daer op waeren, beheltenysse lyffs inde gutz; mer sy hadden hoen doch rydderlycke inde herlicke gewert, inde jonckerlycke eyne wylle tytz gehalden,

(1) Voogd van Roermond was destijds Willem van Vlodrop.
(2) Bij Roermond, nu Pruissisch grondgebied.

mer als sy saegen dat sy gheyn ontseyt noch hulp en konden krygen van honnen joncker Vyncentius vurs., due moesten syt op geven van gebrecke.

Item die der staet van *Ruremunde*, dat waeren die erste den gruwelden voer dyssen Hertoch vurs. inde die terst in hant gyngen mit den Hertoch vurs., want sy quamen te Trycht inde sochtten daer genade inde gyngen hoem doe in hant, er hee ye in den lande van Gelre quaem. Inde dat geschyedde opten peynxten avent, dat sy in hant gyngen inde des Hertochs peys kregen, tot onsser Vrouwen kyrcke te *Trycht*. Inde daer waert gedeynckt, dat sy hoem in die hant gyngen inde hoen poertten inde muyrren aen hoem golden, dat sy die ouch nyet nyeder en dorffen leggen, noch brecken, gelick als andere steden doen moesten, die hee gewonnen hadde.

Van dissen sloet *Bruggen* vurs. so toch disse hertoch Karle vurs. inde syn volck voer *Veynloe*, mer die van *Veynloe* werden hoen ouch eyn luttel tytz; mer doch terstont daernae so quaem hee doer in, inde maeckde die staet ouch te schande inde dat volck eyghen. Mer hee lyet hoen portten inde muyrren, omdat sy sych opgaeven in syn hant.

Item van danne toch hee voer *Nuymeghen*. Mer die edel staet inde burger van *Nuymeghen* vurs. die werden hoen als stoute Kemppen inde hyelden hoem hoen staet langhe myt gewalt voer, inde deden hoem grotten schade, in syn herre inde onder syn volck. Mer leydder sy en hadden gheyn trost noch gheyn hulp van nyeman van buytten van eynigen onseyt, also dat sy die staet ouch moesten verloeren laetten inde opgeven. Inde due quam disse hertoch vurs. in die staet inde vernylde die staet inde die burger jemerlicke sere, inde daer waert due die soene inde peys gedeynckt tusschen den hertoch vurs. inde die steden inde dat lant van Gelre, dat sy hoem due alle te saemen in hant gyngen inde allen syn eygen

luyden worden. Inde allen hoen rechtten privilegiën, vryheyden die moesten sy due over geven inde brecken gelyck als die edele staet van Luydeck inde lant ouch doen moesten als vurs. steyt aen dissen hertoch vurs. Inde also woen hee dit lant van Gelre inde vernylde dat edele lant also jemerlicke ser, dat eyn steyne hert jammeren mocht. Den hoemoet, den meyspryss, den schade, den moert, die avele boesheyt den der hertoch inde syn volck dede inde dreyff in dyt edel lant vurs. aen kyrcken, aen gotshuyssen, des en hylde sy egheyn vry; sy noemen den armen lantluyden hoen guet al so wael in die kyrcken als in den huyssen, noch sy en sparden kyndelbedde noch heydenschappe, noch aerm noch ryck, noch geystelick noch waertlick; mer als onerbere bosse mynsschen leyffden sy sonder ontfarmherticheyt.

Item daernae als disse hertoch Karle vurs. dit edel lant Gelre also uyt vervoert inde vernylt inde vertert hadde, inde die arme luyden inde steden, inde ouch opten dorppen al verdorffven hadde, inde dat hee dat lant eygen gemackt hadde, inde dat sy alle in syne handen waeren, inde hee hoen allen hoen gewer genomen hadde, inde die steden inde sloeten besaet hadde myt synen volck, due toch hee van daen ewech duer dat lant van Guylick al tot *Acken* inde vernylde inde vervorde inde verdirffde menighen armen mynssche opten dorpen myt synen volck; want syns volcks waes ontellick voel, also dat hee alle landen vulde myt synen volck doe hee henen toch off daer hee lach, also dat hee menyghe arme bedruckte mynsschen mackte in allen lande inde steden, daer hee lach off doe hee duer toch.

Item oem *Aken* die arme dorppeluyden die worden due ouch jemerlick vervort inde vernylt, die wille dat hee te *Aken* lach in de staet. Inde die staet van Aken hadde ouch grotten schade inde koeste inde last myt hoem van gescheynckten inde gaeffen, nyet van lyeffde mer van vreysse inde van anxten, den sy voer hoem hadden, want hee waes eyn ontscheynde

maen aenxstelyck inde vreyslick, want hee en sparde nyemant; syns selfs lande inde onderseyten verderffde hee gelick andere landen, inde hee waes gyrich van gelde inde verschedde syn lant jemerlick mytten anderen landen die hee gewonnen hadde. Inde ongenedich waes hee geheytten onder alle mynschen; inde daer oem so ryeppe alle gemeyn volck wracke inden Hemel over hoem heymlicke.

Item daer nae toch disse Hertoch op van *Aken*, myt allen synen herre, inde toch boven in den lande by *Tryere*. Inde tot *Tryere* bleve der Keyser Frederick, inde hertoch Karle hadde gerne gecront koninck van hem geweyst, mer dat en wolde der Keyser nyet doen. Inde toch tot *Meytz* in Loereyne inde daeroemtreynt, inde maeckte ouch daer en tusschen menyghen armen mynsche myt syn volck myt voerren myt teren den luyden hoen guet aff dat sy hadden. Also toech disse boesse hertoch duer alle landen in Vranckryck, aen hondert mylen wechs verre wyt en breyt also wederoem duer Pyckardyen, duer Vlanderen, duer Brabant inden lande van Luytgen inde van Loen, over de Maesse in den lande van Francgemont; daernae weder te Vranckryck inde van daen doer weder oem duer Brabant inde due tot *Trycht*, inde also duer syn selfs lant van *Valckenborch* inde also inden lande van Gelre als vurs. is; inde also op duer dat lant van Guylick, inde alsoo duer Aken inde also op in dat Overlant, den Mosel op, inde den Ryn op; inde also toch disse Hertoch vurs. duer alle landen inde verderffde den arme huyssmaen myt synen volck inde myt synen perden myt voerynghe inde myt teringhe, dat syt den armen luyden al aff terden inde vorden. Daer sy ein gans jaer aff dachtten en meynden te leyffven, dat vernylden inde vervorden sy op eynen dach inde nacht daer sy quamen te lyggen.

In den selffven jaer van LXXIIJ so waest der druychstde tyt inde der heytste somer den men geleyft hadde. Inde alle vruchten, korn, wijn, appel, nutten etc. waeren alle ge

meynlick eyne mont tytz eer ryp daen men op andere jaeren gewoenlick waes. Inde heet waes so heyt dat die bussche inde heyde inde druge ertryck ontstaken inde brandden gelick off sy myt vuyre ontstecken hedden geweyst.

Int selffde jaer vurs. van LXXIIJ so sach men int gemeyn inde oppenbarlick overal, dat dat vuyr waes komen inden grotten velde inde busschen, dat die boom in die busschen verbranden al so wael onder der erde die worttel als boven der erde, inde dat en konde nyemant gekeren daen Got alleyn.

Op dat selve jaer van LXXIII vurs. due waert grotte sterft inde syckheyt over alle die werlt, gemeynlick in allen steden, in allen landen inde dorppen als vanden louppenden buyck, ovel in den buyck. Inde due waert die Heylighe macht Synte Lucia ser gheeert inde aen gerueppen van alle mynsschen inde gedynt als voer die quade plage des buycks inde des schyttens. Inde men sach due gemeynlick dat dis plaghe reguyrde inde waes alle die lande duer inde duer, inde men wyst nyrgent doerp, noch staet egheyn, disse plage en wasser ouch inde reguerde.

1474. — *Item int jaer ons Heren geburt* dusent CCCC inde LXXIIII, due quam dis hertoch Karle vurs. wederoem tot *Trycht* liggen in die staet myt synre vrouwen, die eyn conyncks zuster waes van Ingelant, inde sy waes geheytten Margareta (1), inde men preyss sy ser inde loeffde se voer eyn edel duchtdelycke vrouwe, inde sy quam tot *Tricht* in, op Synte Margarettendach in Julio, inde der Hertoch quam op synte Alexis avent des saterdachs in de staet. Inde des anderen dachs op den sondach, als op Synte Alexis dach, teghen avent omtrent V uyren, so quam hee achter *Hussche-*

(1) Zij waren den 3 Julij 1468 te Brugge gehuwd.

bergh, bij die *Haerst* (1), op die selve staet doer syn teynt off pouwelloen dat ander jaer gestanden hadde. Inde daer dranck hee eyns op disser staet, inde van danne reyt hee weder oem tot *Tricht* in, inde bleyff daer noch liggen. Mer syn volck van wappen dat lach oem *Tricht* inden lande van *Valckenborgh* inde van *Dalheym;* als te *Haren*, te *Ytter*, te *Merssen* inde te *Steyn*, te *Ormont* inde in alle dorppen, inde sonderlynge tot *Elsloe*, inde dreyffven jamer over die arme schemel huysluyden. Sy namen hoen dat sy hadden, sy veynghen se, sy sloeghen se, sy staecken se ; sy en sparden Kyrcke noch Kluysse als van ettens spysen; sy slogen die Kyrcken op inde naemen alle die ettens spyse die daer in waes. (2). Den jamer inde den spyt den die arme huysluyden mosten lyden en is nyet te schryffen, noe dene dat sy in vrunde landen heytten liggen.

Due doernae anno MCCCCLXXIIII so quam hee myt allen synen herre inde herwaghen te liggen achter *Hasdel*, boven *Merssen* by *Rader* (3), off aen der Nonnebussche by *Synte Gerlach*, inde daer dede hy menighen schoen teynt off pauloen op sloen inde syn perck off logys maken (4). Inde due quam der Hertoch Karle selver in synre teyntte off pauloen die ser schoen inde kostelicke waes, des donredachs op Synte Marien Magdalene avent. Inde doer lach hee myt menighen stoutten maenne in dat velt vurs. al tot op Synte Jacobsdach doer noe. Inde doe brack hee op inde toch tot *Kathaghe* (5)

---

(1) Men treft op de *Horst*, tusschen Husschenbergh en Geverick, nog heden in het veld en in het bosch twee groote opgeworpen vierhoeken, die een eeuwig aandenken vormen aan Karels verblijf in onze streken. Meermalen vonden de akkerlieden er munten, hoefijzers en lanspunten. Niet ver van daar is eene plaats genoemd de Walenkerkhof. Zie *Publ. etc. du Limb* IV p. 36.

(2) Destijds en later gold het gebruik op onze dorpen van in de kerken, die als vrijplaatsen werden aangezien, den voorraad der bewoners te vluchten.

(3) Raer onder Meerssen. Eene randnoot zegt: »Dat Hertoch Karle te Schemert lach int velt by Valkenborch due hee nae Nuyss toeghe."

(4) Bij die gelegenheid werd welligt de schans aangelegd, op het *Rondebosch*, waarvan wij spreken in de *Publ. etc. du Limb.* V. p. 350.

(5) Kathagen een molen tusschen Nuth en Vaesrade.

over, al voer *Nuysse* opten Ryn int busdom van Colen; inde doer quam hee voer des vridachs noe synte Jacops dach in Julio.

1475. Item int joer ons Heren MCCCCLXXV inden selven tyd due noch die vurs. hertoch Karle voer die edel staet *Nuyss* lach myt menyghen, ewyge stoutten maen inde myt grotten macht inde mogentheyt die edele staet *Nuyss* vurs. ser bestormbde inde gerne daerin gewest hedde myt synre macht inde myt syn volck oem die staet te wennen, gelick dat hee andere steden gewonnen hadde inden lande van Ludick off van Gelre; also en konde hee noch in die edel staet nyet gekomen overmyts dat hoem die staet inde die in die staet waeren al so vromelicke inde al so rydderlicke, inde herlicke, inde berffelycke werden, inde ryppen onssen lyeffven Here Got aen inde Maria die Moder Gotz inde den heyligen glorieusen merteler den lyeffven Synte Queryn, dess gloriose licham in die staet Nuyss rastende is. Also dat sy Got inde Maria die moder Gots inde synte Queryn noch al wael behoet hoebben inde bewaert, al van des vrydachs nae synte Jacopsdach des Apostels in Junio als vorschreven steyt anno LXXIIII tot in dat ander jaer van LXXV, omtrent in den Mey. Due begonde onsse lyeff Here hoen gebet te hoeren, inde staet *Nuyss* inde hoen groet jemerlick jamer, druck inde lyden aen te syen, inde vuchde dat doe also dat der Roemssche Keysser Frederick due quam, van boven uyt syn lant myt rade der hyliger Kyrcke inde des pauss Calixtus, inde toch teghen dissen hertoch Karle voer *Nuysse*, oem die staet bystant inde ontseyt of hulp te doen inde te verloessen van den groetten jamer inde druck doer sy in waeren. Inde alsus is der Keyser vurs. komen te velde bij *Nuysse* oem den Hertoch te verdrieffven inde die staet Nuyss hulpe inde ontset te doen; al so dat due in dissen tyde groet druck, jamer inde lyden waes in allen landen vande korstenheyt inde sonderlynge in dissem lande omtrent *Colen*, *Gelre*, *Gulich*.

Aken, *Mastricht*, als oem dis groetten orlochs wylle. Die eyne Mynsschen mosten selver mytten lyff ten orloch trecken, die andere mynsschen werden jamerlick verschaet, die derden woerden oem geslaghen inde vermoert off vertert vanden ruytteren; also dat men due des te rade waert in der staet van *Maestricht*, dat men due doer oem droech myt grotte werdicheyt inder processyen die *Noetkasse* te synte Servaes, die boven den hoeghen eltter steyt, daerin dat liggen voel reliquien van Synte Servaes inde van van voel andere heylige buscoppen. Inde men sacht dat men disse *Noetkasse* in LXXVI joeren nye me uyt gehaet en hadde, noch gedraghen. Inde oem disser groetten noet inde jammers wylle vurs. so waert dis heylige noetkasse nu och gedraghen, opdat alle landen te paysse quemen, inde alle Heren te vrede quemen. Inde dyt geschiedde dat men disse kasse druch int jaer vurs. van LXXV op eynen mondach nae des Heyligen Sacramentsdach des XXIX dachs inden Mey, inde due geschyedde ten selven maele tot *Trycht* eyn schoen myrakel. Daer woert eyn keynt leventich vor der kassen, dat III uyrren tytz verdroncken waes geweyst.

Item groet jamer waes in dissen selven tyt van orloch, van schattynge inde des gelixs als vurs. steyt. Inde auch golt eyn vaet rogge due ter tyt IX bod., inde dat gelt waes al te ser duyr inde quaet te krighen onder den gemeynen maen, al so ser worden sy verschaet.

Anno dusent CCCC inde LXXV omtrent synte Peters dach due toch vurs. hertoch Karle wederoem van der edelre staet *Nuyss*, inde toch duer dort lant van *Rade*, neven *Aken*, inde also duer *Tricht* des vridachs nae onsser Vrouwe dach Visitatio. Mer syn volk inde syn ruytteren, die toghen al oem inde oem duer allen landen hy omtrent der Maesse, inde deden den armen huysluyden groeten schade, laest, thoern inde verdryet. Sonder ontfarmherticheyt moesten die arme huysluyden inde dorpluyden dat lyden, want sy en hadden

nyemant dee sych honre ontfarmde, off hoen daervan verloesde. Inde alsus waert die edele staet Nuyss verloest inde ontsaet van den Hertoch Karle vurs. doer den Keysser Frederick vurs. Inde men en mach, noch men en kaen in vollen nyet volschryeffven noch uitsprecken als vanden herlicheyt, vromheyt off berffheit der edelen staet *Nuyss*, inde der genre die due op die tyt doerin woeren, also wy herlich inde brefflick dat sy hoen gehalden hadden, inde vromlick inde rydderlick gewert, want nye staet in Duytslant en mocht also voel geleden hobben, noch al so vast en sterck belegen worden. Inde nochtaen so haet sy Got behoet inde bewaert inde der gloriose marteler synte Quyryn, also dat sy in eren is blyeffven. Nochtaen lach hee daer voer omtrent IX mont tytz myt menighen, ewigchen stouten maen inde myt grotter macht uyt Brabant, uyt Burgonye, van Vlanderen, uyt Henegouwe, uit Hollant, uyt Zeland, uit Vryslant, van Namen, uit Luytssenborch, van Limborch, van voel andere landen, daer hy doe ter tyt eyn geweyldich heer over waes. Ouch hadde hy dat lant van Gelre, van Luytgen die hee due al onder sych hadde. Ouch hadde hee grotte hulpe inde bystant van synen swager den Coninck van Ingelant, coninck Edewart. Mer dat en holp al nyet; *Nuyss* bleyff ongewonnen. Item men sacht dat hy voer disse staet wal hadde gelaten inde verloeren mer dan XX dusent maen.

Item in dat jaer LXXV waest dat III[de] gulde jaer te Rome; inde waert due nog eyns verwandelt te XXV jaeren. Mer der ganck waes cleyn van den pelchromen onvermyts aen des orlochs wylle.

In den joer ons Heren geburt MCCC inde LXXV des anderen dachs nae synte Katherynen dach in November als opten heyligen sondach, due worden te *Valkenborch* opten Kyrckhoff dry clocken te eynen moel, off te samen korsten gedoen; inde die groetste clock heyt Appollonya inde dat waes die saecke oem dat sy hoeff die vrouwe Appolonya van

Arenberch des drossiten wyff op die tyt te Valkenborch, geheyten Her Dederych van *Palant*, rytter, here tzo *Wildenberch*. Item die andere daernoe die waest geheytten Gabriël, inde die derde Maria, dat waes die cleynste.

In den jaere ons Heren dusent CCCC inde LXXIIJ, due waert erstwerff begonnen te reformeren dat nonnen closterken te *Reckheym* gelegen. Inde in den joer van LXXIIIJ due waertet besloeten, inde due lyeppen der Jouffrouwen twe uyt den cloester int wylde, inde en wolden also nyet besloeten syn. Inde inden joer van LXXV, due begont wael inde erbarlicke aldoer gehalden te werden dat besloet; mer heet waert erstwerff alte suyr inde haert te beslytten inde int besloet te breynghen.

In den joer van LXXV, due starff der Heer van *Elsloe*, her Johan van *Gaver*, omtrent den heumont.

Item inden selven joer van LXXV due starff der vry edele joncker Wyllem van *Sombreff*, heer te *Kerpen* inde tot *Reckheym;* inde hee starff des vyffden dachs in den mont geheytten September, des ersten dyngsdachs in den selve mont. Inde hee starff te *Tricht* in die *Breyde-Stroet*, tegen Synte Jacops Gasthuys. Inde waert opten selven dysdach van *Tricht* gevoert syn lycham tot *Reckheym;* inde daer waert hee begraven in dat nonnencloester voer des heyligen Cruyts eltter, in syns vaders inde moders graff. Inde int joer van LXXVI, des anderen dachs uoe synte Gyllisdach, due waert hee beganghen int closter.

Item in den selven jaere LXXV des sondachs daer nae, te weten op synt Theodardusdach des heyligen buscops inde marteler, so waerdt Joncker Wyllems vurs. syn aldste soen, geheytten ouch Wyllem, eyn rydder, gehult te *Reckheym* voer eyne geweyldigen lantheer desselven lantz van Reckheym vurs.

1476. — Item inden jaere van LXXV inde ouch LXXVI

so sande der vurs. ontsyende, fel inde euvelmodiche Hertoch Karle vurs. uyt iiij maen off Heren, inde die wolden syn geheytten *Commyssarissen* myns genedighen Heren der ontsyenden prynsse van Burgonyen inde Brabant. Inde disse iiij boeffven quamen in onssen lande van *Valckenborch* inde loegen te *Tricht* op synte Servaes cloester. Inde sy schreffven inde sanden inde ontboden in allen Kyrcken, in allen closteren, in allen gotzhuyssen, inde aen alle geystelicke orden offe gueden, inde begerden van hons Heren wegen den sy dyenden, inde wolden also hubben alle guede off alle reyntten die beneden LX jaere weren verkregen off gelaeten off gegolden off besaet off gegeven; dat men hoen dat guet inde die baet reycken inde over geven solde, die rentten off die baetten van twe jaeren. Also moesten alle cloester, canonicken, nonnen, moniken, begynen, susterhuyssen, begarden, lollarden, melaetten, pastoren, alsten custeren, kercken, heyligeysten, gasthuyssen, die moesten alle koemen voer die boeffven, off Heren meyn ich te *Tricht*, inde moesten doer kennen, lyen, openbaer maeken so wy voel eyn elck bysonder hadde verworffven off verkregen bennen LX jaren; inde dat moest men hoen due twe jaer lanck dat guet geven, inde dat gelt solde der hertoch vurs. hebben oem te baet inde te mer dat korstten bloet te schande te macken inde te vernyelen, also als men due sacht duer alle syn lant. Inde dat druch inde macket groet ontellick gelt inde guet, duer alle lant onder die geystelikheyt.

Inde dyt druch overslach van voel gels dat sy uytten lande inde uytten Kyrcken toeghen; want eynre kercke off closter off gasthuys den twe vaetten gelaetten off besaet woeren, die moesten daer dat gelt van IIIJ vaetten geven inde doer leggen. Jae sy sochttent also nauwe inde eynge eynre armen kercke der mer 1 quart smautz en waes gelaetten off besaet t'eren Gotz te bornnen in die lampe van dat heylich Sacrament, men moest hoen nochtaen twe quarth geven off be-

taelen; al solde dat heylich Sacrament, Got selve, duysterlynge gestanden hebben inde ongelycht blyffven, sy hedden doeroem nyet eyn alt morcken te myn genoemen off quytgescholden (1). Dyt macket groette murmuratie onder den volcke inde onder die geystelicheit, mer nyemant en dorffde wederstoen, noch doer tegen seggen, also ontsynde waer disse hertoch vors.

Item ouch waes die vreysse inde mynne Gotz al so verloeren in dyssen IIIJ duvelen vurs. (die heren meyn ich) inde hoen conscientie also verblynt, dat sy op Got noch opten Paus, noch op pausban nyet en achtten. Inde als eynighe Heren canoneken off closteren off eynige vanden IIIJ order quam inde brachtten off thonden bullen, bryeff en segel van den pausse, dat sy gevryt off behoet weren van den Pausse, inde so wee sych honre guede onderkerde in rouffe off in dyensten off in schattyngen dat der paus die te banne dede inde vermaledide, dat en halp al nyet; nyemant mocht vordel hebben, noch doer en halp noch bryeff noch segel, noch eijn noch egheyn. Sy en achtden op Got noch op syn Heyligen, noch op paus, noch op baen; sy moesten alle gelt geven inde geschat worden. Inde achter dis male dat hertoch Karle dat vuer sych naem, inde dene quaden rade geloefde, soe en hadde hee egheyn segen noch vurspoet me; inde heet gynck hoem allet wers, hoe heet bestonde.

In dissen tyde, inden selve joer van LXXVI, due worden die arme huysluyden inde gemeynden al so jemerlick verschaet als vurs. steyt myt groetten schattynghe inde gelde, dat men hoen aff braeck, dat der gemeyne maen te mael ser arm begonde te werden, inde sproken sy en kondens nyet me geven. Inde ouch so waert die schattynghe also onredelicke gesat van den scheppenen inden lande, dat men sacht, dat

---

(1) Een alt morken (monnaie noire) was eene kopere, met een weinig zilver gemengde muntsoort. Zij had de waarde van 14 myten of flegulen.

sy groet guet aen armen luyden inde ghemeynden stolen inde sy waeren al quyt, inde en gaven egheyn, inde sy waeren die ryxte van den lande, also dat dat volck te mael arm inde wederspennich waert in allen lande inde kroenen over die schepen, dat sy de landen verderffden inde der armen luyden sweytstranen etten. Due clachden die scheppen dit den rentmeyster inde den boven inde pyckarden, die te *Trycht* lagen, so wie dat volck wederspennich worde inde hoen qualick uytrichtten.

Syet due sanden sy hoen jongere quade mynsschen uyt opten lande inde dorperen, inde die vynghen inde spenen die arme huyssluyde als dyff inde morder, inde vorden se te *Tricht* sonder eynich wederseggen. Inde so wee doe tue eyn onyffen wort sacht, dat hoen dat docht boverye syn off onrecht off gewalt, dee wart overgeschreffven inde beclapt inde dien drouden sy ouch inde wolden sy vanghen inde spannen als dyeven. Off sachten die arme huysluyden eyn onyffen woert opten hoghen raet off hoghe recht dat te *Tricht* lach, off tot honnen dyeneren, die worde gevanghen inde te *Tricht* gevort als dyff inde morder, inde dat dorst nyemant verantworden. Nu myrckt inde bescout, so waer der arme huysman der leyt noetz inde peryckels.

Item in den joer ons Heren MCCCC inde LXXVI, inden April, op synte Joris dach des heyligen mertelers so waest capittel te *Syttard*, inde quaem aldoe in dat capittel des proest dyener van *Merssen*, myt name meyster Heynrick, inde versocht aldoe oem syn recht, te weten twe rynsgulden, so wy dat men die lamber X^de^ schuldig were te heven inde ouch schuldich were te betalen. Due beryeden sych der decken Her Johan *Wouff* van *Bornne* (1) inde die pastoers al gemeynlicke inde clerden inde weyssen alsus: dat der prost

(1) De landdeken van Susteren, Johan Wolf, pastoor te Borne, overleed aldaar in 1481.

van *Merssen*, off syn dyener van syne wege, die sulden die lamber X^{de} gesennen inde hoelen XV daghen noe den poeschdach inde nyet langer, so en doerffden hoem die huysluyden syn X^{de} lamb voer halden.

Ten anderen moele wessen sy ouch alsus als der X^{der} queme inde gesune der lamber X^{de}, so solde der stal off der gheyn des die scapen off die lamber weren terst in den stal goen onder die lamber inde kyessen terst, inde setten te voeren uyt V lamber te synen schonsten behage, inde doe by off hee wolde eynen weder, dat weren daen VI lamber die der stael erstwerff uitsetten mach te synen schonsten behage. Inde daen so sael der X^{der} dat VIJ^{de} kyessen inde nyemen te synen schonsten behaghe inde wylle doert hoem gemoghen sal. Inde daen so sael der stael off meyster der schapen noch IIIJ lamber kyessen, so is dat eyn lamp verdeydingt etc.

Item ysser daen noch me in den stael dat men noch eyn al doe verdeydingen mocht, so sal der stael off meyster der scapen daen wederom eyn kyessen inde uyt setten ten ersten moele V scapen of lammeren inde egheyne weder, inde daen so sal der X^{der} dat VI^{de} kyessen off nyemen te synen schonste; inde daen so sal der stael wederoem uyt setten V lammer also is dat IJ^{de} lamp dan ouch verdeydingt. Inde also sal men daen voortaen doen, also decke als men des noet heet, al weynt sy al verteyndiget syn, die den stal tue behoeren. Inde ist daen dat saecke dat doer eyn lamp overt, off twe, off IIJ, off IIIJ, off V die en sal der X^{der} nyet scatten, noch doe van en sal hee nyet myt al hoebben; mer overen doe VI lammer, so sal der stael IIJ lammer uyt setten inde dat IIIJ^{de} sal der X^{der} op eynen pennynck scatten inde setten, mer der stael sal der koer hebben off hee dat lamp behalden wylt off nyet, inde beheldet der stael, so sal hee den X^{der} dat halffve gelt geven, inde beheltet der X^{der}, so sal hee den stal dat halff gelt geven. Alsus heet der X^{der} van VJ lam-

meren J lamp off dat gelt doeraff. Item overen doe VIJ lammeren so sal der X^{der} eyn ganss lamp hoebben; off overen VIIJ off IX off X lammer so sal der X^{der} eyn gans lamp doe van hobben, mer van VIJ lammer moch hee sonder meysdoen eyn gans lamp nyemen. Inde des gelix van kornne inde gerffven etc. inde ander guet. Item der stael en sal ouch gheyn lamber uyt setten inde ewech geven synen kynderen, syn wyff, synen knecht.

Item voert so lerden sy inde wesen ouch van den X^{de} der honren alsus, dat men due sal erlick inde redelicke schuldich syn te betalen nyet eyn kuyxken of eyn armot dat ecker uyt eyn vaet gesprengen konde, dat were eyn onrecht seggen, mer men solde geven inde betaelen den X^{der} eyn redelick hoen, dat men myt eren wael etten mocht off eynen gueden maen vuersetten mocht op syn taffel ter temlicker wys, sonder arglist. Inde oflt dat saecke ware dat die mynsschen alsus egheyn hoen en hedden te betaelen, so mach hee den X^{der} doe voer geven inde betaelen eynen halffven alden stuver guetz geltz, trichter paye, VIIJ velguten doe voer te geven.

Item ouch lerde sy due, eynigen hastaet (1) die van alden tyt bevryt were myt eyne X^{de} hoen over L off LX off LXX joer, al were sy groet off cleyn, in redelicke wys, die solde ouch noch also in derre vryheyt blyffven inde verteyndt werden alleyn myt eyn X^{de} hoen, off VIIJ velguten doe voer.

Item wert dat saecke dat yemant eyn nuwe hastaet maeckte, doer gheyn gestanden hadde, inde ist eyn koetter (2), so en sal hee derre hostaet nyet me bevryen myt eyne X^{de} hoen, dan eynen halffven morgen neyst myt syn huys gelegen. Inde is die hastaet merre, doer van sal hee den X^{der} eyn X^{de}

---

(1) Hoeve, hofstede.
(2) De zin is, een *Keuter* of boer, die geen paard heeft, betaalt eene tiende hoen van den halven morgen land, die 't naast bij zijn huis ligt, de rest betaalt de gewone tiende. Een ploeger betaalt eene tiende hoen van eenen gánschen morgen, de rest betaalt tiende naar gewoonte.

schuldich syn te geven so wat doer in wyest. Item eyn ploger dee sal vry hobben myt eyn X^de^ hoen neyst syn huyss eynen ganssen morghen, inde voert is hy syn X^de^ schuldig van alle gueden.

Item off emant kemp macktde inden velde inde syn erff oem loecke (1) off oem tyunde, inde wolde doeroem syn X^de^ vry syn doerin, dat is onrecht. Der X^der^ sal syn X^de^ doerin soecken haelen gelick op andere landen in dat velt.

Inden joere van LXXVI due waes eyn legaet, of eyn buscop van Rome te *Maestricht*, inde gynck op synte Servoes dach selver myt oem inder processien, gecleyt als eyn buscop myt des buscops abyt van Luytge. Inde hee sanck selver die hoegmysse opten hoghen eltter te synte Servoes in die kyrcke, inde nae der myssen gaeff hee allen mynsschen die in stode van gracie woeren inde syn mysse gehoert hadden XL daghen affloetz. Inde hee gaeff in alle straetten, inde op allen hoecken off eynden die benediccie in manyere gelick der Paus plecht te doen, inde syn naem waes Alexander.

Item opten selve synte Servoes dach vurs. so sacht men due dat er so menych mynssche te *Trycht* woeren als men in VIJ joeren ye doe gesyen hadde.

Inden joer ons Heren geburt due men screyff MCCCC inde LXXVJ due lach die fel wrede inde onsyende hertoch Karle vurs. inde orlochde op dat guede lant van *Swytsschen*, inde due toghen tot hoem uytten lande van Gelre VIIJ^c^ maen te voet inde die toghen duer t lant van *Valkenborch* te vastelavent, inde woeren gecleydt halff wyt halff blauwe.

Item doer noe ontrent in die weycke voer palme due quamen alte ser quade mynsschen inde quaet volck van natuyre halff lombarden halff walen, inde die toghen op inde nyeder int lant van *Valkenborch*, omtrent vuer poesschen inde VIIJ daghen noe posschen; inde doer sy quamen deden sy

(1) Met grachten omgaf.

groette schade inde spyt den armen huysluyden. Inde sy toghen due liggen in dat guede lant van *Gelre*, oem dat quantsyss te hoeden, mer oem te schanden te macken inde arme luyden te verderffven. Inde men sacht dat sy waren omtrent VIIJ^c te perde. Alsus verderffde die ovelmodich fel inde bosse Karle voel lande inde mackde voel armer mynsschen. Inde also dwanck hee VIIJ^c maen uytten lande van Gelre myt groetten koeste, die te cleyden dat hoen voel kostte, die maen also uyt te lyeveren; inde due sande hee bosse inde quade mynsschen wederoem in hoen lant, inde die mosten sy due halden oem alsus te mer verderfft te werden. Inde in alle platschen doer dit volck quaem due waes groet drucke jamer inde lyden, overmytz den fellen homot den sy in allen eynde dreffven inde deden, daer sy die luyden inde dorppen mechtich woeren. Item te *Ormont* verdranck eyn inder Mase.

Item inden joer van LXXVJ due waes te *Beyck* eyn cleyn jonck mechtge koemen te woenen inde heet waes doer vremde inde onbekant, inde heet waes alt te syen, omtrent tusschen XIIJ off XIIIJ Joer, inde syn naem waes Styncken. Inde heet vermyede sych by eyn paer volcks, inde due heet aldoe hadde gewoent omtrent XIIIJ daghen due verbrant eynen gueden maen te Beyck, Hen *Schepper*, huyss inde schuyr aff, inde Johan *Bosten* schuyr. Inde heet staeck due mytten selven syns selffs meysters huyss ouch aen, inde allet op eynen dach, op synte Syxtus dach in Augusto. Inde doernoe stackt Johans *Notemans* schuyr aen, mer die waert geleyst. Inde des derden dachs doernoe stackt des cappellans huys ouch aen. Inde doerin woeren due selver wonaftich syn meyster inde vrouwe inde gevaren mytten woninghe, also dat syns selffs huyss te twe tyden aen staeck. Inde doerno terstont, so verheynkdet Got, dat men des gewaer waert, inde dat melde (1) uyt brack, so wy dat dit jonck vysken

(1) Rumoer.

inde meytsken dit jamer al due dede. Inde due waert het gevangen inde tot *Valkenborch* gevoert, mer heet quam uyt, inde en docht sent doernoe nyet voele int wylde.

Inden joer ons Heren gebuert due men screyff MCCCC inde LXXVJ due waert erstwerff aengehoven inde begonnen inden somer, te herst, die cluysse te *Goel* opter Masse. Inde der broder die die cluysse erstwerff aenhoeff inde lyet maecken, dee waert erstwerf doerin gedoen myt groetten eren, des nesten sondachs noe des lyeffven synte Mertens dach, in October. Inde hee quam van *Tricht*, van *Synte Peter*, erstwerff te *Goel*, opten Goelre kyrmyssedach, inde gesaen inde baet die plaetschen inde die stede opten kyrckhoeff, doer die cluse nu op steyt. Inde die guede nagebuyr van *Goele* woeren doer ser lyeff inde guetwyllich tue dat meystedeyl, inde consentyrdent guetelick, inde tymmerden hoem terstont van stonden aen dat huysseken off cluysken dat doer opten kyrckhoff stoende is. Item op dit joer waes synte Mertens dach op eynen mondach, inde des sondachs doernoe, so waert der broder vurs. (syn naem waes broder *Boldewynus*, in Duytschen broder *Bauwen*) ingedaen in der cluyssen, oem syn proeffjaer te hobben van den capellaen te Goel due tertyt geheytten Her Peter *Trecpoel* van Beyck. Inde by hoem waeren noch twe prysters, der eyne waes der prior van Synte *Odylienberghe*, bij Ruremonde, inde der andere waes eyn mynrebroder, geheyten, broder Tylmaen. Int jaer van LXXXIJ liep hee uyt, halff myt orloff des buscoppen, myt cleynre eren. Inde terstont daernae quam broder Mathys daer bynnen liggen, eyn ser guet erbaer maen (1).

1477. — Inden jaer ons lyeffs Heren MCCCC in LXXVIJ

(1) Men zie over dezen kluizenaar de Chronijk van Maastricht, door ons uitgegeven in de *Publications etc. du Limb.* I p. 84.

op eynen heyligen sondach, opten heyligen XIIJ avent (1) so bleyff doet inde waert herslaghen der ser fel inde ovelmodich Hertoch Karle van Borgonye van Brabant vurs. Alssus is hee ten eynde gekoemen inde gedwonghen dee alle andere landen inde mynschen gedwongen hadde; inde hee bleyff doet in Overlant, voer eyn staet, geheytten *Nancy* onder den hertoch van Loreynen. Inde hee hadde voel wylle inde hovardye inde voel jamers inde schaden inden landen omtrent gedreffven. Mer hee en kreych synen wylle nyrgent, inde myt groetter schanden inde schaden waert hee van den Swytsseren verslaghen inde ouch verdreffven, inde verloer voel volcks inde voel guets. Inde due quam hee wederoem voer disse staet *Nancy* vurs., inde doer woude hee syn leyt inde syn boesheyt wreken, inde lach voer disse staet inde persequyteerde die arme luden jemerlicke, gelick dat hee voer dat edel stetghen *Nuyss* gedaen hadde. Mer hee en mocht noch en konde ouch synen wylle van disser staet nyet kryghen noch gewenen.

Item die sake inde die reden, waeroem dat hee geheyn victorie, noch aventure me en hadde, als hee plach in voerleden tyden te hobben, dat waes oem des wylle, dat hee off syn volck die heylige Kyrcken schanden, vyolerden, berouffden, onterden, want hee schatte die heylige kerke inde die gotzhuyssen, closter, heyligen geysten, als vurs. steyt. Syn volck slogen die kercken op inde nomen daerin dat sy wolden; sy branden kercken inden lande van Gulick, die wyle dat hee vur Neuss lach. Inde achter denen moele dat hee die heylige Kercke schande, den pristerlicken staet nyet en erde, due toch Got die hant van hoem, inde hee en hadde egheyn victorie noch aventuyre me. Inde alsus heft hee langhe geleghen in Overlant te voel plaetschen myt cleynre aventuyren, inde due quam hee weder voer die staet *Nancy*,

(1) Daags voor het feest van Driekoningen.

inde doer lach hee eyn wyle inde verderffde doer syns selffs volck jamerlick. Die eyn worden hoem affgeslaghen die anderen affgeschoetten, die derden die storffven van honger inde van gebrecken, die vyerde van kalde, want heet waes due eyn ser hart kalt weyntter. Inde dat leyt Got tot op XIIJ avent, due ontfermpde hoem Got over die arme luyden van den landen doeromtrent, inde konde noch en mocht honnen jemerlicke rueppen nyet langer leyden. Inde oemdat hee, noch syn volck, den heyligen sondach nyet en wolden vyeren noch en rastten, so gestade Got der Here dat hee doe opten sondach inde XIII avent, nyeder getoghen waert inde doet geslaghen, inde dat meystcn deyl van allen syn volck. Inde men sacht dat hee jemerlick doet bleyff dee groetten, mechtighen inde mogentyghe prynsse inde Here, dat hoem die honden syn kynnebacken aff eynsdeylls getten hadden, er men syn licham vant onder die doden. Inde dat geschyedde inden joer inde tyt vurs., inde in dissen navolgenden worden is der datum te veynden, dat der hertoch vors. doet bleyff.

noCte apparICIonIs fVIt InterfeCtVs CaroLVs
borgonDIe DInVs.

Inden selven joer vurs. in die guede weicke soe waert der lystige inde hoverdighe bedriegher *Emercourt* (1) gedoet inde onthout oem synre dyefferyen inde ghyrheyt wylle, want allet dat quad van ongeval, van schattynghen der aermen luyden inde landen dat regde hee altemoel, inde dat gynck al deur syn hand, inde men sacht dat hee doeruyt stael gelyck Judas der verreder dede. Syn naem was Gewydo de *Brymé* heer tot *Emmerkort*.

Inden joer MCCCCLXXVIJ in den somer soe waert te *Tricht*, dat steynen nuwe bolwerk erstwerff gelacht off gemaeckt boven die brugge opter Vysschermaessen.

(1) Deze zes woorden zijn in het handschrift uitgestreken.

Item int selve joer vurs. ouch inden somer so waert ouch te *Wyck* inden buytenwycke der ertgrave gemackt inde gegraven mytten boelwercken te Hoebrugge.

Item inden selven joer vurs. so waer des roemsschen keyssers soen te *Koellen*, inde syn naem waes geheyten Maximilian. Item inden selven joer wardt erstwerff wederoem getymmert inde gemackt te *Luytgen* die Maessebrugge, mytten twe holten arcken, dat doergebroken waes in der destruxie als vurs. steyt, inde die pyronen weder oem opgericht te *Luytgen* inde voert int lant aloem.

Inden joer vurs. LXXVIJ so quam erstwerff te *Tricht* in, der jonghe Keysser, des Keyssers soen, der hertoch van Osteryck geheyten Maximilianus, inde quam van Aken te Hoebruggen in, op eynen dysdach, te wetten op synte Dominicus dach off op Synte Syxtus avent, des paus. Inde myt hoem quam menich abel groet heer inde edelynck inde der hertoch van *Gulick;* die vorden hy duer dissen landen te Brabant waert, oem doer by te slapen inde tot eynen wyff te hebben die jonge hertoghynne jouffrouwe Maria, hertoch Karels dochter vurs., die wyllige alleyn eyn recht erffgenaem waes inde eynighe gebuert aen hoers vaders landen, die doet waes bleyffven voer eyne staet geheytten *Nancy.* Inde van disser tuckompst, inde brulacht inde hylick vervrouwden sych jonck inde alt, geystelicke inde wereltlick, want alle mynsschen hoepten dat dyt eyn beter inde eyn vredelick inde rastelick heer syn solde synen landen daen Karle vurs. geweyst waes, den Got benode, want dee nye en rastde noch stil en waes van orloghen, van schetten synen armen wychtten, van trecken, van vervoderen, van verderffven, van aenbeghyn, dat hee eyn heer waes al tot dat hee hersteycken en vermort waert, inde jemerlick starff in syn bloet inde sonden als eyn beyst, inde loen kreygh noe synen wercken; also dat Evangelie in helt: mytter moetten dattu mytz sal dich wederoem ghemetten werden. Also is hoem gescheyt. Hee verderffde

alle die werlt inde landen, inde bracht menyghen dusendighe maen oem syn lyff myt synre felheyt inde onrasten van orloghen. Inde ten leste verdroetet der werlt also langhe dattet Got ouch verdroet; inde hee vuer qualick inde waert ouch hersteyken als vurs. is. Inde van synen doet waes weynich rouwen off drueffheyt me, dan van den geltetteren inde den schattyngemeysteren die die schettinghe ploghen te stelen, meyn ich op te boeren. Inde die voeren due ouch al alleynsselynge qualick inde aen die gallige.

Inde disser hertoch Karle vurs. en waert nye verluyt noch verloefft in egheyn kercke van synen landen over Maessen, te wetten *Valkenborch* inde *Lymborch* inde *Dalhem*, also waes hy ghemynt van allen syne ondersetten geystelick inde werltlick. Inde hyop sal eyn egelyck mynssche deyncken, hee sy edel off onedel, inde sal redelick leven in synen landen inde myt synen ondersessen, opdat sy syn doet beclaghen, als hee doet is. Mer leyder dis hertoghen doet waert weynich geclacht. Got herbarme sych nochtaen synre armer seylen. Amen.

Inden joere LXXVIJ so begoen erstwerff inde waert aengevangen dat cloester off convent der cruysbroederen orde bennen de staet van *Maeseyck*.

Inden selven joer van LXXVIJ, op synte Laurentius dach snachts, dee due op eynen heyligen sondach quam, des sondachs te avent, inder nacht, so hoeff sych inde quam aen dat eysselyckste, gruwelickste onweder van donre, van blyxbye, inde van groeffven ongestuymen weyntslach, als men in LX joeren ye beleyfft of gesyen hadde, inde sunderlynghe van eyslicke blyxye inde vuyrre, also dat in voel eynden der blyxie inde dat heylsche vuyr groetten schade dede, van brande. Inde sunderlynghe so dede der heylssche brant inde dat vuyr groetten schade inde jamer te *Syttart* in die staet aen der canonycken X[de] schuyre inde mer huyssen opt closter. Inde heet dede ouch groetten schade van weyntslach aen daecken, aen huyssen, aen boumen diet entwey

sloech, uytten erden joech, inde sunderlinghe aen alle boumvruchtten, als appel, peren, noetten inde derre gelicken. Inde men en hadde in LX joeren nye langer weyntslach syn duyren. Inde die gelerden luyden wolden seggen, dat die ploeghen inde dat jamer nyergent oem, also ser van Gode en gescheydde, daen alleyn oemden sonden wyllen der vyerbrecckyngen, dat die ghyrighe hertten Synte Laurens inde den sondach qualick gevyrt hadden, inde hoen korn opten sondach ingevoert hadden, gelick offt werckdach geweyst hedde.

1478. — Item inden joere LXXVIIJ due begaennen off quamen aller erstwerff die Jouffvrouwen off susteren tot *Kynroede* inden lande van Kessenych by Thore, van den heylighen orde des heyligen graffs ons Heren van Jerusalem. Inde het woeren terst mannen geweyst die dat erstwerff begonnen hadden, licht V of VJ joer due bevoren. Inde die en wolden doer nyet mer bedienen inde lieppen ewech, inde lyettent ydel staen. Inde due die jouffvrouwen daerop quamen van derzelver orde mytten dobbele cruytz.

Int joer van LXXVIIJ in junio waert hertoch Philippus van Borgonie en Brabant geboren.

Inden joer ons Heren MCCCCLXXVIIJ due quam der tyt also. Inde der achterweyntter en waes mer vyff weycken lanck. Inde onsser vrouwen lychtdach dee quam due des mondachs noe papen vastavent. Inde des dysdachs, der raessende leyste dach opten cleynen vastavent, dat waes synte Blasius dach. Inde synte Achtten avent dat waes esselegonssdach. Inde des gonsdachs in die poeschheylige daghen waest onsser liever Vrouwedach Annunciacio. Inde des goensdachs in die peynxstheylige daghen waest synte Servaes dach des heyligen buscops. Inden selven joer van LXXVIIJ due waest also weyck weyntter, inde sonder snee inde vorst, dat men schoen blodende fiolen sach inde vant te onsser Vrouwe Lychtmysse. Mer opp synte Appolonyenavent op groet Vast-

avent inde Invocavit due sach men sy ghemeynlick overal int ghemeyn bloden.

1480. — Inden joer van LXXX due waert die groete cloeck te *Elsloe* opter Maesse by *Steyn* gegoeten, des mondachs noe sacramentsdach (1). Inde int selve joer van LXXX due waert te *Hyllensberch* ouch eyn cloeck gegotten op onsser Vrouwen avent visitacio, by *Sittart.*

1481. — Inden joer van LXXXJ due starff Her Dederich van *Palant*, rytter, here te *Wyldenborch* inde te *Wethem*, drosset te *Valkenborch* (2).

Inden joere van LXXXJ due waert die holte cappe gemackt off getymmert te *Beick* opten thoeren, in den lande van Valkenborch, by Merssen.

Inden joere van LXXXJ due waert eyne so ser haert weyntter, dat die noetboum inde wyngarden verdorffven.

1482. — Inden joer MCCCCLXXXIJ, opten XXX[ten] dach van Oustmont, te wetten op Synte Felix inde Audactus dach merteleren, op eynen vrydach, soe waert jemerlick vermoert inde doet geslaeghen, buytten der staet Luydick, haert by der muyrren, der edele inde ser hooghe geboren Lodewich van *Borbon*, buscop tot Ludyck. Inde dat dede eyn ser fel inde stout rydder, uytten lande van Ludycke, dee oem synre mysse daet wylle inde boesser wercken, uytten lande van Ludicke gebannen waes, geheytten Her Wyllem van der *Mercke*, off van *Arenberch*, mytten barde. Inde due toeghe hee mytten selven (3) dat dysse mort off doetslach gescheyt waer, bennen die staet Luydick, inde naem die staet inde voert alle dat lant, inde also begaen der orloeghe, inde quam groet drucke inde jamer in allen landen, die alomme inde omme laghen

---

(1) Zie over deze klok ons opstel: Klokken en Klokinschriften in Limburg, *Publ. etc. du Limb.* V p. 326.

(2) Zijn grafsteen, die vroeger te Valkenburg in de kerk te zien was, ligt nu te Vilt (Bergh-Terblijt), als drempel voor het huis van den Heer Roebroeck.

(3) Dat is zijne medepligtigen.

van diessen volcke vurs. die alle landen berouffden inde verderffden, inde noe egheynen Here noch vurste en vrachden; so wy groet dat hee waer sy en achtdens nyet myt alle, inde dreyffven groetten schade inde jamer over alle dyessen lande hyromtrent. Also datter arme lantman inde huysmaen overal so ser verdoerffven woerde myt rouffven, myt vanghen, doet sloen, bernnen inde des gelicke. Inde doer waes nyemant teghen oem dat te keren off te wederstoen.

Inden jaer MCCCCLXXXIJ als die edele buscop Lodewich van Borboen doet waes blyeffven buyten synre staet Ludick inde verslaghen waes, van Her Wyllhem van Arenberch myt synen aderrenten inde hulpers, inde hee Ludick in hadde, so begondet ser mysselicke te werck te goen bennen die staet Ludick inde ouch myt inden lande, hyromtrent, in hy woelde synen soen jonker Johan van *Arenberch* buscop hobben tot Luydick, inde syn partie myt. Mer der meysten houppe vanden Heren vanden Capittel van synte Lambrecht, die van gueden bloede woeren, inde dye wyss woeren off verstant hadden, den en docht dat nyet guet, noch erlicke syn, dat alsus mans soen buscop syn solde, inde den stoele besetten, des vader, honnen Heer inde buscop so edele maen doet geslaghen hadde, inde koeren den edelen Heere Her Johan van *Horne*, des alden greyffve Jacops soen van *Horne*, dee in syne alde daghen eyn observant inde prister waes geworden, tot honnen Here inde buscop van Luydick. Doeroem Her Wyllem vurs. inde syne partie ser thornych inde boesse woeren inde verdreyffven inde verjoeghen den gueden Heren, Here Johan vurs. inde alle syn vrunden inde partie uytter staet Ludick, inde deden hoen grotten spyt, schade inde hoemoet, doer sy koensten inde mochten, also dat sy uyt Luydick inde uytten steden off landen dy sy in hadden vluwen moesten, die eyn hyr die ander doer in andere landen off steden, doer sy konden off mochten onthalden werden.

Also besorchtde (1) die duerluchtighe inde ser hoegheboeren ertzhertoge Maxmilian, ertshertoge van Ostenrycke inde hertoch van Brabant dat erchste hyrin, dat die Luydiker inde dat quade volck dat bennen Ludick waes ser voel quaetz solde doen inden lande van Brabant.

Inde (die Brabanders) quamen heymlicke sonder ontseggen off vyant te werden, inde kreghen die guede staet *Hasselt* in, inde wonnen sy myt grotten macht van volcke, in September op des heyligen cruytz! dach *Exaltacio*. Inde doer geschaech groetten yamer inde lyden. Die eyne sloeghen sy opten straetten doet, die anderen inder kercken doet, vuer den elter, die derde meynden uyt te koemen off te ontvluwen over die veystte inde doer die graeffven inde verdroncken doerin, also dat doer voele guede burger doet bleyffven inde al te ser voelen gevanghen, want sy en wystten van egheynen orloghe noch onpayse vanden Brabanderen, die hoen due ter tytser hart vyelen, inde dat selve noemen inde uytten staet ewech voerden dat sy begerden. Also dat *Hasselt* ser geschant inde verdoerffven waes, inde die guede inde erbarighe luyden van Hasselt yemerlick veryacht inde verdryeffven worden.

Doernoe in kortten tyden als die Brabandere hoennen wylle van *Hasselt* hadden inde allet uyt gevoert off ghenoemen dat hoen belyeffde, so kregent die Luydekers off Arenbergsche wederoem in. Inde due hadden die arme bedrukdte burger van *Hasselt* eyn nuw lyden inde groetten drucke. Want sy en hadden ser gherne by honnen gherechtighen Here, Her Johan van Horne gebleyven, hedden sy gekont off gemocht, inde en woeren nyet wael te vreden myt dissen boessen volcke die sy due by hoen hadden inde lyden mosten.

In diessen tyde, dat dat ongeluckyck volk alsus bennen *Hasselt* lach, inde voel quats aloem inde omme dede den

(1) Bekommerde.

armen luyden doer sy konden inde mochtten, die guet Hers woeren off gerne vrede gehaet inde gesyen hedden myt honnen Here inde Buscop vurs., so vergaderden sy hoen by den anderen, die te *Hasselt* loeghen inde te *Stockheym* opter Maessen inde toeghen al heymelick in eynre nacht, inden joere van 81 *Synte Truyden*, inde die wecker saeghen qualick tue, inde sy quamen al heymelick inder staet, inde spolierden sy ser yemerlick, inde kreghen doer eyn groet guet, dat sy doeruyt ewech voerden.

Balde doer noe halppe hoen (1) Got, inde die edele Here inde buscop kreygh sy weder oem in, doer die burger van Synte *Truyden* ser wael in te vrede woeren inde blyde, dat sy by honnen Here inde buscop wederoem quamen, inde saeghen due baet (2) tue hoen staet te hoeden off te wachtten daen sy erstwerff gedoen hadden.

Korts doernoe so kreich der edele Her inde buscop syn guede staet van *Hasselt* ouch wederoem in, doer die burger ouch ser wael aff te vreden woeren, inde hylden sych erlicke by honnen Her, als guede erbare burger schuldich syn te doen.

Terstont doernoe, in kortten tyden, so waes Her Wyllem van *Arenberch* ser thornych, dat myn Her van Ludick *Synte Truyden* in hadde, inde toch doer vuer, en woude sy krachtlicke wennen. Mer der edele Her Johan van *Horne* myt synen vrunden waes selve doer bennen inde beweyss sych als eyn stoutte leuwe, inde hylt sych herlicke als eyn vroem prynsse in allen den storme, dat sy soe crachttelicke schoetten; inde stormpde selver mytten lyffve by synen vrunden inde guede burger van *Synte Truyden*. Also dat sy allen hert inde stoutten moet kreghen, inde behyelden die staet; inde die Luydickers off Arenberchsche toeghen ewech myt schaden inde schande inden joer vurs.

---

(1) Hun dat is de Sint Truydenaars.
(2) Baet, goed; van daar beter en best.

Allet in diessen onsalighen tyde, als dit volck vurs. dat huyss te *Stockheym* in hadde, inde doeruyt ser groetten schade inde verdriet dede inden lande van *Valkenborch*, *Beyck*, *Merssen*, *Geleen*, inde dat dorp van *Lout* by Stockheym branden, so syn sy subtyl geweyst inde synt ser styllinge in der nacht al heymelick komen myt sommyghen verrederen van *Eyck*, inde stoelen inde wonnen *Eyck* inde kreghent in, inde deden due doeruyt groeten schaede inde verdriet in allen plaetschen, in den joere ons Heren vurs.

Inden joer ons Heren MCCCC inde LXXXIJ in die quater tempel weyck vuer Korsmyssen so hadden die burger van *Trycht*, die groette nyeder laege inde grotten schade vuer *Sychem*. Allet in diessen onsaligen tyden der orloeghen so hadden die Luydicker off Arenberchsche eyn cleyn sloetghen by *Tricht* in kreghen, inde loeghen doerop, inde deden denen van *Trycht*, ser groetten laest inde schaede tot *Tricht* vuer der portte, also dat sy nauwelicke buytten der staet duerfften goen vuer diesse boeffven inde quat volck te *Zychen*. Ten leystte so toeghen die van *Tricht* mytter macht inde burgeren van honre staet inde myt busschen inde geschuytte vuer *Sychen*, oem dat te wennen inde aff te werppen. Inde als sy doer vuer loeghen, so vernaem her Everart van Arenberch dat, inde vergaderde syn quaet volck bennen Ludicke, eyn groette houppe, inde toeghe uyt Ludick, oem syn vrunden op *Sychen* te ontzetten inde bestant te doen. Inde als die van *Trycht* dat vernoemen, soe woerden sy doeraff ser ververt, inde braken op inde vluwen ewech noe *Tricht*. Inde hoen vyanden kreghen moet, inde vervolgden sy herttelycke ser, al vluwende inde al louppende tot by *Tricht* aen der portte, inde vyngenter voele inde deden groeten schade onder die guede burger van *Tricht*. Men sacht dat doer voele doet bleyffven inde verslaeghen woerden, mer dan VJ off VIJ[c] maen, die sy des anderen dachs doet mytten waghenen in haelden myt groetten drucke inde lyden. Inde

mallicke socht synen vrunden onder die doeden inde begroeff-ven sy myt groetten rouwe, drucke inde byttere lyden.

In den joere van LXXXIJ (1) so waes der grote slach inde bloetstortynghe vuer *Hoelen*, inden lande van Luydicke tusschen die Brabanders inde die Luydickers; inde die Brabanders logen boven inde versloeghen menighen Luydicker, in den stryt inde inder vlucht al vliënde tot vuer Luydicke by der portte. Inde doer bleyff ouch doet inde verslaghen Her Gerrit van *Somberff*, due tertyt eyn lantcommendeur van den *Byssen*. Heet hee in syn cloester bleyffven, hee mocht noch leven.

1483. — Inden joer van LXXXIIJ, LXXXIIIJ inde LXXXV so stonden op te *Hasselt* in dat susteren cloester van den derden Regulen eyn ellendich jamer inde ser swaer drucke inde groet lyden van twist off twedrachtigheyt, also dat sy verscheyden inde gedeylt woerden in twe partyen. Inde dat quam hoen tue duer die observanten die noch tertyt hoen visiterders woren. Inde der gardiaen, due tertyt aenden *Lichtenberch*, myt noeme geheytten broder Henrick van Elteren, dee waes sweyndc inde ser hoverdich, inde begonde den pater der susteren te verdrucken inde te verachtten, inde ouch mer andere dynghen; inde des en wolde der pater also nyet lyden van hoem, noch ouch die moder mytten anderen alsten susteren. Inde also worden sy in twe partyen, die eyne mytten pater inde die anderen mytten bruederen. Also dat eyn ser quat werck doerin op stonde onder hoen, dat sy ten lesten sych scheydden inde van eyn toegen tot Luydick (2).

Inden joere van LXXXIIJ due begon erstwerff dat cloester bennen *Eyck* der regularissen achter die groette kerke, die

(1) Volgens eene Chronijk van Maastricht, door ons in de *Publ. etc. du Limbourg* tome I p. 78 gepubliceerd, had deze slag plaats des Donderdags na Driekoningen van het jaar 1483.
(2) Zie hierna ad Annum 1507.

erstwerff doer buytten hart aen den muyrren ploege te liggen er sy aff verbrant woerden (1).

In den joer van LXXXIIJ opten XVI dach van Sporkylle, te weten op Synte Julyanendach, der heyliger jonckfrouwe, die due tertyt quam opten groetten vastavent, off den ersten sondach van de vasten, so waes allet in dyesse tyde so groette orloghe inde yamer in diessen landen van *Luydech* inde van *Loen*, als voele vors. steyt, inde die Arenberchsche off die Luydicker hadden dat stetdge *Bylssen* in, inde deden doeruyt groette schade den Hornschen volcke inde der staet van *Trycht*. Doeroem die edele buscop Johan van Horne, hulpe kreygh in Brabant inde aen die staet van *Tricht*, inde toeghe vuer dat stedgen *Bylssen* myt menighen stoutten maen inde myt syn broder, greyffve Jacob van *Horne* (2), inde bestormpden dat stetgen herlich inde crachtelicke, inde doer werd der greffve Jacob vurs. rydder geslaeghen. Inde die van bynnen werden hoen herlicken inde wederstonden symelicke, mer ten leysten so woeren hoen die maen van buytten te stercke inde te mechtich myt luyden; inde woennen dyt arme stegge myt grotten macht aeff. Doer bleyff menich mynsche so jemerlick doet inde verslaeghen, inde die arme burger inde schaemele huyssluyden die doer in bleyffven woeren off in gevluwen woeren alle te saemen doet off gevanghen, inde allet geplondert inde genomen dat sy myt hoen koenden gesleyppen off gedraeghen, inde te *Trycht* in myt allen den rouffve inde gevanghenen. Inde myt den selven due dat vuer doerin gesteken inde te gronde kael affgebrant, also dat doer nyet in en bleyff staen dan alleyn die kercke. Doer waes jamer boeven moete groet. Ich hoerde diegheyne

(1) Het klooster van Ste Agnes der orde van St Augustinus. Eene chronijk van dit klooster zal weldra het licht zien; zij ligt ter drukpers gereed.

(2) Jacob, graaf van Horne, een zeer vredelievende vorst, bragt veel bij om de partijen in het prinsdom Luik tot bedaren te brengen. Hij overleed den 8 October 1530, en werd te Weert in de kloosterkerk der PP. Franciscanen voor het hoogaltaar begraven.

seggen die doerin woeren inde die dat saeghen, dat doer doet laeghen opter straette inde in allen hoecken mer dan XIIJ hondert mynsschen te begraeven. Och Got herbarme der zeelen!

Alsus waest noch allet eyn ser swoer orloghe tusschen Her Johan van *Horne*, buscop tot Luydicke, inde Her Wyllem van *Arenberch* (1) vurs. Ten leste doernoe nyet lange so wart gesont (2) tusschen hoen beyden. Mer leyder die soene wart qualicke gehalden; doer voel jamers, schade inde ongelucks aff quam den armen lande van *Luydick* inde van *Loen* inde ouch anderen landen doeromtrent by geleghen van synen vrunden inde moeghen die dat swerlick wroecken.

In dat selve joer van LXXXIIJ so waes der groette moert inde ellendich jamer tot *Peer* in de *Kemppen*, van den armen huysluyden, die doer so jamerlicke doet geslaghen inde vermort werden van den brabanderen.

1485. — In den joere van LXXXV due starff die princesse, vrouw Maria, Hertoch Karles dochter, des roemschen conincks Maxmilianus erste huyssfrouw, Hertoch Philippus moder, dat groet jamer waes.

Doernoe als diesse ve inde orloch alsus scarpe inde swoer waes tusschen diesse partyen vurs. te weten den buscop van Luydick, inde Her Wyllem van *Arenberch* inde die Luydicker die honnen gerechtlichen Here buscop van Luydicke Here Johan van Horne nyet lyeff en hadden, so waert byder gracie Gotz inde der gueder Heren eyne soene inde eyn vrede gevonden inde gemackt by grotten luyden raet inde hulppe, als hertoch Wyllem van *Guylich*, Greyffve Vincentius van

(1) Willem van der Marck en Arenberch was heer van Agimont en Seraing, voogd van Haspenouw en oppermeijer der stad Luik, na den dood van den bisschop Jan van Bourbon. Onze schrijver noemt hem *Her Wyllem metten barde*, gewonelijk draagt hij den naam van *het zwijn van Ardennen*.

(2) De vrede van Tongeren, waarover hierna meer, had plaats den 22 Mei 1484; Willem van Arenberch kreeg te pand het hertogdom Bouillon en het graafschap Franchimont.

Morsse, dee eyn rechtte oem waes des edelen Heren, Here Johans van Horne, inde noch voele andere groetten inde edelen Heren inde steden tusschen diessen partyen. Also dat die lantschappen ser blyde woeren inde woenden inde meynden ommer guede vrede te hoebben inde hoen broet myt Got inde myt vrede te wennen, inde in rusten te leven. Och lassy! nyet langhen tyt hyrnoe so begoen eyn quaet werck inde eyn ongeluckich spel wederoem op eyn nuwe, doer alle diesse landen vurs. te gronde oem verdorffven woerden.

In den joer ons lieffs Heren gebuert due men schreyff MCCCC LXXXV des XVIIJ^den^ dachs in Julio (1) te wetten op synte Gervasius inde Protasius avent, so hadde die edele buscop Johan van *Horne* eyne broder, den men hiet Fredericus von *Montegys* (2), inde dee quam noe in diessen tyden der soene vurs. te *Synte Truyden* bennen gereden, inde waes Her Wyllem van Arenberch vurs. vruntlich van buyten sonder meynen, inde van bynnen vals, inde spelde myt hoem in genuchtde, also dat scheyne. Inde Her Wyllem en hoede hoem nyrgens vuer, inde sy reden te samen al spelende uytter staet van Synte Truyden, int velt vlieghend inde vrolyck synde. Inde due hoem Montegys verre ghenoch uytter staet hadde inde hoem te starck waes van knechtten, so styt hy ten van synen perde, doer hy op saet, al bars (3), sonder sadel off sonder lerssen, in syn bloet wambaess, in synen mantel sonder wappen; inde nam hoem also gevanghen sonder eynich opwerppen van kyffve, inde voerden also myttler haest te *Tricht* bennen, inde des nachts die heren of scheppen van *Tricht* vergadert, inde des smorgens aen den *Vrythoeff* by den Pyroen synen hals affgeslagen, inde syn lychaan

(1) Lees Junij.

(2) Frederik, graaf van Horne, heer van Montigny en Viny, des bisschops jongste broeder, huwde Philippa van Melun. Hij overleed den 30 December 1486, anderhalf jaar na het overlijden van Willem van Arenberch.

(3) Limburgsch woord wat beteekent bloot; barsch in de schoenen, heet zoo veel als zonder koussen.

te Pretgeren begraven. Inde dit geschach due op eynen vridach anno LXXXV; dat den Hornschen eyne ewyghe schande waes.

Van wyllighen doede inde ontruw due der alder quaetste orloch wederoem opstonde, dee noch jee geweyst hadde. Want Her Everart van Arenberch Her Wyllems broder, Her Robrecht inde alle die geslechtten van Arenborch woeren ser verstort inde verboest oem diesser groetter ontruwe inde ongelouffven wylle, den due geschiet waes aen Her Wyllem vurs., inde kreghen Luydick wederoem in, en orlochtden due op allen landen inde en ontsaghen Hertoch van Brabant noch buscop van Luydick. Inde by hoen sloeghen inde quamen uyt allen landen, die allerquaetste inde snoetste boeven die men veynden mochtte. Dyeffven inde morder inde verbannen boeven die nyrgent en dochtten, die woeren by hoen ser wyllekoemen, inde onthalden inde verderffden due te gronde alle dys landen hyr omtrent, dat lant van *Luytgen*, van *Loen*, van *Lutscheborch*, van *Dalheym*, van *Valkenborch*, van *Borne* etc. Also dat eyn ser bedruckte tyt waes overal mytten armen huysluyden en den lantman. Inde nyemant en waes, noch groet noch cleyne, dee dyt kerde of wederstonde. Inde sy dreffven alle honnen wylle over al, myt vanghen, myt bornnen, kyrcken, cluyssen, gotshuyssen sonder barmechticheyt. Inde alsus stonde dyt regiment eyn langen tyt, dat die landen al verdorffven woerden.

1486. — Inden joer van LXXXVJ due quam te *Syttart* in onsser Vrouwe kyrcke die toffel mytten Mariabielde. Int joer van LXXXVIJ due sande Gort Beren te *Syttart*, dat Mariabylde die kroen int myddel der kyrcke, mytten Ingelen inde synte Katheryne toffel. Int joer van XCIIIJ due quam synte Peters bylde te *Syttart* int myddel van der kyrcke.

Item in den joere van LXXXVJ due begann erstwerff dat Jouffrouwe closter bennen der *Nuwerstadt* van den orden des heyligen graeffs, uytten closter van Kynrode.

Inden joere van LXXXVI due laeghen die Arenbergsche op *Stockheym* inde deden ser voel quaets alomme inde omme inde sunderlynghe inden lande van *Valkenborch*, van ruyteren, van rouffven, vanghen inde doet sloen. Inde due bleyff Gielix *Kops* doet in de *Graetheyde*, dee noe gelouppen waes. Got trost syn zeele.

1487. — Inden joere van LXXXVIJ due waert te *Syttart* erstwerff gebuwet der thorne, off wackhuyss, opten Aldenmerkt inde dat holten boelwerck by Steyne-muyrcken. In den joer van LXXXVIIJ waert dat bolwerck te Syttart gemackt buytten den muyrren by die Schottecleyver. Inden joer van XC brandden die van *Arckenteyl* den Steynwech aff vuer Lyemborger port, vuer *Syttart*. Inden joer van XCII worden die andere bolwercken gemackt by die Lembergerport, inde die vorste port vuer de Lembergerport. Item in den joer van XCII woerden die andere bolwercken buytten *Syttart* aen die muyrren ghemackt.

1488. — Inden joere ons Here gebuert, due men schreyff MCCCC inde LXXXVIIJ allet in diessen onsaligen tyde, due kreghen die boeffven inde quade volck vurs. dat huyss te Ytter, *Mertzschenoe* in (1) by Merssen, inde deden doeruyt groetten schade vuer *Trycht*, inden lande van *Borne* vuer Syttart inde doeroemtreynt. Ten leystten so toeghen die van Trycht myt macht doer vuyr, inde myt groetten gescheut van buessen, inde schoettent al in stucken aff. Inde ten leystten so gaeffven die boeffven 'top; inde die van *Tricht* noemen sy gevanghen inde satten sy te *Tricht* in eynen kelre, onder die Lanskroen. Inde ten leystten, by quaden hueden braken sy allen uyt, en quamen ewech, sonder hoen lyff te verliessen, dat schade waes.

---

(1) Over deze inneming leze men een weldoordacht opstel van den heer H. Eversen. *Publ. etc. du Limb.* IV p. 393.

1490. — Doernoe int leystte so woeren die Luydicker gierich inde hoemoedich, inde toeghen in den lande van *Loen* op die dorppen, inde sloeghen sy allen oem; inde noement allet dat hoen gelyeffde, ouch eynen groetten rouff, in den vasten, inde wolden doermyt te *Luydick* in trecken. Inde dee edele Her inde buscop Johan vurs. dede syn hert we, inde aenryeppe Got, inde toegh myt synen guede maennen inde edele burger van *Hasselt* op eynen saterdach, palmavent, due men screyff XC, inde aventuerdet herlick selve mytten lyffve, inde toeghe onder hoen doer sy loeghen, by Hasselt op Synte *Quintynsheyde*, inde versloegh sy herlicke. Inde doer bleyff der boeffven al te ser voelen doet, inde voelen gevanghen. Inde also due ten lesten (kregen sy) den peys myt grotten schaden inde voele gels dat men sy uytten lande gelden moest (1).

Inden joer van XC, due dat hiet dat gesont syn solde, inde in allen landen pays woende syn geweyst, due quam noch eyn nuwe ongeluck noe. Inde dat waes dit; alsdat doer eyn canonick waes van Synte *Lambrecht*, den men noempde myn Here van *Kroe* (2) inde dee hedde ouch gherne buscop van Luydicke geweyst, inde myn heer buscop Johan van Horne voel hynders inde wederstoetz aengedoen. Inde als hee sach dat hoem dat nyet en halppe, inde hy nyet buscop werden en mocht, so vergaderde hy eyn ser groet volck van den quaden Luydikers inde ghyryghe Arenberchsche inde andere Franssossen, Waelen inde ser quade boeffven inde quam van boven nyeder duer dat lant van Luydicke inde van Loen, inde verderffde die arme huyssluytgen overal. Inde Johan Bastert waes syn cappiteyn. Inde toeghen doernoe te *Udekoeffven* off te *Goele* duer die Maesse, die due tertyt ser

(1) In eene noot staat: slag op *synte Quintys heyde*, bij Hasselt off *Soenouwen* anno MCCCCXC mensis aprilis die tercia. Zie over dezen slag de Chronijk van Maastricht, *Publications etc. du Limb.* I p. 83.
(2) Jacob graaf van Croy, aartsdiaken van Luik.

cleyn waes, inde dyt geschach vuer korstmyssen inden advent, inden quatertempel op Synte Thomas avent, inde also duer *Beyk*, *Geelen*, *Schommert*, *Merssen*, inde rouffden inde vynghen also menighen maen inde noemen so grotten guet, dat ontellick waes, inde sloeghen ouch voele huysluyden doet, die hoen nyet gevanghen en wolden geven, inde branden ouch voele huysser inden lande van *Valkenborch*. Inde dyt waes eyn alte ser quade ongelucke vuer die arme huysluyden overal; want sy en wyssten van gheynen vė, noch ruytteren, en meynden of woenden dat payss syn solde. Inde alsus in dyessen gelicke, so synt diesse landen verdorffven inde te schande gemackt van den quatsten dieffven inde boeffven van allen landen. Got herbarmps (1).

Inden joer van XC als die Aremberchsche ser voele woestten inde quats uyt *Eyck* deden inde bedreffven, so toech myn Here van Luydick mytter staet van *Tricht* doer vuer, inden advent, inde hee bestormpde sy allererstwerff opten heyligen Joannesdach, dat alle syne vrunden verwonderde, dat hee den dach nyet vyerde. Inde hee hadde doer groetten schade van luyden, die doer in den storme doet bleyffven. Inde also halde hy doer schande inde schade. Inde ten leste galt men sy myt groetten gelde uyt. Inde also woerdenter die van *Eyck* quyt.

1491. — Inden joer van XC, XCJ, XCIJ inde XCIIJ, so waest eyn uytter maette ser duyre tyt hyr in dyessen landen, also dat der ghemeyne huysmaen inde ambachtsmaen, opten lande inde ouch in den steden, ser groetten noet, honger inde kommer leden. Al hadden die arme dorppeluyden gelt, sy en vonden egheyn korn veyle, inde ouch so en mochtten sy mer eyn koupp broet, te moele uytten steden draghen, also nauwe hoede men die portten gelickerwyss offt orloch hedde gewest inde men die vyanden hedde gewacht.

(1) Zie over dezen tocht, Chronijk van Maastricht in de *Publ. etc. du Limbourg* tome I p. 84.

Also dat groette jamer inde honger waes overal onder den gemeynen lantmaen, opten dorppen. Ende eyn vaet roggen galt langhen tyt eynen slepper, XVJ stuyver, eynen gulden, XX stuyver, eynen Hornsgulden, quat so waest doeroem te krighen. Ich sach myt mynen oughen dat sommyghe stercke mannen, die mytten kruydewaghen konden vaeren, voeren uytten lande van *Valkenborch* inde ouch uyt ander plaetschen al tot Collen, inde halden doer coupbroden inde verkochtden derre eyns deyls te *Syttart* vuer die portte, op den Steynwech, inde voeren voert doermyt op andere dorppen, inde vercochtden sy al so duere als sy se leven dorstten. Inde die arme luyden waren vro inde blyde, inde loeffden Got, dat sy noch broet veyle saghen, inde oem gelt kryghen konden.

1492. — Inden joer ons lieffs Heren gebuert, als men screyff MCCCC inde XCIJ, inder vasten, so quam erstwerff wederoem in syn lant der jonghe Hertoch Karle van *Gelre*, Here Adolfs soen, dee van synen keynt daghen hadde gevanghen geseten in Vranckryck, doer die Gelresse ser dreuff oem woeren, inde hoennen geboeren Here ser gherne gehaet hedden, inde den gueden alden Greyffven Vyncentius van Morsse doertoe brachtten inde versmeycktden myt schoenen worden, die sy hoem naemals qualick hylden, dat hee in Vranckryck toeghe, inde schatty den Hertoch van Gelre uyt, voer voele dusent kroenen; inde oemdat die penninghen nyet aldoer gereyt en loeghen, so waes hy noch also getrouwe inde lyet sych bedryeghen myt schoen worden van den jonghen Hertoch vurs., die hoem jemerlick baet inde syeckerlicke inde ten heylighen swoer, dat hee hoem uyt hulppe inde verloessde. Inde synen eynighen jonghen soen, syn entelynck, syns alsten soens soen, geheytten greyffve *Bernart* van *Morsse* (inde egheyn mans gebuertte me van den Morssen heren waes dan dyesse jonghe Bernart vurs.), inde die quam aldoer der Hertoch van Gelre saet gevanghen, inde gynck doer en paus voer hoem sytten. Inde der Hertoch vurs. swoer hoem dat

hy by synre eren, alsobalde als hy in syn lant queme inde Here woerde over syne steden, so solde hy dat gelt off penninghen der ranssoen vuer syn lyff opbrenghen, inde aldoer seynden, inde hoem loessen, quyten inde uyt helppen, inde hoem daen als eyn vorste inde maen van eren, inde derre trouwe off duchtde nummer me vergetten. Mer leydder hee is qualicke by koemen. Got herbarmps. Die guede greffve Bernart van Morsse, eyn edel bloet inde jonck maen is bedroeghen inde blyfft sytten, inde woert vergetten. Got moet sych synre ontfarmen. Amen.

Inden joere van XCIJ due quamen die broderen vanden Heyligen Graffve, die dat dobbel cruytz draghen, erstwerff te *Schaveyen* inden kerspel van *Herstell* by Luydicke (1).

Item in dit selve joer van XCIJ, so waert te *Roemen* erstwerff gevonden die taffel, off tytel, die Pylatus, op ons Heren cruys, hadde doen sloen. Doerin stonden gescreffven in dry talen *Jhs Nazarenvs rex ivdeorvm.*

Inden joer der saligher gebuerte als men scryff MCCCC inde XCIJ op synte Sebastianus dach inden Januario due waen inde kreyg in, myt ser groetter vyctorie van Got almechtich, die aller cristelixte conynck van Spanghien, vrouw Jennen vader van Brabant, die ser groette inde wonderlicke inde ser schoene stercke staet *Garnaten*, in Turkyen (2) ghelegen, al heydensch volck, doer hee menyghen dach inde voele jaeren vuer geleghen hadde myt syne conynckynne inde myt groetten menychte van volck inde myt groetten koesten. Aen wylliger staet stoen LXIIJ portten, twe sunderlynghe schoene louppende ryeveren, doerover bruggen sonder getal. Des Conynxs hoeff off pallas waes van wonderlicke ser schoene structure van albaster gesteynte, alomvanghen van schoenen bongarden inde ser sunderlynghe inde meny-

(1) La Xhavee onder Wandre.
(2) Lees Grenada in Spanje.

gerhande, wonderlicke boumen inde gueden vruchtten. Got hoebbes ewelick loeff.

1493. — Dat *Syttart* verroeden waert. Inden joer ons Heren van XCIIJ als men nu hoeptde inde ouck meynde, dat vrede syn solde over allen landen inde steden, inde men nyet mer openberlich en ruytte noch en rouffde, so waest quaet couppe mytten dyeffven inde boeffven, die gewoen woeren geweyst te leven myt quadem aessen. So vergarde sych eyn houp vuylre onnutter boeffven inde dieffven van dat Arenberchs volck. Inde Her Everartz soen van *Arenberch*, myt naemen Joncker *Robrecht*, die waes hoen houftmaen off capiteyn, inde quamen al heymelicke des tweden dachs nachts, vuer Synte Johannes baptistendach, mytter somer, inde woen off lyppen duer die watter graeffven inde clommen over die muyren al heymelicken. Inde den die waecke bevoelen waes, die woeren versumelick inde gyngen sloeppen, ert dach waes. Inde alsus clommen sy over den muyrren sonder eynighen hynder off wederstoet van emant, inde vynghen der gueden burgeren voele op hoen bedden, inde deren ontvloen hoen voelen ewech inde vyelen over die muyrren inde croppen deur die graven. Inde alsus kreghen sy dat guede stetgen *Syttart* in hoennen handen, sonder slach off stoet inde sonder arbeyt; inde kreghen doer eyn groet gereyt guet van golde, van sylver inde des gelixs. Inde sy bleyffven doerin also lyggen inde en wolden doer nyet uyt, inde woldent also vuer hoen behalden. Inde terstondt doernoe so toeghe Hertoch Wyllem van *Guylick* doer vuer, inde belacht sy doer bennen inde schoetten menyghen harden steyn doerin, mer het en holp nyet. Ten lesten waert eyn vont gevonden, dat sy op gaeffven inde uyt toeghen met allen den plonder, den sy myt hoen gedraghen konden van gereyden guede. Inde so werden die van *Syttart* hoore quyt myt grotten schaden.

Inden joer van XCIIJ (1) oemtrent aengons weynters vuer Korsmysse so geschach den gueden luyden van *Tongeren* also den van *Syttart* geschyet waes. Sy en achtden der waecken nyet, den sy op dertyt bevoelen waes, inde gynghen sloeppen. Inde due waes eyn vuyl houppe van des Roemschen Conyncks garden, die al omme toeghen, inde verderffden den gueden huysmaen, inde noement den aermen luyden sonder barmherticheyt. Inde quamen in der nacht inde sloeghen haere stygludderen aen die muyren, inde clommen op, inde luysterden tue; mer sy en horden nyemant, doer sy blyde aff woeren. Inde clommen alle op die muyrren inde gynghen in, inde wonnen die staet sonder arbeyt, inde kreghen sy tot honnen wyllen, inde vonden groet gereyt guet doer bennen. Want mallick woende dat guet pays inde vrede were in allen landen. Inde (sy) bleyffven doerin lyggen inde reyden uyt inde in, inde halden alomme op dat lant inde dorppen, doer sy wolden, sonder wederstant van emant. Ten leystte so toeghe myn Her van Luydicke, buscop Johan van Horne, mytter staet inde macht van Luydick doervuer, oem die staet inde burger van *Tongeren* hulp inde bystant te doen, inde belachtten die staet. Mer der Roemsche Konynck dee toch hoem due der luyden aen, inde schreyff aen myn Here inde staet van Luydick, dattet syn luyden weren inde hoem tue behoerden. Inde also wart der Konynck ontsyen inde die bouffven gaeffven die staet, en toeghen doer uyt, inde noement allet myt hoen, dat hoen belyeffde inde dat sy begerden van bussen, van harnysschen, inde toeghen also gelaeden uyt, inde nyemant en sacht eyn quaet woert tot hoen. Des die Luydicker ser erre inde quaet woeren, inde hedden hoen ser gerne aen geweyst, en heddet myn Here van Luydick hoen nyet so hart verboeden. Alsus guede vrunden, kompt menych verdriet, dat men die waecke nyet wael en wacht. Got betert, inde mallick sye wael tue.

(1) Lees 1494.

Anno XCIIJ due starff Fredericus der Roemsche Keysser, Maxmilians vader. Item in diessen selven joere van XCIIJ, so waes so grotte inde so jamerlicke ploeghe in *Hollant*, *Gelrelant*, *Deventer* etc. als van so ser voele inde ontellicke muyssen, overal in huyssen, in acker, in bemptden. Also dat sy dat grass, inde die weyde al kal aff aetten, dat die beystten groet gebreck van honger leden, inde die mynsschen op hoen bedde myt ruste nyet en konden geslouppen.

1495. — Inden joer van XCV omtrent Synte Remeysmyssen, so gesach te *Dyst* in der staet, groet jamer inde drucke. Inde dat indiessen dat die Hertoch van *Guylick*, den *Dyst* due tertyt tue behoerde, dat doer waes twedracht inde ongenuchtde inder staet onder die burgher, tusschen den Here inde die gemeyntten; inde dat due sommyghen die guet Hers woeren, die wolden der gemeyntten rechtten of privylegien waet affnemen inde hoen verkortten aen hoen alde costuymen off gewoentten, inde dat en hadden die sommyghe van den alden burgeren nyet gherne, inde wederstonden so sy beyst mochten myt hoessheyt inde ouch myt rechtten. Also dat die andere partye honnen wylle off begertte hoens vuernyemens nyet en mochtten tue koemen, noch duer dryeffven. So clachtden sy dat des Hertoghen marsschalck van Gulick, eyn rydder, Her *Hoempes* (1) den sy te hulppe hadden. Ende die onderweyss Hertoch Wyllem van Guylick doer tue dat sy sych sterck macktden al heymelicke, inde quamen al bedeckt, des smorgens ser vruch in de staet, inde men halp hoen al heymelick in, als die guede luyde noch eynsdeyls op hoen bedden loeghen, inde mytten selven die trumputten opgestoten, inde die doeren myt gewalt opgeslaghen, inde die guede burger, die sy krighen konden, gevanghen inde opten merckt geleydt als dieff inde morders, sonder eynich toeffven off merren off vonenysse van recht. Den scharprych-

(1) Hendrik van Hompesch, heer van Wyckerath.

ter bevoelen, inde also tot IIIJ erbariger, guede mannen woerden doe jemerlicke gedoet sonder scepen ordel, doeroem groet drueffenysse waes in de staet onder honne vrunden. Inde doeraff so is noch eyn quade gruytte, eyn heymelicke haet, eyne twepartydicheyt in de stat van *Dyst;* dat te besorghen is, dat noch nyet balde doeruyt koemen en sal, noch vergetten werden. Got bettert. Het en docht nyet metalle van den Hertoch van Gulick (1).

Inden joer van XCV, so syn naer Maeseyck vertrocken die Jouffvrouwen off mechtden, die tot *Kynrode*, in *Keyssenick* aller erstwerff, hoen erste begynsel aen genoemen hadden off begonnen tot derre plaetsschen, inden joer ons lyeffs Heren, due men screyff dusent CCCC inde LXXVIIJ, inde doer soetten, inde meynden Got den Here in rusten inde in vreden te dyenen, also guede erbarighe, relioese Jouffrouwen off geystelicke mechtden schuldich syn te doen. Inde die ongeluckighe tyde der orloeghen hoen also leystich inde ser verdrietlicke vyelen, inde also voele overloups inde versuecks hadden inde leden van den Ruytteren, Garde, Boeffven, die deur die landen lieppen inde den gueden luyden dat hoenne noemen, duer die noet, laest inde lyden, dat sy doer lyden moesten, want sy doer al bloet laeghen aen der heyden inde egheyn verantworde van nyement en hadden oem hoen te beschudden; so hobben sy Got inde die hulppe der gueder mynsschen te hulppe ghenoemen inde hobben bennen der staet van *Eyck* eyn plaetsche gegolden, inde hoen cloester off convent te *Kynroede* affgebroecken inde by hoen te *Eyck* in gevoert inde doer opgherycht inde begonnen anno XCV.

---

(1) In 1499 verruilde Willem, hertog van Gulik en Bergh, de stad *Diest*, *Sichem* en het burggraafschap van *Antwerpen* tegen de ambten *Millen*, *Vucht* en *Gangelt*, die een eigendom waren van Engelbert van *Nassau*, graaf van *Breda* en Heer van *Heinsberg* en *Blanckenberg*.

(2) Zie over de Sepulchrijnen te Kinroy *Publ. etc. du Limbourg* II p. 93.

Inde diesse Jouffrouwen syn vander Heyligher Orden vanden Heylighen graeffve ons lyeffs Heren te Jehrusalem, die dee swarte mantels draghen inde eyn roet dubbel cruytz doer bennen, inde eyn wyt lynen rocket sonder nouwen doer onder. Inde sy syn canonicken der Heyligen orde vurs.

Item in dyt selve joer van XCV so waes Maxmilianus der Roemssche Konynck te *Trycht*, inde doer quam tot hoem der jonghe ertshertoghe Phylips syn soen; inde dene ontfynck hy erlicke buytten *Tricht*, int velt bij den *Doutzberg*. Inde doer waes grotte feyst buytten der staet int velt, inde due toghen sy te samen in die staet myt menyghen edelen maen.

Inden joer ons Heren gebuert MCCCC inde XCV due kreghen die brueder of Heren van Synte *Odylienbergbe*, by Ruremunde, (canonicken der Heyliger orden van den heylighen grave ons lyeffs Heren te Jehrusalem, die eyn dobbel roet cruytz draghen op swartten mantels,) die capelle *opt Cruytz* by *Slenick* van den pastor off pryester dess sy waes, inde orloff van den buscop van Luydick, Her Johan van Horne; inde begonden, inde mackeden aldaer eyn cloester off convent van honnen orden vurs. Inde der pastor heyt Her *Ghielis*, inde waes eyn werltlicke prister inde toch die cappe aen, inde waert eyn here off canonick van honren orden, inde bleyff op syne capelle inde halp dat closter begennen inde buwen (1).

Inden joere van XCIIIJ, omtrent Andree apostoli, due woerden die predickbrueder off dat predicker cloester bennen Trycht erstwerff gereformert inde wederoem bracht totter

---

(1) Zie over het klooster te *Hoogkruts*: Chr. Quix, *Die Kanonie zum H. Kreutz*, Aaken 1836, en *Publications etc. du Limb.* II p. 333-336. De buurt Hoogkruts, op de grens van Slenaken en Noorbeek, bestaat uit twaalf huizen. De kanonie werd in 1797 gesupprimeerd en is sedert in twee bouwhoeven veranderd, die in bezit zijn van de familie Eugène en Emmanuel Coenegracht, te Maestricht. De kanoniken van het stift hadden eene kostschool voor jonge Heeren, die er in het latijn, het grieksch en de nieuwe talen onderwezen werden.

reformacie, die ser reuckeloesse van leven ploeghen te syn er sy totter reformacie quaemen. Terstont hyernoe anno XCV, als die reformacie te *Trycht* int predicker cloester koemen waes, so quaem sy ouch te *Loeffven,* in dat predicker cloester. Inde dit deden off bedreffven die predicker brodere van *Aken*.

Inden selven joer vurs van XCV, so waert dat cloester te *Wyttenvrouwen*, te *Tricht* ouch reformert, dat aen den *Vrythoeff* ligdt, inde ouch erstwerff wylde wytte nonnen ploeghen te syn.

1496. — Inden joer van XCVJ, so lietten die Jouffrouwen off Susteren van der *Nuwerstaet*, bij *Syttart*, van den Heyligen orden des Heyligsgrafs ons lyeffs Heren van Jherusalem, die die swarte mantels draghen, gelyk die van *Eyck* als vurschreven steyt, ouch oem der ongenuchtden wylle der orloeghen inder groetten schaden inde laest den sy aldoer gehaet inde geleden hadden vanden bouffven off quaden volcken inde ruytteren, hoen cloester off convent ter *Nuwerstaet*, dat sy ouch in kortten jaeren aldoer erstwerff aengehaeffven off begonnen hadden inde van *Kynrode* aldoer koemen woeren; inde noemen myt hoen dat sy mochtden inde hadden, inde toeghen bennen der staet *Luydicke*, inde kreghen aldoer eyn plaetsche off alt cloester, doer die regulieren in ploeghen te woenen, er sy te Synte Lenartz opter Maessen toeghen; due vercochtten sy (1) die plaetz inde die Cellebroders kregen sy. Inde van denen bruederen kreghen sy diesse Jouffrouwen vurs. inde syn doerin getoeghen.

Inden joer ons Heren gebuert MCCCC inde XCVJ due waert bestaet die ser edel inde hoeghe geboeren vuerst inde durluchtighe pryns Phylippus, ertzhertoch van Ostenryck, van Borgonië, van Brabant, van Hollant, Zeelandt, van *Lymborch*, van Luytzenborch, Palatyn van Henegouwen, van

(1) Namelijk de Regulieren.

Artoys, graff van Vlanderen, van Naemen, van *Daelkem* inde noch van voele anderen lantschappen, eyn eynich soen des Roemsschen Conincks Maxmilianus. Dyesse jonghe prynsse kreich ten huwelicke off te wyffve eyn edel inde jonge maeget myt naemen geheytten Johanna, eyns Conynxs dochtter van Spanghen; doeraff alle die landen hyr boven bescreyffven ser wael aff te vreden woeren inde Got loeffden.

Van des jonghen prynssen geslechts hertoch Phylips. Inden joer ons Heren gebuert MCCCC inde due waes eyn edel prynsse van Borgonyen inde hertoch van Brabant myt naemen geheytten Hertoch Phylippus, inde diesse regerde die landen myt ser grotten eren, inde sunderlynghe in alten ser grotten paysse inde vreden duer alle syn lant. Mer nochtant dreyff hy grotten orloech in Vranckryck, also men hyr voer in diesse *Cronycke van Brabant* (1) bescryffven veynden mach. Inde hy en scaette syn land noch syn ondersetten nummer in egheynen tyde syns levens (2). Hy hadde eyn wyff, geheytten vrouwe Ysebeyl inde waes eyn conyncks dochter van Portegael; inde van hoen beyden en bleyff mer eyn keynt, eyn eynych soen, geheytten *Karolus*, hertoch van Borgonie, Brabant etc. Inde diesse hertoch Phylippus leyffde synen dach in grotten eren, inde quam tot synre outheyt, inde starff int joer ons Heren als men screyff MCCCC inde LXVIJ, op synte Vytusdach, inde hee waert begraven te *Brugghe* in Vlanderen, inde men verluytden hoem ser herlicke, dry dagen noe den anderen, inde des dachs dry poessen alle synen landen duer. Mer men en goeff den genen nyet die hoem verluyden. Dat waes schande vuer so grotten Here.

Hertoch Karle van Borgonien van Brabant etc. hertoch Philippus soen vurs. dee noe synen vader regnerde inde ser

(1) *Die excellenste Chronycke van Brabant*, in 1496 door Rolant van den Dorp in druk uitgegeven, waarachter onze chronijk is bijgeschreven.

(2) Op den rand staat: die hertoch van Brabant gehuldt waert int joer MCCCC inde XXX.

grotten feytten inde herlicken inde ser swaeren orloch voerde in Vrankryk, vur Luydick inde in den landen van Luydick inde van Loen, van Gelre, vuer Nuyss, vuer Nancy in Loreynen etc die kreych tot syne erster huysfrouwen eyn edel maget off jouffrouwen uyt Vranckryck, eyn dochter van Borboen, des edelen buscops Lodewich suster, dee vuer Luydick herslaeghen waert als vurschreven steyt. Item diesse buscop Loedewicus hadde twe susteren bestaet in diessen Duytschen landen. Die eyne hadde dyessen Hertoch Karle vurs. hertoch van Borgonyen inde Brabant. Inde diesse hertoch Karle hadde als mer eyn eynyghe dochtter van syne ersten vrouwen van Burboen, die geheytten waes vrouwe *Maria* van Borgonie, van Brabant etc. Die andere dochtter van Burboen, buscops Lodewychs suster, die kreych eyn Hertoch van *Gelre* tot eynen wyeffve, myt naemen Hertoch Adolff van Gelre, den hertoch Karle in Brabant gevanghen hadde, inde gevanghen hulde, totten tyt tue, dat hee in eynen stryde by die Vlamynghen teghen die Fransoesen doet geslaeghen waert, inde sych selver jemerlicke versuemde, vuer *Dornyck*.

Van dyessen hertoch Adolffs inde van synre vrouwen, eyn dochter van Burboen, bleyffven twe kynderen, eyn soen geheytten Hertoch *Karle* van Gelre, inde syn suster Jouffrouwe *Katheryn*, die noemoels eyn hertoch van Loreynen tot eyn wyffve naem. Van diessen Karle van Gelre sal noch hyr noe bescreyffven staen, wat lydens dat den gueden lande van Gelre, duer hoem leyt, als van Maxmilianus den Roempsschen Conynck.

Item nu wederoem komende op hertoch Karle van Borgonie inde Brabant; nue syn erste huysfrouwe vurs., doer hy dat edele inde eynyghe dochter aff hadde (Juffr. Maria vurs.) doet waes, doer noe kreych hy te wyffve eyn edel jonghe maget geheytten *Margareta* van Yorck, des conyncks Edewartz suster van Ingelant. Mer doer en bleyffven egheyn

kynder aff; inde sy bleyff weduwe noe syn doet langen tyt, inde starff tot *Mechelen* in Brabant.

Alsus waes diesse Hertoch Karle eyn ser orlogende maen, also men hyr vuer in diessen Chronycken veynden off leyssen mach, ser stout, ser koen, inde toegh uyt synen landen inde steden; doer alle syn landen oem bedroefft woeren inde dyt ser noede hadden inde saeghen, inde besorghden des gheyns dat hoem noemoels doeraff quam. Inde ten leystten alst Got verdroet inde den mynsschen inde landen die hee verderffde, inde (quam) in Loreynen vuer eyn staet *Nancy* geheytten, inde doer groetten feytten bedreyffven hadde, inde eyns eynen stryt verloeren, inde alle syn guet myt, inde ouch menyghen maen, inde hy wederoem doer quam, so quam hoem der Hertoch van Loereynen tegen myt ser voele Swytseren inde bevyelen vuer syn staet *Nancy* vurs. in den joer ons Heren MCCCC inde LXXVIJ op eynen heylighen sondach, inde due tertyt derteyn avent; inde sloeghen in syn here inde hertoch Karle gaeff die vlucht inde alle syn volck myt hoem. Inde due wart diesse edel inde ontsyende Karle doet geslaghen, inder vlucht onder den houppe myt mennighen vroemen, stoutten mannen; dat jamer waes inde ser te beclaghen. Got ontfarme honre aller zeelen. Inde men en wyst nye seyckerlicke by rechtter warheyt, so wy hy doet bleyff, off so waer hy doet bleyff. Mer men vant eyne doeden lycham onder die doeden lychamen, jemerlicke vertreden inde vertraet van den voetten der perden, den men vuer hoem ophoeff, inde sacht dat dat hertoch Karles lycham were. Inde due dede die hertoch van Loereynen als eyn edel inde ser erbaer vuerst inde here, inde dede den lycham due myt eren bennen der staet *Nancy* vueren inde aldoer begraven. Offt syn lycham daen is, Got weytet, mer men machs gelouffven off nyet, want doer en waes nie syecker warheyt off bescheydt aff.

Als diesse Hertoch Karle nu doet is geweist, doer alle

syne vrunden due ser drueffve oem syn geweyst, so is dyt edel keynt inde eynyghe dochter, vrouwe Maria van Brabant ser drueffve geweyst, inde eyn weysse sonder vader off moder te hobben. Inde heet sych erlycke by hoer landen inde heren van den lande gehalden, inde noe honnen raede gedoen inde gelaetten, totter tyt tue, dat men screyff dusent CCCC inde LXXVIJ op synte Dominicus dach off op synte Syxtusdach, in den Austmont, due quam hyr aff van boven uyt Ostenryck, des Roempsschen Keysers Fredericus soen, myt naemen geheytten *Maxmilianus*, ertzhertoch van Ostenryck, inde toeghe duer *Trycht*, myt so veule groetten heren inde edelynghen noe Brabant, oem doer te trouwen inde tot synen wyffve te nyemen diese ser edel maget vurs. vrouwe Maria, hertoghinne van Borgonye inde Brabant, doer alle die landen van Brabant ser aff verblyt woeren, inde meynden off hoeptden nue ommer pays inde ser grotten vrede te hoebben onder eynen al sustyghen so grotten inde edelen here als nu in Brabant koemen waes. Alsus so is diesse huwelicke wael geslacht tusschen diesse twe persoenen vurs., inde sy kreghen sych ser lyeff te saemen inde woeren gerne by den anderen. Inde diesse edel vrouwe Maria vurs. kreygh twe kynder van hoeren here vurs. Dat erste waes eyn dochtter, inde hyett *Margarietta* inde waert jonck bestaet aen den jonghen konynck Lodewyck van Vrankryck, doer die landen ser oem verblyt woeren inde hoepdten ewighen inde gueden vrede te hoebben. Mer due hee tot synen joeren quam, due kreygh hee quaden raet, inde versmaedde diesse edele maget te truwen tot synen wyffve, inde sonde sy erlicke wederoem in Brabant den vruynden te huyss inde ter schanden, inde naem tue te wyffve eyn dochter van Brythanyen, die den rompschen Conynck Maxmilianus vuer ten huwelicke beslop_pen waes. Item doernoe so waert dat edel keynt, vrouwe Margaretta bestaet in Spanghen, aen den jonghen Conynck van Spanghen, die hoer ouch ser jonck inde balde doer noe

Als diesse Hertoch Karle nu doet is geweyst, doer alle aff staerf, dat ser te beclaghen waes.

Inde dat ander keynt van vrou Maria dat sy lyet, dat waes eyn soen dee geheytten waert *Phylippus*, noe synen over alden vader. Inde dis Hertoch Philippus waes te Brugge geboeren anno LXXVIIJ in junio; inde hee wart erste gedoept op synte Peter en Pauwelsdach Apostelen, inde syn petere waren der here off greve van Sympoel inde der here van *Ravesteyn*, inde syne paet waes vrouw Margaretta des conyncks dochtter van Ingelant, ons heren off Hertochs Karolus andere huysfrouwe dee vuer Nancy doet bleyff. Inde balde doer noe, oemdat sy lustygh inde vrolicke, van gueden natuyre waes, inde tot eynre tyt spelen reyt, inde dat pert doer sy op saet waert springende, stortde diesse edele Jouffrouw Maria vurs. inde vyele van den perde inde dede sych wee, inde quetsde sych int houft inde ouch van bynnens lyffs, daeraff dat sy, alaesse! starff te *Brugge* in Vlanderen, int joer ons Heren MCCCC inde LXXXIJ (1); doeraff groetten rouwe hadde hoer here Maxmilianus, dee sy ser lieff hadde, inde alle die landen vurs. Inde diesse edel Jouffvrouwe vurs. hadde noch eynen jonghen soen van hoere Here Maxmilianus gehaet, dee *Franciscus* heet, mer hy starff jonck, inde alsus bleyffven die scoen landen in Maxmilianus handen, tot dat hy Roempsche Conynck geworden waes, so als nu hyr noe volgen sal.

Van Maxmilianus den rompschen conynck. Als nu diesse ser edel vrouwe Maria doet waes, so bleyff der ertzhertoch van Ostenryck inde van Burgonye van Brabant etc. aen die landen van Brabant inde waes syns sons, hertoch Phylippus momber. Inde in diessen tyden inde joeren, so waes groet drucke, lyden, orloeghe in Brabant inde Vlanderen, also men des noch eynsdeyls hyr vuer in diessen Chronycke be-

(1) Den 27 Maart.

screyffven veynden sal. Inde ser groet jamer waes overal in diessen tyde inde groetten laest van orloeghe, inde ser cleynen vrede. God beltert.

Inden joere ons lyefst Heren gebuert dusent CCCC inde LXXXVJ due waert diesse ertsche hertoch Maxmilianus gekoeren vanden VIJ koervursten des Rycks, tot eynen roempsschen Conynck, by resynnacie inde overgevynche syns vaders Fredericus, roempsschen keysser; inde dee gaeff hoem die Roempssche croen over, levende syns lyffs, inde hee waes doer selver by inde aen, tot *Aken*, doen syn soen aldoer conynck gekront waert myt groetter staet, eren inde eyndrechtigheyt. Got hobs loeff.

Item doer noe kreich hy syn ander wyff off conynckinne, eyns hertoeghen dochtter van Melaenen, inde die bracht hee doernoe eyns hyr in diessen landen van Brabant by syne keynderen, doer sy met grotter eren inde koest ontfanghen waert, inde ser wael getracktert vanden landen, steden inde heren van Brabant. Inde due toeghen sy balde doernoe wederoem op, uyt diessen landen noe Ostenryck.

Item balde doernoe so is diesse doerluchtighe voerst, der roempssche coenynck doe wederoem aff koemen, inde heyfft die lantschappen van Brabant, van Hollant, Zeelant etc. overgegeven, geresyniert inde opgedraeghen in hande syns jonghen soens Phylippus, ertshertoghe van Oostenryck inde geboeren erffprynse der landen van Brabant, in den joere van XCVJ. Inde due ser korts doer noe, so is die huwelicke geschiet mytten jonghen prynsse van Brabant inde des edelen konyncks dochtter van Spanghen, vrouw Johanna, omtrent XI *mille virginum;* inde hee besliep sy erstwerff inder stat van *Lyre.*

Inden joere van XCVJ, so woerden die mynrebroder, off dat cloester der Mynrebroderen te *Trycht* gereformert inde totter observancie bracht. Inde dat deden die mynrebroder van des *Hertogenbossche*, die men due tertyt *Colletten* hyet.

Inde heet waert hoen erstwerff al te swoer inde suyer er sy te vreden quaemen. Terstont doernoe, int joer van XCVIJ so kreghen die colletten off mynrebroeder van *Tricht*, dat convent off mynrebroder cloester in, te *Synte Truyden*. Inde der lieppen eynsdeyls uyt ewech, en anderen wylden closters van honnen gelycke, inde eynsdeyls bleyffven doer binnen gelicke als sy ouch te *Tricht* deden, inde deden dat beyste, inde woeren blyde, inde dynden Goede, erlicke. Inde sy quamen erstwerff daerbennen opten heyligen XIIJ avent, anno 96.

1497. — Inden joer van XCVIJ so waest allet eyn ser zwaer bedruckte tyt mytten gueden huysmaen inde lantmaen, die ser verschaet woerden in allen landen onder groetten Heren inde smael Heren. Nyemant en hadde barmhertigheyt over syn arme ondersetten. Inde doertoe, so toeghen die boeffven op inde nyeder, over alle landen, inde op allen dorppen, die men noemptde off hiet die *Garde*, inde woeren dieff inde morder van alle cantten, die nyrgens en dochtten, inde noement den armen luyden doer sy konden inde mochtten. Inde egheyn here noch amptmaen en wederstonde det, inde lietten sy geworden, inde op inde nyeder passeren, inde doen dat sy wolden; also dat eyn ser bedrucktde tyt waes overal mytten huysmaen.

Item in diessen joer van XCVIJ inde XCVIIJ due quam erstwerff off begonde te regneren in diessen landen die vremptde syeckheyt, doer men nye aff gewetten off gehort hadde, die men heyt int ghemeyne *die poeckenseyktde* off die grotte pocken, doer die mynsschen ser syck aff woeren inde qualicke doeraen die sy kreghen, want het waes eyn ser quade syecktde vuer arme luyden. So wee sy kreych die en kondet nyet lychtelicken off haest quyt gewerden; dee (hyelt se) eyn joer en dach, die anderen IJ joer, of twe joer inde langer. Also dat in denen tyde off joeren vurs. groette ganck

off pelgrimagye inde geloupp waes in Brabant, te Synte Jacob te *Wesemael* by Dyst.

1498. — Inden joer ons Heren gebuert MCCCC inde XCVIIJ, due versneyck Hertoch Wyllem van Guylick, off syn volck in synen naem, inde stoelen off kreghen in, dat guede stetgen *Erckelant* (1) by Nuyss myt heymelicke loesheyt inde subtylicheyt, sonder vee off sonder ontseggen. Doeroem der jonghe Hertoghe Karle van Gelre inde die gemeyne gelressche ser bedroefft inde verstoert woeren, dat sy also onoselicke, myt quader hoeden der gueder staet *Ercklant* vurs. quyt syn moesten.

Inden selven joer vurs. XCVIIJ terstont hyrnoe inden weyntter off in den advent so quam der Roempssche conynck van boeffven hyr aff, Maxmilianus vurs., myt grotter macht van volck. Inde by hoem so sloech der hertoch Wyllem van Guylyck, inde toeghen due te saemen myt eynyghen mannen int lant van *Gelre*, inde verderffden die arme schaemel huysluyden opten lande inde buyten den steden, so jamerlicke, dat dat God ontfarmen mocht. Inde in den ersten so kreghen sy *Echt* in, inde maktdent te schanden, inde doer en bleyff noch maen noch wyff bennen. Sy woeren allen uyt ewech gevluwen. Inde die vyanden bleyffven doer bennen inde verderffdent allet dat doer in waes bleyffven (2). Inde due toeghen sy voertaen oem *Ruremonde*, al tot *Stroelen*, eyn cleyn staet by *Venloe*, inde die belacht hee ser sworlicken, al so langhe dattet den burgeren bennen *Stroelen* begonde te verdryetten, inde goeffven sych op in des conyncks handen, inde also quamen sy ter genaeden.

In diessen tyden inde joeren vurs. van XCVIIJ so buwde die staet van *Hasselt* ser hoere portten inde muyren. Mer sy hadden al lange begonnen als in den joer van XCIIIJ,

(1) Erckleutz.

(2) Zie G. Peeters, Geschiedk. beschrijving van Echt etc. *Publ. etc. du Limb.* IV p. 70.

XCV, XCVJ, XCVIJ, mer nu waert die stercke inde dicke thoeren ghemackt teghen den Beghynenhoeff liggende.

Inden joer van XCVIIJ, so waes eyn wonderlicke inde derlicke jamer inden lande van *Valkenborch* inde Herlicheyt van *Her Honsbruecke*, als van eynen onsalighen maen geheytten Hermaen, inde woende in *Her Honsbruecke*, inde hy stont ter gueder faeme off geruchtte onder syn nagebuyren. Mer leyder! hy waes heymelicke eyn keyrckendieff, inde hadde langhen tyt inden kercken alomme in den landen die kellicken gestoelen, inde monstranciën inde andere cleynodiën, die hee daen vant inde gotzhuyssen van sylver inde van golde, ser voele dat ongelouffelicke luydde te seggen. Onssen Here en kondes nyet langer gelyden, inde heet braeck uyt by den wyllen Gotz, inde hy waert gevanghen in syns selves huyss int *Bruecke* vors. Inde oem ere wyllen inde beden wylle der gueder inde erbariger vrunden inde maghen, so waert hy sympelicke aen eyn gallyghe gehanghen, sonder me andere pynen off quades dodes, des hy wael verdyent hedde gehaet, in der herlicheyt van *Her Hoensbruck* vurs. Inde die gallyghe (waes) boeven al vol houtten kellicken genegelt, inde syn lychaem alomme behangben myt holten kellicken. Inde men sacht openberlicke (dat hy gestoelen bedde) LVJ kelicken, dry monstranciën, twe croenen die onsser sutter Vrouwen tue behorden. Nochtant sacht men dat der kellicken al me waes geweyst. God vergeyft synre zeele. Amen.

Inden joer MCCCC inde XCVIIJ so heyft die edel inde jonghe prynsse van Brabant, hertoch Phylippus, ertzhertoch van Ostenryck inde van Brabant syn erste keynt gekreghen van syne edelre vrouwe, vrouw Johanna van Spaughen, eyn dochtter myt naemen *Heylenora*.

1499. — Inden joere ons Heren gebuert due men screyff duesent CCCC en XCIX, omtrent vastelavent due quam die roempssche konynck Maxmilianus vurs. wederoem van boeven uytten lande, myt grotter macht van volck, opten Hertoch

van *Gelre* vurs., inde wolde denen uytten lande van Gelre verdryffven, seggende dat hee te onrecht inden lande seyt (1), inde dat die houftsteden inden lande van Gelre ser qualicke doeraen gedoen hedden, dat sy ontfanghen hadden Hertoch Karle van Gelre inde gehuldet vuer hoennen erff inde geboren Here, sonder synen orloeff. Want hy wolde seggen, dat hoem off synen jonghen soen Hertoch Phylippus van Brabant dat lant van Gelre, van rechtsweghen tuebehorde; aengesien want Hertoch Karle van Borgonyen inde van Brabant dat mytten swerde gewoennen hadde, inde dat lant van Gelre hoem ouch gehuldet hadde als eynen Erffhere, inde den Konynck vurs. noe due hee die dochtter van Brabant tot eynen wyffve kreich, (Hertoch Philyppus moder), inde hoem due ouch guedertierlicken ontfynghen, inde hulden hoem vuer eynen erff Here; inde dis al vergoetten due sy den jonghen Hertoch Karle van Gelre soeghen, inde hee uytten gevanckenysse uyt Franckryck quam, due hee den jonghen greffve Bernart van *Moersse*, voer hoem te pande int gevanckenysse saet, doer hee langen tyt gevangen gezetten hadde inde nyet uyt en konde gekoemen tot dat die guede greffve vurs. sych synre herbarmpte, inde hoem die mynne inde trouwe beweyss inde gelacht hoem (2) inde gynck vuer hoem doer sytten te pande vuer syn ranssoene off pennynghen, doer hee vueruyt geschaet waes. Inde der Hertoch van Gelre waes ser blyde, inde swoer inde geloeffde den jonghen greffve van *Morsse*, by synen eren, also balde als hee in syn lant queme, inde Hertoch van Gelre woerde, so solde hee doen als eyn erbaer Heer, inde hoem gelouff halden, inde dat gelt seynden, inde hoem verloessen uytten gevenckenysse. Mer als hee in syn lant van Gelre quam, inde die steden van Gelre vergoetten der huldynghen, die sy vuer gedaen hadden den hertoch van

(1) Limburgsch woord voor gezeten was.
(2) Geloofde hem.

Brabant, inde ontfynghen dyessen heer, (ons Heren Hertoch Adolfs soen) tot honnen rechtten Here, doer die van Brabant inde der konynck ser thornych oem waeren.

So vergoet ouch hertoch Karle van Gelre den eyde inde geloeffte, die hee den jonghen greffve Bernart van Morsse tue gesacht inde geloefft hadde, inde en sande dat gelt syner ranssoene nyet; inde also bleyff dat edele bloet, dee jonghe greffve van *Morsse*, jemerlick bedroeghen, bij synre vrunden raet, inde in gueden gelouffven; dat ser jemerlick te beclaghen is, dat hee also bedroeghen waert inde alsus uyt synen lande inde sloetten quam, inde in ellant gevanghen bleyff liggen, vergeten van allen mynsschen.

Item alsus quam der Rompssche konynck vurs. int lant myt menyghen maen, inde naem den orloch aen mytten hertoch van Guylick inde verderffden die landen inde die arme lantluyden overal Inde als sy *Stroelen* gewonnen hadden, due en dede hy egheyn feyt van orloch mer in den lande van Gelre. Mer hee toch in Brabant, te *Tricht*, inde al oem in allen steden, als eyn mulenscot ter grantten. Inde hy en gaeff den vrempden knechtten, syn volck, egheyn sout noch gelt; also dat die knechten groet armoet leden, inde toeghen duer aller Here landen, over die arme dorpluyden, inde deden grotten laest en schaden overal, myt etten, dreyncken. Inde egheyn Here en durffde des keren, noch die boeffven wederstoen. Alsus waes grotten jamer overal, in allen landen.

Item in dyessen tyde vurs. so hyelden sych die van *Ruremonde* ser wael by honnen jonghen Here inde Hertoch vurs., inde ser streynghe inde stouttelicke teghen alle hoer vyanden, inde deden grotten jamer inde schaden inden lande van Guylick inde ouch in den lande des jonghen greyffven van *Morsse* vurs. die der hertoch van Guylick in synen handen kreghen hadde, als hee in Vranckryck gevangen lach vur den hertoch van Gelre; dat hoen grotten schande inde ontwettenheyt waes, dat sy des jonghen greffven lant inde luyden nyet

en sparden. Inde verdorffven ouch syn arme landen inde luyden myt branden, vanghen, spannen gelick den landen van Guylick.

Inde alsus waes drueffheyt inde rouwe, druck inde lyden in allen landen. Inde egheyn ere noch vreysse Gotz en waes overal in al den landen onder groet noch onder cleyn. Inde alsus hylden sy groet volck van orloeghe aen beyden syden, inde verderffden sych so jemerlick; inde die arme lantluyden inde die dorppen worden al verdorffven. Inde ten leystten omtrent myddes soemers, by Synte Joannesmyssen, so waert bestant tusschen die twe hertoghen vurs., inde die ruytteren inde quade boeffven kreghen orloeff aen beyden seyden, inde toeghen ewech, elleck synen wech, den sy koemen waren. Inde alsus quampt ten eynde. Inde dat wart gestalt aen den conynck van Vranckryck te beyden syden. Inde doer toeghen beyde die twe Hertoeghen henen. So wy sy wederoem van dannen quamen salmen hyr noe veynden.

Item inden joer MIIIJ[c] inde XCIX, due staerff die edel inde ser hoege geboren Vyncentius greyffve van *Morsse*, tot Collen, dee doer syn leven inde syn alde daghen in grotten drucke en lyden inde bytterheyt synre zelen ten eynde bracht inde starff, overmytz dat hee also jemerlicken bedroeghen waes, inde ouch syn keynt, greffve *Bernart* syns soens soen, van den hertoch van Gelre, also vurssteyt. Got herbarme synre edelre zeelen. Amen.

Item in diessen selven joer vurs. van XCIX, so geschach inde so waes so grotte schalckheyt inde loesheyt in Brabant van den prynsse off regerres off heren die den jonghen prynssen regerden (die jonck waes off eyn keynt), Got herbarms! als van den montte off mytten gelde, dat men due in Brabant sloegh. Inde sy worden alle dyeffven onder den anderen, die regerres mytten montters, inde sloeghen ser lycht gelt, inde verboeden alle ander Heren off landen gelt, opdat dat hoenne te baet ewech queme inde sy die proffytten kre-

ghen. Inde alsus waes cleyne narynge aff koumescappe in Brabant, onder den ghemeynen burgeren, al Brabant duer.

Item in dyessen tyde off joere vurs. so waert der arme huyssmaen off lantmaen ser swarlicke geschaet overal, in allen landen. Mer heet waes ser guede tyt in allen dynghen des men leven moest, aen wyn, aen broede inde desgelicken.

Item men galt wael in derre tyt, te wylle, eyn trichtter mudde roggen, XXIIIJ vaet, vuer twe bescheyden eynckel goltgulden, off IIIJ hoernssche gulden. Inde due galt eyn eynckel gulden XL stuyver, off twe currentgulden inde eyns horns gulden, inden landen van *Ludick*, *Tricht*, *Ruremonde* etc.

Item men galt ouch ghemeynelick te *Tricht*, inde hyr omtrent, XVJ quartten guetz wyns vuer eynen eynckelen gulden inde XV (1), inde also van den beystten rynsschen wyn. Also dat in disser tyt off jaeren vurs. redelicke wael stonden diesse landen, inde egheyn gebrecke mer en waes onder geystelicke inde werltlicke, groet inde cleyn, daen die vreysse Gotz inde gottelicke wysheyt onder alle regerres (Got ontfarmps!) inde erbarheyt van leven onder die pristerscappe.

1500. — Inden joer ons lieffs Heren gebuert, als men screyff die joeren, te weten dusent vyfhondert, so waes dat *gulden joer* te Roemen. Inde dat volck lieppe te Roemen ser starck inde menychfoldich, jonck inde out, oem die gracie Gotz inde affloet te verdyenen.

Item inden selven joer so waest eyn alte ser guede tyt in den broetkorne. Also dat men galt XIJ Trichtter vaet rogge, oem eynen eynckelen bescheyden golden gulden. Dat waes J vaet rogge vuer IJ stuver off IJ rader wysspennynck inde noch mynder.

Item in diessen tyde inde joere vurs. so waes grotte ongenuchtte in Braband mytten gelde, off mytten montten.

(1) Hier is de naam der geldspecie verzwegen, misschien 15 stuivers.

Also dat die coupluyden inde andere mynsschen voele ongenuchtte hadden onder mallick anderen, oem der dyeffveryen wylle inde quades gelts, dat die Heren inde regeres lyetten sloen off maken, oem honre grotten ghyricheyt wylle.

Item in dessen joer so dede buscop Johan van *Horne*, die nuwe off steynen gallighe maken buytten *Hasselt*, by *Curinghen* optter stroetten.

Item op dit selve joer vurs. so starff die Hertoch van *Sassen* in Vrieslant, die doer voele orloeghe hylt mytten Vriessen, inde ouch voele orloeghen hadde gemackt mytten roempsschen Conynck in Brabant, inde in Vlanderen, inde in anderen landen hyr omtrent. Got herbarmps!

Item in dissen joer vurs. so quam uyt Vranckryck, der jonge greffve van *Morsse*, greffve Bernart, die by VIIJ joer in Vranckryck gesetten hadde, pans vuer den jonghen Hertoch Karle van Gelre. Mer due hee hyr int lant quam, so mocht hy, noch en konde hy, nyrghent op egheyne van synen sloetten off in steden koemen, die synen alden vader tue ploeghen te gehoeren, greffve Vyncentius van Morsse. Inde dat kerde die Hertoch Wyllem van *Gulick*, dee die sloten inde steden syns alden vaders in gelouffve inde in guede betruwen in genoemen hadde te bewaren, in behoeff des jonghen greffve Bernarts vurs. als: *Morsse*, *Krackouwe*, *Bruggen*, *Wassenberch*, *Borne*, *Syttart*, *Susteren*. Inde hee en mocht nyrgent in, noch nyrgent op, inde onthylt hoem by den Hertoch van Gelre.

Item in diessen selven gulden joer vurs. so waest eyn te moele ser guede tyt in allen gemeynen deynghen, sunderlyngen in wyn inde in broede, inde in allen dynghen. Men galt te *Tricht* X quartten wyns, inde ouch XJ, inde ouch XIJ oem eynen goltgulden, inde ouch X vaet inde ouch XJ vaet rogge oem eynen goltgulden. Mer die Heren der landen inde hoer regeres, die lachtten scarppe loeghen inde grotte sup-

tilheyt oem scattynghe inde gelt te krighen van den armen lantmaen inde der dorpluyden.

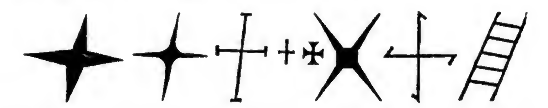
Item in diessen selven joer vurs. so waert dat predicker cloester tot *Antwerppen* reformert.

Item in diessen joer inde ouch bevoeren so wart die stat van *Hasselt* oemmuyrt, inde die schone thorne inde kostelicke portten gemackt. Inde ouch int ander joer due men screyff XV^c inde eyn, want het en waes op eyn joer nyet al te volbrengen.

1501. — Anno XV hondert ende eyn joer noe den gebuert ons Heren Jhesu Christi, due quam eyn ser wonderlicke regnacie onder die mynsschen off onder dat volck, in ser voele plaetschen off steden overal. Als dat op die mynsschen inde in der mynsschen cleyder, sunderlinghe in lyvoet (1) off in lynen doecken vyelen off quamen cruytzer, so haest off onversynlicke, dat die mynsschen selver nyet doeraff en wysten, so waen dat quam; daen sy saegen dat sy stonden in hoeren cleyderen, als in hoeren duecken off hoellen off vuerdueckeu, inde also des gelicken van suptilen, van roeckelynnen, inde ouch in slaplaecken off in taeffellaken, hantdwelen, al loeghen sy nochtant inden huyssen off ouch in den kysten. Item ich saecht selver myt mynen oughen op synte Joris dach merteler, te *Syttart* in den choere, dee due ter tyt op eynen vridach quam. Inde men solde processye gaen oem diesser noetsaecke wyllen, want dat ghemeyn volcke inde guede luyden, die ere inde verstant in hadden, die woeren ser hyr aff ververt inde ouch verslaghen inde bedroeft van hertten, geystelicke inde ouch wertlicken. Inde doeroem ghynck men processye inder staet vurs., inde due sach ich dat inder kyrcken vurs. diesse cruytsser quamen myt grotten getaele in der clercken off schoeler roeckelyncken. Die eyne jonghen scryden bytterlicke ser inde woeren bedroeft, die

(2) Lijnwaad.

ander lachtden inde en achtdens nyet, alsus dat groet rumoer waes overal onder den mynsschen. Inde die oppenberynghe der cruytsser en woere ouch nyet alleyns gestalt, noch even off gelicke groet, noch ouch gelicke van verwen, die eyne merre dan die ander, die eyne bloet roet, die ander bruyn roet, die ander swart, die ander grawe, inde alsus menygerhande. Der eyne kreyger eyn of twe, die andere dry off 4 off 6 off X, die sommyge noch mer. Inde dat meyste deyl woeren geschapt off men assche hedde naet ghemackt in water, inde doer myt gescreyffven of ghemalt op dat lynnen, duecken of hullen, also:

Ouch terstont doernoe, so vyelen off quam ouch inden lyvoet, off hullen der vrouwen wonderlicke figuren van dornen croenen, colommen, geyssel, sper, negel inde alle des gelicken, als men in Synte Gregorius vysioen plecht te maelen, inde ouch rode cruytzser als schoon roet bloet, inde ouch in sommyghen duecken eyn regenboeghe by die cruytzser. Inde ouch quamp aen sommyghen vrouwen houft inde in hoen hullen off ducker, gelick als vyrss roet bloet, alte ser voel bloets, gelick, off men bloet doerin gestort off gegoetten hedde. Inde als sy den doeck aff lachten inde eynen schoenen duecke op hoen houft deden, so quam doer noch mer bloetz in. Also dat wondere dynghen geschaegen onder den mynsschen in diessen landen als *Aken*, *Tricht* inde alomme inden ghemeynen landen, opten dorpperen onder dat volck. Also dat die luyden, die verstant hadden, hyr aff ser verslaghen inde ververt waeren in dyessen tyde. Inde men noetmyssen laess, inde processyen inde bedevarten gynge, inde Got aen rieppe oem trost. Inde nyemant en konde gewetten so waet

dat beduiden mocht, off so waet God der Heer hy myt meynde, dat hee dit alsus liet geschyeden onder die mynsschen. Mer leyder! in diessen selven tyde off joere vurs. so waes groet jamer off drucke onder den armen Crysten luyden in Ostlant op denen kant van der Heyden off Turcken, inde sunderlynghen in Poelen inde in denen kant. Doer wonnen die Heyden voele lans inde versloeghen ser voele cristen, inde groete martelie van harde pynen inde jamerlicken doet waert den cristen aengedaen, die volstendich in hoeren gelouffven bleyffven. Mer ser voele quader cristen werden turcken inde lieppen off bleyffven by die heyden. Inde die waeren due voel quader, boesser inde feller op die arme christen dāen die heyden. Inde egheyn Heren en styten hoen hyr aff; die sy nyet opten hals en hadden, die en achtden die andere bedrucktde landen nyet. Noch paus, noch keysser, noch rompssche konynck, doer en waes egheyne mynne bennen, noch bestandt der bedruckte mynsschen; sonder den konynck van Vranckryck, dee deder syn beyste tue myt synen volcke, hedde hee hulppe gehaet van anderen Heren. Mer leider! die wysheyt inde caritaete waes uyt allen Heren inde Prynsschen. Got herbarmps! sonder uytten (1) konynck van Vranckryck due tertyt, inde der konynck van Spanghen inde Portugael, die beweyssen noch dat sy cristen woeren. Inde te *Mastricht* geschiede des te moele voele (2), inde balde doer noe, so waest gedoen, inde bleyff achtter. Inde men en sachtter nyet mer aff (3).

---

(1) Uitgezonderd

(2) Versta daarbij: openberynghe der cruytzser vurs.

(3) Men leze over dit verschijnsel een zeldzaam opstel van eenen tijdgenoot, afgedrukt achter het leven van den H. Switbertus door Marcellinus, Keulen bij Herman de Nussia 1508 in 4°; de titel van dit opstel luidt: *Materia de crucibus, que in vestibus hominium apparuerunt anno 1501, per venerandum virum magistrum Gerardum de Harderwyck, ecclesie sancte Columbe pastorem in suis vesperiis eodem anno decisa, et ad requisitianem archipresulis sancte Coloniensis Hermanni in scriptis data.* De vraag, die zich de schrijver van dit opstel stelt, is deze: »Quid censendum sit de crucibus cruciformiter et nonumquam difformiter sine perfecta crucium Christi figura anno 1500 in Moguntinensi

In diessen joer vurs. XV• inde eyn, so is eyn wonderlick wercke off deynck opgestanden inde ouch geschiet hyr in diessen landen, sunderlynghen in den lande van Guylick, inde in der staet *Duyren*, IIIJ mylen noe geleghen bij der staet Aken, by Hertoch Wyllems tyde van Guylicke: als vanden heylighen houffde der lyever vrouwe inde werdigher moder synte Anne, die is geweyst eyn moder der lyeffster maget Maria, eyn moder ons lyeven Here Jhesu Christi onsser aller Verloesser inde gesontmecker, inde dat in diesser voeghen off manyeren hyr noe beschreffven, also die fame off geruclıt waes inde lieppe over allen landen. Inden ersten te begennen dat beghynsel deser materyen, so is te wetten dat doer is geweyst eyne guede schamel vrouw, woenafftich boven Aken te *Synte Cornelis Monster;* inde diesse vrouwe heyft gehaet eynen ser gueden schamelen knecht tot eynen soene. Inde diessen heet sy doen leren dat ambacht der Steynmetseler, off eyn muyrrer, eyn werckmaen der steynen. Inde diesse guede knecht, van gebrecks weghe, dat hij qualicke te werck hadde in synen lande, is van synre moder gescheyden oem aventuyr te suecken in andere landen off steden, oem syn broet gotelicke inde erlicke te wennen, inde te koemen aen eynen meyster, die hoem te werck geven mochtte. Also is hij opwartz gegoen tot boven den Ryn op, inde is koemen in der staet van *Mens*, ouch eyn

---

et Treverensi diocesibus in peplis mulierum etiam in cistis reclusis, in superpelliiis sacerdotum processionaliter etiam incedentium et in cappis monachorum et nunc anno 1501 sine numero in diocesi Leodiensi et in oppido *Trajectensi* et *Tungerensi*, in terra *Valckenburgensi* et *Lymburgensi*, in ducatu Gelrensi et Juliacensi in civitate Aquensi inventis et nedum de crucibus sed et de omnibus armis nostri benedicti Salvatoris, puta coronâ spineâ, clavibus, spongeâ, lancea et etiam sanguine quoque defluente?" Zijn antwoord is, dat Gods straffende hand de Christenheid zal zwaar bezoeken, zoo men deze openbare waarschuwing des Hemels niet door openbare boetvaardigheid en door eene welgemeende bekeering zal ter harte nemen. Over dit verschijnsel raadplege men ook *Chronicon Joannis de Los*, p. 116 in de Coll. de chroniques Belges., Libert bisschop van Barut: *Collectio de crucibus quæ hoc tempore apparuerunt*, Antwerpen 1501, in fol. en Chapeauville, Gesta Pont. Leod. III p. 232.

ertsbusdoem gelycke dat van Collen is, inde ouch eyn vanden VIJ Koervorsten, die eynen rompsschen Conynck kyessen inde croenen; in wylliger staet vurs. raestende is die aller heylichste buscop Synte Marten, inde is ouch eyn buscop inde here over alle dat gansse styft off busdomp van Mens. Als hy in diesser staet vurs. koemen is, so heyft hoem Got der Here geholppen, dat hy aen eynen meyster koemen is van synen ambachtte, inde die heyftem aen geslaeghen inde tot sych genoemen inde te werck gegeven.

Alsus ist byder verheynckenysse ons lyeven Heren gevallen, dat sy te wercke syn gestalt beynnen der staet van *Mens* vurs., in eyn cloester van der predickerorden, in wyllighe cloester inde in honre kyrcke waes, dyt erwerdige houfft der allerleyffster werdiger vrouwe inde salighe moder Synte Annen, inde stonde doer inde kyrcken der predickbroderen in eyn vynster off scappe, ser erlicke inde kostelicke gewyrckt off beslaghen in golde inde in sylver, bij anderen relyquien off heyldoem dat sy noch mer hadden in honre kyrcken. Mer also der jonghen metzeler vurs. docht in synen synnen off hertte, dat men den heylighen houffde neyt also voele ere off werdicheyt aen en dede, also hoem waele ghevuycht off tue gebuert hedde, inde men des aldoer cleyn achtte sloech, doer hy hoem ser aff bedroeffde inde swerlicke te lyden hadde in synen hertte, uyt sunderlyngher inde ser grotter lyeffde die hy hadde totter heyliger inde ser lyever moder Synte Annen; also galt hy deyckwyle eyn speyntlicht off eyn wassen kertzsken inde saette dat te bornnen inder kyrcken vurs., vuer dat heylighe houfft vurs., ter ere van syner lyever moder Synte Annen, die hy ser lyeff hadde in synre hertten.

Item doernoe in ser kortten tyden so lach hy op syn bedde eyns snachttes, als hy ser moede waes van arbeyde, inde en konde nyet wael gesloppen. Inde so quampt hoem in synen synne off hertte alsus: Och lyeff Here Got, were

doch dyt heylige houfft yrgent in onssen laude, hoem solde by aventuyre, voel me eren inde loeffs aengedoen werden van allen gueden luyden, dant nu hyr gedoen woerdt."

Alsus so wart hoem der moet gestyrckt inde hy begreyppe in synen hertte, dat hy dat heylighe houfft stelen wolde, konde hy off mochtte hy myt eynigher beheyndicheyt doer aen koemen inde brengent in diessen lande, tot eynigher stede off plaetzsen, doer men hoem mer ere aen dede off beweysse dan doer doert nu stonde in der kyrcke. Also naem hy ten leystten des waere, inde hoede al so langhe tot ter tyt tue, dat hy nyemant en sach inder kercken vurs. doer hy ouch in arbeyde, inde syn meyster mytten anderen arbeideren of wercklnyden etten waes. Inde hoem dochtte dat hy die kercke inde chore alleyn hadde, so ghynck hy myt grotten eren inde reverencie aen dat scappe off vynster doer dat heylige houfft stonde, inde begonde te vuelen of te tasten aen die vynster off yssere traylie, die doer vuer ser vast ghemackt waes inde doert in besloetten stond. Inde als hy syne handen doer aen sloegh, so docht hoem, dat die ysseren balcken off traylie begonde te waghelen. Hy wart ser ververt inde gynck ser haest ewech van anxste, dat emant koemen mochtte inde dat seghe, inde hy daen doeroem verdorffven worde.

Doernoe in die andere nacht, so docht hoem noch, dat hy noch synen opsaet vervullen wolde, inde aventuyren syn lyff inde leven oem dat heylighe houfft ewech te kryghen. Inde heyft sich wederoem daer op tue gelacht inde also lange gehoet dat syn meyster inde die knechtten wederoem etten waeren, inde hy die kyrcke inde chor alleyn hadde, inde hauwet geaventuyrt inde Got aengeroeppen in synen hertten, inde heyfft begennen te brecken aen die vynster vurs. Inde God die heyft myrakel gedoen: die steynen doer die yssere tralie in geweyrckt stonde syn geborsten, inde hy heyfft die tralie ter syden gedronghen, myt synen muyrhamer inde

heyffvet dat heylighe houfft uyt gekreghen, also dat doer bennen stonde beslagen in golde inde in sylver, inde myt anderen yuelen van perlekranssen inde andere duyrbaer steynen. Inde due heyft hy den perlechranssen inde alle ander yuelen affgebrocken, so waet loessen mochtte, inde lacht dat wederoem ser hoeffelicke in dat scappe off vynster vurs., inde dede off satte die tralie wederoem in, recht off dat nye oppen geweyst en hadde, inde sloch die gordyne off cleyt wederoem vuer die vynster, also dat gewoenlick plach te staen. Inde naem due dat heylighe houfft myt grotter haest inde gruwel, inde slocht in syn werckvell off leren vurschoet, dat hy voer hoem dede als hy te arbeyden plach, inde bewandet voert aloeme myt eynen alden kyedel, inde liepe ser haest doer myt uytter kercke opten kerckhoff, doer eyn beynhuysken op stonde, daer men die houffden inde ghebeynte der doeden in plach te leggen (1). Inde doer maeckte hy eyn kuyle off eyn gaet onder dat gebeyntte der doeder knoecken, inde lacht dat heylige houfft doerin, inde bedeckte dat tue mytten houffderen inde knoecken der doder lychamen, inde gynck ser bedruckt ewegh van doer, slappen by syn gesellen, also hy gewoen was.

Des smorgens vruch, so waes hy ser vroeg op, inde macktde hoem waet syecke off kranck vuer synen meyster, inde sprack also: Dat hy denen dach nyet wyrcken en konde, overmyds syn kranckheyt, die hy in hoem gevoelde. Der meyster waes te vreden, inde liettem gaen ter myssen inde sach hoem, nyet nae. Also gevyelt nu op diessen selven dach, als dit heylighe Houfft, nu alsus verborghen lach, opten keyrckhouff, in dat beynhuyss vurs., dat doer prister inde andere guede luyden voerby henen gynghen inde hoer devocie hylden teghen dit beynhuyss vurs., inde hoen gebetgen lae-

(1) Zulke beenhuisjes herinner ik mij, ook hier te lande gezien te hebben. Over vijftig jaren bewaarde men bijna overal, de dorre doodshoofden in huisjes van traliewerk naast de kerk.

sen vuer alle gelouvyghen zeelen. Also worden sy gewaer inde vernomen also wonderlicken inde ser suetten roecke, als sy ye in allen hoeren leven geroecken hadden, inde bleyffven stoen inde sproecken ser voele hyr aff, waet dit syn mochtte off beduydde. Och layssy! dyesse guede knecht ghynck al vaest hyr by, aloemme, inde hoerde diessen reden inde waert ser ververt inde bedruckt van hertten, inde sorgede (1) jamerlicke dat men doer sucken mocht inde dat heylige houfft veynden. Doch Got der Here versacht. Inde doer en geschiede nyet tue, inde dat volck gheynck ewech, inde dyesse guede knecht bleyff aldoer omtrent wandelende off gaende, al tot by den avent. Due heet hy den kerckhoeff alleyn gesyen, inde heeft due syn gepacke genoemen, inde aen synen staeff op synen hals gehanghen, inde is teghen den avent, als men die portten solde sluytten, uytter staet meynen te gaen.

Inde als hy aen der portten quam, so hadde hy eyn luttel te lange gemerret, inde die portte waes gesloetten, also dat hy due doer nyet uyt en mochtte. Och! hy waert due ser sworlicke bedroeft, inde sorgede ser, dat hoem emant noe komen mochtte, inde hy gevangen woerde. Mytten selve so quampt hoem in synen synne, dat hy wolde louppen totter Rynportten, datz die portte, die opt water ligget, doer die schepen aff en aen vaeren; die mochtte noch oppen syn. Inde als hy doer quam, so begundet te donckelen, inde die portte waes noch open. Also Got dat wolde. Inde hy ghynck uyt op dat water stoen, inde waes ser bedroeft van hertten, inde hy en wyst (nyet) woer hennen goen. So syet hy mytten selven doer koemen dryffven inden waetter, eyn ersamych maen myt eyn cleyn scepken; der spraeck hoem vrundelicke tue, off hy gherne over were gevoert. Hy sprack schamelicken jae. Die guede maen naem hoem vrundelicke in syn schepken

(1) Was bekommerd.

inde voerdem eweech vander staet inde brachtlem opt lant inde weyss hoem den wech, inde sacht hoem, dat hee waet sunderlynges by hoem hadde. Inde des knecht waes ser danckber diessen gueden manne, inde wolde hoem syn veergelt off loen betaelen. Die andere stiet van lande, inde wolde nyet hobben. Inde doermyt, so en heyft hy denselven maen nyet meer gesien off gehort. So wee daen diesse schepmaen is geweyst, datz God bekant.

Alsus is diesse guede knecht, myt grotter sorghen hyr aff koemen, inde in menygerhande lyden inde sorghen geweyst er hy in diessen lande van Guylicke konde gekoemen, doer hy te huys waes. Alsus is hy ten laetzsten koemen in synre moders huyss, inde heyft hoer diessen deynghen gesacht off te kennen gegeven. Inde sy seyde hoem, dat hy gynck in *Synte Cornelis-monster*, inde bereyde sych mytten abt van den monster, inde dat dat heylig houfft doer bleyffve.

Also dede dyesse knecht. Mer der abt is groet inde rycke. Inde groette luyden inde ouch rycken, die synt ghemeynlich hoverdich. Inde hoverdyghe luyden, die en kennen egheyn erme luyden. Also waes nu diessen gueden, armen geselle geschiet. Hy en konde den abt nyet te sproecke gekoemen, noe syne begertten, dat hy hoem diessen duyrbaryghen schaet gethount inde gegeven hedde, inde dat hy doer bleyffven were by den heylighen marschalck inde grotten Here Synte Cornelis, dat den selven abt nu noch langhe rouwen sal, dat hee den knecht nyet tue gesprocken en hadde.

Also diesse guede knechte vurs. waes noch al vaest in ser groetten lyden inde drucke syns hertten, so woer hy diessen duyrbaryghen schatte loetten solde, off breynghen mochtte tot eynygher erbarygher stede off plaetssche, doer hy des myt ere quyt werden mochtte, inde doer men hoem ere inde remercie dede, also dat behorlicke were. Also waert hy deynckende op die staet van *Duyren*, dat doer erbarighe inde guede brueders in woenden vander Observancie order Sancti Fran-

cisci. Inde aldoer ghynck hy due myt dyessen heylighen houffde vurs., inde gaeff dat den bruederen van den closter der observanten te kennen. Inde die troesden den knechte ser vrundelicke inde noemen inde ontfyngen dat heylyghe houfft, inde satten dat erlicke in hoen kercke. Mer sy sweghen al stylle inde oppenbarde des nyemant also int ghemeyne. Mer oem dat sy scrupellose inde ser guede brueders syn, inde alle deyngen ser gerne syn koemen inde goen also dat behort, inde nyemant onrecht geschiede, so hobben sy dit heymelicke tot Mens gescreffven inde ontboeden, inden selven closter, doer dit heylige houfft uyt koemen waes, so wy dat nu in honnen handen off closter te *Duyren* were koemen, inde nyemant anders nochter tyt hyr van en wyst, mer dan Got en sy; dat sy quemen tot hoen, sy solden hoen, sonder laest off hynder, aen dat heylighe hoeft wederoem helppen.

Due sy diesse boetschappe horden vanden gueden bruederen van *Duyren* so synt sy ser blyde geweyst, inde syn koemen tot *Duyren* IJ off IIJ mannen van Mens, inde ouch myt vanden closter vurs. Inde die guede brueders hobben hoen dat houfft heymelicke inde guedertyrlicke wederoem loes inde vry in honnen handen gegeven. Inde sy hobben den gueden bruederen ser gedanckt, inde syn doermyt uytten closter gescheyden, inde due doermyt inder staet in eyn herbarghe geganghen, oem te teren, er sy ewech trecken solden, dat hoen nu wael langen tyt rouwen mach. Want in diessen tyt dat sy soetten en terden off atten, so ist byden wylle inde verhenckenysse Gotz geschiet, dat dyt uytgebroken is, inde die fame inde geruchtte onder die burger vander staet *Duyren* koemen is, so wy synte Annen houfft doer koemen is by myrackel off wylle Gotz, inde dat nu al so heymelicke van doer solde wederoem gedraghen werden, inde lieppen alle te samen over eyn, ser ongeduldich, inde wolden dat houfft wederoem hobben uyt honnen handen. Die anderen

woeren ser ververt, inde en wolden des nyet gerne doen, noch dat heylich houfft also doer laetten.

Ten leysten so hobben die burger dat heylighe houfft gekommert inde mytten rechtten aenspreckych ghemackt, inde als myt gewalt van rechtte, aldaer in hoen staet van *Duyren* behalden, inde dat due in hoen prochie off moderkercke gestelt, doer synte Merten, der heylige buscop, ouch rastende is, inde patroen vander selver kyrcken. Inde doer isset myt grotter ere inde werdicheyt in gedraghen inde gesaet; inde nu myt grotter eren wortet aldoe geërt van alle gueden gelovyghen mynsschen, inde wonderlick ser voele, schonre myrakelen geschieden, die wael werdich weren, inde ouch werdich syn, in hoere heylige Legende te schryffven inde te prediken vuer alle guede, gelovyghen mynsschen.

Item also hobben die van Mens langhen tyt tot Roemen gepleyt off gedeynckt, oem dyt heylighe houfft wederoem by hoen te kryghen. Mer die staet off burger van *Duyren* hobben al boeven geleghen, inde is myt eynre sentencie te Roemen ghewesen dattet te *Duyren* blyffven sal. Got hobs loeff.

In diessen tyt off joere vurs. so waert die schoene inde stercke staet *Medona* off *Medyn* gewonnen van den Turcken, overmytz gebrecke off versuymenysse Maxmiliani des rompsschen Konyncks inde die van Veneghen; dat sy hoen nyet by en stonden noch onseyt en deden. Inde doer bleven doet inde jemerlicken verslagen inde vermort mer daen XVJ dusent cristen.

Item in diessen selven joer vurs. XV[c] inde eyn so waest eyn ser naette oust inde ser voel regens, due men dat koeren in doen solde inde ouch in dede.

Item in diessen selven joer XV[c] inde eyn so toeghe die jonghe prynssche van Brabant, myt synre huysfrouwe, vrouwe Johanna van Spanghen, tot den Conynckryck van Spanghen, tot hoeren vrunden myt ser groetter macht inde cracht van

volcke, te perde inde ouch te voet, ser herlicke iude kostelicke uytgeruest, inde getuycht myt aller eren inde cyraetten als eynen edelen prynssche inde here tuebehoerde. Inde hee toege duer Vranckrycke, al te lande, inde der Konynck van Vranckryck dede hoem ser grotte ere, inde groet gescheyncke in allen steden, doer hee in quam te loegeren; want dat waes wael byllicke inde ouch wael behoerlicken dat hee hoem ere inde vruntschappe dede off bewyss in synen landen off steden, want der Konynck inde der hertoch hadden eyn huwelick gemackt off getracktert tusschen hoen twe jonghe kynderkyn, die noch ser jonghe woeren. Des prynssen jonghe soen Hertoch Karlle hadde des Conyncks jonghe dochtter; doer groette blytscappe over alle landen, aen beyde syden, aff waes, van allen mynsschen die verstant hadden.

Item in dit selve joer vurs. so vergaederden sych al heymelicke ser voele quaeder boeffven op dat sloet van *Monfort*, by Ruremunde, dat due tertyt Her Robrecht van Arenberch noch pans in hadde van Hertoch Karlle van Gelre, inde toeghen off reden duer die Maesse, die due tertyt ser cleyn waes, inde holden eynen ser groetten rouff inden landen van *Horne* inde oem *Eycke* optén buscop van Luydicke Her Johan van Horne.

Item in diessen selven joere, te wetten XV^c inde eyn, terstont doer te *Maestricht* sunderlynghen inde doeromtrent, gekoemen, inde gevallen woeren die cruysser inde ser mysselicke teycken van ser menygherhande fyguyren off teyckenen als vurs. steyt in diessen boecke, so is opgestanden inde ghekoemen eyne ser wonderlicke seckte off manyere van volcke, schynende vuer der mynsschen oughen, te moel ser te syn eyn dat heylichste volke, van al so stranger inde harder penytenciën inde ellendige leven, als men ye gesyen off geleyft hadde. Inde diesse mynsschen van diessen scherppen inde ser harden leven, die quamen van boeffven her

aff uyt *Lombardiën*, van *Fynegyen* (1), van *Roemen*, inde sy gyngen al naeckt inde bloet, bervoetz inde bloetz houtz, sonder yet op hoen houfft te hoebben wyntter off soemer, off yet in hoen voetten te hoebben, so wy naet off kalt dattet syn mocht. Sy hadden eyn groette bast, off seyl, over hoen naeckt, bloet lychaem, inde doer over eyn scharp hoeren cleyt, inde daen eynene groffven lynen kyedel myt muwen, inde vuer al tue als eyns bruwers kyedel, al totten knyen tue off doer omtrent, inde daen dat boven myt eyn seylken tue gebonden. Sy en droeghen metzser noch buydel, noch staeff, noch steck, noch nyet met allen, aen hoen lyff noch in hoen hant, daen alleyn eyn cleyn cruytzsse in hoen † hande, al vuer hoen aengesycht in beyden handen. Inde sy vasden alle dagen, inde dry daghen ter weycken in waetter inde in broede, inde nummermer en droncken sy anders daen waetter, gelick synte Johan-Baptist. Inde sy en aetten vleysch, noch andere spysse, die hoen hertte off cracht hadde moegen geven, daen alleyn ertten off muyss (2), inde dat ser selden. Inde sy en slyeppen anders nyet daen int stroe, als wy die vercken. Inde sy en begerden noch en baeden oem golt, noch oem sylver, noch oem gelt, aenders daen oem waetter inde oem broet. Inde doer sy aetten inde den kost kregen, als sy saet woeren van waetter inde broede, so dancktden sy Got inde den luyden. Inde overde hoen yet van brode, dat lyetten sy liggen. Inde alsus gyngen sy duer die landen off steden. Inde sy hadden ouch pristers onder sych die mysse laesen, inde die gyngen ouch al nackt gelicke den anderen. Inde sy gyngen myt kudden dry off IIIJ VJ te samen, inde sy sachtten dat sy eynen oversten hedden boeven hoen allen, den sy hylden heylich inde waerachtich etc. Inde so waet dyt syn mocht off beduyde datz Got be-

(1) Venetië.
(2) Moeskruiden.

kant. Inde dit volck heylt ser grotte scilencie nacht inde dach, inde sy hylden alle hoen gebet op blotten knyen inde sonder rastten aen muyre off want, off banck off stoele. Inde sy kuysden die erden ser decke in honnen gebede als sy mysse horden (1).

1502. — Anno Domini XV hondert en twe due waest eyn alte ser vuylen off weycken weynter, sonder eynych gevroere off grotte kalde, inde die sporckylle waes ser warm inde ouch redelick schoen weder. Mer der somer waes ser heyt inde druge.

Item in diessen selven joer vurs. so keymptde Joest Buyck van *Syttart* by *Eyck* opten Dries thegen eynen gesellen, waes des buscups Johans van *Horne* dyener. Mer Jost verloer den pryss, inde heet waert lelick op gehalden.

Item in diessen selven joer vurs. so waert eyn ser swoere orloch tusschen den Hertoch van Gelre, hertoch Karle, inde den Hertoch van Cleyffve, also dat die arme landluyden opten dorpperen off landen den quatzsten coup hadden inde jemerlicken verdorffven woerden aan beyde syden.

In diessen selven joer vurs. so waert groette sterft van pestilenciën boeven in den lande, inde sunderlynghen in der gueder staet van *Collen*.

Item in diesen selven joer vurs. soe worden ser voele mynrebroders closteren, dye langhen tyden ser wyldelicken geleyft hadden (gereformert), die eyne aen die Observanten, die andere aen die Collecten, also dat due tertyt geheytten; mer sy (2) woeren die rechtte mynrebroder die sych selver bekert hadden, inde die reformacie aen ghenoemen sonder bedwanck, inde leyffden noe den regulen. Inde sunderlynghen, so quam op dit selve joer totten rechtten mynrebroder off reformacie

(1) De schrijver bedoelt door deze soort van menschen de bekende sekte der *Geesselbroeders*. Zie JOHAN DE LOS, Chronicon Leodiense etc. p. 117. CHAPEAUVILLE III p.

(2) De recollecten namelijk.

der Coletten dat mynrebroder closter tot *Dyst*, inde terstont doernoe dat closter te *Bruesselt* inde tot *Aken*, door de Observanten brueder ser drovych oem woeren, dat sy die closteren vurs. nyet en konden krighen, want sy se ser gherne hadden in gehaet, hedden sy se konnen kryghen. Mer nomols hobben sy se noch tot hoen in kreghen.

Item in diessen selven joer vurs. so naem dat muyren te *Hasselt* eyn eynde, inde so waes die stat al omme inde omme, al ront ommuyrt inde volmackt van muyren inde ser stercke thornen.

Item in dit selve joer dede der duvel inde dat onweder ser groetten schade tot *Bylssen* aen der kyrke inde sunderlynghe aen den kyrckthorne dee ser gebroecken waes, bennen aent bontwerck inde buytten aen dat daeck.

1503. — Anno Domini XV[c] inde dry, te wetten des donredachs noe den heylighen XIIJ dach, te weten den XIJ[den] dach in januarie, omtrent der vyrder uyren noe snoenen, so waest eyn alte ser groet, byster inde ongestuyr weder van donre, blyxye inde reghen, inde te moel ser grotten stercken weyndt, inde dede ser groetten schaeden aen daecken, aen huyssen overal, op voelen eynden off plaetzschen, inde ouch aen boumen, die uyter erden weyden. Inde heet waes eyn ser weyck off warm vuerwyntter, mer noemols als der Mert quam, due vyelle eyn groette sne, inde het snyde decke inde ouch ser voele, inde twaes doerby ser kalt inde vroer sterck, also dat die beysten begonden gebreck te lyden op voele plaetsschen, doer qualicke houwe off stroe waes.

Item in dissen selven joer vurs. so quam der Roempssche conynck wederoem van boven hyr in dit lant, sunderlyngge in Brabant, inde besocht syne jonghe kynderkyn, syns sons Hertoch Phylippus kynder, die due ter tyt noch in Spanghen waes myt synre huysvrouwe Johanna, eyn dochter des konyncs van Spanghen. Inde alsus so bleyff der roempsse co-

nynck Maxmilianus vurs. in Brabant liggen, inde verbeide die wedercompst syns sons Phylippus vurs.

Item in diessen selven tyde in de vaste, inden Mert, so bereyde sych die edel Here inde buscop van Luydick, Johan van *Hoerne*, inde toch ser sottelicke in Brabant, totten Roempsschen conynck, inde hyetten ser wyllekoeme myt grotter ere inde stode. Inde hee waert ouch ser vrundelicke ontfanghen in Brabant inde erlicke getractert, doeraff alle syn ondersetten off inwonre syns lans, geystelicke inde ouch werltlicke ser off verblyt woeren inde wael te vreden.

Inde due mytten selven terstont als hy wederoem in syn lant quam, so bereyde hy hoem ser kostelicken met aller schyraet, inde toeghen due mytten selven in Vranckryck totten Conynck van Vranckryck, inde teghen die affkompst des jonghen prynsschen Hertoch Phylippus van Brabant, dee due weder oem aff quam uyt Spanghen, als vurs. steyt.

Item in diessen tyde waest ser guet vrede over alle diessen landen, Vranckryck, Brabant, Vlanderen, Hollant, Gulick, Collen, Uytrecht etc. Mer dat arme lant van *Gelre* hadde grotten anxt inde sorghen vuer den Roempsschen Conynck vurs. inde mytten Hertoghe inde lande van Cleyffve.

Item in diessen selven joer van XV^{c} inde dry so waest Hyldoemskyrmysse. Inde men sacht due overal, dat men in menyghen Heldoemskyrmysse nye al so ser voele vrempdes volcks uyt ghesien en hadde tot *Aken*, als dyesse reysse.

Item in diessen selven tyde off joere so waest eyn ser drughe soemer, inde eyn heyt tyt myt allen, inde ser luttel regens in diessen lande.

Item in diessen selven joer van XV^{c} inde dry op synte Remeysdach des heylighen buscops, dee due tertyt quam opten sondach, inde ouch opten *Bylssen* kyrmysdach, so woerden in der verdoerffender staet *Bylssen*, twe altoeren,

tot eynre tyt, beyde gelick te saemen ghewydet off geconsacrert, in der prochiekyrcken. Der eyne altoer, dee waes van nuwes erst gefundert inde geordinert, inde ser wael bereynt myt gueden erffreyntten van eynen manne geboeren van *Bylssen*, mer woenende inde sterffvende eyn burgher te *Dyst* in der staet. Inde diesse nue altoer waert gewydt inde consacrert in die ere off werdicheyt der lyever inde werdigher moder Synte Annen inde begoefft off belaest myt IIIJ sycker pryncipael myssen inde ouch op IIIJ principael sunderlynghe daghen inder weycken. Te wetten opten Donresdach sal men myssen leyssen vander Heyligher Dryvuldicheyt, opten vrydach van der Passyen inde pynen onss lyeffs Heren off *De Sancta Cruce*, opten dynssdach *De Sancta Anna*, opten monsdach *Requiem* vuer alle gelovyghen zeelen. Also is die fundacie van diessen nuwen altoer, Synte Annen elter, ter rechter hant by synte Katharynen altoer.

Item der andere altoer ter slyncker hant, by synte Nycolaes altor, dat is onsser lyever sutter Vrouwen altoer; inde dyt waes eyn ser alt altoer, van alder tyt, inde placht te stoen int mydden der kyrcken, onder dat crucyfix (1), tusschen die twe altaren inder kyrcke, te wetten Synte Johans Ewangelist altoer ter rechter, inde synte Achtten altoer ter sleyncker. Inde waert affgebroecken te gronde inde versaet ter sleyncker syden vuer den chore, inde ouch gewyt inde geconsacrert myt den nuwen altoer van synte Annen, opten dach inde joer vurs.

Item in diessen selven joer vurs. van XV[c] inde dry, omtreynt *Omnium sanctorum*, so is der hoeghe geboeren inde ser edele Ertsche Hertoch van Ostenryck, Hertoch Phylippus van Burgongyen, van Brabant, Hollant, Zeelant, Vlanderen etc. wederoem koemen uytten conynckryk van Spanghen,

(1) In de middeleeuwen, gelijk nog heden op eenige plaatsen, hing een groot kruisbeeld in het midden der kerk aan het gewelfsel.

doe hee henen waes getrocken myt synre vrouwe Johanna int joer XV• inde eyn, also vurs. steyt. Inde hee quamp tot *Trycht* in, op sondach, op synte Leonardus avent. Myt grotter ere inde werdicheyt waert hee ontfanghen van geystelycken inde werelllicken, jonck inde alt; want alle mynsschen duer alle syne landen inde steden, die woeren bedroeft van synen langhen beyden, inde ser verblyt van synre wederkompst in synen landen. Inde syn logys off herberych op die tyt, waes in die prostye op synte Servoescloster.

1504. — Anno Domini XV• inde IIIJ so waest noch eyn redelicke guede tyt, in brode inde in wyne, in diessen landen. Mer duyre tyt onder die arme ghemeyne luyden overal, die soetten off woenden opten lande inde dorppen, also woerden sy verschaet inde verdruckt vanden Heren inde regeres der landen.

Item in diessen selven joer vurs. so waest al orloch tusschen die Gelressen inde Cleyffsen, inde verderffden hoer plaet lande inde huysluyden aen byden syden ser jemerlicke. Inde dee Here off jonker van *Gronsfelt* (1), dee waes by den Cleyffschen inde dede den Cleyffsen syn rouffsloet *Reynborch* oppen, inde doerop quamen due ser voele boeffven, inde schanden inde branden ser jemerlicke oem *Echt*. Inde die arme *Nuwe-Staet* by Syttart wonnen sy, inde quamen doerin myt lyst, inde naemen grotten rouff inde allet dat sy ewech kryghen mochtten, inde branden due die arme staet van bynnen. Item die van *Nuwer-Staet* inde andere Gelressen, die toeghen ouch in dat lant van *Gronsfelt*, inde rouffden inde branden ouch die arme huysluyden sonder barmherticheyt. Inde due waert *Hoecheym* boven Trycht ouch gebrant van den Gelressen.

Item in diessen joer vurs. so regerde eyn alte ser quade syeckde over alle diesse landen. Inde dat waes der quade

---

(1) Welligt Jan van Broockhorst, heer van Groensfeldt en Rimburg, drossart van het land van Cleef.

hoest, doer dat volck so ser myt belaest waes. Vrouwen inde mannen in waeren also ser syeck doer aff, dat sy al plaet te bedde laegen, sterffsyeck. Inde voele alde luyden storffven doer aff. Item ouch in diessen tyde, so storffven overal voele mynsschen ser haestelicke eyn onversyenelicken doede.

Item in diessen selven tyde inden mey so staerff te *Rekem*, der vry-edel inde wael geboeren joncker Frederick van *Sombreff*, heere tot *Rekem*, sonder gebort. Inde doermyt so waes dee vry edele stamme vergangen, inde die wappen verloeren, inde myt hoem begraven (1).

Item in diessen selven joer vurs. in den soemer, so stondt op bynnen der staet van *Luydyck* eyn ser quaet gherucht inde fame, als van sommygherhande volck off partie, die doeroem uyt waren off doernoe stonden, al heymelicken myt loesser suptylicheyt hoennen eyghenen Here inde buscop, den edelen Here buscop Johan van *Horne*, jemerlicke te verraden inde te vermorden, inde doet te sloen allet dat sy gewetten hedden dat guet Horns off Hers hedde geweyst, inde die staet in honnen handen te krygen, inde dat gans lant in te nyemen, inde in grotten drucke inde lyden te breynghen alle die ghene die gerne in rusten inde in vreden geleyfft hedden. Mer onsse Heer die guede Got vuersach dyt quade spel anders. Inde dyesse quade gruyt off opsaet diesser verreder off boesser mynsschen, men woelde seggen due tertyt dat sy waeren vanden blode off geslechtte van Synt Lambrechsmorderen, die den heyligen buscop inde vrunt Gotz synte Lambrecht doet sloegen inde jemerlicke vermorden; wyllich boese geslechtte nummerme al te gronde bynnen Luydick vergoen noch versterffven en sal totten leysten eynde der werlt, want sy en sullen nummermer

(1) Frederik van Sombreff, laatste mannelijk oir van zijn geslacht, was sedert 1490 weduwe van Maria-Elisabeth van der Marck tot Lummen.

guet gedoen, noch honnen gherechtte Here lieff gehobben. Got betert, dat is der art inde natuyr van den luydicker mynsschen, die van den boessen arde off quaden bloede syn vanden geslecht van synte Lambrechtsmordeneren, die hoem vermorden. Item diesser quader luyden opsat vurs. quam nu uyt, inde der verreder wart eyns deyls gevangen inde jemerlicke gherycht. Inde die bedroegen daen die ander voert aen; also datter vast eynsdeyls qualick voeren, inde die anderen vluwen al heymelicken ewech uytten lande. Also dat bynnen der gueder staet ser qualicke stonde, inde die guede, erbarighe luyde bynnen der staet inde buytten der staet alle dat lant duer ser qualicke te vreden waeren inde schampden hoen des ser, dat dit alsus opstonde onder hoen. Inde der Here off der wysdoem der staet lachtte in hoen staet van Luydick volck van wappen, soldenersknechtten van orloch om nacht inde dach in die wappen bereyt te syn, off sy yet horden off vernemen van diesser verrederyen, dat te keren inde te wederstoen noe honnen beysten. Inde des scamptden hoen dye guede (luyden) ser, dat dit alsus geschach, inde sy dyssen schande inde opspracke moesten hoeren inde lyden, dat men hoen verweyt off noe sacht dat sy volck van wappen moestten halden in hoen eyghen staet, op hoens selves borger in honre staet.

Inde alsus stonde dit eyn luttel tytz inde mallick waes op syn hoede, inde die ghene die bedroeghen woeren vanden ghenen die gericht woeren, die stoecken sych heymelicke uytten lande ewech, inde so blode sych disse opsaet inde ser quade verrederye al eynsselicke ten leystte doet, dat doer egheyn seggen mer aff en waes.

Item in diessen selven joer vurs. inden herffst, so starff die ersamyghe Abbatiss jouffvrouwe Maria van *Her Honsbroeck* (1), eyn Abatisse tot *Monster-Bylssen*, inde ser balde

(1) Maria Hoen van Hoensbroeck was dochter van Jan van Hoen, heer te Hoensbroeck, Beverst, Velroux, Plenevaux, Visschersweert etc. en van Maria van Buren.

doernoe so koere dat capittel tot *Monster* eyne vrouwe uyt honnen capittel eyn jouffvrouwe van *Thoeren*, dat hoen allen eyn schande waes, dat sy also nydich onder mallick anderen due tertyt woeren, dat sy onder sych nyet Vrouwe en konden gekeyssen. Inde diesse jouffvrouwe inde Vrouwe waes geheytten Margarieta van *Hoefels* (1). Inde sy waest Vrouwe ghekoeren inde Vrouwe ghemackt op Synte Odendach, op eynen donresdach myt grotter eren, in present off teghenwerdigheyt myns Heren van Luydick Johan van *Horn*, die doeroem ouch ser gearbeyt inde bede gedoen had aen dat capittel van *Monster*, dat sy vrouwe gekoeren waest.

Item in dyessen selven joer vurs. so waest redelicke groette erdbevynghe overal in dyessen lande, op synte Bartholomeus avent, omtrent der X^der^ uyre in de nacht.

Op syntte Bartholomeus snachts voerscreven,
Sach ich dat ertryck voerwoer beven.

In dyessen twe versken sal men veynden die joeren onss Heren als diesse groette ertbeyvynghe geschach, te wetten den dattum off joer ons Heren anno XVe inde IIIJ.

Item al in dyessen tyde inde joer vurs. so waest allet eyn ser bedruckte tyt inden lande van Gelre, myt ser swaren inde jamerlicken orloeghe, aen die eyn syde mytten Cleyffschen dat ser langhe geduyrt hadde, also des ouch hyr voer in dyessen buecke verklaert off gescreyffven steyt myt kortten worden; mer leyder! so vyelt hoen nu noch swarder inde harder, want omtrent inden herffst, teghen den kalden weyntter so waert die jonghe prynssche Hertoch Phylippus van Ostenryck inde van Brabant hoen vyant myt allen synen hulpperen.

Also hadden die van *Ruremonde* anxt inde sorghe, dat die Brabanders inde die *Valgenborcheyrsse* die veystynge off dat

(1) Margaretha van Merode tot Hofalize.

stercke dorp van *Echt* in kryghen mochtten, inde doeruyt behelppen myt rouffven inde schade hoen te doen tot vuer hoen portten te *Ruremonde;* inde toghen selver tot *Echt* inde brandent kael aff inden gront; dat jamer waes voer die arme huysluyden die doerin saetten off woenden, inde liever vreden gehaet daen onvreden, inde nu teghen den kalden wyntter verstrouwet inde ser bysterlicke verjaecht inde so jemerlicke verdreffven moesten syn, inde dat van hons selffs vrunden. Also waert dat guede lant van Gelre in allen syden, sunderlynghe inden lantman merlick verdruckt inde verdorffven, dat schade inde jamer waes.

Mer leyder! die landen die Hertoch Phylips tue behorden, die arme lantluyden, als die Meyerye van den Bussche, dat lant van *Valkenborch*, inde andere landen die gelegen loegen aen die kantten vanden lande van Gelre die waerender ouch ser qualicke aen, inde in grotten lyden, drucke inde schade, so vanden vyanden aen die eyne syde, inde ter anderre syde vanden vrunden, als vanden volcke van wappen, dat hertoch Phylips doerin gestalt inde gelacht hadde, oem die landen inde volcke te bewaeren teghen die Gelresse. Alsus waest allet eyn ser bedrucktde tyt, mytten armen huyssluyden off lantmaen aen beyden syden. Got ontfermps.

Item allet in diessen selven joer onss lyeffs Heren van XV[c] inde IIIJ, sa waest eyn ser ellendige tyt mytten armen huysmaen off lantmaen, inden hande van Gelre, inde in den landen aloem liggende den lande van Gelre, tuebehoerende den hertoch van Brabant, in Hollant, in die Meyerye vanden Bossche, inden Pele, inde ouch inden lande van *Valkenborch.* Want der Hertoch van Brabant waes noch jonck, inde hoem gebrack wysheyt, dat schade waes; inde hy hadde jongen raet, Got herbarmps. Also dat vuer alst mocht myt synen armen onderseytten inde lantluyden. Want hee waert vyant der Gelressen duer quaden jongen raet, inde doer myt waest gedoen. Hee toch in syn steden liggen, inde waes guet

geselle myt schoenen vrouwen inde dede nyet myt allen totten Gelressen, inde lyet sy gewerden sonder eynyghen wederstoet. Inde doermyt so sloeghen alle die ruytter, voetknechtten inde alle andere boesse wychtten inde quade boeffven uyt allen landen by die Gelressen, inde ruytden inde rouffden, branden, vynghen die arme luyden so jamerlicke in allen syden die den hertoch van Brabant tue behorden, sonder eynich ontsycht. Inde sy worden so hoemodich inde so ryck van vanghen, spannen der armen dorpluyden, die sy halden in allen des Hertochs landen; also dat des grotte Here, ser edel van gebuertte ser veracht waert inde bespoet van allen vuylen boeffven.

In dyessen tyden, inden herffst, branden sy inden lande van *Valkenborch* hyr inde doer, mer sunderlynghe te *Goele*, oem die kyrcke inde opter Maessen. Want sy reden in allen plaetsschen duer die Maesse, want die Maesse waes allet dat joer, tot korsmysse tue, also ser cleyn als men sy in mans gedeynck ye gesyen off geleyfft hadde.

Alsus dreyffven die Gelresse ruytter grotten woest inde grotten schaden over Hertoch Phylips landen inde arme ondersetten, in allen syden, alom inde omme. Inde des hertoch Phylippus waes eyn ser edel groet inde ryck Here, mer nu jemerlicke veracht van allen boeven. Hoem gebrack gottelicke wysheyt inde alden raet; hee waert geregert luttel tot synre eren. Got herbarmps!

Item in diessen selven joer vurs. so waert dee nuwe choer te *Beyck*, inden lande van *Valkenborch* ghemackt.

Inden selven joer vurs. inden herffst so staerff der rycke man tot *Beyck* vurs. myt naemen Johan *Syēn*, doers voele aen stonde, inde in cortten jaeren ser overvlodich ryck waes worden van ertsschen gueden. Offt al myt Gode waes inde salich aen syn zeele, dat is Got inde hoem nu bekant. Got trost syn zeele. Amen.

Item in diessen selven tyde inde joere vurs. so waert dee nuwe kyrckthoren gemackt te *Geleen* by Syttart.

Item op dit selve joer vurs. so waest eyn ser drughe somer. Inde der vlas quam ser qualicken voert. Inde dat voert quam en waes nyet guet. Also waest eyn duyr tyt inden vlass; men galt IJ steyn off stucke omtrent J slepper.

Item al indiessen joer off tyde vurs. so waest eyn ser druge herst inde eyn ser warme vuerwentter, als men ye gesyen off geleyfft hadde. Inde heet en hadde nye gevroeren, noch kalt geweyst, noch gesnyt al tot int ander joer van XV^c inde V, inden loemont, op synte Sebastianus avent, due waest erstwerff ys gevroren. Inde synte Agnetendach veyl der erste sne, inde due begont erstwerff aen kalt te werden inde te weynteren.

1505. — Inden joer ons lieffs Heren gebuert als men screyff XV hondert inde V, due stonde off duyrde der orloch noch al op synen alden paess, also vurs. steyt, tusschen den edelen inde ser hoege geboeren ertzhertoghe van Ostenryck, here Phylippus, Hertoch van Brabant, Hollant etc. inde synen neyffve Hertoch Karle van Egmont, dee dat lant van Gelre in hadde, inde sych Here doervan screyff inde ouch syn wolde, want syn vader inde alder vader dat behert inde besetten hadden, noe dode Hertoch Reyners van Gelre inde Gulick, dee gestorffven waes sonder edel gebuertte.

Alsus waes doen diesse jonge Hertoch Karle vurs. int lant koemen uytten gevanckenysse in Vranckryck doer hee lange in gevangen hadde gelegen, in synen jongen keyntsdagen, als nu hyr vuer geschreven steyt in diessen buecke; inde die Brabander hadden dit lant van Gelre in, inde in honnen handen, want der stranghe, ovelmodich Hertoch Karle van Borgonyen inde Brabant dat mytten swerde inde mytten grotten Heercracht gewonnen hadde inde in creghen myt grotter macht inde koste, als ouch nu vorschreven steyt in

dyessen register, vur synen dode, er dat hee starff in Swytserlant, inde doernoe ouch in hadde inde paysselicke besaet myt synre huysvrouwe, Maria Hertoch Karels vurs. dochtter, Maxmilianus des Roempsschen Keysers Fredericus soen, al totter tyt tue dat diesse jonghe Hertoch Karle van Gelre uytten gevanckenysse quam by heymelicker hulppe inde bystande myt gelde der steden uytten lande van Gelre, die ser begerden honnen rechte geboeren Here wederoem te hobben in hoen lant van Gelre, inde van hoem geregert te werden. Inde als dese Here nu uyt waes, inde wederoem in syn lant van Gelre quam, so vergaetten die Heren inde steden off regeres vanden lande van Gelre der hulden inde eyden die (sy) gedoen inde geswoeren hadden den strangen Hertoch Karle van Borgonye inde Braband, als eynen erffhere, inde noe syn doet Maxmiliaan, die Hertoch Karolus vurs. dochtter hadde tot synen wyffve ouch als eynen erfhere; inde woeren ser blyde inde ontfyngen honnen jongen Here myt grotter blytscappen, inde hulden hoem due ouch vuer eynen Here sonder eynyghen orloeff off quytschelden honre eyden off geloeffde, die sy in vuerleden dagen gedoen off geloefft hadden den Hertoch van Brabant, Maxmilian vurs.

Doeroem Maxmiliaan inde alle die brabander ser oem verstuyrt inde thornych waeren, inde doermyt so hoeff sych due der orloch tusschen die Brabander inde Gelresschen inde stonde nu alsus eyn lange wyle tytz tot int joer dusent CCCC inde XCVIIJ, due quam der roempssche Konynck Maxmilian wederoem van boven uytten lande heraff inde verweyktde die vee, inde toch vur *Straelen*, eyn stetgen by Venloe inde waen dat, inde dede doer grotten schade also hyr vuer geschreffven steyt. Inde doermyt so bleyff die vee wederoem al stylle stoen mytten Brabanderen, sonder eynyghen grotten orloech. Mer der Hertoch van Cleve, dee bleyff al in grotten orloeghe mytten Gelressen, inde deden malkander grotten

schaden aen beyden syden den armen huysluyden als ouch eynsdeyls vurschreven steyt.

Doernoe int joer ons Heren dusent XV[c] inde IIIJ, inden herffst, so quam der edel inde hoeggeboeren Hertoch Phylippus tot des *Hertogenbussche* lyggen inde noch voele grotten Heren inde prinssen, geystelicke inde wertlicke. Mer doer quam luttel off cleyn profyt den landen aff. Dan due sy scheyden inde opbroecken, inde al ewech woeren, due waert des jonge Hertoch Phylips doerin geraden inde tue bracht, dat hee vyant waert syns neyffven Hertoch Karle van Gelre inde des lants van Gelre inde hoen veebreff screyff inde ontsacht sy; doeraff due die Gelressen ser verblyt waeren, sunderlynghen hoer ruytters, soldener inde al ander lycht volck, dat by hoen geslaghen waes, uyt allen landen, oem solt te wynnen inde stelen inde rouffven, inde hoen generen opten armen huysman off lantman, dee dat alle weghen betaelen moet. Inde lyettent due henen goen, inde rouffden inde stoelen inde branden, veynghen inde spenen die arme luyden, aen allen syden die den Hertoch van Brabant tue gehorden, in Hollant, in die Meyerye van den Bussche, int lant van *Valkenborch*, als ouch eynsdeyls vuer steyt.

Inde hyr waes luttel off cleyn wederstant tue vanden Brabenders. Hertoch Phylips toch wederoem in Brabant, inde die roem in dit spel off orloch geraden hadden, bewarden syn erre qualicke. Doer die edel prynssche grotten schande aff hadde, want dit waes syn erste reysse van orloge.

Als die ruytter inde soldeners off knechtten van orloch nu dit saghen, die due tertyt bynnen die gueder staet *Ruremonde* laegen inde der gueder burger overmeyster waeren, so sorchtden sy quanzhuysse dat die Brabanders koemen solden in den veystten off dorppen van *Echt*, dat eyn ser stercke vestte waes inde hoen doerin leggen inde in nyemen, inde hoen daen daeruyt schaden solden, inde benyemen hoen honnen toch off strecke noe dat lant van *Valkenborch*, te rouffven,

te stelen. Inde toghen myt heyllen houffde bynnen *Echt*, uyt Ruremonde, inde brandent al kael te gronde aff, also bescreven steyt hyr vuer anno XV[c] inde IIIJ.

Van wylligben brande, dat *Echt* also kael aff verbrant waert, Her Robrecht van *Arenberch*, (Her Wyllems broders soen, dee te *Mastricht* gherycht off onthoufft waert) ser thornygh inde ouch gestuyrt waert op die Gelressen, inde sunderlynghen op die staet van *Ruremunde*, dat men hoem den schaden inde hoemoet dede in syn bedryff, off lant, off ampt van *Montfort* (1), dat due tertyt in synen handen stonde inde hee here off overste waes over *Echt* inde *Montfort*, inde van hoem off den synen geregert inde besetten waert.

Inde hee off die syne, die van synen wegen op *Montfort* saetten (inde) dat ampt regerden hoen ser voele te kort deden, dat sy hoem *Echt* also aff branden buytten synen rade off consent, want dat beyste dorp waes, dat hee in synen lande off ampt van *Montfort* hobbende waes; inde hee ouch tusscben byden al stylle saet, inde der vee off orloeghe aen egheyne syde sych onderkerde, inde saet op inde dacht in hoem selven, so wy dat hee *Montfort* quyt werden mocht, inde dat buytten synen schaden.

Nu oem eyn luttel schryffvens te mer, so sal ich uch daen terst scryffven so waen dis Her Robrecht van *Arenberch* erstwerff aen dit schone sloet inde stercke burch off ampt van *Montfort* koemen is, inde (dit) in synen handen koemen is. So is daen ten ersten te wetten; als inder tyt due disse jonghe Hertoch Karl. van Gelre in Vranckryck gevangen lach, also nu hy al vurschreven steyt, inde dat lant inde steden des lans van Gelre, al heymelicken achtter den Roempsschen Konynck inde Brabanders ser groet bewerff deden inde raet sochtten, oem honnen jonghen Here, Hertoch Karle vurs. uyt te kryghen, inde hoem in syn lant van Gelre te brengen, inde also vanden Brabanderen te koemen, inde dit alsus

(1) Echt was een dorp des ampts van Montfort.

verre koemen waess, inde hoen Here iode Hertoch loess inde uyt waes; so en doerst hy dat also nyet bestoen, noch aen goen myt luttel volcks te trecken uyt Vranckryck noe syn lant van Gelre, van anxte inde gruwel, dat hoem die Brabanders yrgent bevallen mochtten inde hoen verspyt off verraden werden in den weghe, inde daen van hoen gevangen werden, inde in Brabant gevort.

Also wardt due tertyt, Her Robrecht versocht inde vuergehalden inde gebeden van diessen jonghen Hertoch Karle vurs., dat hee aen nyemen wolde inde sych doernoe stellen, inde ruytter inde volck van wappen krighen inde nyemen, oem hoem syeckerlicken over te voeren inde paysselicke in syn lant te breynghen; hee solde alle die kosten betalen inde och die ruytter off volck van wappen, die hoem hyr tue hulppen, ser guetelicke loenen inde ouch wael betaelen, inde hoem doertue ouch eynen schoenen dreynckpennynghe geven voer synen arbeyt inde getrouwen dynst inde vruntscappe, so hie hoem also by stonde, inde hoem in syn lant van Gelre bracht sonder schade off hynder van synen vyanden.

Alsus heet diesse Her Robrecht van *Arenbergh* vurs. diesse reysse aen sych genoemen inde voele quade boeffven inde ruytters opgeboden inde gekregen in Vranckryck inde alomme; want hy waes eyn vader inde houfft aller boeffven inde dieffven die gerne gelt wonnen inde sout verdyenden. Inde hy heyfft diessen jonghen Hertoch Karle van Gelre myt grotter macht van volck inde ruytters over gevoert inde gebracht in syn lant van Gelre inde sunderlynghen in die staet van *Ruremunde*, sonder last, schade off hynder, also hy hoem tue gesacht inde geloeft hadde Inde dit geschyede inden joer onss lyeffs Heren dusent CCCC inde XCIJ, so als hyr in diessen register gescreffven steyt, inder quatertempel nae asschelengonsdach.

Als diesse jonghe Hertoch Karle vurs. nu in syn lant inde stede quam so waes al doer over al grotte blytschap inde

vrouden, inde sy hulden honnen jonghen Heer vuer honnen erffhere. Inde leyder! sy vergatten der eyden inde hulde die sy geloeft inde geswoeren hadden hertoch Karle van Brabant vurs. inde noe syn doet Maxmilianen, doer nu spel inde orloeghe uyt koeme myt Hertoch Phylips inde den Brabanders. Inde alle dynghen nu voleyndt inde voldaen waeren myt diessen jonghen Hertoch Karle vurs., so lach diese Her Robrecht vurs. mytten Franssoesen inde volck van wappen, die den Hertoch over bracht hadden, in syn land inde steden, also vurschreven is, inde dede grotten schaden inde hynder den armen luyden opten dorppen aloem int lant, inde begerden hoen scholt off gelt betalt te hobben, dat men hoe tue gesacht inde geloeft hadde, inder erster reyssen off anneymynghe den Hertoch over te voeren inde in syn lant te brynghen.

Och lassy! Och arme! due waes dat gelt qualicke te krigen, off op te brenghen, dat hoen toegesacht inde geloeft waes te geven van den Here van Gelre. Inde die eyn staet en wolde nyet uitleggen off gelt opbrenghen vuer die ander, oem des volks quyt te werden. Inde die van *Ruremunde* hadden den meysten last myt diessen volck vurs. Also dranck sy die noet doer tue, dat sy inde Her Robrecht vurstelicke sproecken myt honnen jonghen Here, den nuwen Hertoch, oem eynen raet te suecken, inde eyne manyer te veynden myt hoem, dat sy hoem te vreden mochtten stellen, inde hee dat volck ouch te vreden stelde, inde sy honre met eren quyt worden. Alsus en waes doer egheyn ghereyt gelt te veynden noch te krighen. Inde Her Robrecht naem dat volck van wappen al tot sych, inde men rekende die somme inde daghen der soutdyen inde due synen dreynckpenninck, die hoem tue gesacht inde geloeft waes, al by eyn te samen; inde (dyt) lieppe due op ein ser grotte somme gelts van voel dusent gulden.

Inde due liet hee sych onderwyssen due hee sach dat doer

egheyn gelt te krighen en waes. Inde der jonghe Hertoch van Gelre, myt rade derrē van *Ruremonde*, satten hoem pans in synen handen dat ampt inde sloet van *Montfort* myt allen synen dorppen, reyntten, gueden inde vervallen, in naetten, in drughen, so daen dat geleghen mocht syn, dat te gebruycken inde reyntten opte boeren, gelicke off syn patrimonium guet waes, al totter tyt tue, dat hoem eyn Hertoch van Gelre, off staet van *Ruremunde* syn gelt off pennynghen guttelicken betaelden inde weder oem geven, die doer gesompt inde gherekent waeren inde hee brieff inde syegel van hoen daeraff ontfanghen hadde. Inde alsus besaet hee dat stercke sloet, inde buerde die reyntten gelick synen properen erffguede, al tot men schreyff XV^c^ inde V in januario.

Nu noch sal men hoeren, so wy dat Her Robrecht van *Arenburch* dis schoenen inde ser stercken sloet van *Montfort* quyt geworden is, inde die Brabanders myt behendicheyt doer aen gekoemen syn, inde dat nu in honnen handen gekreghen hobben, sonder slach off stoet.

Inden joer ons lieven Heren geburt, als men screyff XV^c^ inde V, terstont nae dertyendach, in den aenbegynne van loemont, so heet Her Robrecht van *Arenberch* vuers. gedechtich geweyst der hoverdyen inde schaden die die van *Ruremonde* off die inliggers, die bynnen *Ruremunde* laeghen, aengedoen hobben in den joere vurs van XV^c^ inde IIIJ, alsdat sy in synen bedryffve off ampt van *Montfort*, dat in syne handen stonde inde aen hoen versaet inde verpant stonde, syn beystte dorppe inde stercke vesten van *Echt*, al kael te gronde aff verbranden, due hee nochtant stylle saet, inde sych der orloge aen egheyne syden en kronde, inde gerne aen beyden syden vrede gehalden, inde hoem doer boeven diesse grotte hoverdie inde schade geschach inde aengedaen wart den armen luyden in syn ampt; doer hy ser thornych inde boesse oem waes, also ouch vurcreven steyt.

Dyt synde inde aenmerckende die Here inde Brabanders, die due tertyt vyant woeren der Gelressen, inde heymelicke van besyden vruntschappe ghemackt myt Her Robrecht van *Arenberch* inde myt hoem gekalt off gesproken also : dat hee Hertoch Phylips dyener inde vrunt syn solde van Brabant, inde syne pennynghen off gelt, dat hee op dat ampt inde slot van *Montfort* hadde, van hoenluyden wolde weder nyemen, inde doertoe eynen gueden dreynckpennynck ouch doer tue nyemen wolde, inde honnen Here Hertoch Phylips van Brabant doerop laetten wolde inde tot synen handen breynghen inde hoem off die synen, doerop loetten koemen inde tot honnen handen stellen. Dat wyllich Her Robrecht due gedoen heet, inde syne pennynghen genoemen, inde dat hoem mer werden mocht van Hertoch Phylips syn vruntschappe; inde hee inde ouch die syne, die van synen weghen op *Montfort* saetten, inde dat in hadden, hoebben dat hoene noe hoen ghenomen inde aff gevoert, inde syn uyt geganghen, inde die Brabanders daerop in gelaetten, op datum inde joer vurscreven. Inde nu hobt ghyr hy gehort, so wy Her Robrecht op *Montfort* erstwerff koemen is, inde onch wy hee nu doer van koemen is, inde die Brabanders doer aen. Inde als dyt der Here van Gelre vernaem, inde die Gelresse alle te samen, inde sunderlynghen die staet van *Ruremunde*, woeren hyr van ser ververt inde jamerlicke bedroft inde verslaghen.

Item alsus bleyff diesse orloeghe stoen, gelick als hee langhe gestanden hadde. Daen alleyn die boeffven, ruytteren inde knechtten die aloeme loeghen in steden off op sloeten, die reyden inde lyeppen alomme inde hylden die stratten reyne. Also dat in diesser tyt ser quaet wandelen waes. Inde der arme lantmaen waert jemerlicke verdorffven aen beyden syden. Inde die Brabanders hadden die schande inde spot ser groet, want doer en waert egheyn wederstant gedoen

van den Brabanderen, doer die jonghe Here inde prynssche groette schande aff hadde.

Ten laetsten alst quam inden soemer, uytgans Mey, so quam der Roempsche Konynck af, van boven myt synen soene den jonghen Prynssche, al tot Collen, inde toeghen due vuer *Ercklant*, inde terstont mytten selven ewech van dannen, sonder yet te doen of te bedryffven, doer sych menych mynssche ser aff te verwonderen hadde van diessen grotten Here, dy alsus slappelicke hyr myt ome gynghen, inde nyet mer daertue en deden. Inde quamen due over die Maesse inden lande van *Horne* inde due tot *Eyndhoeffven*, inde alsus alomme van den eynen tot den anderen, gelick die Heyden off Tatteren (1) ploegen te trecken al sonder iet te bestoen.

Inde in diessen selven tyde, in Junio, als die van *Ruremunde* vernoemen dat der jonghe greyffve Jacob, des alden greyff Jocobs soen, dee eyn broder waes des Heren buscop Johans van *Hornne*, dat diesse jonge greyffve vurs. (2) sich gelacht hadde by *Ruremunde* in syn lant, in eyn dorppe geheytten *Neer*; so syn sy heymelicken uytgetoeghen inden nacht, inde hobben dat dorppe *Neer* vurs. bevallen, daer diesse jonghe greffve van *Horne* in lach myt mer anderen luyden van des Prynsschen volcke, die due tertyt die nachtewaecke qualicke hylden, daer selden gelucke in is gelegen; inde hobben den jonghen greyff vurs gevanghen, inde mer anderen, inde myt hoen, myt grotter blytschappe tot *Ruremunde* in gevangen gevoert; want hee *Hertoch* Phylippus, den prynssche van Brabant, te lyeffve, inde die Gelressen vyant woerden waes, inde syn sloetten *Hoerne* inde *Wert*

(1) Tateren Limburgsche benaming der Heidens, Egyptiërs of Signeners.

(2) Jacob III, graaf van Horne, na driemaal gehuwd te zijn geweest stierf zonder kinderen den 15 Aug. 1531, en werd te Weert in de kerk der Minderbroeders begraven.

oppen gedoen hadde oem doernyt die Gelressen te drucken. Inde alhyroem, so is hee die guede jonge maen in dyt verdryet inde grotten last gekoemen, oemdat hee gerne groet hedde geweyst inde gesyen by Hertoch Phylips vurs. Dat hoem nu leyder qualicke loenen mach. Got bettert!

Item alsus stonde diesse onsalighe orlach den armer lanluyden aen beyde syden, die daer vast jemerlicke by verdorffven woerden, inde cleyne off luttel feytter van worden. Inde geschyede nyet van den Brabanders. Sy toeghen voer *Nuymeghen* liggen, doer sy luttel bedreyffven. Als dit saghen die van *Ruremunde* inde die ruytters, die doer bynnen loeghen dat die Brabanders myt honnen hulppers, also oem *Ruremunde* ewech toeghen, inde aldoer by hoen sych nyet nyeder en dorsten sloen, noch *Ruremunde* beleggen, al hadden sy *Monfort* in, inde *Dalenbrock*, *Horne* etc. so kreghen sy grotten moet van bynnen, inde macktden sych sterck ghenoch, so te voet als te perde, inde en achtden opten drosset van *Valkenborch* nyet myt allen, Joncker Johan van *Palant*, dee due tertyt op *Monfort* lach, oem die van *Ruremunde* te hoeden, dat sy nyet uyt trekken en solden int lant van *Valckenborch*, doe hee eyn drosset off amptmaen over waes, noe doet syns vaders, Her Dederick van *Palant*.

Inde (die van Ruremunde) quamen terst in dat dorppe off herlicheyt van *Elsloe* opter Maesse, by *Steyn*, inde doer deden sy grotten schade inde verderffenysse myt brande; inde sy quamen ouch in dat alde Huyss off vervallen sloet, inde verbranden dat bynnen al kael aff, datselve dat doer noch stonde, des luttel waes.

Inde due mytten selven terstont, sonder eynych merren, (toeghen sy) tot *Beick* bynnen. Inde sommyghe huysluyden die vluwen in die kercke, inde voert opten thorn, inde werden sych vast dat beyste dat sy konden off mochtten, inde hedden sy gerne vanden kerckhoeff inde uytter kercke

gekert myt schyetten van boessen inde van boeghen. Mer leyder! heet en halp nyet; sy woeren hoen te sterck, inde wonnen hoen die kerck aff inde quamen doerin, inde branden die kercke boven, inde meynden off dachten alsus die guede buysluyden, die boven opten thorn loeghen inde sych herlicke werden, te verbornnen off te verblusschen myt roucke, dat sy se aff hedden moeghen krighen, inde hoen boesheyt over hoen bedryffven; want sy ser thornych inde verwoet waeren oem den gheynre wyllen van hoen luyden die doer doet geschoetten woeren van den thorne, inde ouch eynsdeyls gequeytst off ghewont. Inde men sacht dat die Ruytter off Gelresse aldoer eynen capiteyn myt hoen bracht hadden, die aldoer gequeytz off doet bleyff, doer sy ser droeffve oem woeren; inde dat aldoer doet bleyffven en gequeytz woeren omtrent tusschen IIJ off V van honnen luyden, doer sy alsus gram inde thornych oem waeren; inde stocken due dat vuer aen myt groetten thoerne inden dorp van *Beick*, vuervoetz; inde branden dat schoen doerp al te gronde kael aff, sonder dat *Gasthuys*, dat huys der armer luyden. Nauwe waest te doen off te verbidden van den gueden erbaryghen vrouwen dat sy dat *Gasthuys* wolden loetten staen sonder aff te bornen. Alsus toeghen sy due nyederwartz dat dorppe dael, inde verbraudent al kael te gronde aff, sonder yet te sparen, arm off ryck, mer dan eynen hoeff liggende onder off beneden ant dorp, tue behorende den herscappe van *Schoenvoerst* (1), inde sy branden den *Vroenhoff*, des pastoers woenynghe vander kercke (2), inde die groette X[de] Schuyre, inde die cleyn schuyre tue behorende den duytschen Heren vanden *Byessen* al kael aff. Inde alsus voertaen nyederwartz duer *Nyederbeick*, inde branden dat ouch al kael aff op twe

(1) Deze hoeve die gespaard bleef lag waarschijnlijk bij Neerbeek.

(2) Deze pastorij lag bij de kerk en werd later door de Hollandsche Staten aangeslagen en verkocht.

off dry huyssen noe, inde alsovoert tot *Opgelene*, dat schoene dorppe ouch bynoe al kael aff. Inde (sy) deden alsus grotten woest inde verderfflicken schaeden sonder cleyn baet off profijt te hoenwartz. Got herbarmps! Inde dat ongevael off grotten woest vurs. is alsus geschiet als vurscreven steyt inden joer ons lieffs Heren vurs. op eynen Saterssdach, myds somers, op synte Albaenen dach, mertelere (1), myt schoenen daghe, vuer den noenen, omtrent X off XJ uyren, (anno XVe inde vyffvè). Mer sy hadden cleynen rouff te *Beick* inde omtrent.

Item in diessen selven joer vurs. van XVe inde vyffve, so waest eyn to moel ser naet soemer, inde regende lange inde voele. Also dat eyn ser naet oust waes, inde dat korn ouch ser naet inder schuyren quam. Inde voert so waes der herffst inde vuerwinter al ser naet, inde eyn ser naet joer van voele regens inde groet waetter.

Item in diessen selven tyde off joere vurs. XVe inde V, op synte Maria Magdalenendachs, snachts inde des anderen dachs, te wetten op synte Appolinarisdach (2), so waest also ser vreysselicke weder, van ser grotten regen inde ser groetten overvloedicheyt van grotten waetter inden ryveren inde waettersstroemen, als men in C joeren yet voele geleyft off gesyen hadde, inde dede also grotten yemerlicken schaeden aen korn inden velde, inde aen hoy inden bemptden, inde aen vlass inder spreyde etc., mer boeven al aen huysser, aen tymmer, aen moelen, inde aen allen deynghen dat langs den ryveren stonden. Inde te *Trycht* (is) aen Synte Peters portte eynen thorn, van der staet thornen aff geyacht, inde muyren aff gedreyffven. Inde men sacht, dat ouch in somygen plaetsschen luyden verdroncken waeren inde gevyscht woerden inden waetteren. Mer leyder! so wye voele ploeghen

(1) Den 21 Junij.
(2) Den 23 Julij.

inde yamers onsse Here liet geschieden op erde, dat ghemeyne volcke overal, dat meyste deyl, geystelicke inde ouch werltlicke en achtden nyrgent op. Want leyder! in diessen tyde so waes die vreysse Gotz al doet inde verloeren overal; inde die wysheyt Gotz waes op getoegen, inde affgenoemen van allen regerres, groet inde cleyn, overmytz die sonden die overal geschieden. Got herbarmps!

Item in diessen tyde off joere vurs. van XV[e] inde Y, so lach der Roempssche conynck myt te moel ser voele grotten prynsschen inde voersten, geistelicken inde werltlicken inder staet *Collen*, inde tracterde van voele inde menygerhande sacken, doer der ghemeyne maen luttel aff wyst te sprecken. Inde in diesser tyt, inden soemer so waert pays inde vrede tusschen den Hertoch van Brabant inde Hertoch Karle van Gelre, inde wordens te samen wael eyns. Inde nyemant int ghemeyn en mocht wetten so wy diesse soene off pays quam off gemackt waes. Inde die verdorffven off verbrant woeren die hadden den quaesten couppe. Inde die Heren wordens wael eyns, inde heet voere also dat plocht te vaeren myttem armen lantluyden. Mer heet (accord) waert balde daernae gebroecken vanden Hertoch van Gelre.

Item in diessen joer, so waest eyn ser naet joer inde ser voele regens overal, also dat vurschreven steyt. Inde der wyn hadde eyn ser naete bloet (1), inde der herffst vyele ouch ser naet; also dat der wyn nyet geryppen en konde, inde ser qualick weyss. Doer waeren druyffven ghenoech verschenen inde gewaesschen opten stucken off reyngen; mer sy en mochtten nyet ryppen, oem des naets tytz wylle, inde hynghen aen den renghen versluydert, recht off sy gesoeden hedden geweyst. Also dat der wyn ser kranck inde suyr waes dit joer, inde ouch redelicke duyre.

Item inden selven joer vurs. van V[en], inden somer inde inden herffst, alle den tyt duer tot inden weyntter, so waess

(1) Bloeitijd der druiven.

dat volck overal, jonck inde alt, so ser syecke inde kranck, inde loeghen in doetz noede (1). Also dat die kerspels prister alomme inde omme mytten Heylighen Sacramenten lieppen van huysse tot huysse, recht oft perstylencietyt hedde geweyst. Inde ouch so starffer vaest myt eyn deyl, hyr inde doer inde vuere ewech. Inde die nyet en storffven, inde opstonden off ghenaesen den waert alte ser suyr inde hart, er sy herkoemen konden, inde gyngen alte lange die somyghen, er sy wederoem genessen waeren. Inde dat febris terciaen inde quartaen regnerde ser onder jonck inde alt, also dat eyn weycke tyt waes overal in allen landen, sonder groette sterft.

Item in diessen selven joer XV° inde V, so starff die edel Here van *Horne*, buscop tot Ludick, te *Trycht*, in die staet, des donredachs vuer Synte Thomasdach apostel vuer kersmysse, dee due tertyt op eynen sondach quam (2). Inde syn lychaem woert buytten *Trycht* gevoert op eynen vrydach, inden quatertemper te *Lychtenberch*, in dat observanten cloester inde aldoe erlicken begraven, inde ter erden bestaet myt grotter eren inde stoet der burger van *Trycht*, die sych doerin erlicke queytten inde ser wael by deden, also sych dat gebuerde. Inde des anderen dachs doernoe, op saterdach inder quatertemper (werd hy) ouch aldoe beganghen vanden bruederen inde ouch myt van somygen anderen van synen gueden vrunden. Inde doermyt waes (men) synre al vergetten,

---

(1) Op den rand staat: Vander weycker zyeckten overal under dat volck.

(2) Den 18 December, ten 10 ure 's morgens. De kloosterbroeders van Slavante of Lichtenberg plaatsten op zijn graf het volgend inschrift, dat later door de ketters is verstoord geworden: QUIS HIC SEPVLTVS LECTOR INQVIRIS? EGO SVM JOANNES, HORNA COGNOMEN MIHI, AMATOR HVJVS MONTIS ET FRATRVM FVI: ME LEGIA VOLVIT PRINCIPEM ET PATREM SVVM, AT NON QUIETEM: SED DEDIT CURAS GRAVES: ET BELLA VARIA MIHI TVLIT LEGIE PADUM: UT HIC QUIESCAM, LVXQVE PERPETUA DETVR IN MONTE LVCIS, HOC PETO, PRO ME ROGA, PLACEAT, PRECARE FRATER INGEMINANS DEO: REQVIEM ETERNAM DONA EI DOMINE ET LVX PERPETVA LUCEAT EI: REQUIESCAT IN PACE: AMEN. Zie in de: Bulletins de la Com. roy. d'histoire 3me série, tome I n° 4, P. F. X. DE RAM, *Note sur la Sépulture de Jean de Hornes à Maestricht.*

also plecht te syn. Inde den hee groet guet schuldich waes, die en hadden off kreghen nyet myt allen. Dat waes ser te beclaeghen, want doer menych omme verdorffven moest syn, die hoem dat hoen opgedragen hadden.

1506. — Anno Domini XV^c inde VJ so waes groette banycheyt off sorchfoldicheyt onder die edel inde wysse, gelerde Heren Canonicken der Kyrcken off Capittels van synte Lambrecht to *Luytghen*, oem wederoem eynen anderen inde eynen gueden buscoppe te kyessen inde te ordineren, doer Gotz eren in geleghen hedde moeghen syn, inde ere der kercke van synte Lambrechs, inde salicheyt syns volcks, inde vrede syns landes; inde hylden wyssen raet te saemen onder sych bynnen Luydicke, geystelicke inde wertlicke, myt grotter eyndrachticheyt, dat men leyder aldoer neet vernoemen off wetten te geschieden also dat (tot) nu tue geganghen is off geschiet. Got hobbe des loeff inde ere tot aller tyt. Dyt aldus duyrende inde hoen wael doerin voersyen inde besennende al vanden sondaghe vuer Kerssdach off van Synte Thomas dach Apostel, dee due tertyt op eynen sondach quam, al totten dynsdach vuer Jorsdach, op Synte Sylvestersavent, hobben sy sych due, alle die Canonicken, die op die tyt tot Luydick woeren by eyn versamelt in hoen Capittelhuyss, inde die portten vander staet vast tue gesloetten, inde nauwe tuegesyen buytten inde bynnen, inde Got inde den Heyligen Geyst aengeroppen inde by der gracie Gotz inde meysten deyl der stemmen der gueder Heren vurs. gekoeren inde geordenert ter eren Gotz, noe honre beysten weyt den Erwerdighen inde edelen Here inde mytbroder, myt name geheytten Her Erardus *Vander Merck* off int ghemeyne van *Arenberch*. Inde diesse guede Here waes eyn ser guet, erbaer, wyss maen, geheytten inde onder dat ghemeyne volcke geystelicke inde werltlicke ser lyeffgetalich. Inde ser groetten vroude off blytscappe waes overal, onder allen mynsschen, jonck inde alt, dat diesse eleccye

also gotelicke inde eyndrechtelicke tue gynge onder die wysse inde edel Heren des capittels van Synte Lambrecht.

Dyesse edel Here vurs off tuekomende buscop waes des alden Her Robrechtz van *Arenberchs* soen, wyllich Her Robrecht waes eyn recht broder des ovelen ser fellen Her Wyllems van Arenberch, dee den Edelen Here buscop Lodewyck van Borbon so jemerlicke vermorde, inde buytten die staet Luydicke doet sloeghe, inde die staet van Luydick in kreych, inde alle dat lant van Luydicke myt hulppe synre vrunden, die hoem ser wael stonden in synre boesheyt, doer noemoels ser voele quaetz inde ongelucks ghenoch aff quam den armen lande inde ouch den armen lantluyden, alomme in allen landen, inde hoem noch noemoels ser qualtcke op quam inde gelont waert, also ouch hyr voere in diessen Register geschreffven steyt, so wy hee tē Tricht doet bleyff, inde aldoer syn houfft myt synen langhen barde affgeslagen wart. Inde der jonghe Her Robrecht van Arenberch, die dat noemoels so gruwelicke inde so ververlicken wroecke over die *Hornssche*, *Loenssche* inde ouch anderen landen hyr omtrent, so jemerlicke verdaerff, inde al grotte schaede dede myt branden, myt vanghen, rouffen, stelen inde des gelicken, oem synen oeme, syns vaders Her Robrechts vors. broder, Her Wyllems van Arenberchs doet te vrecken, dat is ouch gewest des tuekoemenden buscops broder. Inde dat

---

(1) De afstamming van dezen bisschop is als volgt:

Jan van der Marck van Arenberg, heer te Lummen, huwt eene dochter van den graaf van Virneburg.

1) *Erard* van Arenberg, heer tot Arenberg.

2) *Robert* van Arenberg, heer van Hesdin, huwt Joanna de Sauci.

- 1) *Robert* van Arenberg, heer te Hesdin, huwt Catharina de Croy
- 2) *Erard* van Arenberg, bisschop van Luik en kardinaal.

3) *Willem* van Arenberg, heer te Lummen, bijgenaamd met den baard of het Zwijn van Ardennen, onthoofd te Maastricht in 1481. Huwde Joanna van Schoonhoven.

4) Adolf van Arenberg, ongehuwd.

is al derselve jonghe Her Robrecht van Arenberch, dee dat stercke sloet van *Monffort*, by Ruremonde, so bedrychlicken den Gelressen uytten handen stelde inde in der Brabander handen, also ouch vurschreven steyt.

Item in diessen selven joer van XVe inde VJ, inden begynne van januario, due dat also ser kalt waes inde hart gevroeren, so toeghen der jonghe Prynssche off Here van Ostenryck, van Borgonyen, van Brabant, Hollant, Vlanderen etc. inde ouch nu myt conynck van Castyliën, Garnaten etc. hertoch Phylippus vurs. anderwerff in Spanghen myt synen wyffve, vrouwe Johanna, oem aldoer honnen jonghen soen, den tuecoemenden Conynck van Spanghen te besuecken, inde te visiteren die conynckyrcken, aldoer in die landen geleghen, doer syn soen in tuecoemenden tyden, woldet Got der Here gehenghen inde hoem des levens geven, eyn Here of Conynck aff moest syn. Wyllighen jongen soen vurs. Hertoch Phylips huysfrouwe in Spanghenlant gebart off geleghen hadde, die erste reysse, due sy beyde erstwerff ouch te saemen in Spanghen getoeghen waeren, inde dat keynt aldoer gelaetten hadden, doer alle dat Spangerlant inde ouch die andere Conynckrycken, doeraff ser verblyt woeren, dat sy nu wederomme eynen geboeren Here inde Conynck solden hobben.

Van diessen toeghe off van diesser reyssen, die hoen Here vurs. Hertoch Phylips vurs. voer hoem naem, inde myt synre vrouwe Johanna in Spanghen reysde, inde also ewech van hynnen uyt allen synen landen toeghe; alle synen lantschappen hyr in diessen landen, cleyn inde groet, steden inde dorppen overal, dit alte ser noede saeghen inde ouch hadden, hedden sy dat moeghen keren off hynderen off beneymen; want syn landen, steden inde vrunden besorchtden voele perikulen, inde ser groetten hynder, schade, laest inde verderffenysse, hoem inde synen jongen kynderen, die hee ouch noch hyr lyet, inde den landen myt doeraff koemen mochtte inde (wat) doerin gelegen syn mocht.

Mer dit en halppe allet nyet. Hy dede also die luyde me doen inde gedoen hobben; hy gelocht den wyffve, inde dede inde volgede hoeren rade, want sy mer machte hadde, daen alle syne landen, inde raet, inde Heren synre landen, inde is den wyffve gevolget inde hoeren raet gedaen, inde hene ter zee off te waetter getoeghen tot Spanghen waert. Got geleydem, inde laetter synen landen lyeff aff syn! Amen. Mer heet gynge hoem ouch also als dat plecht te koemen den mannen die der wyffven raet volgen. Hee kreych groet lyden ter zee, inde verderffvelicken schade op dat waetter, inde waert hoem ser suyr off swoer uyt Ingelant van den conynck van Ingelant te koemen.

Inde alsus is hee in Spanghen koemen myt synen wyffve, doer hee ser erlicke due ontfangen waert inde gehuldt in voel landen inde Conynckrycken, als momber syns jongen soens, dee doer int lant geboeren waes, hyr voertyde due sy erstwerff noch eyns te saemen doer woeren getoeghen, also ouch vurschreven steyt in dit Regyster.

Als nu die edel Here Johan van *Horne*, buscop tot Luydicke nue die doet gestorffven waes, te *Trycht*, also ouch vurschreven steyt, inde die edel inde ser wysse Heren vanden Capittel der kercken van Synte Lambrechts tot Luydicke also wysselicke inde ser eyndrechttenlicke onder hoen by der Gracie Gotz eynen anderen off nuwen Here inde buscop gekoesen hadden, den edelen Here Erhart van der Mercke, also ouch vurschreven steyt, op synte Sylvesters avent Anno XV^c inde VJ, so waes groette vroude inde blytscappe tot Luydicke, overal onder gheystelicke inde onder werltlicken, dat dyt alsus salichlicke tue gynck myt so grotten paysse en vreden, doer alle mynsschen ser aff verwonderden inde Got ser dancktden inde loeffden, want dyt alsus nye me gesyen off geschiet en waes, also dat nu tue gynghe.

Also diesse edel Here dit horde inde sach of vernaem, dat dat loet off koere op hoem gevallen waes, (hy) myt ser

grotter oetmodigheyt Got danckende waes, inde allen synen edelen inde wyssen Heren inde mytbroederen doeraff ser danckende waes, inde sych daerin nyet en verhoeff, mer ser oetmodelicke van synen lyeven Heren inde mytbruederen ingeleyt waert in synte Lambrechs choere inde gesaet opten hoeghen altoer, inde die clocken geluydet inde myt grotten blytscappen *Te Deum laudamus* gesonghen. Inde also bleyff hee due al stylle inde in rusten sytten, sonder sych yet te doen off te onderweynden, daen van stonden aen op te Roemen geschyckt, oem die confirmacie van onssen heylighen vader den paus van Roemen, die wyllighe hoem nyet geweygert en waert, noch van nyemant hynder noch wederstoet en hadde; inde die quam hoem due balde aff noe poschen. Inde due terstont doernoe, sonder eynych lange beyden, so quam hee tot Luydicke, nyet bynnen der staet mer buytten der staet muyrren, te synte Lauerens in die abdye off closter van moncken van synte Benedictus order, inde doer waert hee due al op prister gewyt, also sych dat daen tue behorde; inde allet sonder eynyghe hoverdye, mer allet sympel sonder groetten pomposycheyt.

Terstont hyrnoe, sonder eynych lange merren, te wetten den tweden sondach vuer peynxsten, soe quam hee due bynnen *Tongeren*, in eyn closter van Regulieren, geheytten tot ons Heren *Ter noet Goetz*, inde doer hadde hee dry buscoppen myt hoem bracht, te wetten syne twee syffraganen off wyde-buscoppen, broder Lybrecht eyn mynrebroder (1) inde meyster Peter *de Monte*, eyn doktoer inde werltlicke prister (2), inde den derden waes eyn buscop uyt Vranckrycke (3).

---

(1) Libert van Broeckem, bisschop van Brixe, ligt begraven naast den prinsbisschop van Luik Jan van Horn, in de kerk van het minderbroedersklooster te Slavante bij Maastricht. Hij schreef een werk over de Kruisen, die in 1501 uit de lucht gevallen waren.

(2) Zijn eigenlijke naam was Joannes Bourgeois de Monte. Zie Chapeauville III p. 237. Ernst, *Hist. des Suffragans de Liége* p. 156 en De Ram: *Chronicon Joannis de Los*. p. 120.

(3) De Wijbisschop van Verdun.

Inde die dry buscoppen wyden hoem due aldoer buscoppe, dat ser oetmodich inde sympel tue gynge.

Item terstont ser kortz hyr noe, als op den saterdach van peynxtavent, so waes hy wederoem te *Tongheren* myt ser voele guede mannen van synen neysten vrunden inde maeghen, inde voert voele andere guede mannen uytten lande van Ludicke inde van Loene. Inde van doer so reden sy noe der staet van Luydicke, inde doe waert hee due ingevoert opten peynxt avont, als eyn Here inde ontvanghen van der staet van Luydicke, van geystelicke inde werltlicke, ser oetmoedelicken, teghen koemende myt processyen, so dat daen behoerlicke is, eynen nuwen Here teghen te koemen, in te haelen inde te ontfanghen. Inde brachtten hem also inder staet inde voert in synte Lambrechs kyrcke, inde doer dede hy hulde inde eyde, geystelicke inde werltlick, also dat daen van alder tyt gewonlycke plach te syn inde doer tue behorde, inde allet myt grotter ere inde oetmodicheyt.

Item dies anderen dachs hyr noe, opten heylighen peynxstdach, te wetten op Synte Patronyllendach der heyligher jouffvrouwen, so sanck hee syn erste mysse op synte Lambrechs altoer myt ser grotter oetmodigheyt, doer menych guet mynssche ser aff verblyt waes.

Item terstont hyr noe, te wetten des mondachs vuer des Heylighen Sacramentsdach, so reystde hee vruch van Luydicke, myt synen heren inde vrunden, noe *Trycht*, oem ouch aldoer in te koemen, inde gehuldet te werden, also daen dat ouch van alder tyt die costuyme is geweyst. Mer hy quam erst toe *Lychttenberch* (1) in dat observanten closter, doer nu syn Here inde vuervader in begraven lach, als vurschreffven steyt, die edel buscop Her Johan van *Horne*. Inde doer oetmoede dis edel Here inde buscop vurs. sych, inde saet ave van synen perde, inde gynck doer in, inde visiterde die kyrcke, dat graff syns vurvaders vurs., inde

(1) Ook Slavante genoemd; hij kwam er den 8 Junij.

sanck aldoer die heylighe Mysse vuer syns vuervaders inde Heren zeele myt groetter eren inde oetmodigheyt, doer mennych mynssche ser aff gestycht waes, inde hoem doervan grotten loeff, ere inde pryss goeven. Inde als die mysse uyt waes, inde die commendacie op des gueden Heren graff gedoen inde volbracht was, so bleyff hy aldoer in dat cloester by die bruederen syne noene etten, myt synen edelen Heren inde anderen volcke, dat hy by hoem hadde inde myt hoem te *Trycht* quam.

Inde also noe den etten, inde als hy gerust hadde inde syn vespers inde compellet gelesen hadde, inde alst aen den avent quam, oemtrent by VIJ uyren, so quam hy te *Trycht* bynnen, myt grotter vrouden, inde die van *Tricht* ontfynghen hoem myt alte ser grotter eren inde blytscappen inde myt grotten koste. Inde alsus bleyff hy by die van *Trycht* dynsdach, gonsdach, donresdach, inde due waest des Heylighen Sacramensdach inde te *Trycht* groette feyst. Inde diesse edel Here inde oetmodych buscop vurs. veroetmoede sych also ser, opden Heylighen Sacramensdach, inde sanck selver in eyghen persoene, die heylighe Hoegmysse te Synte Servoes, opten hoeghen altoer, inde gynck mytten Heren oem in die processie, inde drueghe due aldoer in die processie, selver dat Heylighe Sacrament omme duer die staet, doer men dat van alder gewoendte plecht te draeghen; inde gynck herlicken in syn buscoppelicke cleyder ser oetmodelicke, doer die van *Tricht*, inde ouch mennych guet ander mynssche, geystelicke inde wertlicke ser aff verblyt woeren, die dit saghen inde horden, inde dancktden inde loeffden Got ser blydelicke disser groetter oetmodicheyt.

Inde due terstont hyrnoe (wert hy) in allen steden inde plaetsschen, iuden landen gehult inde ingevoert ser erlicke inde oetmodelicken, inde allet myt payse inde grotten rustten inde vrede. Got hobs loeff. Amen.

Item in diessen selven joer vurs als men schreyff XV

hondert inde VJ, opten IX^ten dach in Augusto, te wetten op eynen Sondachs avens, omtrent te X uyren inden auxst, inde ouch op Synte Lauerencius avont, dee due op eynen mondach quam, waes grotte ongestuyr weder van blixie inde vuyrre. So waest des selven sondachs, op synte Lauerens avont ser heyt weder inder locht, inde ser suet inde gheslacht weder alle den dach, al totten avont tue, omtrent tusschen VIIJ inde IX uyrren.

Inde due begonde sych die locht te veranderen al ser suttelicke, al tot IX uyren geslaghen woeren eyn guede halff uyre, inde due begonde eyn ser gruwelicke weder, sunderlynghen van ser groetten vuyre van blyxie inde donre, inde ouch daernoe mytten selven van ser grotten reghen. Also dat eyn ser eysselicke inde ververlicke weder waes inder locht, bynae also gruwelicke inde eysselicke, alst ouch eyns waes hyr vorleden tyden, op eynen Synte Lauerensdachs avont, due men schreyff dusent CCCC^e inde LXXVIJ, dee due opten sondach quam, inde so eysselicke weder ouch waes, dat men meynde inde sorgede dat die werlt vergoen solde mytten vuyre.

Inde so grotte jamer waes, inde schade geschiede over alle diessen landen, mer sunderlynghe te *Syttart*, in dat stetgen, gelegen in den lande van *Born*, doer due tertyt so grotten jaemer waes, inde schaede geschiede vanden helsschen vuyrre. Der Heren van den capyttel X^de schuyre, al vol korns inde myt leyden gedeckt ser suverlicke, verbrande al kael te gronde aff, inde ouch doer hart by off teghen over die stratten, eyne ander grotte schuyre al voel korns, inde due ouch mytten selven twe off dry burgers huyssen, doer by dat closter der canoneken geleghen. Also dat doer op die tyt so grotten jamer, rouwe, drucke inde lyden waes onder geystelicke inde wercklicke, dat sy anders nyet en dochtten off en meynden daen (dat) hoen staet inde sy alle gader myt, vergoen inde verbornnen solden van den helsschen vuyre.

Also dat sy decke wylen inde moede off wyllen woeren hoen portten oppen te doen, inde alle te saemen jonck inde alt hoen staet te laetten, inder uyt ewech te ruymen off te louppen inde al verloerren te laetten dat sy doerin hadden.

Alsus ist ouch nu leyder geweyst overal diessen landen hyr omtrent, so eysselicke inde ser gruwelicke weder, dattet ser grotten schaeden inde jamer gedoen heet overal, op eyn plaetz mer daen op die ander. Op sommyghen plaetsschen luyden doet verslaghen inde grotten schade aen boumen inde sunderlynghen aen ouftboemen, op voel plaetsschen aen huysseren, daecken, schoerensteynen, gelaessen vynsteren inde desgelicken; inde aen voele kyrcken inde kyrcktornen, inde sunderlynghen aen die ghene die in den kyrchen woeren, oem die klocken te luyden teghen dat onweder (1), ser voele spytz inde verdrietz gedoen; die eyne vuer doet geslaeghen, nyeder geworppen, die clockenzeylen ser onwerdelicken uytten handen gerocht etc.

Inde sunderlynghen inder staet van *Maestricht*, ser voele wonders is aldoer geschiet te voele plaetsschen; als ten Predickerbroeder kyrcken honnen kyrckthorn op honre kyrcken boven die cloecken opwaertz aff gebroecken, gelicken den cloeckwercke, inde due van dannen gevoert boven hoen gerwekamer off sacristie, dat daecke doerboeven open gescort inde ter broecken, inde dat overwolffte off sulre myt in denselven thorn oem gekert dat onderste opwart, inde also (den thorn) duer dat daecke inde sulre der sacristie gestecken inde also doerin laetten stecken inde hanghen sonder nyeder vallen ter erden, dat eyn ser wonder wercke waes aen te syen. Inde dat cruytz boven van denselven thorne, mytten hencken dat doer op stonde aff gebrocken inde ewech geworppen. Dat vant men .... (2).

---

(1) Zie over den oorsprong van dit gebruik ons opstel : *Middeleeuwsche klokken en klokinschriften* in de *Publ. etc. du Limb.* tome V p. 344

(2) De schrijver laat hier iets weg.

Item ouch allet op diessen tyt inde uyre vurs. so gescach ouch grotten woest inde schade bynnen *Trycht*, op voele ander plaetsschen, geystelicke inde wertlicke, aen daecken, gelaessen vynsteren, schoeresteynen inde des gelicke, inde sunderlynghen aen goetzhuyssen, kyrcken, thornnen, inde ouch inden kyrcken menigherhande wonderlicke wercken aen bylden, dueren, stylen, etc. Inde sunderlynghen ten Mynderbruederen in honnen choere, aen honre taffelen opten hoeghen altoer, die bylden doerin al swaert inde bruyn ghemackt, inde noch voele anders wonders mer; honnen thorn op hoen kercke ouch ser geschandalizert inde te broecken, inde dat daecke doervan aen eyne syde van boeven tot beneden al uyt gecretz inde ter broecken.

Alsus woest eyn ser gruwelicke inde eysselicke weder van vuyre inde ouch van ser grotten overvlodighen watter tot sommyghen plaetsschen, dat ouch ser grotten schade dede tot sommyghen steden in huyssen, in schuyren inde in vruchtten. Got bettert!

Item in diessen selven joer vurs. XV[e] inde VJ, so waes grotten erroer off twedrachticheyt inden mynrebroder orden van Synte Franciscus, dat doer woeren verscheydenyssen off deylynghe van leven onder hoen. Dye eyne hyette men die *Alde mynrebroder*, die woeren vagantten inde wylt, inde leyffden in eygenheyt op hoen selven, inde hadden gelt inde guet gelick andere religiosen. Die anderen hyet men *Colletten*, inde die hadden die Reformacie aenghenoemen in sommyghen closteren vander mynrebroderen orden, inde hadden eyn ser guet leven noe der regulen, also dat behoerde, te leven: te wetten te des *Hertoeghen-boessche*, te *Maes-Trycht*, te *Loeven*, te *Aken*, te *Dyst*, te *Synte-Truyden*, te *Bruessell* inde noch op voele mer ander plaetzen of steden. Dye derden dat woeren dye *Observanten*, dye die reformacie langhen tyt aen genoemen hadden inde gehalden van Synte Bernardinus tyde, dat dee leyffde inde der erste waes dee

sy op hoeff, inde die reformacie aen naem inde begaen der mynrebroder in syne daeghen, dat hee noch leyffde, omtrent den jaere dusent CCCC inde XLV off XLVJ off doer omtrent. Inde die brueder die hoem due noe volchtden, inde die rechtte forme off ordinacie hyelden, also als dat Synte Franciscus ingesaet off ghemackt hadde, inde sych aeff schyeden off kerden vanden wylden mynrebroders; inde nuwe klosters buweden off aen noemen vanden wylden mynrebroders, closteren hyr off doer, doer sy dye in krighen konden off mochtten myt mynne, myt gewalt inde hulpper der lans Heren off steden, doer sy geleghen woeren, inde die anderen uyt dreyffven gelick ruytters inde vyanden, die malick anderen sloet off stede versuecken, stelen off in kryghen. Also gynck dit te wercke onder dyt volcke off brueders vurs. Inde diesse hyet men *Observanten*, oemdat sy die rechtte forme off regel hylde van Synte Franciscus; inde dyesse wolden ommer die beyste inde heylichste syn van allen, oemdat sy die alste woeren, off die erste dye dy reformacie begonnen off aengenoemen hadden.

Also waest eyn groette twedracht in diesser orden, onder diese mynrebroder. Alsus kreghen die Observanten huyden eyn closter in, die Colletten morghen eyn in; also dat groette onghenuchtte, inde kleyn mynne onder hoen luyden waes, doer dat ghemeyne volck ser qualicke in gestycht waere, oem des quaden exempels wylle van honnen leven, inde grotten haet inde nyt, den sy onder mallicke anderen hadden. Inde alsus rouffden inde stoelen die cloesteren der eyn den anderen aff, als ruytters inde ander quaet volcke.

Ten leystten als dit langhen tyt alsus gestanden off geduyrt hadde, tot dat men schreyff XV[c] inde VJ, so aensach dit onsse heylighe Vader de Paus van Roemen, myt naeme geheytten Julius secundus, inde onderwant sych diesser saecken tusschen dit volck vurs., inde hedde sy gherne vereynycht

off te vreden gebracht, inde nyeder gelacht inde hoen allen onder eynen oversten gestaelt. Inde (hee) lacht eyn generaele capittel te Roemen onder hoen allen, int joer vurs. also dat men sacht, dat op die tyt, totten capittel woeren koemen uyt al die kerstenheyt mer daen V[m] mynrebroders. Inde doer waert menygher hande raet gesocht inde op geworppen, oem dyt volcke vurs. te styllen off te vrede te breynghen, inde tot eyndrachticheyt inde onder eynen oversten te breynghen. Mer leyder het halppe luttel off nyet; inde so toeghe eyn egelicke wederoem den wech den hee koemen waes.

Mer die arme Collettenbroders die die reformacie begonnen off aen ghenoemen hadden op voele steden inde plaetsschen, also vurs. steyt, die haddent te haert inde ouch te quaet; want die wylde mynrebroders die hadden gelt inde guet te geven den prelatten. Die observanten des selven gelicke, die hadden mer gehors, want sy hoen te mechtich waeren van vrunden, heren inde vorsten, die vuer hoen screffven inde baeden aen onssen heylighen vader den Pauss vurs. Also dattet bleyff alst lange gestanden hadde. Got bettert.

Ittem terstont hyr noe so kreghen die Observanten dat closter der mynrebroders tot *Aken* in; inde eynstmol dat terst Colletten waeren. Inde die Observanten hoen closter op deden, inde (due) worden sy gelick hoen ouch Observanten.

Inde terstont hyr noe, mytten selven, so deden ouch die Colletten, die due te *Dyst* wonden hoen closter oppen, inde lietten die Observanten in koemen, inde woerden due ouch Observanten. Inde (also ouch) *Loeven*, dye terst Colletten hadden geweyst inde die wylde mynrebroders doer verdreyffven.

Heet is ouch te wetten (dat) due dat groette generaele Capittel der mynrebroederen inde Observanten alsus herlicke te Roemen gecelebrert off gehalden wart, also nu ouch alhyr bescreyffven steyt, due waert inder waerheyt onderwonden aen die gheneralen, provincialen, ministeren inde gardyanen waeren uytten IIIJ hoecken der werlt, dat op die tyt waeren

gevonden inder Cristenheyt XXXIIIJ dusent mynrebroders-cloesters, so reformert, so nyet gereformert (1).

Item in dit selve joer vurs. XV[e] inde VJ, so syn die Cellebroeder off Lollarden te *Maess-Trycht*, ouch erstwerff totter reformacie koemen, inde die regel van Synte Augustyns aenghenoemen, inde dry geloefften gedoen gelick andere gueden relygioessen. Inde sy syn die leyste geweyst in diessen lande, die totter regulen koemen syn. Mer leyder dat en is hoen scholt nyet geweyst, dat sy also langhe gebeyt hoebben, off also laet koemen syn, mer der onverstendigher buerger van *Tricht* eynsdeyls, die dat ser wederstanden hoebben off behyndert. Als sy burger meyster woeren, doer teghen ser stonden, inde den armen bruederen hart inde fel waeren, als sy vernaemen off hoerden, dat sy doeroem uyt waeren off begertten off wylle hadden, die regel aen te nemen. Mer Got hoebbet nu gevoecht by synre gotlicke gracien, dat sy dat verstant inde die wysheyt kreghen hoebben, inde sych mytten Pater daertue eyndrechtelicke gevoecht inde daertue gegeven, (die op die tyt leyffden die alden mytten jonghen, inde aldaer inden huysse woenachtich waeren), dye regel inde ghemeyn leven aen ghenoemen, doer sy nyet weynych oem geleden en hoebben. Mer voele spytz inde hoeverdien (hoebben sy) daeroem geleden van eynen manne, dee op die tyt off joere burghermeyster waes der staet van *Tricht*, inde ouch myt sommyghe burgers van synen adherentten off volgers, die so mael off gecke woeren als hee waes. Mer onsse Lieffve Here inde ouch hoen lyden inde ser groette verduldicheyt die sy hadden, halp hoen al herlicke, dat sy noch aent eynde deur quamen inde te vreden worden.

Item in diessen selven joere off tyde vurs. als men schreyff XV[e] inde VJ, so waest noch al eyn cleyn vrede inde eyn

(1) Volgens een dagblad telde de Franciscaner-orde in 1869 ongeveer 26,000 kloosterlingen, met vijf kloosters in Palestina en 30 in de andere deelen van het Turksche rijk.

quydde soene ghemackt tusschen hertoch Phylips van Burgonyen inde Braband inde synen neyffve Hertoch Karle van Gelre, also vurs. steyt. Inde der Hertoch van Brabant vurs. in Spangen ghetoeghen waes myt synre huysfrouwen als vurs. steyt. Inde als der Hertoch nu uytten lande ewech waes, inde die landen onbehert waeren, so verhoeff hoem Hertoch Karl. vurs. inde braeck die soene off contract dat tusschen hoem inde synen neyffven Hertoch Phylips ghemackt waes hyr te voeren, due hertoch Phylips myt synen vader den Roempsschen konynck inden lande van Gelre lach in groetten orloeghe, also ouch hyr vueren geschreven steyt in diessen Register off boecke. Inde (hy) heyft den paeyss inde vrede ghebroecken inde wederoem aengetast Hertoch Phylips landen inde den armen ondersetten gevangen, gespannen etc. Inde als hee sach inde gewaer waert, dat hee in diessen landen qualick konde hulpe- off bystant gekrygen van Heren inde Vursten, oem volck te kryghen, quaet te doen inde syns neyffven Hertoch Phylips landen te verderffven, so is hee aen den Conynck van Vranckryck gheslaeghen inde denen doertue verweyckt off gebracht dat hoem te hulppe koemen wolde, inde hoem hulppe inde bystant doen wolde myt vruntscappen inde volck van wappen stellen solde, oem synen neyffve Hertoch Phylips leyde inde schaede te doen, inde syn leyt nu te vrecken, dyewylle syn neyffve vurs. uyt synen lande were, inde die lenden onbehert weren.

Dat wyllich der Conynck van Vranckrycke ser balde verhort off verstanden hadde, inde ser guetwyllich doertue waes, want van alden tyt over voele joeren eyn alde vee inde quaet gront is geweyst tusschen die Franssoesen inde Brabanders, oem voelen inde ouch menygherhande saecken wylle, als ouch nu in diessen bucke vors. steyt. Inde (hy) heyft des Hertoghen bede verhoert inde syn begerte vervult, inde hoem so menyghen stoutten inde frysschen maen van wappen, ser fryssche inde herlicke tuegerust inde ser waele gereden. Inde

men sacht overal dat doer woeren omtrent V^c IIJ^c pert, inde die toegen noe den lande van Gelre int joer boeven gescreffven.

Inde (sy) laeghen eyn nacht inden lande van Loene, te *Bylssen*, bynnen inde alomme buytten op den dorpperen des sondachs vuer Synte Gyelis dach, te wetten op Synte Felix inde Audactusdach merteleren, die due op den sondach quamen, inde deden groetten schade inde woest aen luyden arm inde ryck, doer sy laeghen. Inde Her Robrecht van *Arenberch* vurs. waes ouch eyn vanden capiteynen des volcks vurs., dee hyr vuertytz *Montfort* verraden hadde, so als vurs. steyt; des nu al vergetten waes.

Allet in diessen selver tyt, als diesse ser cloecke inde schalke Robrecht van *Arenberch* vurs. alsus koemen waes mytten boessen, valsschen Fransoessen uyt Franckrycke ind uyt allen landen, byeyn geslaeghen boesse volcke inde quaede mynsschen, waelen inde duytsschen, dyeffachtych inde ser gyrich oem gelt inde guet te krighen in diessen landen van Hollant, Brabant inde landen hyr oemtrent geleghen, Brabant off Hertoch Phylips vurs. tue behoerende, (so syn sy) inden landen van Gelre ontfanghen inde sunderlynghen inder staet van *Ruremonde*, doerin honnen inganck inde uytganck dat meystedeyl in hadden, inde aloemme toeghen inde reden van eynre platsschen totter andere op die arme lantluyden, op dorper, te spolieren, te beronnen, te vanghen, te spannen, te brantschatten sonder eynyghe barmherticheyt over geystelicke inde over wertlick, over cloester inde anders. Heet waes hoen alleyns, so woer sy te stelen te rouven konden koemen, in die Meyerye *Vanden Bossche* inde onder *Antwerppen* inde alomme op die Brabanders. Inde kreghen inde rouffden inde brantschaden die dorpper inde schemel huyssluyden opten landen, also jemerlicken ser, sonder ontfarmerticheyt; also dat nu in dyesser tyt groet jamer, drucke inde lyden in Brabant off onder die Brabanders waes op allen dorppen

tue behorende Hertoch Phylips vors. Inde hyrenteghen en waert egheyn wederstant gedoen vanden Brabanderen, noch vanden steden in Brabant, Got herbarmps! Noch vanden regerres der landen off steden.

Inde als dit boesse volck nu alle syne hoverdye volbracht hadde inde hoen rycke gestoelen inde gerouft hadden, inde groet, krechtich gelt inde guet by eyn versaement hadden, so syn sy due weder omme sonder slach off stoet uyt *Ruremonde* op getoeghen duer dat lant van *Valkenborch* noe Vranckryck, inde loeghen by *Tricht*, inden lande van *Grontselt* te *Hoecheym*, te *Ryckelt*, *Gronselt*, *Eysden* etc., op sondach, op synte Lucasdach ewangelist.

Inde also waes menter wederoem quyt uytten landen, myt groetten schaden inde schanden. Want sy voerden eyn groet ontellick guet uytten lande van Brabant, sunderlynghen uytter Meyerye *Vanden Boessche* inde van *Tuyrnhout*, inde doer omtrent van rouffve inde uytter moete ser voele gels van brantschaette al omme inde omme in den lande, inde ouch myt grotter schanden der brabander inde der brabantsscher steden *Antwerppen*, *Mechelen*, des *Hertoghenbussche*, *Loeven*, *Brusselt*, *Vlanderen*, *Hollant*, *Zeelant* etc. Nyemant en wederstonde diessen Her Robrecht van der *Mercke* off van *Arenberch* vurs., des buscops broder van Ludicke vurs., myt synen boessen volcke, die Franssoesen vurs. myt eynygher macht, also dat behorlicke hedde geweyst. Also leyder, dat Brabant alsus jemerliken inder quader regerres inde verreders handen waes koemen. Och lassy! dat woert des wyssen mans Salomons woert nu in dyssen tyden wael vervuldt inde woerachtich vonden inden landen van Brabant, doer hy alsus sprycht inde seyt: *Wee den landen doer der konynck eyn keynt is.* Hyr tue waest nu koemen in diessen tyden. Got bettert. Want die Hertoch Phylippus waes eyn keynt, inde myn daen eyn keynt, want hee liet hoem jemerlichen regeren van synen wyffve, vrouw Johanna

van Spanghen, inde hy haer gelocht inde myt hoer uyt synen lande toeghe inde hoer in Spanghen volgede. Dat hoem, noch allen synen landen nye guet, noch salich en waes. Got bettert!

Terstont in diesse tyt dat de Brabanders in diessen grotten drucke inde sware lyden woeren, myt diessen quaden volcke die Fransoessen vurs. so quam den Brabanderen due noch dat meyste lyden, drucke inde ser groette drueffheyt over, als dat hoen edel jonckheer Hertoch Phylips vurs. in Spanghen doet inde gestorffven waes; doer groette drucke, rouwe inde lyden oem waes duer alle syne lantscappen, onder geystelicken inde onder werltlicken. Got ontfarme synre zeele, Amen.

Item in diesser selver tyt vurs. als men screyff XV° inde VJ, den XXV dach in den mont geheytten September, so is der Hertoch Phylippus vurs. gestorven; inde due hee starff die doet also vurs. steyt, due waes hee alt, XXV joer inde dry mont.

Item noch allet in diessen tyde off joere vurs. XV° inde VJ, als Hertoch Phylippus vurs. doet waes inde die ongeluckyghe Karle, Hertoch van Gelre dit vernaem, so en hylde hee die soene off contract nyet waele dat gemackt waes tusschen die Brabanderen inde hoem; inde vergaderde by eyn te saemen in synen lande, dat hee noch hadde inde macht over hadde, als myneghen in *Ruremunde*, *Venloe*, *Erklant* etc. inde dede noch vast groetten schade inde hynder op die Brabander in honnen platten landen inde armen schemelen huyssluyden, die hee jemerlicke verderffde myt synre garde inde ser boessen volcke, uyt allen lantschappen byeyn geslaeghen; inde ten leysten die landen aen beyden syden, also arm inde ongevellich woerden, inde al verdoerffven vanden Duytsschen inde vanden Waelen off Fransoessen, also vurs. steyt, dat armoet den payss macktde tusschen die Brabanders inde Gelressen, inde tusschen die Gelressen inde

Cleyffschen; also dat die boeven vanden Garden off voetknechtten oyrgent en wysten te stelen, te rouffven, also sy langhen tyt gewoen hadden geweyst inde orloeff hadden in alle plaetschen off landen vurs. Also sloeghen due te houppe al byeyn te saemen; dye terst groette vyanden hadden geweyst woerden nu groette vrunden. Inde al byeyn in eynen houppe, al dat hoenre te moele ser voele waes inde eynen groetten houppe macktden, inde toeghen also al omme inde overal in Brabant in die Meyerye Vanden Bussche inde onder Antwerppen, op die dorpper inde over den armen lantmaen, inde deden den armen huysluyden, die buytten den steden loeghen grotten verderffelicken last inde schaeden overal doer sy quaemen off laeghen.

Ten leysten so toeghen sy over die paelen van Brabant, inde lachtten sych in die *Kempen* in den lande van *Loene*, onder den edelen Here Erardus van der *Marcke*, here inde buscop van Luydicke. Der wyllige Here off buscop vurs. myt synen landen inde edelen des lans inde die staet van Luydick myt allen anderen steden, des al nyet lyden noch verdraeghen en wolden, noch des also hoen nyet te guede loetten. Inde (sy) vergaederden eyn ser groette volcke by den anderen, so te voet, so te pert, oem diesse boeffven vurs. op te sloen inde uyt honnen lande te verdryffven inde hoen te stroeffven off te corrigeren van honre ser grotten hoverdien inde quaetz so sy gedaen inde bedreyffven hadden in hoennen lande off *Kempen* vurs. Inde (sy) stelden sych herlicken te saemen te perde inde te voette ser restelicken myt honre attelryen van bussen, van geweren etc. Inde als dit die vertwyfelde boeffven vurs. saeghen inde vernaemen, so woeren sy al ververt inde verslaeghen, inde sanden eynen van honnen oversten cappiteynen teghen den edelen Here inde buscop vurs., du due tot *Hasselt* koemen waes myt synen hoeffluyden, oem teghen diesse boeffven te trecken, inde op te sloen. Inde der cappiteyn vurs. vyele den edelen

Here inde buscop vurs. te voetten inde baet ghenaede vuer hoem inde vuer alle die andere knechtten, inden avent, op onsser *Vrouwen avent Conceptio.* Inde hoem waert due ghenaede gedoen, inde al vergeven hoen groette ontocht off boesheyt. Inde sy geloeffden due den edelen Here inde buscop vurs. uyt synen lande te trecken inde nyet op hoem noch op syne ondersetten mer te schedyghen.

Inde also togen sy ewech over die Maesse, inde alsus is men der dyeffven quyt worden sonder slach off stoet, off bloet te stortten. Got hobbes loeff tot aller tyt! Men sacht overal due sy byeyn quamen inden lande van *Valkenborch* inde van *Roede* datter wael waren mer daen dry dusent; Got herbarmps dat men hoen also voele wyllen lyet inde nyet en wederstonde.

Och lassy! al mer in diessen tyde, so waes dye wysheyt overal in allen landen inde steden der regerres des volcks op getoeghen inde van Got genoemen. Also dat qualicke tue gynge overal inde der arme ghemeyne huysmaen inde lantmaen ser voele te lyden hadde in diessen tyde inde joeren vurs., inde toeghen due inden lande van *Valkenborch, Lymburch*, *Gulppen* inde oem *Aken*, inde deden grotten schade den armen lantmaen, myt voederen inde etten, myt stelen, myt sluymen, inde des gelicken. Die arme luyden moesten hoen hoelen dat sy hobben wolden, off sy sloegent al in stucken van eyn, dat sy inden huysser vonden.

1507. — Anno D^ni^ dusent V hondert inde VIJ, so waest noch allet eyn bedrucktde tyt, alomme hyr in diessen landen vurs. van Brabant, Gelrelant mytten armen lantmanne op den lande inde die buytten den stercken steden woenden, overmytz noch allet myt dit boesse inde ser snoede ongevellich inde onsalich volcke, die men hiette die *Garde* off knechtten, also nu ouch hyr vuer gescreffven steyt, so wy sy der buscop van Luydick uyt synen lande uyt geyacht inde

20

gedreyffven hadde, inde so wy sy due over die Maesse ewech quamen inden lande van *Valkenborch* inde doer omtrent, inde oem *Aken* inde doeroemtrent loeghen, over die arme schamel huyssluyden laeghen inde brasden inde atten vanden beysten, inde waeren eyne ser groet laest inde schaeden den armen lantluyden, overal doer sy quaemen inde eyn groet verderffenysse. Inde in allen diessen landen vurs. inde ouch inde steden, noch op sloeten so en waes Here, noch Vorst, noch amptmaen, noch drosset, noch regerrer der steden den dyt jamer off drucke der huyssluyden yet ter hertten geganghen hedde off gejamert; mer alle gader duer die vyngher saeghen inde leten diesse boeffven vurs. gewerden inde trecken van eynen lande totten anderen, inde van eyn dorppe totten anderen, inde allet doen off bedryffven over den armen huysmaen, dat hoen gelyeffde inde dat sy wolden, sonder eynych wederstoen, off dat te keren; dat ser jaemeren off te beclaeghen waes. Got herbarmps!

Ten lestte als al op getten inde vertert inde vernylt waes, aloeme doer sy loeghen, so toghen sy voert aen, over die Ruyr noe *Ercklant*, inden lande van Gelre, inde kreghen eyn ser sterck dorp in, inden lande van Gelre geheytten *Vyerssen*. Inde doer dreyffven sy due groetten woest inde ser groetten schaeden over den armen huysmaen inde lantmaen averal, aldoer oemtrent inden lande van Gelre, van Morsse, al tot *Gelre* inde *Venloe* vuer der portten, myt branden, myt brantschaetten, myt vanghen, spannen, rouffven inde nyemen den armen lantluyden aldoer omtrent allet dat sy konden inde mochtten.

Inde die Gelressen myt honnen ongeluckyghen Here, Hertoch Karle, die allet dit onsalyghe speel der orloeghen aengehaeffven inde begonnen hadden, als dye van *Nuymeghen* inde *Ruremunde*, die sweghen nu al stylle inde en ruerden hoen nyet, oem diesse boeffven te wederstoen off te keren; mer lietten hoen eyghen lant inde lantluyden also jemerlicke

te schande macken inde verderfven, altemoel sonder eynyghe wroeck off wederstant te doen op diessen snoeden off arghen boeffven vurs. Also dat diesser boeffven ten leysten al so ser voele wart, inde honnen houp also ser wyess inde groet wart, dat sy alle ghemeyne Heren inde landen ontsaeghen, inde dat sych nyemant honre onderweynden en doerst noch kroeden van anxste inde voertten (1), oem dat honre al so ser voele wart; want uyt allen lantschappen lieppen inde sloeghen sy by eyn, die nyrgent en dochtten, noch nyet doeghen en wolden. Men sacht datter wael waes mer dan VJ off VIJ dusent.

Alsus waest vaest eyn ser ellendighe bedruckdte tyt overal in diessen landen vurs., inde sunderlynghen doer dyt onsalighe volck vurs. loech. Inde doer sy nyet en loeghen doer waes tvolck nochtant bedruefft; want die sy huyde nyet en hadden, die sorgeden dat sy morghen hoebben off krighen mochtten. Want egheyn Here noch lande en dachtten hyrop nyet, dat sy diesse arghe boeffven hedden willen wederstoen off keren. Also datter arme huyssman inde lantmaen, overal in diessen tyde ser voele te lyden hadde, inde ser bedruckt waes overal. Got bettert!

Der huysman off lantman en hadde nyemant dee sych synre ontfarmpde; inde die Heren inde regerres der landen woeren al bleynt overal, inde lyetten dit boesse volck vurs. trecken op inde nyeder overal, inde liggen doer sy wolden, sonder eynych wederstant hyrin te doen. Got herbarmps!

Hyr in diessen joere vurs. so waert die prophecie des Heylighen Propheten, geheytten Ysaïas al volbracht off vervult, doer hy alsus seyt off sprickt in synen boecke der Bybelen, indat erste capittel syns Boecks, doer hy alsus seyt: *Principes tui infideles, socii furum, omnes diligunt munera, sequuntur retribuciones, pupillo non judicant.*

(1) Hoogduitsch : furchten.

O due arme huysman inde ghemeyne lantvolck! Dyn prynsschen, dyn Heren, dyne regerres, drosseten, scholtteten, meyerss, vochtten, balyuynen, regerres der landen, staetelders der Heren, sceppen, burgemeyster inde alle ander volck, dat macht off herscappye hiet off kaen kryghen sal dych ontruwe vallen inde ongetrouwe syn, inde dich al heymelicken haetten. Inde sy sullen syn gesellen der dyeffven, dat is diesser quaden boeffven inde des boessen volcks, dat dych alsus jemerlicke overvellet inde overtrecket, myt groetter cracht inde gewalt; inde dich dyn guet, dyne sware sweytstraenen, dynen suyren arbeyt alsus jemerlicke te schande maecken. Dat eyne nyemen sy dych myt gewalt, dat andere moetz du hoen geven salstu vrede myt hoen hoebben, dat derde stelen sy dych al heymelicke. Inde dyt syn dyne prinssen, dyne Heren, dyne amptluyden, dyne regerers overal, in steden off dorppen. Mer waet helppet dich, du arme lant! Sy syn dich alle te samen ser ongetruwe, inde syen duer die vynger, inde maecken kontschappe inde geselschappe myt diessen dyeffven, dit boesse volck, opdat sy hoen hoeffven die sy buytten opten lande hobben liggen, wyllen verschoenen, inde hoen doerin cleynen schaeden doen. Alle dyne regerress syn vol ghyricheyt, inde mynnen off hobben ser lyeff die goeffven: dat is dat gewin der ghyricheyt. Sy volghen alle gader der wedergevynghe, dat is der ghyricheyt. Sy en beschyrmen weduwen noch weyssen, noch kyrcken noch cluyssen. Sy syn allen verbleyndt van grotter ghyricheyt, also dat sy nyet en syen noch myrcken dynen grotten laest off schade inde druyffenysse.

O arme lantmaen! Rueppe Got aen, inde better dych ouch van dynen sonden, doer du nu diesse ploeghe myt verdyent moges hobben, dat diesse prophecie nu alsus jemerlicke over dich vervult worde. Better dich, het is mee daen tyt!

Alsus so waest allet in diessen tyde inde joere vurs. eyn ser bedruktde tyt over den armen lantmaen inde huysman

in diessen lande vurs., inde die ghemeyne sympel burger vurs. inde ambachtsluyden in den steden, die nyet ser ryck en waeren van ertzschen gueden, ouch wael te voeren, die haddent quaet ghenoch, want die narynghe der burgher inde comenscap der coupluyden waes ser cleyne inde snoede overal. Want die straeten der landen woerden ser qualicken vry gehalden van den Heren inde regerres der landen. Got herbarmps, 't waes eyn ser bedruckte tyt oyeral in diessen landen vurs. mytten ghemeynen huyssmaen.

Got bettert, want onsse Here Got sloege nu diesse landen vurs. myt eynre ser scharpper roeden inde swoerre ploghen. Inde dat waes diesse, als onsse Heer sach dat byster leven aller mynsschen overal, geystelicke inde wertlicke, rycke inde arme. Want onder die pristeren off pappen so en waes egheyne sonde mer; onder die Heren inde regerres der werelt inde landen en waes egheyne schemptde inde ere me; onder den coupluyden inde huysluyden en waes egheyn gelouffve mer. Die prister, overal dat meyste deyl, satten myt honnen buylen wyffven by hoen als ander gehuwede luyden; men en mocht, noch en dorst hoen nyet seggen dat hoen leven sonde off schande waes. Heet scheyn off hoen deynghen inde snode leven egheyn sonde en hedde geweyst, want die ere waes ewech inde die schemptde verloeren. Onder die geystelicke persoenen, vrouwen inde mannen, in allen cloesteren (waes) groetle stynckende hoverdie inde grotten heymelicken haet inde nyt, duer hoen heymelicke, stynckende hoverdie, dat sych eyn ellicke in hoem selver verhoeffve, inde sych lyet duncken, dat hee better, wyser inde verstendiger waes dan die anderen. Also quam der haet inde nyt so ser grot onder hoen, dat Got jammeren mocht. Inde mallick verhoeff sych boven den anderen, inde eyn egelyck dacht overste te syn inde meyster boven den anderen. Alsus waes die bruederlicke inde susterlicke mynne inde lieffde doet overal in allen clos-

teren, vrouwen inde mannen, sonder die vreysse off anxsten Gotz. Got bettert, heet is tyt.

Onder die Heren, amptluyden, regerres der steden inde landen, overal, en waes egheyne ere me onder hoen; die schemptde onder hoen waes ouch doet inde verloeren. Sy en schamptden hoen nyet overmyds honne grotte ghyricheyt, inde noemen liever gelt en guet van den sundighen mynsschen; wockener, ehbrecher, overspylre, mochtten sy gelt geven, sy lietten sy sytten inde leven in allen sonden inde schanden sonder stroeffve off penitencie te setten inde uytten sonden te helppen.

Die wereltlicke Heren off Regeres (sparden) die gevangenen die sy gevanghen hadden, dyeff, morder, scheynder etc., also verre als sy gelt off guet te geven hadden, off vrunden off maeghen hadden die gelt off guet geven wolden. So en dede men egheyne justicie, mer men hynghe sy alle gaeder in der tesschen op. Inde sy en scamptden hoen des nyet inde lietten sy louppen, also verre als sy gelt te geven hadden. Die ere waes al te moel verloeren, overal uyt allen Heren inde regeress der landen. Dat gelt inde goeffven off ghyricheyt verbleynde hoen hon oughen der justicie. Got bettert!

Onder den coupmaen waes ouch cleyne gelouffve, mer al bedroch, lieghen en dryeghen overal, in allen landen. Onder die ghemeyne huysluyden en waes egheyne mynne noch lyeffde; die vreysse Gotz waes al te moele verloeren, overal in allen landen onder geystelicken inde onder wertliken. Also dat al voel sonden inde boesheyt waes overal onder allen mynsschen. Also dat Got der Heer thornych wart over die mynsschen inde over dat volcke oem der sonden wylle, inde ploeghede due dat volcke overal in allen plaetzschen myt eynre alrequaetste ploeghe boven alle ploeghen.

Inde dat is diesse ploeghe, Got bettert, als dat Got der Heer op toeghe inde noe sych naem dye wysheyt off dat

verstant aller der ghenre die regerden off regiment hadden overal onder geystelicken inde werltlicken, in allen landen, steden, dorperen inde closteren; also dat egheyne wysheyt noch verstant nyrgent en waes overal in al dieghene, die wysheyt inde verstant hobben solden, inde die macht inde cracht hadden inde regiment dreyffven off boeven andere mynsschen woeren. Inde (die) dat wyste syn solden die woeren nu dat gexste. Inde egheyne wysheyt en waes overal in steden, in closteren. Die gexsten off sotsten den docht dat sy die wyste waeren. Dat regiment was overal in der kynder handen. Got bettert!

Inde alsus waest vaest eyne ser swaer bedrucktde tyt over alle diesse landen vurs. Inde dat ghemeyne volcke overal, inde sunderlynghen der arme lantmaen inde die buytten den stercken bemuyrden steden wonden, die woeren alle in groetten drucke inde swoeren lyden, inde sunderlynghen oem dys quaden volcks wylle vurs.; want hoen houppe wyes inde wart alle daghen merder inde grotter. Want uyt allen landen boven inde beneden so lyeppen die boeffven inde quaede mynsschen al tot hoen inde woerden alle gader onthalden, inde deden so ser voele quaetz inde boesheyt overal.

Doer sy quamen off wolden syn doer toeghen sy sonder hynder off wederstant van emans inde verderffden den armen lantmaen so jemerlicke ser, dat heet Got mocht ontfarmen, myt branden, brantschaetten, vanghen, stelen, rouffven. Inde allet dat sy doersten deyncken van boesheyt weghen dat dorsten sy ouch doen; want sy en ontsaeghen Got noch die mynsschen. Inde nyemant en waes doer tue gestalt noch gesynt dat syt keren wolden; inde alsus so hadden wy die boeffven inde boesse volcke vurs., nu inden lande van *Gelre* dat sy al verdoerffven inde te schanden maecktden, daen wederoem in *Brabant*, daen hyr dan doer in diessen landen, inde ouch in anderen smalre Heren landen, gelyck die *Tat-*

teren (1) off *Heyden* off *Egypcier* plaeghen te trecken vanden eynen totten anderen, inde verderffden dye landen inde den lantmaen al te gronde inde te schanden. Got herbarmps! Inde alsus duyrde dit jamer inde druck langhen tyt, dat die boeffven Heren woeren.

Item in diessen joere vurs. XV^c inde VIJ soe waest te moelen eyn ser weyck off warm wenter sonder sne, sonder voerst. Der loemont waes so suyt inde warm al doergons, offt inden Apryl hedde geweyst, ser warm sonder eynigen voerste off kalde, inde suet weder inder locht inde cloere dat meysten deyl der daeghen. Men sach off men vant voele fyolen bloeden in die leyste weycke van den loemont; inde ser ghemeyne te lychtmysse bloeden (sy) op voele steden. Inde alsus waest eyn ser sutte tyt inde eyn warm weyntter; inde sunderlynghe so waes der loemont inde die sporkylle ser sutte inde warm sonder vorst inde sonder snee.

Item op dit selve joer vurs. XV^c inde VIJ, due waert dat sloet off huys van *Reckheim*, by Haeren, jemerlicke vroede inde gestoelen inde aeff ghenoemen der erbariger weduwe inde edel jouffvrouwen, Jonckers Frederyck van *Somberff* vurs. suster, doe hoer dit huyss aff aen waes gestorffven noe doet synre, want hee egheyn kynder achter en lyet. Inde dit deden verreder oem gelt doer myt te wennen, in behoeff Jonckers . . . . van *Permont.* Syn moder waes eyn dochtter van den Arenbechssche geslecht; inde die hadden due dat regiment over alle diesse landen etc. (2)

Van der orden des Heyligen Graffs inde hoe te Henegouwe bij Hasselt die vrouwen erst quamen te woenen, inde dat eyn vrouwencloster waert. Item in den joer vurs. als men screyff

---

(1) Limburgsche naam der Heidens of Bohemers.

(2) De held van dezen strooptogt was Hendrik van Dobbelsteyn van Doenrade, heer te Nederharen, die eenigen tijd later het kasteel en de Heerlijkheid Rekhelm overleverde aan de familie van Pyrmont, met wie hij daarover een akkoord had aangegaan.

XV[c] inde VIJ, so syn erstwerff gekoemen die jouffrouwen off susteren vanden Heyligen orden des heylighen graffs ons Heren die eyn roet dobbel cruytz draghen op swartten mantels. Item oem eyn luttel te hoeren off te wetten dat begyn van diessen selven closter vurs. te *Henegouwe*, geleghen by Hasselt, op eyn halffve myle opder straetten, die van Hasselt noe Tongeren geyt (1):

Also is te wetten, dat in vuerleden tyden is geweyst eyn ser guet, edel inde ryck maen, dee tot Jherusalem waes ghereyst inde aldoer syn Rydderscappe gehalt inde ontfanghen hadde op dat sutte graff ons lyeven Here Jhesu Christi. Inde aldoe tue tertyt synde, inde aenmyrkende die groette werdycheyt inde hocheyt der heylige orden vurs., van den heylighen Grave ons Heren, — in wyllighen tyden due noch die kersten Jherusalem inde dat heylighe lant van Galileën in hadden inde besoetten ser erlicken inde der Patriarch van Jherusalem eyn alleroverste is over diessen orden, vrouwen inde mannen, duer alle die werlt inde in allen landen — inde diesse edelmaen off rydder vurs. aensyende die Hocheyt inde werdicheyt diesser heyligher orden, so heet hee ser grotte mynne inde lyeffde gekreghen tot diesser heyliger orden, oem hoenre grotter afloeten wylle inde schoene gracie off privyleygien, die sy sunderlynghe hobben boeven eynyghen anderen orden off Religie, uytgenoemen die Duytssche Heren.

Also als hee wederoem te lande gekoemen waes, so heyfft hee terstont hyrnoe dat beweyssen mytten wercken, dat hee diessen orden vurs. ser lieff gehaet heet, inde heyft due uyt synen patrymonyum off vaderlycken erffguet gegeven diessen

(1) Volgens het gevoelen van den WelEerw. Heer Daris, *Analectes pour servir à l'Hist. eccl. de la Belgique*, VI, 125 zou het klooster Henegouwe aanvankelijk bestaan hebben uit moniken der orde van den H. Augustinus, en eerst in het jaar 1250 in de geschiedenis genoemd zijn geworden. In 1660 was dit huis een pachthoef die eenigen tijd later door de Sepulchrijnen verkocht werd.

hoeff inde erffve vurs. myt groetten reyntten doer tue behorende inde doerom gelegen, geheytten *Henegouwe*, ter lieffden inde ter eren Gotz diesser heyligher orden vurs. inde Heren Canoniken des heylighen graffs vurs.; inde heet doernoe inde doeroem gearbeyt totter tyt tue dat hee aldoer gekreghen heet brueders inde Heren vander selven orden vurs. Inde dit is alsus gescheyt inde begonden, dat die brueder deser orden erstwerff hyr op diessen hoeff vurs. koemen syn, als men screyff *dusent dryhondert inde XIJ.*

Alsus so heet dit closter off plaetsche vurs. syn begyn gehaet als vurscreven steyt, inde waes beseten off bewont alle tyt van Heren off bruederen vander Heyligher orden vurs., mer Got herbarmps, luttel ter eren Gotz off ter eren honre orden. Wylt inde rueckeloesse (hobben sy) die grotte reyntten inde ser schoene guet vertert in ydelheyt, inde doerop gewont in sunden inde in schande, *sine reformacione*, al totter tyt, due men screyff *dusent* CCCC *inde* LXV. So heet Got der Here eynen ser duchtelicken jonghen clercke doertue verweyckt in synre hertten, myt naemen Broder Johan *van Abrock*, van *Beick*, geleghen by *Brede* in de Kempen, dat hee die mynne off lyeffde gekreghen heet tot eynre heyliger plaetsschen inde eyn ser schoene kercke, geleghen by *Ruremunde* op der Ruyren, in eyn dorppe geheytten te *Synte Odylien-berghe* (1).

Inde diesse heylighe plaetz off schoene kercke vuers. waes bynae al vergangen inde vervallen van gebrecke van gueden, dat doer nyemant op en wonde. Want die doer op gewont hadden inde Gotz dienst doer erlicke op gedoen in vuerleden tyden off joeren, die woeren aldoer aff ewech getoeghen, inde liettten dat Gotzhuyss inde ser schoene kerke woest inde

(1) Vergelijk A. Wolters, *De Heiligen Wiro, Plechelmus en Odgerus*, Roermond 1862 in 8°, verder S. P. Ernst, *Les évêques suffragants de Liége* p. 198, en *Publ. etc. du Limbourg* II, p. 93.

ledich stoen, inde noement al myt hoen ewech dat sy konden inde hoen volghen mocht, oem jamer inde gebrecke der ongenuchtden der orloeghen, inde toeghen in guede vasten bemuyrden steden, opdat sy myt rust inde vreden Got dyenen mochtten inde hoen reyntten inde guet myt vreden verteren. Also die Canonicken off Collegie te *Ruremunde* in den Heyligen Geyst (1), die hadden erstwerff hoen erste begyn op diessen heylighen Berch off plaetz vurs., inde woeren doeraff getoeghen, also nu vors. steyt. Alsus dat diesse heylighe berch inde schoen kercke al woest, ydel in ledich lach, sonder emans doer in te syn off doerop te wonen. Dat ser te jameren waes off te beclaghen, want die doeren woeren aff inde ewech gedraeghen. Die vercken, die koe, perden inde andere beystten lieppen doer in inde uyt, dach inde nacht, inde ontreynden dat Gotzhuyss so jemerlicke; inde die vogel, duyffven, doelen, musschen etc. die wonden doerin in allen hoecken; also dattet doer ser onreyn inde vuyl in waes inde jamerlicken aldoer gestalt.

Also alst Got vuchtde doer synre gracie, so quam diesse jonghe clercke vurs. aldoer, inde myt hoem noch eyn leyckenbroder, geheytten broder *Johan*, inde noemen diesse plaetz inde heylighen berch inde schoene kercke aen, myt consent Hertoch Arets van Gelre, inde (van) dat capittel inden heylighen Geyst te *Ruremunde*, die aldoer vuermoels op gewont hadden, inde hoen ouch noch tue behoerde, inde voert myt raede inde orloeff de ghemeyntte inde hoeffluyden aldoer omtrent omme geleghen, die doeraff allen ser verblyt woeren.

Inde (sy) macktden diesse schoene woeste kyrcke schoene inde suyver. Inde mallicke alomme quam hoen te hulppe myt honnen elmoessen inde gyfften, also dat die kyrcke inde die bylden inde altoeren, due wederom gesyert worden, inde aldoer gestalt waert mysse te leyssen, inde Gotz dyenst te doen.

(2) Zie buiten Wolters, l. cit., Jos. Habets, *Het voormalig Domstift van Roermond*, in den *Godsdienstvriend*, jaargang 1860 bl. 155.

Also (waest) by der schyckynghe Gotz, dat onsse Here wolde hoebben, dat diesse heylighe orden des heyligen graffs ons lyeven Here solde op koemen in diessen landen, inde bekant werden, inde geërt van allen gueden Crysten luyden; die overvlodighe schoene verborgen scatten inde groette gracie van schoenen privilegien inde onspreckelicken affloet, die diesse orden hobbende is, solden nu iut cloer koemen inde bekant werden. So gynghen diesse twe jonghen tot *Henegouwe*.

Doer saet due noch eyn Here, off canonick van diesser werdiger orden alleyn, inde van quaden leven, inde regerde diesse schoene plaetz inde groet guet te *Henegouwe*, inde verterde dat in sonden inde in schande, sonder reformacie inde geystelick Abyt, dan alleyn eyn roet, dobbel cruytz. Got ontfarmps. Inde sy versochten aen hoem inde begerden te syn, inde werden broder van den Heyligen Orden vurs.

Als dyt hoerde inde sach diesse wylde monick inde prister, tertyt pryoer van *Henegouwe*, myt naeme Her *Cornelis* (1), wart hee verblydt inde ontfyńck diesse twe jonghe ghesellen, inde gaeff hoen den heylighen Orden, inde ontfynck sy inder professie, den eynen vuer eynen clerck oem prister te werden, inde den anderen vuer eynen leken, inde lyet sy gutlicke wederoem goen den wech den sy koemen waeren tot honre schoene kyrcken inde plaetsschen vurs., oem aldoer aen te heffen inde te bègynnen eyn cloester, inde voert noch brueders aen te nyemen off te ontfanghen, ter eren Gotz inde der heylighen orde, die sy nu aldoer van hoem ontfanghen hadden.

Item inde alsus syn sy nu te huyss gekoemen inde aldoer erstwerff begonnen inde aengehaven die reformacie vander heyliger orden vurs. inden joer ons Heren due men screyff *dusent* CCCC *inde* LXV.

---

(1) Cornelis Oeslinger was prior te Henegouwen in 1481. Zie *Analectes etc. pour l'Hist. eccl. de Belgique* VI p. 41.

Alsus hoebben diesse twe broders vurs. sych ser erlicken gehalden, inde wael inde erlicke te saemen getyert inde voert gegangen in duchtden inde in gueder discipline. Inde broder *Johan* der clerck (1) is balde hyr noe prister geworden, inde (heeft) terstont by hoem ouch andere guede klercken inde leycke brueders aen ghenoemen, inde pristeren ghemackt, inde Gotz dyenst terstont aldoer erlicke gedoen, inde die VIJ getyden aldoer, nacht inde dach gesonghen inde geleyssen, also dat behorlicke waes noe honre orde.

Also gynck hoen guede fame overal; also dat sy mallick lyeff kreych die van hoen hoerde seggen. Inde mallick alom in den lande deylden inde gaeffven hoen die elmoessen ser myldelycke, also dat sy ser wael stonden, inde herlicke inde erlicke voert gynghen int geystelicke inde int tyttelicke.

Dat te Kynroede dat manscloster erst begaen. Inde alsus bleven sy sitten inde dyenden Got almachtich omtrent VIJ joer lanck. Als men screyff *dusent* CCCC.LXXIIIJ so waes eyn erbarigher Jouffrouwe myt naemen joufrouwe Katheryn van *Kessenich* (2) by Thoer, inde die hoerde vanden erbarighen bruederkens van Synte *Odilien-berghe* inde van honnen gueden leven inde groetten afflaeten, inde ontboet diessen jonghen broder Johan vurs., pryor tot Synte *Odilie-berghe* tot hoer, inde lacht hoem vuer dat sy grotte begertte hedde totter heyliger orde des heylighen Graffs vurs. Inde mytten kortsten so woerden sy eyns, inde sy gaeff hoen erde inde plaetz myt eyn cleyn holtten capelleken, in eyn cleyn gehochtte off dorppe geheytten *Kynroede*, inder parochie van *Kessenych.* Doer die ondersetten ser aff verblydt woeren die in dat dorpken won-

---

(1) Jan van Abroeck.

(2) Zij was dochter van Arnold van Horne, Heer van Kessenich en van Elisabeth van Loon. Haar broeder Jan van Horne, bijgenaamd de Wilde, heer van Kessenich, was hoogschout van Luik en een der voornaamste volksmenners van zijnen tijd. Hij sneuvelde in het beleg van Luik in 1468 Zie mijne aanteekening op de Heeren van Kessenich in het werk van *Van der Chijs :* De munten der Heerlijkheden en leenen van Limburg p. 148.

den , doer sy al sullighen duyrbaren schaet vuer honre duere kreghen , van myssen , van affloeten , want sy ser redelicke verre van honre perochyen kercke wonden , inde des sondachs ser verre te goen hadden solden sy mysse hoeren.

Inde (sy) hoelden uyt diessen cloester te Synte *Odylienberghe* vurs. der bruederen twe off dry ser erlicke myt wagenen, inde brachtten sy also in hoen dorpken *Kynroede* vurs., inde hulppen hoen dat sy aldoer eyne schoene erffve off plaetze kreghen aen der cleyne holtten capellen, inde maecktden terstont aldoer eyn ser fyn, cleyne closterken, fyn inde sympel betummert myt sympelen, cleynen holtten huysseren. Inde die kerke (waert) gewyt myt dry altoeren, inde eynen gewyden cleynen kerckhoeff, inde eynen ommeganck off pant vyerkantich doeromme goende. Allet puntelicke inde gerieffelicke.

Inde (sy) dyenden Got mytten ersten ser vuyrichlicken inde malicke hadde sy lyeff. Inde hoen erste pater, dee dat aennaem off alsus begaen , syn naem waes broder *Loedewycus* , inde der andere broder off prister noe den ersten broder Johan *van Abroeck* vurs. dee dat erste begeyn inde aenhever waes, also vurschreven steyt. Inde sy lerden sych ser waele inde begonsten erffve inde guet te gelden inde rycke te werden , inde Got hertelicke te dyenen, doer sy groette ere inde loeff aff hadden. Dat wyllich der duvel vander hellen begonde te benyden inde ser noede hobbende, inde staecke dat vuyr synre schalckheyt doer bynnen , inde seyde synen boessen soet doerin, so dat dit guet regiment inde leven der brueder, die aldoer vergadert woeren om Got te dyenen, nyet langhe en duyrde. Oemtrent IIIJ joer (waest) dat allet ser guet inde erlicken tuegynghe, inde ouch nyet langher. Also ten leysten al te nyetten quam, inde der eyne hy uyt lyeppe, inde der andere gons ewech quam. *In omnem terram exivit sonus eorum.* Dat ser te beclaghen waes.

Der pater vurs. dee toch selver eweeh (1) inde kreych eyne plaetz inde capelle by *Caster*, inden lande van Gulick. Inde doer toech hy op woenen inde funderde aldoer ouch eyn nuwe closter geheytten tot *Synte Lenartz*, by *Greven-broeck*, dat sy noch hoebben inde besytten die broders van diessen orden. Inde dyt closter began Anno LXXVIIJ inde LXXIX. Inde is dat andere manscloester dat sy begonnen hoebben van honre orden.

Alsus bleyff dat arme schamel klosterken off convent van *Kynroede* ledych inde ydel stoen, dat doer nyemant in en bleyff van allen bruederen, die aldoer gewoent hadden mer dan alleyn twe broderen, eyn prister eyn alt inde ser erbaer maen, myt naemen broder *Vranck*, inde eyn jonck leke-broder dee aldoer syn heylighe professie gedoen hadde by die bruderen, myt naeme broder Henrick *van Eyck*, eyn guet, erbar knecht. Diesse twe die bleyffven alleyn in hoen convent, inde leden schande inde spytz genoch vanden quaden onwet-tenden volcke; inde wystten nyet wees bestoen, inde woeren ser bedroeft inde beschampt in hoen hertte, inde deden vast dat beystte dat sy konden off mochtten, inde hyelden hoen guttelicke by eyn te saemen myt cleynre weelden. Alsus stonde dit closterken vurs. nu ydel inde ledich sonder alleyn dysse twe erbaer mannen off broderen vurs., die woeren noch al alleyn doer bynnen.

Ten leysten, nyet ser langhe hyrnoe, so waes der guede pryor van Synte *Odylien-berghe*, der erste aenhever van diesser orden ser bedruckt inde ser bedruefft in synre hertten, dat diesse brueder vurs. sych alsus qualicke tyerden inde uyt inde ewech gelouppen waeren, inde dit closterken vurs. alsus ledich inde ydel stonde, alleyn mytten twe bruederen. Inde hee hadde dat ser noede dattet also ledich stoen solde inde

(1) Aan broeder Lodewijk volgde te Kinrode Pater Vranck die in 1484, en Pater Laurens van Bocholt die in 1496 en 1524, voorkomen. Zij bedienden de kapel.

onbewont van persoenen off luyden van honre orden, inde naem raet myt sommyghen gueden vrunden inde erbarighe mannen, die hee ser lieff hadde, inde die ouch hoem inde syne heylighe orden ser lyeff hadden, inde die ere der orden inde salighen voertganck ser gerne gesyen inde gehaet hedden. Inde (sy) bedachtten sych te saemen inde meynden, dat men eyn jouffvrouwen closter doervan macken solde. Die vrouwen solden sych baet behelppen inde wech koemen daen die mannen. Also waert diesse raet gesloetten, dat dit alsus guet syn solde oem die plaetssche wederoem ter eren te breynghen.

Also gynghe die guede pryor vurs. van stonden aan bynnen *Ruremunde*. Doer lach eyn erbaer susteren closter bynnen, vander feyl-susteren (1) van Synte Augustinus regel, geheytten in den *Bongart*, die die syecken off krancken visiteren off bystoen, die des noet hobben inde honre begeren. Daer hadde diesse guede, erbarighe prior vurs. eyne suster inde ser erbarighe maget in woenen, die aldoer eyn suster in waes, myt naemen suster Meynt *van Abroeck* (2). Inde myt die spraeck hee al heymelick inde gaeff hoer diessen raet inde synen opsaet inde begertte te kennen, inde so waet syne meynynghe inde vuernemen were, inde dat dit alsus syn wylle inde voernemen were. Inde vrachtde hoer so waet sy rede inde hyrtue sacht, inde off hee sych ouch op hoer wael solde durven verloetten, dit groet werck te bestoen, inde off sy hoem ouch wael solde wyllen volgen inde op diesse plaetssche te trecken, inde den heylighen orden vanden Heylighen Grave ons Heren aen nyeme, inde hoem helppe synen opsaet volbrenghen ter eren Gotz etc.

Die erbarige maget sprack ser wysselicke inde guttelicke tot hoeren ser lyeven broder alsus: Dat sy al bereyt syn wolde te doen ter eren Gotz inde der heyliger orden, dat

(1) Faliezusteren, gewijlde nonnen.
(2) Meynt verkorting van Clementia. Het feest van de heilige Clementia wordt gevierd den 21 October.

hee van hoer begerde, inde sy myt lyffve inde zeele gedoen konde. Doeraff der pryor ser verblyt waert, inde Got inde synre liever suster doervan danckende waes dat sy hoer so gutwyllen over gaeff, inde synen handen hoeren wylle stelde.

Inde terstont mytten selven (heft hy) dit der erbariger moder vanden selven convent geoppenbart inde te kennen gegeinde hoer oetmodelicke gebeden, oem orlof vuer syn suster vurs. inde ouch myt doorby oem noch twee ander susteren uyt hoeren huysse by syn suster, oem dit groette werck erlicke te bestoen inde wysselycke aen te setten, dattet gotelicke mocht begennen inde erlicke voert goen, ter eren Gotz; doer die lieve erbarige moder ser aff verslaghen waert inde bedroeft, also hoer huyss te ydelen inde der beyster susteren quyt te werden. Doch uyt gotlicker lyeffde oem eyn guet werck doen, doer ser voele guetz uyt koemen mochtte so heet sy dit guttelicke gekonsentert inde tue laetten goen, inde heyft hoen dry ersamyge susteren gegeven, te wetten myt naemen: die erste waes syn suster, Suster Meynt van *Abrock*, die ander hyet Suster Katheryn *van Bruggen*, die derde hyet Suster Katheryn *van Wert.*

Inde diesse dry erbarige mechtden hobben orloff genoemen van hoen lyeffve, erbarighe moder te *Ruremunde* in hoen closter, doer sy herttelicke noede aff scheden, inde syn alle dry den pryor vors. tot synen convent noe gevolget te Synte *Odilien-berghe* vurs. Inde doer synt ouch noch dry ander werltlicke mechtden by gekoemen, oem diesse heylige orden te ontfanghen inde ouch myt te trecken tot *Kynroede* vurs., oem aldoer Got te dyenen. Dyt beghyn off dat erste aenheven vanden ersten mechtden off jouffvrouwen dat hy in diessen landen is gesyen off geschyet, dat is erstwerff begoennen inde aengeheffven op Synte *Odylien berghe* vuers. op eynen heyligen sondach, te wetten op synte Dyonisius avent, dee due tertyt quam op eynen mondach (1), inden joer als men

(1) Den 8 October 1478.

screyff *dusent* CCCC *inde* LXXVIIJ. Due deden diesse dry erste mechtden inde geystelicke susteren vurs. hoen salige professie tot Synte *Odylien-berch* int closter, inde ontfynghen die heylige orden van Jherusalem, inde worden due Canonickynnen der heyliger orden des heylighen graffs ons lyeffs Heren. Inde die ander dry wertlicke mechtden vurs. woerden ouch mytten selven gecleyt myt dat habyt der heyliger Orden vurs. op denselven sondach. Myt grotter eren inde blytschappe gynge dat tue.

Inde due des anderen dachs op mondach, te wetten op Synte Dyonisius dach (werden sy) erlicke inde herlicke op waeghen gesat inde myt ser grotter eren tot *Kynroede* waert gevoert in dat desolaet closter, doer die mannen off brueder uyt verdwast woeren inde ewech gelouppen, sonder die twe brueder Her *Vranck* inde broder *Henriek*, so als ouch nu hy vurschreven steyt. Inde alsus so syn die erste jouffvrouwen van diesser heyliger orden erstwerff aengehaven inde begonnen op diessen heylighen Berch vurs., inde erstwerff due tot *Kynrode* gekoemen, inde hoen begyn aldoer begonnen. Inde due waert der vurs. broder *Vranck*, aldoer den susteren off jouffrouwen vurs, dye nu aldoer koemen woeren, tot eynen Pater inde bychtvader tue gevocht inde gesaet, inde bleyff due noch myt synen lekebroder vurs. aldoer in hoen convent off cloesterken, inde leyffde due te samen myt grotter vreden, inde grotter eren te samen myt malckanderen. Inde suster *Meynt* vurs. waert mater gesaet off geordinert over die susteren vurs., inde sy regerde ser erlicken inde gotelicken dat guet inde die susteren vurs.

Dat dat jouffvrouwen kloster tot Nuwerstat quam off began. Also nu diesse guede erbarighe mechtden vurs. tot *Kynrode* bleyffven sytten in rustte inde in erbarheden van ser gueden leven, also dat hoen guede naem inde fame hoens gueden levens lieppe off gynghe overal, al omme inde omme, inde alle guede mynsschen sych verblyden die van hoen horden

segghen; also dat mallicke syne kynder off dochteren begerden by hoen te stellen off te breynghen oem Got te dyenen; also dat sy ser tuenamen inde voert gynghen aen geystelicke inde tytlicker haeffven off guederen.

Also woeren due tertyt guede inde erbarighe luyden wonende, geystelick inde werltliek, bynnen der *Nuwerstat*, by *Myllen* off *Syttart*, die wyllighe horden inde vernoemen van den gueden inde erbarighen leven dyesser erbarigher kynder off susteren vurs. tot *Kynroede*, inde kreghen grotte mynne inde lyeffde tot dysser orden inde lyeffven mechtden vurs. Also dat sy opsatten inde begerden ouch eyn closterken te hobben off te maken by hoen in honre staet, inde diesser mechtden eynsdeyls inde die heylighe orden by hoen also te krighen off te hobben, oem honre grotter gracie inde afloeten wylle, die sy hobben inde ouch is te krighen off te verdyenen ter plaetsschen off steden doer sy wonen off closteren hobben.

Inde also syn diesse vurs. guede luyden off burger van der *Nuwerstat* vurs. totten erbarighen prior tot Synte *Odylien berghe* gegangen inde hoem hoen meynynghe off guede mynne inde grotté begertte te kennen gegeven, die sy hadden tot synre heylighen orden; doer dee guede pryor ser aff verblydt waes inde Got van Hemelryck inde hoen ser aff danckende waes, inde hoen dat gegeven inde gekonsentert heet.

Inde terstondt hyrnoe mytten selven, (so is) erffve inde plaetze bynnen der *Nuwerstaet* gecocht off gegolden, inde tymmer inde huysynghe doerop gestalt, inde due tot *Kyuroede* geganghen tot derre erbarige moder, suster *Meynt van Abrock*, die erste persoene vander dry susteren vurs., die den orden erstwerff ontfanghen hadden, inde hoer oetmodelicke gebeden oem IIIJ off V susteren, aldoe by hoen ter *Nuwerstat* te koemen, oem aldoer ter eren Gotz inde ouch mytter eren honre saliger orden vurs. aldoer by hoen eyn closter off convent te macken, inde Got den Here aldoer te dyenen.

Doeraff die salighe moder vurs., ouch ser verblyt wart, dat hoer heylige orden inde persoenen der orden vermeret mochtten werden, inde heyft dat guttelicke gekonsentert, inde V off VJ susteren uyt hoeren huysse off convent vurs. gegeven, doeraff die moder ouch waes eyn vanden dry susteren vurs. die erstwerff die heylighe orden aennoemen inde ontfynghen, also hy ál vorschreven steyt.

Inde ser kortz hyr noe so is diesse moder suster Katheryn *van Wert* getoeghen totter *Nuwerstat* vurs. oem aldoer ter eren Gotz eyn closter aen te heyffven off te begynnen, also die guede luyden van der *Nuwerstat* dat begert hadden. Inde dit is alsus geschiet off tuegegangheu als men screyff: *Dusent* CCCC *inde* LXXXVJ.

Also hadde dit closterken ter *Nuwerstaet* syn erste aenheven off begyn. Inde der erste Pater den sy hadden waes eyn guet, erbarige broder uytten closter van Synte *Odilienberghe* vurs., myt naemen geheytten broder *Peter.* Inde hee inde die erbarige moder vurs., suster Katheryn *van Wert* regerden dat sympel closterken te *Nuwerstaet* te saemen ser erlicke inde gotlicke, die wylle tytz dat sy beyden leyffden, inde ontfynghen voele guede mechtden inde gueder luyden kynder by hoen, inde wonnen hoen broet vromelicke, inde leyffden gotlicken, inde hedden aldoer ser wael gelegen, ryck inde salych worden, hedden die landen payss inde vrede moeghen hobben, inde die plaetssche sunderlynghen doer sy nu wonden.

Alsus hobt ghyr nu gehoert so wye diesse jouffrouwen erstwerff te *Nuwerstat* vurs. koemen syn. Inde noch hyrnoe, so suldt ghyr veynden beschreyffven inde hoeren so wy sy ouch wederoem van danne koemen syn.

Dat closter tot Gersten (1). Hyrnoe nyet langhen tyt, so is geweyst eyn guet, ryck, erbaer hoeffman, eyn Joncker, myt

---

(1) Gartzen-S[ti] Antonii, in de gemeente Entzen bij Euskirchen. Dit kloosterken, bevattende cellen voor drie nonnen, werd gesticht in 1352 door Emmerick van Gartzen en diens huisvrouw Eva. In 1474 beproefde Hubert van Gertzen ge-

naemen geheytten Joncker *Wynant van Gerstten*, woenende boeven *Duyren* inden lande van Guylick, by *Solp* inde ouch by *Veyenhoeven*. Inde hee hadde recht vuer syn sloet, doe hee op woende, bennen synen graffven oem syn sloet off huyss, liggen eyn capelle off kyrckxken gewyt in Synte Anthonys ere, inde doeraen off neven eyn cluysse, doerin dat wonden eyn begyne myt IIIJ[off V susteren, inde dynden Got in sympelheyt, inde leyffden der elmoessen van Joncker Wynans huyss inde van *Veyenhoeffve*, dat sloet, inde woeren guede, sympele kynder.

Alsus so horde off so vernaem diesse joncker Wynant vurs. van der werdicheyt diesser heyliger orden des Heyligen Graffs ons leyffs Heren tot Jherusalem inde van honnen grotten affloeten die sy hoebben, inde die syn, ter plaetsschen doer sy woenen off hoen closters hoebben; inde kreych den gueden, erbarigen pryor vurs. van Synte *Odily-berghe* by hoem ser vrundelicke, oem aldoer by hoem, in syne capelle veur syn sloet diesse heylighe orden te krighen, inde die moder inder cluyssen myt hoeren kinderen den heyligen orden vanden heyligen Grave ons Heren te geven, inde aen te nemen ter eren Gotz. Dat wyllich hoen beyden ser wael bevyle off guet docht te syn.

Inde dit gynge al tue, inde die guede, alde moeder inder cluyssen myt hoeren mechtden inde kinderen ontfynghen den heylighen orden vurs., inde deden alle te saemen hoen salighe professie, also dat behoerende is. Mer also en konde off so en wyst diesse alde myt hoeren kynderen vurs. die gewonheyt, ordinancie, manyere, getyden inde statuten nyet der H. Orden vurs., die sy nu ontfanghen hadden. Also trost

---

noemd Sinzenich vergeefsch de nonnen te verzetten door moniken van den derden regel des H. Franciscus. Ook de poging van Wijnand van Gertzen wilde niet lukken. Een paar eeuwen later vinden wij het klooster St Antonius Gartzen bewoond door nonnen der orde van Premonstreit. Tegenwoordig is het een pachthoef. Zie, *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein*, tome I p. 162.

sy due der guede pryor vurs., inde sacht hoer dat sy te vreden weren inde verduldich, hee solde hoer seynden erbarige mechtden vanden orden, inde die solden by hoen koemen, inde hoen alle deynghen lieren inde zeggen des hoen van noede syn solde.

Inde dyt is alsus geschiet. Inde der pryor vurs. is tot *Kynrode* koemen inde heyft aldoer due tertyt ghenoemen, den gueden alden pater *Vranck* vurs. inde die guede erbarighe moder, suster *Meynt* vurs., inde die due myt noch IIIJ off V susteren te saemen gesant totten *Gerstten* by diesse moder inde susteren vurs., doer sy ser wylle koemen waeren inde blydelicke ontfanghen worden, inde lerden aldoer den gueden kynderen hoen manyeren der heyligen orden vurs.

Inde due mytten selven, als die erbarige Pater inde Moder vurs. van *Kynroede* alsus uytgenoemen inde ewech waeren, so stelde off satte der pryor vurs. te *Kynrode* wederoem int closter eynen Pater off broder van synen closter myt naeme broder *Lauerens*, inde eyne ander suster uytten selven closter vurs. tot eyne Mater. Inde die regerden voertaen dat closter te *Kynrode* vurs. ser erlicken inde wysselicken, alst noch hy nae wael blycken inde luyden sal.

Inde dat dyt alsus gescheyt is off tuegeganghen dat dee Pater inde Mater van *Kynroede*, alsus van *Kynroede* ter *Gersten* koemen (syn) inde aldoer begonnen te regeren, also nu vorscreven steyt, dat is geschiet off tue geganghen inden joer als men screyff *dusent* CCCC inde XC.

Nu hobt ghyr gehoert so wye diesse erwerdighe inde ser heylighe orden inde bruders en susteren erstwerff op koemen inde begonnen syn hyr in diessen landden, inde sunderlynghe (wy) diesse jouffvrouwen off susteren van disser Heyliger orden vurs. diesse dry ersten cloesterken off conventen erstwerff begreppen hobben inde doeraen off doerop koemen syn te woenen, oem Got doerop te deynen inde diesse

heyligen orden te vermerderen off bekant te maken onder alle guede kersten mynsschen van gueden herttcn.

Nu wyllet doch ouch eyn luttel voert aen hyr noe hoeren inde verstoen, so wye diesse dry closter vurs., doer diesse jouffvrouwen off susteren vurs. hoen erste begyn op ghenoemen hadden, inde aldoer op gewoent hadden; inde men ghemeynt hadde dattet ommer eyn ewych inde vaest werck solde bleyffven inde geweyst hobbe, inde nochtant allet te nyetten koemen is, inde egheyn van diessen dry plaetschen volherdende is gebleyffven noch stantvastych, mer alle dry verganghen inde te nytten koemen syn. Inde die susteren, alle dry partyen, doeraff getoeghen syn, inde andere plaetschen gesocht, doer sy op getoeghen syn mytter wonynghen, inde noch op woenen so het schynt.

Nu suldyr voertaen hyr noe hoeren inde wetten, so wy die joukvrouwen off susteren van *Kynroede* vurs. opgebroecken syn inde hoen closter inde kyrcke te *Kynroede* achtter geloetten hobben, inde tot *Eyck* bynnen koemen syn, doer sy nu noch syn inde woenen.

So sult ghy wetten, dat inden joer ons leyffven Heren gebuert, als men screyfft dusent IIIJ inde XCV die groette ongenuchdte inde last inde verdreyt noch allet hyr in diessen landen waes, inde die gartze boeffven, dyeff inde morder inde alle andere boessewychten in schoede boeffven uyt allen landen alsus die Heren inde steden in diessen landem nyet en straeffden, noch en korrigerden; inde dat alle boeffven Jonckeren waeren, inde den armen luyden kwelden geystelicke inde werltlycke, die op den landen loeghen, inde egheyn beschuytheyt off sterckheyt en hadden; inde dat die boeffven dach inde nacht alomme lieppen vanden eynen tot ten anderen, inde deden allet dat sy wolden, inde drucktden die arme luyden jemerlicken dat hoen ave, dat sy nyet gerne en goeffven, dat noemen sy den armen in cloesteren in andere huyssen.

Inde die closter hadden me lydens en verdreytz myt diessen quaden boeffven inde boessen mynsschen daen ander luydden. Also heet due aengesyen die guede inde ersamyghe Pater, myt naemen Her *Lauwerens*, eyn Here off broder van Synte *Odylien berghe* inde aldoer Pater der susteren vurs., inde die erbarighe maget suster Heylwych *van Sotterbeyck*, due tertyt Mater der susteren des convents vurs.; inde sy waes die anderde Mater des selven Gotzhuyss vurs. tot *Kynroede*. Inde die Pater vurs., dat eyn ser guet practicyn waes inde sych wael konde behelppen, heet aengesyen inde ghemyrckt mytter moder vurs. inde ouch myt allen honnen anderen lyeffven ghemeynen susteren des closters vurs. den ser grotten swaeren last inde koest den sy hadden inde lyden moestten vruch inde spaede, inde dat grotte overlouppen dach inde nacht van diessen snoeden inde arghen ontschemelen boeffven; inde dat sy aldoer ser sorgelicke inde qualicke soetten inde nyet wael en soetten.

Also mytten korsten, so heyft hoem diese Pater vurs. ser vrundelicke inde irlicke mytten gueden burgeren bynnen der staet van *Eyck* (1) inde mit hulppen der gueder vrunden ten laetsten orloff inde consent vander staet, burgemeyster, raet inde geswoeren (gekreghen oem) eyn erffve off plaetssche doer bynnen by hoen te gelden off te kryghen inde syn closter van *Kynroede* myt synen lyeffven mechtden aldoer by hoen in te breynghen inde by hoen te woenen. Also so syn sy allen te *Kynroede* ser blyde geweyst inde (hobben) allet affgebroecken inde myt ghenoemen, sonder alleyn die capelle mytten gewyden altoeren inde kerckhoeff, dat bleyff alleyn doer stoen (2).

Also hobt ghyr nu gehoert so wy die jouffrouwen off susteren van *Kynroede* hoen plaetsche off closter tot *Kynroede*

(1) Maeseyck.
(2) Wij geven het akkoord der nonnen met de bewoners van Kynrode over deze zaak hierna als bijlage.

geloetten hobben, inde te *Eyck* bynnen gekoemen syn inde nu aldoer woenen inde ser herlycke inde erlicke in geystelicke inde ouch in tyttelicke voertgoen, inde ser ryck (syn) inde in gueder erlicker fame onder alle guede erbarighen luyden. Got hobs loeff inde wylt hoen langhe stede halden ter eren Gotz.

Ten tweden salmen wetten wy dat closter off convent, datter *Nuwerstat* by Sittart erst vurgynghe mer nyet vergangen, van dannen opgebroecken mytter wonynghen inde doervan opvoeren inde toeghen bennen der staet *Luydick*, doer sy noch woenen. Inde ten ersten so suldt ghyr die saeke off rede wetten, so woeroem sy also hoen aenbegonnen convent off closter lyetten inde vandannen toeghen.

Inden joer ons lieffs Heren geburt als men screyff *dusent* CCCC *inde* XCVJ, so syn al te ser grotte orloeghen inde ongenuchtten geweyst inden landen van Gelre myttlen hertoch van Cleyffve; also dat die platte lande inde schemel huyssluyden die buytten den stercken off vasten bemuyrden steden woenden, altemoel aen beyden syden alte jemerlicken ser verdoerffven inde te schande woerden. Also dat die *Nuwerstaet* vurs. inde die guede erbarighe luytghen, die doer bynnen woenden, groetten last inde schaeden leden, inde altemoel jemerlicke verdoerffven woerden, inde decke gewonnen inde wederoem gewonnen woerden, die eyne partye nu die andere partye daen, want die arme Nuwerstaet Gelress waes off den lande van Gelre tue behordt.

Alles dit nu sach inde aenmyrcktde die erbarighe Moder, myt naemen geheyttlen suster Johanna *Schaetz* (1). Sy waes erst in voerleden tyden off joeren gewest eyn suster in dat besloetten susteren closter van *Hasselt*, vanden derder regulen Francisci, inde sy waes eyn vanden susteren vander observantenpartie, inde die capiteynstersse doeraff die dat lelicke

(1) In 1515 woonde eene familie *Schatz* in het dorp *Steyvoort* bij Hasselt. Leen *Schatz* bezat er in dat jaar verscheidene stukken loonsche goederen, die haar vader Willem Schatz gekocht had.

spiel inde grotte rumoer inde ongenuchtde halp maken tusschen die Observanten (die) hoen visiterders terre tyt woeren, inde hoen erbaren Pater, broder *Mathys;* inde die moder myt hoen, mytten alsten susteren doer binnen, der meyste houppe, die hylden myt honnen erbarighen Pater vurs., inde en wolden also nyet lyden noch gestaeden vanden Observantten, al woeren sy hoen visiterders; (so verre) dat sy also honne gueden erbaryghen Pater vurs. verdrucken, verdryffven inde alte kort doen myt menygherhande groetter onwettende hoverdiën, die sy aldoer vuernaemen inde voert stelden. Also dat sy in twe partien quaemen, inde dat doer ser qualicken in stonde, inde ser grotte onvrede inde quaet verdrach in waes; want sy alle weghen eyne ser gueden naeme inde fame gehaet hadden inde kynder van gueden leven ploeghen te syn.

Inde nu so en dochtten hon deynghen nyet met allen, overmytz den grotten twist, kyff, haet inde nyt die doer onder hoen waes. Got herbarmps. Inde dit duyrde mer daen IIIJ joer lanck, inde der buscop van Luydick inde alle syne wysse Heren inde meysters die en konden dit nyet gemyddelen noch ten paysse gebreynghen. Sy deyngden, sy pleyden ser strengelycken teghen eyn, inde verdeden groet gelt inde guet myt pleytten off deynghen; also dat ich due selver den gueden Pater vurs. horde seggen inde beclaghen, dat hoem off synre partie dat hedde gekost inde geschaet mer dan dry dusent gulden swoers gelts er dat eyn eynde naem, inde sy der Observanten, honne visiterders, quyt mochtten syn.

Alsus myt kortten worden, so waert due eyn raet gesocht, inde eyn vont gevonden dat sy gescheyden inde gedeylt worden. Die observantten-partie doer diesse *Johene Scaetz* vurs. die belhengeresse aff waes, die lietten hoen erbaer schoene closter te *Hasselt* uyt grotten lieffden inde mynnen die sy totten den brurkens die observanten hadden, inde men lyet hoen neymen gereyt inde erffguet, eynre ellicken suster, dat

sy aldoer bracht hadden, inde toeghen due also te saemen mytten houppe tot *Luydick* bynnen in eyn closter, dat den Reguleren vurmals tue plach te behoeren, inde doer sy in plaghen te woenen, die nu buytten Ludick woenen opder Maessen te Synte Lenartz (1).

Die vercochtden dit closter dat men heet *Ten Bonefanten* den susteren vurs., inde die vercochtlent off vermangeldent terstont mytten selven aen die Cellebroeders, inde kreghen hoen cloester doervuer dat geleghen waes by synte Pauwelscloster tot Luydicke. Inde doer toch diesse Jenne *Scaetz* vurs. due in, myt hoeren uytgeleyden geckynnen, susteren meyn ich, van Hasselt. Inde due mytten selven quam hoen due die aller swarste boetscappe van allen; alsdat due aldoer in hoen cloester, daer sy nu in koemen woeren, egheyn observant syne naesse stecken en mocht, noch den susteren mer tue sprecken, inde myt eyn doer buytten moesten blyffven, inde der susteren-closter, beyde te samen, nu moesten quyt syn. Och dat waes nu hyr onder diessen geckynnen jamer boeven jaemer in hoen hertte.

Inde due woerden sy onder die Cruytsbroderen bynnen Luydicke gesaet, inde dat mosten due hoen visiterrer syn, doer sy ser noede tue quamen. Inde due koeren sy mytten selven diesse Johanna *Scatz* vurs. tot eynre Moder, doer sy al hemelicken in hoer hertte ser verblyt aff waes, dat sy nu eyns doertue koemen waes, dat sy langhen tyt gesocht inde ser begert hadde. Want dat erste speel te *Hasselt* uyt hoer dat meystendeyl quam, inde syn begyn inde orspronck doeruyt ghenoemen hadde dat sy die visiterders vurs. te *Hasselt* moder maken wolden, ondancks den stemmen off susteren doer bynnen.

Alsus so bleyffven diesse susteren vurs. nu sytten myt honre lyever Moder Jennen vurs. Inde due sy nu moder

(1) Zie hierover ad Annum 1483.

waes so thount sych due erst dat in hoer waes; also men seyt by eyn bywoert: *Honores mutant mores.* Die ere verwandelt die sieden. Sy waert ser straff over die susteren inde wolde alle deynck alleyn noe hoeren houffde uyt rychtten, inde lyet hoer vuer stoen dat sy dat wyste van hoen allen waes. Hyrin kreghen due alle die guede ander susteren eyn groet myshaeghen, inde als die visitacie quam so satten sy diesse Jennen vurs. aff, ende eyne andere in die staet; doer diesse Jenne vurs. due ser onlydsaem inde thornych oem waes inde ser qualicken te vreden al heymelicke in hoer selven, inde konde sych doe aldoer nyet wael mer geleyden.

Inde (sy) vernaem due all heymelicke, so wy dat die guede erbarighe moder ter *Nuwerstat*, suster Katheryn *van Wert* gestorffven waes, inde dat die guede kynder off susterken aldoer noch sonder moder saetten, inde kreych orloeff in hoer closter, inde lyeppe van stonde sonder merren, tot Synte *Odylien-berghe* totten gueden pryor vurs., inde geberde ser heylichlycke off sy den heylighen orden des heylighen Graffs lyeff hedde gehaet, inde doeroem aldoer koemen waes, inde doeroem boet, inde denen ser begerde.

Die guede pryor oemdat sy meysterlicke konde sprecken waes balde verwonnen, inde gaeff hoer den orden inde satte sy due mytten selven ter *Nuwerstaet*, in dat closterken vurs. van synre orden, inde macktde sy due ouch moder boven hoen allen. Inde due sy sach dat sy wederoem tottet regiment koemen mocht inde verhaeffven, so vergaet sy due synte Franciscus mytten Observantten, die sy ser lyeff scheyn te hobben due sy noch al op hon hope hadde dat sy groet inde verhaeffven solde moeghen werden.

Alsus is diesse Jenne *Schaets* vurs. aen diesse guede, sympel, jonghe susteren ter *Nuwerstaet* koemen inde aldoer Mater geworden. Als nu diesse Jenne *Scaetz* vurs. aensach inde myrcktde die grotte ververlicke orloeghen die woeren

inde op stonden inde gestaelt woeren te koemen over dat guede lant van Gelre; inde die *Nuwestat*, doer sy noe wonden myt hoeren lyeven kynderen, eyn ser ongeluckyghe plaetz waes inde nyet sterck, want heet waes so decke gewonnen, inde muyrren inde portten te broecken. Inde want sy eyn ser cloecke, schalck wyff waes, inde ouch die gestalt inde gelegenheyt tot Luydick wael wyst vanden Cellebruederen, die due tertyt dat closter vurs., *Ten Bonifanten* hadden vuer hoen closter, by Synt Pauwels, also nu ouch al vurs. steyt, inde dat hoen deynghen, leven inde regement nyet voel en docht, inde dattet boeffven woeren die doer woenden, inde by tyde van orloeghe al verbystert woeren, inde mer alleyn IIIJ broeders noch doerin woeren off wonden; so quam tot hoen diesse Moder myt subtylicheyden inde ouch andere vrunden van besyden, die al heymelicke op gemaeckt woeren aen dyesse IIIJ cellebroders myt schoenen worden, myt gelde, myt gyfflen, myt grotter behendicheyt, dat sy hoen schoen kostelicke closter vercochtten, vertyeghen inde overgoeffven moder Jennen vurs., inde terstont doeruyt toeghen inde hoer doer bynnen laetende.

Inde Jenne geynghe ser haest terugge wederoem te huyswaert, inde gepackt, gesackt inde allet vercocht, dat sy doer nyet dragen off gevoeren en konden. Inde also (syn sy) myt lyff inde myt zeele inde allet dat sy hadden inde myt hoen nyemen mochtten, inde myt allen hoeren lyeven kynderen, also tot Luydick in getoeghen, inde in hoen nuwe closter geganghen, inde sych ser erlicke in wysselecke inde wael getyert, inde alsus die arme *Nuwe-staet* gelaetten inde begeven, inde syn alsus tot Luydicke in gekoemen, inde sytten nu in grotten rustten inde vreden, sonder sorghe. Inde dat sy nu hobben dat is hoen. Inde alsus synt sy van der *Nuwerstaet* gekoemen bynnen der staet Luytgen, so als nu hy vurschreven steyt, als men schreyff die joeren ons Heren geburte *dusent* IIIJ^c inde XCVJ.

Nu sult ir noch eyn luttel voert hoeren inde wetten, so waen die derde partye off geselscappe (myt) die erste Moder, suster *Meynt* vurs., die nu tot *Synte Anthonis Gersten* wonden, boeven Duyren, vuer dat sloet vuers. ouch op gebroecken syn, inde gekoemen tot *Henegouwe*, by Hasselt, dat hoen erste begyn off fundacie is geweyst, doer sy alle te samen vrouwen inde mannen uyt gespruyt inde koemen syn.

So is te wetten, also diesse lyeffve erberige maget Moder *Meynt* vurs. alsus ter *Gersten* aen die capelle inder cluyssen ser eynghe inde benauwet sotte vuer dat sloet des gueden Jonckeren vurs. daer sy ser lieffgetael waren inde wael ghemynt van arm inde ryck. Mer och lassy! Het waes eyn quade plaetz off stede vur vrouwen oem eyn besloetten cloester te hobben, want sy laghen bynnen der burch-graeffven, inde en mochtten hoen plaetssche nyet wyder noch grotter macken, also dat sy cleyn bereyff van bynnen hadden. Inde dat noch sworre inde leystiger waes vuer vrouwen inde sunderlynghe vuer erbare inde schemel mechtden, dat waes dit: sy en konden noch en mochtten eynen voet nyet buyten daxs setten, off sy en woerden oversyen inde overgapt van den Burch, boven van allen vynsteren. Inde dat waes hoen ser swoer, verdrytelick inde lestich. Inde noch mer. Hoen Pater mocht hoen nimmermer mysse gelesen vur XI off XIJ uyren, inde so waest alletyt XIJ uyren er die mysse uyt mocht syn. Inde dat waes ser verdrytlicke vuer die sycken inde ouch die jonghe susterken; want jonghe luyden etten gern vruch. Inde balde doernoe alsus woerden sy des al te ser moede, inde hoen verdroetz ser, alsus benauwet te syn, inde alsus eynghe te sytten.

Inde dyt waes die sake doeroeme sy orloeff naemen van honnen Joncker vurs., die sy ser noede wolde laetten trecken off orloeff geven, al moest syn. Inde sy lyetten hoem syn kercke inde cluysse, die sy nochtant ser gebettert hadden in tymmeragie inde andere deynghe, inde dancktden

hoem ser, inde noement al myt hoen ewech dat hoen tuebehorde inde dat hoen was; inde synt alsus nu mytten houppe inde mytter wonynghen gekoemen op hoen erste erffve off patrimonium vurs. te *Henegouwe*, by Hasselt, des ersten sondachs inden vastten geheytten *Dominica invocavit*, dee due quam op synte Peters avent *Cathedra* (1), inde die ander partie des anderen dachs des mondach op Synte Peterss dach *Cathedra* vurs., als men screyff die joeren der gebuertte onss Heren XV^c inde VIJ.

Item, der erste Pater, myt naeme geheytten broder Joest van *Lyroep*, dee die susteren boeven vurs. erstwerff vander *Gersten* tot *Henegouwe* bracht, inde aldoer erstwerff begaen mytten vrouwen, is nu gestorffven A° XV^c inde IX, op vridach, op synte Praxtelen dach, inde begraeven op satersdach, op synte Maria Magdalenen avent.

Alsus is nu diesse werdighe plaetz tot *Henegouwe* verwandelt tot vrouwenpersoenen, die so menych joer lanck hadde geordynert geweyst tot mannen, oem aldoer Got den Here te dyenen. Mer by ongelucke inde rauspoet van quaden tyden van orloeghen, die dyckwyle in dyessen landen syn off geschieden inde ouch by quaden rigement, dat sy verre van honnen oversten prelaetten saetten, inde selden off nummer gevysetert noch gestroeft en worden, inde ouch God der Her luttel ontsaeghen, so ist alsus byster aldoer tue gegangen. Got ontfarms!

Inde nu heet men hoeppe inde ser guet betrouwen in die guetheyt Gotz inde in die erbarheyt diesser erbarigher Moder vurs. myt hoeren lyeven kynderen inde salighen mechtden, die nu doerop koemen syn inde aldoer gestalt off gesaet van hoenen erbarigen prelaet off oversten vurs., den pryoer van Synte *Odylien berghe*, eyn aenheffver off erste begynner der heyliger orden vurs., die reformacie heyft gesocht inde ge-

(1) Den 21 Februarij 1507.

halden, inde nu oem synre groetten duchtden inde mynnen wylle, die hee heet gehat tot synre heyligher orden inde saligher reformacie inde guede vastte disciplyne te hobben off te halden in allen synen conventen off closteren, mannen inde vrouwen, die hee in synen tyden inde joeren ghemackt, begreppen, begonnen, aenghenoemen inde gefondert heet, alst wael blyckt off schynt alomme inde omme in diessen Nyederlanden. So waes hee der pryor vurs. den aenhever der reformacie der heyliger orden vurs. inde gemaeckt Generael inde Overste boeven alle diesse noe volghende cloesteren, mannen inde vrouwen hyrnoe bescreffven:

Henegouwe. Als inden ersten *Henegouwe* vurs., dat der heyligen orden mennych joer vuer synre tyt tue behoert heet. Also nu hyr vuren steyt, dat die Heren off brueder der orden erstwerff doeraen inde daerop quamen als men screyff dusent CCC inde XIJ.

Aken. Item tot *Aken* inder staet, die kyrcke off capelle geheytten tot Synte Lenartz, quam hoen ouch myt *Henegouwe*, int joer ons Heren vurs. vanden selven Here inde ryddere dee hoen Henegouwe gaeff, also vurschreven steyt.

Byrbeyck. Item te *Byrbeick*, by Loeven, die capelle off kyrcke, doer synte Merten, der heylige buscop patroen in is, myt synen rentten inde guede doeroem lyggende. Ouch al (geschoncken) van dyssen selven Here inde Ryddere vurs.

Otterslade. Item die capelle van *Otterslade*, by *Wellen*, myt haeren reyntten inde tuehoryoghe, al van diessen selven Here off ryddere vurs.

Wemmertynghe. Item die capelle off gotzhuyss, ser noe by *Henegouwe* geleghen, doer onsse sutte vrouwe Maria patronersse in is, inde besocht wordet van gueden mynsschen (des dorps) geheytten *Weymmertynghen.* Ouch al van diessen Here off Ryddere vurs. (geschoncken). Got vergeyffve hoem alle syn sonden; hee beweyss wael in synen wercken, dat

hee diesse ser heylighe orden vurs. ser lieff inde wert hoebben moest, in synen wercken inde leven.

Odylyenberghe. Item hyrnoe als men screyff *dusent* IIIJ inde LXV, so is die ser heylighe plaetssche inde heylighen Berch, myt der schonre kyrcken tot synte *Odilienberghe*, by Ruremunde, tot diesser orden koemen, overmytz gracie van Got inde hulppe van dissen jonghen clerck, nomols prister inde nu Generael, also nu hy vurschreven steyt.

Kynroede. Item hyrnoe nyet langhen tyt, als Berghe begonnen waes, inde ser wael besat myt gueden bruederen, so waert dat erste manscloster uyt Synte Odilien, tot *Kynroede* gesant, inde aldoer eyn ser fyn, cleyn convent begonnen inde gemackt, also hy ouch nu vurs. steyt, inden joere ons Heren LXVIIJ. Mer sy en stonden nyet langher dan IIIJ joer in gueden regement. Got erbarmps.

Hyrnoe ser kortten tyde, als men screyff *dusent* IIIJ[c] *inde* LXXVIIJ, so begreyppe dit derselve pryor, myt naemen broder *Lodowycus*, dee erstwerff van Synte *Odylien-berghe* tot *Kynrode* koemen waes, inde dat closterken vors. ser herlicke inde erlicken erstwerff aenhoeff inde began; al quampt qualicken, hee waes nochtant alle tyt geheytten eyn erbaer suver maen van gueden reynen leven. Mer hee waes deselve broder inde prister due hee noch pryor tot *Kynroede* waes, der aldoer eyns tot eynen tyt stonde aen den altoer inde dede dat ampt der heyligher myssen, inde quam also verre dat hee *corpus dominicum*, ons Heren licham sumeren off ontfanghen solde, inde dat heylighe Sacrament in de hant hadde inde inden mont steken solde, och lassy! so wart dat heylige Sacrament, dat licham ons Heren, also jemerlicken bloeden, schoen roet bloet inden corporael, den die Jouffrouwen off susteren, die te *Eyck* bynnen van *Kynroede* getoghen syn, also vurscreven steyt, noch huyden in diessen daghen by hoen hobben inde halden in grotten werden, by dat H. Sacrament, in honre

kyrcke. Den sy des gunnen, den loetten sy diessen bebloeden corporael wael syen.

Disser droppelen bloetz, so cleyn so groet, is wael omtrent tusschen XXIJ off XXIIJ. Ich en waes nye also koene noch sterck van hertten, al hobbe ich ten deicke gesyen inde ouch leyder in mynre hant gehaet, dat ich dat getal der droppelen bloetz in diessen corporael vurs. hedde durren tellen.

Mer leyder terstont hyrnoe, nyet langhen tyt so begont in dat closter vurs. onder die bruders, pristers inde leycken, qualicke te vaeren. Sy en ontsaeghen honnen pryor nyet me; mallick wolde meyster syn; die discipline vergynck; sy lieppen ten leyste allen uyt, hyr inde doer, doer sy wolden, inde het voer al qualicken doer bynnen. Inde doer en bleyff nyemantz in, daen alleyn eyn prister inde eyn leyckebroder, also vurscreven steyt, totter tyt tue dat die jouffrouwen off susteren ten laetzten by hoen quaemen, also alst vurscreven steyt. Soe woerom dit alsus doer quam, off Got der Here dit alsus doer lyet geschyeden dissen gueden maenne vurs., in dit closter vurs., dat is alleyne Got bekant.

Caster. Nu wederoem te koemen op onsse erste materie, so lach eyne ser schoene kercke, off capelle alleyne op eynen berch, in eyn ser schoene koerenvelt, alomme eyn luttel huyssen doerby, inden lande van Guylick, by *Caster* off *Grevenbrock*, die aldoer getymmert inde gefundert waes in Synte Lenartz ere, doer hee ser besocht inde geërt waert, also wyt lyeffden der hoefflluyden inde ander guede luyden die doer oemtrent wonende waren inde macht off gehoer te seggen hadden tot diesser kercken. So hobben sy uyt lyeffden, dee sy tot diesser heyligen orden gehaet hobben inde oem honre groetten gracie inde affloet wyllen, die diesse heyligen orden heet, doer sy conventten hobben inde wonachtich syn, — so hobben sy den gueden pryor vurs. van Synte *Odylienberghe* by hoen ontboeden, inde hoen schoene steynen

kyrcke, myt allen den schoenen erffgueden, die doeroem loeghen, inde der Kapelle off kercken tue behorden, den pryor vurs. inde synre orden vurs. guttelicke overgegeven.

Inde terstont mytten selven so heyft diesse guede pryoer vurs. dissen selven Pater van *Kynrode*, broder Ludovycus vurs., dee *Kynroede* erstwerff begonnen hadde inde doert ouch by ondergegoen inde verdoerffven waes, alhyr op dysser plaetsschen inde aen diesser capellen gesaet inde doer pryor ghémackt, oem diesse plaetssche inde kyrcke te verheyssen inde in eren te halden inde aldoer eyn fyn, erbaer closter aen te heffven off te begynnen ter eren Gotz inde ter eren der heylighen orden des heylighen graffs van Jherusalem. Het wylliche (hee) ouch aen ghenoemen heet inde sych aldoer ser erlicke gehalden inde wael gequetten aen geystelicke inde ouch in tyttelicke, inde eyn schoen cloester aldoer gebuwet, inde voele erffguetz aldoer oem gegolden inde doer aen bracht, inde voele guede broders myt hoem gehaet, oem aldoer Got te dyenen nacht inde dach, also dat behorlicken is. Want hee waes allewege gehalden off geacht vuer eynen gueden, erbaryghen, verstendighen broder inde Got vurchtende. Inde hyroem so waert hee hyr gesaet inde ordynert oem dyt closter aen te heyffven inde op te breynghen also hee ouch allet gedoen heet.

Nu wyllet doch noch eyn luttel hoeren van diessen selven prior vurs. broder Ludowycus, want heet is hoerens wert, al isset jemerlicken te hoeren. Got ontfarmps.

Nu als diesse guede pryor, broder Ludovicus vurs., pryor inde pater waes des derden closters vurs. te synte Lenartz vurs., inde nu hadde aldoer gewont voele joeren, inde langhen tyt dat selve closter vurs. aengehaeffven inde begonnen hadde, inde ser erbarlicken geleyfft inde guet regement gehalden, inde scarppe discipline onder synen moncken, inde (sy) ryck inde sálich waeren geworden aenden ertsschen gueden, inde wael stonden ter gueder inde erbarigher fame

onder geystelicken inde werltlicken luyden; inde alst nu koemen is inden joer der saligher geburtte ons Heren als men screyff XV[c] inde VJ, so heyfft diesse pryor vurs. gestanden in syn cloester vurs. anden altoer, op Synte Panthaleons-dach des heylighen mertelers (1), inde heyft aldoer gedoen dat ambacht der heyliger myssen, inde is also verre koemen, dat hee dat heylighe Sacrament, Gotz licham sumert off ontfanghen hadde, inde dat coopert off dexelken vanden kelcke dede, oem te nutten off te ontfanghen dat duyrbaer bloet ons Heren Jhesu Christi; dat men sacht dat due mytten selve due der kelck ontdeyckt waes, so sloege als eyn vlamme vuyrs op uytten kellick. Doervan diesse arme prior so ser ververt waert, inde due inden kellick sach dat broet, water inde wyn al verkert inde verwandelt in schoenen roeden vleyssch inde bloede. Inde dat bleyff also verwandelt stoende sonder vergoen. Also dat mennych groet gelert maen inde andere luyden, edel inde onedel, doer quaemen inde besoeghen dit wonderwerck inde schoen myrackel. Inde due waert diesse pryor aff gesaet van synen offyciën inde eyn ander in syne stede (gestelt). Mer woeroem dit quam off geschiede diessen selven (Pater) noch anderwerff, dit is Got bekant.

Kynroede. Hyrnoe terstont nyet langhe so waert dat verdoerffven closter tot *Kynroede* verwandelt tot eyn vrouwen-closter; inde so quamen die erste vrouwen-persoenen doerop, als men screyff M. IIIJ[c] inde LXXVIIJ, also ouch hyr vuer gescreffven steyt.

Culenborch. Hyrnoe nyet langhe, als men screyff die joeren M. IIIJ[c] inde .... (1), so begaen ouch erstwerff benyeden inden lande dat closter off convent te *Culenborch*, dat van aldertyt honre heyligher orden tue plach te gehoe-

(1) Den 27 Julij 1506.
(2) De rest van het jaartal is niet ingevuld.

ren, inde bynoe altemoel vergetten inde verganghen, waes geweyst. Inde by diessen gueden, erbarighen prior vurswaert het vonden inde wederoem reformert.

Nuwerstat. Hyrnoe als men screyff dusent IIIJ^c inde LXXXVI, so begaen dat andere jouffrouwen-closter ter *Nuwer-staet*, by Sittart, dat nyet langhe en stonde off en duyrde; also als ouch hyr voer gescreyffven steyt.

Ter Gersten. Hyrnoe nyet langhe als men screyff dusent IIIJ^c inde XC, so begaen dat derde jouffrouwen closter ter *Gersten*, boeven Duyren, dat ouch nyet langhe en stonde off en duyrde, also ouch hyr vurs. steyt.

Oeyem. Hyrnoe nyt langhe, als men screyff die joeren ons Heren M. IIIJ^c ende .... (1) so begaen erstwerff dat closter inden lande van Cleyff, geheytten *Oeyem*, dat in vuerleden tyden eyn regulirs-closter hadde geweyst. Inde die waeren uytgevaeren inde liettent woest stoen; inde also quamen diesse nu doeraen inde besyttent erlicken.

Zchaveyen. Hyrnoe als men screyff Anno M. CCCC inde XCII so syn diese Heren off brudere erstwerff koemen tot *Zchaveyen*, by Luydick, boeven Erckenteylle, teghen Herstelle over, boven opten berch geleghen, geheytten te *Synte Germyn;* inde waes terst eyn woeste verganghen capelle; inde lach al woest doer inden boessche, inde hadde doer voermols geystelicken volck gewont, inde doeraff ewech getoeghen inde littent woest liggen (2).

Op Cruytz. Hyrnoe nyet langhe, als men screyff M. IIIJ^c inde XCV, so quaemen diesse Heren off brueder vurs. erstwerff mytten wonynghen *Op dat Cruytz*, by synte *Mertens-Vuyren*, dat eyne capelle hadde geweyst, doer men dat

---

(1) Het nader jaartal is niet ingevuld.

(2) Te Xhavée onder Wandre woonden sedert 1484 nonnen van Ste Clara; zij werden in 1492 opgevolgd door de kanonikken van het Heilig Graf, die na eene eeuw residentie deze standplaats afstonden aan de paters Carmelieten. Tegenwoordig is de kloosterkerk van Xhavée parochiekerk.

heylige Cruytz ons Heren ser besocht. Inde diesse capelle behorde tue eynen ser erbarighen wertlicken prister, erbaer van leven, dee doerop wonde myt naemen geheytten Her Gyelis, eyn guet, devoet maen. Inde hee offererde off gaeff sych selver myt lyffve, myt zeele, mytten capellen inde myt allen synen patrimonium, guet inde erffve inde ghereyt, inde allet dat hee opter erden hadde der heyliger orden vurs., waert eyn Here inde mytbroder in derselver orde, inde waes der erste pryor off pater op diesser plaetsschen, inde haddet ser wael voert gesaet inde gebeltert in tymmeragyen inde andere deynghen er dat hee starff. Got troest syne zeele. Amen.

Eyck. Hyrnoe nyet langhen tyt, als men screyff dusent IIIJ[c] inde ouch XCV, so syn die guede ersamyghe jouffrouwen off susteren van *Kynroede* vurs. erstwerff op gebroecken, inde hoen plaetssche tot *Kyroede* gelaetten, inde tot *Eyck* bynnen getoeghen mytter wonynghe, inde hoen schoen closter erstwerff aen gehaeven inde begonnen, doert nu steyt, also ouch nu hy vurscreven steyt (1).

Venloe. Hyrnoe nyet langhe, als men screyff *dusent* IIIJ[c] *inde* XCVIJ, so syn erstwerff diesse Heren off bruederen vurs. koemen uytten closter van Synte *Odilienberghe*, te *Venloe*, inde hoebben aldoer eyn cleyn clostercken in kreghen, inde eyn schoen plaetssche, die wyllighe tue behoerende waes den *Cellebroderen*, van Synte Augustinus regel. Inde die goeffven sych selver over, VIJ broeders, wyllentlicken myt lyffve inde zeele, inde closter inde allet dat sy hadden; inde ontfynghen due alle te saemen den heylighen orden vurs., doer alle die staet van *Venloe* ser aff verblydt waes, sonder alleyn die geystlicken, dat hoen also duyrbaren schaet

(1) Haar klooster te Maeseyck lag op de Pelserstraat. De nonnen werden gesupprimeerd in 1797. De gebouwen dienen nu tot collegie der paters Kruisheeren.

inde gracie van affloet inde van grotten ghenaden hoen also te huyss quaem.

Henegouwen. Hyrnoe als men screyff XVe inde VIJ, so syn die susteren van den *Gersten* erstwerff te *Henegouwen* koemen, oem aldoer eyn vrouwen-closter te macken, so vurscreven steyt.

Allet dat nu hyr vuer gescreffven steyt, heet al beleyfft inde gesyen, inde selver geordynert inde geconfirmet, als *Generael*, der erbare maen inde broder *Johan van Abrock* vurs., der aenheffver off begynner der zaligher Reformacie der conventen inde closteren vurs. Got geyffve hoem ...... (1) hee is doch aller eren inde loeffs wert.

Item in diessen selven joere vurs. XV[e] inde VIJ, inden vasten, omtrent Palmen, so quam (in Brabant) die ser edele inde hoeghe geboeren Margharita, Maxmilianus der rompsschen Conyncks dochtter, inde hertoch Philippus suster, dee nu int joer voerleden uyt Brabant in Spangghen gereyst off getoeghen waes myt synre huysfrouwen, inde aldoer den doet gestorffven. Diesse edele vrouwe Margaretha vurs., die erst in hoeren jonghen joeren in Spanghen gehuwt off bestaet waes geweyst aen den jonghen conynck van Spanghen, doer sy ser wael myt te vreden waes, kreegh doeraff eyn ser schoene jonghen soen, dee eyn geboeren Conynck van Spanghen inde van voele andere rycken off landen doerby geleghen solde geweyst hobben, doer grotte wonderlicke blytscappe off vrouden aff waer alle die lantscappen doer inde doer.

Och lassy! nyet langhe so heyt diesse blytscappe geduert in Spanghen; want by den wylle Gotz, so is diesser jonger connynckinne maen inde Here die doet gestorffven, inde ouch myt hoem syn eynich geboeren jonghe soen, doer due ser voele lydens inde rouwe aff waes alle Spanghe landen deur;

(1) Gaping van twee woorden.

alst ouch wael byllick waes, want doer in bleyff due egheyn mans gebuertte mer te leven vander croenen van Spanghen.

Alsus so waes diesse ser edele vrouwe Margarita vurs. ser bedruckt inde al vol rouwen, inde waes due aldoer vrempde inde ser ellendich. Inde balde doer noe, myt vrunden raet, so waert sy due bestaet in Zchavoën, aen eynen Hertoch van Zavoën, ser ryck inde edel; inde doer waert due diesse ser edel vrouwe hen gevuert by eynen maen des sy nye gesyen en hadde, in eyn lant doer sy die spracke off taele nyet en verstonde. Mer och lässy, nyet langhen tyt so is ouch hoer Here inde maen aldoer gestorffven, also dat sy cleyn blytscappe inde genuchtde op ertryck gehaet en heet. Inde sy is due hyr nae ten leysten wederoem in Brabant bracht inde gekoemen op datum inde joere boven gescreyffven.

Item noch allet in diessen tyde off joere vurs. so syn noch allet gebleyffven die voetknechtten off Garde, dat fell inde boesse volcke, doer ouch hyr voer ser voel aff gescreyffven steyt. (Inde syn) allet gebleyffven in diessen landen vurs. Brabant, Loen inde alle andere cleynre smalre Heren landen, op diesse syde vander Maessen inde op die andere syde, *Valkenborch*, *Roede*, *Lymborch*, *Daelheym*, *Gronselt*, *Steyn*, *Elsloe*, *Her Hoensbroeck* inde al voel andere cleyne smalre Heren inde lentgens inde dorpkens. Inde syn alsus alom getoeghen vanden eynen dorppen totten anderen, nu hy nu doer, alomme gelick in vuerleden tyden inde joeren die heyden off *tatteren* ploeghen te trecken. Die er huyde nyet en hadden, die woerender morghen off overmorghen te verbeyden; inde alsus so waert der arme huysmaen off lantmaen overal in allen landen off dorppen, die buytten steden off muyren loeghen jemerlicke vervoert, vernyelt inde verdorffven, inde hoen guet inde suyren arbeyt jemerlicke quyt.

Inde nyemant en waes van den Heren amptluyden, regerres der landen off dorppen vurs. den dit ter hertten gynghe

off jamerde. Mer alle gader dit duer die vyngher saeghen inde lyetten dat onsalighe volck gewerden, inde trecken, inde liggen overal doert hoen belieffde sonder eynich wederstant. Got bettert!

Dysse jamer, last, schade, druck inde lyden waes boeffven moete groet inde ser swoer te lyden. Nochtant so en schadden die Heren inde amptsluyden nyet te myn, inde (men) moestte den grotten schaet geven; inde men hedde hoen aen den pechtte nyet eynen coppe rogge gekort off aff geslaeghen van nyemans grot noch cleyne. Got ontfarmps!

Item in diessen selven joer vurs. als men screyff XV[c] inde VIJ, inden vastten, te wetten opten Sondach vuer Palmen, so waert erstwerff gewyt off geconsacrert ten Observantten tot *Luydick*, die kyrcke honss closters, dat sy aldoer ouch erstwerff aengehaeffen, inde nuwes begonnen hadden myt hulppe der gueder luyden. Inde dat closter vurs. is nu geheytten tot Jherusalem. Inde diesse consecracie off wydynghe diesser kyrcken vurs. dede selver in syne persoene, mytter hant, die edele Here inde buscop van Luydicke, Erardus van der Mercke vurs. Inde dit waes syn erste kercke, die hee selver in syne persoene in wydde. Inde dit dede hee in syn ander joer, dat hee buscoppe waes geweyst.

Diesse Here off buscoppe vurs. waes ser oetmodigh inde guetwyllich inde bereyt alle tyt die gottelicke dynsten inde die officie synre prelature selver te doen in synre eyghen persoene, die heylighe Sacramenten inde opten wytten donresdach Crysma inde Olysel selver mytter hant te macken, die palmen te wyen opten Palmdach, opten poeschdach die heylighe Mysse selver te synghen off te doen in syn kercke tot Luydick op Synte Lambrechts-altoer, syne wydebuscop neven syn syde stoende in *pontificalibus*, dat is in syn buscops habyt. Also dat daen alle tyt, alst hoeghe feystlicke daeghen waeren, also twe buscoppen gesyert off gecleyt in buscops-

habyt, te saemen by eyn stonden in den gottelicken dyenst ons lyeffs Heren Jhesu Christi; doer sych alle syn lyeven Heren inde Canonycken synre kyrcke ser aff verblydden inde ouch alle andere guede erbarighe luyden, geystelicke inde werltlicke.

Och laessy! inden joere vurs. XV^{c} inde VIJ, so stondet noch even qualicke in diessen landen vurs. van Brabant inde Gelrelant. Die boessheyt wyess so lanck so mer tusschen diesse twe landen, inde die orloeghen worden ser groet inde swaer aen beyden syden over den armen lantmaen inde huysmaen, die buytten den stercken steden loeghen.

Die onsalighe Hertoch Karle van Gelre, due hee horde inde vernaem van den doet syns neyffve, Hertoch Phylippus vurs. inde dat lant van Brabant inden kynden hande waes koemen inde onbehert, inde die Rompssche konynck Maximilianus vurs. sych ouch al so voele te doen gaeff boven in synen landen, dat hee hyr qualicke gestaelt waes te koemen in Brabant by die cleyne inde jonghe onmundighe kynderkyn, Hertoch Phylippus syns sons kynderkyn, inde Brabant egheyne houfft off regerres en hadde, inde alles bysterlick te werck gynghe, inde die regerders inde amptluyden der landen alle der lantscappen duer sott inde verbleyndt woeren in steden inde op sloetten; so vergaetten nu die Gelressen der soene off contract, dat in vuerleden daghen ghemackt waes tusschen hertoch Phylippus vurs. inde hoen, inde hoeffven due hoen houfft wederoem op in die locht, inde noemen due die vêe off orloegh wederoem aen, inde kreghen die Franssoissen uyt Vranckryck hyraff myt groetten hermacht, inde deden ser grotten schaeden overal den Brabanders in allen den platten off bloetten landen, also vurscreven steyt.

Inde dit is nu wederoem in diessen joere vurs. omtreynt uytgoens Meyss aengehaeffven inde begonnen inden lande van *Valkenborch*. Die koëen inde beysten (werden) gehalt op der

Graetheyden (1) inde alle te saemen tot *Ruremunde* ingedreyffven, doer sy ser wyllecomen waeren. Got bettert! Inde ser balde off haest hyrnoe (syn sy) wederoem gekoemen tot *Beyck*, *Opgelene*, *Elslo* (2). Inde aldoer omtreynt waert gebrant inde aengesteken, inde also die arme ververde huysluyden doermyt ververt; also dat sy myt hoen due brandschadden inde hoen moesten gelouffven, oem VJ wecken tytz vrede te hoeben.

Item terstont synt sy wederoem int lant gekoemen oem *Herle*, *Her-Hoensbrucke*, *Schennen*, *Austenroede*, inde sunderlynghe te *Schynwelt* in dat dorppe ser groette schaeden inde woesten gedoen in die kyrcke, inde aldoer doet geslaghen inde vermoert omtrent XXXIJ maen, die sych op die kercken onthalden hadden; inde voert overal myt vanghen, rouffven, doetsloen inde swerlicke brantschadden, aldoer geleyft nyet als Crysten, mer als Joden inde Heyden over die arme huysluyden. Got herbarmps!

Inde terstont alhyr noe synt (sy) balde wederoem tot *Merssen* koemen, inde oem *Merssen* gebrant, geschant, gevanghen, gerouft inde ser grotten last den armen huysmaen gedoen; inde grotten rouff van besten myt hoen tot *Ruremunde* in gevoert. Inde alsus so stondet al jemerlicke inde qualicke mytten schamelen huysmaen inden landen van *Valkenborch*. Inde die Brabanders deden egheyn weren hyr teghen. Dat land waes in kynder handen: *væ terræ cujus rex puer est.*

Och lassy! der ser swoerre inde groetter orloeghe tusschen Brabant inde Gelderlant hadde al ser langhe geduyrt inde gestanden, also eynsdeyls in diessen boecke off Regyster vurs. steyt, inde en naem noch al egheyn eynde. Noch nyemant en waes also hoeghe off groet van Heren off van Voersten, die hyr tusschen ten beyste gesproecken hadde off

(1) Eene groote uitgestrektheid gemeene weide tusschen Sittard en de Maas.
(2) Op den rand staat nog de naam van een ander dorp, misschien Steyn of Schinnen.

oem den peyss off vrede gekalt hedde. Got ontfarmps! Also dat diesse onsaelighe orloeghen so lanck so swoerder inde merder woerden, inde die arme lantluyden, die buytten die steden soetten, inde ser gherne rust inde vrede gehaet hedden aen beyden syden, inde in vreden hedden moeghen hoen broet wennen, al te gronde jemerlicke verdoerffven worden op beyden syden, nu vanden vyanden, morghen vanden vrunden, die sy jemerlicke overtoeghen inde overloeghen inde al uyt terden inde vervorden, also dat die huysluyden nyet en behyelden doer sy aff hedden moeghen leven. Inde van groetter ellandigheyt inde armoede kwamt dat sy dat hoen moesten laetten stoen, inde uytten lande ewech dwasden, inde in anderen landen toeghen inde broet baden.

Eene latere hand schreef de volgende aanteekeningen:

Inden jaer ons Heren, du men screyff XV° inde XXXII, inden maent Julius, is joffer Margryet *van den Dryess* gestorven op synte Mertens avent translacio in den somer. *Requiescat in pace.* Amen.

A° duysent V° ende XLIV, inden maent october, des goensdachs nae *Beecker* groete kyrmys, soe waest eynen allren groten wynt inder naucht, dat men nyet en horde noch en saech, dou is die Kyrck van *Steyn* geschant vanden dyeffen; der Kercken synt genomen twee kelcken ende twee olyvatter, ende dat heylich Sacrament onder die voeten geworpen, ende voert alle kesten open gebroken, ende dat lyvaet aldaer uyt genomen etc. Ende die dieff hebben die kyrck daer open gebroken myt eynen couter eynder ploeghe.

Inden jare der saligher gebuert XV° ende LVIJ, du ist eyn alte grotten duyren tyt geweyst, myt allerley waren van koren ende botter ende keyss ende eyer. Item eyn vaet

rogge golt eynen Phylippusgulden, ende eyn broet van VIJ pond galt oem XVIIJ stuyver. Die botter dat pond galt due tertyt X inde XI stuyver. Eyn vyerdel eyer galt eynen gulden off XXV stuyver, ende 't vaet havere galt oem dry gulden. So dat die erme luyden kreytten van honger. Inde Over-Maesse, te *Eysden*, isser twe van honger gestorven. Got erbermps!

Anno XV^c ende LVIIJ op synte Mychyelsdach is *Heyneman* gestorven. Got moet hoem gracie gonnen, dat hy 't hemelryck moet hebben gewonnen. *Requiescat in pace.* Amen.

KANTTEEKENINGEN

op die Excellenste Chronyck van Brabant, Hollant, Selant, Vlanderen etc. door denzelfden schrijver.

Die heyliger abdissen synte *Landraden* verscheyde off starff opten VJ^den dach in Julio, dat is in den hoymont, op die octave derre twe apostelen Synte Peter inde Synte Pouwels; mer men heylt hoeren dach off feste te *Monster-bylssen* den VIIJ^den dach van Julio, te wetten op synte Kylianus-dach. (p. XVII.) (1)

Anno VIJ^c ende LXXXVI hobben sych cruytser geoppenbart inde van boeven nyeder gevallen in der mynsschen cleyder. (p. LXX.)

Anno XI^c en XXIIJ so waert erst begonnen die abdie van synte Michels closter te *Antwerppen*, der wytten Heren.

Anno XI^c en LXVIJ, due worden erstwerff begonnen tot *Luydick* die twe collegie-kyrcken te St Pouwels ende te St Johans.

Anno IX ende LXIX due waert erstwerff begoennen die abdie off closter van Synte Lauerens buytten Luytgen opten berch, van S. Benedictus orden.

Anno IX^c inde LXXXIX so begonnen die dry collegie-kyrcken te Synte Cruytz, te Synte Johans Ewangelist, te synte Dyonis.

Anno X^c inde LIX due vyelen cruytser van boeven uytter lucht in der mynsschen cleyder, hyr inde doer. (p. CI.)

Anno M inde dry due waert erstwerff begonnen dat feyst van Aller zeelen dach van Odone, abbas Cluniacensium.

Anno M inde X waert erstwerff aengehaven dat collegie off kyrcke te synte Bartholomeus te Luytgen.

---

(1) De paginatie der Chronijk is met de pen gemaakt.

Anno M inde XV waert begonnen en aengehaeven die abdye van synte Jacob te Luydicke, van Synte Benedictus orden.

Anno M en XCIX waen dee edele Here Hertoch Goert van Bolyon die stat inde dat lant Jherusalem. (p. CV.)

Anno XIe inde XXX due began erstwerff dat closter off abdie te *Everbode* by Dyst gelegen, ende syn wytten Heren.

Anno XI^{c} en XXXVI so waert dat gasthuys te *Postel* erstwerff gefundert, tuebehoorende den Wytten-heeren.

Anno XI^{c} en XCVIJ due woerden erstwerff gevonden, te Luydick in der erde, die swartte koelen, die men bornende is in den landen, gelegen by der Maesse-cant; dat dissen landen eyn salich vont waes.

Anno D^{ni} XII^{c} en twe due waert begonnen die abdie van Synte Bernartz orden te Synte *Lambrechtsdaele*, boven die stat Luydicke.

Anno D^{ni} XIIe ende VIJ so begaen erstwerf die vergaederynghe der vrouwen off weduwen inde ouch mechtden by eyn te woenen, die wytten falgen dragen als sy uyt goen, off ter kercke goen, inde sonder regel leven, inde Begynen heytten, inde eyn elleck op hoen selver steyt inde alleyn wont.

Anno XIIe en X so begaen die abdye off closter te *Goetzdael* van Synte Bernartz-orden.

Anno XII^{c} en LXXX due waert erstwerff die steyne Maesse-brugge te *Trycht* over dye Maesse ghemackt.

Anno XIIe en XCVII due waert erstwerff begonnen van eynen Here van *Valkenborch* inde van *Borne* dat collegie der canoniken der staet *Syttart*, ter eren Gotz inde Synte Peter apostel. (p. CXXIJ.)

1351. — *Vanden Geysselbroderen.* Inden joer ons lyeffs Heren gebuertte M.CCCLI, due stonde op eyne nuwe secte off ongelouffve, inde began boven inden lande erstwerff inde quam also voert in Duytslant inde Welslant, overal, onder jonck inde alt, edel inde onedel. Inde waes der boeste

ongelouffve inde duvelye inde raserye onder allen volcke. Als dat volck te samen sloeghe inde by eyn waes opten stratte off merckde, doer deden sy sych daen naeckt uyt, inde hadden grotte scarpen roeden inde geysselen myt scarppen knouppen, inde sloeghen hoen inde geysselden hoen selver also jemerlicke tot sy al bloeden, inde roet worden van blode. Inde dee hoem daen dat meyste off dat stercste geslaghen hadde, dee woelde daen och hoebben den meysten pryss off loeff vanden mynsschen. Inde diesse gevynsde heyliche boesheyt waert ser groet overal; also dat der Paus ten leystent verbyeden moest, inde qualicke genoch konde affgestellen inde diesse duvelye konde wederstoen. Nu leyst voert.

1372 — *Item vanden Deynsseren.* Doer noe nyet langhen tyt, te wetten als men screyff dusent CCC inde LXXIJ, due stont wederoem op eyn nuwe sect inde eyne nuwe dollerye inde duvelswerck van ongelouffve overal onder dat ghemeyne volck, jonck inde alt. Alsus te wetten, dat dat volck duel woert inde al heymelicken van bynnen besetten; inde (sy) lieppen by eyn te samen myt groetten scharen inde houppen duer allen landen. Inde woer dat sy quamen in steden inde in dorppen doer worppen sy hoer mantels inde malen aff van hoen, inde allet dat sy by hoen hadden op der straetten, inde greyppen hoen daen mallicke anderen mytter hant inde dansden, inde sprocken also vreysselicke ser als raesende inde verdulde luyden, also ser inde also langhe tot dat sy nyeder vyelen ter erden van grotter moedigheyt, dat sy nauwe gesprecken en konden. Inde daen quamen die guede sympel inde onnosel luyden, die diesse duvelye saghen inde nyet baet en wysten, inde hoeven sy op vander erden, inde leyden sy daen myt hoen te huyss, der eyne twe, der andere dry off IIIJ noe dat sy ryck waeren, inde goeffven hoen daen wael te etten, eyn ellick noe synen stande inde macht. Inde hoen docht daen leyder, dat sy wael gedoen

hadden doeraen. Inde als sy daen waele getten inde gedroncken hadden, inde ouch gerast inde geslouppen, so stonden sy op inde ginghen strycken. Te neyster staet off dorppe, doer sy daen erst aen quamen doer deden sy des gelicken als sy voer gedoen hadden. Inde dit duyrde due ouch eyn wyle tytz tot der tyt tue, dattet verboden inde gestalt waert. Nue kert noch oem dat blaet inde leyst voertaen eyn ander.

1457. — *Dat die kynder tot synte Mychaël lieppen.* Item doernoe inden joer ous Heren M.CCCC inde LVIJ inde ouch LVIIJ, so stonde due wederoem op eyne nuwe raserye off dollerye; inde dat begaen in Weystfalen, in Zassen inde also op al Allemangie duer. Inde dat (quam) onder die kynder, manspersoenen inde jonghe mechtden, die al so sterck waeren, dat sy gegaen konden doer cleyn gelucke inde ere in gelegen waes; inde sunderlynghe den jongen mechten, die myt cleynre eren wederomme te huyss quamen. Inde dyt quam hoen in hoenen synne so ser haest, dat sy by eyn te saemen lieppen myt groetten houppen, in allen steden inde dorppen, inde songen inde kreytten alle te saemen myt luyder stemme: *Synte Michael, heylant!* Inde lieppen al ewech sonder oem syen, off te vragen vader off moder. Offt hoen lieff off leyt waes, sy toeghen al ewech tot synte Mychael, gelegen int lant van Normandie, duer Vranckryck gelegen, eyn kercke van Synte Mychael myt ein stetgen inder zee, op eynen hoeghen berghe, doer die zee oem geyt. Inde dyt waes eyn wonder werck, inde durde langhe. Inde alle daghen so sach men al nuwe scharen myt grotten houppe inde uyt allen landen, die eyne al noe die ander; knechten inde ouch mechtden al ondereyn, sonder schemptden, des snachts gelegen in schuyren, in stellen, doert hoen gevoeren mocht, inde allemoel sonder consent off orloeff der elderen. Inde alst hoen quam, so en halp egheyn

onderwyss noch smeycken van vrunden, noch van maeghen, noch ouch egheyn sleghe noch dreyghen.

Item voele luyden vynghen hoens zelffs kinder, sonen off dochtteren, inde sloettense vast op in scarper hoeden. Heet en halp al nyet; sy braken uyt, sy lieppen ewech, als verdulde mynsschen, sonder vreysse, sonder anxste. Inde sy konden nyet also lange gebeyden, dat men hoen nuwe schoenen off guede cleyder aengedaen hedde, off tergelt in honnen buydel. Die alders lieppen hoen noe int velt en drugent noe dat sy hadden off hoen geven wolden. Inde al voert goende inde al seyngende namen sy dat men hoen gaeff off noe bracht. Inde so waet die alders inde vrunden ouch schruwden off weynden, dat en bewechtde hoen hertte noch hoen ghemoede nyet myt alle, dat sy daeroem hedden wyllen wederoem keren inde myt hoen te huyssewartz goen. Mer als verdachtde mynsschen lyeppen sy al ewech. Die gelerde inde wysse mannen hadden doer groette meÿshaghen in, inde sprocken sy weren al heymelicke besetten, inde het were duvels werck; inde doer solden ser grotte ploeghen noe aff koemen, so alst syecker ouch deden, als men ouch in diessen boecke waele eynsdeyls gescreyffven sal veynden. Got herbarms.

Item hyr noe als men screyff *XVe inde eyn*, due stonde noch eyn ander sect off eyn groet bedroch op. Inde dat waes vanden verdolden luyden, die al nackt, bervoetz inde bloetz houffs lyeppen durch ten landen. Item seucke doervan hyr noe inden joer ons Heren XVe inde eyn (p. CXLIX).

Item inden joer als men screyff MCCCC en XX, so begonnen erstwerff beyde die twe regulers-closter, dat eyn tot *Eyndaven*, dat men heyt in die *Haeghe*, buytten *Eyndeoven* gelegen opter Doemelen, dat ander by Tongeren geheytten ter *Noet-Gotz*, op die Jeker geleghen.

1440. — Inden joer MCCCC inde XL, so hadde die greffve Frederich van *Moersse*, greyffve Vicentius van Morsse vader,

dat lant van *Valkenborch* in syne handen; inde haddet myt ser voele pennynghen inde eyne grotte somme van voele duysent goutgulden belent aen Hertoch Phylippus, hertoch Karolus vader. Inde oemdat hy nuwe inde ongewonlicke deynghen vuer sych naem: als dat hy eynen cleynen pennynck heyssche off begerde te schatten, int lant onder die huysluyden, te wetten IIIJ^c goltgulden, des sy due tertyt ongewoen woeren eynighe schattynghe te geven; inde die luyden van den lande vurs. worden hyroem ser verstoert opten greffve Frederich vurs. dat hee hoen des dorst aengesennen off vuerleggen, inde toeghen in Brabant inde clachtdent aldoer. Inde als sy saeghen off mercktden, dat sy luttel gehort woerden, due spracken sy eyn hoemodich wort, dat balde gehort inde verstanden waes: als dat sy hoen lyever selver loessen inde quyten wolden van den greffve vurs., inde hoem syn uytgelacht gelt, doert lant vuer pans aen hoem stonde versaet, hoem wederkeren inde geven wolden, opdat sy wederoem aen honnen gherechtighen Here van Brabant koemen mochtten.

Inde men naem dat van hoen aen in grotten danck, inde goeff hoen bryeff ende siegel in Brabant, dat men hoen nummer mer tot gheynen tuekoemenden tyt schatten noch belaesten en solde. Inde alsus loessde sych dat guede lant selver, inde quamen vanden Morsser Heren, dat den lande vurs. nye guet en wart.

Item, inden joere van MCCCCLIJ so waert dat Observanten closter boven Tricht, te *Lychttenberch* erst aengehaeffven off begonnen vanden edelen Here Johan van Heynsberch, buscop tot Luydicke. Item in dit selve joer waert Constantynoepel gewonnen van den Turcken.

1464. — *Van Reyde.* Inden joer ons lyeffs Heren MCCCC inde LXIIIJ, off in diessen worden is der datum off joere vurs. ouch te veynden:

hoC sIGnVM CrVCIs erIt In CeLo,

oemtrent onsser lyever Vrouwen dach in Julio, *visitacio Marie*, due toeghen die Luydickers mytten ganssen landen, Wels inde Duytz, so ser eyndrechtelicken, myt so grotten cracht inde macht, ser costelicken vuer eyn ser stercke inde kostelicke sloet off borch geheytten *Reyde*, geleghen opter Nerssen by Odekyrcken inde Mylendonck, nyet verre vander staet Nuyss. Mer si deden diesse reysse off toghen diessen toech sonder houft, off sonder Here. Hoeren buscop, hoeren geystelicken vader, den edelen Here Lodewych van Borbon, doer sy al qualicke myt stonden inde nyet te vreden syn wolden, worde prister inde songhe syn erste mysse te Luydick, op Synte Lambrechs-altoer, dat hee noch tertyt nyet doen en wolde, oemdat hee noch jonck van jaren waes. Mer hee hadde eyne dyspensacie van Roemen vanden Paus, doer sy nyet myt te vreden konden syn; doer nomoels ser groet jamer inde verdryet inde verderfenysse aff quam der staet van Luydick, inde ouch allen den ganssen lande van Luydicke.

Nu suldy hoeren inde wetten woeroem dit by quame, dat dit geschiede, inde diesse Luydicker alsus dit voernamen inde diesse kostelicke reysse aen noemen, inde alsus voer *Reyde* toeghen (1). Eyn dorp gelegen inden lande van *Loene*, nyet verre van Hasselt, geheytten *Alken*, doerin wonde eyn ser rycke huyssmaen, dee eyne vyant hadde, der hoem nyet lyeff en hadde, inde syn leyt nyet wrecken en dorst aen hoem noe syne begertten. Inde (diesse vyant) toghe al heymelicke over die Maesse, tot *Gangelt* inden lande van *Myllen* by eynen Ruyttersmaen, eyn arme joncker, dee ouch van quaden aess lyeffde, inde gaeff hoem te kennen, so wy dat hee wael wyst eyn schoene aventuyre te soecken inde ouch te kryghen, hedde hee eynyghe hulppe van gueden gesellen vander aventuyre, die dat dorsten woeghen off bestoen myt hoem; hee wyst hoen eynen ser rycken kerle, eynen huyss-

(1) Chapeauville, *Gesta pont. Leod.* III p. 139.

man op te heven, wyst men eynyghen platz off sloet doer men hoem op vueren mocht, hee solde hoen ser voele gelt moegen geven vuer syne rantsoene. Also toeghen sy al heymelicke tot *Reyde*, by Her Johan van *Arendael*, dem *Reyde* tue behorde, inde goeven hoem dit al heymelicke te kennen, des hee ser blyde wart, inde oppende hoen syn sloet van *Reyde*.

Inde also toeghen sy terstont doernoe honre VIJ[en] myt diessen verrederen, op eynen nacht inden Mey, tot *Alcken* vurs. inde vynghen diessen rycken maen vurs. myt synen soene, inde vorden sy te samen op *Reyde*. Des die luyden ser gestuyrt waeren, inde (hobben) alle hoen wympelen uyt gestecken, inde Her Johan van *Arendal* gescreven inde ontboeden, dat hee die gevanghen uyt lyet inde loess te huysswaert lyet koemen, off sy wolden hoem in kortte daghen visiteren inde syn sloet omme werppen. Doer Her Johan cleyn op achtde.

Inde als die Luydickers dat sagen, so noemen sy diesse grotte reysse aen, myt grotten cost inde macht van volck; inde toeghen doer henen, inde belachtten dat sloet ser swarelick eyn luttel tytz; inde due wartet op gegeven van dengenen die doerin waeren, inde schoene pennynghen doer vuer ontfyngen als boeffven inde verreder. Inde die Luydickers broeckent al in stucken.

Inde die ruytters inde ander gesellen — die Her Johan van *Arendael* doerop gestalt hadde, inde hoen dat sloet ser wael gespyst inde vursyen hadde myt alle gueden geweren inde puysyen, des hoen van noede hedde moghen syn, — die vergaetten der eren inde ouch desgeyns sy Her Johan vurs. tuegesacht inde geloeft hadden, inde hylden sprake mytten Luydekers. Inde als sy horden vanden Luydekers dat sy eynen grotten swaren pennynck mochtten krighen, so gaven syt op, inde strecken aff honre straetten, sonder den verreder vurs. van *Alcken*. Hennecken *Loerre* waes syn naeme, dee most doer blyffven, inde hee waert aldoer leventich aen eynen

keyrssboum gehanghen, inde eyn groet vuer van holt onder hoem ghemackt, inde also starff hee eynen ser scharppen doet. Inde sy namen die gevanghenen inde toeghen te huyswaert myt grotter eren. Inde alle landen inde grotte Heren loeffden inde preyssen die Luydickers ser, dat sy dissen grotten kost gedoen hadden, al oem twe gevanghenen. Hyrvan dat sy hoen due ser verhoeffven inde grotten moet hadden.

Inde sy lietten hoen due duncken dat sy alle Heren dweyngen solden, inde worden due al gecke inde mal, inde leyffden due voertaen in grotten hoverdyen inde sonder discrecie. Also dat wael bescheyn aen *Daelheym*, sonder vyant te werden off vee-bryeff te seynden aen den alden Hertoch Phylippus van Burgonye inde Brabant.

Kortz tytz hyrnoe, als de Luydickers nu triumpherden inde dat hoen docht in hoennen synnen, dat sy nu alle Heren inde landen dweynghen inde meysteren solden, so worden sy myt fellen moede verweyckt opten gueden alden Hertoch Phylippus inde op Hertoch Karle synen sone, uytter saecke van honnen Here buscop, Lodewych van Borboen, hertoch Karles rechtte neyffve inde swoeger, den sy verdreyffven uyt Luydick. Inde sy toeghen boeven in Overlant inde quamen by den marckgreve van Baden inde sachtten hoem hoen deynghen also schoene, den gueden Here, dat hy hoen gelouffven moest, inde nochtant noemols al geloghen vont. Inde hee constituerde synen broder myt naeme *Marcus* van *Baden*, dat hy sych doer tue stelde inde hergaeff; inde (diesse Marcus) quam tot Luydick in het joer MCCCC inde LXV inden Oustmont, inde hee wart uittenmoette ser herlicke inde kosttelicke ontfanghen, inder stat Luydick tot eynen regent off momber des lants van Luydick.

Inde terstont doernoe wert aengetast Hertoch Phylippus vurs. sonder eynighen raet te hobben myt honnen momber, inde sonder vee off ontsegge-bryeff, inde syn in schyne van vruntscappen tot *Dalheym* getoeghen, inde dat sloet van Dael-

heym mytten stetghen oemgeworppen inde alre kael te gronde aeffgebrant, sonder alleyn die kyrcke van *Daelheym*, doer sych diesse nuwe Here, Her Marcus ser aff versloege, dat sy alsus onbescheyden waren.

Terstont al mytten selven hyrnae, als sy *Dalheym* alsus jemerlicke verbrant inde verdestruert hadden, int selve joer van LXV omtrent Synte *Gyelis-missen*, so torden sy wederoem uyt myt grotter herkracht vuer dat sloet inde stad van *Valkenborch*, oem dy ouch te wennen inde te schande te macken, den gueden alden hertoch Phylippus inde synen soene hertoch Karle te spyt inde te leyden, dat hoen noemols qualicke londe. Inde al myt heytten houffde, onder sych, sonder raet te vraghen honnen regent Marcus van *Baden*, datwyllich hoem ser qualicken bevyle off meyshaghde, alsus loeghen sy mer eyne nacht inde twe daghen vuer *Valkenborch*, inde belachtent ser stranghelicke. Inde des anderen dachs, omtrent vespertyt, als sy in grotten arbeyt waren bynnen inde buytten myt ser te schytten myt mennyger donrebussche, groet inde cleyne, aen beyden syden, so quam inder Luydecker heer eyn quade mere off tydynghe, als dat hoen nuwe Here off momoer, Her Marcus van Baden, opgebrocken were te *Merssen*, doer hy die erste nacht in der Prostyen gelogert waes, inde al heymelicke sych van hoen gestecken hadde, inde den wech nae *Aken* getoeghen myt synen volcke, off luyden, die hee myt hoem bracht hadde van boven uyt synen lande, inde honre ser moede were, inde blyde were, dat hee also myt halver eren honre ontslaghen were; want hoen deynghen nyet en dochtten, inde eyn quade begynne hedde, doer hoen noemols eyn ser quat eynde aff koemen solde.

Want mytten selve so waeren sy also ser ververt inde verslaghen, dat sy achter denen moele nye schoet mer en schotten, mer eyn yegerlicke noe dat syne sach inde dat noe sych myt hoem nam, inde op inde ewech myt grotter

hastte (lyeppe); nyemant en sach omme noe den anderen, inde also (vlyeden sy) noe Luydick. Mer sy lyetten IIIJ grotte busschen vuer *Valkenborch* stoen, vuer die Byrckel-portte, die sy nyet ewech en konden gekreyghen, also vreysselicke ser schotten die fyne Valkenborgheren aen allen syden op hoen, als leuwen onversacht, dat also die bussen aldoer bleyffven mosten; des hoen die Luydicker ser schamptden, inde ouch voel doden die doeroem aldoer doet bleyffven. Inde alsus worden dier Valgenborchere ontsaet inde der feller Luydicker quyt duer affruymynghe hons mombers vurs.

Allet in dyessen selven joere van LXV, so en waeren die onwetende, hovardige Luydikers noch nyet te vreden, die due tertyt Luydick regerden, al hadden sy *Dalheym* verbrant inde vuer *Valkenborch* geweyst, doer sy cleynre ere bejachten als vurscreven steyt. Myllen selven tyt bynnen dry wecken noe dat sy vuer *Valkenborch* geweyst hadden, so turden sy wederoem op myt heytten houffde, myt grotter herecracht vuer des *Hertoeghen-Lymbarch*, inde belachten doer ouch dat ser ovel stercke sloet inde stat *Lymborch;* inde meynden al, dat hoen doer ouch (alles) in hand goen solde, ast vuer *Reyde* gedoen hadde, doert ser verre aff waes; mer sy vonden ouch doer den weyrt te huyss, inde stoltten leuwen onversacht, die hoen herlicke ter were stelden. Also loeghen sy aldoer omtrent dry weycken, inde toghen due myt grotter schanden op, wederoem nae Luydicke.

Item in dit selve joer van LXV so branden die van *Tricht, Synte Peter* vuer *Tricht*, al kael te gronde aff, sonder alleyn die kercke.

Item ouch in diessen joer vurs. so lach die stoutte Hertoch Karle van Brabant in Vranckryck, inde due waes aldoer die grotte stryt voer *Monhery* (16 July) (1) doer die edele inde jonghe Here, hertoch Karle victorye in hadde. Inde die Bra-

(1) *Montlhérie*, zie over dezen vermaarden veldslag Barante tome II p. 239.

banders loeghen des boeven, doer sy voele ere inde pryss aff hadden. Inde due Hertoch Karle noch in Vranckryck lach, so quam hoem diesse tydynge inde boetscappe van synen vader, den alden Hertoch Phylippus van Brabant; so wy die hoeghemodighe Luydicker alsus myt hoem leyffden inde gelieft hadden vuer *Dalheym*, *Valkenborch*, *Lymborch* etc. Daeraff die edel Hertoch Karle vurs. ser thornych inde verstuyrt waert, inde alle syne Heren inde vruynden myt hoem; inde due en wolde hee egheyne soene noch payss mytten conynck en den Franssoeyssen maken, noch loetten maecken daen by dyesser condycien: alsdat hoem der conynck van Vranckryck doer in over geven most inde geloeffven, selver in synen eyghene persoene inde myt syns selffs lyff, myt hoem te trecken vuer die staet van Luydicke, inde syen inde hoeren, wye ser scharppelicke hee dat stroeffven inde wreycken solde, so waet hoem daen kostten mochtte, den homoet, spyt inde onwettenheyt (die) dye Luydickers synen alden vader inde hoem selven myt, aen hoen stede, sloette, landen vurs. (hadden gedaen). Inde dat geschyede, due ouch terstont hyr noe, dat hee int lant van Luydick quam, inde ouch Luydick ser swarelicke belacht inde waen.

Anno M.CCCCLXV, so quaem erstwerff op die reformacie van den heylighen orde vanden Heyligen Grave ons lyffs Heren te Jherusalem, inde sy begaen erstwerff tot synte *Odylienberge* opten Ruyre, by Ruremonde off by Montfort, dat stercke sloet, inde dat dede eyn ser guet erbaer broder vander selver orden vurs., die eyn roet dobbel cruytz draghen op swartten mantels. Inde syn naem waes broder Johan *Abroecke*.

Anno M CCCC.LXIX, so begaen erstwerff der regularyssen closter te *Sychen*, geleghen by Dyst. Inde heet waeren begynnen geweyst off eyn begynnenhoeff. Inde doernoe so worden sy susteren van den derden regule S^ti Francisci, inde

doernoe Regularissen, int joer ons Heren boven vurscreven.

Anno Dni M.CCCC.LXXIIJ, due begonnen hoen die wytte-jouffrouwen des cloesters, geleghen tot *Reckeym*, erstwerff te reformeren, inde hoen woest, wylt leven op eyn andert te stellen; doer ser voele arbeytz tue gynghe van gueden onderwysse, geystelicke inde wertlicke. Inde doernoe int joer van LXXIIIJ, so waert ser vaest besloetten myt groetter eren. Inde dieselve jouffrouwen, die due tertyt leyffden, inde doer woenden, woeren des allegader ser blyde inde loeffdens Got almechtych, dattet also verre koemen waes by der gracie Gotz; sonder alleyne dry persoenen, die lyeppen lyever uyt daen sy sych lyetten beslietten.

Anno M.CCCC.LXXVJ, so begonnen erstwerff die Cruytzbroders hoen cloester bynnen *Eyck* gelegen.

Anno Dni M.CCCC.LXXVIIJ, due begonnen erstwerff tot *Kynroede* by Eyck, die susteren off jouffrouwen vander orden des Heyligen Graffs, inde kwamen erstwerff te *Kynroede* van Synte *Odylienberghe*. Inde in dat cloester doer hadden erst mannen inde broder in gewont vander selver order, inde die dat ouch selver erstwerff begonnen hadden IIIJ joer te voeren; inde waeren doeruyt gelouppen en lyettent stoen al ledych. Inde alsus quamen die jouffrouwen vurs. doer bynnen.

Dat belech vuer Nuyss. Anno M CCCC LXXIIIJ, due toeghe der strange inde ovelmodich Hertoch Karle van Burgonie inde Brabant vuer die edel staet *Nuyss*, inde hee quam erstwerff doervuer des vrydachs vuer synte Jacobsdach, apostel; te weten des XXIX dachs des mondes geheytten Julius, inde hee lach doervuyr myt grotter heercracht omtrent XLVI wecken lanck. Inde hee brack op inde toeghe van *Nuyss*, dat ander joer doernoe, als men screyff LXXV, te wetten op satersdach noe synte Bonefacius dach, des heyligen martelers, dee kompt opten V junius, inde toeghe eyn luttel weges vander staet *Nuyss*, inde lacht sych op

eyne cleyne ryvere, geheytten die *Arbe* (1), inde lacht sych doer te velde, ser sterck in synen wagenborch inde verbeyde ser herlycke inde stouttelicke des rompsschen keysers myt alle synre grotter machtte inde Heren inde vrunden, die hee van boeven gekrigen konde. Hee waes stout inde onversacht.

Het is te wetten myt waerachticheyt, dat alsus voel guetz verdoen inde vertert is inder gueder staet van *Nuyss*, inden swaren beleghe, inde ouch den koest inde schaden der doeden bynnen der staet. Item inden ersten, soe syn doer getten van gebrecke van vleyssche, omtrent IIIJ^c perden vanden beysten perden. Item VIJ^c voeder wyns syn doer gedroncken inde verdoen. Item X duysent malder rogge aen brode derre men atte. Item V^c vaetten honychs. Item XXIIIJ dusent gulden verscholt. Item hondert tonnen pylen synt doer verschotten. Item hondert tonnen donrecruytz inde mer synt doer verschotten. Item dye somme al te samen by eyn gerekent, dat dyt swoer belech van Hertoch Karle der staet van *Nuyss* gecost heet, loupt omtrent op hondert inde L dusent off IJ^c dusent overlenssche gulden. Item inden tyde des beleges bleyffven bynnen der staet *Nuyss* doet XVJ jonckeren, vyff Hessen dye by lantgreffve Herman bynnen Nuyss waren. Item VIJ hondert burger inde soldeners inde andere guede gesellen, die van buytten doerin koemen woeren oem solt te verdyenen, al te samen gerekent. Item XVJ burger uyt de staet van *Bonne*. Item XI vrouwen bleyffven ouch bynnen *Nuyss* doet. (p. CXCIX.)

Item inden tyde van LXXIIIJ dat hertoge Karle voor *Nuyss* lach, so waert die salighe broderscap van O. L. Vrouwe souter of roessenkransse off roessenhuetghen te *Cölene* ingestelt, doer meyster Jan Sprenger doctoer in de Gotheyt inde pryor der predickheeren tot Colen, inde myt schoene aflaetten voersyen.

---

(1) De Erp of Erft.

Mortbrant tot Beick. Inden joer ons lyeffs Heren M.CCCC inde LXXVJ, so geschach eyn ser wonderlicke mortbrant te *Beick*, inden lande van *Valkenborch;* inde dat in dyessen manyeren. Doer wonden eyn paer erms volcks, inde doerbey quam eyn cleyn, jonck, suverlick mechtgen, myt naemen geheytten Styncken (1); inde gynck byster achter straetten, inde also dat het scheyn, hadde heet gerne eynen dynst gehaet oem syn broetgen te wennen. Also slocht diesse arme vrouwe vurs. oem Gotz wyllen aen, inde naempt by hoer in te woenen.

Terstont daernoe nyet langhe inden oustmont, als dat hart koeren in waes, oemtrent IX uyren vuer myddedaghe, so gynck aen eyn schuyre vol korns aller neyst neyffven hoen op die eyn syde, doer dat boesse keynt wonde, inde verbrande te gronde al kael aff myt mer huyssynghen.

Terstont hyr noe over twe off dry daghen so gynck wederoem, oemtrent X uyren vuer myddedaghe, regt teghen hoem over die stratte, eyn schoen nuwe schuyre aen, vol rogge inde terwe, inde verbrande al kael inden gront aff. Doer waert grotten arbeyt gedoen vanden naegebuyren myt lesschen inde watter te draghen; inde doer lieppe dit onsalyghe mechtgen mytten anderen gueden vrouwen inde mechtden inde droeghe off halde also vromelicke watter narder, so hertelicke inde getrouwelicken, myt grotten arbeyt inde vlytte, als eyngch ander onder den houppe. Want ich dee dit hyr heet geschreyffven, sach dit myt mynen oughen.

Als dyesse schuyr myt allen den schoeven nu aff waes, inde der brant gedoen inde gelesschet, inde dat volck, vrouwen inde mannen, aldoer noch alomme (stonden) inde rasden sych, inde woeren ser moede vanden arbeyt, inde ser bedroeft inde verslaghen, inde en wysten nyet so wy dat syn off by koeme, dat dit onversienlicke vuyr alsus

(1) Christina.

quam inde opgynge in hoen schuyren, inde mytten selven so geyt recht doer teghen over dat huyss aen, doer dit onsalige keynt vurs. by die arme vrouwe inwonde.

Inde dat volck mytten selve (stont) op so wye moede dat sy waren inde beschodden inde leyssden herttelicke. Inde dyt onsalighe Styncken vurs. dede mer arbeytz, myt watter te haelen inde narder te draghen, daen ich emant sach onder alle die anderen.

Due waes doer op die tyt eyn alte, ser guede, erbaer maen, eyn beysten here pastor vander Kercke, myt naeme Her Geret van *Meuwen* van *Quaden-Brede* (1), dee hadde due tertyt eyn fyn huyss opwaertz byder kercke stoen, doer altyt die capellaenen, die der kercke van *Beick* plogen te verdyenen, in woenden (2). Dat stondt nu ledich, want hee egheynen capellaen off verdynder der Kercke due tertyt nyet en hadde, want hee die kercke selver verdeynde. Dyt huyss leynde diesse pastor vurs. diesser ermer vrouwe mytten quaden mechtgen vurs. uyt bermhertigheyt, oem Gotz wylle, oemdat sy op die stratten nyet slaepen en dorsten. Doer toeghen sy in woenen mytten selven armoetgen (saecken), dat hoen noch bleyffven waes inde nyet verbrant.

Ser balde doernoe, als sy hyr eyn luttel gestyevelt waeren, so woende doer allerneyst neven eyn erbaer huysmaen, dessen schuyr ghynck due ouch aen, inde brande vol korns, al kael aff. Also dat die guede luyden vanden dorppe vurs. ser verslaghen inde ververt waeren. Sy vasden, sy deden noetmyssen; sy gyngen processy, sy gyngen bedevart te *Merssen* ten heylighen Sacrament (3), te *Trycht* te Synte Anthonis,

(1) Deze pastoor was priester der Duitsche orde. Zijn vader, Hendrik van *Mewen*, was meijer te Bree in 1449; zijne moeder heette Catharina de *Chiney*. Zie C. De Borman Généalogie des familles de Mewen et de Keverberg. *Annuaire de la Noblesse de Belgique pour 1865*.

(2) Het kapellaanshuis bij het kerkhof werd in 1846 afgebroken. Het terrein dient thans ten deele tot kerkhof en ten deele tot tuin van het pastoreel huis.

(3) De bedevaart naar het heilig Sacrament van *Meerssen* is zeer oud. Hare oorsprong staat afgebeeld op een schilderstuk, dat het hoogaltaar der kerk ver-

wollen inde bervoetz. Inde sy sorchtden dattet eyn plage van Got were, inde dat sy noch also alleynsselyngen alle gaeder verboernen solden inde mytten vuyr vergoen.

Terstont hyr noe nyet langhe so gynge ouch dat huyss aen, dat der pastoer vurs. hoen in so grotter truwen geleynt hadde, inde verbrande al kael te gronde aff.

Inde als dit nu geleyst waes, inde sy opter straette by eyn soetten inde raesden sych, so geheyncde Got almechtich, dat dit boesse keynt off mechtgen vurs. quam te sytten neyffven eynen gueden huysmaen, inde dee waert ruyckende inde sprack hart uyt inde sacht alsus: „Mych duncket dattet hyr al swevelafftich ruycket." Inde myt denen worden so waert dat bosse mynssche ser ontdoen int angesychtte, inde stonde mytten selven hastelicken op inde meynde ewech van doer te goen. Due greyp der huyssmaen vurs. dit bosse mynssche mytten sorget (1), en toeghe sy wederoem nyeder. Inde het waes die aventuyre, dat hoem der dyeffsack in die hant quam, doer sy alle die gereytschappen van puylver, swegel in hadde oem wecken te maken, inde ouch gemacktde wycken, oem noch mer quaetz te doen.

---

siert. Ziehier wat de vrome legende over dit wonder verhaalt. Eens werd de Kerk van Meerssen door het vuur des Hemels getroffen, en stond eenige oogenblikken later geheel in vlammen; de sporen van dezen brand erkent men nog heden terug in de verkoolde muren van dit eerwaardig gebouw.

In dezen hoogsten nood was niemand bedacht geweest om de H.H. Vaten en de Monstrans met het Ligchaam des Heeren uit de kerk te halen en te redden. Maar eensklaps verschijnt een frissche, jonge knaap des dorps en vraagt verlof om het korne waagstuk te ondernemen. Hij maakt het teeken des H. Kruizes, ontvangt den zegen der geestelijken en verdwijnt door rook en vlammen in het innere der brandende kerk.

Eenige minuten, een kwartier uurs misschien ging voorbij in angstvolle verwachting; aller harten klopten van schrik en ongeduld. De menigte begon reeds te twijfelen aan zijne terugkomst, wanneer de jongeling eensklaps met de Monstrans in de handen de kerkdeur naderde. Aan de deur werden de heilige vaten door de geestelijkheid ontvangen onder het gejubel van het nederknielende volk. Tot aandenken aan deze heldendaad werd te Meerssen in het koor het prachtige H. Sacramenthuisje gebouwd, en werd de kerk met vele aflaten en voorregten door de pausen van Rome beschonken. Er is groote toeloop des volks in de octaaf van het H. Sacrament, en op de Donderdagen, die volgen op de quatertemperdagen. Volgens Gramaye *Antiq. Taxandriæ* p. 20 gebeurde een dergelijk wonder in Brabant.

(1) Misschien jak of voorschoot.

Als dit dat volck sach, so waes doer groet rumoer. Wonder waest, dat sy dat boesse mynssche nyet myt tanden en schorden. Doch sy waert gevanghen, inde tot *Valkenborgh* op gevoert; inde doer saet sy eyne wyle tydz. Inde in diessen tyde so sloch der Hoege Raet off Hoeghe-recht te *Trycht*, dat hertoch Karle aldoer geordinert hadde. Inde oemdat sy jonck genoch waes, so sande sy der drossert van *Valkenborgh*, her Dederyck van *Palant* te *Tricht*. Inde doer saet sy langhen tyt gevanghen opte *Lans-croene*. Inde doer en tusschen bleyff hertoch Karle, inde dat hoege recht verghynghe. Inde sy vluchtte van Tricht so heymelicke; inde doernoe quam sy tot Luydick int Ghemeyn leven. Got weyttet woer sy gebleven is. (p. IIe IJ.)

Inden joere als men screyff M.CCCC inde LXXX, so broecken die Jouffrouwen regularissen, die due tertyt woenden inde eyn ser schoene volmackt closter hadden stoen vuer *Eyck* buytten der portten, hart opter statgraeffven, aen die *Heppensporte*, hoen schoene cloester al kael te gronde aff inde eyne schoene, steynen, gewyde kerck myt. Inde sy kreghen eyn plaetz inder staet, byder kercke, doer sy noch op woenen; inde tymmerden due aldoer hoen closter. Inde dyt mosten sy doen oem der grotter swaren orloghe wyllen, die opstonde inde quaeme noe buscops Borbons doet, tusschen die Hornssche Heren inde die Arenberchssche, off die staet inde die ruytteren die inder staet loegen, heddent hoen anders affgebrant inde al te schande ghemackt, dat sy hadden. Inde doer voer gruwelde hoen ser, inde brockent lyever selver aff (1).

Item inden joere M.CCCC inde LXXX vurs. off eyn (2),

---

(1) De schrijver is welligt met deze omstandigheden bekend geworden door eene kanonikesse van dat klooster, Maria van Mewen, zuster van den toenmaligen pastoor van Beek, Gerard van Mewen. Zie Wolters, *Notice sur Maeseyck* p. 59 en de Borman l. c. Deze linie is half doorgesneden door den boekbinder.

(2) De kerk van Birgden werd in 1487 gebouwd uit eigen middelen; daar de pastoor van Gangelt niet wilde bijdragen, kwam het regt van benoeming des pastoors

so waert erstwerff aengehaeffven (die kyrcke van) den erbarighen gueden huysluyden off burgheren vanden dorpken geheyten *Op den Byrcktden*, geleghen by *Gangelt*, inden lande van Myllen, by Heynsberch; inde (dit) deden die guede burgeren vurs. myt groetten laest, koest, tribulacie, die hoen doeroem aen dede hoens selffs pastor van *Gangelt* inde ouch myt die burger van derzelver staet vurs., die dit ser gerne gehyndert inde benoemen hedden, oem honre grotter ghyrhet wylle. Inde diesse kercke off capelle waert ghewyt A° D^ni^ M.CCCC... (1).

Int joer LXXXIJ due waes der stryt tot *Hoelen*. Inde Her Geret van *Somberff*, eyn lantcommendeur van den *Byssen*, waes ouch al so soet inde geck geworden, inde waes by Her Wyllem inde den quaden luydickers aengeslaghen, inde waes myt vuer *Hoelen* inde bleyff ouch doer doet, inde ontfynck synen loene.

Item doernoe waert gewoennen dat stetgen *Bylssen*, geleghen inden lande van *Loen*, inde jemerlicke gedestruert. Inde dit dede hoen hoens selve Here, buscop Johan van *Horne*, myt hulppe der Braebenders, inde ouch myt die van Tricht, oemdat die Arenbergsche (dat) in hadden inde hoen grotten schade doeruyt deden. Inde dit geschiede int joer ons Heren, dusent IIIJ^c^ inde LXXXIIJ, in februario, op synte Julianen dach der heyliger maget, due tertyt der erste sondach van der vasten.

Inden joer dusent IIIJ^c^ inde LXXXIJ, omtrent inder quater-temper, inden advent vuer korsmyssen, so hadde dyesse her Wyllem van *Arenberch*, dee den edelen Here Lodewych van Borboen vuer Luydicke vermorde off doet sloeghe, syn volcke ingenoemen eyn cleyn alt castelke by *Trycht*, geheytten *Zychen*, inde dede vuer *Trycht* groetten

---

van Birgden aan de parochianen. Zie, Offermans, *Geschichte der Städten, Dörfer des Kreises Julich etc.* p. 177.

(1) Het juiste jaar is niet ingevuld.

schaede inde laest; also dat die van *Tricht* uyt toeghen ser herlicke myt groetten volcke inde ser groetten gescheytte van bussen, oem dat te keren inde dat vuyle neys aeff te werppen.

Inde dat vernaem Her Wyllem van Arenberch inde Luydickers, inde toghen terstont uytter Luydick, sonder merren, noe *Zycken*, oem hoen vrunden inde getrouwe dyeners, die doer op loeghen in honnen naeme, te ontsetten off te verloesen. Als die van *Trycht* vernoemen, dat die Luydickers uyt waeren inde derwaertz nae hoen quamen, och laessy! due worden sy doer van ser ververt, inde naemen die vlucht noe hoen staet van *Trycht*, inde meynden doerin te vluwen. Mer och lassy! Her Everardt van *Arenberch*, her Wyllems vurs. broder, capiteyn der boeffven off ruytter van Luydick, ondergynck hoen den wech, inde vermoerde sy also jamerlicken, inder vlucht, al louppende over dat velt inde by den weghe. Al haert by *Trycht*, tot by der portten, so woerden doet geslaeghen inde gevanghen, sonder eynyghe barmhertigheyt, al te ser voele inde guede erbaer burger vander staet van *Trycht*. Also dat men des anderen dachs die arme doede corperen, die langest den wech inde straetten al naect ontcleydt laeghen, myt oustwaeghenen te *Trycht* in bracht. Inde aldoer socht due eyn ederlycke syne vrunden myt ser groetter droeffheyt inde bytterlicke rouwe. Inde ser groette drueffheyt waes op die tyt bynnen der staet van *Trycht*, inde eyn ellicke mytten synen. Got ontfarme der zeelen. Men sacht due overal bynnen *Trycht*, dat doer wael doet bleyffveu waeren uytter staet van *Trycht*, aen gueder erbaryger burger inde ser fyner jongher mannen, omtrent by de VIJ^c mannen.

Item inden joere van LXXXV so bleyff ouch doet die felle maen Her Wyllem van *Arenberch*; te *Tricht* opter straetten (wart) synen hals affgeslaeghen.

28

Item in diesen selven joere vurs. van LXXXV so lach dat susteren closter bennen *Hasselt* in grotter dolynghen inde ser grotter ongenuchtden, overmytz twedrachticheyt, doer sy hoen visiterders due tertyt in bracht hadden, overmydts dat sy den pater des closters due tertyt verachtden inde in gheynre eren off werdicheyt gehalden en wolden hoebben, inde selver dat overste inde dat wertzste syn wolden onder dee susteren, also sy alletyt gewoenelicke syn in allen closteren die sy visiteren. Inde dit wederstonde der Pater inde die Moder inde dat meystedeyl der ouste susteren, inde deyngeden inde rengeden ser lange tegen eyn. Also lange dat hoen Got inde dat recht halpp, dat sy boven loegen, inde also uytten observanten..... (1).

Anno M.CCCC inde LXXXVJ so begaen erstwerff eyn jouffrouwen closter bynnen der armer staet, die *Nuwe-staet*, by Syttart geleghen, vanden heyliger orden des Heyligen Graffs. Inde sy quamen daer uytten closter van *Kynroede*, inde begonnen aldoer ser harttelicke te tymeren inde voert te goen. Mer nyet lange doernoe, so aensaegen sy inde myrcktden den quaden tyt der grotter orloeghen, inde dat die *Nuwe-staet* vurs. eyn ser ongeluckyghe plaetz is, als dat lant van Gelre orloeghe heet, inde sy daen aldoer nyet vast off wael liggen solden; inde versoeghen sych in tyde tot Luydicke, inde golden doer eyne plaetssche off eyn alt closter, geheytten ten *Bonefanten*, doer voermols die reguliere op plogen te wonen, die nu buytten Luydicke tot Synte Lenartz by der Maessen woenen, inde doernoe die Cellebruders, doer sy dat tegen golden inde aff kreghen myt halver ere. Inde doer toeghen sy due henen mytter wonynghe alle te saemen inde lytten die *Nuwe-staet* ledich stoen inde noement al myt hoen ewech, dat sy myt hoen ewech gekrighen konden, anno D^{ni} M.CCCC inde XCV. (p. CCIIJ.)

---

(1) De rest is niet leesbaar.

BIJLAGE N° 1.

Bladz. 203.)

Vergelijk over de verpanding van het land van Valkenberg aan graaf Frederik van Meurs.

10 Januarij 1416.

Jan bi der gracien Gods, Hertoge van Lotharingen van Brabant ende van Lymborch, Marcgreve des heilichs Rycs. Allen den ghenen die desen brief selen sien saluut; doen cont van sulker aenspraken als die Edel her Frederich oudste soen te Moerse, Greve van Sarwerden tot ons gehat heeft van wegen ons liefs heere ende vaders Hertogen Anthonis van Brabant dien Got genade; te weten es van twee dusent Rynsche gulden die hem gebraken als hi meynt aen die achtien dusent Rynsche gulden, die hi op die borch, stat ende lant van Durbuy hadde met der pantscap daertoe gehoerende die hi den selven, achtien dusent Rynsche gulden overgaf onsen lieven heere ende vader voirs. dair af dat hi niet meer en boerde dan vier dusent Rynsche gulden gereet ende die twelf dusent Rynsche gulden hem bewyst worden op onse slot ende ampt van Valkenborch, wairaf dat voirwaerde was, als hy seegt, wanneer hi onsen lieven heere ende vader brieve bracht van onsen genedigen heere den koninc van Behem dat onse lieve heere ende vader, die twee dusent Rynsche gulden soude mogen slaen op al sulc gelt als onse voirs. lieve heere ende vader hadde op tlant van Lutzemborch ende dat hi hem dan op Valkenborch dese twee dusent Rynsche gulden op die sesthien dusent Rynsche gulden hoegen soude, welc brieve hi seegt dat hi overbracht heeft ende gegeven onsen lieven heere ende vader voirs. dese selve twee dusent Rynsche gulden op die sesthien dusent Rynsche gulden ongehoegt blivende. Item van achtien hondert

Rynsche gulden die hi meynde dat hem gebreken souden van sinen hantgelde van ses dusent Rynsche gulden op Valkenborch, eer hi tot synre betalingen quam na dat hi Dubuy overgegeven hadde, des hi hem keerde ter genaden ons liefs heeren ende vader voirs. die dat noch niet verclaert en hadde. Item van acht hondert Rynsche gulden verlet van vier jaren siaers twee hondert Rynsche gulden van enen manleen, dat hi seide dat onse lieve heere ende vader hem gaf ende hem hulde ende eet dairaf dede. Item van twee dusent Rynsche gulden die hi ons hiesch van henxsten ende perden gestorven ende verderft in ons liefs heere ende vaders dienst voirs. doen hi syn hulper was in der veden van den lande van Lutzemborch, daer hi sinen gesellen af moet vernuegen ende van cost van voederinge op ter reysen van Lutzemborch in sinen dienst gedaen, dat hi also boet te bewisen. Item van twelf hondert Rynsche gulden die hem gevallen selen syn tot uutgaende Merte naest comende van twee jaren van sinen hantgelde van den ses dusent Rynsche gulden die hi op Valkenborg heeft, dair hi onbetaelt af es. Dat wi op ten dach datum des briefs overmids onsen rade ende steden van Brabant met den selven onsen neve overdragen syn, dat wi voir alle syn aensprake voirs. ende des wi dair af tot hem gehouden mogen wesen hem of den helder des jegewerdichs briefs met sinen wille betalen selen bynnen enen halven jare alre naest volgende der daten van desen brieven, vyf ende twintich hondert Rynsche gulden, of dat wi die vyf ende twintich hondert Rynsche gulden selen mogen slaen, waer wi hem, of helder des briefs die hier en bynnen niet en betaelden op die ses dusent Rynsche gulden die hi heeft op onse voirs. slot stat ende ampt van Valkenborch met alsulken hantgelde van elken hondert Rynsche gulden siaers thien Rynsche gulden van dan voirt, ende in alsulker maten als die brieve inhouden van onsen lieven heere ende vader, die onse voirs. neve van hem heeft, van den ses dusent Rynsche gulden

voirs. Oic es voirwaerde of heere Jan, heere van *Wittham* die onse slot van Valkenborch in heeft hem niet en volvuerde sulc geloeften ruerende van den ses dusent Rynsche gulden voirs. als bi tiden ons liefs heere ende vaders voirs. verdedinget waert ende die brieve dair af inhebben, dat wi enen anderen op onse voirs. slot setten selen die hem genuglic si, die hem alsulc gelyc geloeften doe, als her Jan hem gedaen soude hebben, also dat hi dair bi engeen gebrec en hebbe. Ende oic enen rentmeester van Valkenborch sulc bevele selen doen, dat hi onsen voirs. neve syn voirs. jairlics hantgelt uutreike, na inhouden der brieve, van den ses dusent Rynsche gulden voirs., welc overdrach alsus geschiet gelyc boven verclairt steet. Wi geloven in goeden trouwen te houden vast ende onverbrekelic ende onsen voirs. neve van Sarwerden van punte te punte te doen volschien, alle argelist uutgescheiden. In orconden des briefs dair wie onsen seghel aen hebben doen hangen. Gegeven in onser stat van Antwerpen thien dage in Januario in den jair ons heere dusent vier hondert ende sesthien na costumen des hoofs van Cameric.

(Onder stond)

Bi mynen heere den Hertoge ter relacien van den abden van Haffligen ende van Tongerlo, den heere van Diest, heere Heinric van *Bergen*, Raesse van *Gaveren*, Reynere *Moirs*, Clause van *Steenlant* ende heere Dirc de *Roever*.

Het origineel in het Rijks Archief te 's Gravenhage op perkament met een uithangend zegel in rooden was.

BIJLAGE N° 2.

(Bladz. 84, 176 en 185.)

Akte van accoord aangegaan tusschen pater Laurens van Bocholt en de bewoners van Kinrode, wegens het verplaatsen van het klooster des H. Grafs naar Maeseyck.

1 Julij 1496.

Inden naem Godes. Amen. Overmitz deese tegenwordighe openbare instrumenten, die het syen sullen offte hoiren leesen, sy kennelick inde openbaer dat in die joer nae der geboirte onss lyeffs Heren, *duysent vyerhondert ende sesennegentich*, opten yersten dach der maent Julius, omtrent eyn uur noe myddach, in der veertiende Indictie ende vierde joer des Pausdoms des alderheyligsten vaeder ende Here in Christo Heer Alexandry van der godelycker voirzienycheyt des sesden paus van dyen naem, syn verschenen voir mich openbaere notaris ende erbaren middelaeren, vrindelicken peysmeckeren inde scheysluyden noebeschreven: der geestelycke broeder *Laurentius van Bocholt*, als vaeder inde pater offte voirgenger des Convents inde Gotshuys onsser Liever-Vrouwen *Wil-en-Eer* van *Kynroed*, des ordens onss lyeffs Heren graeffs, gelegen onder die prochye van *Kessenych*, des rychs Ludick, ende nu inder stadt *Maeseyck* in die Pelsserstraet getranslateert, in den naem van d'een; inde die erbare mannen Jannen van *Knabbenhousse*, Everart *Vander Nath*, Dirck *Vandy Dryesch*, Jan *Vuerpyl*, Jan *Vandy Laer* ende Thys *Pypen* gemechtigt ende sich mechtigent inde sterck maekende vuer die ganse gemeynte des herganxs van *Kinroed* vors. in den naem van de andre syde, oem te slechtten ende neder te leggen alle twisten ende stryte, welcke dy vors. partyen onderlinghe hobben gehat, hobben offte nomols hobben muchtten, oirspronck ende beginsel genomen

uyt ende van de affscheydinge ende translatie des vors. Convents van der capellen Onser liever Vrouwen tot *Kinroed* tot in der stat *Maeseyck*, ter plaetse vors. hon georloifft uyt beden ende sollicitacie des vors. paters ende vuergengers van den Erwerdighen Here Johan van Horne, buscop tot Ludick, hertoch van Bullion graeff van Loen, meynende ende voir sich nemende allen die guyden, gereyden ende ongereyden, behoirende totter vors. capellen van O. L. Vr. tot *Kinroed* met hoem te vueren ende te transfereren; nyet aenghemerckt, dat die vors. capelle inden beginsel der fondacie, ten tyde eer dat van dy orden offte plantacy van dy orden ons lyeffs Heren graeffs, hetsy van broders offte susters eyn begin aeff bestont, gefondert, erigert ende gedotert is gewest vanden nabuyren ende ondersaeten des heerganxs van *Kinroed*, oem daer alle weken sekere Missen gedaen te werden, mits den verren wech ende grotter distancy des vors. heerganxs al totter moiderkircke *Kessingen*, voirtaen om dy alden personen, krancken ende gebonden, welcke dagelykx totter moiderkercke nyet komen en konnen. Welcke Missen, rentten ende andere kleynnothen ende cynsen totter vors. capelle toen tertyt behoirende die ondersaetten meynen mit recht nae der alder gewointte te behalden; hebben verbontelyck, op die pene naebeschreven, in handen myns openbaren notaris onderschreven geloifft te halden het contract ende stichtting naebeschreven, te wetene:

Dat der vors. pater Laurentius des vors. convents nu liggende in dy stadt *Maeseyck* ter plaetse vors. sal leveren ende overgeven den naebuyren van *Kinroed*, allen en besunderen geystelicke ornamenten tot Goids dyenst noidelyck ende inder Missen profytelyck ende vuertaen belden, bencken, kelcken ende alle andere cleynnothen totter Goidsdyenst begeven, welcke syn voirvaderen off priors des Convents vors. inder capelle bevonden hobben; inde sal die capelle vors. gensselyck ende geheelyck, so als syn nue steyt in huere timmeragye

met hoeren tuebehoir ende affhangingen, sonder eynich wederseggen also laetten stoen. Item sal ock der vors. pater laeten volgen den vuers. nabuyren alle rentten ende cynsen, welcke der vors. capellen voir dy beginsel des ordens, in der vors. capelle totter hulppe der Missen alle weken te werden, bewesen ende besat syn; welcke hyr van stuck tot stuck claerlyck naer volgen.

Eersten eynen bampt, gemeynlyck *O. L. Vrouwenbampt* genaempt, besat ende gelaten van Servaes van *Knabbenhoussen;* secundo, item eyn mut roggenpacht in die mate der plaets, besat ende gelaetten der vors. capellen van Jan van dy *Laer* ende van hoem gequeten ende affgeloist met dertich goltgulden, met denwelcken der voirige pater (1) heeft gegolden eyn stuck ackerlant in de plaetsse deser dertich goltgulden ewich ende erffelicke tot profyt der vors. capelle. Item eyn bampt van vors. nabuyren by consent des Heren van *Kessingen* van der gemeyntte affgesneden ende ontdeylt tot vermerderinghe Goits dyenstes in der vors. capelle, besat van de naebuyren, gemeynelyck O. L. Vrouwenbempt genoempt. Item derdehalff malder koren, welcke overschyetten van die VIIJ malder rogge, van welcke VIIJ malder vyff gequeten ende geloist waren van dy naebuyren, ende ock besat doir vors. orden daer erstwerff begonst ende van vors. pater ende syne vuerseten in verscheyde tyden ontfanghen ende gebeurt; voir welcke also gequeten ende geloisde vyff malder van hen ontfanghen, ende voir XXV grypen der vors. capellen cyns te geven, van Ruth vander *Nath* besat, ock vanden pater ende syne vuergengers ontfanghen, sal der pater vors. ende syne naecomelyngen paters des convents, geleghen in die staet *Maeseyck*, ter plaetsse vors. ewichlyck schuldich syn alle sondach ende heylige dagen te bidden ende te doen bidden voir alle zeelen levende

(1) Welligt pater Vranck.

ende doiden des heerganxs van *Kinroede*. Ende voertaen sall der vors. pater by hoem off by eynen anderen in synen naem, doir alle het joir XCIJ, nae der registeren, aengaende Sinte Jansmysse naestkoemende, alle weken in der vors. capelle syn schuldich verbontelyck eene misse te lesen. Item vuer dy vruchtten in desen jare tot nae kermisse naeskomende opten vors. erven gewassen, sal schuldich syn dit jaer lanck tot Sint Jansmisse naestkomende die vors. pater, by hoem off by eynen anderen alle heyligdagen ende sondagen, sonder enich versuymenisse, allen tot synen lasten inder vors. capelle missen te lesen. Item sal laten volgen der vors. pater ewichlick inde tot allen tyden den vors. nabuyren, totter vors. capellen behoeff, dat lant geheetten den *Montfort*, den welcken der vors. pater in synen tyt betaelt heeft. Oock heeft noch geloifft der vors. pater Laurens op syne costen te vercryghen ende te verwerffven vanden Pater Generael des vors. ordens van ons lyeffs Heren graffs, voir dy naebuyren vors. dy besegelde bryeffven, dat hynaemals in het toekomende dy vors. naebuyren, nue synde ende naemols komende, sullen van de broders ende susteren des orden van honnen lesten, interessen totter vors. capellen, ewichlyck absolvert syn, gequeten, ongequelt ende schadelois. Ende off men in tuekomende tyden bevont sich eynen off eynige broders ende susteren des orden vors. totter vurs. plaetse vermeten met recht tegen dy naebuyren, mits die in lasten ende schaede quamen, sullen dy vors. pater ende syne naecomelingen des convents vors. sulcke lastten inde schade den vors. nabuyren oprichtten..... Item off men by aventuyre bevont in toekomende tyden dat vors. nabuyren eynigen eyssch offte cavellatie uyt dese tegenwoirdige contract springende, van onssen erwerdigen Here van Ludich syn segelen off van yemant in honnen naem worden opgelacht, sal schuldich syn dieselve pater vors. dy nabuyren, offte sy hon

eynichsints in dit contract misgrepen muchtten hobben, te releveren ende schadelois te stellen al tot desen dage toe, op dato deses ende nyet langer. Ten letsten hobben dy voirige partyen met naemen boven geschreven in handen myns notaris onderschreven ende eynen jegenlycken besonders beloifft, allen die vors. puncten ende voir het elck bysonder, vast, stedich ende ongequelt te halden, op eyn pene van negen engelsche nobelen metter kostten, dat eyn deyl den erw. Here inder tyt buscop van Ludick, het ander deyl dy klagende partye, en het derde deyl dy onderschreven scheytsluyden, sonder quytscheldinge, als ende wanneer sy vallen, by te voeghen ende te appliceren. Van welcken allen ende eyn jegelycken bysonderen puncten, dy vors. partyen begerden van mich notaris onders. eyn instrument offte wel instrumenten.

Geschyet ende geconcludert dese dynghen in het goitshuys der stadt *Maeseyck*, inden jaer, maent ende dach, ure, indictie ende pausdom boven geschreven by der declaratie ende vrindelyke verenigynghe der voirsichtige ende wysse Heren, her Reyner *van der Cuylen*, deecken ende canonick onsser L. Vrouwe tot *Aldeneyck* ende Her Herman *van den Eertwech*, lantdeken ende canonick van *Eyck*, des erntfesten ende fromen Dirck *Pollart*, ende des erbaren ende wyse Willem *van Geneygen*, arbitrairs ende vrindelycke peysmeckers, daertoe versocht ende gebeden van vors. partyen totter vereyniginge vors. met my openbaren notaris onders. geroeppen ende gebeden.

Was onderteekend: Ego Johannes van *Helmont*, clericus Leod. diocesis publ. sacrae imper. auct. notarius etc.

Afschrift berustende in het Kerkarchief te *Kinrode*.

TAALKUNDIG WOORDENLIJSTJE.

Abel — bekwaam, 20, 60.
Achtden — gadeslaan, 130.
Aenhaeven — Aanheffen, beginnen, 16.
Aess — roofgoed, 204.
Afflachten — aflegden, 99.
Alf — albe, priesterkleed, 28.
Alleynsselinge — langzamerhand, 214.
Armot — hen die mot of van veders wisselt, zieke hen, 54.
Arglist — bedrog, 54.
Asscheleyonsdach — aschdag, 125.
Ave — af, 140.
Avel — groot, bekwaam, hetzelfde als het Limburgsch abel en euvel, 42.

Bael — beter, *te bael* — te beter, 17, 66, 168, 200.
Bare liggen — *(te)* voor de regtbank staan, 17.
Bars — bloot, barvoets, 71.
Bede — schat, rijkslasten (passim).
Begrypen — zamenvoegen, aanvangen, (passim).
Belhengeresse — partijhoofd, 178.
Bereynt — met renten voorzien, 114.
Bernen en *bornen* — branden, 29, 102, 199.
Bescheyden — echt, onvervalscht, 96.
Beschudden — behoeden, 81, 213.
Besiemen — bezinnen, 18.
Besorghen — vreezen, 81, 137.
Bestaet — uitgehuwd, 85, 87.
Bestoen — ondernemen, 129.
Beum — boomen, 35.
Bloden — bloeijen, 62, 160.
Bloet — bloei, bloeitijd, 133.
Bontwerck — gebond, verbonden timmerhout in een gebouw, 112.
Bussen of *busschen* — kanon of schietgeweer, 67, 208.
Byster — verdwaald, 157, 212.
Bywoerd — spreekwoord, 180.

Calasie — collegiaalkerk, 11.
Clerck — geestelijke, 162, 163.
Clerden — verklaarden, 152.
Clover — kolvenier, 25.
Complettentyt — uur waarop de Completen gebeden worden, namiddag, 35.
Cruytwyingsdach — O. L. Vrouwe Hemelvaart, 15 Augustus, 36.

Duel — neder, 131.
Dee — die, (passim).
Dens gens kost (op) — op koste van dengenen, 32.
Dertiendach — Driekoningendag, zijnde dertien dagen na Kerstmis, 15, 86.
Dochten — waren goed, 207.
Doe — daar (passim).

Doeden — ontdoijen, 32.
Donrebusse — kanon, 122.
Donrecruyt — buskruid, 211.
Donresteyn — kanonskogel, 15.
Drouwen — dreigen, 52.
Due — toen (passim).
Dullen (*weg*) heethoofdig vertrekken, 18.
Durren — durven, 186.
Dusentyge — duizend, 61.
Dyeffsack — zak, 214.
Dyengen — voor de regtbank treden, 20.
Dwasden — dwaalden, 196.

Ecker — even, 54.
Edelynck — edelman, 60.
Entelynck — kleinzoon of kleindochter, 76.
Erre — erg, boos, toornig, 79.
Errode — toorn, twist, van *erren* toornig maken, 36.
Erroer — twist, dwaling, 144.
Erstwerff — voor den eersten keer (passim).
Esselegonsdach — aschdag, 62.

Fell — grimmig, arglistig, 40, 136, 147, 206.
Feytter — vetter, rijker, 130.

Ganck — bedevaart, 18, 90.
Gartze — snood, garstig, 175.
Geberen — veinzen, 180.
Gebreken — ontbreken, 220.
Gehencken — toelaten, 11.
Gelden — koopen, 20.
Geleyen — speer, lans, 26.
Gerwekamer — sacristie, 143.
Geschapt — geschapen, 99.
Gestalt syn — beginnen, gesteld zijn (passim).
Gestyevelt — klaar zijn, 213.
Gevoeren — lukken, 201.
Gewerden — toelaten, 120, 154, 193.
Ghemeyn leven — eene kloosterorde, 215.
Gierigh — begeerig, 74.
Gonsdach — woensdag, 39, 196.
Gruytte — gruwel, gruwte, baat, 81, 116.

Hastaet — huis, hofstede, 54.
Hee — bij (passim).
Hencken — haantje, 143.
Herwagen — oorlogswagen, 39.
Heydenscap — grootvaderschap, ouderdom. *Hedde* of *Hete* beteekent op vele plaatsen in de Kempen grootvader. Misschien staat ons achterzetsel *heid*, *hede* in verband met *Hete*, 28, 42.
Heyliggeyst — armentafel, 50.
Hoemoet — euvelmoed, 23.
Houwe — hooi, 112.

Kallen — praten, spreken, 6, 128.
Kassel — kasuifel, 28.
Kelle — keel, strot, 28.
Kemp — hennep, 55.
Kempesstryder — vechter, 41.
Kerle — kerel, 204.
Kerstenheyd — christenheid, 146.
Keympen — vechten, 111.
Kindelbet — kraambed, 28.
Knecht — knaap, 16.
Koelen — steenkool, 199.
Koetter — boer die niet ploegt, graver, 54.
Kyff — twist, 130.
Kyedel — kiel, 104, 110.
Kommeren — in beslag nemen, 108.
Kontscappe — kennis, 156.
Korsten — christen, 50.
Korsten doen — doopen, 48.
Korstheilige dagen — Kerstmis, 13.
Kroeden — bekreunen, 155.

Lector — lessenaar, 20.
Leyder — jammer, 143, 146.
Leyste — laatste, 112.
Liggen (boven) overwinnen, 68.
Luttel — weinig, klein, 105, 120, 123.
Lyen — belijden, 50.
Lyvoet — lijnwaad, 98, 99.

Mal — zot, 206.
Marschalck — titel van St Cornelius, 106.
Mater — kloosteroverste, 170, 174.
Me — meermaals, 138.
Mechtge — meisje, 56.
Melde — rumoer, 56.
Mere — maar, tijding, 207.
Merren — talmen, dralen, 18, 80, 130, 139, 217.
Moel (te) — te gader, 132, 152.
Momoer — momber, voogd, 207.
Monters — munters, 95.
Mortbrant — brandstichting, 212.
Mulenscot — welligt molenbekken, 94.
Myn — minder, 20.
Mynne — liefde, 20.
Mysse — feest, St Gyelis mysse, 27.

Neys — nest, 217.
Noen — middagmaal, 141.
Noetkasse — reliquiekist van St Servaas, 47.
Noetmysse — mis gelezen ter verwijdering van openbare rampen, 99, 213.

Omloecken — met grachten omgeven, 55.
Ongevellich — onlief, onwelkom, 153.
Ongestuyr — onstuimig, 35, 112, 142.
Onseyt — ontzet, 41.
Ontschemel — oneerbaar, 176.
Ontsyende — onzinnig, streng, 50.
Ontocht — ondeugd, 153.
Ontsycht — ontzag, 120.
Onyffen — oneven, 52.
Opsaet — voornemen, 168.
Opsetten — voornemen maken, 171.
Opvaeren — vertrekken, 36.
Opvartsdach — Hemelvaart, 33, 35.
Orloff — Verlof, 57, 82, 95, 169, 176, 182.
Ovel — kwaal 44, trotsch 208.
Ovelmoed — trotsch, 126.
Overen — over blijven, 54.

Paet — peetmoei, 88.
Palmen — palmzondag, 191.
Pant — omgang, corridor, 166.
Pans — in pandschap, 97, 109, 127.
Pape — priester, 28.
Paye — betaling, 54.
Pays of peys — vrede, 41, 87, 172.
Paveyen — bevloeren, 19.
Petere — peetborg 88.
Pickarden — met pikken gewapend krijgsvolk, 52.
Plonder — buit, 17, 78.
Prentten — drukken, 16, 20.
Preiger — leden der orde van den H. Dominicus, 30.
Puysyen — hallebard (?) 205.

Raesende dach — De twee dagen van vastenavond noemt men nog heden razenmaandag en dullendingsdag, 62.
Rastten — rusten, 60, 212, 214.
Rauwspoet — tegenspoed, rouwspoed, 183.
Rengen — twisten, worstelen, ringen, 218.
Rockelynnen — koorhembden, 98.
Ruytten — stroopen gelijk de ruiters, 78, 120.

Sacht — sprak, zeide, 79, 146.
Scappe — kast, 102, 103.

Verstrouwet — verstrooid , 119.
Versumelick — nalatig , 78.
Verteyndigen — vertienen, door tiende belasten , 53.
Vertyegen — afstaan , verzaken , 181.
Ververt — verschrikt , 98.
Verweyckt — opgewekt , verbitterd . 206.
Vluwen — vluchten , 91 , 130.
Voeren — lukken , 201.
Voertten — vrees , vurcht. (passim.)
Vro — vrolijk , 76.
Volschien — volbrengen , 221.
Vroede — verrade , 160.
Vroemelick — dapper, 36.
Vrouden — vreugde , 126 , 135, 138.
Vuervoetz — voor de hand overal, 131.
Vuryaen — verschijnen , 177.
Vyrss — versch , 99.
Vysken — kleine vis . 56.

Wagenborch — verschansing , 211.
Wederstoett — tegenstand , 78.
Weken — wieken , 214.
Wers — warsch , 51.
Weyck — flaauw, 134 , 160.
Weynt — tot , 15.
Woën — waadden , 78.
Woenen — meenden , 36 , 79.
Wylt — zonder regel , (passim).
Wympelen — vlaggen , 205.
Wysdoem — stadsraad , vroedschap , 117.
Wysen — declareren, 52.

Verbeteringen :

Bladz. 9 , linie 17, van boven , staat *Joannes Treckpoel* , lees *Peter Treckpoel.*
» 26 » 8 » » » duren , » *Duren.*
» 88 » 1 moet wegvallen.
» 119 » 10 van onder, staat hande , » larde.

GESCHIEDKUNDIGE BESCHRIJVING

VAN HET

ALOUDE KERSPEL BLERICK

BIJ

VENLO.

De zaken, die ook bij het nageslacht dienen bekend te zijn, hebben wij in schrift gebragt.

Otto van Born in een handvest over Blerick uit het jaar 1219.

Blerick, in sommige schriften der middeleeuwen *Bleirvicus*, *Blericum*, *Blaricum*, doch in de meeste stukken van dien tijd *Blerke*, *Blericke* of *Bledericke* genaamd, was in den romeinschen tijd bekend onder den naam van *Blariacum*.

Het *Itinerarium* van *Peutinger*, dat Tongeren tot begin, en Nijmegen tot eindpunt eener romeinsche heerbaan langs den linker Maasoever aangeeft, vermeldt *Blariacum* als eene statie die twaalf mijlen van *Catualium* en twee en twintig van *Cevelum* ligt (1).

Deze heerbaan doet zich nog over de geheele oppervlakte van het Blericksch grondgebied tastbaar voor. Van af de

---

(1) A. Dederich, in zijne *Beiträge zur Römisch-Deutschen Geschichte*, 1850, pag. 2 en 3, houdt *Catualium* als eene verkorting van *castellum Menapiorum*, waardoor *Kessel* wordt bedoeld. De Heer Habets echter, zich beroepende op de afstanden en de gelijkheid van benaming, zoekt, met veel meer grond, deze standplaats te Kessenich, een dorp bij Thorn, hetwelk in de Xde eeuw Casallum heette. *Cevelum* wordt algemeen gehouden voor *Kuik*. Zie J. Habets. *Notices sur quelques découvertes d'Antiquités*, in de Publ. etc. du Limb. II, p. 248,

Baarloosche grenzen, nabij het kasteel *Berkt*, en verder over het *Laerbroek* en den *Watermolen* tot vijf minuten afstands van het tegenwoordige dorp, is die weg duidelijk aangewezen, deels door een zijdwal of kleef (clivus), deels door eenen kiezelvloer, hier en daar nog onaangeroerd gebleven, doch op de meeste punten geruimd of met den ontgonnen grond gemengd. Waar de kiezel van besproken weg niet is uitgedolven of de vloer niet is gebroken, kwijnen de daarop staande vruchten en geven ons door haar verschil met het overige, zelfs de breedte van de heerbaan aan. Van nabij het dorp wendt zich deze baan meer links, wederom in eene regte lijn langs den nieuwen windmolen over het gehucht 't Nieuwborgs, en wijders langs *Ste-Annakapel*, waar zij niet ver van het voormalige kasteel *Boerlo*, de grenzen van *Grubbenvorst* bereikt.

Betrekkelijk de ligging van *Blariacum*, of der romeinsche halte van dien naam, hebben de ijverigste navorschingen tot dusverre geene voldoende bewijzen kunnen leveren.

Ondertusschen, het gevoelen, dat *Blariacum* zich bevond ter plaats waar zich thans het Raadhuis vertoont, grondt zich verkeerdelijk op de ontdekking van hechte grondvesten en diepe kelders aldaar, daar deze geene sporen van romeinschen oorsprong dragen. — Er zijn onlangs in de Maas, tegenover de kerk, en nabij voormelde Ste-Annakapel eenige romeinsche muntstukken uit den tijd der Antonijnen opgedolven (1), en wijders een aantal urnen benevens handwerktuigen van germaanschen oorsprong, en wel ter plaatse grenzende aan de heide genaamd de „*Römer.*" Gedurende de woelige tijdstippen der Franken en der Carolingers is *Blerick* onbekend gebleven. Wij hebben geene chronijk en geen diploom uit dien tijd gevonden, waarin het vermeld wordt.

(1) In bezit van den W. Eerw. Heer G. Franssen, pastoor te Ittervoort, wiens nasporingen hieromtrent in deze gewesten, wij welhaast hoopen in het licht te zien.

Eerst wanneer de middeleeuwen, met hare hertogen, graven en dynastien, ons vaderland verbrokkelen, treedt Blerick wederom te voorschijn. Zie hier op welke wijs.

In het begin der twaalfde eeuw heerschte zekere Arnold, als graaf over het land van Loon, zijnde een land nagenoeg gelijk aan de tegenwoordige Belgische provincie Limburg. Deze graaf bezat op de grenze van zijn land een' bosch, *Vertbois*, *Groenbosch* (1) en later *Averbode* genaamd, waarin zijne voorzaten eene kapel ter eere van O. L. Vrouw hadden gesticht. Deze bezitting schonk hij in het jaar 1120 aan den heiligen Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg en insteller der orde van Premonstreit.

Nog voor den dood van Norbertus (1134), werd op last van den graaf ter voormelde plaatse een klooster aangelegd voor religieusen dier orde, die doorgaans ten onzent *Witteheeren* genoemd werden, wijl zij gekleed gingen in een wit habijt; hij verrijkte hetzelve met verscheidene goederen. In 1128 begon broeder *Andreas* den aanleg van Averbode's gesticht; zoodat in 1136 alreeds eene kerk benevens eet- en slaapzaal aanwezig waren (2).

---

(1) De archieven onzer kerk, waaruit deze bijzonderheden zijn genomen, ontlenen den naam *Averbode*, van A-verbo-Dei; doch meer waarschijnlijk is deze benaming niets anders dan een flandreclsmus van *Vertbois*.

(2) Deze *Andreas* komt voor, als de *eerste* abt van Averbode. Wegens de veelvuldige betrekkingen tusschen Averbode en onze parochie, meenen wij de lijst der *abten* hier gevoegelijk te kunnen aangeven; men vindt ze gedeeltelijk bij *Wolters*, *Notice hist. sur l'ancienne abbaye d'Averbode*, p. 41 etc.

1 Andreas, begon in 1128 den kloosterbouw en overleed in 1166.
2 Steppo of Stephanus, † 1189.
3 Sibertus, verplaatste het vrouwenklooster van Averbode naar *Keizerbosch*. † 1202.
4 Alexander; onder hem verkreeg Averbode het *jus patronatus* der kerk van Neer. † 1206.
5 Eggerie. † 1208.
6 Godefridus. † 1215.
7 Baudewijn, verkreeg het patronaat onzer kerk. † 1223.
8 Robertus. † 1238.
9 Joannes van Bossut uit de adelijke familie van Tesselt; † 1258.
10 Walterus van Wesemael ontving in 1259 van Goswinus van Milne het patronaat der kerk van Venlo. † 1270.

De graven van Loon bezaten te Blerick groote eigendommen, de tienden en het patronaat van de kerk. Later kwamen deze aan de Heeren van Borne.

---

11 Godefridus van Tesselt. † 1274.
12 Joannes van Tieldonck, bedankte in 1279.
13 Otto van Leuven, droeg het patronaatschap der kerken Buggenum, Haelen, Nuenhem en Roggel over aan 't klooster van Keizerbosch 1288. † 1289.
14 Joannes van Rotselaer, bedankt in 1304.
15 Joannes Quistidater van Leuven, † 1311.
16 Joannes van Leuven, gen. Pistorius † 1354.
17 Reinerus van Aerschot. † 1356.
18 Arnoldus van Venlo, uit den stam der Geldersche hertogen; was eerst pastoor en tijdelijke heer van Venlo, † 1360.
19 Henricus van Winxele, stond te voren als pastoor te Blerick. † 1369.
20 Arnold van Tulden. † 1394.
21 Joannes Vucht of Multovius van Herlaer. † 1422.
22 Daniel Laekmans, † 1441.
23 Joannes Baudewijns verkreeg voor zich en zijne opvolgers het regt tot den *myter* door paus Nicolaas V in 1454. Bedankte later, en overleed in 1460.
24 Arnold van den *Valgaet*, † 1482.
25 Bartholomeus van den *Valgaet*, † 1501.
26 Gerard Van der *Schaeft* bekwam vele voorregten van paus Adrianus VI. Het was onder hem, dat Blerick van Berkele werd gescheiden. † 1532.
27 Denis Van der *Schaeft*, neef des vorigen, † 1541.
28 Paulus *Gielemans*, † 1543.
29 Hieronymus *Fabri* (Smidts) † 1546.
30 Matheus *Foullon* (Smolders) † 1565.
31 Egidius *Heijns* Sommers, zoon van Henr. Sommers; hij moest met de religieusen vlugten. † 1574.
32 Arnold Van der *Heijden* uit Hasselt, gekomen in 1585, moest vlugten naar Diest alwaar hij overleed. † 1588.
33 Mathias *Valentyns*, gekozen 1591.
34 Nicolaus *Ambrosii*. † 1647.
35 Servatius *Vaes*, restaureerde de afgebrande kerk van Averbode. † 1698.
36 Stephanus Van der *Steghen* uit Thienen vroeger pastoor te Venlo. † 1724.
37 Fredericus Van *Panhuizen* uit eene adelijke familie † 1726. Hij was neef van Theod. Van Panhuizen pastoor te Blerick in 1696 enz.
38 Simon *Brauxman* uit Aken. Hij is schrijver eener geachte *Theologia moralis* etc. † 1747.
39 Gisbert *Halloint*, uit Westerlo, † 1778.
40 Adrianus *Salé*, uit St-Truiden, vicarius generalis der orde, † 1782.
41 Mauritius *Verbooven*, uit Beersse bij Turnhout, † 1790.
42 Gregorius *Thiels*, uit Hasselt, werd in 1797 met de zijnen door de Franschen verdreven. † 1822. Na zijn' dood, had Averbode 12 jaren geen' prelaat.
43 Norbert *Dierckx*, uit Gierle bij Turnhout, in 1834 gekozen † 8 mei 1843.
44 Sulpitius de *Sespes*, uit Diest. vanpastoor der parochie Averbode, abt. † 1848.
45 Fredericus *Mahieux*, van Dendermonde, gekozen superior 15 februari 1848.
64 Leopold *Nelo*, thans prior en bibliothecaris, die ons deze naamlijst benevens andere bijzonderheden goedgunstigst heeft medegedeeld.

Otto, Heer van *Borne*, verklaart in 1219, met toestemming zijner gemalin Petronella en met die zijner kinderen, dat hij het *jus patronatus* en *personatus* der kerken van *Blerick* en *Horst*, welke laatste destijds eene dochterkerk was van die van Blerick en zich *Berkele* (1) noemde, los, vrij en ten eeuwigen dagen aan het convent der religieusen van Averbode overdraagt (2). Om deze overeenkomst te staven, gaf ook Arnold, graaf van Loon, van wien Otto van Born dit patronaat in leen bezat, aan deze schenking zijne goedkeuring.

Men noemt *jus patronatus*, het regt, dat een Heer bezit, om bij den bisschop of den aartsdiaken een' candidaat voor te stellen ter bekoming eener geestelijke bediening. *Persona*, noemt men den pastoor of bedienaar eener oorspronkelijke kerk, die tot geene residentie verpligt was, en zich in zijn ambt deed vervangen door eenen kapelaan of *vicarius perpetuus*.

Het was Otto, die, luidens de plaatselijke archieven, te Blerick de eerste kerk heeft aangelegd, en dat wel uit de overblijfsels van den aldaar vroeger gestaan hebbende romeinschen burgt (3). — Zonder voor de juistheid van dit gevoelen in te staan, laat zich echter uit het overgebleven byzantisch deel der kerk, nog meerendeels het koor uitmakende, duidelijk afleiden, dat de aanleg van het eerste tempelgebouw alhier, naar het begin der twaalfde eeuw moet verwezen worden.

De patroon of beschermer dezer kerk was de heilige bisschop en martelaar *Lambertus*, zijnde een lid van de

(1) Men is van gevoelen dat *Berkele*, als dochterkerk van Blercke of Blericke, de verkleiningsnaam is van deze laatste benaming. Maar dit schijnt ons wat ver gezocht.

(2) Men zie bewijsstuk. N. 1.

(3) Propugnaculum Romanorum dicitur vertisse in ecclesiam blericanam.

familie der graven van Loon, in 709 overleden. Voormelde Otto van *Borne* is ook de stichter in onze kerk van het beneficie van *St-Hubertus*, van *St-Sebastianus*, van *Ste-Anna*; als ook van een fonds ter beschikking van den tijdelijken pastoor, om, zoo als zulks vóór het Concilie van Trente in voege was, een clericus (1) tot den priesterstand op te leiden.

Een pastoor van Blerick, genaamd *Pontanus*, verhaalt in zijne breedvoerige aanteekeningen over deze parochie, dat de Heer van Borne de goederen, landerijen, broeken enz., van lieverlede verbeterde en benuttigde, nieuwe hoeven en woningen liet bouwen; nieuwe akkers en bosschen uit de broeken en braak liggende gronden liet aanleggen; en dat de bevolking om beide bidplaatsen (*Blerick* en *Berkele*) destijds zeer begon toe te nemen.

Alhoewel in het onderhoud van den geestelijke in beide kerken door beneficiën was voorzien, zoo bragt het toenemend getal geloovigen den Heer van Borne op het denkbeeld, de bescherming dier kerken liever aan kloosterlingen, dan aan wereldlijke personen toe te vertrouwen. Zijne bedoeling hierbij was, gelijk hij zelf verklaart, „om God voor zijne en zijner voorouders zonden voldoening te schenken." Derhalve droeg hij in het jaar 1219, zoo als wij even zeiden, het patronaat en personaat der onderhavige kerken op aan de abdij van Averbode.

Engelbertus, aartsbisschop van Keulen, bevestigde deze overdragt en nam benevens andere kerken, in 1224 ook die van *Blerick* en *Berkele* onder zijne bescherming (2).

Van dien tijd af, tot den beginne onzer eeuw, hebben

---

(1) Dit fonds hebben onder anderen genoten in de 16 eeuw *Peter Zandrinus*, en *Mathias Kessels*. Arch. der kerk.

(2) Bewijsstuk N. II.

de religieusen van Averbode alhier door eene onafgebrokene volgorde de pastorele bediening waargenomen (1).

Uit het reeds aangehaalde handschrift (2) kunnen wij de naamlijst dezer pastoors, benevens eenige aanteekeningen mededeelen. Ten jare 1238 ontmoeten wij Fr. *Rutgerus* als *persona* der kerken *Blerick* en *Berkele*, in de akte waarin de tienden van beide plaatsen tusschen Averbode en Ophoven worden verdeeld In

1273 stond Fr. *Franciscus* aldaar als pastoor ; in

1290 volgde Fr. *Michaël*, na dezen Fr. *Franciscus* van *Diest;* hij stond er nog in 1294.

1300 en 1304 Fr. *Godefridus* van *Hersele.*

1334 Fr. *Reinerus* van *Aerschot.* Hij werd in 1351 tot abt gekozen.

1354 *Henricus* van *Winxele.* Van pastoor te Blerick in 1360 tot abt gekozen, en overleed 19 julij 1369.

1360 *Wilhelmus* van *Montfort*, overleden in 1368, den 20 december.

1410 *Gisbertus de Tilia* of *Van der Linden*, deze stierf in 1415.

1415 *Sibertus* van *Atrio.* Hij ruilde met Nicolaus van Rythoven, die de pastorij van Rummen verkoos.

1430 *Walterus Crauwels*, overleden in 1459.

1459 *Wilhelmus Moer*, uit Antwerpen ; hij bedankte den 17 april 1469 met toestemming des abts, en overleed in 1472 den 3 april.

1469 *Henricus Noytkens*, van Roermond, gedurende 35 jaren hier pastoor zijnde, overleed 1504, den 26 junij.

---

(1) Op het einde der vorige eeuw, bezat Averbode het patronaat van 28 kerken, in het bisdom van Roermond die te Venlo en te Blerick. Men noemde dat gesticht deswegen : *seminarium pastorum*. Zie, WOLTERS, als voor p. 50.

(2) Het werd geschreven door *Aug. Boterdael*, uit Brussel, geboren 1702, religieus 1725, kapellaan te *Wesemael* 1733, idem te *Venlo* 1737, nader pastoor te *Hechtel*, alwaar hij overleden is in 1777. Hij schreef ook nog, o. a. *origine et processu abbatiæ averbodiensis*, en in versmaat, *de variis ordinibus post diras persecutiones in Europa exortis.*

1504 *Henricus Pauli* of *Pauwels*, zoon des gardeniers van Averbode; na 17 jaren bedankte hij als pastoor en werd proost van Keizerbosch in december 1521; 's jaars hierna werd hij pastoor te Venlo, alwaar hij stierf den 5 december 1543.

1522 *Joannes Wellens* uit *Vorst*, was te voren pastoor te *Opgladbeek*; overleed den 30 Januarij 1524.

1524 *Joannes van den Eertweg* van Maeseijck, van hier geroepen tot pastoor te Opitter.

1524 *Christianus Hozé*, van Breda, benoemd in hetzelfde jaar, stierf den 11 Februari 1529 te Roermond, werd vervangen door

1529 *Joannes Bonroy*, van *Leuven*; deze bedankte in 1543 en begaf zich naar Venlo.

1543 *Lucas Bloems* van *Wesendael*, overleed, den 16 December 1558.

1559 *Cornelius Lypsen*, van *Opitter*, eerst pastoor te *Eyenthout*, daarna te *Blerick*, alwaar hij overleed in hetzelfde jaar.

1560 *Franciscus d'Aicfort*, of *Van d'Oeybraken*. (In het register dezer parochie door hem in 1575 geeindigd lezen wij Verdoebraken.) Hij moest in 1580 of nog vroeger van hier vlugten wegens eenen inval der calvinisten. In 1586 werd hij voorgedragen tot pastoor te Venlo, doch de bisschop Lindanus nam geen genoegen met deze benoeming. Hierop verzorgde hij wederom Blerick, maar moest zich herhaaldelijk te Venlo verschuilen, waar hij onder de kapellaans werd gerekend. Hij was tegelijk deken van het district Kessel. Hij overleed te Venlo in 1597 den 31 Januarij, en werd begraven voor het hoogaltaar der parochiekerk alwaar zijn grafsteen met opschrift nog berust, welk laatste echter onleesbaar is geworden. Hij had twee fondatiën gesticht. Op twee deuren op het koor stond met gulden letters te lezen: *Franciscus Van d'Oeijenbraker*, decanus *Venlonensis*.

Onder zijn bestuur werden de tegenwoordige, civiele registers van Blerick aangelegd.

1598 *Joannes de Resimont*, uit eene aanzienlijke familie van Luik, was zeer geleerd en sprak verscheidene talen.

In 1604 bedankte hij wegens de vervolging der staatsgezinden en keerde naar Averbode terug. In 1603 had hij het geluk gehad de opstandige spaansche legioenen die men *alterati* noemde, met den aartshertog Albert te verzoenen (1). Men plaatste op zijn graf het volgende inschrift:

Vivus erat Gallus, Latius, Germanus, Iberus,
Italus et Graecus, mortuus angelicus.
Vivus perduelles cum principe pacificavit,
Mortuus aeterna pace quiescat, amen.

Ook zegt men van Resimont, dat hij Henegouwen van het vuur, Vlaanderen van het gevaar en Brabant van den schrik bevrijd heeft." Sua prudentia et labore Hannoniam a flammis, Flandriam a periculo, Brabantiam a metu liberavit."

1604, *Nicolaus Tielemans*, geboortig uit Diest, kwam te Blerick in 1604, hij keerde in 1641 naar Averbode terug, alwaar hij te voren *superior* was geweest en overleed aldaar den 24 Januarij 1642.

1642, *Joannes Pontanus* of Dupont uit *Misselbroeck*, was te voren pœnitentiarius te Cortenbosch; pastoor te Blerick ging hij weder naar Averbode in 1688, en overleed aldaar in 1691. Gedurende 46 jaren had hij als pastoor van Blerick met veel ijver, doch met niet minder moeijelijkheid gearbeid. Wij bezitten van Pontanus vele latijnsche en nederduitsche schriften. Zijne levensbeschrijving van twee martelaren van Gorcum, uit de orde der Witheeren, zijn verloren geraakt, ook rangschikte hij de archieven der kerk.

---

(1) Men leze over deze muiters Knippenberg, *Hist. ecc. Gel. p.* 205.

1688 *Fulgentius Cleys*, uit Vilvorden, hij was eerst rector te *Cortenbosch* en te gelijk pastoor van *Cosen*. In April 1688 benoemd tot pastoor van Blerick, overleed hij aldaar den 12 April 1695. Hij stelde met consent des bisschops en in overleg des tijdelijken heeren *De Laer* in 1692 de broederschap in van den zoeten Naam alhier. Wij lezen van Cleys: *quod fuerat pastor zelosissimus qui animam suam posuit pro ovibus suis.*

1696 *Theodorus Van de Panhuisen*, uit Rotselaer, was te voren onderpastoor te *Venlo*, en werd den 27 April 1696 tot pastoor te Blerick benoemd. Gedurende 37 jaren fungeerde hij alhier; vierde met luister zijn jubelfeest en overleed den 29 November 1733, in den ouderdom van 84 jaren, na zijn 60ste priesterjaar. Zijn portret met familiewapen hangt in den zaal der pastorij alhier.

1733 *Gerlacus Gielkens* volgde na acht dagen; deze was geboren te *Roermond* en stond eerst als kapellaan te *Vorst*. Van pastoor te Venlo werd hij op zijn verlangen benoemd tot pastoor te Blerick. Hij overleed plotselijk te Venlo den 27 November 1742.

1743 *Paulus Bierts*, van Coursel, van pastoor te Wesemael hier aangesteld in Januarij 1743. Hij overleed alhier in Junij 1763. Uit deszelfs nalatenschap werd de pastorij te Venlo 1764-1765 gebouwd. *Bierts* werd begraven te *Keiserbosch*.

1763 *Jacobus De Hu*, van Ninove in Vlaanderen, werd, na vijf dagen kapellaan te Rotselaer geweest te zijn, alhier pastoor benoemd. Hij overleed den 11 Maart 1808.

1799 *Thomas Goosens*, van Heijst op den Berg, had zijn voorzaat alreeds als assistent langen tijd bijgestaan. Goossens was de oudste van de 12 nog overgeblevene religieusen van Averbode ten tijde der fransche omwenteling. Hij overleed te Blerick, den 10 Julij 1836.

1836 *Hermanus Graus*, uit Roosteren, benoemd in 1836 na eerst gestaan te hebben als kapellaan te Venlo; hij vertoefde hier tot Januarij 1841, en werd pastoor te *Horst*, alwaar hij overleed in 1857.

1841 Peter Joannes *Schacks*, uit Well, stond insgelijks te voren acht jaren als kapellaan te Venlo; hij vierde in 1866 zijn 25 jarig pastoorsambt. Na een' verdienstvol herderambt van bijna 30 jaren overleden den 17 Januarij 1870. Een fraai steenen gedenkteeken siert zijn graf (1).

L. J. A. Smidts geboren te Weert. Na 21 jaren als kapellaan en 3 jaren als pastoor gestaan te hebben te Limbricht, werd hij den 5 Februarij 1870 benoemd tot pastoor van Blerick.

In 1223 stierf Otto heer van Borne, en werd door zijn' zoon *Goswynus* opgevolgd.

Terwijl ten gevolge van de besprokene overdragt, de abt van Averbode, bij name *Baldewinus*, aanspraak maakte op de tienderegten te Blerick, en te Horst, zoo ontstonden hieromtrent moeijelijkheden tusschen hem en den Heer van Borne. Weshalve Goswyn van Borne, de toestemming van den bisschop van Luik (van wien deze goederen oorspronkelijk kwamen), en die des graven van Loon erlangd hebbende, de beschikking zijns vaders Otto vernietigde, op grond dat die zonder zijne toegeving en buiten zijn weten ware gemaakt, en hij, noch zijne gemalin, hunne kinders mogten beroovĕn van het genot der goederen die hun de bisschop en de graaf in leen hadden gegeven. Er kwam zoo in 1231 eene nieuwe regeling tot stand. Goswyn verkocht namelijk alle tienden, zoo groote als kleine, te Blerick en te Horst voor de som van 100 *mark brabantsch*, en stond dezelve af, met toestemming des graven en des bisschops

(1) Behalve Rutgerus (1238) worden slechts vermeld als pastoor van *Berkele* uit Averbode: een *Godefridus*, en 1551 *Reinerus Bellens*.

voormeld, ten gunste van het convent van *O. L. Vrouw te Ophoven* (1).

In hetzelfde jaar, den 13 April, wordt deze afstand door Joannes bisschop van Luik (2), en 's jaars hierna door den graaf van Loon eigenhändig goedgekeurd (3). Eindelijk in 1234 bekrachtigde gezegde bisschop ook nog afzonderlijk die onderhandeling (4).

Niettegenstaande dit alles, rezen er voortdurend geschillen tusschen den abt van Averbode en de abdis van Ophoven (5), betreffende de geregtigheden te Blerick en Horst.

In 1238 op den dag van O. L. Vrouw geboorte maakten de proosten van Wassenberg en Heinsberg, die als scheidsregters beroepen waren, daaraan een einde door het volgende besluit:

„Telkens dat het convent van Ophoven twee tiendenaars in den oogsttijd afzendt, om de twee, aan het zelve toekomende deelen der tiendevruchten te Blerick en Horst in te zamelen, zal de pastoor van die plaatsen eenen derden tiendenaar zenden, om het hem toekomende derde deel der tienden aldaar te beuren. (6)"

Dit besluit raakte zoowel de groote als de kleine of smalle tienden. Verder was bedongen, dat de tienden van alle, zoo oude als nieuwe erven, in de schuur van *Ophovens*

(1) Bewijsstuk N° V.
(2) idem N° IV.
(3) idem N° VI.
(4) idem N° VII.
(5) Het klooster *Ophoven* op de Roer werd gesticht door Otto Heer van Borne, en zijne gemalin Petronelia. Albertus van Cuyck, bisschop van Luik verrijkte dit klooster met aanzienlijke goederen in 1196, welke giften Adolph, aartsbisschop van Keulen, in 1200, en Hugo bisschop van Luik in 1222 bevestigden. Wegens de ongunstige laag van *Ophoven*, werd voornoemd gesticht in 1258 met bewilliging van Goswyn van *Borne* naar eene geschiktere plaats, *Dalheim* genaamd, bij Wassenberg, overgebragt. Reeds in 1247 had de scheiding tusschen de kerk van *Ophoven* en die van *Daelheim* plaats gehad. *Knippenbergh*, *Historia Geldriae ducatus*, lib. II C. VIII p. 72-73 etc. Tegenwoordig is de abdij Dalheim in eene pachthoeve veranderd.
(6) Bewijsstuk N. VIII.

klooster zouden worden ingezameld, waarna deze bij goedvinden van partijen zou worden gesloten, terwijl elk een sleutel der bergplaats kon bewaren. Nog werd bepaald, dat het convent van *Ophoven* den pastoor, na den oogst, in het dorschen zijner tiendevruchten niet mogt hinderen, tenzij tegen uitbetaling eener som gelds, ter waarde van deszelfs wettig deel. Met de uitvoering dezer bepalingen, bleven dan de *twee derden* der groote en kleine tienden te Blerick en te Horst aan de abdis, en het overige derde aan den pastoor dezer plaatsen.

Bij Bul van den 30 Mei 1239 werd door Paus *Gregorius IX* het patronaat der kerk van Blerick ten gunste van Averbode bevestigd; en in 1262 gebeurde hetzelfde door Paus *Urbanus IV* opzigtens de kerk te Horst of Berkele.

In de naastvolgende jaren vinden wij nopens Blerick het volgende: In 1270, den 16 Mei, draagt Willem van Broeckhuizen zijne goederen aan Willem, graaf van Gulik, in leen op. Onder deze noemen wij zijn vrijgoed *Vevele* en zijnen molen, opbrengende jaarlijks 56 vaten koren, zes sextel wijn, een groot brood om met Paschen gewijd te worden, zijn tolregt voor voertuigen, zijne laatbank opbrengende jaarlijks 8 mark, en zijne hoeve te Blerick, *Reiderode* genoemd, met al haar toebehoor, opbrengende 's jaars ongeveer 6 mark (1).

Van het jaar 1280 doet zich eene akte van schuldbekentenis op, waarbij Goswyn van Borne zekeren Maberis en deszelfs huisvrouw, te Venlo wonende, bevolmagtigt om het aan hen verschuldigde voor eenige malder koren, uit de goederen te Blerick op te beuren (2).

---

(1) Kremer, *Academische Beiträge*, Deel III. bl. 129. Van voorgemelden naam bestaat thans geene hoeve te Blerick; onder Maasbree wel eene *'t Roodt*, en onder Grubbenvorst eene *Grootroy* genaamd.

(2) Bewijsstuk N. IX.

In 1288 kent Goswijn van Borne nogmaals de kerk en het altaar van Blerick toe aan het convent van Averbode, en verklaart dat hetzelve in vreedzaam bezit daarvan is, en niemand van de zijnen iets van de religieuzen dienaangaande mag vorderen. Deze verklaring beteekent hij aan zijne ambtenaren van Goch en Kleef. Ook beweert en verklaart Goswyn dat hij de beschermheer (advocatus) is der geloovigen van deze oorspronkelijke kerk. Hij vermeldt niets over Berkele.

Henricus van Borne, broeder des graven van Gelder, vereffent in 1290 het geschil, dat tusschen den abt Otto van Averbode en Theodoricus van Milne gerezen was, betreffende de vergeving eener prebende in de kerk van Blerick. Hij beveelt dat Theodorik jaarlijks te Venlo vier, en te Horst twee malder haver zal hebben op te beuren, doch dat na den dood van laatstgenoemden niemand der erfgenamen daartoe eenig regt meer zal behouden (1).

In 1296 verkreeg de abt Otto, ook van wege *Hugo* bisschop van Luik, de bevestiging van het patronaatschap, en in 1298 die van een derde deel der tienden te Blerick en Horst, voor het klooster van Averbode (2).

Nadat Goswyn van Borne het convent van Ophoven met de besprokene geregtigheden te Blerick en te Horst begiftigd had, was dit, naar 't schijnt, uit hoofde van beter bestaan, overgeplaatst geworden naar *Daelheim* bij Wassenberg. Het juiste tijdstip dezer verhuizing is niet bekend. Althans wij lezen in eene copie, dat Otto, Heer van Borne in het jaar 1306, genoopt door den dringenden nood zijner schuldenaars, met inwilliging zijns broeders Wilhelm van Born, van alle rëele en personele regten en tienden te Blerick en Horst, alsmede van de gebouwen, van de

---

(1) Boterdael als voor.
(2) Bewijsstuk N. X.

bebouwde en onbebouwde gronden aldaar, afstand doet ten gunste der abdis van het klooster van Daelheim, vroeger te Ophoven. Deze aanerkenning geschiedde bij wijze van verkooping voor de som van tachtig mark brabantsch (1).

De regten van Averbode ten onzent, werden hierdoor geenszins gewijzigd. In 1318 bekrachtigde Adolf bisschop van Luik op zijne beurt, al wat zijne voorzaten ten deze hadden bevestigd (2).

Zooals bekend is, genoten de geestelijke goederen in de middeleeuwen vrijdom van schatting; de bezittingen en regten, door den Heer van Borne aan beide kloosters toegekend, deelden ook in dit voorregt. Maar de tijdelijke regeerders van Blerick, de verbetering en vermeerdering dier goederen en regten ziende, begonnen eindelijk dezelve met schatting te bezwaren.

De abdis van Daelheim vond zich wegens de aanhoudende pogingen, die men aanwendde om haar in de landschattingen te doen deelen, genoodzaakt een beroep te doen bij de Hooge regering. Dit beroep lukte.

Door een gunstbrief van Maria van Gulik, hertogin van Gelder, gegeven den 12 Augustus 1382, en door haar eigenhandig bekrachtigd, werden de religieuzen van Daelheim vrij verklaard van alle lands- en plaatselijke schattingen, en daarenboven bevestigd in alle regten en privilegiën, haar sinds honderd vijftig jaren toegestaan (3).

In het volgende jaar vernieuwde Willem van Gulik, bij gezegelden brief, de beschikking zijner moeder ten voordeele van Daelheim (4).

Daar na verloop van tijd de bevolking van Blerick en Horst merkelijk aanwies, was het niet slechts doelmatig

(1) Boterdael, als voor.
(2) Bewijsstuk N° XI.
(3) Idem XII.
(4) Uit de breedvoerige aanteekeningen van Pontanus, onder de arch. der kerk.

maar zelfs noodzakelijk, dat deze dorpen gescheiden werden en aan ieder een afzonderlijke herder werd toegevoegd. Intusschen waren hiertoe nòg geene voldoende middelen voorhanden, en bleef voorloopig de pastoor van Blerick beide kerken bedienen.

De tijdelijke Heer van Berkele, wonende op het goed aldaar genaamd *ter Horst*, was het teenemaal eens met de zienswijze van den prelaat van Averbode, om namelijk in laatstgemeld dorp een' eigen pastoor aan te stellen. Hij had bereids eenen erfpacht van *drie* malder haver, gevestigd op de hoeve *Schaick*, bestemd voor den geestelijke die Berkele afzonderlijk zoude bedienen. Doch in weerwil der beste meening bleef deze toestand van zaken voortduren tot den jare 1502 (1).

Volgens de hier berustende papieren, telde Blerick om dezen tijd 900 communicanten, gevolgelijk omstreeks 1400 inwoners; te Horst was het aantal wel eens zoo groot.

Eindelijk in 1502 ging *Gerard Van der Schaeft*, prelaat van Averbode, over tot den verkoop der *groote* tienden te Horst, ten einde zich van de zorg der kerk en des priesters aldaar te ontdoen. Bij notariële akte van voorzegd jaar stond hij die tiende af aan Jonker *Arent van Bochholtz*, Heer tot *Wachtendonck* en Horst, tegen een goed gelegen in het district Kempenland.

Bij die verruiling was bedongen, dat de Heer van Wachtendonck en Horst geene aanspraak kreeg in het vergeven der pastorij te *Horst*; dan ook, dat de *kleine* tienden, benevens de erfpacht van drie malder haver voormeld, den pastoor van Blerick ten eeuwigen dage, als eene gedachtenis aan de moederkerk, bijbehouden bleven.

---

(1) Wanneer de inwoners van de gehuchten en der omstreken zich ter markt of ter kerk van Horst begeven, plegen zij nog de uitdrukking te bezigen van: *naar Berkele gaan*. Anders komt die benaming niet meer voor.

Met behulp van den Heer van Ter Horst, voorzagen de ingezetenen van Berkele voortaan uit eigene middelen in het onderhoud van hunnen herder. Dit dorp, van toen af, immer en uitsluitend (1) *Horst* genaamd, bleef nu voor altijd van Blerick gescheiden.

Nog vóór deze scheiding, te weten in 1498, waren door Karel, hertog van Gelder en Gulik, nogmaals alle vrijwaringen van schatting aan de hier en te Berkele gelegene goederen des convents Daelheim vernieuwd en bekrachtigd geworden, op denzelfden voet als in vroegere jaren (2).

Melden we nog ten slotte wat Horst betreft, dat den 17 November 1650 eene overeenkomst heeft plaats gehad tusschen den vicarius generaal van het bisdom Roermond en den prelaat van Averbode, waarbij laatstgemelde aan alle regten en beneficiën der kerk van Horst verzakende, het patronaat der kerk van Venlo met de onderhoorige beneficiën in de plaats bekomt.

Eene eerste zorg voor den prelaat van Averbode, na de scheiding van Horst, was het daarstellen eener behoorlijke woonplaats voor den residerenden pastoor van Blerick.

Hiertoe kocht hij in 1521 een eigendom, genoemd 't *Lemmensgoed*, aan de Maas uitschietende en bevattende vijf morgen gronds, vrij en onbezwaard, waarop zich thans nog het pastoreel huis bevindt.

Betreffende de pastorij van Blerick vinden wij het volgende aangemerkt: Nadat het huis was voltrokken, is hetzelve in 1586 gansch vernield geworden. In 1677 is het gezamenlijke eigendom door een' gezworen landmeter opgenomen en bevonden groot te zijn: „Een bunder of drie morgen, en lag in het vierkant."

Nadat de pastoorswoning in 1702 meestendeels door de zorg

(1) Bewijsstukken N° XIII.
(2) Boterdael als voor.

van Th. Van den Panhuizen, alstoen pastoor, was opgebouwd uit de asch, zijn ook stallingen en tiendekamer bijgezet geworden.

A. De Drouissin, beëedigd landmeter te Venlo, heeft voormeld goed den 13 November 1736 wederom gemeten en verklaart bevonden te hebben: Een kamp bouwland, gelegen achter de pastorij, in twee deelen gemeten, te weten:

Het stuk, grenzende aan het huis groot 1 $^{1}/_{2}$ morgen 42 $^{2}/_{8}$ roeden. Het achterstuk gr. 3 morgen $^{2}/_{8}$ roeden doende te zamen 5 morgen min 2 $^{2}/_{8}$ roed. Pro memoria: heggen en wallen zijn niet gemeten. — Nog gemeten een stuk bouwland gelegen boven den stok neffens den heer Scholtes ter eene, en de weduwe L. Tourneau ten andere zijde; verder langs een doorgaanden weg gemeten en groot bevonden: 107 $^{1}/_{2}$ roeden of 1 morgen min 30 roeden.

In 1529 had de pastoor Christiaan Hozé den toorn van hertog Karel van Gelder ingeloopen, en moest zich uit Blerick verwijderen. De hertog, zonder den abt van Averbode te raadplegen, wilde zekeren *Wynandus Rabeths* aanstellen als pastoor. De prelaat, van zijn regt gebruik makende, stelde *Joannes Bonroy* voor. Hiermede nam de hertog genoegen, op voorwaarde dat deze nieuwe pastoor van Blerick zijne houding en gedrag anders zoude inrigten dan zijn voorzaat, dat de prelaat aan voornoemden Wynandus de pastorij van Horst of het eerst openvallende beneficie zoude toekennen, en eindelijk ook de tienden van Horst aan dezen heer werden afgestaan zoo lang tot dat op eene andere wijze in zijn ouderhoud ware voorzien (1).

Er hadden in deze jaren vele onderhandelingen plaats tusschen den hertog en den prelaat, betreffende het patronaatschap der kerk te Blerick; verscheidene akten werden daaromtrent gemaakt, met het gevolg toch, dat het con-

(1) Boterdael meer gemeld.

vent van Averbode in het vreedzaam bezit bleef van zijne regten, tot in 1596, wanneer *Kuyckius*, bisschop van Roermond, aanspraak maakte op de nalatenschap van den overledenen pastoor van Blerick, den nieuw te benoemen pastoor zelf wilde voorstellen en voortaan de kerk van Blerick onder zijn beheer trachtte te brengen. Deze poging echter is ook zonder gevolg gebleven (1).

Thans gaan wij over tot de beschrijving van ons dorp in zoo verre het eene civiele gemeente uitmaakte.

Het aloude graafschap *Kessel*, waaronder *Blerick* behoorde, ging in 1339 te niet, en werd onder de Geldersche Opperheerschappij in een' *drossaardsambt* veranderd (2).

Volgens opgaven uit de 16ᵉ eeuw (3) maakten de banken Baarlo, Blerick, Bree, Broeckhuizen, Helden, Kessel, Sevenum, Swolgen en Venray het ambt Kessel uit. Nader zien wij hierbij aangesloten de dorpen: Broeckhuizenvorst, Blitterswijck, Grubbenvorst, Horst, Lottum, Oijen, Mierlo, Thuroy, Oirlo en Geisteren.

De ambtenaren die ten platte lande in den Gelderschen tijd waren aangesteld tot de uitoefening der geregtelijke en administrative magt, noemde men *regters*, *scholtis*, *schepenen*, ook al *voogden* enz (4).

Ons dorp destijds bij afwisseling genoemd: *heerlyckheidt*, *kerspel*, *gemeynde*, *bank* en *gericht* van Blerick, stond

---

(1) Van 1219 aldus, tot 1802, heeft Averbode zijne geregtigheden te Blerick behouden. Maar krachtens het art. 10 van het concordaat 1802 »les évêques nommeront aux cures," kwam voortaan de benoeming van pastoor alhier, den bisschop toe. — In 1854 bestond er spraak dat de pastorijen van Venlo en Blerick wederom aan Averbode zouden komen; deze kwestie intusschen werd den 14 December 1855 in de Congretatio Episcoporum et Regularium in den zin van het concordaat ten gunste van den bisschop opgelost. Archieven der Kerk.

(2) *Drossaard*, was oorspronkelijk de naam van den ambtman eener heerlijkheid waar de hertog de grondeigendommen bezat, zoo als te Gelder. Elders, waar de souvereineteit des hertogs op andere gronden berustte, zoo als b. v. te Straelen en Kessel, was de eigentlijke naam *ambtman*; deze benamingen werden langzamerhand onverschillig gebruikt. Zie: Nettesheim, Gelrische Geschichte p. 69.

(3) Idem p. 50 enz. A. Knippenberg l. l. C. II p. 20 etc.

(4) Nettesheim, l. c.

onmiddelijk onder den Drossard van het ambt Kessel, en had *scholtis*, *schepenen*, *secretaris* en *geregtsbode* (1).

Het zegel (sigllum) of wapen des geregts van Blerick bestond *uit een' hert met het kruisbeeld tusschen de hoornen*. — De vergaderzaal, dingkamer genoemd, was tot in 1660 met het schoollokaal neffens de kerk verbonden. De afkondiging der raadsbesluiten greep plaats onder de linden.

Wij geven hier de lijst der ons bekende leden dezer bank met het jaartal waarin zij worden aangetroffen:

Peter Koopmans, scabinus, 1590. Lyns Peter Linssen, præses scabinorum 1602. Godefridus Sarton, scabinus 1610. Johan Berchmans, idem 1612. Dries van Berchhuisen, idem 1630. Micheel Verreyen, idem 1650 Leonard Verborchhorst, scholtis 1660. Micheel Vaessen, schepen 1660. Joannes Wellens, idem 1669. Willem Jacobs, idem 1670. Andreas Peters, idem 1678 Gerard Grubben, idem 1680. Alerdt Van Dael, scholtis 1685. Gerrit Van den Broeck, schepen 1685. Jan Godfried Joseph Van Bodinghuisen, scholtis 1690. Christiaen Ingendael, schepen 1694. Alerdt Verreyen, idem 1694 Leonard Welles, secretaris 1605. Gerrit Peters, schepen 1697. Hendrik Hoets, stadhalder 1699. Hendrik Schonck, schepen 1699. Hendrik Ingenriet, scholtis en secretaris 1700 Joannes Janssen, schepen 1702. Jan Lamberts, schepen en secretaris 1704. Idem scholtis 1704. Peter Jansen, schepen 1704. Petrus Schonck, idem 1711. Gerrit Ingenriet, scholtis prætor 1712. Theodor Verreyen, schepen 1714. Hendrik Kuipers, schepen 1717. Peter Janssen, præses scabinorum 1734. Gerrit Linssen, schepen 1735. Frans Van der Vicht, secretaris 1736. Wilm Johann Ernest Van Dolhoff, scholtis 1740 Hendrik Weyers, secretaris 1750 Laurens Welles, præses scabinorum 1742. Jacob Clemens, schepen 1750. Joannes Verrieven, schepen

(1) Aanmerkingen van pastoor Pontanus.

1752. Jacob Wynandts, idem 1754. Leonard Koopmans, scholtis 1775. Gerard Grubben, schepen 1792.

De *tijdelijke heeren* van Blerick, waarover nader zal gehandeld worden, namen zeer dikwijls deel aan de beraadslagingen en besluiten des schepengeregts.

Onder de Geldersche hertogen werd te Blerick eene schutterij opgerigt, nog bekend onder de benaming van *Gildebroeders van St. Antonius*. Hun voornaam doel was, gelijk elders, om den landsheer tegen den vijand, vooral tegen de aanvallen der Brabanders, te hulp te komen. In tijd van oorlog moesten de leden dier gilde hunnen persoonlijken dienst benevens paarden, wagens enz. aanbieden. Zij bezaten hiertegen verscheidene goederen, bekend onder den naam van *lijfsgewingoederen*; deze waren vrij van alle schattingen, en kregen later ten onregte den naam van beneficie van St. Antonius (1). Jaarlijks werd tweemaal minstens door de gildebroeders de vogel geschoten, bij welke gelegenheid eene gulle vertering uit de rijke revenüen plaats vond.

De eerste ons bekende opvordering dezer gilde had plaats in de jaren 1472 — 1473 (2), wanneer de hertog van Bourgondie, na Arnold van Egmonds dood, geheel Gelderland zocht te overmeesteren en Venlo reeds in bezit had genomen. Eenige jaren later kwamen zeer drukkende schattingen ons land bezwaren, en moest onze gilde nog verscheidene malen, terwijl de hertog de onafhankelijkheid zijner landen tegen de keizerlijken verdedigde, te velde trekken.

In 1512 werd de naburige stad *Venlo*, vier maanden lang, belegerd en Blerick al dien tijd deerlijk bezocht en bezet, dan door Spanjaarden, dan door Bourgondiërs, dan door

---

(1) Er bestond hier nooit een beneficie van St. Antonius, volgens uitdrukkelijke vermelding der archieven.

(2) Archieven alhier; zie KEULLER, *Geschiedenis en beschrijving van Venloo*, bl. 33.

Duitsche troepen. Men was dezen zoo min genegen, dat een menigte ingezetenen in 1528 van hier en van andere plaatsen een' optogt ondernamen tegen de Meijerijschen, die den Bourgondiërs hadden hulp geboden (1).

Met den herlevenden vrede in 1543 verdween het aloude Gelderland en werden wij onder het Keizerlijk gezag ingelijfd. Toen Karel V de Nederlanden in 1555 aan zijn zoon Philippus II, Koning van Spanje afstond, werden ook wij onderdanen van den Spaanschen Koning.

Blerick is in de Spaansche oorlogen het tooneel van vernielende gebeurtenissen geweest. Deze plaats leed zoo zeer, dat zij zich, naar evenredigheid harer vroegtijdige vorming en gunstige ligging, sedert dien nimmer voldoende heeft kunnen ontwikkelen.

De geest van oproer en ongodsdienstigheid had zich ook hier al vroegtijdig van eenige dolhoofden meester gemaakt. Deze togen over de Maas om buiten de stad Venlo de Calvinistische graspreken te hooren.

„Een Calvinistisch profeet *Cakhosius* genaamd (2), zoo verhaalt Pontanus, quam prediken buijten Venlo onder eenen boom, en profeteerde seggende: die van Venlo noemen mij Cakhosius, maer ick sal die van Venlo de hosen so vol maecken dat sy in hondert jaer nog niet sijn uitgewassen. Sommige van Blerick liepen over de Maes om Cakhosius te horen, maer werden van hem soo bekakt dat sij den pastoir voor de kerkdeur afvraegden, waer het geschreven stondt wat hij op den preekstoel gesegd hadde."

In Januarij 1586 werd Venlo door de Spanjaarden

(1) Keller bl. 50.

(2) Nyhoff, *Bijdragen* III p. 195 IV p. 32, V p. 208 meldt dat de predikant *Vangen Horstgen* het eerste den 4 Augustus 1566 bij Venlo onder een eikenboom predikte en door eenige burgers van Venlo bezocht werd. Deze Vangen Horstgen kan wel dezelfde persoon zijn als Cakhosius?

geblokkeerd. De hertog van Parma liet het kerkhof te Blerick verschansen en het dorp met talrijke troepen bezetten. Gedurende verscheidene weken was in elk huis inkwartiering. Terzelfder tijd kwam eene bende Calvinisten, hier destijds *knevelaars* en *vrijbuiters* genaamd, herwaarts en staken alles in brand. Alle huizen, slechts een enkel uitgezonderd, zelfs de kerk werd eene prooi der vlammen (1). De aloude toren viel in puin, de klokken werden tot krijgswerktuigen vergoten, doch sprongen, volgens Pontanus, bij het eerste gebruik dat ervan gemaakt werd; tevens werden alle kerkmeubelen en registers vernield. — Van de inwoners hadden sommigen in de bosschen, anderen in de afgelegen veengronden eene schuilplaats gezocht. Van de linnenwevers, hier eertijds in groot aantal wonende, ging en de meesten zich toen vestigen in het naburige Horst. Blerick geleek eener wildernis. Er was noch huis, noch tempelgebouw, noch pastoor, noch geestelijke; alle landerijen bleven braak.

In de registers dezer parochie, aanvang nemende met het jaar 1575, vindt men dan ook geen enkel *doop-* of *trouwgeval* uit 1587; uit 1588, slechts *twee* doopelingen.

Bij rustiger dagen, keerden velen van de uitgewekenen allengskens terug. Men begon de woningen te herstellen en de akkers te bewerken. Een volgend jaar, na den oogst der veldvruchten, begonnen de dorpsregeerders met behulp der abdis van Daelheim, die alle hare tienden van *Kokkersloo* hiertoe besteedde, de kerk te herbouwen en in bruikbaren staat te stellen. Ook zorgde men voor eene nieuwe klok, welke op St. Jacobusdag 1594 gedoopt werd.

Door de afwezigheid van den pastoor en de vlugt des prelaats en der overige religieuzen van Averbode, werd bij deze her-

(1) „Relicta unica domo lapidea in ripa Mosae." Archieven der kerk, waaruit deze en naastvolgende bijzonderheden genomen zijn.

stelling alles willekeurig aangelegd; het was eene kerk zonder sieraad, zonder meubelen of beelden, ja bijna zonder altaar.

De schutters hadden ondertusschen van deze wanordelijke tijden gebruik gemaakt om, onder het bestuur van den prins van Oranje, hunne broederschap te verrijken en goede sier te maken.

Op de plaats van het altaar van O. L. Vrouw, regts in de kerk, waaraan een beneficie verbonden was, stelden zij St. Antonius-altaar, dat nimmer een beneficie had. In plaats van St. Hubertus-altaar met het daaraan vereenigde beneficie zetteden zij den altaar van O. L. Vrouw, bewerende dat deze thans zonder beneficie was. Zoo ook ruimden zij den altaar van St. Sebastianus weg, die oorspronkelijk in het midden der kerk stond, en eigenden zich het beneficie daarvan toe. Alleen het land, St. Sebastiaansboschje genaamd, hetwelk jaarlijks ½ malder rog opleverde, lieten zij onaangeroerd.

Deze drie beneficiën, bestemd tot onderhoud van den kapellaan, bragten eene jaarlijksche som op van 300 gulden. Zij zijn, ten gevolge deser usurpatie sinds jaren onder den naam van *Beneficie van St. Antonius* in bezit der gildebroeders gebleven. De buitensporigheden dezer broeders gingen zoo ver, dat men eenen verjaagden en afgeweken geestelijke, bij name *Hous*, als bedienaar der kerk toegang gaf. Niets in de wereld bezittende, doorkruisde deze als een arme bedelaar het dorp, tot dat hij bij de onderwerping der oproerlingen aan het Spaansch gezag, eindelijk de vlugt moest nemen.

Op St. Jansdag 1598 verscheen te Blerick de Heer *Joannes Resimont* als pastoor. Bij zijne aankomst was hij genoodzaakt in een hoek van de kerk zijn verblijf te zoeken, en aldaar een geruimen tijd, door zijne eigene moeder bijgestaan, te wonen.

Reeds in het eerste jaar zijner pastoreele bediening kreeg

Resimont met de regeerders van Blerick moeijelijkheden over de pastoreele goederen en inkomsten; en zulks in weêrwil eener verklaring nog in 1594 plegtig door hen afgelegd, waarbij zij beloofd hadden, op den voet hunner voorouders, den pastoor te zullen vrij houden van alle schattingen, gelijk dit van regtswegen billijk was (1). De pastoor, de nieuwe schatcedule, waardoor hem geene geringe lasten werden opgedrongen, ter inzage bekomen hebbende, wendde zich tot het hof van Gelder te Roermond; en nu begint eene reeks van ergerlijke processen, die niet minder dan anderhalve eeuw hebben voortgeduurd.

Eene eerste uitspraak van het hof (2) in 1602, stelde vast, dat de tijdelijke pastoor van Blerick van de jaarlijksche pastoreele inkomsten vrij en onbezwaard mogt genieten de som van 300 gulden brab., behoudens dat, hetgeen deze som overschrijden zou, even als de goederen en revenuën van de overige ingezetenen, aan schatting zoude onderworpen zijn.

Diensvolgens hebben *Resimont* en zijn opvolger *N. Tilmans* de pastoreele regten in zoo verre vrij en onbezwaard trachten te houden, en meermalen getoond dat hunne revenuën niet meer, ja soms nog geen 300 gulden bereikten (3).

Ettelijke jaren dat voorbedoelde inkomsten meer dan 300 guld. bedroegen, heeft de pastoor daarvoor, tot dat een

---

(1) Bewijsstuk XIV.
(2) Idem XV.
(3) De oorzaak hiervan schrijft Pontanus toe aan het bedrog, dat er destijds bestond in het leveren der tienden, die het bestaan des pastoors moesten uitmaken. Dan, de akkerlieden deden gemeenlijk zelven de vertieningen, de vruchten werden doorgaans door verschillende voerlieden binnengebracht, wat gewis tot misrekening moest aanleiding geven; en dank den geest des tijds, waren het de beste vruchten niet die men als tiende leverde. — Anderen, tot groot nadeel des pastoors, bezaaiden hunne landerijen uitermate met wortelen, die aan geen tienderegt onderworpen waren. Dit misbruik ging zoo ver, dat men zelfs tot dat einde zijne akkers aan naburen ging verpachten. Zoo gebeurde het dat soms het *vijftiende* in plaats van het *tiende* geleverd werd.

vaste staat van zaken zoude gesteld zijn, *twee malder rog* en *twee malder boekweit* als schatting geleverd. In 1604 verscheen *N. Tilmans* alhier als pastoor, en deze ging eindelijk met de plaatselijke regering en gildebroeders om vredeswil een accoord aan. Hij liet aan de gilde de drie ontvreemde beneficiën, waarvan spraak is geweest, in handen, met de voorwaarde, dat op *zon- en heilige dagen* maar *ééne* Mis opgedragen, en des morgens vroeg slechts eene onderrigting behoefde gehouden te worden, en de pastoor voortaan van alle contributie zoude vrij blijven (1). Het gebeurde hierdoor ongelukkigerwijze, dat een aantal geloovigen op gemelde dagen van het H. Misoffer verstoken bleven.

In het midden dezer huiselijke oneenigheden, moest ons dorp ook deelen in de algemeene plagen des tijds. Ten jare 1632 vertoefden alhier, verscheidene dagen, de Hollandsche troepen en roofden wat zij krijgen konden, tot dat Venlo overmeesterd was (2). Daarna waren het de Spanjaarden, die den burgers tot overlast dienden. In 1636 kwam de prins-kardinaal met zijn leger over Blerick; vele huizen werden toen geplunderd en verwoest, vele gebouwen en akkers vernield, de stad Venlo eindelijk hernomen.

Om dit en het overige deel van Gelderland voor goed tegen de Staatschen te beveiligen, kwam graaf *De Fontaine* zich hier met zijne troepen gedurende verscheidene jaren vestigen. Op verschillende punten, van af de kerk langs de Maas tot tegen over de stad, werden grachten en verschansingen aangelegd; de kerk zelve diende tot wachthuis en wapenplaats voor de militairen; en bij afwezigheid van dezen, waren kerk en kerkhof de algemeene schuilplaats voor de verdrukte inwoners; dan deze genoten in die dagen geene rust en vrijheid, de akkers bleven verwaarloosd en

(1) Archieven der kerk.
(2) Archieven van Blerick. Ook leze men KEULLER voormeld bl. 115.

de levensmiddelen waren ongehoord schaarsch en duur.

Op St. Michielsavond 1641 begon men eene bestaande kleine verschansing, op Blericksch grondgebied tegen over Venlo gelegen, tot een ruim en sterk fort uit te bouwen. Drie volle jaren gingen voorbij, vooraleer deze versterking (naar den dag van aanvang *St. Michielsfort* genaamd) voltrokken was. Onder vele opzigten heeft dit werk aan Blerick veel nadeel berokkend. Negentig morgen van den vruchtbaarsten grond werden daardoor aan den landbouw onttrokken, zonder dat onzer gemeente ooit schadeloosstelling daarvoor gedaan zij. Van deze gronden behoorde meer dan de helft aan de eigenaars van Blerick, en omstreeks veertig morgen benevens eene hoeve aan het oudman-huis te Venlo (1).

Daarenboven werden niet alleen uit de aangrenzende bosschen veel houtgewas, maar ook binnen en buiten het dorp vele boomen en heggen geruimd. De pastoor verloor door dezen aanleg de heggen van zijn' tuin en een groot deel zijner tienden. Ook kreeg hij nu vaak den last der zieken en sterfgevallen, die zich op het fort opdeden. Want alhoewel een der paters recollecten uit Venlo meestal als aalmoezenier der bezetting was aangesteld, zoo nam men bij hoogwater, bij ijsgang der Maas, en in dringende gevallen gewoonlijk zijn toevlugt tot den pastoor van Blerick (2).

---

(1) Wel was door de Kamer van domeinen en financiën te Brussel den 13 Augustus 1644 aan dit gesticht eene jaarlijksche rente van 60 gulden brabants ter vergoeding toegezegd. Maar deze rente, die gevestigd was op de domeinen van het ambt Kessel, schijnt na 1712 niet meer te zijn uitbetaald, ondanks de herhaalde instantiën gedaan door het bestuur van gemeld gesticht. KEULLER voormeld.
In 1702 spoorde de Edele heer van Broeckhoven, broeder des graven van Bergheijck, den pastoor *Vander Panhuisen* aan om zich tot hem als ouden vriend in Brussel te wenden ten einde met de Kamer der domeinen hieromtrent in onderhandeling te treden, niet twijfelende aan een' goeden uitslag. Maar de zaak bleef onverrigt. Archieven van Blerick.

(2) Nadat het fort den generalen Staten was toegewezen, trof de pastoor op zekeren dag den generaal *De Rhoe* heer van Baerlo, benevens den brigadier *Tengnagel* hetzelve visiterende, en maakte hun het niet slagen van vroeger

Onder de pastoors van Blerick verdient *Joannes Pontanus* eene bijzondere melding.

Verscheidene latijnsche en nederduitsche geschriften, door hem nagelaten, geven de duidelijkste bewijzen van zijne geleerdheid, van zijne schranderheid en van zijne liefde voor de studie. Ook hebben wij, gelijk bereids is aangestipt, aan *Pontanus* het bezit te danken van de afschriften der meeste charters en bescheiden, alsmede der aanteekeningen die wij hier tot dusverre hebben medegedeeld.

Den 24 Maart 1642 nam hij den herderstaf in handen. Bij zijne aankomst vond hij hier nog vier Calvinisten; deze bekeerde hij tot het ware geloof, en zijne innigste zorg voortaan was, de zedelijke en godsdienstige welvaart van Blerick te bevorderen.

Een eerste werk was voor hem, van op zon- en heilige dagen eene bestemde vroegmis te stellen, die bij gebrek van kapellaan langen tijd achterwege was gebleven. Daarom verzocht hij bij beurte de paters-minderbroeders uit Venlo. Deze hebben dan ook tot aan de Fransche omwenteling alhier eenige bedieningen uitgeoefend. Wij vinden in de dorpregisters de handteekeningen van *L. De Geest*, en *Joannes Menten* als hebbende het herhaaldelijkste gefungeerd. Deze laatste, uit Blerick geboortig, stond zelfs drie maanden den pastoor als assistent ter zijde.

Wat de abdis van Daalheim sedert jaren, doch immer vruchteloos, had trachten tot stand te brengen, gebeurde eindelijk in 1644, door toedoen van den Proost van Keizerbosch en door medewerking van Pontanus. Te Blerick

---

request indachtig. Hij veroorloofde zich deze heeren nogmaals te bemerken, dat Blerick bij het voltrekken van het onderhavige fort niet alleen zeer benadeeld was geworden door onteigening van gronden, enz., maar ook door dat de gemeente daarvan nog voortdurend schat betaalde en veeltijds overlast had. Er werd toen besloten een nieuw request in te dienen aan de Hooge Regeering, en zij beloofden de zaak te zullen ondersteunen. Maar ook deze stap bleef vruchteloos. Archieven van Blerick.

werd een gezworen tiendenaar aangesteld, om alzoo het veelvuldig misbruik in het leveren der tienden te voorkomen. Deze aanstelling gaf gelegenheid tot ergerlijke voorvallen.

Op bevel van een' der gezworenen van Blerick werd op den 29 October 1644 door den geregtsbode met geweld toegang verschaft tot den zolder der pastorij, van waar men verscheidene malder vruchten met de kar naar de markt vóór de kerk vervoerde, om dezelve publiek aan den meestbiedende te verkoopen. Hierop wendde de pastoor zich, na eene akte van terugvordering bij den openbaren Notaris L. Van Gronsvelt te Venlo te hebben laten opmaken, tot den Hoogen Raad van Gelderland, hetgeen tot gevolg had een besluit van *inhibitie*, doch niet van *restitutie* (1). De daders bleven echter ongestoord voortgaan in hunnen moedwil. Nu oordeelde de pastoor het doelmatigste en billijkste, van zich in zake van belasting voortaan gelijk te stellen met de abdis van Daelheim, die (over de veertig morgen lands bezittende) het *elfde malder* harer inkomsten te Blerick tot schat leverde. Hiermede nam men ruim twee jaren eenigzins genoegen; daarna echter werd voor elk huisgezin door de regerende schepenen *hoofdgeld* ingevoerd, waarbij de pastoor voor een rijksdaler was aangeslagen. Alleen wegens de willekeurige handelwijs dezer schatheffers, verzette de pastoor zich daartegen en bepaalde zich bij het leveren van het *elfde malder* zijner tiendevruchten; daar hij overigens, behalve tuin en Maaswaard, geen eigendom bezat, en veeltijds in die jaren met last van inkwartiering was bezwaard, konde hij moeijelijk de geringste geldsom aanbieden (2).

---

(1) Uit de aanteekeningen van Pontanus.

(2) Op zekeren keer had men hem b. v. negen ruiters met nog een soldaat benevens vrouw en kinderen, ter inkwartiering toegezonden.

Thans werd door de schepenen het gevoelen en de raad der heeren van de Ridderschap, wier gunstige stemming hun scheen gebleken te zijn, ingeroepen. Deze gaven aldra het verlangen te kennen, van de personeele belastingen in reëele veranderd te zien, door namelijk de pastorijgoederen, tienden enz met *buitengewoon taxaat* (extraordinaire zettinge) te belasten; zelfs hoopten zij, dat die maatregel door de regering van Blerick genomen, in de overige dorpen des lands navolging zou vinden. En werkelijk in 1646 werd allen pastoors van het ambt Kessel door de betrekkelijke regering buitengewoon taxaat van belasting aangezegd. — Toen dit den vicaris generaal te Roermond, Andreas Bosmans, in kennis kwam, verscheen den 9 Mei deszelfden jaars eene circulaire, waardoor bedoelde pastoors werden gelast van zich op bepaalden dag tot den landdeken te Venray te vervoegen, om gezamenlijk het besluit te nemen van zich aan geene *extraordinaire zetting* te onderwerpen, tenzij alleen bij geweldige executie. Terwijl de meeste dier heeren hierop bleven berusten, gingen sommige nogtans voorwaardelijk met de regeerders in onderhandeling.

Voor den pastoor van Blerick beliep deze *zetting* 50 brab. gulden. Daar hij weigerde, en overigens in de onmogelijkheid verkeerde van te betalen, ging men over tot *geweldige executie.*

Den 22 Maart 1649 togen een vijftigtal manschappen met kar en paard naar de pastorij. Na met geweld te zijn binnengedrongen, namen zij van den zolder, uit de keuken en den kelder, alles wat zich voor hunne oogen aanbood, tot zelfs den os en de koe van den stal, die zij aan de kar met vruchten enz. beladen, vastbonden en vervolgens onder veel gewoel op het openbare plein, bij het branden van de kaars, te koop stelden. Bijna alle ingezetenen waren hierover verontwaardigd en niemand deed zich voor, om iets

te koopen. De drijvers dier schandelijke zaak, uiterst verbitterd, bragten alles in eene herberg ter bewaring.

's Anderendaags keerden dezelfde mannen, na meer dan 50 gulden in brasserij te hebben verkwist, naar de pastorij terug en plunderden dezelve zoodanig, dat er niets hoegenaamd overbleef. Dat alles, met hetgeen te voren was ontroofd, stelden zij andermaal publiek te koop, onder het geroep: *„wie biedt hier geld voor"*. Niemand willende koopen, waren ze op nieuw genoodzaakt de voorwerpen in eene herberg in bewaar te brengen.

Denzelfden dag verscheen van wege het geestelijk hof van Roermond, dat bij tijds over het gebeurde was berigt, een afgevaardigde begeleid door den bode van dat hof. Na eerst zijne volmagt aan den pastoor te hebben getoond, begaf hij zich, vergezeld van laatstgenoemde die alles naauwkeurig had gade geslagen, tot de voornaamste pligtigen en las hun eenen brief van excommunicatie voor.

Middelerwijl ontstond groote ontevredenheid en algemeen klagen door het geheel land van Kessel, over dat gewelddadig eischen van buitengewone contributie. De vicaris generaal hieraan willende een einde stellen, deed zijn beroep aan de boven van Roermond en Brussel. Eene nederlaag duchtende, vroegen de regeerders nu om bemiddeling, waarin de vicaris, om onkosten te vermijden, bewilligde. Voor deze transactie werd bepaald de zestiende April des jaars 1649, zij had plaats ten huize van zijne excellentie den Baron *de Ribancourt* stadhouder gouverneur van Gelderland (1).

De vertegenwoordigers van Blerick, als hebbende de *extraordinaire settingen met geweldige executie* in het land van Kessel willen in voege brengen, werden eerstelijk afgevraagd over de jaarlijksche inkomsten van den pastoor, en het bedrag der contributie, waarvoor hij was aangeslagen.

(1) Van dit alles vinden wij breedvoerige omstandigheden aangehaald in de archieven.

Aan een' der schepenen, die deze revenuën vrij hoog waardeerde, deed de pastoor het voorstel van hem die volgens deszelfs berekening gretig over te laten of te verpachten; en zij sloten alzoo een contract voor vier jaren. Er werd wijders, na vele woordwisselingen tusschen de heeren der ridderschap en de geestelijken, niets zekers beslist. De Blerickenaars ondertusschen waren ontslagen van den ban der kerk, die van den 24 Maart tot den 14 April op hen drukte.

Voortdurend tegen den pastoor ingenomen, vond men in 1651 het middel uit, van *huistienden* (waarin o. a. begrepen waren alle vee, hout, boter, vlas enz.) in te voeren, en aldus tot betaling te brengen. Daarenboven ontzag men den pastoor ook niet in den hand- en spandienst ten gerieve des Drossaards. Zijn bestaan werd met der tijd zoo ellendig, dat hij genoopt was een gedeelte van zijn tuin aan steenbakkers te verhuren, en zich meermalen tot het convent van Averbode om bijstand te wenden.

Die nieuwe schatting veroorzaakte andermaal een proces tusschen den pastoor en de schepenen, met het gevolg dat deze laatsten bij vonnis van den 12 Julij 1651 veroordeeld werden tot eene boete van 135 gulden.

Er kwam nog geen vrede. Met den jare 1654 deden de regeerders wederom hevig hunne eischen van het elfde malder der pastoreele tienden gelden.

Dit maal nam Pontanus zijn toevlugt tot den advocaat *Gielkens* te Roermond, en slaagde ook weer in zijne regtsvordering. Er werd nu beslist dat, zoo als vroegere ordonnantiën inhielden, de pastoor van Blerick jaarlijks 300 gulden vrij en onbezwaard mogt genieten, gelijk overigens de regeerders van dien tijd (1594) zelven hadden goedgevonden. Dit besluit van het Geldersch hof dagteekent van den 28 Maart 1654 en was bij akte onderteekend: N. Maen.

De drossaard van Kessel was op zijne beurt verontwaardigd, dat de schepenen van Blerick hunnen pastoor tot den hand- en spandienst hadden verpligt, en ontsloeg dezen voor immer van dien last.

Geen' steun meer bij de heeren der Ridderschap vindende, kwamen de moedwilligen tot bedaren. In plaats van buitengewoon taxaat te stellen, zonden de schepenen thans bij wijlen schatheffers tot den pastoor, en lieten hem vragen hoeveel hij billijk oordeelde in de algemeene contributie te betalen. Na zorgvuldig overslag zijner inkomsten, leverde de pastoor voorloopig *twee malder rog en twee malder boekweit.*

Die verstandhouding duurde omstreeks tien jaren, tot dat namelijk eenige kwaadwilligers uit Venlo, zelfs uit den Raad dier stad, den schepenen alhier verweten, dat zij ten nadeele der gemeente, met den pastoor algemeene zaak verrigtten.

Nu gingen de regeerders van Blerick *andermaal* over tot het vorderen van het elfde malder der pastoreele inkomsten. Vreezende voor den terugkeer van vroegere baldadigheden, gaf de pastoor de zaak geheel over ter behartiging aan den Prelaat van Averbode, en hield zich intusschen aan het besluit van den 28 Maart 1654.

Na onderzoek en rijpe overweging der aanhangige zaak schreef de Prelaat den 13 Julij 1665 aan de schepenen van Blerick eenen brief (1), waarin hij beleefdelijkst beroep deed op het aangehaalde besluit; doch, 't was vruchteloos.

Zeer veel, zoo als te denken valt, had de langmoedige Pontanus middelerwijl te verduren.

Eindelijk den 15 September 1671 werd van wege den Prelaat een ernstig protest ingediend aan onze schepenen, in hetwelk hun zoowel de toegestane privilegiën van her-

(1) Archieven te Blerick.

togen als de herhaaldelijke overeenkomsten tusschen henzelven en den pastoor worden indachtig gemaakt, en zij tevens verwittigd, dat de pastoor van Blerick niet anders kan noch mag handelen (1).

Te midden dier langdurige en betreurenswaardige geschillen, is het merkenswaardig te vernemen wat pastoor Pontanus op dien tusschentijd al heeft weten tot stand te brengen. Wij vinden het volgende in zijne aanteekeningen vermeld:

In 1647 heeft hij een nieuw altaar van O. L. Vrouw voorzien van twee tabernakeltjes en een tafereel der geboorte Christi laten vervaardigen. In hetzelfde jaar verscheen door toedoen van *Leonard Van Hove*, later minderbroeder te Venlo, een sierlijk beeld van Maria; dan nog eene zilveren ciborie waartoe *Jan Vervoort* 30 daler had verstrekt; verder twee schoone beelden, een van St. Lambert en een van St. Urbanus, waarvoor *Matheus Verheijen* het noodige hout had gegeven.

In 1648 werd een nieuwe biechtstoel gemaakt; de huisvrouw van *N. Jaegers* had hiertoe 29 daler besteed. — In 1649 en 1650 ging men voort met het kerkgebouw zelf te herstellen en van alle ijdele voorwerpen te ontdoen; dan deszelfs toestand was allerellendigst. De vloer was, door de uit nood gemaakte berggaten en putten, om zoo te zeggen verdwenen; de muren en pilaren met haken en nagels overdekt: men kan gissen hoe het met het overige gelegen was.

Wat van de schuttersgilde was geworden, is bekend. Om deze te hervormen, maakte Pontanus er, met oorlof des bisschops, eene *geestelijke broederschap* van (2) en wel

(1) Archieven der ke k.

(2) De gilde overigens, ontslagen van den dienst des hertogs, had niet meer het doel waartoe zij was opgerigt.

in dezer voege: hij liet een altaar vervaardigen ter eere van St. Antonius, dienende voor de gilde, nu genaamd *broederschap van St. Antonius*. Tot leden werden alleen zij toegelaten, die den ouderdom van 21 jaren bereikt hadden, uit Blerick geboortig en van goed gedrag waren. Het vogelschieten op St. Lambertus- en nog andere heilige dagen, werd met der broeders toestemming gesteld op een dag die geen zon- of vierdag was (1).

Ook kwam men overeen, om den plegtigen optogt van het Allerheiligste Sacrament, oorspronkelijk immer op den feestdag des kerkenpatroons, doch door de gilde een geruimen tijd gehouden op den feestdag van St. Urbanus, voortaan te houden op den tweeden Pinkstdag. Dit stelde sinds ook de *eerste* Blerikscher kermis op Pinksteren.

De bedoelde begeleiding van het H. Sacrament had Pontanus geregeld als volgt: „Na uitstelling van het Allerheiligste Sacrament gaet vooraf het beeld van St. Urbanus op den eerewaegen; daerna de guldebroeders, vier-en-twintig bouwlieden, eerlijcke brave mannen, geen knechts of jongens, met den standaert des Cruis vooraf; hierop de priesters en sangers. De schepenen en rechters der gemeijnte behooren dan den hemel te draegen, in eerlijck habijt. Dan moet volgen het beeld van St. Lambertus patroon der parochie gedraegen door vier gezworene, als patroonen en beschermers der gemeyntenaars, weduwen en wezen. Volgen al het mansvolk, en daarop de eerste maegden met croonen op het hoofd, representerende de edele dochters van Aaron en Jesse; sij gaen voor het beeld van O. L.

(1) Het vogelschieten sedert langen tijd achterwege gebleven zijnde, zoo zijn vaandel, uniformkleederen enz. van lieverlede zoek geraakt. De reeks zilveren platen door den jaarlijkschen koning immer vergroot, bepaalt zich heden tot een veertiental, benevens een schoon massief koningsvogeltje hangende aan een zilveren ketting. De oudste dier platen draagt het jaartal 1611, eene andere dat van 1650, gegeven door W. E. Von Dolhoff zijnde dat jaar koning. Ook de sierlijke majoorsstaf is nog in wezen.

Vrouw koningin des hemels. Dit beeld moet gedragen worden door eenige dochters van den burgerstandt met een eerlijck kleedt en doek om het hoofd, als ootmoedige dienaressen der koningin des hemels. Sullen dan volgen al het vrouwvolk in goede orde *sine interruptione*. De benedictie sal gegeven worden aen de vier *staties*, eerst over Maesblerick oostsijde, dan over Houtblerick westzijde, hierna over Boekend en het Oeybroeck aan alle kapellen" (1). Een gelijksoortige optogt greep plaats op St. Urbanusfeest. Men toog dan over Houtblerick, Boekend en zoo weer kerkwaarts.

„Na de processie, zoo vervolgt Pontanus, bereiden de ouders der overste maegden den maeltijd volgens oud gebruick, voor die gedraegen hebben het beeld van O. L. Vrouw, tien of twaelf persoonen; de maegden die gedraegen hebben de roede presideren aen taefel met de croonen op het hoofd, die andere die gedraegen hebben sullen sitten aen taefel in eerlijck habijt."

Bij den optogt van 1651 gebeurde het bij toeval, dat de eerewagen met het beeld van St. Urbanus wat ver in de Maas was voortgevaren. Eenige schippersknechten, meestal Hollandsche Calvinisten, snelden dra toe en sloegen de luns uit het rad, de eerwagen viel om, de sieraden met het beeld van St. Urbanus geraakten in den stroom. Dit was een triomf voor de belhamels. Na dat zij den heelen dag, en een gedeelte van den nacht, met het beeld hadden op en nêer geroeid, bevond zich op den tegenovergestelden Maasoever een stadsbode benevens (wat zonderlijk voor-

---

(1) Deze waren kapellen bij die gelegenheid opgerigt. Nogthans bevond zich reeds vroeger eene kapel aan het *Oeybroeck*, den HH. Aartsengelen *Michaël en Raphaël* toegewijd; wij kunnen echter geene sporen meer van dezelve ontdekken, hoewel zij volgens de archieven eerst in 1650 was opgebouwd.

Te *Boekend* bestaat nog het kappelletje aan den H. Joseph toegewijd.

Een ander der H. Maagd ter eere opgebouwd, bevond zich nabij den nieuwen windmolen langs den weg op Houtblerick, maar is over ettelijke jaren weggeruimd.

komt) de regerende burgemeester van Venlo. De bode riep den schippers toe: „Ik gebied u namens den Heer, brengt dat beelt tot ons over, want met het beeld verliezen de Blericksche alle gerechtigheden op de Maes."

Des anderen daags bragt men het beeld te Venlo op het stadhuis, alwaar hetzelve in veilige bewaring bleef. Pontanus van deze zaak onderrigt, schreef aan den pastoor van Venlo, hoe hij over de handelwijs van den raad van Venlo verwonderd en verontwaardigd was, daar deze dat alles had toegelaten, en hoe belagchelijk het was de jurisdictie op de Maas aan een *houten beeld* toe te schrijven, terwijl die aan den Blerickschen grond gehecht was, waarop de grenspalen gevestigd waren geweest, vooraleer burgers van Venlo bestonden.

Dit schrijven bleef echter zonder gevolg. Toen werd door tusschenkomst van den vicaris generaal van Roermond, voorgesteld, van het beeld verborgen terug te bezorgen, hetgeen de Blerickschen niet wilden gedoogen; zij vergden dat die van Venlo hetzelve, niet verborgen, maar openlijk en plegtstatig bragten tot half-weg de brug (1), om aldaar op gelijke wijze te worden afgehaald. Niets van dit alles gebeurde. Men heeft daarna het beeld op eene eerlijke plaats bezorgd, en de bewoners van Blerick verschaften zich weldra een nieuw in de plaats.

Met behulp der kerkmeesters Hendrik Heijnen en Gerrit Jacobs ging pastoor Pontanus voort in 1652 met het herstellen der kerk. Achtervolgens verschenen een nieuwe vloer, nieuwe vensterramen en eenige zitbanken; verder een nieuw beeld van de H. Maria en een van St. Jan. Dan nog een zilveren kelk, door toedoen van de familie Sanders verguld, en 150 gulden verzameld voor een nieuw tabernakel.

(1) Waarschijnlijk eene schipbrug, gelijk er in den beginne dezer eeuw ook eene alhier bestond.

Den 4 Mei van genoemd jaar kwam Andreas Creusen, bisschop van Roermond, alhier kerkvisitatie houden, en wijdde toen de twee nieuw opgerigte altaren.

Zoo werden immervoort elk jaar nieuwe meubelen aangebragt. Kortheidshalve sommen wij op: in 1653-1654, een nieuwe preekstoel, nieuwe communiebank, trappen aan het hoofdaltaar, en achterkoor met orgel. In 1655 een nieuwe fondskoor met doopsteen. In 1656 het opgaande sierwerk des hoogen altaars, hetwelk 600 gulden kostte. In 1657 een nieuw uurwerk van 300 gulden. In 1658 kwam bijzonder niets bij, alleen heeft men het hoofdaltaar, om meer licht te hebben, achterwaarts tegen den muur verschoven.

Ten jare 1660 heeft men de school, waaraan de dingkamer of geregtszaal verbonden was, en welke eerste uit twee enge, daarbij vochtige, vertrekken bestond, veranderd, in dier voege dat nu onder, neven de school, eene woning voor den schoolmeester-koster, en *boven*, de vergaderzaal voor de regeerders werd aangebragt; 's jaars hierop zijn alle meubelen der kerk deels gekleurd, deels verguld geworden. In 1662 legde Pontanus den eersten steen van het kapelletje genaamd der *Droeve moeder* (1). Eindelijk in 1664 werd in overeenstemming der kerkmeesters met de schepenen een nieuwe toren in bestek gebragt, waartoe bereids de noodige kalk enz. was aangeboden; maar, ter oorzake van de hooggestegen landsbelastingen, bleef dit plan onuitgevoerd.

Ofschoon onze kerk in der tijd slechts eene jaarlijksche inkomst genoot van 150 gulden, grootelijks noodig voor het gewoon gebruik der kerkdienst, zoo waren in de tien laatst verloopene jaren voor niet minder dan 4500 gulden

---

(1) Dit kapelletje, alsmede de school en dingkamer, zijn in 1853-1854, bij het vergrooten der kerk, weggenomen.

aan vernieuwing en herstelling in en aan het tempelgebouw besteed geworden.

Daarenboven was nog in 1669, op verlangen van bisschop *d'Allamont*, alstoen kerkvisitatie houdende, eene nieuwe sacristie daargesteld voor de som van 600 gulden.

Onder den verdienstvollen Pontanus was ook te Blerick eene *studiebeurs* gesticht, voor jongelieden die zich tot den priesterstand voorbereidden. De stichteres was *Linske Oeijtes*, (Laurentia Hutjes); zij had hiertoe een fonds aangewezen rentende jaarlijksch 45 tot 50 gulden.

Nog meenen wij hier te moeten vermelden, dat in 1671 werden gemaakt de *steenweg* op de Hoogstraat en een op het kerkhof dien men *lijkweg* noemde (1). De hiertoe benoodigde steenen waren te Besel gehaald en goedgunstig door de schepenen dier plaats geschonken. Hiertegen heeft de gemeente Blerick voor de kerk van Besel een' nieuwen preekstoel laten vervaardigen, met het volgende jaarschrift:
REPONEBAT SEDEM BLERICK PRO SAXIS VIAE POSITIS (1670).

Sedert het jaar 1596, wanneer Henrikus van *Sambroeck*, alhier kapellaan, de vlugt had moeten nemen, tot in de eerste helft der XVII eeuw, resideerden te Blerick geene kapellanen Maar nadat in 1636 de verschillende beneficiën, door den bisschop, ten voordeele van den kapellaan vereenigd werden (2), hebben, benevens twee geestelijken, wier namen wij niet vinden aangeteekend, de volgende dien post achtervolgens waargenomen:

Gerardus Aquarius, benoemd in 1648. In 1671 komt hij voor als pastoor van Buggenum, en rector van O. L. Vrouw altaar te Bree (3). *Gasparus Le Gros*, uit Luikerland, hier benoemd den 6 Maart 1660 en overleden 12 Julij 1676.

---

(1) Beide zijn vervangen; de eerste door den landweg van Venlo naar Maastricht, de andere door het uitgebreide kerkhof.
(2) Men leze bewijsstuk XVI.
(3) Reglement van capitulatie, 1671, gedrukt te Roermond bij *Leon. Ophoven*.

Martinus Ab Ool, benoemd den 19 Januarij 1677, later kapellaan te Venlo. *Joannes Bapt. Kouten* van 1677-1692. *Joannes Van Wies*, 10 December 1692, stierf alhier 13 Januarij 1712; hij ligt begraven voor O. L. Vrouw-altaar in de kerk. *Philippus Prosmans* van 1712-1715. *Joannes Bruinen* 1715-1725, is alhier overleden en begraven in laatstgenoemd jaar. *Theodorus Daemen*, eerst kapellaan, daarna van 1733-1737 assistent des pastoors. *Martinus Van der Linden* 1737. *Paulus Gijzen* 1741 1779; hij stichtte een jaargetijd alhier en werd in de kerk begraven. *Joannes Theodorus Philippens*. Eerst komt hij voor als *capellanus*, en later 1781 als *vicarius*. *Wilhelmus Theunissen* 1781-1797. Hij had reeds vóór zijne benoeming alhier gefungeerd; na 47 jaren arbeid overleed hij plotselijk en werd begraven op het koor. *Henricus Hermans* van 1797 1815, daarna pastoor te Swolgen. *Hubertus Van Wis* van 1816-1820 assistent van den pastoor; hierna benoemd tot pastoor te Well. *Henricus Oomen* geboren te Venraij, van 1820-1825; daarna pastoor te Arcen en later president van het groot seminarie te Roermond, alwaar hij plotselijk overleed in 1859. *Frans Van Erp* geboren te Oss, van 1826-1859. *Petrus Verheggen*, geboren te Buggenum in 1802, van 1833-1836 assistent van den pastoor, later pastoor te Venraij en deken van het kanton Horst en Gennep, alwaar hij overleed in 1859. *Rutgerus Vandevenne* geboren te Maasbracht, van 1860-1851, hij stond achtervolgens te Neer, Heithuizen, Blerick en Susteren als kapellaan; van laatstgenoemde plaats werd hij in 1868 als pastoor naar Einighausen overgeplaatst. *Joannes Daemen*, geboren te Bingelraed, stond hier als kapellaan van 1861 tot 1865, daarna overgeplaatst naar Echt. *Gerard Peeters* geboren te Tegelen, van 1856-1865 kapellaan te Echt.

Gasparus Le Gros verscheen hier als kapellaan in weêrwil van den pastoor en der schepenen, welke zekeren

J. H. Bruinen, uit Blerick geboortig, en later kapellaan te Roermond, hadden voorgesteld. Le Gros had gestaan als privaat geestelijke bij den Heer van *Wissen* in het land van Kleef. Tusschen hem benevens eenige aanhangers eenerzijds, en den pastoor anderzijds, ontstonden verwikkelingen van ernstigen aard en langen duur, tot welker waardering wij naar de bijlagen dezer aanteekeningen verwijzen (1).

Om aan die en andere moeijelijkheden een einde te stellen, werd in 1676 een door de schepenen van Blerick opgemaakt en eigenhandig onderteekend getuigschrift, ten gunste van den pastoor ingediend, aan den Raad van Roermond (2).

In zake van belastingen evenwel lieten gemelde schepenenen niet na den pastoor voortdurend te bezwaren. In 1683 bepaalde een besluit van het Roermondsch hof, dat de pastoor voorts alle jaren, zonder aanzien van wat ook, *tien patacons* in de gemeentebelastingen zou betalen; dan nog wegens de nieuwaangewerfde erven, eens voor immer vijftig patacons zou lossen (3).

Ook aangaande den erfpacht van drie malder haver, gevestigd op de hoeve *Schaick* te Horst, waren in 1687 moeijelijkheden gerezen; de abt van Averbode ondertusschen, had die erfpacht den pastoor van Blerick weten te bewaren, door een ernstig protest tegen de regeerders in te dienen.

In het jaar 1674, den elfden Meidag, werden de schepenen en de pastoor van Blerick naar Roermond geroepen, ten einde getuigen te zijn van het wettig in bezit nemen der *Heerlijkheid Blerick* door den edelen *Joannes Adamus Van Hasselholt van Stockhem*, *als tijdelijke Heer van Blerick.*

---

(1) Men leze hierover de bewijsstukken XVIII en naastvolgende.
In twee woorden drukt Pontanus de onkunde van Le Gros in de Nederduitsche taal uit: *Cum esset walo, cathechisabat walonisando, et erat juventuti blericanae magis risui quam aedificationi.*
(2) Bewijsstuk XXII.
(3) idem XXIII.

Den 14 derzelfde maand, herwaarts gekomen, werd genoemde heer in die hoedanigheid ingehuldigd. De leden der regering, de schutterij in 't geweer, benevens een aantal ingezetenen begaven zich gezamentlijk naar het door hem betrokken kasteel *Boerlo*, van waar hij vervolgens in geregelden stoet, door hen kerkwaarts werd begeleid. Ter kerke gekomen, werd hij als Heer van Blerick door den pastoor verwelkomd en in de eerbank, op het koor, toegelaten.

Het hier aangehaalde kasteel en landgoed is in 1577 ten overstaan van *Johann van Wittenhorst* heer te Horst, door *Adolf Schenck van Nijdeggen* aangekocht (1). In 1838 werd hetzelve, bouwvallig zijnde, gekocht en geslecht door den heer Notaris Romualdus Clercx, van Blerick. Het kasteel bevond zich geheel nabij en tegenover de tegenwoordige boeve nog *Groot-Boerlo* genaamd, en was een ruim, fraai en sterk slot omgeven van grachten en voorzien van eene sierlijke kapel, waarin ook eertijds het H. Misoffer werd opgedragen.

Omtrent de tijdelijke Heeren van Blerick, die voor en na dit landgoed bewoond hebben, deelen wij de volgende opgaaf mede:

I. *Jan Schenck* van Nijdeggen, heer te Blerick, zoon van *Adolf Schenck* van Nijdeggen te Sevenum, huwt *Cornelia van Heinsberg* of *Keverberg* en verwekt met haar: *Arnoldus*, die volgt; *Aleidis* geboren 1604. *Christina* geboren 1609.

Arnoldus Schenck van Nijdeggen huwt *Gertrudis Poet*. Hunne kinderen waren:

Joannes Adolphus Schenck van Nijdeggen geboren 1629.
Joanna Catharina Schenck geboren 1633.
Joanna Cornelia Schenck geboren 1636.

---

(1) Schriftliche Nachlass van *Von Spaen*, in de Geschichte der Familie Schenck. Cöln-Neuss, Commissions-Verlag, 1860, bladz. 78.

Adolf Arnoldus Schenck geboren 1638.

Arnoldus Schenck geboren 1641.

Joanna Catharina Schenck huwt *Joannes Godefridus Adamus Van Hasselholt van Stockhem*, heer te Blerick 1674.

Joanna Cornelia Schenck huwt Arnold van Haeren; uit dit huwelijk spruiten voort:

Theodorus van Haeren, geboren in 1656.

Gertrudis van Haeren, geboren 1658.

Elisabeth van Haeren, geboren 1661.

Theodorus van Haeren, geboren 1662.

Willem Adolf van Haeren, geboren 1665.

Joannes Cornelia van Haeren, geboren 1667.

Anna Maria van Haeren, geboren 1670.

II. *Joannes Bertrandus van Laer*, heer van Blerick, huwt *Alexandrina Van Hasselholt van Stockhem*, van welke:

Theodorus Edmundus van Laer geboren in 1665.

Fredericus Ernestus van Laer geboren in 1667.

Joannes Franciscus van Laer geboren 1670 (1).

Joanna Catharina van Laer geboren 1676.

Theodorus Edmundus van Laer, huwde Maria Catharina Beckers en verwekte met haar:

Augustinus Henricus van Laer, geboren in 1700, kanonik te Dusseldorp.

Henrica Isabella geboren in 1704.

Fredericus Ernestus van Laer huwt *Henrietta De Jeger*, uit dit huwelijk sproten voort:

Augustinus Frans Carolus van Laer, geboren in 1744.

Joannes Carolus Henricus van Laer geboren in 1746.

Carolus Melchior Josephus van Laer geboren in 1747, komt voor als Heer van Blerick.

---

(1) Johan van Laer was in 1720 scholtis der heerlijkheid Dalenbroeck, Maesniel, Assenray en Leeuwen. Zijn wapen verbeeldde eene plant of boom met takken. Omschrift: *Sigillum praetoris Joannis van Laer*.

Joannes Carolus Ferdinandus van Laer geboren in 1749.

Henrica Maria van Laer geboren in 1751.

Josephina Maria van Laer geboren in 1754.

Maria Catharina Susanna van Laer geboren in 1756.

Charlotta Florentia van Laer geboren in 1758.

Augustinus Franciscus van Laer huwt baronesse Maria Catharina Christina Bühl uit Dusseldorp, en krijgen:

Maria Catharina van Laer geboren in 1798.

Fredericus Ferdinandus geboren in 1799.

Carolus Joannes van Laer geboren in 1802, huwt Maria Anna Houba in 1826.

Hubertina Xaveria van Laer geboren in 1805; huwt Leonard Van Eicke.

Ferdinanda Francisca van Laer geboren in 1808; huwt Leonard Gubbels.

Florentina Charlotta van Laer geboren op Boerlo in 1812 en huwt Antonius Linskens uit Venlo.

III. *Albertus Ruÿs*, gesproten uit een Spaansch geslacht, tresaurier der domeinen van den koning van Pruissen, gehuwd met Wendelina Josephina Foet, hadden onder andere kinderen:

Franciscus Gerardus Ruÿs, sinds 1744, heer van Blerick, en raadsheer van 't Geldersch hof te Venlo.

Petrus Ruÿs, sedert 1763 heer van Blerick.

Aloude, niet meer bestaande familiën, in de jaren 1570 enz. waren alhier o. a.: Mercatoris; Molenarius; De Monte; Sartoris; Custodis; De Boerlo; Op Grubben; De Tiegelen; Op Mouts; Lujes; Opgen Kokkerst; Op 't Laerbroek; in 1635 enz. Aan de Staai; Op de Sumpt; Ingen Eijckenbosch; Op 't Lichtevelt; Opgen Oybroeck; Op de Watermolen; Van de Bleijck; Ingen Dael; Vigebooms; Opgen Hei; Pottebeckers; Van Boekent; Opgen Bree; Op de Moeskamp; Ingen Bongart; Ingen Hout; In de Oliemolen; Opgen Dijck; Aan de Merkt; Aangen Voort; Opgen Echtenroy; Aen Gerrheijen.

Thans zijn deze benamingen bijna uitsluitend op plaatsen of huizen gevestigd.

Het schijnt dat de pastoor van Blerick verwikkelingen had met Joh. Bertrand van Laer, als tijdelijk Heer dezer plaats. Wij lezen daaromtrent (1) dat eerstbedoelde zich vaak over de bemoeijingen des tijdelijken heers met kerk- en gemeentezaken beklaagde, en hiertegen, dat de tijdelijke heer voornoemd zijne bezwaarnissen tegen de handelwijs van den pastoor aan den Prelaat van Averbode indiende, wegens het weigeren van eene bijzondere begraafplaats aan zijne overledene gemalin Alexandrina van Hasselholt. — De prelaat *Servatius Vaes* schreef in 1678 dat er, en voor den tijdelijken pastoor en voor den Heer van Blerick eene bijzondere begraafplaats moest aangelegd worden. Verder wees hij in de kerk eene bank aan, die slechts door sommige, aan te geven personen, mogt in bezit genomen worden.

Dit besluit werd door den bisschop van Roermond bevestigd. Op straf van anders op het koor niet te worden toegelaten, werd de tijdelijke Heer verzocht, zich daaraan te onderwerpen.

Zoo als wij gezien hebben, komen achtervolgens de familiën *Van Schenck*, *Van Hasselholt*, *Van Laer* en *Ruijs*, als tijdelijke heeren van Blerick, voor. In de voorlaatste eeuw werd het bezit dezer heerlijkheid betwist.

De kinderen van Augustinus Van Laer en Christina Bühl geraakten met die van Albert Ruijs en Wendelina Poet in proces nopens het goed *Boerlo*. Dit geding duurde ruim twintig jaren, en had tot gevolg, dat hetzelve den heer Ruijs van Besel werd toegewezen.

Een voorval in 1677, met het hier aangehaalde in verband, geeft ons aanleiding, thans ook een woord te zeggen over de bedieningen van *koster* en *schoolmeester* alhier.

(1) Handschrift van *Boterdael*.

Sedert onheugelijke tijden, kwam het regt van benoeming eens kosters toe, aan den pastoor en de schepenen, wijl volgens het aloude gebruik het ambt van schoolmeester met dat van koster verbonden was. In voorzegd jaar intusschen had de tijdelijke heer Bertrandus Van Laer zich willekeurig met de schepenen dit vergevingsregt aangematigd. Zij meenden eveneens te kunnen beschikken over de aanstelling van kerkmeesters (1). Het gebeurde dat zij in plaats van de kerkmeesters *Alerdt van Dael* en *Jan Bastijns*, twee jongelieden, beide herbergiers, aanstelden, en den koster *Jan Ramaekers* afzetteden, zonder eerst een nieuwen te benoemen. Hierdoor bleven de financiën en de zorg voor de kerk een paar jaren zeer verwaarloosd; er was niemand die het orgel speelde, niemand die het uurwerk regelde.

De pastoor deed zijn beklag (2) hieromtrent bij het hof van Gelderland. Er volgde alstoen een proces, dat het beginsel is geweest van geschillen met den tijdelijken heer, die tot op het laatste der verloopene eeuw hebben voortgeduurd.

Den 10 Januarij 1680 verscheen ondertusschen eene uitspraak ten gunste des pastoors, en de voormalige kerkmeesters en koster werden in hunne bediening hersteld (3).

De gebruikelijke ceremoniën bij het wettig aanstellen des *koster-schoolmeesters*, waren als volgt: „Op St. Jans avond comen de schepen ende inwoonders tot St. Jans vespers (4), onder dewelcke de custer de kercksleutels van sich legt op den hoegen altaer; de vespers geëindighd sijnde, soo comt de pastoor staen voor de communiebank met

(1) Bewijsstuk XIX.
(2) idem XX.
(3) idem XXI.
(4) Tot in 1841 waren deze vespers in voege.

deselfde sleutels in de handt en spreekt dese of dergelijcke woorden: van oude tijden is het Ulieden wel bekent, hoe dat de bedieninghe van onsen custer alle jaer op St. Jan is vervallende in handen van ons pastoir en schepen, en in onse macht is den voirigen weder aen te stellen ofte een ander in sijne plaets naer gelegenheidt sijner verdiensten.

„Maer mitsdijen hij dit verloopen jaer sijn ijver ende neerstigheidt heeft gethoont in 't bewaeren onser kerke, in 't suiveren en sieren der altaeren, in 't veranderen der couleurs, in 't onderhouden van de lampe, in den sanck; voorts in 't besorgen van alles wat noodtzakelijck en dienstig is geweest tot de goddelijcke diensten; soo ist dat ick als pastoir gene merckelijcke rede en hebbe om over hem te claege. Maer nochtans ter oorsaecke dat de custer alhier voor oudt gebruick ook mede wordt gesteldt tot schoolmeester, soo ist dat de schepen als regeerders der gemeijnte, oock hebben te geven hunne stemme, en hun beclaeg moegen doen, so wanneer hij de school niet wel waer en neemt, de kinder niet wel en leert lesen ende schrijven en goede manieren; daerom, en bij aldijen eenige diergelijcke fouten in hem bevonden sijn, en bewesen kunnen worden, soo ist nu tijdt te spreken, andersints so en hebben wij geen bestaende rede om te veranderen."

„So wanneer hierop geen contradictie en volght ende schepen met woord ofte genoeghsame teeken hunne stemme en conseut bekend maken dat 't soo is; dat de pastoir de kerksleutels levert in handen van den custer, seggende: „bewaert Godshuis wel, bedient uw officie getrouwelijck, so gij namaals sult moeten verantwoorden."

Die toestand van zaken heeft voortgeduurd tot 1747, wanneer men getracht heeft de bediening van koster van die van schoolmeester te scheiden, en aan dezen laatste bepaalde verpligtingen en voordeelen voor te schrijven. De ons bekende kosters-schoolmeesters waren:

Peter Timmermans van voor 1590 tot 1606. *Joannes Sanders* van 1605-1620. *Joannes Bergchmans* — 1623. *Godfried Alberti* — 1628. *Rutgerus Janssen* — 1630. *Joannes* en *Jacobus Mathiae* — 1633. *Peter Sanders* — 1634. *Gregorius Godefridi* — 1640. *Georgius Versmissen* — 1642. *Hendrik Slösser* — 1645. *Joannes Ramaeckers* — 1667. *Mathias Hermans* — 1672. *Andreas Clemens* — 1692. *Leonard Van Schelbergh* — 1694. *Gerardus Blom* — 1714. *Henri Canjels* — 1734. *Herman Wolters* — 1740. *Peter Wanten* — 1747.

Tusschen de abdis van Daelheim en den pastoor van Blerick werd in 1684 nopens de *tienden* die de eerste aan dezen verschuldigd was, een accoord aangegaan. Ook gebeurde dit in 1699 tusschen den pastoor en den baron van *Kriekenbeek*, aangaande de drie malder haver der hoeve Schaick den pastoor toegekend. In 1775 bezat ook de vrijheer von Fürstenberg eenige tienden te Horst. Het derde der kleine tienden en de drie malder haver van de hoeve Schaick had de pastoor in 1780 afgestaan aan den graaf van *Schaesberg* met voorbehoud, dat deze de competentie zou uitbetalen, waartoe de pastoor en de kapellaan van Horst, uit hoofde eener overeenkomst met den prelaat van Averbode, beregtigd waren. Er ontstonden verwikkelingen nopens deze uitbetaling. In 1791 werd de graaf van Schaesberg door 't hof van Roermond buiten consideratie gesteld, en de prelaat van Averbode, (in stede van den pastoor te Blerick,) verwezen tot betaling dier jaarlijksche competentie, en eene boete van 27 Rijksdaler (1).

Het was in 1700, dat de ingezetenen van Houtblerick met inwilliging des pastoors, middelen beraamden om aldaar, ter plaatse waar men plagt bij de groote processie de benedictie te geven, eene kapel te bouwen ter eere van de H.

---

(1) Archieven der kerk.

Drievuldigheid. Intusschen de zware belastingen en onrustige tijden hebben dit plan verijdeld.

Uit hetzelfde jaar moeten wij nog vermelden dat twee gebroeders met name *Godefridus* en *Joannes Van Sonnert* (1), zich in 't begin van Januarij naar Rome begaven, ten einde de plegtigheid van het honderdjarig Jubilé bij te wonen. Toen zij eenige dagen in de eeuwige stad vertoefd hadden, bragt eene ziekte hen in het hospitaal van den H. Geest, waarin zij de volgende maand bezweken. — Den 18 en 19 Julij naastvolgende had alhier voor beiden eene plegtige uitvaart plaats.

Eindelijk lezen wij nog, dat in den nacht van den 26-27 Julij 1700, het pastoreele huis bij een' fellen wind door eenige moedwilligers werd in brand gestoken; alles, zelfs paard, koe en het overige vee, werd de prooi van het vuur.

Naauwelijks was met behulp van den prelaat van Averbode de pastorij herbouwd, of den 17 September volgde het beleg van Venlo. Blerick werd deerlijk door de belegeraars bezocht. De pastorij in 't bijzonder had zoo zeer geleden, dat geen vensterraam in zijn geheel was gebleven, en honderd ducatons benoodigd waren voor het herstel. Als de pastoor van Panhuizen na het beleg zijne woning op nieuw betrok, vond hij er eenen zieken kapitein, dien hij met alle zorg verpleegde, tot dat deze eenige dagen later overleed. Ook waren hem van wege de geallieerden ter inkwartiering toegezonden voor den tijd van veertien dagen een kolonel benevens diens huisgezin. Daarna werd hem de hospitaliteit gevraagd voor den graaf de Tilly, voor den generaal Nasmaer, voor den Engelschen colonel Neve, den majoor van het Saxe gothaasch regiment, enz. — zoo dat hij gemiddeld vijftien man gedurende verscheidene weken had te verzorgen, zonder dat hij hiervoor schadeloos werd gesteld.

---

(1) De hoeve *Sonnert*, behoort voor 't grootste gedeelte tot Grubbenvorst.

Wel is waar zou, luidens het handschrift waaraan wij deze bijzonderheden ontleenen, door de Hoogm. Staten voor de gemeente Blerick tot schadevergoeding eene som van 6000 gulden geraamd zijn geweest. Ondertusschen, de pastoor bekent nimmer iets uit dien hoofde ontvangen te hebben.

Het dorp Blerick was evenwel deerlijk mishandeld. De huizingen en akkers, bijzonder in de nabijheid van St. Michielsfort, waren uiterst beschadigd; de overlast van inkwartiering bleef voor de inwoners nog jaren lang duren.

Den Julij 1710, waren op de pastorij gelogeerd, gedurende twee dagen en twee nachten, vier kapiteins, twee luitenants en een vaandrig; wijders een aantal onderofficieren en soldaten met vrouwen en kinders, allen bij elkander zesentachtig in getal. Men had bij dit troepje ook een Calvijnschen Dominé gevoegd onder voorwendsel dat „geestelijken moeten bij elkander blijven." Daarenboven moesten nog vijf-en-twintig paarden geplaatst worden, zoodat het vee des pastoors op het kerkhof moest wijken en aldaar eene schuilplaats vond. Velen der officieren zelven beklaagden den pastoor wegens den overlast.

Een droevig ongeval had plaats op den 8 December 1707. Bij een' hevigen storm, vergezeld van donder en bliksem, geraakte het huis van de weduwe Bartels, geboren Elisabeth Slooten, in brand, en stortte in. Hierdoor kwam deze vrouw met hare twee dochters, Mechtildis en Elisabeth, om 't leven.

In 1710 werd eindelijk het treurig proces tusschen den pastoor en de plaatselijke regering beslecht. Reeds den 15 December 1708 was tusschen partijen het volgende accoord tot stand gekomen:

1° Ten tijde van oorlog, zal de pastoor van Blerick 30, en ten tijde van vrede 10 patacons in de gemeentebelastingen betalen.

2° Zal de pastoor binnen een jaar 200 patacons in specie, zonder intrest, aan de gemeente ter leen geven, met voorbehoud dat hij, of bij overlijden, de abt van Averbode, de bezitter van dit kapitaal blijft.

Dit accoord ging door, met die wijziging, dat in plaats van 200 patacons binnen het jaar, door den pastoor terstond 25 rijdsdaalders werden overhandigd.

Ten gevolge van den vrede van Utrecht stond Karel IV, den 12 Mei 1713, het ambt Kessel, alzoo ook ons dorp, aan den koning van Pruissen af. Deze hebzuchtige vorst maakte ook aanspraak op het aangrenzende fort St. Michiel, wat echter den Staten verbleven is.

De kerk van Blerick werd op eenen vroegen wintermorgen van het jaar 1713 door eenige nachtdieven van vele kostbaarheden beroofd: onder anderen van twee zilveren kelken, zilveren ampullen met schotel en al het gouden en zilveren sieraad wat zich aan het beeld van O. L. Vrouw bevond. — Het jaar hierna had de ijverige pastoor Van Panhuijsen twee nieuwe kelken, elk van 25 patacons, weten te bezorgen (1).

In 1721 werden verscheidene meubelen in de kerk, benevens eene klok, aangebragt.

Als eene bijzonderheid zij hier aangegeven dat *J. A. Fr. van Werbroeck*, bisschop van Roermond, in 1747 onze kerk bezocht, en zijn opvolger J. A. graaf *De Robiano* in 1755 binnen Blerick het H. Vormsel toediende. De toediening van dit H. Sacrament voor onze parochie heeft sinds plaats gehad als volgt:

In 1785 te Helden, door Philippus Damianus graaf van Hoensbroeck bisschop van Roermond.

In 1804 door J. B. R. baron Van Velde de Melroy, gewezen bisschop van Roermond, aan 282 vormelingen.

(1) Wij vinden deze en volgende bijzonderheden in de archieven der kerk.

In 1817 te Straelen aan 241 vormelingen door Clemens August, Drost zù Fisschering, suffragant van Munster, later aartsbisschop van Keulen.

In 1831 te Baerlo, door Cornelius Van Bommel, bisschop van Luik, aan 356 vormelingen.

In 1836, door denzelfden aan 210 te Venlo

In 1842, aan 202 personen, door J. A. Paredis, bisschop van Roermond, in Venlo.

In 1849 aan 245 door denzelfden, te Venlo.

In 1855, nog door denzelfden, te Venlo aan 222.

In 1860 wederom aan 139, en eindelijk, in

In 1867 aan 233, eveneens te Venlo.

Het was ook in 1747, zoo als wij bereids aanduidden, dat het schoolmeestersambt van dat van koster gescheiden werd, en wel door goedkeuring der Pruissische regering het volgend reglement: (1)

„Also dese heerlijckheijd Blerick al vele jaeren en tot nog toe die bediening des custers en te gelijck als schoolmeester door een persoon heeft laeten gediend zijn, welcke ampten nu bij afsterven van Peter Wanten sijn vacant gevallen, en ondervonden hebben dat het afquijten des custerspligt dikwijls tot nadeel is geweest der schoolbediening; so ist dat wij jurisdictions inhebbers *Van Laer* en *Ruijs* en die schepenen van Blerick, mit mede goedvinden approbatie ende aggregatie Z. Kon. Majesteit van Pruissen hoogloffelijke commissie te Gelder van 2 December 1747, nu tot het schoolampt een particulier bequaam persoon aan willen stellen, sijn lasten ende incomsten te regelen als volgt:

1° „Sal de schoolmeester van eerlijcke lieden, geen speeler noch volsoeper, maer van goedt gedrag en R. C. godsdienst sijn, en den catechismus niet alleen wel verstaen,

(1) Archieven der gemeente.

maer oock aen die kinder kunnen expliceren, Woensdags en Zaturdags, minstens een uur, tot dat die den catechismus van buijten kennen.

2° Moet de schoolmeester sowel het hoog als Nederduitsch wel verstaen, en tot beijde eene goede hand te schrijven hebben, en hij moet oock van goede uitspraeck wesen.

3° Dat hij die cijfer of rekenkunst, ten minste in so wijdt kenne, dat hij in die vijf eerste species selfs perfect is.

4° De schooltijt sal beginnen des somers om 7 ure en eijndigen om elf; des winters om acht tot half twaalf; 's namiddags somers van 1 ½ tot 4, 's winters van 1 ½ tot 4 oock. Nochtans in die oogstdagen kunnen sij 's middags wat eer uitgaen.

5° Sal de schoolmeester met sijn kinder des Sondags in der vroegmisse catechismus compareren, en een half uur lanck voor de mis verhaelen, en na dese in de kerk voeren, en in die groote koorbanck sittende daarbij blijven; oock sal hij met die schoolkinder de Donderdagsche venerabel-mis bijwonen; om wel te verstaen, sal hij alsdan vrij wesen van te singen en van alle kerkediensten, tenzij sijne tegenwoordigheidt bij bidtdagen of processiën noodig is, als wanneer hij met die kinder sal moeten compareren.

6° Sal de schoolmeester die kinder in soveel doenlijck is, door goedt en sachtmoedigheit soecken te brengen tot de geleersaemheit; want dit ordinaire meer effect doet als met gewelt. Sonderling sal hij sich in acht nemen die kinder niet om 't hoofd te slaen of met die ooren te trekken, wat ordinaire die jonkheit schadelijck is; nochtans moet hij die discrete spoorkens van die traegen nagaen, naer die feiten als liegen, stelen, vloecken beschimpen enz. en altijd wel acht geven hoe die kinder genatuurd sijn, en de gelijck een medicus sonder onderscheijdt van personen." 8

„Voor welcke lasten hij profiteren sal:

a. Ieder kindt, sonder onderscheijdt, sal hem monatlich geven 5 stuever, en den noodigen schoolbrand mitbrengen; de gemeijnte sal de school onderhalden en de arme kinderen vrijhalden die sonder distinctie sullen geleerdt worden, als die betaelen.

b. Sal hij vrij sijn van alle tocht- en nachtdienst en van capitatie (1).

c. Sal hij in de drie somermaenden, als hij de minste schoolkinder heeft, eene dier maanden vacantie hebben, en alle weken door 't jaer, ordinaire Donderdag smiddags, speeltijt.

d. Sal hij van ieder lijk, die hem om met de schoolkinder af te haelen versocht heeft, naer aenbod ontvangen.

e. Sal hem, jaerlix door de gemeijnte, tot perpetuel gehalt betaeldt worden 30 patacons specie in vier termijnen.

„Nu souden bij 't vergeven der schoolmeesterplaetse dienen dat die juridictionshebbers en haer navolgers met die schepen van Blerick nu en altijdt tot collators mogen gedenomineerd en gekent worden; dewelke na kennis der vacatuur sulx onder die Lindt publiceren laeten, en dat die tot de schoolbedieninge lust hebbende, in tijt van zes weken sich bij die jurisdictionshebbers en schepen hadden aentegeven, en alsdan sullen die heeren examineren, of hij die bovengemelde qualiteiten ende bequaemheden hebbe ofte niet? Ende een aengestelde door die heeren en schepen, tot driemael toe gewaerschout en corrigeert sijnde, sullen hem die plaetse afnemen kunnen, en eenen bequameren geven, want het quaed exempel van den schoolmeester is die jonkheit al te schadelijck, en die pest daeronder.

---

(1) Bij de generale capitatie van 1671 was de *koster-schoolmeester* aangeslagen voor 3 gulden; de kapellaan voor 7 en de pastoor voor 25 gulden. Zie reglement van capitatie als voor.

Also Sijne Kon. Majt. die jurisdictionshebbers ende schepenen van Blerick onderdeenigtst bidden bovenstaende te aggregeren en in 't gericht van Blerick te doen protocoleren."

Hierop volgde twee jaren later:

„Approbatie van die Hooge Commission tot Gelder der bovenstaende schoolmeestersplaetse.

Weil man die hiebij uebergeben Numeroh angesegelte conditiones die anstellung eins tüchtigen schulmeisters zù Blerick betreffend, zùm besten der gantzen gemeyntc gerichtet findet: Also werden selbige hiedùrch, ùnd krafft dieses approbirt ùnd bestetticht; aùch wird dem secretario loci befohlen, solches in den gemeijnheidts protocollen gehörig zù registreren.

Signatùm Geldern in commissione regia den 11 November 1749

De La Motte, Heinius, G. Reinhardt."

Daar in voorgaande stukken niet gerept werd van het aandeel des pastoors in het vergeven van het schoolmeestersambt, en dezen zulks scheen te gaan ontnomen worden, zoo hebben de schepenen, op aandringen des pastoors, een verzoekschrift aan het hof van Gelder ingediend, waarin zij hun verlangen uitdrukten van den pastoor volgens oud gebruik mede als collator te zien aangesteld. Dit werd ook vergund, doch eerst in 1752.

Als schoolmeesters stonden hier achtervolgens:

Christiaan Gielen 1753-1793.
Simon Theeuwen — 1798.
Christiaan Thelen — 1805.
Jan Adolf — 1812.
W. Otten — 1816.
Willem Grubben — 1835.
G. M. Woutiers — 1836.
Leonard Smulders — 1847.

Joannes Verbruggen — 1848.
Joannes Grubben — 1854.
Nicolas Houba — 1861.
Philippus Beunen — 1862, is nog in functie.

In de jaren, die ons thans bezig houden, waren de landsschattingen zeer drukkend. De meermalen genoemde geschiedschrijver Nettesheim verhaalt, dat voor Blerick in 1757 eene schatting van 3,500 daler, en in 1761 eene van 1000 gulden was uitgeschreven.

In den nazomer van het jaar 1780, zoo lezen wij in het doopregister dezer parochie, heerschte te Blerick op eene hevige wijze de *dissenterie*; zoo dat binnen drie weken tijds, niet minder dan 28 slagtoffers werden ten grave gebragt, waaronder 17 kinderen en 11 volwassene menschen. Ook in 1783 verscheen deze geesel, en vergde acht offers in acht dagen tijds.

Philippus Damianus markgraaf van Hoensbroeck, bisschop van Roermond, zond den 18 Julij 1788 den regeerders van Blerick een bevelschrift, waarin het koninklijk collegie van regters, in naam des konings van Pruissen, de volgende verordening daarstelde.

„Wijl vele kinderen dom en ongeleerd blijven, door schuld der meesters en meesteressen, bij wie sij in dienst sijn, soo gebiedt zijne Kon. Majesteitscollegie, dat sij voortaen die kinders, den ouderdom van acht jaeren hebbende, ten minste eenige keeren in de week, te weten in den herfst, winter en lente de school laten bijwonen." De pastoor wordt belast tot de uitvoering van dien maatregel mede te werken.

Eene zeldzame gebeurtenis greep plaats binnen Blerick, op den 3 Februarij des jaars 1792.

„Alstoen — zoo vermeldt het trouwregister — werd een gedenkwaardig feest gevierd; vier ingezetenen, alle eene waardigheidt bekleedende, vierden hun *vijftigjarig jubelfeest.*

Eerstens, *Jacobus De Hu*, kanonik van Averbode, bijna dertig jaar pastoor tot Blerick, 73 jaar oudt, voor 50 jaar geprofest sijnde, vernieuwt zijne kloosterbeloften in handen des Hoogeerw. J. Chrysostomus van Postel, pastoor te Venlo, die op dien dag met diaken en subdiaken het H. Misoffer plegtig opdroeg.

Tweedens, *Leonard Coopmans*, *scholtis* dezer gemeente, en Aldegondis Kuipers echtgenooten, vierden het 50ste jaar hunner echtvereeniging, terwijl zij onder den dienst hunne trouwbeloften vernieuwden in handen van hun eerw. zoon Laurens Coopmans minderbroeder tot Venlo, welcke dan eene gelegenheidspreek hielt.

Derdens, *Gerardus Grubben*, eerste schepen, en gedurende 50 jaar schepen van Blerick, viert het jubilé zijner regtsbediening en vernieuwt zijn eed van getrouwheid in handen van den Edelen Heer Antonius Sigmundus Fredericus van Laer, tijdelijken Heer van Blerick.

Vierdens, eindelijk viert ook laatsgenoemde Edele Heer zijne 50 jarige heerschappij in Blerick, terwijl deszelfs vierjarige achterneef Joannes Klercken, onder den plegtigen dienst den jubilaris Gerard Grubben de jubelkroon op het hoofd zette."

Men had bij die gelegenheid het volgende tijdschrift toegepast:

HoC trIpLeX JUbILeUM, DeUs, IrrIga gratIIs eX aLto.
Bestraal, o God, dit driedubbel jubelfeest door de gunsten van boven. (1792)

In December 1792 waren de Franschen tot onder Venlo doorgedrongen, en wegens de nabijheid van het fort St. Michiel en van de stad, genoten de inwoners jaren lang noch bij dag noch bij nacht eenige rust. Nu waren het de Franschen, dan de Hollanders, dan de Pruissen die het dorp overvielen. De kerk en het kerkhof waren soms zoo

onveilig, dat men de lijken naar Baarlo ter begrafenis moest vervoeren.

Op aandringen der Fransche soldaten werden in 1793 hier en te Blitterswyk, maar nergens anders in het land van Kessel, onder de gebruikelijke ceremoniën vrijheidsboomen geplant (1).

De inlijving van ons land bij het Fransche gemeenebest, had plaats den 10 October 1795.

Eene groote verandering had alstoen, onder het civiele opzigt, plaats. — Het *schepengeregt* werd alhier afgeschaft, even als de banken van *Baerlo* en *Bree*, die met Blerick vereenigd werden. Aan het hoofd dezer gemeente kwam thans een *agent* en later een *maire*, en aan het hoofd des cantons een *juge de paix* (2).

Den 17 Septemher 1798 gingen de plaatselijke archieven van hier naar het dorp Maasbree over, alwaar de agent of de maire, als hoofd der drie betrekkelijke dorpen, de gemeentevergaderingen voorzat, terwijl in Blerick een *adjunct* resideerde.

Als *maires*. en burgemeesters hebben zich in deze gemeente opgevolgd:

Joannes Vervoort van 1806-1815.

Baron d'Olne van 1815 (5 December) — 1852 (Novemb.)

Frans Gommans van 1852-1863 (Mei.)

Jean Clerx van 1863-1867 (Mei.)

Jean Frans De Pollart van 1867-1869 (Junij.)

Gerard Peeters 1869 nog in functie.

Als *agent municipal* was hier in 1803 *N. Coopmans*.

Als *adjunct*-burgemeester in 1807 *Henri Houba*, welke in 1817 (10 December) vervangen werd door *Mathias Corleÿ*. Sedert 1834 was deze *gedelegeerd burgemeester*.

---

(1) Nettesheim, *Geschichte von Geldern*.
(2) Wij behoorden tot het kanton *Horst*, arrondissement *Kleef*, departement van de *Roer*.

De vergaderzaal voor de raadsleden, waarin tevens de gemeente-archieven bewaard bleven, was achtervolgens:

Van 1798 tot 5 November 1815, te Bree (1). Hierna een half jaar op 't kasteel Berkt, en tot 8 December 1821 te Baerlo. Van toen, tot 29 October 1822, berustten zij te Blerick, om wederom tot 9 Mei 1831 naar Baarlo te worden overgebragt. Na op nieuw twee jaren te Blerick te hebben vertoefd, had de vervoering nogmaals plaats naar Baarlo den 3 Julij 1833.

Thans, daar te midden van Blerick een sierlijk en doelmatig gemeentehuis aanwezig is, zijn op het eenparig besluit der raadsleden, sedert Januarij 1868, alle gemeentestukken daarin bewaard, en hebben voortdurend ook alhier de vergaderingen plaats.

In het jaar 1800 telde de zamengevoegde gemeente Bree, Baarlo en Blerick, die den naam van Bree (Maasbree) verwierf, ruim 2000 inwoners. Dit getal is op heden meer dan verdubbeld. Blerick telde in het begin dezer eeuw 1100 en thans bijna 1800 inwoners. Sedert de vereeniging dezer dorpen werden eenige zeer nuttige zaken verrigt. Een groot gedeelte der tegenwoordige grasvelden, turfgronden en bosschen, waren tot dusverre weinig en dan willekeurig door particulieren te baat genomen. Vele inwoners hadden volgens voormalige wetten, statuten en privilegiën, zich een regt bijbehouden, wat zij „*oudtschutsreght*" noemden, en plantten diensvolgens boomen of slaghout op de gemeentegronden, ieder naar mate van den afstand huns eigendoms langs de gemeentegronden. Dit gebruik werd verboden. Vele broeken en heigronden werden deels door de gemeente deels door aankoopers, tot turfgrond, tot bosch of tot akker bewerkt. Ook de gemeente-weide bragt nu jaarlijks

(1) Sedert 1818 werd dit dorp ter onderscheiding van Bree in de Kempen, in officieele stukken uitsluitend *Maasbree* genaamd.

eene aanzienlijke som gelds op (1). De jagt over de gemeente eigendommen werd telkens voor den termijn van *zes jaren* verpacht. De turfgronden alleen, bragten aan jaarlijksche pachtgelden op 1200 franken; en zoo had men eindelijk in 1807 eene gemeente-inkomst van 3158 fr. tegen eene uitgaaf van 3085.

Aangezien nogthans de verbazende schuld der gemeente, beloopende destijds voor elk der drie dorpen, zoo als hier volgt:

Bree 71,000 francs.
Blerick 89,000 „
Baarlo 61,000 „

werd door de hooge regering op een beter batig slot aangedrongen.

Tijdens de Fransche overheersching had Blerick nog al beproevingen door te staan. — Daags vóór Kerstmis 1811 waren de bezetters van het fort St. Michiel begonnen met 24 huizen, die zich in den kring van het geschut bevonden tot den grond toe af te breken; ook het kasteel Boerlo, waarop de vijand der Franschen zich schuil hield, hadden de bommen zeer beschadigd.

Zie hier wat Blerick in den winter van 1814, moest leveren aan het fransche garnizoen te Venlo.

Februarij	14	— 1814 —	44	fr. in plaats van hout.
„		„	75	fr. in plaats van levensmiddelen.
„	17	„	203	pond rundvleesch.
Maart	7	„	1461	fr. door den commandant aan de gemeente gevraagd.
„	14	„	1160	pond rundvleesch.
„	21	„	1300	idem.

(1) Ieder ingezeten die zijn vee op de gemeenteweide of heide besteedde, gaf per rund 1 franc jaarlijks, per schaap of geit 20 centimen, en per gans of een aldaar geplaatsten bijënkorf ook 20 centimes.

Het verbazend getal ganzen over de gemeente verspreid, noodzaakte het bestuur den volgenden maatregel te nemen: op eene hoeve van 3 paarden mogten slechts 10 ganzen, op die van 2, acht, en voor de overige huizen *drie* onderhouden worden.

Maart	28	1814	— 3500	idem.
„	29	„	8	hectoliters aardappelen.
„	29	„	1600	pond rundvleesch.
April	2	„	6000	pond hooi.
„	3	„	18	hectoliters aardappelen.
„	3	„	12600	francs in plaats van differente levensmiddelen.

Wijders zijn in 1814 door de Fransche soldaten ontvreemd geworden: 12000 pond spek, 52 stuk koebeesten en runders, alles ter somme van 5840 franken.

Bij omslag heeft men later aan elken benadeelden trachten schadevergoeding te doen. Ook voor de bezettingen van Grave, Gelder en Kleef was destijds aan Blerick leverantie opgedrongen.

De stremming van allen handel en verkeer met de naburige stad, de vernieling van huizen en akkers, en voorts het aanhoudend bezoek van militairen, hadden de gemoederen alhier niet alleen tegen de Franschen opgewekt, maar zelfs naar den kant der tegenstanders doen overhellen. Van daar dat de commandant van 't fort St. Michiel den 1 April 1814 den volgenden brief aan den pastoor alhier in handen stelde: (1)

„Mijnheer de Pastoor!

Geen burgerlijk gezag meer in Blerick herkennende, zoo onderrigt ik u bij tijds tot het welzijn der gemeente, welker geestelijk bestier gij voert, dat, indien men niet bewilligt in het door mij gevraagde, en men nog langer gehoor geeft aan de bevelen des vijands, ik het dorp teenemaal zal doen in asch leggen. Mij dunkt dat een billijke vijand niets durft eischen van eene plaats, die slechts een geweerschot van de verschansing verwijderd ligt.

Ik heb de eer enz.

De commandant van St. Michiel

Raadt."

(1) Oorspronkelijk in 't fransch.

Na den slag van Waterloo (1814), bragt ons het verdrag van Londen onder het bestier van Willem I, koning der Nederlanden.

Den 5 December 1816 werden op voordragt van den provisioneelen onder-intendant, *Michiels van Kessenich*, tot adjunct benoemd te Blerick, H Houba, te Bree, G. Vaessen. Den 15 derzelfde maand hebben deze den plegtigen eed van getrouwheid aan den koning der Nederlanden en aan de Constitutie, in handen van den burgemeester baron d'Olne, afgelegd.

Naauwelijks waren wij ontdaan van het juk der Franschen, of de gemeente genoot een jaarlijksch inkomen van 2630 gulden Ned. terwijl te gelijker tijd vele schulden werden afgelegd. — Overal begonnen handel, nijverheid en akkerbouw te herleven. Voor Blerick was de drukke scheepvaart van uiterst gewigt; dan er werden hier uit België in groote hoeveelheid steenkolen, kalk enz. en uit Holland koloniale waren aangevoerd, waarin velen handel dreven; en wat niet het geringste was, een aantal ingezetenen die zich op den scheepsbouw hadden toegelegd, vonden voortdurend eene ruime broodwinning in het maken en herstellen van schepen. Tot heden toe worden hier schepen voor Maas en Rijn aanbesteed. Het bleef niet uit, of om dien tijd kwamen vele vreemdelingen zich hier vestigen, sommigen voor tijd en wijl, anderen die zijn verbleven; de bevolking heeft daardoor meer dan elders toegenomen.

In 1828 bouwde men te Blerick voor de som van 2,400 gl. N. de tegenwoordige ruime school.

Gedurende het tiental jaren, dat ons gewest deel van België uitmaakte, genoten wij veel voorspoed en daarenboven bestendigen vrede. Doch hiertegen was de scheepvaart op de Maas, en bij gevolg de handel en bedrijf onzer schippers zeer gestremd.

De compagnie der *garde-civique* alhier, onder het Belgisch gouvernement, had aan het hoofd: een' *quartier maitre*, een' *kapitein* en een' *onderofficier*. Voor de noodige uniformkleeding dezer garde, besteedde het gemeentebestuur in 1832 170 franken, en terwijl zich moeijelijk leden voor dat corps opdeden, waren door voormeld bestuur 60 centimes voor die uit hoogeren stand, en 40 voor die van geringere klas toegewezen.

Den 8 Junij 1839 namen de Heeren Gericke van Herwijnen en Borret, uit naam van Willem I koning der Nederlanden, bezit van Limburg, en wij kwamen andermaal bij Holland.

Het wezen onzer gemeente bleef op denzelfden voet bestaan uit drie dorpen met een' *burgemeester*, *twee wethouders* en *zeven raadsleden*.

Het *zegel* der tegenwoordige gemeente Maasbree, is zamengesteld uit de drie oude schepenzegels der dorpen Blerick, Bree, Baarlo. Een ministerieel besluit dienaangaande bepaalt het volgende:

„Van wege den Koning, de minister van binnenlandsche zaken:

Gelet op het koninklijk besluit van dd. 17 September 1852, N° 44, verleent aan de gemeente Maasbree het wapen hierbij omschreven (en geteekend), zijnde: een schild van lazuur met een linksgaand gevleugeld hert, sommé van een kruis tusschen de hoornen, alles van goud (1), parti van keel met een springend hert van goud, sommé van hetzelfde (2); het chef van het schild van goud met een adelaar van sabel (3).

Gedaan te 's Gravenhage den 11 September 1853.

De minister voormeld
VAN REENEN.

---

(1) Blerick.
(2) Baarlo.
(3) Bree.

Ontginningen van broek- en heigronden, aanleg van nieuwe- en verbetering van buurtwegen, het bezaaijen van honderde bunders met dennen, het planten van eiken en andere boomen, te gelijk met de verfraaijing der kommen, zulks was de voorname zorg der bestuurderen in deze laatste jaren. Terwijl men oogenblikkelijk alreeds de voordeelen dier algemeene, belangrijke werken gevoelt en meer en meer beseft, zoo staan te Blerick de akkerbouw, de veeteelt, de handel in koeijen, varkens, biggen, boter, visch en vlas, op eene schaal, dat er werkelijk welvaart heerscht. Het aannemen, door ettelijke particulieren van publieke aanbestedingen, de ijzer-gieterij, door eene stoommachiene gedreven, de geregelde stoombootvaart van hier op 's Bosch en Rotterdam, het tigchelen van alom gezochte steenen, voorts de handel in granen, kalk en steenkolen, en de scheepbouw, verschaffen aan een groot getal inwoners hun bestaan. Geen twijfel of de alhier aangelegde spoorhalte met losplaats en veëlading zal dit alles bevorderen.

Sedert twee jaren worden van deze halte wekelijks een twintigtal wagons met ijzererts, uit de gemeenten Maasbree en Helden per as aangebragt, naar Essen overgevoerd.

Na de verovering dezer landen door de Franschen onderging Blerick, benevens het gansche district Kessel, onder het geestelijk opzigt, geene minder groote verandering.

De bisschop van Roermond, reeds in 1794 eerst naar Keulen en dan naar Erfurt vlugtende, nam eindelijk in 1796 de wijk naar Emmerik, van waar hij zoo veel mogelijk een waakzaam oog op zijn diocees bleef houden.

Wij bezitten van Mgr. Van Velde uit deze jaren, behalve andere brieven, ook den aanstellingsbrief van den Heer Thomas Goossen, als pastoor te Blerick; en eene circulaire gerigt tot den pastoor van Swolgen alstoen landdeken (1),

(1) Deze pastoor, namens *Arnold Aerts*, was in October 1799 door Mgr. Van Velde tot *deken* benoemd.

waarin allen geestelijken van het land van Kessel de grootste lof wordt toegezwaaid wegens hunne getrouwheid en standvastigheid in het geloof, onaangezien de boosaardigste bedreigingen en vervolgingen der republikeinen.

Terwijl ook hier de kerk langen tijd gesloten was voor de godsdienstoefeningen, zoo droeg de Weleerw. heer pastoor dagelijks het H. Misoffer op in zijne huiskapel, en diende aan de kinderen, ook uit Venlo herwaarts gebragt, het H. Doopsel toe in het aloude torengebouw tegenover de kerk, toebehoorende aan den heer G. De Rijk, en thans in een smaakvol Belvedere herschapen.

Meergenoemde bisschop wakkerde de pastoors van dit decanaat gedurig aan om kloekmoedig den eed van getrouwheid aan de republiek, gelijk die door den eersten consul werd opgedrongen, te weigeren.

Voor de laatste maal vernieuwde hij nogmaals deze aansporingen in een brief gedagteekend: Emmerik den 25 Januarij 1800.

Door het concordaat van 1801, werd Roermond als bisdom gesupprimeerd. Ons district kwam bij het bisdom van *Aken*. Bisschop Van Velde werd genoodzaakt afstand te doen van dat deel zijns bisdoms wat op Franschen bodem lag. De prelaat bleef het Hollandsch deel, bestaande uit twee en vijftig parochiën behouden, en ging te Grave resideren (1).

Onder de administratie van Marcus Antonius *Berdolet*, bisschop van Aken, en diens vicaris generalis *Fonck*, hadden hier de volgende gebeurtenissen plaats: den 20 November 1804 werd, op bevelschrift van voornoemden vicaris, de verheffing van Napoleon tot de *keizerlijke* waardigheid plegtig in de kerk gevierd Op een verzoek van den 6 Januarij 1805, gaf de pastoor eene juiste opgave

(1) Men zie *Historiæ ecclesiasticæ ducatus Gelriæ continuatio*. p. 70.

van de beneficiën der kerk alhier, ten einde die ten voordeele van de kerk zouden geregeld worden; en door een voorschrift van den 5 Mei 1806 werd verzocht opgave van de namen, geboorteplaats enz., der geestelijken die vóór de suppressie der kloosters leden waren geweest van de eene of andere orde, opdat zij hunne aanspraak op 's lands-tractement konden doen gelden.

Er ontstond ondertusschen eene verwikkeling nopens den nieuwen *catechismus*, van wege het gouvernement ingevoerd en door den bisschop van Aken goedgekeurd en aanbevolen De pastoors van ons district bleven denzelven voortdurend weigeren, en hebben zoowel eenpariglijk, als bij beurte, de reden hunner handelwijs in krachtige bewoordingen den vicaris generaal te Aken overgemaakt (1). Dezelfde moeijelijkheden deden zich voor betrekkelijk de *formule* van getrouwheid te zweren aan de constitutie, en meer andere aangelegenheden.

Met de uitvoering des decreets van het jaar 1800, werd alhier, na gedane voorstelling, het kerkbestuur zamengesteld uit de leden: P. Thielen, Th. Van de Putten, P. Schepers, Jac. Gommans, Corn. Grubben en Henr. Hermans kapellaan.

De niet ontvreemde beneficiën en geestelijke goederen zijn toen aan de kerkfabriek overgedragen.

Om dezen tijd genoot de fabriek der kerk omtrent 1000 gulden kleefs tegen eene uitgaaf van 840; doch sinds dien is de toestand verbeterd.

Wat wij ten slotte nog van Blerick hebben te vermelden bepaalt zich bij het kerkwezen in deze laatste jaren.

Toen de Weleerw. Heer P. J. Schacks alhier ettelijke jaren was werkzaam geweest als pastoor, ondervond hij meer en meer de noodzakelijkheid van het herstel en vergrooten der kerk. Deze taak was moeijelijk, zoo wegens de

(1) Bewijsstuk XXVI.

benoodigde gelden als wegens den verboden kring der stadsvesting, waarin zich de te herbouwen kerk bevond. Men had bereids het kerkhof, met oorlof des bisschops, in 1852 merkelijk uitgebreid, en dewijl de verboden kring een tijd lang voorloopig geheven was, begon men naar de westzijde aan te bouwen, en een' sierlijken toren bij te zetten. — Vervolgens, na overleg met het kerkbestuur, trad de pastoor den 4 November 1854 in onderhandeling met de gedeputeerde staten, den eerst aanwezenden hoofd-ingenieur te Maastricht en Z. Excellentie den minister van oorlog, om toestemming te erlangen tot de uitvoering van het opgevatte plan, niet tegenstaande de wet van 21 December 1853, betreffende den vestingskring.

De kerkfabriek bekwam vergunning om te bouwen, mits zich te verpligten van geene schadevergoeding te eischen, in geval het vergrootte gedeelte der kerk mogt geruimd worden door de genie.

Na rijpe overweging, en na ook het gevoelen van Z. D. H. den bisschop van Roermond te hebben ingewonnen, ging het bestuur over tot de dringende vergrooting der kerk.

Uit het volgende verslag (1) zal men opmaken wat al verbeteringen en herstellingen onze kerk sinds 1841 heeft ondergaan.

1° *a*. In het jaar 1852 heeft de kerk, naar de westzijde, eene vergrooting ondergaan, van 5 el op 16 breedte, en de muren der zijpanden zijn 2 el opgevoerd ten einde dezelve in evenredigheid te brengen met den nieuwen toren, in datzelfde jaar gebouwd.

Ter bestrijding der kosten hiervan heeft het Rijk benevens de provincie, eene subsidie verleend van: G. N. 1,200.

---

(1) Bij circulaire van den 10 Mei 1865, noodigt de Bisschop alle pastoors uit dit verslag te maken, ten einde daarover den H. Stoel eene juiste opgave te kunnen overmaken.

Eene collecte bij de ingezetenen bragt bij: G. N.	1,600.
Het gemeentebestuur:	500.
Het hout van een verkocht dennenbosch:	800.
De kerkfabriek:	1,000.

b. Om nog meer ruimte voor het kerkgebouw aan te winnen, heeft het bestuur ten jare 1855, twee nieuwe koorkens, ter oppervlakte van 20 el laten bij maken, en het gewelf van het groote koor een el verhoogd; een en ander voor de approximatieve som van: 2,000 G. N.

Eene nieuwe sacristie voor 200 G. N.

Een beroep gedaan op de liefdadigheid der lieden, die elders wonende, hier geboren zijn of grondeigendommen bezitten, leverde: 250 G. N.

2° In 1856, is de kerk naar den buitenkant geheel vernieuwd, het muurwerk ingevoegd, nieuwe glasramen ingezet, en een nieuwe vloer gelegd voor de som van 1,200 G. N.

3° In 1859 zijn de drie altaren en het overige houtwerk, in houtkleur geverwd, voor 235 G. N.

4° Een nieuwe gothische preekstoel kostte 750, G. N.

Twee nieuwe gothische biechtstoelen kostten 600 G. N.

Een gothische troon voor het beeld van O. L. Vrouw 300 G. N.

De orgelkast met nieuwe registers 800 G. N.

De beelden van St. Jozef en Ste. Anna 50 G. N.

De veertien nieuwe statiën van den lijdensweg onzes Heeren 100 G. N.

4° Acht kasuifels, een koorkap, vijf stola's, zes rokketten, vier altaarlakens voor 500 G. N.

5° Een nieuwe zilveren kelk, twee zilveren wierooksvaten en index voor 390 G. N.

Opgemaakt in het jaar 1865
P. J. Schacks pastoor.

Op een afstand van ruim een kwartier-uurs, ter plaatse genaamd *Echtenroy*, bevindt zich eene, door de ingezetenen van Blerick en der naburige stad Venlo druk bezochte kapel der *H. Anna*. Volgens aanwijzing der gevelankers werd dezelve in 1767 gebouwd; doch over eenige jaren de prooi der vlammen geworden zijnde, is zij in 1858-1859 grooter en sierlijker hertimmerd. Deze kapel stond op den eigendom van Jufvrouw Petronilla Houba, weduwe van den Heer Silesius Hollanders.

Den 14 Junij 1854 werd zij bij notariëele akte, met den daarbij behoorenden grond, door voornoemde eigenares aan de kerkfabriek te Blerick geschonken, onder de uitsluitende administratie van den tijdelijken pastoor aldaar, en met voorwaarde, dat op Ste. Anna-dag daarin de hoogmis geschiede.

Op verzoek des Weleerw. pastoors P. J. Schacks gaf de Bisschop den 15 Julij 1858 oorlof, om er op Ste. Anna-dag, alsmede tweemaal onder de octaaf dezer Heilige, en eens in de zomermaanden, het H. Misoffer ten gerieve der vereerders van de H. Anna op te dragen.

Deze kapel wordt door de inwoners dezer streek druk bezocht wanneer zich iemand van de hunnen in stervensnood bevindt.

Wij eindigen deze aanteekeningen over Blerick, met te melden, dat de Weleerw. Heer pastoor Schacks, die ons, onder het afdrukken derzelve door de dood ontrukt werd, op den 29 Januarij 1866, het Jubilee van zijn vijfentwintigjarig herdersambt in deze parochie vierde. Hoe zeer de betreurde herder bemind was, bleek ten duidelijkste en door de algemeene deelneming bij zijn Jubelfeest, en niet minder door de diepe verslagenheid en de droefheid, welke parochianen en vrienden bij het vernemen van zijn onverwacht afsterven vervulde.

BIJLAGEN

I.

Overdragt van het patronaat en personaat der kerken van Blerick en Berkele (Horst) aan de abdij Averbode (1).

— 1219 —

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis. Ego Otto Dominus de Born, omnibus hoc scriptum inspecturis in perpetuum salutem.

Quoniam ea, quae temporaliter fiunt, a memoria hominum persæpe tollit oblivio, unde non nunquam oritur dissensionis occasio; quapropter scriptis fecimus commendari, quæ ad posterorum notitiam necesse duximus conservari.

Notum ergo facimus tam præsentibus quam futuris, quod nos de assensu uxoris nostræ Petronellæ et filiorum nostrorum *jus patronatus* et *personatum* ecclesiæ de *Blerick* et ecclesiae de *Berkele* quae est filia dictae ecclesiæ de Blerick, necnon et assensu Domini Arnoldi comitis de Loss, a quo patronatum dictarum ecclesiarum in feudo tenebamus, in remissionem peccatorum nostrorum et predecessorum contulimus ecclesiæ de Averbode, quiete et libere possidenda in perpetuum.

Ut autem haec nostra donatio solemniter facta in perpetuum stabilis et inconvulsa praefatae ecclesiae permaneat, eam præsenti Dni Arnoldi comitis de Loss, sigillorum appensione muniri fecimus et corroborari.

Acta sunt hæc anno Incarnationis Domini millesimo ducentesimo decimo nono.

---

(1) Getrokken, even als de elf eerstvolgende stukken, uit het *Register der goederen en privilegiën van Averbode*, waarvan afschriften berusten onder de kerkarchieven van *Blerick*.

II.

Engelbert, aartsbisschop van Keulen, neemt de abdij van Averbode met alle aanhoorigheden onder zijne bescherming en noemt daaronder ook *Blerick* en *Berkele*.

— 1224 —

In nomine Ste. et individuæ Trinitatis Patris, Filii et Spiritus Sancti.

Engelbertus divina patientia Coloniensis ecclesiæ archiepiscopus, universis S. matris ecclesiæ filiis bonæ voluntatis, salutem uberem, reique gestae rutilam veritatem. . . . hanc nostram paginam intuentibus, declaramus, quod nos ecclesiam S. Mariæ, sanctique Joannis Baptistæ in Averbodio, quo in loco, ut fama celebris attestatur, vera religio viguit et floruit ab antiquo, veneratione debita amplectentes, cum omnibus suis appenditiis, sive eis, quæ in presentiarum rationabiliter possident, sive quæ in posterum, largiente Domino, et fidelium eleemosynis, sive quibuscumque laboribus vel aliis dignis modis, ejusdem ecclesiæ fratres sunt adepturi, sub nostra, et sanctæ coloniensis ecclesiæ auctoritate, suscipimus protegenda.

Nominatim autem. . . . . jus patronatus ecclesiarum de *Blericke*, et *Berckele*, quas bonæ memoriæ Dominus Otto de Borne, uxore ejus et filiis consentientibus, in eleemosynam contulit in perpetuum possidendas, Domino Arnoldo comite de Los, a quo eas tenebat in feudo, approbante, et hanc donationem legitimam, litteris sigillo suo munitis, confirmante datum anno gratiæ millesimo, ducentesimo vigesimo quarto, regnante Frederico imperatore Romanorum.

III.

De tienden van Blerick en Berkele worden toegekend aan het klooster van O. L. Vrouw, te Ophoven, bij Wassenberg.

— 1231 —

Goswinus vir nobilis de Born omnibus ad quos præsens scriptum perveniet in perpetuum. Quotiens aliquid geritur, quod ad posterorum notitiam spectare videtur, tenaci necesse est litterarum memoriæ commendetur, ne quod vigilanti presentium agitur diligentia, si labatur a memoria, simul recedat a futurorum notitia.

Notum itaque fieri volumus universis et singulis tam futuris quam præsentibus testibus veritatis quibus præsens cartula innotuerit, quod nos decimas de *Blericke* et de *Bercle*, quas a comite de Loss in feodum tenebamus, ipso comite consentiente, conventui Stae. Mariæ in Uphoven cisterciensis ordinis integraliter cum omnibus appenditiis suis vendidimus, et in altari B. Virginis apud Uphoven coram conventu sollempniter obtulimus, easque in manus comitis ad opus prædicti conventus reportavimus.

In recompensationem vero prædictarum decimarum allodium nostrum de Borne, videlicet culturas nostras Dno comiti assignavimus, et jure feodali ab eo recepimus.

Ut autem hæc certa sint modernis et illæsa permaneant posteris, cartam hanc sigilli nostri, et sigilli Dni A. ac præposito Sti. Gereonis in Colonia avunculi nostri, munimine roboravimus.

Acta sunt hæc anno gratiæ 1231, testes hujus rei sunt viri Nobiles R... et G.... de Millen. Reinerus Hun de Hechte advocatus ibidem.

IV.

Goedkeuring van voormelde akte door den bisschop van Luik.

— 13 April 1231 —

Wir Joannes mit der gnade Gotts bisschoff zu Lüttich wunschen allen leseren dieses Brieffs heil und ewige seligkeit in Christo, und thuen hiemit kund dezer gantzen gemeinde, das ware von uns für guth geacht die verkauffung dieser gantzen dorfszehnten von Blericke sowohl grosse als kleine, so geschehen von dem Edelen Goswino Herr zu Borne dem adlichen convent und Gotteshaus ordinis cisterciensis in Ophoven, aus bitt und begehr unseres viel geliebten und getreuen Arnoldi graven von Loin und Chini, welcher dieselbe zehnten von uns oder unseren lehnherrlicher weise besessen, und derselbige Graef dem v. s. Gottes Haus zu ewiger Almuss gegeben und dem gottes-haus durch unsere bisschöfliche auctoriteit und gewalt bekraftigt.

Zum Zeugniss dieses haben wir diese gegenwartige Brieff dem V. S. Gottes-Haùs versichert mit unsrem sigel mitgetheilt:

Gegeben fer. V post Dom. jubilate, anno Dni MCCXXXI.

V.

Goswinus van Born treedt in vergelijk met den abt van Averbode over de parochie Blerick.

— 1231 —

Goswinus de Born etc. Nach dem der Herr abt und convent der kirche Everfort herfür bringt wie das sie jus patronatus von meinen Vatter Otto herr zu Born wegen der Phahr Blerick in almüsse also zu reden bekommen, so wisse jedermänlich wie ich mit meine Egemahl des meines

Vatters factum, diesweil es gegen mir, mein gewissen und meinung geschehen, vernichtige darneben Dna Ymaine meine hausfrauw, so in den gütern von Blericke und Bercel is angenohmen und begabt mit zulassen des Ehw. bisschoffs zu Lüttich und Hern Graven von der Lois von welchen diese vorschriebene güter entspriessen, und also vermählet, in beiwesen vieler, dieses alles widerrufen hat, fürwendet, dass sie noch ihre kinder den güter, so ihn in verheiligung gegeben, niet enterbt werden könt, demnach hat sie alle die güter zu Blericke und Bercle der Ehrw. abdisse und convent unser Lieberfrauw in Ophoven, gleich wie solchs die instrumenten hieüber gemacht clarlich ausfahren, gegeben, und ich hab mit einstimmung meiner hausfrauw Ymain jus patronatus der kirch Blericke mit allen zugehör und gantzen zehuten zugesprochen gemelter kirche, auf dem altar unser Lieberfrauw in Ophoven über gegeben zum Trost meiner, meiner eltern und allen nachfolger selen.

Damit aber folgender zeit einige zweiffel einfallen möcht, so ist für gut angesehen dieser gegenwertigen Brieff mit siegel zu bekräffligen in beijwesen als zeugen:

Wolterus Can. in Ophoven der das selbs geschrieben. Johannes Dechant zu Züsteren. Gerardus van Eijck scholaster. Als adliche personen Reinardus und Goswinus de Miloche, et plures. Anno Dni 1231.

VI.

Goedkeuring des graven van Loon, gehecht aan voormelden verkoop der tienden van Blerick aan het klooster van Ophoven.

— 1232 —

In nomine Sanctæ et individuæ Trinitatis.

Arnoldus comes de Loss et de Chini, omnibus Christi fidelibus hanc paginam inspecturis in perpetuum.

Quum omnis potestas a Deo sit, et ea quæ sunt, indubitanter ab ipso ordinata sint, scientes nos non sine causa ex paterna successione militaris gladii ministerium ferre, omnibus quidem nostra protectione indigentibus illum oppandimus, præcipue tamen spiritualium personarum negotia et maxime Deo dicatas feminas tanto propensius debemus promovere, quanto pro imbecillitate minus sibi contra mundi tempestates sufficiant providere; hinc est, quod notum facimus omnibus tam futuris quam præsentibus, ad quorum notitiam præsens scriptum pervenit, quod vir nobilis Goswinus de Born decimas de Blercke et de Bercle, quas a nobis in feodo tenebat, de consensu nostro conventui Ste. Mariæ in Ophoven cisterciensis ordinis Leodiensis diœcesis, cum omnibus appenditiis suis integraliter vendidit, easque in manus nostras ad opus prædicti conventus reportavit, et culturas suas de Borne in recompensationem præfatarum decimarum nobis assignavit, et jure feodali a nobis recepit. Nos itaque pietatis intuitu ecclesiam gloriosæ Virginis promovere volentes, easdem decimas ad usum memorati conventus in manus Dni Leodiensis episcopi, a quo eas tenebamus, assignavimus. Ut hæc et certa sint præsentibus et amota omnium posterorum calumnia inviolata permaneant futuris, præsentem cartam sigilli nostri munimine roboravimus.

Acta sunt hæc Anno Gratiæ 1232.

VII.

Goedkeuring van hetzelfde contract door den bisschop van Luik.

— 1234 —

Joannes Dei gratia Leodiensis episcopus, universis Christi fidelibus, ad quos præsentium litterarum notitia pervenerit æternam in Domino salutem.

Notum facimus universitati nostræ, quod venditionem decimarum de Blereike et de Bercele quam fecit nobilis vir Goswinus de Borne domui de Uphoven ad petitionem dilecti et fidelis nostri Arnoldi comitis de Loss et de Chini, qui easdem decimas a nobis feodaliter tenebat, et idem Goswinus ab ipso comite, quas etiam idem comes prædictæ domui in eleemosinam perpetuam contulit, ratam habemus, et eas pontificali auctoritate eidem domui confirmamus, in cujus rei testimonium præsentes litteras prædictæ domui contulimus, sigilli nostri caractere roboratas.

Datum anno gratiæ 1234.

VIII.

Verdeeling der tienden te Blerick en te Berkele, tusschen het klooster van Ophoven en dat van Averbode.

— 1238 —

F.... Dei gratia præpositus Wassenburgensis, et H... præpositus Hinsbergensis, judices a Domino príncipe delegati universis præsentem paginam intuentibus salutem in Domino.

Quæ nostro fiunt in tempore, labuntur cum tempore, nisi voce testium vel scripturæ, memoriæ recipiant firmamentum. Novit itaque vestra universalis discretio, quod cum aliquando abbatissa et conventus in Uphoven cisterciensis ordinis ex una parte, et Rutgerus persona de Blereke et Berkele ex altera parte, super decimis majoribus et minutis in Blericke et Berkele sitis, causam coram nobis in judicio agitarent, nos pacem in partibus reformare cupientes, dictas personas ad hoc induximus, quod se fide data nostro arbitrio submiserunt.

Nos vero prudentum virorum usi consilio, sic statuimus deinceps observandum, quod in tempore messis, quum dictus conventus colonos duos, secundum quod de bina

parte ipsi in decimas competit, ad colligendas decimas in dictis ecclesiis emiserit, et Rutgerus persona memoratæ ecclesiæ tertium colonum secundum partem, quæ ei competit, ipsis emittat coadjutorem. Et sic eâque vice in minutis decimis statuimus observandum. — Statuimus etiam quod decimæ antiquæ cum novalibus in horrea prædicti conventus transferantur, quibus adimpletis volumus, ut de communi consilio partium in loco competenti residuum reponatur, et prædicta horrea duabus clavibus recludantur, quarum unam conventus, reliquam persona retineat memorata.

Statuimus insuper, quod si post tempora messis persona sæpe dicta suam portionem decimæ triturare voluerit, prædictus conventus ipsam minime prohibebit nisi ei accommodet summam annonæ suæ portionis de decimis æquipollentem.

Ut autem prædictæ partes invicem sua pace gaudeant, auctoritate Dni principis in hac parte nobis commissa sub anathematis vinculo omnia quæ prædiximus inviolabiliter statuimus observari, et ne de cœtero a partibus aliqua possit oriri calumnia præsentem paginam sigillorum fecimus nostrorum appensione muniri.

Datum Wassenbergæ anno Dni 1238 in Nativitate B Mariæ Virginis.

Gregorius IX papa per bullam datam III kal. Junii, indictione XII confirmat Averbodio ecclesiam de Blerick anno 1239.

Urbanus IV papa *idem facit anno* 1262 betrekkelijk Berkele. Beide stukken berusten noch hier noch te Averbode meer.

IX.

Schuldbekentenis des heeren van Born aan zekeren Maberis te Venlo.

— 1285 —

Universis præsentes litteras visuris Goswinus nobilis Dnus de Born notitiam veritatis cum salute.

Universitati vestræ notum facimus tenore præsentium protestantes, quod nos obligamur N. Dno Maberis, et suæ uxori N. oppidanis de Venlo personis consenatoribus in XXI malderis bladorum titulo debiti, pro quo debito videlicet ponimus imo et posuimus ac constituimus ipsos N. et N. prædictos in perceptionem nostrorum redituum apud Blericke et Berkele nobis attinentium tam in censibus quam in decimis, dictus autem reditus immediate capiendos tamdiu donec ipsi levaverint et receperint, in ipsius domum debitum suum, scilicet XXI mald. Bladorum plenarie.

Hæc acta.... et contracta sunt in præsentia scabinorum de Venlo et sub testimonio eorumdem; ut autem hæc præmissa rata permaneant a nobis et a nostris heredibus..... in testimonium præmissorum præsentes litteras quas Dnis N. et N. contulimus, sigilli nostri robore duximus muniendas.

Actum et datum anno MCCLXXXV fer. VI post festum B. Jacobi apost.

X.

Overdragt der tienden te Blerick en Berkele aan het klooster van Daelheim.

— 1306 —

Universis tam præsentibus quam futuris præsentes litteras inspecturis seu audituris, Otto de Born salutem et cognoscere veritatem. Ne gestæ rei memoria evanescat et pereat

discretorum virorum providentia solet eam litteris æternare. Noverint igitur præsentes et posteri, quod ego debitorum meorum necessitate urgente, de expresso consensu pariter et assensu Wilhelmi de Born fratris et cohæredis mei, dedi et vendidi religiosis personis, abbatissæ et conventui de *Daelheim* ordinis cisterciensis Leodiensis diœcesis, decimam meam apud Blericke tam prædialem quam personalem cum omnibus suis juribus et attinentiis quibuscunque, ædificiis et agris cultis et colendis, prout ad me spectant et spectare possunt, et ad dictum Wilhelmum fratrem meum, jure proprio in perpetuum possidendam, et hoc *pro octoginta marchis* antiquorum brabanticorum bonorum et legalium, duodecim solidis pro marcha qualibet, grossa regia thuronensi pro quatuor denariis, et quatuor nigris parvis thuronensibus pro denario quolibet mihi ratione venditionis dictæ decimæ, a præfatis abbatissa et conventu in pecunia numerata, traditis et solutis.

In quorum omnium testimonium præsentem paginam, meo sigillo una cum sigillis Wilhelmi fratris mei ac Dni Goswini de Elslo militis mei consanguinei, duxi roborandam, et ego Wilhelmus praedictus in signum mei consensus et assensus sigillum meum præsentibus apposui.

Ego vero Goswinus miles praedictus meum sigillum ad preces dictorum Ottonis et Wilhelmi meorum patrinorum duxi præsentibus appendendum in testimonium præmissorum.

Actum præsentibus Domino Th. de Hechten, Gerardo de Milne, Tilmano Lupen, Grot Udonis, Joanne Conradi, Godefrido Wolfrani et Gosw. de Rodenburg Scabinis de Ruremonde, pluribusque aliis fide dignis, ad hoc vocatis testibus et rogatis.

Anno Dni millesimo trecentesimo sexto. Sabbato post festum Omnium Sanctorum.

Adolphus episcopus Leodiensis confirmat, sub sua protectione sumit et monasterio Averbodiensi incorporat eccle-

sias de Blerick et Berkele XI kal. Julii 1318, et confirmat 1404-1415 episcopus Leodiensis collationem et præsentationes ab abbate datas quoad ecclesias de Blerick et Berkele.

Archieven van Averbode; deze brieven zijn ons niet geworden.

XI.

Maria hertogin van Gelder en van Gulik verklaart onderhavige tienden te Blerick en Berkele vrij van alle lands- en plaatselijke belastingen.

— 1382 —

Wir Maria van Geldern bij der gnaden Golts hertoginne van Gulich en van Gelre doin kont en kennlich aller lüden; dat want wijr alde brieve gesien hant eines edelen mannes mit namen Goswinus van Borne dat inne he die ziende van Bledericke en van Bercle die he haltende was, so leene van den greve von Loijne met alle ijhre zubehöre dem Gotshuijse ende convente Ste. Mariae von Uphoven des ordens cisterciens verkocht hatt en in eijne ewige allmose gegeven; end hatt die ziende vort opgegeven in haende des greven van Loijne vorschreven in des erstgemelten convent. Ind nae so hain wijr oik mit gesien brieve des greven van Loijne vorgemelt, dae inne he deselve ziende eine also von dem edelen manne Goswine van Borne opgegeven, vort opgedragen hatt in haende des bisschoffs van Lüttich van deme he dezelve ziende vorthaltende was so leene: oik in orber des vorsegden convents, ind auch want wijr mit gesien hain, brieve des bisschoffs van Lüttich vormelt, darinne he dieselve geifte der ziende die deselve Goswin van Borne an den vorgeschreven convent in eene ewige almose gegeven hait auch demselben Gottshuijs ind convent hait geconfirmeert, welcke brieve wale anderhalf hondert

jair alt sint; ende wantener naer de handt vor uns en unserer vrunden comen sint die abdisse und convent des Gottshuijse voors, op eener sijde, en die scheffen van Blederick op de andere, as dar omb so bedingen en dae gewiss is, dat behalden soelden, of entweer, dat die scheffen van Blederick, dat tegen sie weder omb soelden behalden, ind die abdisse ind convent dat behalden haint, as recht ist. daeromb ontbieden wijr ende bevelen onsen amptlüde ende scheffen zu Blederick, die nu sint ter zijt of hernamal werden soelen, dat sij den Hoff so Blederick, zo wie die gelegen is met alle sijne zugehoëren van diesen dage vort loss ledich, und quijt halden undlasten zu ewigen dage van schatsingen und van allen schettichen sachen, nar inhalden derselve alten brieven, die die abdisse en convent dar van haint, und also as sij van alters her haint besessen want dat ons goide wiele is und geheisse. Ind das zu orkonde en omb ewige freiheit, haint wir hertoginne onser rechten wissen end goiden willen an diesen brieff doin hangen. Gegeven zo Venlo int jair ons Hern dusent drij hondert zweiendachtig, des dijnsdags nae sant Laurentius dach des martelars.

XII.

Willem van Gulik, hertog van Gelder, verleent dezelfde privilegiën.

— 1383 —

Wir Willem bider gnade Gotts Hertoge van Gelre und greve van Zutphen, doen kont en kentlich allen luden die desen brieff soelen of hoeren lesen dat wij voer ons en vor onse erven geconfirmeert ind stetigen vurmits diesen brieve der abdisse en den convent S. Mariæ van Daelheim bij Wassenberge gelegen, dat voiralts geheiten in Uphoven,

des ordens van Cisters, alle alsulcke brieven, als Onse Lieve Vrouw en moeder vrouwe Maria hertoginne van Gulick en van Gelre der vurges, abdisse und convent besiegelt gegeven hefft, spreekende op den Hove tot Blerick mit alle seinen toebehooren, denselven hoff schatvreij ind los te wezen toe ewigen dagen, in alle der termen en manieren gelick ons liever geminder vrouw en moeder brieve vors daaraff inhaldende sijn.

Sonder alle arglist in orkoinde ind stedigheid aller dinge vurschreven hebben wie onse siegel van ons rechten wetenheit aen diesen brieff doen hangen.

Gegeven in den jaer ons hern dusent dreihondert drei en achentig, up den sontach in der vast als men singet *oculi mei.*

Sigillatum jussu Ducis propptm ecclesiæ Sti. Salvatoris Treveq.

XIII.

Karel van Gelder, bekrachtigt alle privilegiën door zijne voorouders verleend aan het klooster van Dalheim wegens de te Blerick en Berkele gelegene goederen.

— 1498 —

Wij Carle van den gnaden Gotz hertoch van Gelre ind van Gulich, greve van Zutphen, doen kont end bekennen vur ons onse erven ind nacomelingen dat wie in die eere des almachtigen Gotz, und ter begerten ind beden onser liever aandachtige abdisse ind convent van Sente Maria to Daelheim gelegen bei Wassenberg, dat van alti geheiten is Ophoven der orde van Cistertz, alle alsulke vrijheiten, ind privilegiën sij hebben van onsen seligen herren und vuurvateren hertogen ind hertoginnen van Gelre ende van Gulich vurtijds geworven, verleent ind gegeven, spreekende op die

tienden to Blederick ind op den hoff to Blederick so wor die gelegen is mit alle seine tohoeren vorgem. ind dat van sonderlingen gunsten ind gnaden bestedicht belieft en confirmeert hebben, ind in cracht dies tegenwordigen brieffs bestettigen ind confirmeren in allermachte te blijven, ind desto genieten naer lüde derselven oivre privilegiën als van alti gewonlich en gehoirlich is; sonder alle arglist.

Desto oirkonde der warheit, und gantzer vaste stetigheit hebben wij hertzog unser siegel van onser rechter wetenheit aen desen onsen brieff doen end heiten hangen.

Gegeven in den jair onses Herrn duizent vierhondert acht end negentig op Sancte Philips end Jacobusdag apostolorum.

Præsentibus de consilio Dno et magistro Joh. Paell doctore et præposito Wassenbargensi; Arnoldo de Larwida amptmanno in Superiori Beruwa magistro et Dno Joh. Van der Weijden licentiato ex consilio de Scherpenzeel judice Arhheimensi, necnon aliis consiliariis Dni ducis.

XIIII.

De schepenen van Blerick verklaren de pastorij aldaar, alsmede de tienden des pastoors, vrij van alle schatting.

— 1594 —

Item, hebben die schepen ende geërfden te Bleriek beloofd dat sij de thienden en pastorije goederen met heern Peeters altaer sullen vrijhalden van schadt ende contributie, wijl die van Gots en van rechtswege vrije sijn, en hebben tot dijen eijnde dit onderteekent ende besegelt.

Onder stond, gecollationeert, dit extract is bevonden te accorderen bij mij onderg. openbaer notaris bij den souvereinen raadt van Gelderlandt; was onderteekent.

C. De Lion Not. pub.

Extract uit een oud register berustende in de archieven van het bisdom van Roermond.

XV.

Besluit van het Geldersch hof, betreffende de lasten van de pastorij te Blerick.

— 1602 —

Gesien bij den Edelen hove van Gelderland het proces tusschen den heer Jo. Resimont pastoor tot Blerick clager eens ende schepenen en gesworenen tot Blerick gedaegde anderdeels, en voersegd Hof op alles gelet, verclaart dat de heer pastoor sal moegen volstaen, mits betaelende van de ordinare incomsten van de pastorije de som van 300 guld. kleefs vrije geldt naer advenant dat andere geërfden en de nabueren van hunne goederen ende landerijen aldaer gelegen in schatthingen en beede en andere lasten draegende sijn; en dit alles bij provisie en tot dat hiervan mits Ridderschap en steden nader gecommuniceerd sijnde, bij den hove desen aangaande anders geordonneert ofte eenen anderen voet beraamt sal wesen de voorsegde gedaegden in de halve costen condemnerende, de andere helft om redenen compenserende.

Tot Ruremond de 6 Februarij 1602 was onderteekent

P. Pybes.

Copie berustende onder de kerkarchieven alhier.

XVI.

Oprigting der kapellanij van Blerick door A Castro, bisschop van Roermond, uit de bestaande beneficiën in de kerk van gemeld dorp.

— 1636 —

Jacobus Dei et apostolicæ sedis gratia episcopus Ruraemundensis omnibus et singulis has visuris, lecturis aut legi audituris salutem in Domino.

Inter alias sollicitudines nostri officii infima non est, ut in ecclesiis parochialibus talis constituatur sacerdotum numerus residentium, qui animarum curæ et divinis officiis celebrandis sufficiat. Cum itaque in ecclesia parochiali de Blerick magnus sit incolarum numerus, unicus vero sacerdos tantum, qui ut pastor ad residentiam personalem obligatus sit, ipse vero solus toto populo ut experientia docet, non possit semper satisfacere; sunt tamen in ecclesia aliquæ fundationes simplices, quarum singulæ alendo rectori non sufficiunt neque ad personalem residentiam obligant, invenimus earum aliquas copulare atque in unum beneficium conjungere, cujus rector ad personalem residentiam et ad exercendam cum pastore animarum curam sit obligatus.

Nos itaque præhabito consensu et voluntate pastoris loci et scabinorum, ad quos jus presentandi rectorem ad altare B. M. Virginis et altaria S. Annæ et S. Sebastiani respective pertinet, quæque ad præsens vacant, et factis desuper proclamationibus, ac nemine comparante, qui aliquid impediens allegaret, decrevimus supradicta tria officia seu beneficia in unum beneficium unire, prout per præsentes unimus et copulamus unione perpetua sub oneribus et conditionibus sequentibus.

In primis, ut hujus uniti beneficii rector teneatur *ut capellanus* ad residentiam personalem; cum pastore et sub eo curam animarum exerceat, confessiones audiat, infirmos visitet quocumque morbo laborantes, eisque sacramenta administret atque in aliis pastoralibus officiis eidem subveniat. Teneaturque divinis officiis interresse in habitu convenienti, cantumque adjuvare. Et ut onera supradictis altaribus incumbentia prætermitti non debeant, obligatus manebit ad celebrandum diebus dominicis et festivis missam matutinalem et per septimanam quatuor missas diebus adhoc constitutis. Tenebitur singulis dominicis et festis majoribus mane pro juventute catechisare.

Ad proventus vero quod attinet, omnibus fructibus et emolumentis unitorum beneficiorum gaudere poterit, et insuper accidentalia percipere quæ occasione visitationis infirmorum, baptismi, introductionis puerperæ et similium; juribus tamen antiquis pastori reservatis.

Denique ut jus archidiaconatus nostri servetur illæsum, dictus capellanus quatenus ad manus collatoris nostri ante festum Remigii solvere unum dalerum 30 stuf. in recognitione factæ unionis, etiam si monitus non fuerit sub poena dupl. tenebitur.

Acta sunt hæc Ruraemundae in domo nostra ep. Martii præsentibus testibus Nic. Tilmans pastore in Blerick et Joan. Bomaarts.

Et sigillo nostro jussimus muniri anno 1636.

Subscriptum erat Jacobus ep. Rurad, *inferius habebatur* de mandato episcopi

B. D. Henr. Erst.

XVII.

Door het hof van Gelder wordt te Blerick een gezworen tiendenaar aangesteld.

— 1644 —

Sij gecommuniceerd aen partijen, om daerop te seggen binnen ach dagen nae insinuatie permitterende des niettemin de vrouwe suppl. een of twee gesworen thiendenaers te moge aenstellen om haere thiende gaede te slaen, ordonnerende de huijsluiden en alle andere die 't soude moge aengaen, deselve thiendenaers occasie te geven op haere velden, om de thiende nae te sien en te teekenen en niet eerder de vruchten in te vaeren voor al eer de thienden bij een voors. thiendenaer is geteekent, ten ware saecke dat de voors. thiendenaer binnen dreij dagen nae dat de vruchten in hopen sijn gestelt niet en telde en teekende,

in welk geval de huijsluijden sullen geoorloofd sijn de thienden selfs te teekenen ende hunne graenen in te voeren mits laetende de volle thiende der vrouwe abdisse staen op het velt; permitterende de thiendenaers hunne vruchten nae gedane teekening naer hun welgevallen weg te voeren sonder behoeven te wachten tot de eigenaars hunne vruchten van den velde sullen hebben gevoerd, en de in tijt van crijghs ofte andere noodt sullen de eigenaers of huijsluijde nae dat de vruchten sijn gemaait de thiendenaers te weten laeten doen om deselve vruchten te komen vertienden, en de soover sij dan niet haast en comen ofte iemand senden sullen die v. s. eigenaers naer hunne conscientie die verthieningen mogen doen, ende hun graenen salveren, mits latende de thiende op 't velt staen tot profijt van de thiendeheeren.

Actum Ruræm. d.d. 24 Julii 1644.

Ter ordonnantie van de Hove

R. Maen.

XVIII.

Uitspraak van Albertus Van der Eede, J. U. L., aartsdiaken der kerk van Antwerpen, ten gunste van den abt van Averbode en den pastoor van Blerick, in zake der geschillen met den kapellaan G. Le Gros (1).

— 1673 —

Albertus Van der Eede, J. U. L. et Canonicus graduatus, pronotarius et archidiaconus eccl. Antwerpiensis, uti judex synodalis ibidem, omnibus præsens visuris salutem etc.

Visa cedula expensarum, in quas R. Dnus vicarius gen Ruræmundensis necnon R. D. Gasparus Le Gros capellanus

(1) De afschriften van dit, en van de drie volgende stukken, bevinden zich onder de archieven der kerk van Blerick.

in Blerick inthumati condemnati sunt, ampl. Dno abbati Averbodiensi necnon R. D. pastori J. Pontano in Blerick nobis exhibita; nos illis ac aliis in hac parte considerandis et attendendis consideratis et attentis, eos ad summam ducatorum 73 florenorum, et 17 assium moderantes, taxandas esse duximus et taxamus.

Actum Antwerpiæ 24 Aprilii 1673.

P. De Hertage graph.

Een tweede uitspraak door denzelfde.

Mandamus in virtute Sanctæ Obedientiæ quatenus prædictum D. Le Gros intimatum nostra nomine moneatis, prout nos tenore præsentium monemus, quatenus in conformitate sententiæ inter partes latæ 28 Martii 1672, intra decem dies ab insinuatione harum persolvat damnum et interesse necnon expensas desuper ortas a nobis taxatas 1673 ad summam 115-17 semel sub poena realis executionis contra eum, prout juris ratio postulat, facienda, et quid inde feceritis nobis fideliter rescribatis.

Datum Antwerpiæ 12 Maii 1673 de mandato judicis synodalis;

signatum erat P. De Hertage.

Uitspraak van den gedelegeerden regter van Ste. Gertrudis te Leuven, tegen dezelfde personen.

— 1677 —

Ex commissione partium in causa R^dl admodum Dni vicarii gen. Ruræmd. cum suo appellantium contra R^dum abbatem Averbodiensem cum suo appellatos, pendente coram R^do admodum Dno abbate Ste. Gertrudis Lovanii judice delegato Mechliniensis dioecesis; expensæ moderatæ et taxatæ sunt ad onus præfatorum D. D. appellantium, et ascendunt ad 38 florenos, 12 asses cum dimidio.

Actum Lovanii 14 Jan. 1677;

subsignatum erat. P. Lanois.

Uitspraak van den Nuntius apostolicus tegen meergemelden.

— 1677 —

Universis singulisque præsentes nostras litteras visuris, lecturis vel legi audituris, signanter perill. D. cancellario et ampl. D. consiliariis concilii Ducatus Gelriæ, caeterisq Dnis officiariis et jurisdictionem in locis, ubi infra nominatæ personæ, condemnatæ earumque bona reperiri poterunt et consistunt, habentibus et exercentibus et eorum vicariis et cuilibet eorum tam conjunctim quam divisim, Claudius Fransciscus De la Vienille, abbas nobilis monasterii Ste. Gertrudis in oppido et universitate Lovaniensi, judex et executor et commissarius, causæ et causis partibusque infra scriptis a sancta sede apostolica seu Ill. ac R^dissmo^ Dno Octavio Falconerio abbate Sti. Hieronymi in Belgia et Burgondiæ comitatu cum facultatibus Nuntii apostolici Internuntius datus et deputatus salutem in Dno sempiternam.

Noveritis quod in causa appellationis a seutentia R^di^ Dni Alberti Van der Eede coram nobis introductæ per et inter R^d^ admodum Dnum Jacobum vicarium gen. Ruræmundensem et Gasparum Le Gros appellantes ex una, et R^dum^ admodum Dnum abbatem Averbodiensem necnon R^d^ Dnum pastorem J. Pontanum in Blerick appellatos ex altera parte, die 7 Sept. 1675 tulerimus sententiam definitivam tenoris sequentis: In causa appellationis mota et vertente per et inter R^d^ adm. Dnum Jacobum Van Oeveren vicarium gen. Ruræmundensem et Dnum Le Gros ex una appellantes, et R^dnm^ admodum Dnum abbatem Averbodiensem et pastorem de Blerick J. Pontanum ex altera parte appellatos, causis mature examinatis et bene perpensis tam hujus quam prioris instantiarum actis, iisque ac cœteris attendendis attentis de plurium jurisconsultorum adhoc assumptorum judicio et assensu, dicimus, dicernimus et declaramus, præfatam appellationem, male, frivole et perperam per dictos appel-

lantes fuisse et esse interpositam, partesque proin remittimus ad judicem a quo condemnatos appellantes in expensas hujus instantiæ taxatione nobis rerervata, quæ sententia, cum propter appellationem ab eadem interpositam sed non prosecutam et consensum datum desuper ad taxandas expensas, transiverat in rem judicatam aliasque legitimæ executioni quoad dictas expensas per legatum taxatæ et moderatæ sunt ad 49 florenes et 16 ass. mandari possit et valeat, quocirca auctoritate apostolica qua fungimur in hac parte in favorem justitiæ et subsidium juris, per præsentes requirimus, ut præsentium notificatione et pro parte præf. appellatorum requisiti dictos appellantes in solidum per venditionem et distractionem quorumcumque bonorum mobilium et immobilium seu alia juris et facti remedia cogere dignemini ut de prætactis expensis sicut præmittitur taxatis una cum aliis circa executionem harum litterarum oriundis cum effectu satisfaciant; ac quilibet eorum satisfaciat pro nobis in officio nostro judicis delegati exhibere et præstare id auxilii et subsidii quod per quemvis alium in favorem et complementum justitiæ præstari desideretis.

Datum Lovanii sub sigillo nostro ad causas et notarii nostri sub signatione anno Nati Domini 1677 — 23 Februarii.

XIX.

De inwoners van Blerick getuigen dat de pastoor benevens de schepen, *collators* zijn van het kosters- en schoolmeestersambt (1).

— 1678 —

Wij onderschreven ingeborene inwoonders der parochie Blerick, tuijgen ende certificeren voor de rechte waerheijdt ons wel kennelijk te zijn dat het officie of bedieninghe der

(1) De drie hieraangehaalde stukken berusten insgelijks onder de archieven.

custerije binnen Blerick ten alle jaere op St. Jansavond is vervallende in der collateurs hande soodat alsdan vrij staet aen pastoor ende schepenen denselven custer te mainteneren ofte van sijn officie te deporteren. . . . . . . verclaeren dat wij binnen Blerick noijt anders en hebben gesien noch oock gehoort van onse voorouders tot den iaere 1677 wanneer oppositie is geschiedt door den heer Laer.

Hiermede onse getuijgenisse sluijtende persisteren bij deselve ende aengesien naer recht ende redenen behoorlijk in der waerheidt getuijgnis te geven des versocht sijnde, soo hebben wij desen met onse christlijke naemen ende voornaemen onderschreven.

Actum Blerick.

XX.

De gouverneur van het hertogdom Gelder verklaart vreemd te zijn gebleven aan de benoeming van koster en schoolmeester te Blerick.

— 1678 —

Nos princeps et comes de Ysingen eques aurei Velleris de Regi cath. a cubilis necnon a consiliis suppl. bellicis gubernator et capitaneus gen. ducatus Gelriæ etc. — præsentium tenore attestamur nos spatio 27 annorum neque nomine regis neque nomine nostro exercuisse ullum actum jurisdictionis ecclesiasticæ in ecclesia de Blerick, nunquam ibi elegisse ministros ecclesiæ, custodem aut ludimagistrum. Actum 8 Febr. 1678.

XXI.

Besluit van het hof van Roermond betreffelijk voormeld koster-schoolmeestersambt.

— 1680 —

„'T Hof voegende de recht-civile tot de processen ende vindende de saeke niet gestelt om eijndelijck recht te doen, admitteert partijen over hun hinc inde actis gedeponeerd ten toon, belastende dijen onvermindert de samentlijcke inwoonders der heerlijckheit Blerick bij provisie te betalen de gewoenlijke custerlijke gerechtigheden aen den bediede-nenden custer Jan Ramaekers ten effecte van sulx ophef-fende de inhibitie, condemnerende den schepen Wilm Jacobs en Lenart Verbrouckhorst elk in de amende van 18 gulden mitgaeders den secretaris H. Ingenrijt van 36 gulden.

Actum in cancellaria tot Ruremund 10 Junii 1680.

Onderstont ter orde van 't Hof. J. A. VAN AFFERDEN.

XXII.

Getuigschrift der schepenen van Blerick nopens de handelwijs des pastoors.

— 1602 —

Wij Lijns, Peter Linssen, Jan Welles, Wilm Jacobs, Lenert Verbroeckhorst, Gerret Van der Broeck, Alardt Van Dael, samtelijcke schepenen des gerichts dezer heer-lijckheidt Blerick doen kondt en certificeren mits desen, ons wel kennelijk te sijn dat onsen Heer pastoor J. Ponta-nus binnen den tijd van vier en dertig jaer alhier sijn pas-torlijk ambt wel ende loffelijk heeft bedient, onse kerke die ten tijde van crijgh en belegeringen was geweest eene ge-meijne vlugtsplaats der inwoonders heeft deselve met son-derlijcken ijver nae den vrede binnen Munster doen

suijveren ende restaureren. . . . . . . En overmits wij hier niet altijd met eene vroegmisse waren voorzien, heeft hij gesorgt dat hier nu Sondaegs en op heilige daegen voor die jonkheid eene vroegmis is, in der voege dat de solemniteiten seer verbetert, de devotie en het gebruik der H. Sacramenten op de hoogtijden des jaers vermeerdert, de jongheit wel onderwezen wordt. Sijne leeringhe op den stoel der waerheidt is seer goedt en onberispelijk. Hij is eerbaer, sober en sorgvuldigh; noch en hebben ooit gehoort dat door sijn versuim iemant sonder administratie der H. Sacramenten is gestorven; altijd wel bereidt ende bij nachte en bij smettelijcke siekte.

Hij wordt den meeste tijd gevonden of in de kerke of sijne kamer, niet buijten dorp dan alleenlijck, om noodsaeckelijke of dienelijcke affairen te verrigten. . . , Heeft oock met sijne dreie voorgaande capellaans vreedsaam geleeft, die door goede recommandatie sijn pastoors geworden; hebben nooit gehoort dat hij iemandt ongelijck ofte injurie heeft aengedaen. Wijders oock behulpelijk geweest om de kinderschool en het raedthuis en de steenwegen tot gerief der gemeijntenaars te besorgen. Voor deze en alle andere goede diensten en gunsten, wij en alle onse gemeijnte van Blerick ten allen tijt tot dankbaarheit verobligeert blijven voor onsen heer pastoor. En wat nu recht en redelijck is der oprechte waerheit getuijgenis te geven specialijck als men daertoe wordt gerequireerdt, soo hebben wij desen den requirant gerne medegegeven; ter oirkonde en waerheid ons segel hierop gedrukt.

Aldus gedaen sonder arg of list binnen Blerick den 20 Jan. 1676.

XXIII.

Accoord tusschen de schepenen van Blerick en den pastoor aldaar (1).

— 1685 —

. . . . . . Diensvolgens met interventie en door tusschenkomst van den Hw. Bisschop alhier in der minne sijn vergeleken en veraccordeerdt in voege en maniere hiernae volgende: te weten dat heer verweirder (pastoor) en sijne nacomelingen pastoors der gemelde Heerlijckheit van alle kerspels lasten van wat conditie die oock souden moge wesen voortaen en soo lanck gemeijne landtschattingen ofte contributie veel ofte weinig sullen worden uitgeschreven daerin ten opsigte van pastorele thienden ofte goederen sullen bijleggen ende betaelen eene som van *tien patacons* 't allen jaere termino St. Andreae wel ende promptelijk te verrichten sonder dat sij hun daertegens oijtmaels sullen mogen behelpen met eenige de minste exceptie 't zij van verderf, hagelslag ofte andersints.

Is gepasseert en onderteekent 5 Octobri 1685.

Goedgekeurd door Reginaldus ep. Rurmd.

XXIIII.

Antwoord des pastoors van Blerick op de vragen door den Bisschop van Roermond voorgesteld.

— 1748 —

Quis sit titulus ecclesiæ?

R. Stus Lambertus.

---

(1) Extract uit het secretenboek getituleerd: *chartarius* 15, berustende onder de archieven van Averbode; thans benevens de nog volgende stukken ook in copie onder de archieven van Blerick.

Quis patronus?

R. Ampl. abbas overbodiensis.

Ad quem spectant decimæ majores?

R. Duæ tertiæ ad abbatissam de Daelheim, et una tertia ad abbatiam Averbodiensem, quam abbas non ex debito sed gratis assignat pastori pro competentia.

Ad quem minores?

R. Duæ tertiæ ad abbatissam de Daelheim, et una tertia ad abbatiam Averbodiensem, quam dat pastori.

Ad quem novalia?

R. Antiqua ad regem Borussorum, et nova ad Dominum temporalem, (saltem est in possessione.)

Cui incumbit reparatio chori?

R. Tecti chori pastori, tecti navis ecclesiæ abbatissæ de Daelheim.

Cui reparatio appendicum?

R. Ecclesiæ, hujus parochiæ communitati, chori reparatio incumbit ecclesiæ.

Cui reparatio turris, campanarum etc.?

R. Communitati.

Utrum lampas ardeat diu noctuque ante Venerabile?

R. Diu.

An sit fundata?

R. Est.

Quot sunt in ecclesia sedes confessionales?

R. Duæ.

Ponatur hic nomen pastoris, et a quo tempore institutus.

R. *Paulus Bierts*, institutus 16 Jan. 1743.

An habet pastor onera præter communia?

R. Singulis septimanis missam cantare de Venerabili, nisi legitime sit impeditus.

An habet domum pastoralem cum horto etc.?

R. Habet. Abbatia Averbodiensis domum ædificavit, et

pastores hactenus reparationem fecerunt et stipendiis propriis intertinent.

Quot sunt communicantes?

R. 649.

An omnes servarunt suum pascha?

R. Spero fore ut omnes servaverint.

An et quot sunt heretici in parochia?

R. Non sunt nisi in propugnaculo Sti. Michaëlis ubi habitant 15 exceptis pueris.

An sunt scandalosi?

R. Non novi.

A quo anno incipiunt registra baptisatorum etc?

R. Registra baptisatorum et matrimonio junctorum ab anno 1475, mortuorum ab anno 1696.

Quinam sunt ædiles ecclesiæ, pauperum?

R. Ecclesiæ Mathias Houba, pauperum Wilhelmus Verheijen, constituuntur a pastore cum scabinis.

Coram quibus redduntur computus, et quo tempore?

R. Modo coram amplissimo decano districtus pastore scabinisque, die ipsis congruo.

An sit specialis fundatio catechismi?

R. Tenetur sacellanus diebus dominicis et festivis majoribus vi officii catechisare; est hodie R^d Gijsen.

An sunt confraternitates?

R. Sti. Nominis Jesu, instituta anno 1692, sub ep. Reginaldo Cools Ruræmundensi, de consensu et rogatu R^di Dni pastoris et Domini temporalis De Laer, scabinorum populique de Blerick. Non habet reditus.

Quis custos ecclesiæ, a quo constituitur?

R. Chr. Theelen, a pastore et scabinis.

An habet domum propriam?

R. Non habet.

Quis ludimagister a quo constituitur?

R. Hermanus Wolters, a pastore et scabinis, reditus fundatos non habet.

Quot et quænam beneficia in ecclesia?

R. Unum beneficium et officium.

An est capella sub parochia.

R. Non, nisi Dnus temporalis Ruijs qui habet capellam in suo prætorio.

Est adhuc confraternitas seu *gilda* laïcorum, quæ altare habet Sti. Antonii quod sumptibus ejus exornatur et intertenetur, sed sat misere, habent in parochia notabiles decimas.

Præparet pastor catalogum anniversariorum, nomina fundatorum, capitale etc.

R. Adest.

XXV.

Toestand der kerk te Blerick.

— 1804 —

Cum horum temporum circumstantiæ exigunt ut perfectam de diœcesis ecclesiarum, capellarum, etc. statu habeamus notitiam, hinc Ampl. Rev. vestram requirimus quatenus has Kessellensis districtus pastoribus communicare faciat, eosque hortetur ut quam primum responsa sua ad sequentes petitiones ad Rev. Vestram mittant, quibus acceptis ea ad nos dirigere velit Rv. Vestra.

Responsa. Ad 1ma Petitionem. Patronus ecclesiæ est S^tus^ Lambertus.

Ad 2^d^ Præter altare majus, cujus patronus titularis S^tus^ Lambertus, collateralia sunt divæ Virginis et S^ti^ Antonii.

Ad 3. Capellæ non sunt in quibus peragitur sacrificium.

Ad 4. Quoad beneficia et beneficia respondent exhibita a sacellano D^no^ Hermans.

Ad 5. Quoad bona et reditus ecclesiæ respondent exhibita a mamburno ecclesiæ.

Ad 6. Navem ecclesiæ intertinet abbatissa de Daelheim, turrim et choros laterales parochia, et chorum intertinet pastor.

Ad 7. Jus patronatus et personatus competit abbati Averbodiensi.

Ad 8. In primis bona pastoratus, tertia pars decimæ antiquæ; pastor possidet fundum ex quo annue percipit circiter 3 maldera siliginis et quædam ligna ad consumptionem, et domum parvam quam sicut domum pastoralem intertinere debet. Dein ex alio fundo in Blerick accipit totidem maldera siliginis. Ex capitali 1000 gl. cl. mihi solvuntur 3 per 100 pro missa de Venerabili solemni hebdomadali accipio 28-12 mon. clev. — Annue celebrare debet pastor 30 anniversaria, omnia præter unum solemnia, pro quibus accipit 44 — 8. Taxa solvenda pro fundo et decimis ascendit ad 100 gl. cl. circiter.

XXVI.

Antwoord des pastoors van Blerick aan den vicaris generalis Fonck, nopens den catechismus van het Fransche Keizerrijk.

— 1809 —

Amplissime Domine.

Quas ad me destinavit Ill. Vestra Reverentia encyclicas dolens recepi; mirari non satis potui, episcopum, quem mansuetum semper sum expertus, tanto rigore ferri erga subditum et cooperatorem cui in causa novi catechismi

nihil aliud cordi est, quam ecclesiasticam hierarchiam et jura episcopatus sarta, tecta servare; nec minus miratus sum pastoris auctoritatem eo usque deprimi ut gregis sui pascendi modum ovium testimonio cogatur edocere. — Obstupui, me tanquam seditionis fautorem publice traduci; testem invoco, non solum meam parochiam, sed et integrum cantonem nostrum, ratione novi catechismi ne vel umbram seditionis actam fuisse, testes invoco confratres meos catechismum acceptantes nullam ipsis invidiam creatam fuisse, ac non obstante opinionum diversitate, quæ in uno aut altero hic adhuc forte extat et vix nulla est, summam semper concordiam et antiquam familiaritatem inter nos servatam fuisse. — Ut igitur præfatis encyclicis respondeam, candide profunda tamen reverentia et debita observantia declaro, quod ob rationes in binis litteris ad vicariatum a me datis expositas, catechismum nationalem a potestate laica editum et imperatum, publicare vel in usum deducere conscientia vetuerit et etiam nunc vetet; in dictis litteris luculenter ostendi, me inobedientiæ vel contemptus minime argui posse nec erga Ill. Rv. Vestram nec erga legatum, nec erga cæsarem, cui reddidi semper quæ sunt cæsaris qui ægre ferre non potest si et Deo reddam quæ Dei sunt; dum in materia catechismi summum imperantem neminem post Deum agnosco quam ecclesiam et romanum pontificem Christi in terris vicarium.

Plurimum itaque confido futurum ut Ill. Rv. Vestra mihi in crimen non vertat, quod conscientiam reformare non valeam circa usum catechismi, qui jam inter catholicos tot improbatores nactus est, quem episcopus Leodiensis ultimo defunctus in sua diœcesi promulgare semper recusavit, qui in archidiœcesi Mechliniensi nec usurpatur nec amplius negatur. Quod si hac de causa ab officio me amoveri contingat, gaudebo quod dignus habitus sum pro nomine Jesu contu-

meliam pati, et parochianis meis factis monstrabo, quod per triginta duos annos eos verbis docui, ob amorem Dei et causam religionis, omnia hujus mundi mala patienter ferenda, omnia hujus vitæ tum commoda tum emolumenta lubenti animo esse deserenda.

Profunda veneratione subsignor
Ill. Rv. Vestræ
Obedientissimus filius
T. Goossens pastor in Blerick.

Aanvullingen en verbeteringen.

Bl. 242. *Thomas Goossens* overleed te Blerick den 23 April 1837, in het 90ste jaar zijns ouderdoms, het 67ste zijns priesterschaps.

Bl. 272. *Paulus Ghijsen* overleed den 20 Januarij 1779, oud 78 jaren.

VOOGDGEDINGEN

IN DE

LANDEN VAN OVERMAZE.

EEN DRIETAL BAN-FORMULEN.

Er is onder onze vroegere rechtsgebruiken geen ouder misschien, geen algemeener, en dat langer heeft staande gehouden, dan het gebruik der Voogd- of jaargedingen (plaids généraux) (1).

Deze gedingen die allicht, in 't klein, de navolging en voortzetting waren van de oude Maart- en Meivelden der Frankische Koningen, werden gewoonlijk driemaal in 't jaar, op bepaald wederkeerende tijdstippen gehouden; eens *bi stroe*, tweemaal *bi grase*; dat is, eens in den winter, eens in den zomer en eens in den herfst.

De indeeling van het jaar in drieën — drie heilige dagen — drie jaarlijksche offers — was oudtijds gebruikelijk; zij wordt ook bevestigd door de drie tusschenruimten, in welke, naar oud-Noordsche bepalingen, de wegen moesten gemaakt worden. De eerste tijdruimte gaat van het smelten

(1) De Voogd, die in stede des Landheeren, deze gedingen leidde en voorzat, gaf er zijn naam aan. Zij droegen dien, zelfs in plaatsen, zooals Gulpen, Simpelveld, waar geen eigenlijke Voogd was. — Behalve Voogd- of jaargedingen worden ze ook landdagen, heimalen, sprincdingen, latinghen, jaargetijden, hooffdingen,.... genoemd.

der sneeuw tot de ploeg uitkomt; de tweede van het einde van ploeg- en zaaitijd tot aan den *haÿslatter* (maaitijd); de derde van het einde van den oogst tot aan 't vallen der sneeuw (1).

Schoon op vaste tijden, als Driekoningen, Beloken-paschen, en St. Jansmisse, zoo werden de Voogdgedingen niet overal gehouden op dezelfde dagen. In den regel was het de tweede of derde dag der week; maar er zijn ook voorbeelden van andere dagen: Zondag, te Bergh bij Valkenburg; Donderdag te Klimmen; Zaterdag te Houthem. Te Beek werd, behalve de drie Voogdgedingen, een vierde geding gehouden 's daags na St. Remeys; dit heette jaargeding. — Te Hoensbroeck vielen de Voogdgedingen in, op de nog bestaande drie kermissen: te St. Antonius, in den winter; te St. Jan, in den zomer; en te St. Mathys, in den herfst (2).

Hoogbejaarde lieden weten zich het Voogdgeding nog te geheugen; het werkte, in enkele plaatsen, tot aan de Fransche omwenteling. En toch is ons van deze rechtspleging weinig behouden gebleven; wij kennen ze alleen bij naam.

Naar hetgeen wij uit de voor ons liggende oude bankstatuten en verdere bescheiden kunnen onderstellen, was het Voogdgeding niet zoo zeer een geding, dan eene bijeenkomst, eene algemeene volksvergadering, waar publicke aangelegenheden, in de eerste plaats 's Heeren privilegiën, lijfstraffelijke, civiele en politie-zaken, kort behandeld, beoordeeld of op boeten gesteld werden.

Maar de bemoeiingen waren niet overal dezelfde; andere localiteiten kenden andere gewoonten. Bepalingen die in 't land van 's Hertogenrade wet waren, konden in dat van

(1) Noordewier, Nederduitsche regtsoudheden p. 377.
(2) Zie Markgraafschap Hoensbroeck p. 28, 245-255.

Valkenburg, soms niet gelden. Zoo kon in dit laatste land, waar naast den Voogd een crimineele officier stond, bij de Voogdgedingen geen sprake wezen van lijfstraffelijke zaken; deze behoorden den Drossard. De bevoegdheid van den Voogd ging ten deze niet verder dan de *kijflijke* zaken, mestrekken, schelden enz. waar kleine boeten in gelegen waren.

In de Heerlijkheid Hoensbroeck daarentegen, waar de Scholtis, als Voogd of Momber des Heeren voorzat, werden de zaken van *will* ende *gewaldt* (misdaden) wel degelijk voor het Voogdgeding gebracht. „Op Deijsdag nae sijnt Jan Baptisten A° 1525, vaechtgedijng. Kijfflich: Neijs Greiflen en seijn neijf Jan, tegen Wilhem Bruels; metser ouijt ende wonden. Wilhem is doit bleven" (1).

Het Voogdgeding was een ongeboden gerecht. Elk hoofd van gezin, moest het, op straf van boete, en zonder voorafgaande aanzegging, bijwonen, het helpen hoeden en houden. „Wie in 't gerichte zit (woont), water en weide zoekt, en eigen rook houdt, die moet met den gerichte lief en leed lijden en dragen" (2).

Maar ook deze regel leed uitzondering, onder anderen te Gulpen en te Simpelveld, waar de Geestelijkheid, zonder te misdoen, afwezig konde blijven; en te Houthem, waar, 's Zondags na Driekoningen, afgekondigd moest worden, dat het Voogdgeding 's Zaterdags daaraanvolgende, ging plaats hebben. Gelijke afkondigingen moesten ook te Paschen en te St. Remeysmisse geschieden (3).

Algemeene regel was, dat niemand op de Voogdgedingen mocht spreken, dan door den mond van zijnen voorspreker (advocaat of procureur); en dat niemand de dingplaats mocht verlaten, dan met voorkennis van den Voogd en tegen

(1) Markg. Hoensbroeck p. 28.
(2) Oud gewijsde, Noordewier p. 379.
(3) Zie Markg. Hoensbroeck p. 244, en Ban-formulen van Simpelveld en Gulpen, hier achter.

betaling der gebruikelijke rechtsgelden. Ook de Schepenen mochten niet van hunnen stoel opstaan zonder's Voogds toestemming. „Wanneer men Vaechtgedinge hilt, soe sal der Vaecht manen nae des dorps recht, so bidden die Schepen om orloff te beraden sich, so staen sij op en beraden sich, ende comen wederom" (1).

Wie gedagvaard was in een Voogdgeding, moest ten eerste gedinge antwoorden. Kon hij niet te ringe, te dinge of te antwoorden komen, hij nam evenzeer zijn voorspreker, en het tweede Voogdgeding gold hem in rechten voor 't eerste (2).

Gedaagden in een Voogdgeding waarop de Voogd niet verscheen, moesten ten tweeden gedinge terugkomen, en dan stond de dingzaak, tegenover dit tweede Voogdgeding, als ware het 't eerste. „Item dije ghedaecht werden in eyn Vaechtgedynghe ende der Vaecht en koempt nijt, so steijt dije denlycheyt tot den anderen Vaechtgedynghe ghelyck off op densellven werre" (3).

Het is, uit hetgeen vooraf gaat, denkbaar, dat er verschil was tusschen eerste, tweede en derde Voogdgeding, en dat de drie gedingen te zamen, in civiele zaken, de volle instantie uitmaakten. Wij worden in deze denkwijze gestaafd door eene Schepenclerenis (record) gegeven te Meerssen 's Maandags *post Lamberti* 1547, bepalende, dat hij, die in een Voogdgeding bedaagd is, tot aan het derde geding, of liever tot aan de derde dagvaarding, door betaling der schuld of anderszins, zich kon zuiveren en zijn goed behouden. „Wijltijt ende wanneer parthye hun derde Voichtgedinge nemen, soe mach die parthye offt wer dat angeit, daerop die Voichtgedingen

(1) Bank-Statuten van Heerlen, Klimmen, Beek, Guel,— in ons bezit.
(2) Bank-Stat. van Guel.
(3) Bank-Stat. van Guel en Beek.

genomen werden purgeren offte scricken om hun erffgoet te behalden, ende dat alsoe lange dat recht gehalden werdt op denselven dach. Desgelicken moege dat ierste en tweeden doen, wie hun dat belieft, off soe lange als der Voicht niet daech bescheiden en hait".

Zij, die in den ban (rechtsgebied) woonden konden eene *clerenis* van het Voogdgeding uitlokken; daarop waren geene rechten verschuldigd. Buitenlieden echter waren in dit geval aan *orken* of gerechtskosten onderworpen. „Item, eyn man daer hy begert eyn clerenys op eyn Vaechtgedynghe van buytens luyden, dye rechten maken eyn orcken. Gheijven dye gherychten eyn getuijch off brych (bericht) van sich, daer beloeppen dye rechten den Schepen eyllick eyn alden groet, den Vaecht twe ende van den sijeghell (zegel) eyn vierdell wyns ende hoen cost" (1).

Een aangehangen geschil kon niet eigendunkelijk door partijen worden af- of tenietgedaan; dan, zoo iets zou den Heer of zijn Voogd, dien de uitoefening der justitie te leen gegeven of verpand was, verkort hebben in de geldelijke voordeelen die hij uit een geschil trok. „Item, die in der Here recht stont ende versoenen buyten den Heer, ist saeck dat het int Vaeghtgedinge is, so seyn sy op eyn groote boet beyden, maer ist in den Scholtissen gedinge so seyn sy op ein clein boet" (2).

Zoo ook was de boete in zaken van *gestantsrecht* hooger in het Voogd- dan in het Scholtisgeding. „Item, wer den anderen doet gestaen in 't recht voer die banck in 't Vaeghtgedinge, ende ist saecke dat dergene verliest den men doet gestaen, so is hy op ein vredell (wrevel) dat is ein bestaende boet offte ein voustschlagh, te weten 40

---

(1) Bank-Stat. vau Guel en van Beek.

(2) Bank-Stat. van Heerlen. — Ook nog ten huldigen dage schijnen de wetgevers en de rechters, althans in civiele zaken, méér bedacht te zijn om partijen van haar geld af te helpen, dan om ze te ontdoen van den wrok dien zij tegen elkander hebben.

denaris tweewerfven, mer op den Scholtissen gedinge is het mer 40 denaris" (1).

Evenzoo bedroeg de boete wegens *commer* (arrest) hooger in het Voogd- dan in het Scholtisgeding. Dit was ook het geval bij eedsafneming. „Item, erlaesset eydt op ein Vaeghtgedinge daervan hefft der Vaeght ein veerdeel wijns, mer op des Scholtisse gedinge ist mer ein halff verdel" (2).

Wie tot eenen beslissenden eed was gewezen moest ten Heiligen zweren, en daarenboven nog bij zich hebben een *stever* (3) of medezweerder, dien hij aanriep en bij naam noemde. Hij deed dit op de knieën en onder aanraking van zijn onderste kleed. „Item, ein man so tot einen principalen eijde is gewezen ende sall den doen, de sall eerst aen syn ontste cleet tassen, ende sullen laeten peysen (peinzen) ende dan sall hy den Voijgt offte den Scholtys bidden den Heiligen ende eyns stevers, ende sall den stever heyssen mit synen namen noemen, ende dan sall den voorspreker voerts den man aennehmen als sich dat gebuert, ende wort hem de eijdt erlaeten by den Voigt so is hy ein vierdell wyns schuldig, is het bij Scholtys eine vles wyns, ende de voerschreve eijdt sall op de knije geschieden, want als anders geschiedt soo en is den eijdt nit goet" (4).

Gereede panden, in een Voogdgeding gedeponeerd, moesten in waarde gelijk staan met de verschuldigde som. Rees daaromtrent verschil, dit moest deponent denzelfden dag nog verantwoorden. „Item, eyn pant dat in eyn Vaechtgedynge bedaecht wert, dye mot al so goet penden leggen als hy hem kijnt schuldijch te syn, ijst saecke dat sy in 't recht comen, dat mot veranteren werden op den selven

(1) Bank-Stat. Heerlen.
(2) Id. Id.
(3) Staver misschien; waarvan de uitdrukking: gestaafden eed.
(4) Bank-Stat. Heerlen.

daeeh offte clegher wert an syn pant gewesen off in sijn claecht" (1).

Het is ons niet voorgekomen, dat van een vonnis, bij Voogdgedinge gestreken, in hooger beroep werd gegaan. Maar er was eene andere soort van beroep, die ook de Voogdgedingen gold, namelijk het *verspreken van den Schepenstoel* of, in andere woorden, het aantasten, het wederspreken van een gegeven vonnis. Dit beroep ging gepaard met gevaar van lijf en leven, en met confiscatie van goederen. Niet slechts de belanghebbende of zijn voorspreker, maar elk omstander kon de wederspraak doen, of den gerechte *een beter oordeel leeren.* Dit moest hij op staandevoet, zonder zich om te keeren, en wel in zoo korten tijd als de Voogd noodig had om den derden Schepen te manen. Verbeidde wederspreker tot het over den derden ging, dan mocht hij niet meer wederspreken. Deed hij het echter bijtijds, en leerde hij den Schepenen geen beter, dan stond hij in 's Heeren wil; dan verbeurde hij zijn goed en aan elk Schepen een groote boete. Geviel het daarentegen dat hij den Schepenen werkelijk een beter vonnis leerde, dan stonden deze in 's Heeren wil en op genade (2). „Item, enich man der eine Schepenstoel verspreken wylt, der moet op den staende voet ein beter leer, sonder omkeere oft van der banck te gaen, ende soe korts als der Vaeght op ten derden Schepen gemaent hefft, ende beit hy soe lange, dat over den derden compt, so en mach hy niet verspreken, ende ist saeck dat hy sy verspreekt en hun ghein beter geleeren en kan, soe sal hy staen in des Heere wylle, ende syn goet verbeurt haen, ende eyne ijgelicke Schepen ein groet boete. Ende ist saecke dat hy den Sche-

(1) Bank-Stat. Guel en Beek.
(2) De hedendaagsche Schepenen of Rechters zouden van zulke beroepen soms raar opkijken.

penen ein beter leert, soe sal hy van gelycken ein groete boet haen ende die Schepenen sullen staen in des Heere wylle ende lyff' (1).

Wij zeiden (Markgraafschap Hoensbroeck, p. 240-260), dat de drie Voogdgedingen te Meerssen, reeds in 1152 plaats hadden, en dat dit rechtsgebruik A° 1505 nog voortduurde (2). Bij deze gedingen die daar telkens op een Maandag, bij klimmender zon, in de Proostdij, gehouden werden, waren de Schepenen verplicht, op verzoek, te *verkleren* des Heeren recht van Valkenburg, des Proost's recht, zoover zijne gerechtigheid betrof, en het recht der gemeente. En deze gedingen moest men *bannen* en *vroeden* (vreeden) (3) zooals dit vanouds gewoonlijk was te geschieden.

De Proost van Meerssen, als grondheer, moest te dezer gelegenheid den Voogd en de Schepenen den maaltijd geven, en wel, *eine Heere maeltyt*, *te weten*, *wyn ende wilt gesoden ende gebroden*. Hij gaf daarenboven kost en drank aan den schrijver, en aan den gerechtsbode, alsmede hooi en haver aan de twee paarden van den Voogd (4).

De Proost-laten, of zij die gronden bebouwden in 's Proosten kadaster gelegen, konden zich onthouden van op de Voogdgedingen te verschijnen, mits betaling van eene klein-boete of 15 vleemsch (5).

Bij de opening van het Voogdgeding stelde de Voogd aan de Schepenen sommige vragen, onder anderen: of 't geding te bekwamer dag en uur was belegd; — wie het als vanouds moest voorzitten; — met hoeveel Schepenen enz. Vervolgens las hij overluid eenige punten voor die zoowel de omstanders als

(1) Bank-Stat. van Valkenburg.
(2) Zie ook, ter aangeduider plaatse, de rechten-*orcken-jura*, die de Voogd op de voogdgedingen toestonden.
(3) Zie deze twee rechtstermen bij J. Habets, *Vrijdorp Neeritter*, Nota p. 41.
(4) Als grondheer tevens te Klimmen had de Proost, ook daar, dezelfde verplichtingen. — Bank-Stat. Meerssen en Klimmen.
(5) Bank-Stat. Meerssen.

het gerecht betroffen, een en ander onder het geluid der klokken en onder aanroeping van God almachtig, van de H. Maagd Maria, van alle Heiligen en van St. Remigius patroon der kerke van Meerssen. Dit blijkt uit eene voor ons liggende kopie van *jurament ofte banninge van den Voightgedinge, by persoen doer Werner Huyn, Heer tot Anstenroidt, gedaen te Merssen den* 13 *Aprilis* 1561. Twee soortgelijke banningen of Ban-formulen, van Neeritter en van Hoensbroeck, zijn door den druk bekend gemaakt (1). Die van Meerssen, Gulpen en Simpelveld, volgen hier:

„Van wegen Godt almechtich, Maria synder gebenedider Moder, ende allen Godts Heiligen, van wege St. Remeis patroen der kercke van Merssen, van wege onss aldergenedichster ende doerluchtichster Heere Heer Philippus by der gratien Godts Coninck van Spanie als Hertoghe van Brabant ende Heer des lants van Valckenborch, van wege des Gouverneurs des lants van Valckenborch, van wege des Voights van Synder Majesteit in den lande voerschreve, van wege des Proest van Merssen voer soe vuele syn gerechticheit aengaet, van wege den Schepenen van Merssen ende andere ondersaeten, uuijt crachte myns officie, ban dat Voigtgedinge dat men dezen daegh halden sal in die hoeftbancke van Merssen, ende bevel dat niemants hoe hy sy, van wat conditie offte qualiteit het recht scricken, perturbere, stollen ofte stuere en sal, dan blyven alhier voer recht ende helpe dat Voigtgedinghe huden ende halden, ende geven en nemen recht, eyn ijgelick met syne gebeden voerspreck, ende anders niet, op sullicke correctie ende peen als der Voight maenen sal ende die Schepenen wyzen sullen. Voerder sullen alle ondersaeten opene, oft

(1) Zie Habets, *Vrijdorp Neeritter* p. 41, en *Markgraafschap Hoensbroeck* p. 30. Een derde van Bortscheid, bij Aken, is te vinden bij Quix, *Die Frankenburg* p. 117.

die straeten in hunne maten ende wyden gehalden werden, ende oft sy ymants wijsten die die gemeinte ontvrijt hedde, ende oft ymants die palen reijgenoete uuytgeworpen hedde, daerinne dat die Hoicheyt onss Heere des Conincx vercort worde, datselve sullen sy schuldich syn aen te brengen, ende, dat niemants van der bancke en gaen sonder weten van den Voigt, ende er betael icrst syn rechte, op die peen als boven. Der Vaeght sal maenen einige van den Schepenen ende vragen oft het Vaeghtgedinge genoich ende nae recht gebannen is. Der Schepen sal wysen, naedemael het Vaeghtgedinge by den Vaeght gebannen is, ende der bode gesteit van wege ons Heere des Conincx Heer van Valckenborch die Clock geluyt te hebben, nae alder gewoente, soe sal genoech daertoe gedaen syn, tot conservatie onss Heeren des Conincx Hoicheyt ende jurisdictie."

Wij hebben bladz. 333 hierboven ter loops aangestipt, dat de Bank van Gulpen zonder eigenlijken Voogd was. Zij was daarom niet zonder Voogdgeding, verre van daar. De Scholtis trad er als Voogd op, en nevens hem, tweemaal zeven Schepenen, dat waren veertien (1). Misschien had Gulpen, in aloude tijden twee gerechten; één dat recht sprak in naam en over de Laeten des Kapittels van Aken, later den Heer van Neuborg — het ander in naam en over de Laeten des Hertogen van Brabant. Een dubbelvoudig gerecht, twee Scholtissen, twee Secretarissen, twee boden, in één dorp, dat was kostbaar; dat moest aanleiding geven tot botsing. — Redenen waarom men de twee gerechten wellicht ineensmolt, met bijbehouding alleen der veertien Schepenen. Inderdaad, zeven der voornaamste van 't dorp, ineens uit hun Schepenambt ontzetten, dat was niet doenlijk.

(1) Zie, Bijdragen tot de geschiedenis van het tegenwoordige Hertogdom Limburg, p. 101.

Als nu de ingezetenen van Gulpen, ter oorzake van de zware oorlogslasten en de pandlossing van het land Herzogenrade uit handen des Hertogs van Gulick (1), zich in 't nauwe bevonden, drongen zij, in overleg met den Heer van Neuborg, bij den Hertog van Brabant, op eventueele vermindering van Schepenen aan. Zij vertoonden verder, dat zij groot nadeel leden dààrdoor, dat de Scholtis van Herzogenrade hen deed gebruiken Aker munt, maat en gewicht, onder voorwendsel dat men die, in de Voogdgedingen, geplogen had te *vercleeren*. Eindelijk vroegen zij te gelijkertijd nog de vergunning aan om te mogen houden *einen vryen jaermerckt* van drie dagen, beginnende op St. Hubrechtsdag den 3 November van elk jaar. — Al deze drie dingen werden goedgunstig bewilligd, bij brieven van Keizer Karel V, gegeven te Brussel, 's Daags voor Paschen 1544 (2).

Van toen af aan werd het Voogdgeding te Gulpen minder sterk met Schepenen bezet, en het kostte den Hertog van Brabant, even als den Heer van Neuborg en de ingezetenen, minder.

Van elk Voogdgeding hadden de Schepenen, behalve hunne *orcken*, twee Mark Aix, te betalen twee deel door den Hertog, één door den Heer van Neuborg. — De reden dat de Hertog dubbel betaalde zal wel daarin gelegen hebben, dat Hem alléén, of zijnen Drossard van Herzogenrade, de hooge judicatuur over lijf en leven toestond. — De executiën van zachteren aard als geesselen, aan de kaak stellen, steenen en kaarssen dragen, verbannen uit de Heerlijkheid, behoorden aan beide Heeren gemeenschappelijk.

In 't jaar 1706 werd tusschen de gemeentenaren van Gulpen en den Heer van Neuborg onder anderen besloten, dat deze laatste, telken twee jaren, op het Voogdgeding

---

(1) Zie, Bijdragen p. 46.
(2) Deze Jaarmarkt wordt nog altoos op 3 November gehouden.

nae de winter-vacantie, zoude aanstellen nieuwe Burgemeesters en nieuwe Keurmeesters, zoo mogelijk te kiezen uit ingezetenen van den gereformeerden godsdienst.

Volgt thans de Ban-formuul.

„Auff huyden dezen opgerecht Vooghtdincklichen dach, doen ick ban und vryde, van weghen Godt van Hemelryck Maria syner liever moeder und alle lyve Godts Heiligen und St. Pieter als ein patroon deser Heerlicheyt, Banck und kierspels kercken.

Doen auch ban und vrede van weghen der aller durchleuchtigste Hoochmechtigen und Hoochgeboren Coninck Phillips Coninck van Spagnien, Sicilien en Napels etc. Coninck van Portugael ende Hertogh van Brabant, als een Erffgrontheer deser lande van Overmaze, item, van wege NN. als Drossard des landts 's Hertogenrade.

Noch doen ick ban und vrede van weghen der Edele Ehrenfesten NN. (van Eynatten) als Heer der Heerlicheyt des huys Nieuwerborgh etc. und den letsten doen ick ban und vrede van der Scholtissen, Scheffen Bode Sampt andere des rechten gesworen weghen deser gestalt, diezelve sullen op desen dagh op ihre Rechters stoel gevrydt zyn, und ein yeder recht und oordeel lassen wiedervaeren, und ein yeden zuweysen was recht ist, der Geistelycheyt was ihr zusteyt, den Adel was den Adel zusteyt oder competirt, so aber die Geistelycheyt met diesen recht und gericht niet wilt zu vrieden syn, sal heym bleyven, und ihre boecken lesen, und lassen den Heeren met synen recht und Hoogheyt geweerden, die van adelycken schildt syn, dieselighe bidt men, und der huysman gebuyt men, der Scholtis sal maenen, die Scheffen sullen wysen, und ein yeder aenwysen was recht ist, den rycken um geldt, den armen um Godts wille, waerby das der armen sich nit hat zu beklagen das er durch syn kennelycke armoet syns rechts ontberen moest, sullen auch sampt andere dienaren des rechts,

weduwen, weesen, kercken, kluysen, Godts- und Gasthuysen mit corte expeditie van justitiën, daer sy reden und recht zu haven, voorstaen. Noch geeft den Heer ein yeder vry ganck, schirm und geleyd aen desen gericht und recht zu erscheynen, recht zu geven, recht zu nemen, behalven und ausbehalden misdaedighe menschen die teghens den Landthier misdaen oder verraden hebben, kercken, cluysen, gasthuysen, kinderbedden geschant oder gebrandt hebben, dieven, straetenscenders, moortbranders, samt anderen dergelycken misdaedighe, die selvighe mogen hier comen soo sy willen, und van henen gaen, daer sy connen, dieselvighe sal men desen gerichte und vryheyt nit geniessen lassen, 't en waer dat sy ihre misdaet auff order und plaetsen daer des noodigh afgedragen gebessert und geboet hedden, alsdan sal men deselve off ihre gesinnen, gelyck andere vrome luyden recht administreren und wiederfahren lassen. Noch lies den Heer gebieden op die boet, die daerop steyt, das ein yeder van den ondersaeten op desen Voigtdinglichen dagh sal hier syn, syn Vooghtgeding houden und halden, und sullen opdoen und aenbringen van weghen und steghen, gassen und straessen, van valscher waeren, maessen und gewicht, und voerts van alles 't gene daer dem Heer nots und profijt samt der gantzer gemeinte wolfaert aengelegen is, waerby der Heer by syne Hoocheyt und die gemeinte by ihre alde hercommen gehalden moghen werden die Keurmeisteren sullen, luyt ihren gedaenen eydt, wes sy in ihrem ampt erfunden haven misdaen zu seyn aenbrengen, waerby das die overtreeders gebessert, geboet, und in goeder politie der gemeinte ondersaeten gestraefft moghen werden, voorder hat den Heer geboden und verboden, wes sy desen gericht Vooghtgedinghe van alders gewoonlyck ist zu gebieden und verbieden, sal auch niemandt mit recht sprechen het en zy met synen gebeden und gesworen voorspreck, daer zu sal auch niemandt sich

van den banck absenteren, er en hadt terstelyck den Scholtis syne boeten, Scheffen konden und orkondens samt schryver und bode und andere dienaeren, ieder syn recht loen und arbeydt bezaelt op die boete die daerop steyt, und mit diesen bevrydt den Heer syn gedinge und recht zum zweyden dritten und vierden mael, Heer Scholtis lass maenen off mit desen bannissement genoegh gedaen sy op' dit pas" (1).

De uitoefening der justitie, hooge en lage, in de bank van Simpelveld (oulings Simpelvoert) (2) schijnt omstreeks het jaar 1630, bij titel van koop of verpanding, te zijn gekomen aan zekeren Commandeur De Couclens. Deze deed, in 1633, den Scholtis van Simpelveld, Bartholomeus Kevers, uit zijn ambt ontzetten, op grond, onder anderen, dat hij de gewoonlijke Voogdgedingen niet had doen plaats hebben. Later in 1635 gaven de Staten Generaal, bij hunne Gedeputeerden, destijds te Maastricht vaceerende, een bevel uit, dat de Voogdgedingen generalijk door geheel 't land 's Hertogenrade moesten worden gehouden (3).

Volgens overgegeven rekeningen van Daniel Limpens, rentmeester van 't huis Ter Heijden en Scholtis van Simpelveld, is deze bank omstreeks 1677, bij erfkoop gekomen aan den Heer van en tot Ter Leijen, van wien ze is overgaan in de familie van Bongard, Heeren tot Terheijden, Simpelveld en Bocholtz, waar zij tot aan de Fransche revolutie gebleven is. Haar ban-formuul vindt, als specimen van ons oud rechtswezen, alhier hare plaats:

„In diesen openbaeren ende wettigen Voeghtgedinge wordt gevroet ende vrede geboden, van Godt van Hemelryck onser aller schaepper ende gesontmaecker, Maria syne lieve

(1) Archief des Graven O. D'Ansembourg-Neuborg.
(2) Ook het naburige Karsveld, oulings Karsvoert, heeft het achtervoegsel *voert* met veld verwisseld. Zie Bijdragen p. 123.
(3) Archief in ons bezit.

moeder, St. Remeys als patroen dieser bancke van Simpelveldt ende allen Hemelischen Heeren ende lieve Godts Heijligen. Wordt oijck ban ende vrede gedaen van weghen die hoog Edel geboren vry vrouwelijn van den Bongardt, douariere vryvrouwe van en tot Ter Leyen vrouwe totten Bongardt, van de banck van Simpelveldt ende Bocholtz, ingevolge van de bescheiden daerop synde.

Noch wordt banne ende vrede gedaen van weghen Schouteth, Schepen en Secretaris, Boede ende andere dienaers des rechts, in dieser maniere, dat eenen yederen erlooffl ende toegelaten wordt voor diesen gerichte te erschynen, met vryen wille ende aen te coemen, recht ende oordeel te erwarden, uitgenomen die getuige die teghens den Lantheer gedaen, Godtshuysen, gasthuysen, kinderbedden gebrandt ofte geschandt hebben, deselve sullen dieser vryheyt niet genieten, totter tyt ende wylen, sulx wie recht ende gebuere affgedraegen, geboet ende gebetert hebben, alsdan sal hun gebuerlich recht, gelyck andere vroome lieden wedervaeren.

Wyders vroegen ende houden die schepenen, dat den Heere vanck ende aentast gebuert, geboth ende verboth, edoch alles te laeten by oordeel der Richteren.

Oyck vroegen ende houden die Schepenen dat den Scholtis van weghe des Heeren macht ende vuegh heeft, keurmeester aen te stellen, deselve t' bier te keuren, broot te wagen, een yegelyk op synen prys ende werde te stellen, die overtreden aen te bringen, om gebuerlycke indracht daerinne te doen ende daerover te laeten erkennen dat recht is.

Insgelykx houden ende vroegen die voorgenoemde Schepenen soo verre dat yemant over weeghen, steeghen, gassen ofte dergelycken te claeghen heeft, dat denselven op Voegtgedinge dach sulx sal te kennen geven, syne clachten

voorbrengen om behoorlyck insiens ende affdracht te laeten geschieden.

Desgelyckx van valschen gewichten, valsche maete ofte waeren om gelyck voort naer der saecke gelegenheyt te boeten, amenderen corrigeren en te beteren.

Dat oyck alle onderdaenen voor diesen recht hun sullen still houden ende niet spreken tenzy met hunnen gebeeden ofte gesworen procureur, oock van der bancke niet absenteren, tenzy dat sy eerst ende vooral hebben betaelt den Scholtis syn boete, die Schepenen hun oirkunde sampt Secretaris Boede ende andere dienaren des rechts ende dat op pene daertoe staende ofte voorders daerover souden erkent worden.

Item wanneer dat yemandt voor diesen gerichte te rechten staet, ende eenige saecken noodige hadde, die sal op begeeren ende aenzeggen der parteyen door den Scholtis, ofte in syne absentie door den Stadhouder om behoerlijcke hulpe bescheyden, die van Aedell sal men bidden den huysman sal men gebieden om eenen ijederen tot synen recht te helpen.

Ingevalle oock eenige Geestelycke persoenen voor diesen Gerichte erschynen, om recht te begeeren, sal hun recht ende justitie gelyck andere persoenen wedervaeren ende geadministreert werden, ende soo verre sy by diesen Gerichte niet te vreden en syn, sullen sy dan heym gaen ende hunne boeken lesen, ende den Heere met syne Hoocheyt laten geworden.

Noch sal den Scholtis, Schepenen, Secretaris, Boede sampt andere des rechts dienaren, eenen ijeder om gebuerlyck recht ende salaris ende den armen om Godtswille op hun gesinnen dienen, daermede zich niemandt des rechts vercort hadde te beclagen ende dat om syne kennelyke armoete.

Voorts worden Scholtis en Schepenen, Secretaris, Boede ende rechtsdienaren gevreydt op hunnen Schepenstoell, in dieser gestalt dat sy, op partyen begeren ende maenisse des Scholtis, ende yederen wyzen ende erkennen sullen wat recht is, in gevalle sy doch hun in eenige saecken beswaert vinden sullen sy sich beroepen aan hun overhoeft daeraff leeringe ontfangen naer oude costuymen ende gewoenheyt."

Wij laten hier nog volgen eene oude „rolle ofte vroeghe" (1) die, in de banck Simpelveld op Voogdgedinge dagen placht voorgelezen te worden.

„Item, in den eersten vroegt der Scheffen, dat die Jouffren, van Valbenenten (2), bey Luytgen, den groissen zeenden havende, sollen halden die groesse klocke so Simpelveld, mit allen Zubehoir, ende were dat sy breege solle dieselve op hoen kost doen machen, ende auch halden dat meesboeck ende degelic mesgewade, met allen synen zubehoir, zu den hooghen alter einen kelck met synen gehoir.

Auch schuldich dieselbe zo halden dat gantze schiff van der kirchen op ihr cost.

Noch dieselvige jouffren, schuldich der ondersaeten binnen kirspels jaers zu laessen das derdedeil van zeenden stroe koeren ende kaeff so verre sie des jaers einswal bezaelen.

Noch sullen dieselvige doen halden op ihren kost beeren ende stieren die den kirspel bequeem ende nutz sint, und auch alle jaers zu kersmis den kirspel zu Simpelveld ein voder stroe, ende zu Bocholtz ein half voder.

Item noch, oft saecke were den Landherr noot hadde van hervaert, sollen die voerschreven jouffren leveren eine herwaghen op ihren kost, und voorschreven kirspel eine karre.

Item vort, oft saeck were dat 't kirspel moest schetzunge oft bede geven, so sollen die voorschreven jouffren daervan den zeenden penning geven.

---

(1) *Wrogen*, openbaar aanklagen van schuld.
(2) *Val-Saint--Bénoit*, eene adellijke vrouwenabdij.

Item voert, vroeght der scheffen dat auch die zeen lammer sal halden nae die paschhilige dage, und die zeen gens, des anderen daeghs na St. Johannes Baptist, und die hoenre des anderen dages na St. Remeys soe dat geboerlich is.

Item voert, vroeght den Scheffen op diesen Vogtdingliche dag dat der Herr alle jaers hadt gelden, also ver als gein fauten is, sestig capoun und veertig mud haveren, des sal der Boede haven zwey mud even (soort haver) und die Scheffen ein mud even, und noch sal der Boede jaers haven ein mark, noch hat derselvige alle jaers van der Heeren weghen ein mudt roggen.

Item, oft der Herr des noodt hadde, magh dingen in den Vroenhoff, und hadde der Herr auch noodt, magh hy jaers syn tzins heven in den Vroenhoff und seyn pecht.

Und off der Herr des noodt hadde, ende hadde einen gefangen den he nicht also bald zum schloss en kunde gebringen, mach he den gefangenen eine nacht in den Vroenhoff setzen.

Item, also mennich besees (bezitting) dat ons genedige Herr haedt in der kirspel, so mennich hoen haven die Scheffen daerop zu kersmissen van der Heeren weghen, dat sy den Heer behalden tzins und renten.

Item voert, vroeght der Scheffen dat binnen der kirspel voorschreven vunf onderhoeff sint, und der eine haedt also viel rechts als der andere, und sollen niet herlicheyt haven mit hunnen laessen, dan om ihren inganck und aufganck, und hette jemants zu doen op ihre eigen grondt, da sullen sie zelven off hun knechte penden af langen, und ihr recht in der Landheeren Boede hende, und sal dan die pende eusseren mit den hoeghe recht und na den landt recht" (1).

HOENSBROECK den 9 November 1869.

E. SLANGHEN.

---

(1) Archief der gemeente Bocholtz.

KLUIZEN EN KLUIZENAARS

IN LIMBURG.

Cella mihi dabitur quam solam solus habebo,
Nemo mihi socius, nemo minister erit.
BRUNELLI.

Onder den naam van kluizenaars, eremieten en anachoreten verstaat men menschen, die zich van de wereld afzonderen om in de eenzaamheid alleen voor God te leven. Zij heeten kluizenaars, omdat zij eene kluis of hut bewonen. Men noemt ze eremieten naar het Grieksche woord *eremos*, dat woestijn, en *anachoreten* naar het woord *anachoreo*, dat, zich afzonderen, beteekent.

Niet alleen wijst de geschiedenis der Kerk van af de eerste tijden des Christendoms op eremieten en kluizenaars, maar ook de geschiedrollen der vóórchristelijke tijden gewagen van lieden, die hun geluk en hunne zaligheid zochten in de eenzaamheid. In de schriften van het oude Testament leest men dat de propheten rond zwierven in de woestijnen en hun verblijf hielden in holen en spelonken. Joannes de Dooper was woestijnbewoner tot op den leeftijd van dertig jaren. De Zaligmaker der wereld ging in de eenzaamheid en vastte veertig dagen.

Ook onder de heidensche volken leefden verscheidene menschen in strenge afzondering, om zich ongestoord bezig

te houden, hetzij met profane wetenschappen, hetzij uit voorliefde tot de deugd.

In het ontkiemende Christendom werden vele menschen opgewekt om het woestijnleven van Joannes den Dooper en den heiligen levenswandel des Zaligmakers en der Apostelen na te volgen, door in stille eenzaamheid een heilig en kuisch leven te leiden en zich te verplichten tot de beoefening der evangelische raden, door den Heiland zoozeer aangeprezen.

Zoo zagen zich de woestijnen, vooral die van Egypte, allengs bevolkt door eene schaar cenobieten en kluizenaars, waaronder de Egyptenaren Paulus, Pachomius en Antonius bijzonder uitmuntten. Zij woonden in verspreide cellen, en leefden, onder eenen bijzonderen levensregel, van den arbeid hunner handen. In de vierde eeuw verschenen de eerste cenobiten in Italië, en verspreidden zich van daar uit over Gallië.

Het tijdstip waarop de kluizenaars zich in ons vaderland vestigden is niet bekend; hoogstwaarschijnlijk verschenen zij er met het Christendom.

Eenige hunner volgden den regel van den H. Benedictus, anderen gelijk de H. Gerlach dien van Premonstreit, de meeste den derden regel van den H. Franciscus. Meestal waren zij leekebroeders, zonder de geringste geestelijke waardigheid; zij maakten zich bijzonder verdienstig door het oppassen der zieken. In tijd van pest en besmetting waren zij op het platte land de moedigste oppassers. In de dorpen gaven zij onderwijs aan de kinderen in het lezen, schrijven, rekenen en de christelijke leer.

Buiten de kluizenaars leefden ook vrouwen afgesloten van de wereld. Deze echter bewoonden niet de eenzaamheid der bosschen en woestijnen gelijk de eremieten, maar hadden eene kleine cel naast de kerk, voorzien van een enkel venstertje en overigens van buiten geheel afgesloten.

Zij werden bediend door eene vriendin, of door een lid harer familie.

Dit soort van eremietinnen noemde men clusenerssen of reclusen; haar woonhuisje droeg meestal den naam van *cluse, clusa* of *reclusagium*. Ook zij volgden niet den zelfden levensregel. Eenige kozen de orde van Franciscus, andere die van Benedictus, Dominicus of Augustinus. Men vond er die van almoezen leefden, anderen die onderhouden werden door eene kloosterorde, door bijzondere fondatiën of uit eigen middelen. Allen waren opgesloten, en hielden vast aan zekere reglementen.

De plaatsen onzer omstreken, waar men in vroegere eeuwen reclusen aantrof, waren:

Munsterbilsen. Het vermaarde adellijk stift Munsterbilsen heeft zijn bestaan te danken aan eene land- en tijdgenoote van den H. Lambertus, de zalige recluse Landrada. „Deze vrome maget begherende nae te volghen de heylighe heremiten maeckte sych eyn kleyn cluysken, daer si in woende in de wildernysse, tot eene plaetse later genaemd Munsterbilsen" (1).

De roep harer groote deugden trok nog andere jonge dochters naar dit eenzaam oord, en weldra verrees op de plaats der eenvoudige kluis een magtig kloosterstift. Landrada stierf als eerste abdis van Munsterbilsen omtrent het jaar 700 den 6 Julij. „Mer men heylt haren dach off feeste te Munsterbilsen, den 8den dach in Julio, te weten op Synt Kylianusdach" (2).

Susteren.. Swentibold, Koning van Lotharingen, die in het jaar 900, in een gevecht tusschen Susteren en de Maas sneuvelde, schijnt eene bijzondere genegenheid gehad

---

(1) *Die Excellente Chronyck van Brabant.*
(2) *Chronijk der landen van Overmaas.* Publ. etc. du Limb. VII, p. 198. — Zie verder Ghesquière, Acta S. S. Belgii V p. 213—225.

te hebben voor onze omstreken. Drie zijner dochters leefden als nonnen in de abdij Susteren, onder de leiding der H. Amelberga, abdis aldaar. De jongste dezer, Relindis, zocht, na eenigen tijd in deze abdij vertoefd te hebben, eenen strengeren levensregel. Zij begaf zich naar het dorp Flemalle bij Luik, alwaar zij als recluse overleden is (1).

KLOOSTERRADE. Eene edele dame uit Roermond, Reinwidis genoemd, schonk in het jaar 1130 eenige goederen aan de abdij Kloosterrade, nam het kleed der orde van den H. Augustinus aan en liet zich als recluse opsluiten in een huisje ten Oosten der abdijkerk. Daar echter deze vrouw door andere vrouwen moest bediend worden, viel dit den broederen des kloosters zeer lastig en onaangenaam. Daarom werd besloten na den dood van Reinwidis geene reclusen meer te laten wonen naast de kerk (2).

ROERMOND. Godart van Vlodorp, heer van Leuth, en op het einde der XIV^de^ eeuw erfvoogd der stad Roermond, bouwde een kluis voor zuster Dorothea op het oude kerkhof, naast de kapel *Buiten Inop*. Bij brieven van den 1 Augustus 1412 vergunde de Hertogin Maria van Gelderland, dat na dood van genoemde zuster Dorothea hare cel tot eene woning voor geestelijke dochters zou ingerigt worden (3).

KINRODE. In het jaar 1478 werd te Kinrode het eerste vrouwenklooster der orde van het H. Graf gesticht, hetwelk echter reeds in 1495 wegens de onrustige tijden naar Maeseyck werd overgebragt. Tot aandenken aan deze stichting woonde nog op het einde der vorige eeuw naast de kapel van Kinrode, eene recluse dezer orde, die zich

(1) *Officia propria diœc. Rurœm* Pars autumn. p. 49.
(2) *Annales Rodenses* p. 41.
(3) *Inventaris van het archief te Roermond*, bl. 52.

bezig hield met de wasch der lijnwaden en het zuiver houden van de sieraden der kerk (1).

MAASTRICHT. Voor de verovering der stad door de staatsche troepen in 1632, werd de kapel van St. Hilarius in de Tafelstraat door eene recluse bediend, die er naast woonde. Later werd deze kapel tot kerk ingerigt voor de waalsche gemeente (2).

Dit zijn de aanteekeningen over reclusen die wij tot hieraan gevonden hebben.

Sporen van kluizenaars vindt men meer in getal. In de vorige eeuw bestonden er nog velen. Keizer Joseph II vond het zelfs der pijne waard een edikt uit te geven tot uitrotting van dit ouderwetsch volk. Tegenwoordig zijn zij, in onze provincie op twee na, die van Geleen en die van Schaesberg bij Valkenburg, weggesmolten.

HOUTHEM-ST. GERLACH. De eerste kluizenaar, waarvan wij melding vonden in de geschiedenis, was de H. Gerlach. Geboren uit een aanzienlijk geslacht, in de omstreken van Maastricht, volgde hij in zijne jonge jaren den breeden weg der wereld. Maar diep getroffen door het verlies zijner huisvrouw, die schielijk overleed, terwijl hij zich te Gulik, op een steekspel vermaakte, deed hij boetvaardigheid over zijne zonden en ondernam eene pelgrimsreis naar Rome en Jerusalem. In zijn vaderland teruggekeerd nam hij zijnen intrek in eene zware, holle eik, die te Houthem op zijne goederen stond te wassen. Nadat deze boom, ten gevolge van jaloersheid en kwaad vermoeden, was afgekapt, bouwde men tot gerief van den vromen kluizenaar eene cel met een kapelletje van hout. Hier bragt Gerlach de jaren zijner grijsheid door in het gebed en de kastijding

---

(1) Over het klooster van Kinrode, vergelijke men de *Chronijk van Overmaas*, in de Publ. etc. du Limb. VII, p. 61, 176 en 185.
(2) *Annuaire de Maastricht* de 1829 p. 14.

zijns ligchaams. Hij overleed den 5 Januarij 1171. Op zijn graf bouwden zijne dankbare landgenooten eene kerk en een klooster der orde van Premonstreit. Sedert het jaar 1808 is de stiftskerk van St. Gerlach parochiekerk van Houthem. De abdij werd in 1786 opgeheven (1).

Tot aandenken aan den H. Gerlach, en ter navolging van zijnen vromen levenswandel, verrezen in het land van Valkenberg verscheidene kluizen. Eene dezer was gelegen op eene schilderachtige hoogte in het Kloosterbosch, tusschen Houthem en Raer. De laatste kluizenaar dezer plaats, Matthias Ackermans, overleed den 23 October 1823. Na zijn dood werd de kluis afgebroken; het kapelletje wat naast de huizing stond, is nog aanwezig. Eene derde kluis onder Houthem, waarover wij echter alle oorkonde missen, heeft gelegen in het Ravensbosch.

GEUL. De kluis van Geul dagteekent uit het jaar 1476. Zij lag naast de kerk op het kerkhof, en werd begonnen door broeder Bouwen, geboortig van St. Pieter bij Maastricht, die met toestemming en medehulp der gemeentenaren het gebouwtje in den zomer van voormeld jaar tot stand bragt. Des zondags na St. Marten vierde men te Geul de jaarlijksche kermis. Toen werd broeder Bouwen met alle plegtigheid in bezit gesteld zijner cel, om het proefjaar te ondergaan. De ceremonie geschiedde in bijwezen van Heer Peter Treckpoel van Beek, pastoor te Geul, van Jan van Abroeck, prior der Sepulchrinen te St. Odiliënberg en broeder Tilman, een minderbroeder.

Broeder Bouwen verliet zijne cel in 1482 met weinig eer, alhoewel hij de toestemming daartoe had ontvangen van den Bisschop van Luik (2). Hij werd opgevolgd door broeder Mathys, een goed en eerbaar man.

---

(1) Zie JOS. HABETS, *Houthem St. Gerlach en het adelijk vrouwenstift aldaar*. Publ. etc. du Limb. VI p. 1.
(2) Publ. etc. du Limb. VII p. 57.

Op St. Thomasdag des jaars 1490 kreeg broeder Mathys het hatelijk bezoek van eene bende Luiker soldeniers, die ten getale van 1500 man te Uyckhoven over de Maas getrokken waren. Zij plunderden de kerk van Geul, mishandelden den pastoor, Heer Michiel, spolieerden de kluis en dreven broeder Mathys, een half uur ver van zijn huis, voor dat hij kon terugkeeren (1).

Latere bescheiden over de kluis van Geul hebben wij niet gevonden.

Doenrade. Te Doenrade onder Oirsbeek stond, in 1612, eene kluis, waarnaast eene kleine kapel met het beeld van den H. Gerlach. De huizen der buurt heeten nog heden aan de kluis.

Heerlen. In het gehucht Koningsbeemd, naast de hoeve Scherenberg, lag in voortijden eene kluis, die echter over lang met de hoeve is verdwenen (2). In 1527 werd zekere Thys aan de kluis te Heerlen, bij den drossart van Valkenburg wegens manslag aangeklaagd (3).

Jabeek. In de gemeente Jabeek lag op het einde der vorige eeuw eene kluis. De kluizenaar Gerardus Daelmans overleed er den 14 April 1766 en de kluizenaar Peter Röselers den 5 April 1768. Nadere bescheiden over deze eremitagie zijn ons niet bekend.

Vaesrade. Dit plaatsje was reeds in 1139 eene vrije heerlijkheid van het Kapittel van St. Servaas te Maastricht, en is het gebleven tot op het einde der vorige eeuw. Vaesrade gehoorde tot de parochie Nuth ter kerk, maar bezat eene kapel en daarbij eene eremitagie voor eenen kluizenaar. Toen in 1855 de buurt Vaesrade tot rectoraat werd verheven, is tevens de kapel vergroot. De kluis omschaduwd door eenen stammigen lindeboom werd afge-

(1) *Chronijkje van Maastricht* in de Publ. etc. du Limb. I p. 84.
(2) Slanghen, Het Markgraafschap Hoensbroeck, p. 16.
(3) Rijksarchief te Brussel.

broken, en vervangen door de woning van den rector. De kluizenaars van Vaesrade waren doorgaans twee in getal; zij volgden den derden regel van den H. Franciscus, en leefden van almoezen, die zij op bepaalde termijnen, bij de voornaamste ingezetenen van den omtrek, gingen rond halen. Sedert onheugelijke tijden waren zij belast met het geven van onderwijs aan de kinderen. De laatste kluizenaar van Vaesrade, broeder Michiel Hellerfort, was geboortig van Kapel, bij Aubel. Hij overleed den 10 December 1867, oud 85 jaren.

Gronsfeldt. Tusschen Keer en Gronsfeldt in het Riesenbosch, ter plaatse nog heden genaamd aan de Kluis, woonde voor eene eeuw in de mergelrots een vroom kluisenaar, die school hield voor de kinderen der buur en van almoezen leefde.

Bemelen. De kluis van Bemelen was uitgekapt in eene rots van den mergelberg, tusschen Bergh en Bemelen. Zij lag in eene schilderachtige eenzaamheid, rond omgeven van bosschen en rotsachtige bergen; een tuintje leverde den toegang tot de woning, eene bron in den steen gekapt, verschafte het drinkwater aan den kluizenaar. De kluis met hare keuken, slaapkamer en bakoven is nog aanwezig. De tuin is veranderd in bouwland en de put ten halve gevuld met keisteenen. Als kluizenaars te Bemelen noemen wij Paulus Schalen, overleden den 11 Mei 1792, Lambert Habets van Schin-op de-Geul, overleden den 20 Junij 1804 en Jan Engelbert Böeker van Munster in Westfalen, overleden den 20 Augustus 1804.

Geleen. De kluis van Krawinkel, onder Geleen, is een landelijk gebouw, te midden eener groep lindeboomen en uitgestrekte zaadvelden gelegen. Het bestaat uit eene sierlijke kapel, de kluis met twee kamers en een moestuintje, die in de Fransche omwenteling als domein verkocht werden. Over dertig jaren kochten twee kluizenaars deze ere-

mitagie terug en schonken dezelve aan het armbestuur van Geleen, onder bezwarende voorwaarden. De laatste dezer twee, broeder Hendrik Cloots, geboortig van Vrelenberg, bij Geilenkirchen, had een treurig uiteinde.

Op eenen guren Januarijdag des jaars 1868, kwam de kluizenaar van den Schaefsberg een bezoek brengen bij zijnen medebroeder van Geleen; de deur der kluis gesloten vindende begaf hij zich naar het dorp, om te weten waar broeder Hendrik henen was. Niemand echter wist kondschap over de zaak; lieden die er gepasseerd waren, vertelden dat de kluis reeds sedert eenige dagen gesloten was.

Op aandringen van den broeder van Schaefsberg werd nu de deur met geweld geopend. Een treurig schouwspel vertoonde zich in huis. De arme kluizenaar, gekleed in de pij der orde van St. Franciscus, lag naast de kagchel zonder vuur, dood op den grond. Op de tafel bevonden zich eenige moeskolen voor den pot, en op het lijk van den vromen broeder zat de huiskat, die reeds een gedeelte van het hoofd des overledenen had afgeknaagd; aan zijne voeten lag de hond, dood gelijk zijn meester. Het schijnt dat het arme dier gestorven was uit gebrek aan voedsel; het had den dood gekozen boven het akelig maaltijd der kat. Men schreef het overlijden des kluizenaars toe aan de felle winterkoude. Het lijk was reeds een paar weken oud.

Schin-op-de Geul. De kluis van Schaefsberg bij Valkenburg verdient onder de eremitagiën onzer provincie eene bijzondere melding, zoo wegens hare romantische ligging, als wegens het karakteristieke der gebouwen.

Te midden van een uitgestrekt bosch, op eenen steilen berg, een paar honderd voeten boven den oever der Geul rust deze kluis stil en eenzaam, onder den blaauwen hemel.

De bekoorlijke eenzaamheid dezer plaats wordt in den regel niet onderbroken dan nu en dan, door een pelgrim die de kapel bezoekt, of door een troepje toeristen die er

een uitkijk nemen op den omtrek. Van daar uit ziet gij, inderdaad in een tafreel zamengevat, het geheele Geuldal aan uwe voeten: Oud-Valkenburg met zijne kasteelen, Valkenburg en zijne grootsche ruiene, de lange straten van Houthem en Meerssen, allen door de kronkelende golven der Geul als met een zilveren lint vereenigd en te zamen gestrengeld.

Een dag in het jaar is het echter druk en woelig op die hoogte. Het is de laatste zondag van Junij, wanneer de kluizenaars het feest van St. Leonard vieren. Dien dag stroomt het volk met duizendtallen naar den berg. De hoogmis wordt er plegtig gezongen in de kapel; de preek heeft plaats in de open lucht. Onder stammige beuken en eiken verrijzen kramen en tenten in menigte. Dien dag is het kermis.

De kluis van Schaefsberg werd aangelegd in 1690 door de grafelijke familie Hoen van Cartils tot Schaloen; zij bestaat uit eene kluis met beneden- en bovenvertrekken en eene kapel met torentje. Deze kapel is toegewijd aan den H. Antonius, abt. Zie hier de lijst der eremijten dezer kluis:

Laurens Ploumen overleed den 20 November 1706, en werd in de kapel voor het hoofdaltaar begraven.

Joannes Esken overleed den 25 Februarij 1721.

Arnold Haesen overleed den 13 Maart 1764, en werd in de kapel begraven. Zijn grafschrift aldaar luidt:

D. O. M.
Hoc tumulo conditus jacet
Plurimum devotus frater
Arnoldus Haesen, tertius hujus
Eremi incola, qui obiit
Anno 1764, *die* 13 *Martii.*
R. I. P.

Vier jaren voor zijnen dood, in den nacht van den 15 Maart 1760, werd de kluis onbarmartig geplunderd door de bokkenrijders. Deze dieven waren er, zegt Daniëls (1) in zulk groot getal vergaderd, dat het onbegrijpelijk scheen, waarom en uit welk inzigt, zulke groote menigte aldaar bij elkander was.

Petrus Prickartz overleed den 20 November 1794.

Petrus Haenen, vroeger broeder bij de PP. Franciscanen te Maastricht, overleed omstreeks 1820.

Joannes Jacobs, van Etenaken, overleed in 1838.

De tegenwoordige broeders van Schaefsberg zijn, Willem Smitsman, geboren te Houthem St.-Gerlach in 1798, kluizenaar sedert 1830, en Peter Joseph Dresen, van Heimbach bij Schleiden, zijn coadjutor.

De kluis met de aangrenzende eigendommen en bosschen zijn een bezit van den tegenwoordigen heer van Schaloen, jonkheer De Villers-Masbourg.

Valkenburg. Wolf in zijne *Niederländische Sagen* (2) verhaalt dat Reinald heer van Valkenberg, na zijn broeder Waleram uit minnenijd vermoord te hebben, zich bij eenen kluizenaar in het naburige bosch verstak en er boetvaardigheid deed. Wij gelooven niet, dat deze sage op historische gronden rust.

Dit is het weinige wat wij tot hieraan over kluizen en kluizenaars gevonden hebben. Wij bekennen het vrij, onze bijdrage is klein; maar ook het stof is nieuw, en heeft de attentie der vorschers nog niet getrokken. De stand echter, die om zoo te zeggen, het *medium* vormde tusschen de kloosterorde en den leekenstand, en die bij onze voorouders zoo hoog in aanzien was, verdient toch wel een nader onderzoek.

---

(1) *Oorsprong eener bende nachtdieven*, etc. p. 21.
(2) J. W. Wolf. *Niederl. Sagen*, Leipsich 1843 p. 211.

Het spreekwoord: „De oorlog spaart noch kerk noch kluis", in zwang door gansch Nederland, doet ons vermoeden, dat de kluizenaars in vroegere eeuwen zeer talrijk zijn geweest. Vele dorpen, bosschen en woestijnen moeten kluizen en kapellen hebben gehad. Wij denken dat verdere nasporingen over dit stof onze meening ten overvloede zullen bevestigen.

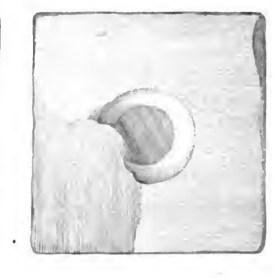
Jos. Habets.

CACHET D'OCULISTE ROMAIN TROUVÉ À HEERLEN.

Fig. I.

L·IVNI MACRIN
LENE

L·IVNI MACRIN
CROCDIALEPIDO

L·IVNI MACRIN
DELACRIMATOR

L·IVNI MACRIN
DIAZMYRNES

AUTEL ROMAIN TROUVÉ À KESSEL.

Fig. II.

C.

A.

B.

NOTICE ARCHÉOLOGIQUE

SUR UN

CACHET D'OCULISTE ROMAIN

TROUVÉ A

HEERLEN.

Nous avons publié il y a trois ans sur le cachet de Heerlen un petit travail qui a vu le jour dans le *Bulletin des commissions royales d'archéologie de Belgique* (1).

Des notices sur le même objet ont paru depuis dans la *Revue archéologique de Paris* (2), dans les *Annales d'oculistique de Bruxelles* (3), dans les *Annales archéologiques de Bonn* (4), et dans le *Bulletino dell instituto di correspondenza archeologica* de Rome (5). Si nous reprenons aujourd'hui notre article de 1867, c'est que nous voulons profiter de quelques unes des observations émises par ces savantes revues et en même temps faire connaître plus amplement à nos confrères du Limbourg une des découvertes archéologiques les plus curieuses de notre province.

---

(1) Tome VI, année 1867, p. 160—190.

(2) H. Schuermans, *Trois nouvelles pierres sigillaires d'oculistes romains*; Revue archéol. de Paris, nouvelle série tome XVI, et Roulez de l'académie royale de Belgique, *Observations sur les cachets d'oculistes romains, lettre à M. Bertrand.* Même tome p. 180.

(3) Dr. Warlomont, *Notice sur un cachet d'oculiste romain récemment acquis par le musée d'antiquités de Bruxelles*; Annales d'oculistique tome LVII, Mai-Juin 1867, p. 205—211.

(4) *Jahrbücher des Vereins für Alterthumsfreunden im Rheinlande*, tome XLIII, p. 220—221.

(5) Tome XIV p. 105, année 1868, Roma della tipogr. Tiberina.

Disons d'abord un mot du lieu de la découverte; notre petit monument aura de cette manière son certificat d'origine et gagnera en valeur aux yeux des savants.

Ayant fait au mois de septembre 1866 une excursion dans le village de Heerlen, pour y reconnaître le tracé de la chaussée romaine de Tongres à Juliers par *Coriovallum*, un de nos amis nous signala dans la partie du village qui se trouve du côté de Maestricht et que l'on nomme *het Dodelager*, des restes nombreux de substructions belgo-romaines. Les fragments de tuiles et de poterie, les tronçons de murs construits avec la pierre calcaire de *Kunrade* et reliés avec du ciment, se rencontrent à profusion dans les prairies, les jardins et derrière les maisons qni longent, vers l'est, la chaussée de Maestricht jusqu'au point où cette chaussée fait sa jonction avec celle d'Aix-la-Chapelle à Sittard.

Les ruelles de *Ulengats*, *Crutzergats* et *Rossergats*, qui traversent et entourent ce terrain en partie, ont l'air d'avoir été des fossés de circonvallation. Ce sont des excavations du sol qui autrefois ont contenu de l'eau et dont l'un des bords est muni de maçonneries. Nous trouvâmes dans le *Crutsergatz* les vestiges d'un mur de structure romaine, que nous avons pu suivre sur la longueur de cent-trente-cinq mètres; il était composé de pierres de *Kunrade*, liées avec du mortier.

Vers l'année 1846, M. Rosen construisit sur ce terrain un moulin à vapeur et mit à découvert entre autres curiosités, des monnaies de Hadrien, Faustine la mère, Constantin et Constant-Chlore, un style à écrire et deux plats en terre de Samos, l'un avec le sigle CRES, qui a été également trouvé à Limoges et à Poitiers en France, et l'autre avec la marque XANTHI, qu'on à également trouvée en France (1)

(1) H. SCHUERMANS, *Sigles figulins* p. 99 et 279. Les objets dont il est question ici se trouvent dans le cabinet de M. le Dr. Jaegers.

Nous entrâmes ensuite dans le jardin de M. Lammeritz, situé dans le même enclos vis-à-vis du moulin à vapeur de M. Jaegers, où le propriétaire eut l'obligeance de nous indiquer l'emplacement d'autres bâtiments belgo-romains, et nous affirma qu'il y a quelques années (1860), en nivelant le sol du jardin, il avait trouvé tout le terrain sillonné de substructions antiques; qu'il avait enlevé plus de deux cents charretées de pierres à bâtir; que les murs des fondations étaient, en quelques endroits, entourés de gravier et de terre glaise, et qu'il y avait exhumé une grande quantité de tessons, de vases rouges et blancs. Il nous montra ensuite quelques objets ramassés dans le déblai et qu'il avait conservés. Nous y remarquâmes des vases en terre samienne, deux lagènes, les fragments d'un très-grand *dolium* et vingt-sept monnaies romaines que M. le notaire Dumoulin, numismate à Maastricht, a déterminées comme suit: „dix-neuf tout à fait indéchiffrables, sept appartenant aux règnes de Néron, Trajan et Vespasien, dans un état très-fruste; une seule, un petit bronze de Constant II (335-350), est d'une conservation médiocre. Leur état usé constate une longue circulation et un enfouissement séculaire."

Ce qui attira surtout notre attention fut un petit objet en pierre que nous allons décrire et que son possesseur, d'après d'autres visiteurs, avait pris pour une amulette, probablement à cause de sa ressemblance avec ces instruments de la superstition romaine. Il est d'un schiste ardoisier, bleu foncé, du genre des pierres à repasser les outils, connues dans le pays sous le nom de *slypsteen*, schiste qui provient des environs de Trèves. A l'un des angles, qui est cassé, on distingue les feuilles parallèles de ses couches. La pierre est plate et carrée, ayant une largeur de 45 millimètres sur une épaisseur de 9 millimètres sur ses

tranches. A en juger par sa surface, devenue lisse par le frottement, on voit qu'elle a été fréquemment employée. Son poids est de 42 grammes, et d'un côté, vers le milieu, elle est pourvue d'une fossette. Ses faces verticales sont revêtues d'inscriptions en creux.

Quand on tient la pierre entre les doigts de la main gauche et qu'on la fait tourner de droite à gauche, on remarque que les inscriptions se contrarient, en ce sens que les caractères en sont droits sur la première tranche et la troisième, et renversés sur la seconde et la quatrième. Elles sont donc disposées dans le même sens sur les côtés qui se font face respectivement. La fig. N° 1 de la planche ci-jointe nous fera connaître exactement la forme et la grandeur du cachet ainsi que la forme et la disposition des caractères qui le décorent.

Un éclat de la pierre qui, lors de la découverte, s'est détaché sous un coup de bêche, a enlevé une partie du haut des lettres LIVNIMAC *(rétr.)* sur une des faces et le bas des lettres DIAZ *(rétr.)* sur une autre. Nous les avons restituées d'après les autres inscriptions et à l'aide de ce qui en reste.

Ces quatre inscriptions sont assez difficiles à lire dans l'état où nous les présentons ici; mais, les ayant imprimées dans de la cire à cacheter, nous remerquâmes que nous avions affaire, non pas à une amulette, mais à un sceau destiné à produire des empreintes directes à l'aide de caractères renversés comme ceux de nos types d'imprimerie et de nos cachets.

En plaçant le pouce de la main droite dans la fossette décrite plus haut, nous imprimâmes en lettres onciales, très-élégantes et dans leur position droite et naturelle, les quatre inscriptions suivantes qui se rapportent à l'oculistique comme d'autres pierres sigillaires trouvées ailleurs:

L. IVNIMACRIN
LENE

—

L. IVNIMACRIN
DELACRIMATOR

—

L. IVNIMACRIN
DIAZMYRNES

—

L. IVNIMACRIN
CROC. DIALEPIDO

Les cachets d'oculistes étaient peu connus dans le siècle passé. Quand on trouva à Nimègue celui de *Marcus Ulpius Heracles*, le savant Cuperus en envoya des empreintes au linguiste Nicolas Heinsius, en remarquant que l'explication des inscriptions était au-dessus de sa capacité. Heinsius, de son côté, fut forcé de déclarer qu'il y perdait son latin, mais il crut utile de demander du temps pour réfléchir (1). De même, l'estimable archéologue Smetius déclarait ne rien connaître, ni de l'usage, ni de l'inscription de ces pierres (2). Enfin un Français, Jacques Spon (3), médecin à Lyon, fit un premier pas en avant en émettant l'avis que ces objets avaient pu servir à imprimer des étiquettes sur les pots dans lesquels les médecins romains et grecs conservaient leurs baumes et leurs onguents, ce qui lui apparaissait assez clairement par le nom des médecins et les indications des médicaments inscrits sur les tranches des cachets.

---

(1) *De hujus lapidis quadrati inscriptione amplius deliberandum esse.* P. Burmanni, *Sylloge epistol.*, tom. II, p. 672 et 673, et tom. III, p. 277. G. Cuperi, *Epistola de Mercurii aliisque sigillis*, p. 22.

(2) Smetius, *Antiquitates Noviomag.* p. 98.

(3) J. Spon, *Miscellan. erud. antiq.*, p. 236.

Depuis cette époque, la découverte d'autres pierres sigillaires a facilité la lecture de ces petits monuments de l'antiquité. Les savants qui ont le mieux traité ce genre de littérature sont: Anne-Claude-Philippe de Tubières, comte de Caylus (1), Jean-Ern. Imm. Walchius de Iëna (2), le professeur Christophe Saxius (3) et, de nos jours, le savant docteur J. Sichel, de Paris, qui, dans une publication récente, affirme qu'il est parvenu à connaître cent deux cachets d'oculistes (4).

Voici comment, d'apès le dernier travail de M. Sichel, un archéologue belge, caractérise les pierres sigillaires en général (5). „Ces pierres, découvertes au milieu des débris

---

(1) De Caylus, *Recueil d'antiquités*, tom. I, p. 223 et 309.

(2) Walchius, *Antiq. medic. select.*, n° XII.

(3) *Christophori Saxii Epistola ad virum ampl. eruditissimumque Henricum van Wyn, ictum urbi Brilanæ, a consiliis, publico suffragii jure, de veteris medici ocularii gemmâ sphragide prope Trajectum ad Mosam nuper eruta*, etc. (*Traj. ad Rhenum*, 1774, in-8°, de pp. 70.)

(4) Dr Sichel, *Cinq cachets de médecins oculistes romains*. (Extrait de la *Gazette médicale* de Paris, 1845), et *Nouveau recueil de pierres sigillaires d'oculistes romains pour la plupart inédites*, in-8°, de pp. 119. (Extrait des *Annales d'oculistique, fondées par le docteur* Florent Cunier, etc. XXIX° année, tom. LVI, p. 79 à 132 et 216 à 297 (sept. et déc. 1866.)

(5) Note dans le *Moniteur belge* du 19 janvier 1867. D'après une lettre de M. C. Leemans, directeur du Musée d'antiquités à Leyden, à M. le baron de Crassier à Bruxelles, nous nous permettons d'indiquer encore quelques travaux récents concernant notre sujet. Ce sont: *The literary Gazette*, 1848, n° 1658, p. 114, etc. — Th. Dufour, *Notice sur un cachet d'oculiste romain trouvé à Amiens*, Mémoires de la Société des Antiq. de Picardie, tom. VII, p. 571 — Gebhard, *Archaeologische Zeitung*, tom. IX, n° 28, p. 40. — Duchalais, *Observations sur les cachets des médecins oculistes anciens*, Mémoire publié par la Société des Antiq. de France, 1846, pp. 159 et 338 — Simpson, *Notice of roman medecine stamps*, etc. *Monthly medical journal*, new ser., n° 13, janvier 1851, pp. 39 et 50. — *Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinlande*, tom. XX, p. 171, et tom. XXVI, p. 170 à 180. — *Revue Archéol.*, 1849, tom. VI; idem, tom. XII, p. 435, et tom. XIV, p. 189. — A. W. Zumpst, *Ueber die Siegelsteine alter Augenärtzte*, etc. (Mittheilungen des Vereins für Steyermarken, tom. VI, p. 272 (1855). — Philologus, tom. VIII, p. 758. — *Gottingische gel. Anzeiger*, 1852, p. 426. — *Publications de la Société grand-ducale du Luxembourg*, tom. XI, 85. — Henzen: *Inscriptiones latinæ* (passim). — *Das Ausland*, 1866, p. 216. V. en outre, *Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark*, Gratz, 1855, p. 63; *Ueber die Siegelsteine alter Augenärtzte überhaupt, und den neuentdeckten Riegler Siegelstein imbesondere*, von Dr H. Schreiber, qui donne, p. 64, une bibliographie très-étendue des écrits sur les pierres sigillaires; *Catalogue of*

d'origine romaine, tant en France qu'en Angleterre, indiquent le plus souvent le nom de l'oculiste et la nature du collyre qu'il employait dans certaines maladies des yeux et qu'il débitait lui-même. Leurs tranches portent des inscriptions en lettres gravées à rebours qui leur donnent le caractère de cachets ou d'estampilles. Ces pierres semblent avoir quelquefois changé de propriétaire, soit par héritage ou succession, soit par transaction ou cession de clientèle, comme nous le dirions aujourd'hui, soit enfin par l'association entre plusieurs oculistes.

„La forme des légendes subit plus ou moins l'influence du caprice, du savoir-faire et même du charlatanisme des oculistes; quant à leur orthographe, elle se ressent de l'ignorance des graveurs, rarement romains et généralement peu familiarisés avec la langue latine, quelquefois peut-être aussi du peu d'instruction des oculistes eux-mêmes. D'après ces pierres, on voit que les médecins oculistes romains étaient le plus souvent des affranchis. Ils suivaient d'ordinaire les stations militaires romaines de la Germanie, de la Gaule, de la Belgique et de la Bretagne, stations près desquelles ont été rencontrés les cachets d'oculistes jusqu'ici connus, dont pas un n'a été trouvé d'une manière certaine en Italie (1). Ces pierres sigillaires ne semblent pas remonter au delà du IIe siècle de l'ère chrétienne, ni descendre en deçà du IIIe, à en juger d'après la forme des caractères de leurs inscriptions et la nature des médailles trouvées

---

the antiquities of stone, earthen und vegetable materiaels, in the Museum of the royal Irish Academy, by WILDE (Dublin, 1857), p. 126; STEINER, *Inscriptiones Germaniae primae et Germaniae secundae* (Seligenstadt, 1851), II, Theil, 156; BIRCH, *History of ancient pottery*, II, p. 415; *Journal of the British archaelogical association*, XV, p. 317.

(1) Il est à remarquer cependant, outre trois pierres sigillaires données comme découvertes à Gênes, Sienne et Vérone, une quatrième d'Aretia en Corse, plus une inscription de Bologne : D. M. || M. LATINIVS. M. F. || MEDICVS OCVLARIVS || HERMES VIXIT ANNOS || XXXX ||, d'après SCHREIBER, pp. 70 et 81.

simultanément avec ces pierres dans les mêmes localités et dans les mêmes fouilles (1).

„Les collyres des anciens étaient des pommades ou des onguents qui, à l'état frais, avaient la consistance d'une pâte molle, qu'on façonnait en bâtonnets ou petits pains, comme nos savons et nos pâtes pectorales d'aujourd'hui. C'est sur l'une des faces de ces bâtonnets en pâte encore molle que les inscriptions des pierres sigillaires étaient imprimées pour leur servir d'étiquette ou d'estampille.

„On a découvert, il y a quelques années à Reims, des fragments de collyres secs avec un cachet d'oculiste et une collection de dix-huit instruments de chirurgie en bronze et de formes semblables aux mêmes instruments de nos jours. Ces collyres secs ont été analysés chimiquement et l'on a remarqué dans leur composition la présence de plomb en quantité très forte, celle du fer et du cuivre, en un mot, des astringents qu'aujourd'hui on emploie très-fréquemment dans les traitements des maladies des yeux."

Ajoutons à ces détails que les cachets de médecins oculistes sont au nombre des objets les plus précieux pour l'étude des mœurs antiques; la philologie, l'archéologie, la science médicale et les beaux-arts s'y rencontrent souvent dans le même objet. Ils ne forment pas seulement des curiosités de cabinet, mais sont en même temps des documents historiques d'une importance réelle. En les étudiant de près, dit M. Tôchon d'Anneci, on a vraiment lieu de s'étonner que ces empreintes n'aient pas révélé aux anciens l'art typographique (2). C'est une observation que suggère aussi à Comarmond l'étude des cachets à l'aide desquels les potiers imprimaient leurs noms sur leurs produits (3).

(1) Notre cachet, qui se trouvait avec une monnaie du IVe siècle, ne confirme pas cette assertion, mais ne la contredit pas non plus.

(2) Tôchon d'Anneci, *Dissertations sur les pierres antiques qui servaient de cachets aux médecins oculistes*, p. 73.

(3) Comarmond, *Description des antiquités et objets d'art contenus dans les salles du palais des Arts de la ville de Lyon.*

Comme nous venons de le voir, les pierres sigillaires fourmillent ordinairement de fautes commises, soit par l'ignorance ou l'incurie du graveur, soit par l'oculiste lui-même; celle de Heerlen fait donc exception à la règle; elle est d'une orthographe assez correcte et d'une exécution parfaite; la forme des lettres bien soignée et d'égale grandeur nous rappelle les inscriptions de la bonne époque du Haut-Empire. La seule observation que nous ayons à faire est que le graveur écrit *dialepido* pour *dialepidos*; mais le champ était trop chargé pour contenir encore la lettre *s*; ensuite *diazmyrnes* pour *diazmyrnes*, ce qui ce rencontre, du reste, assez souvent.

Le possesseur de la pierre de Heerlen s'appelait *Lucius Junius Macrinus*. Comme la plupart des oculistes romains, il était probablement un affranchi *(libertus)*. On sait que les Romains aimaient à donner aux esclaves des noms puisés dans leurs qualités, leurs talents, leur profession, leur patrie, leur âge, ou même dans un simple caprice du maître; en les affranchissant on leur laissait ce nom *(nomen servile)*, comme surnom *(cognomen)*, on y ajoutait le nom de la famille de leur maître *(nomen gentis)*, et son propre prénom *(prænomen)*. C'est ainsi que *Lucius Junius Macrinus*, qui portait le prénom de *Lucius*, a été probablement un affranchi de la famille romaine *Junia* et s'était acquis pendant le servage le nom de *Macrin (macer, le maigre)* à cause de sa frêle stature (1). A l'appui de l'idée plusieurs fois émise par M. Sichel, que les oculistes romains étaient en général des affranchis, cet auteur cite

---

(1) Le nom de Macrin a été porté d'une manière tristement célèbre par l'assassin de l'empereur Caracalla et un moment son successeur. Une famille de potiers a porté le même nom; on a retrouvé des produits de leur fabrique en France à Fécamps, au Chatelet, à Douay, à Bavay et à Amiens, en Belgique à Tongres. Voyez H. Schuermans, *Sigles figulins*, p. 159.

plusieurs inscriptions tumulaires, où les oculistes sont appelés *liberti* (1).

Nous lisons donc l'inscription de la première tranche de notre cachet comme suit :

1. L*(vcii)* IVNI*(i)* MACRIN*(i)*
(collyrivm) LENE

Collyre doux de Lucius Junius Macrinus.

La pierre sigillaire de Selongey donne à sa troisième face : M. MES. ORGILI LEN. HYGIA AD IMP. LIPP (2), médecine douce contre l'irruption de la chassie ; on peut donc considérer LENE dans ce collyre comme un équivalent de *lene medicamentum*. On a même cru voir l'abréviation de *medicamentum* dans la lettre *m* du mot LENEM, qui sans cela se trouverait incorrectement sur les deux sceaux suivants : pierre de Paris *(decimi)* FLAVIANI ...M LENEM AD *(asprit)* UDINEM OCULO*(rum)* (3) ; autre pierre de Paris, LENEM AD IMPE*(tum lippitudinis)* (4) ; c'est au moins l'interprétation de Tôchon d'Anneci (5). La pierre du *Ravensbosch* près de Maestricht porte C*(aii)* LUCCII ALEXANDRI LENE AD OMNEM LIPPITUDINE *(m)* (6). La pierre de Honfleur présente même plusieurs *lene* (7) :

T. IVLI. VICTORIS || LENE SOMNVS...
T. IVLI. VICTORIS || LENE HERBIDVM
T. IVLI. VICTORIS || LENE RAPIDVM
T. IVLI. VICTORIS || LENE M. LACT.

Il y a des cachets qui recommandent le *lene penicillum*. C'est ainsi que le cachet de l'oculiste *Phronimus*, trouvé à

---

(1) SICHEL, *Nouveau recueil*, pp. 9, 40 et 108.
(2) FÉVRET DE SAINT MEMIN, *Description de deux cachets antiques d'oculistes romains trouvés dans le département de la Côte-d'Or*. Dijon. 1834, fig. 2.
(3) DE CAYLUS, *Recueil*, etc., p. 231, n° 10.
(4) ID., ibid., n° 11.
(5) *Dissertation*, p. 31.
(6) TÔCHON, n° 19.
(7) ID., p. 54, n° 14.

Jena (1), a : PHRONIMI PENICIL AD OMNEM LIPPIT., et celui de Nais, IVNI TAVRI PENICILLEM AD OMNEM LIPPIT. (2); un cachet publié par M. Sichel a : M. I. SATYRI PENICIL. LENE EX OVO. Le *penecillum*, dit M. Sichel (3), était un plumasseau ou pinceau de charpie, dont on se servait pour laver les yeux, les essuyer et y introduire des liquides adoucissants ou même des collyres.

Quant à notre oculiste de Heerlen, il n'indique pas un qualificatif déterminant son *lene* de plus près; celui-ci était un collyre doux ou calmant quelconque.

2. L *(vcii)* IVNI *(i)* MACRIN *(i)*
(collyrivm) DELACRIMATOR *(ivm)*

Collyre de Lucius Junius Macrinus, propre à faire couler les larmes ou excitant le larmoiement.

Ayant observé, dit M. Sichel, qu'un abondant flux de larmes, dans certaines affections oculaires, soulageait beaucoup les malades et éclaircissait la vue, les anciens employaient beaucoup les collyres qui excitent le larmoiement et qu'ils appelaient pour cela *delacrymatoria* (4). Marcel l'Empirique (cap. VIII), qui donne la formule d'un *collyrium delacrymatorium*, ajoute: „Oculos (collyrio) superlines ut modicum ingrediatur eos, et delacryment... Medicamentum suffricatur in oculo ad delacrymationem (5). „Pline affirme à son tour: „Capnos fruticosa claritatem fecit inunctis oculis delacrymationemque ceu fumus, unde nomen (6)."

Nous lisons notre collyre sur les cachets suivants: pierre de Besançon, L. SACCI MENANDRI MELINVM DELAC*(rymatorivm*,

(1) ID., n° 15.
(2) ID., n° 28.
(3) SICHEL, *Nouveau recueil*, p. 16.
(4) GALEN, *in Hippocr. de Humorib.*, I, p. 12.
(5) MARCELL. EMPIR. cap., VIII.
(6) PLIN., XXV, p. 99.

et L. SACCI MENANDRI THALASSEROS DELAC(*rymatoriVm*) (1); pierre de Nais, Q. IVN(*ii*) TAVRI STACTVM DELACRIM(*atorivm*) (2).

Le collyre *delacrimatorium* de la pierre de Heerlen était donc destiné à favoriser le flux des larmes, afin de porter par là un soulagement à l'œil malade.

3. L(*vcii*) IVNI(*i*) MACRIN(*i*)
(*collyrivm*) DIAZMYRNES.

Collyre de Lucius Junius Macrinus, composé avec de la myrrhe. Ce collyre s'appelle indifféremment *diasmyrnes*, *diazmyrnes*, *diasmyrnon* ou *diasmyrnum*. Remarquons en passant que sur notre pierre se trouve le Z pour le S et que la lettre E est accolée à la lettre N. La myrrhe, qui forme le principal ingrédient de ce collyre, est une gomme-résine qui croit sur les frontières de l'Arabie et de la Nubie. Comme l'antique ville de Smyrne faisait un commerce actif de la myrrhe, les Grecs ont appelé ce baume *Smyrne* du nom de cette ville. La myrrhe se vend en larmes sous-diaphanes, lisses et rougeâtres, extérieurement vitreuses et comme huileuses dans leur cassure; l'odeur en est forte et peu agréable; la saveur acre. Sous le rapport historique, la myrrhe est célèbre. Elle a été employée par tous les médecins marquants de l'antiquité; c'est un excitant tonique peu usité aujourd'hui. Le mot myrrhe vient de *muron* c'est-à-dire parfum par excellence. Elle a été offerte avec l'or et l'encens au Sauveur des hommes par les mages de l'Orient. Le collyre *diasmyrnes*, ainsi que tous les baumes de l'Arabie et de la Judée, étaient des remèdes réputés fort précieux par les anciens à cause de leur rareté et de leur prix élevé (3).

Tous les écrivains anciens qui ont traité de l'art médical: Scribonius Largus, Aétius, Paul d'Egine, Galien, ont parlé

---

(1) TÔCHON, p. 64, n° 11.
(2) ID., n° 26.
(3) SICHEL, *Nouveau recueil*, p. 23.

du collyre *diasmyrnes*. Voici ce qu'en dit le dernier (1): „Quando pus quod in oculis est digerere placet, collyriis quæ myrrham habent maxime utemur: quæ utique et *diasmyrna* græce proprie vocant."

Nombreux sont les collyres de cette espèce sur les pierres sigillaires. La pierre de Lyon (2), C. CINTVS BLANDI DIASMYRNÆ; la pierre de St.-Marcoulf (3), Q. CAER QUINTILIANI DIASMYRN; la deuxième pierre de Reims (4) C(*aii*) RV(*brii*) PL°TINI DIASMYRN(*es*) POST (*i*)MPET(*vm*); la troisième pierre de Reims (5), G(*aii*) FIRM(*ii*) SEVER(*i*) DIASMY(*rnes*); la pierre de Metz (6), L. P. VILLANI DIASMYRN(*es*) POST I(*m*) P(*etvm*) L(*ippitvdinis*); la pierre de Cessey (7), C CL PRIMI. DIASMYRNES POST IMPET LIPPITVD; la pierre de Nais (8), Q ICVN.TAVRI DIASMYRN POST. IMPET. LIPPIT; l'autre pierre de Nais (9), IVNI TAVRI DIASMYRNES POST IMPETVM LIPPITV; la pierre de Jena (10), PHRONIMI DIASMYRN.·POST IMPR. LIP EX OV(*o*); la pierre d'Amiens (11), MARCELLINI DIASMYRNES POST (*impetvm*); la pierre de Vienne (12), PHELI FACILIS DIASMYRNES POST IMPETVM DROM.

Le *post impetum* des pierres sigillaires correspond parfaitement à la définition de Galien que nous venons de citer; le collyre *diasmyrnes* servait donc après que la première violence de l'ophthalmie était passée, qu'elle était déjà sur son déclin, ou accompagnée de sécrétions muqueuses.

4. L (*vcii*) IVNI (*i*) MACRIN (*i*)

---

(1) GALIEN., *Meth. med.*, VI, 93.
(2) TÔCHON, n° 14, p. 64.
(3) DE CAYLUS, n° 5, p, p. 228, et TÔCHON, n° 7, p. 63.
(4) SICHEL, *Nouveau recueil*, p. 7, p. 63.
(5) ID., ibid., p. 75.
(6) ID., ibid., p. 49.
(7) FÉVRET, p. 28.
(8) TÔCHON, n° 23.
(9) ID., n° 23.
(10) ID., n° 15.
(11) DUFOUR, *Cachet d'oculiste romain*, etc., Amiens, 1847, in-8°, p. 5.
(12) SICHEL, p. 93.

CROC (*odes*) DIALEPIDO (*s*).

Collyre de Lucius Junius Macrinus, préparé avec du safran et de la squamme de cuivre

Le safran est une plante tubéreuse originaire de l'Orient, mais qui croit aussi en Earope. La vertu de cette plante était connue des anciens; Homère en parle dans l'Iliade sous le nom de *Krokos*. Dès cette époque, elle était employée comme remède, comme parfum et comme teinture. Notre mot safran vient de *Asfur*, mot arabe qui signifie jaune et *crocus* du mot grec *Kroké* filament. En Italie, le safran était en honneur dans les jardins; c'est Virgile qui nous l'apprend dans ces vers:

Invitent croceis halantes floribus horti.

Le mot *crocodes* est employé par Galien (1) et figure comme collyre spécial sur les cachets suivants: Pierre de *Ravensbosch* (Maestricht) (2), C(*aii*) LVCCI ALEXANDRI CROCODES AT ASPRITVDINES; la pierre de St.-Marcoulf (3), QUINTILIANI CROCOD.; la pierre de Nais (4), IVNI TAVRI CROCOD(*es*) PACCIAN(*vm*) AD CICAT(*rices*), et IVNI TAVRI CROCOD. DAMISUS AD DIATHESIS ET RE; la pierre de Vienne en Dauphiné (5), PHELI FACILIS CROCODES. AD ASPRITUDINEM; la cinquième pierre de Bavay (6), ROMANI CROCODES AD ASP(*ritudinem*); la troisième pierre de Nimes (7) MUNATI.TACITI.CRO(*codes*); la pierre de Besançon, I. DOCILÆ CROCODES DIAMYSEOS AD (*cicatrices*).

Différents passages de Celse, Paul d'Egine, Aétius, Pline, etc., parlent formellement de collyres extraits de crocus

(1) *De sanitate tuenda*, p. 100.
(2) C. LEEMANS, *Oudheden van Maastricht*, p. 78.
(3) TÔCHON, n° 22.
(4) ID., n° 25.
(5) TÔCHON, n° 17.
(6) SICHEL, *Nouveau recueil*, p 92.
(7) ID., ibid., p. 29.

et propres à combattre le commencement de la chassie et les granulations de la conjonctivite palpébrale.

L'emploi du mot *dialepidos* pour distinguer un collyre spécial se trouve sur la pierre de Lillebonne (1), TIB. IVL. CLARI DIALEPID. AD ASPRIT ; sur la pierre de Nais (2), L. IVNI PHILENI DIALEPIDOS AD ASP. ET CICAT. ; sur la pierre de St.-Marcoulf (3), QUINTILIANI DIALEPID. ; sur la pierre de Metz (4), L. P. VILLANI.DIALEPID(*os*) AD AS(*pritudinem*), et sur celle du *Ravensbosch* (Maestricht) (5), C LUCCI ALEXANDRI DIALEPIDOS AD ASPRITVDINE(*m*). Enfin le *dialepidos* a été décrit comme collyre spécial par Marcellus Empiricus (6). M. Sichel croit qu'il avait pour ingrédient principal la squamme *lepis*, qui était constituée par les paillettes ou battitures de cuivre formées en partie par de l'oxyde, en partie par du cuivre métallique qui peut s'oxyder par son contact avec les autres ingrédients du collyre (7).

La réunion bien formelle du *crocodes* et du *dialepidos* se trouve dans deux formules analogues à la nôtre. La pierre de Nais (8) porte, d'après la restitution que propose Tôchon par analogie des autres tranches : IUNI TAURI CROCO DIALEP AD CICATRIC ET SCABRIT ; la première pierre de Mandeure (9) HYPNI CROCOD(*es*) DIALEPID(*os*) AD ASPRI(*tudines*).

Il est à remarquer que si la pierre de St.-Marcoulf donne séparément le *dialepidos* et le *crocodes*, il en est de même du cachet dit du *Ravensbosch* (Maestricht). Celui-ci indique pour la même maladie (*ad aspritudinem*) les deux remèdes ; il était donc naturel, comme pour la pierre de

(1) Tôchon, p. 28; Févret, p. 21 ; Rever, p. 36.
(2) Rever, pl. II, fig. 1.
(3) Tôchon, n° 29.
(4) Sichel, *Nouveau recueil*, p. 49.
(5) C. Leemans, *Oudheden van Maastricht*, p. 79.
(6) C. 8, p. 72.
(7) Sichel, *Nouveau recueil*, p. 12.
(8) Tôchon, n° 25, p. 47.
(9) Caylus, n° 9, Févret, p. 32, Sichel, p. 85.

Mandeure, de combiner les deux collyres sur la même recette, d'où nous inférons que le *crocodes dialepidos* de la quatrième tranche de la pierre de Heerlen est probablement lui-même un remède *ad aspritudinem.*

L'*aspritudo* est la sécheresse ou la rudesse de l'intérieur des paupières causée par l'obstruction des glandes qui le tapissent et qui doivent fournir l'humeur destinée à lubrifier le globe de l'œil et en faciliter le mouvement. Cependant ce n'était pas le seul effet du *dialepidos* safrané, il servait aussi, d'après la pierre de Nais, *ad cicatrices*, ce qui était une affection de l'iris: „cicatrix, dit Galien (1), affectus iridis oculorum." Somme toute, nous pensons que le remède indiqué sur la quatrième tranche du cachet de Heerlen contient un collyre composé de safran mêlé de battiture de cuivre, qui, parmi d'autres fins, était destiné à guérir la sécheresse des paupières.

Après avoir décrit la pierre de Heerlen M. Warlomont se pose la question, si ces quatre légendes sont destinées à désigner quatre collyres différents ou deux seulement.

„Dans la dernière hypothèse — dit-il — le mot *delacrimatorium* caractériserait le collyrium *crocodes dialepidos* inscrit sur le coté opposé et dans le même sens que lui.

Un collyre où entre la squamme de cuivre *dialepidos* est bien propre à faire pleurer, *delacrimatorium.*

Le mot *lene* s'appliquerait de même au collyrium *diazmyrnes* qui lui fait face de la même manière. Les collyres qui s'emploient comme on le faisait du *diazmyrnes* „ad impetum lippitudinis„ pour combattre la première attaque de l'ophtalmie avant qu'il soit survenu de sécrétion muqueuse,

---

(1) D'ordinaire, dit M. Sichel, le nom du collyre se lie à celui de la maladie qu'il est destiné à combattre au moyen de la préposition *ad* et non celle de *contra*. Celle-ci ne se retrouve sur aucune pierre connue.

étant en général plus doux (*lene*) qu'irritants, cette hypothèse pourrait se soutenir."

Toutefois nous croyons avec M. Sichel, l'homme de notre époque le plus expérimenté dans cette matière, que cette explication n'est pas plausible.

Dans le courant de ces remarques, on a pu constater que nous avons cité une autre pierre d'oculiste trouvée dans les environs de Maestricht (1). Comme entre tous les cachets que nous connaissons, celui-ci présente le plus d'analogie avec le nôtre, nous en dirons un mot. Le cachet dit du *Ravensbosch* fut trouvé vers l'année 1770 dans le bois domanial des anciens sires de Fauquemont, près de la petite ville de ce nom, sur un terrain aliéné par les États-Généraux de la Hollande, et mis en friche par MM. Adrien-Louis Pélerin, échevin de Maestricht, et Jean Van Dyck, ministre calviniste à Fauquemont. C'était un malachite de forme carrée, de couleur cendrée, orné de petits points verts; il mesurait soixante-trois millimètres sur une épaisseur de huit millimètres. Les deux faces planes de cette table étaient lisses, et sur les quatre tranches étaient gravées en creux les étiquettes suivantes:

CLVCCI ALEXANDRI.DIAL
EPIDOS ADASPRITVDINE

CLVCCI ALEXANDRI LENE
ADOMNEM LIPPITVDINE

CLVCCI ALEXANDRI AD CALI
CINES ED SCABRITIAS OMNES

CLVCCI ALEXANDRI CROCO
DES ATASPRITVDINES

(1) Steiner, par une inadvertance impardonable place à Utrecht le lieu de la trouvaille de la pierre de *C. Lucius Alexandre*. Voyez *Codex inscript. roman. Rheni*, II, p. 156.

Voici comment nous lisons ces inscriptions :

1.) *Caii Lucii Alexandri dialepidos ad aspritudinem (emendandam.)* Collyre à squamme de cuivre contre la sécheresse des yeux, par Cajus Lucius Alexandre.

2.) *Caii Lucii Alexandri lene ad omnem lippitudinem (sanandum).* Collyre doux contre toute sorte d'ophtalmie, par Cajus Lucius Alexandre,

3.) *Caii Lucii Alexandri ad caligines et scabritias omnes (dispellendas).* Collyre général contre la diminution de la lumière, les granulations et les inégalités des paupières, par Cajus Lucius Alexandre. Remarquons en passant que dans cette troisième légende le premier I de *scabritias* est accolé à la lettre T en forme de croix.

4.) *Caii Lucii Alexandri crocodes ad aspritudines (sanandas).* Collyre safrané contre la sécheresse des yeux, par Cajus Lucius Alexandre.

Le professeur Saxius qui le premier a édité la pierre du Ravensbosch, suppose, mais sans en fournir de preuves, que notre esculape Alexandre a pu être chirurgien dans une des cohortes de Labeo, qui furent battues dans les environs de Maestricht, par Claudius Civilis (1). Il place ainsi l'époque où florissait son oculiste vers la fin du premier siècle.

En établissant un rapprochement entre le cachet découvert au bois de *Ravensbosch* et le nôtre, récemment trouvé dans le bourg de Heerlen, on remarquera que le médecin Cajus Lucius Alexandre, comme son confrère de Heerlen, a été un de ces nombreux affranchis qui ont cherché leurs moyens d'existence dans la profession médicale; ils ont résidé à deux lieues l'un de l'autre, près de la même route de Tongres à Cologne; les lieux où ils habitaient ont peut-être péri dans la même catastrophe. C'étaient des collègues

---

(1) Tacit., IV, *Histor.*, 66. Voyez chr. Saxii, *Epistola ad Henricum van Wyn*, p. 16.

ayant le même système médical : tous les deux vendaient le *crocodes*, le *dialepidos* et le *lene*. Le nôtre débitait en outre le *diasmyrnes* et le *delacrymatorium*. Ces collyres étaient probablement les remèdes le plus en vogue dans cette partie de la Belgique.

Outre les cachets de Ravensbosch et de Heerlen deux autres pièrres ont été découvertes sur le sol actuel de la Neerlande; ce sont les deux cachets de l'oculiste *Marcus Ulpius Heracles*, qui furent trouvés dans le champ de *Winsseling* près de Nymègue. Voici leurs légendes. Premier cachet :

MARCI VLPI HERA
CLETIS MELINVM

MARCI VLPI HERA
CLETIS TIPINVM

MARCI VLPI HERACL
ETIS DIARICES AD

MARCI VLPI HERA
CLETIS DIAMYSVS

Second cachet :

MVLPI HERACLETIS
STRATIOTICVM

MVLPI HERACLETIS
DIARODON AD IM

MVLPI HERACLETIS
CYCNARIVM AD IMP

MVLPI HERACLETIS
TALASSEROSA

Les deux cachets de Nymègue, étant amplement connus et décrits, nous nous sommes bornés à citer leurs légendes (1). Nous remarquons seulement que le Limbourg et la Gueldre, les deux provinces où nos cachets ont été trouvés, sont aussi les contrées où les traces de la domination romaine sont les plus nombreuses et les plus intéressantes.

Après avoir décrit et expliqué suffisamment notre cachet, il nous reste à dire un dernier mot du village de Heerlen et de quelques autres de ses antiquités.

Là où il y a eu des habitations, il faut qu'il y ait des cimetières. Or dans les environs des substructions du *Dodelager* on nous a fait connaître trois lieux de sépulture. C'est d'abord celui du *Heersberg*, à dix minutes vers l'est de l'église, près de l'ancienne route d'Aix-la-Chapelle. C'était autrefois un lieu de supplice. M. le docteur Jaegers nous montra les objets suivants qu'on y avait déterrés : un fragment de flacon carré en verre vert, une olla en terre grise, une patère en terre sigillée avec le sigle cassé de..) NIVIM, une coupe de la même matière pourvue d'ornements en reliefs, lobes et guirlandes, un pot à écailles de poisson, ainsi qu'une quantité de tessons moins remarquables.

Le deuxième cimetière se trouve vers le nord du *Dodelager* le long du chemin dit *Kempkesweg*, l'un des six chemins qui se croisent au sortir du hameau de *Geer*. Ce lieu de sépulture fut découvert le 8 juin 1867, en élargissant la route près d'une pièce de terre de Mme Vijgen (2).

(1) Voyez : *Ant. Neom.* p. 99. SPON, p. 237, CAYLUS. *Rec. d'ant.*, I, p. 225 et 226, WALCHIUS, I, p. 37 et 38. *Grotefend Stempel, etc.*, n° 62. JANSSEN, *Bonner Jahrbücher*, VII, p. 74 et 75, BRAMBACH, *Corpus inscript. Rhen.*, p. 20 et 21.

(2) Cadastre Sect. D, N° 144.

Le propriétaire nous fit voir les objets suivants: une cruche en terre blanche, une petite assiette en terre samienne ornée de feuilles de lotus, une lampe, une petite fiole bursiforme en verre vert, des clous et un grand nombre de tessons.

Le troisème cimetière fut découvert en 1856 près de la chaussée de Maestricht, au lieu nommé *Het Welterhuiske*. Un habitant du voisinage nous certifia qu'environ quarante objets furent mis au jour, et parmi ceux-ci des fioles carrées, des plats et des coupes en terre rouge. Le tout fut acheté par un antiquaire d'Aix-la-Chapelle. Le cimetière de *Welterhuiske* n'est éloigné qu'environ 500 pas de *Dodelager*.

Les détails que nous venons de citer prouvent évidemment que le bourg actuel de Heerlen a été un poste important à l'époque romaine. Situé dans un endroit où l'ancienne route d'Aix-la-Chapelle à Tudderen traverse la chaussée romaine de Tongres à Cologne, ce village servait probablement de station militaire à la chaussée consulaire. M. Ernst, le savant historien du Limbourg, y place même la mansion de *Coriovallum* (1).

Or la plus grande partie des stations romaines et des postes militaires n'ont pas disparu avec la chute lente et insensible de l'empire romain, mais ont été peu à peu transformés en villages et en chateaux-forts du moyen âge (2).

Et même quand le poste ou la station étaient consumés par les flammes, le Franc aimait à placer sa demeure à côté, à cause des bois dérodés, des routes praticables, des

---

(1) S. P. Ernst, *Hist. du Limbourg* I p. 212.

(2) Voyez ce que nous avons dit de cette transformation, *Public. archéol. du Limbourg*, II, p. 259, et ce qu'en pense M. Schuermans dans le *Bulletin des comm. royales* etc. *de Belgique* tome V, p. 505.

champs cultivés et des nombreux débris romains dont il utilisait les matériaux pour construire son chateau, son église et les huttes de ses leudes.

Une transformation pareille n'est pas impossible à Heerlen.

Ce village, un des plus importants de la province, sous le rapport de sa population et de son étendue, est connu diplomatiquement dans l'histoire depuis le XIIme siècle. L'église paroissiale est dédiée à Saint Pancrace, un des Saints de la fin du troisième siècle, dont la fête est célébrée le 12 Mai. Ce jeune martyr de quatorze ans eut la tête tranchée à Rome, sous le règne de l'empereur Dioclétien. L'étendue territoriale de Heerlen ainsi que le patronage d'un Saint de la primitive église nous font supposer à bon droit, que la paroisse est fort ancienne, des plus anciennes peut-être du diocèse de Ruremonde.

Au moyen âge l'église, le cimetière et l'ancien chateau du village se trouvaient dans un enclos fortifié et entouré de fosses à eau qui existent encore. En temps de guerre, chaque propriétaire du bourg avait son logement dans ce lieu cloturé. Il y avait des chambres pour les habitants, au-dessus de l'église, dans le clocher et au chateau. Ce droit de refuge passait de père en fils. Il est donc a présumer qu'avant le chateau-fort il y avait à Heerlen un *præsidium* romain, un poste militaire fortifié.

Le nom lui-même de Heerlen suppose une origine militaire, car *Herloe* ou *Herle*, comme ce village est nommé dans les chartes et les chroniques du moyen âge (1), signifie, d'après les interprétations les plus probables, *forêt dérodée par l'armée*, comme le nom des communes limbourgeoises de Tongerloo et Tessenderloo, signifient défrichement forestier opéré par les Tongres et les Toxandres. Le

---

(1) *Annales Rhod.*, p. 26.

lieu de la trouvaille de notre sceau, qui est à peine éloigné de deux cents pas de l'église, s'appelle *Het Dodelager*, corruption de *Het Oudeleger*, le vieux camp, ou simplement *Dodelager*, camp des tués, champ des morts.

Mais qui plus est, le centre du bourg de Heerlen est le lieu où l'on rencontre le plus de monnaies romaines de tout le Limbourg et peut-être de toute la Hollande. M. le professeur Quix raconte, dans son *Histoire de l'abbaye de Borcette* (1), qu'à Heerlen les monnaies romaines étaient de son temps si nombreuses, qu'elles servaient aux enfants qui jouaient dans les rues. M Lammeritz, pour sa part, en trouva plus de cinquante dans le déblai de son jardin et M. le docteur Jaegers en conserve une grande quantité dans sa collection. Presque toutes ces monnaies sont fort-usées et portent les traces d'une longue circulation.

Ce fait nous semble appuyer l'hypothèse d'un établissement militaire. C'étaient les soldats surtout qui apportaient la petite monnaie dans le pays et l'y perdaient de même. Le soldat romain avait pour salaire quotidien, sous J. César, 51 centimes de notre argent; 49 sous Auguste; 48 sous Tibère; 45 sous Néron; 44 sous Galba; 43 sous Othon; 44 sous Vitellius, Vespasien et Titus; et 57 sous Domitien. Cela expliquerait pourquoi le sol de Heerlen, qui semble avoir été occupé par les Romains jusqu'au temps de Constant II (335 350), recèle tant de monnaies romaines, surtout en cuivre.

Si maintenant le vieux bourg de Heerlen a été un poste militaire comme nous venons de l'insinuer, nous soupçonnons avec quelque vraisemblance que Lucius Junius Macrinus a été un chirurgien militaire qui suivait les légions romaines dans les stations de la Gaule belgique et qui

(1) Chr. Quix, *Geschichte der Abtei Burtscheidt*, p. 18 en note.

s'occupait spécialement de l'ophthalmie parmi les soldats de l'armée et les habitants des localités voisines, en se servant tantôt d'un collyre, tantôt d'un autre. Il aura perdu son cachet médical pendant qu'il était en garnison à Heerlen, peut être dans une attaque. Quoi qu'il en soit, une chose est démontrée et cela suffit ; son cachet a été perdu à Heerlen durant la domination romaine ; il a été trouvé à plus d'un mètre sous le sol, au milieu des substructions d'une habitation de ce peuple, dans un terrain entremêlé de terre végétale et de débris antiques.

Disons en finissant que le cachet de l'oculiste Macrin fut acquis par le gouvernement belge, et qu'il se trouve actuellement au musée royal d'antiquités à Bruxelles.

Jos. Habets.

DÉCOUVERTE

D'UN

AUTEL ROMAIN

à Kessel près de Ruremonde.

Non sibi res sed se submittere rebus.
TACITUS.

En démolissant, vers le mois de Décembre 1869, l'église paroissiale de Kessel pour en construire une nouvelle à sa place, on découvrit sous l'autel principal du chœur un ancien autel payen.

L'église de Kessel dédiée au mystère de la Nativité de la Ste. Vierge était une construction gothique faite en pierres de tuf *(mergelsteen)* des environs de Maestricht; la situation du village sur le bord de la Meuse a sans doute beaucoup facilité le transport de ces matériaux. Elle datait de l'an 1460 (1). Cependant les fondements élevés en pierres brutes semblaient indiquer des constructions ayant précédé l'église gothique.

Malheureusement, à l'époque de notre visite à Kessel, le tout était démoli et enlevé; il nous a été donc impossible d'avoir un indice certain sur la forme de ces substructions primitives. Seulement nous avons pu constater dans les gros blocs sortis de la terre, des fragments de tuiles romaines

(1) Anno MCCCC ende LX doe waert die Kyrck van Kessel getymert, inde doe waeren kyrckmeister Alaert van Ghoer, Geurt van Kessel geheyten Roffart, Sybrecht Schrour ende Jacob van den Bergh. Archives de l'église à Kessel.

qui bouchaient les ouvertures laissées par l'irrégularité des cailloux de *l'opus incertum*.

L'autel romain lui-même avait été transporté dans le jardin de la cure et portait des marques nombreuses de ce déplacement mal exécuté. Avant de décrire ce curieux monument disons un mot des autels payens en général.

Les autels du paganisme *(ara, altare)* adoptaient différentes formes ; il y en avait de carrés, de carrés longs, d'autres ronds, quelques-uns à plusieurs angles. Ils étaient de pierre, de marbre ou plus rarement de bronze. Au temple de Babylone il y avait un autel, dont parle Hérodote, fabriqué d'or sur lequel on n'immolait que des bêtes à lait. Selon Pausanias il y avait aussi des autels de bois et d'autres bâtis de briques ou de gazons.

Il n'y avait pas de mesure fixe pour la hauteur des autels. On en trouve qui ne vont pas même à la hauteur du genou, d'autres vont jusqu'à la ceinture des personnes, qui sacrifient. Il y en a cependant de bien plus élevés, surtout parmi les ronds, en sorte qu'on a quelquefois peine à distinguer un autel d'une simple colonne.

Ces différences d'élévation s'observaient d'après Vitruve dans les sacrifices ; les autels les plus hauts étaient pour Jupiter et les dieux célestes, et les plus bas pour Vesta, la Terre et la Mer. Mais cette distinction n'était pas d'un usage général.

Aux jours solennels, on ornait ces autels de guirlandes, donnant à chaque dieu les feuilles et les rameaux de l'arbre favori qui lui était consacré. A l'autel de Jupiter on employait les feuilles de hêtre, à celui d'Apollon, le laurier, à celui de Minerve l'olivier, à l'autel de Vénus le myrthe, à celui d'Hercule le peuplier, à celui de Bachus le lierre, à celui de Pan des feuilles de pin. Ces guirlandes de feuilles s'appellaient *verbenæ ;* on les distingue en général sur les autels qui ornent les médailles, les monnaies et les

marbres antiques. Virgile appelle dans le vers suivant ces couronnes, des colliers : *Saepe deûm nexis ornatæ torquibus aræ.* De même on ornait de fleurs et de branches les temples et les victimes pour le sacrifice.

C'était devant les autels que se faisaient les traités et les serments, pour les rendre plus inviolables. On touchait les autels en jurant, dit Cicéron, pour rendre les jurements plus solennels. C'était devant les autels que se célébraient les noces et que se liaient les amitiés les plus étroites. Les exemples en sont fréquents dans les auteurs. Les autels enfin ont été des lieux d'azyle dans le paganisme comme dans le Christianisme.

Ils étaient généralement placés dans les temples, devant les statues des divinités en l'honneur desquelles ils étaient érigés. Cela se pratiquait, dit Vitruve, afin que ceux qui priaient et sacrifiaient eussent toujours les divinités devant les yeux. Les autels se trouvaient au milieu du temple, ou contre les murs.

Il y avait aussi des autels hors des temples. A Rome il s'en trouvait beaucoup dans les rues et sur les places publiques. C'était sur une place publique d'Athènes que S. Paul rencontrait l'autel dédié au *Dieu inconnu* (1). Des autels étaient encore élevés dans les *lucus* ou bois sacrés devant la statue de la divinité à laquelle le bois était dédié, près de la porte des temples et dans *l'impluvium* ou cour intérieure des maisons particulières. C'est sur les autels de cette dernière classe que la famille sacrifiait aux Pénates.

Le sommet des autels était régulièrement pourvu d'une cavité pour allumer le feu, ou pour placer les fruits, les offrandes ou les victimes. Dans les autels pour les sacrifices et les libations on remarque en outre un orifice pour la

---

(1) Acta Apost. XVII, 23.

décharge des liquides. Plusieurs comme celui de Kessel étaient ornés de sculptures représentant les dieux en l'honneur desquels, ou dans les temples desquels ils étaient érigés.

L'*ara* de Kessel est un monument mutilé vers le sommet et dont la cavité a disparu. Mais à en juger par ses proportions restreintes et le manque d'orifice pour la décharge des liquides il nous semble avoir servi à recevoir des offrandes de fruits, ou à brûler des encens; la table est trop petite pour y faire la moindre immolation sanglante.

L'autel en question forme une colonne carrée haute de 0,90 et large de 0,55 centimètres. Il a été construit en gré blanc et fin et est orné d'une base, d'un fût et de trois bas-reliefs. Le monument a été érigé dans l'intention de se rendre propices trois puissantes divinités de l'Olympe: Minerve, Junon et Hercule.

L'exécution artistique de l'autel est si soignée que nous n'hésitons aucunement à en placer la confection vers le haut empire, dans le premier ou le second siècle de l'ère chrétienne. Cette belle exécution ainsi que le gré exotique dont il a été fabriqué font supposer qu'il n'a pas été sculpté dans le pays. Peut-être est-il venu du sud, par la Meuse ou la route consulaire de Paris à Tongres et Nymègue. Les sculptures qui le décorent se partagent dans l'ordre suivant.

Dans le cadre de la face gauche se trouve représentée Minerve, armée d'une lance dont le haut bout ne se voit plus; de la main gauche elle appuie son bouclier sur une colonne. La déesse est ornée d'une robe longue jusqu'aux pieds et recouverte d'un manteau. La draperie est fort soignée; malheureusement la tête manque à cette statue comme aux deux autres qui décorent l'autel.

Notre bas-relief représente la déesse sortant toute armée du cerveau malade de Jupiter:

De capitis fertur sine matre paterni
Vertice cum clypeo prosiliisse suo.

Ovid. Fast. 3, 841.

Elle doit à cette origine extraordinaire d'avoir été honorée à la fois comme déesse de la guerre et de la sagesse. César et Tacite ont placé Pallas ou Minerve, au nombre des divinités adorées par les Gaulois et les Germains. (Voyez fig. 2 litt. A.)

Sur la deuxième face se trouve représentée la reine de l'Olympe, Junon. C'est une matrone qui a de la majesté. Elle tient de la main droite une patère pleine pour sacrifier sur un autel à côté, où flambe une offrande. L'oiseau symbolique de Junon, le paon, se trouve à côté de la tête. Son costume quoique trainant et ample est plus modeste que celui de la virginale Minerve.

Junon était la sœur et la femme de Jupiter, comme elle l'affirme elle-même dans ce vers de Virgile :

Ast ego, quæ divum incedo regina, Jovisque
Et soror et conjux.

Aeneid. I, 50.

Elle était en outre mère de Mars et de Vulcain. On la représente comme reine du ciel, le sceptre à la main. Son culte était fort répandu dans les Gaules. (Voyez fig. 2. litt. B.)

La figure la plus mutilée est celle d'Hercule, qui orne la face de devant. Le fils de Jupiter et d'Alcmène n'est reconnaissable qu'à la belle et forte taille de ses membres nus et à la dépouille du lion Néméen qu'il tient dans le bras gauche. On sait que cette peau rendit Hercule invulnérable. L'auteur de l'autel de Kessel a représenté dans son œuvre le repos du dieu après le combat.

Les Germains se vantaient, dit Tacite (1), qu'Hercule vint en leur pays au temps de leurs pères. Ils chantaient ses

(1) De Moribus Germ. 3.

louanges en s'acheminant au combat, comme du plus vaillant guerrier qui ait jamais été sur la terre. A Mars et à Hercule ils sacrifiaient de préférence des animaux choisis (1). (Voyez fig. 2 litt. C.)

La quatrième face de l'autel est sans ornements et sans inscription ; elle était probablement destinée à être placée contre les parois du temple ou contre un mur quelconque.

L'idée de la personne qui a érigé ce monument est assez bizarre. On y voit la jalouse Junon à côté de Minerve, son émule au banquet de Paris, avec Hercule à qui la même Junon avait juré une haine immortelle. L'auteur du monument a-t-il voulu peut-être menager la chèvre et le chou en plaçant sur le même autel des divinités contraires? En tout cas il a voulu honorer le principe de la force physique; ce qui nous fait supposer que le dédicant était un légionnaire.

Cependant il n'est pas rare de trouver la figure de ces divinités représentée côte à côte sur le même monument et leurs noms formulés dans la même dédicace.

Sans quitter les bords charmants du Rhin et de la Meuse, nous citons à l'appui de notre thèse les autels et les pierres votives suivants. A Voorburg en Hollande on trouva une dédicace à Junon la reine, à Minerve et au Génie du lieu; à Clèves une à Jupiter, Junon et Minerve; près de Cologne à Junon, Hercule et Silvain ; à Andernach, à Junon, Mars et Hercule; à Kreutznach à Jupiter, Junon, Mercure, Hercule et Minerve, et une autre à Hercule, Junon et la Fortune; à Mayence une à Junon la reine, la Fortune et Minerve (2). On voit même sur une de ces dédicaces représentées à la fois les trois divinités de Kessel; c'est la première de Kreutznach, près de Bonn.

(1) De Moribus Germ. 9.
(2) Brambach, Corpus inscrip. rhen. passim.

Dans les substructions d'une forteresse romaine située dans la proximité de la même ville, on découvrit en 1863 un autel romain haut de 0,34 centim. et large de 0,15 centim., dont les quatres faces étaient ornées de la manière suivante: première face, Junon debout, tenant de la main gauche le sceptre et de la droite une patère, à ses pieds le paon. Deuxième face, Minerve tournée un peu de côté était ornée du casque et d'une tunique longue et trainante, de la main gauche elle tenait la lance et de la droite le bouclier. Troisième face, Mercure orné du chlamis, (le petasus n'était plus reconnaissable), tenait sur le bras gauche le caducée et dans la main droite la bourse. Quatrième face, Hercule regardant vers la gauche tenait de la main droite la massue dont le gros bout reposait à terre devant son pied droit, de la gauche il soutenait la dépouille du lion (1). On le voit, les exemples et les analogies ne manquent pas pour prouver que le culte réuni de Junon, Minerve et Hercule était assez en vogue dans nos contrées.

Une autre observation que nous avons à faire sur l'autel de Kessel, concerne le lieu de la trouvaille.

En Allemagne, en France et en Belgique on trouve fréquemment cachés, soit sous les fondements, soit dans le mur, soit dans l'église même, surtout sous les autels, des statues mutilées, des aræ, des cippes, des pierres votives ou d'autres objets du culte payen de nos pères. Le même phénomène se voit dans nos environs.

C'est ainsi qu'on découvrit il y a une dixaine d'années, le torse d'un dieu Mars sous les fondements de l'ancienne église de St.-Martin à Wyck, et trois pierres votives dans les murs de celle de Horne près de Ruremonde. On remarque encore aujourd'hui dans la façade orientale de l'église

---

(1) Jahrbücher von Bonn, Tome XLVII et XLVIII, p. 92.

de St-Servais à Maestricht le fragment d'un bas relief payen, et à Guichoven, dans la tour, une tête de divinité.

Dans le grand autel de l'église de Goyer (Jeuck) près de St.-Trond, existaient autrefois quatre inscriptions sur pierre de marbre relatant des *ex voto* en l'honneur d'Hercule (1). Enfin à Nieukerk près de Venlo, eut lieu en 1865 une découverte pareille à celle de Kessel. On trouva muré dans l'autel principal de l'église un ancien autel romain contenant deux inscriptions superposées, l'une payenne, l'autre chrétienne (2).

Voici ce que nous pensons de ce phénomène.

Nos pères dans la foi auront conservé ces objets dans leurs églises même après que l'ancien culte fut aboli; s'ils les cachaient sous l'autel, c'était pour marquer le triomphe du Christianisme sur le paganisme; s'ils les laissaient sous les yeux des fidèles, ils avaient soin de mutiler les peintures et les statues afin que personne, trompé par l'apparence, ne rendit un hommage religieux à un objet profane.

Le village de Kessel situé sur le parcours de la Meuse et de la route militaire de Tongres à Nymègue, a été évidemment connu et habité par les Romains; son nom indique une origine latine. Nous supposons même qu'il a été un des nombreux passages fortifiés de la Meuse dont parlent les historiens de l'antiquité.

Kessel quoique situé dans une contrée entièrement plate et exempte de collines, forme lui-même une éminence qui est à l'abri des inondations de la Meuse. A côté de l'église se trouve l'antique chateau de ce nom placé sur une espèce de montagne conique ayant une hauteur d'environ trente mètres; c'est une motte de terre qui a toutes les apparences d'être artificielle. On y trouve en creusant le sol

(1) Schuermans Inscriptions romaines concernant la Belgique p. 33.

(2) Bryx, Auffindung eines römischen Votivaltars in der Kirche zu Nieukerk. Gelder 1865 in 12°.

des murs en forme de terrasses de quatre à cinq pieds de hauteur et dont le seul but est de soutenir la terre légère et friable dont le cône est composé.

Le chateau lui-même est un échantillon précieux de fortification militaire du moyen âge. Tel qu'il existait primitivement il était rond; il le serait encore si l'on supprimait deux ailes ou tours carrées, situées à l'est et qui ont tout le caractère d'une architecture moins ancienne.

Kessel fut dans le moyen âge une seigneurie importante comprenant dix-huit villages et s'étendant entre le pays de Cuyck, la Meuse, le pays de Horne et le grand marais de Peel. Les seigneurs portaient le titre de comte; le premier comte de Kessel dont l'histoire fasse mention est Henri qui, avec l'archevêque de Cologne, le duc de Limbourg, Henri comte de Zutphen et autres seigneurs, se ligua contre l'empereur Henri V, en 1114, et qui dans la bataille d'Andernach, fut écrasé par les chevaux de sa propre troupe. Nous remarquons que les chef-lieux des duchés, comtés ou seigneuries ont succédé souvent à des établissements militaires du haut et du bas empire.

Dans le village de Kessel on a, à plusieurs reprises, rencontré des antiquités romaines. Nous avons ailleurs signalé ces découvertes (1). Ajoutons ici qu'on trouve fréquemment des médailles romaines dans un champ carré entouré de fossés, nommé *De Keeskamer*, et qu'on a découvert des poteries dans une espèce de tumulus appelé le *Konynsbergh* (2).

Plusieurs auteurs modernes pensent que Ptolomée et Ammien Marcellin ont fait mention de Kessel dans leurs livres.

En effet le géographe Ptolomée, qui fleurit à Alexandrie vers le second siècle de l'ère chrétienne, après avoir parlé

(1) Public. etc. du Limb. tome II p. 247.
(2) H. W. H. Van Baert Notice manuscrite sur Kessel.

des *Morini* et des *Ambiani* de la Belgique, mentionne les *Menapii* et leur cité, castellum, qu'il place près de la Meuse. Si ce passage s'applique effectivement à Kessel, le mot *polis*, (ville) employé par l'auteur, doit s'entendre dans un sens assez large, car le chateau de Kessel n'a pu être entouré à l'époque romaine que de quelques rares maisons (1). Les anciens vestiges y sont trop peu nombreux pour penser à l'emplacement d'une véritable ville. Le centre actuel de la commune qui entoure l'église et le chateau, ne compte que 370 habitants

Passons à la seconde mention L'historien romain, Ammien Marcellin, raconte, sous le règne de Julien l'apostat, vers l'année 357, le siége mémorable d'une place forte située sur les bords de la Meuse, et que plusieurs historiens modernes, comme Knippenbergh, Slichtenhorst, d'Anville, Wolters etc. croient être le bourg de Kessel sur la Meuse. Mais nous pensons qu'ils ont tort et qu'ils se sont fait induire en erreur par le mot *Castellum* qui se trouve dans quelques éditions peu exactes d'Ammien et qui peut se prendre également comme nom propre et comme nom générique. Du texte de l'auteur il résulte clairement qu'il s'agit ici de deux forteresses et que la route suivie pour le général Sévérus n'était pas celle de Kessel, mais bien celle de Juliers et Tongres vers Reims. Or sur cette route nous rencontrons la double forteresse de Maestricht, bâtie sur les deux bouts du pont de la Meuse. C'était un point stratégique capital, où se vérifie à la lettre le recit jusqu'ici un peu obscur d'Ammien Marcellin (2). Au reste nous parlerons plus au long de ce siége dans nos notes sur les découvertes d'antiquités faites à Maestricht.

---

(1) Voici le passage Ptolomée II, cap. 9, d'après l'édition latine de Leiden de 1618: »Post Mosam fluvium Menapii et civitas eorum castellum."
(2) Voyez Leemans Rom. oudheden te Maastricht p. 17.

Si donc le témoignage des auteurs anciens concernant Kessel reste douteux, si son antique château ne présente plus aucun caractère romain, les antiquités qu'on y découvre, et surtout l'autel que nous venons de décrire lui attribuent suffisamment une existence seize fois séculaire. Notre *ara* est un souvenir monumental qui nous fait supposer à bon droit, que ce village a eu son temple payen avant d'avoir eu son église catholique, son autel à Junon, Minerve et Hercule avant d'avoir eu son autel au vrai Dieu du ciel. L'un peut avoir succédé à l'autre sur le même coin de terre.

Il serait donc bien regrettable que l'autel de Kessel, soigneusement conservé par nos aïeux, allât se perdre dans une collection particulière ou dans un musée. Ces monuments n'ont de valeur réelle que sur le lieu même où ils ont été érigés primitivement. Eloignez-les de là et vous n'aurez qu'un objet de curiosité archéologique.

Nous exprimons donc le vœu, que M. Cuypers, l'architecte habile de la nouvelle église de Kessel, fasse encadrer ce curieux souvenir du paganisme dans le mur extérieur de l'église, dans un contre-fort par exemple, en y ajoutant une inscription commémorative, rappelant le lieu et la date de la trouvaille. C'est la coutume adoptée pour ces sortes de choses en France, par la Commission impériale des monuments.

Jos. Habets.

DE HEILIGDOMSVAART

VAN

MAASTRICHT.

De beroemde abdij van den H. Servatius, waaraan Maastricht, voor een groot gedeelte, den bloeijenden toestand verschuldigd was, dien het in de Midden-Eeuwen genoot, was door verschillende Vorsten met een schat van Relikwiën verrijkt geworden, die, wanneer wij Trier en Aken uitzonderen, in belangrijkheid en kostbaarheid voor geen der andere steden van het Duitsche rijk behoefde onder te doen.

Even als in de twee genoemde steden, werden deze eerbiedwaardige overblijfselen der Heiligen, alle zeven jaren, aan de Geloovigen vertoond en ter vereering voorgesteld.

Het is ligt te beseffen, dat die plegtigheid steeds een buitengewonen toevloed van vreemdelingen uitlokte: van heinde en verre stroomden de Geloovigen zamen, en zoolang het feest duurde, was de stad letterlijk te klein, om de verzamelde menigte te bevatten. Onder zulke omstandigheden moest het Gemeente-bestuur natuurlijk een aantal maatregelen van voorzorg nemen, ten einde niet alleen alle wanorde te voorkomen, maar tevens om in de voeding dier menigte behoorlijk te voorzien.

In de raadsverdragen der 15e en der 16e eeuw vonden wij een aantal bijzonderheden betrekkelijk deze feestviering verspreid, en wij hebben gemeend dat die belangrijk genoeg waren om aan de vergetelheid te worden ontrukt.

De eerste melding van de *Heildomsvaert* of *Heildomskermesse*, zooals men de plegtigheid oudtijds noemde, vinden wij gemaakt in eene Magistraatsordonnantie die den 22 Junij 1440 werd afgekondigd.

Eerst in 1489 en in 1496 vinden wij op nieuw van dit feest gewag gemaakt; het valt echter niet te betwijfelen dat ook in het tusschenliggend tijdperk de Heiligdomsvaart geregeld heeft plaats gehad. Want behalve dat uit het gemeld raadsbesluit van 6 Julij 1489 blijkt, dat de voorgaande zevenjaarlijksche Relikwiëntooning, in 1482, had plaats gehad, wordt nog in eene raadsnotule van 10 Augustus 1489 gezegd, dat de Burgemeesters en Gezworenen tot vergoeding hunner kosten gedurende de Heiligdomskermis, *volgens oude gewoonte*, een voeder wijn hebben gehad (1).

Wij mogen hier eene buitengewone Relikwiëntooning niet onvermeld laten, die in 1485 plaats had, bij gelegenheid dat hertog Maximiliaan deze stad bezocht. „Int selve jaer (1485), zoo meldt eene *Chronijk van Maastricht en omstreken* (2), quam Hertich Maximilianus met groter macht tot Mastricht des saterdaechs voir onzer liever Vrouwen cruytwydinghedaech, ende des anderen daechs na onser liever Vrouwen daech toende men dat heyligdom buiten de kercke dat men pliecht te tuynen ten VII jaren, maer nyet dan ten twee plaetsen, dat men pliecht te tuynen ten drie plaetsen."

In de volgende eeuw, in 1503, 1510 en zoo voort om de zeven jaren, hebben de Heiligdomskermissen achtervolgens geregeld plaats tot 1552, toen de vele kwade geruchten, die alom verspreid werden, en de vrees dat onder

---

(1) Wijl alles duur was en de wijn slecht, kregen zij dat jaar nog 46 gulden.
(2) Uitgegeven door M. Jos. Habets in de *Publications de la Société d'Archéologie dans le duché de Limbourg*, tome 1, 1864, p. 79.

schijn van pelgrimagie soms verraad zoude schuilen, den Magistraat het besluit deed nemen om het Kapittel van St. Servaas te verzoeken de Heiligdomsvaart een jaar uit te stellen even als men zulks te Trier had gedaan. De volgende jaren was de toestand echter niets beter, en het feest bleef dan ook uitgesteld tot 1559. In 1566 en voor het laatst in 1573 hadden de Relikwiëntooningen geregeld plaats.

De Ordonnantiën die de Raad bij gelegenheid der Heiligdomskermis liet afkondigen, hadden, zoo als wij zoo even zeiden, een tweeledig doel: namelijk voor het onderhoud der pelgrims te zorgen, en maatregelen te nemen, tot handhaving der orde en bescherming der stad, zoo die mogt bedreigd worden. De ordonnantie die de Magistraat tot bereiking van dit doel den 22 Junij 1440 liet afkondigen, was eene der uitgebreidste en bevat in hoofdzaak al de bepalingen der latere resolutiën. Wij zullen die hier in het kort mededeelen.

Het was in de eerste plaats verboden *ontijdich* vleesch te slaan, of vleesch te verkoopen dat niet door de keurmeesters was gekeurd. De burgers waren verpligt aan de pelgrims goeden wijn, bier, brood, vleesch, visch enz. te geven; alles met goede maat en gewigt en tegen redelijken prijs. Gedurende de *Heyldomskermesse*, was het aan iedereen vergund spijs en drank te verkoopen, zonder zich daarom in een der betrekkelijke ambachten behoeven te laten opnemen.

Het was aan de bakkers vergund, tijdens het feest, veertien dagen er vóór en veertien dagen er na, alle soorten van brood, groot en klein, te bakken. De brouwers mogten eveneens gedurende dien tijd allerhande soorten van bier brouwen, als *keute*, *dickbier*, *swartbier*, *oesterbier ende hoppe*, iets wat in gewone tijden verboden was,

zijnde het hun dan alleen vergund dik en dun bier te brouwen.

Bij den grooten toevloed van pelgrims en het gevaar dat onder die menigte soms kwaadwilligen of stadsvijanden schuilden, is het niet te verwonderen dat de Raad, meer nog dan anders, de noodige voorzorg tegen brand nam, te meer wijl het feest steeds in het midden van den zomer, in het droogste tijdperk van het jaar, viel. De meeste huizen waren in de 15e en 16e eeuw van hout gebouwd en met stroo gedekt; een brand kon onder die omstandigheden de schromelijkste gevolgen na zich slepen; er was dan ook bepaald dat ieder op boete van één gulden Peter, minstens één kuip water aan zijne deur moest hebben staan. Aan ieder werd de noodige zorg bij het gebruik van vuur en licht aanbevolen, en om steeds de herinnering aan het dreigend gevaar levendig te houden, werd in later tijd een man aangesteld, die 's nachts met eene bel door de straten ging, roepende *waeck wael! waeck wael!* Op het torentje der Landskroon en later op den Markttoren, zooals men den toren der hal gewoonlijk noemde, of op dien van het Dinghuis (Oudstadhuis) waakte bovendien een persoon, die, even als thans nog het geval is, van uur tot uur op de trompet speelde, en, zoodra hij ergens brand bespeurde, de banklok sloeg. Bij het vernemen van dit onheilspellend geluid, waren de poorters verpligt zich gewapend op de *waelstad* (verzamelplaats) van het kerspel te begeven, waartoe zij behoorden, en daar onder de bevelen van de hoofdlieden te blijven, tot dat de Magistraat hunne hulp elders noodig oordeelde. De geestelijken der beide Kollegiën moesten zich op de plaats van den brand begeven, om dien met de naburen en bloedverwanten van den ongelukkige, dien het onheil trof, te helpen blusschen, terwijl de vrouwen het noodige water moesten aanvoeren.

Het kon niet anders, of dit blusschen door lieden, die niet gewoon waren op ladders en daken te klimmen en met aaks en bijl om te gaan, liet vaak veel te wenschen over; men stelde daarom in 1516 een aantal personen aan uit de ambachten der smeden, timmerlieden, metselaars en stroodekkers, aan wie alleen het blusschen van den brand opgedragen was.

Daar het te vreezen was, dat stadsvijanden — en vijanden had de stad of de burgers in die tijden van ruw geweld bijna altijd — zich soms de verwarring door brand of rumoer veroorzaakt, ten nutte mogten maken, om een aanslag op de stad te beproeven, vinden wij bij de ordonnantie van 1440 bepaald, dat in geval er eenige onraad ontstond, de burgemeesters, gezworenen en gouverneuren der ambachten, alsmede de schouten en schepenen van het brabantsch en het luiksch geregt, met hunne dienaren zich zouden verzamelen voor de woningen der beide burgemeesters, ieder daar, waar hij het naast bij woonachtig was, namelijk een gedeelte hunner voor het huis des burgemeesters Lambert van den Bossche, Heer van Canne en Mopertingen, gelegen op de Tweebergerstraat (Brusselschestraat) naast den Beijart, en de anderen op de Markt voor de woning van burgemeester Cornelis van Diepenbeeck. Daarbij zouden zich voegen, even eens ieder bij den naastbij wonenden burgemeester, de kerspellieden van Sint Joris, Sint Jacob, Sint Vincentius, Sint Amoer en Sint Maria ad littus, om gezamentlijk onder aanvoering der burgemeesters, waarvan de eene stads bannier en de andere stads wimpel voerden, zich daar heen te begeven, waar het gevaar het meest dreigend was, terwijl de bewoners der overige kerspelen zich naar hunne gewone verzamelplaats moesten begeven, om de poorten en wallen te bezetten.

De bewaring der poorten, vooral der hoofdpoorten, was overigens gedurende de Heiligdomsvaart aan de nabijwonende burgers en de schuttengilden opgedragen.

Burgemeesters, gezworenen en schouten, bijgestaan door de schepenen der beide gerigten en de gouverneuren der ambachten met hunne dienaren, waakten voor de handhaving der orde en rust gedurende het feest en, om op alles voorbereid te zijn, verzamelden de magistraatspersonen alsdan steeds met het harnas onder de kleederen (1).

Ten einde de passage niet te belemmeren, was iedereen verpligt de straat voor zijn huis behoorlijk te reinigen, den mest en het hout, welke toen allerwege de straten bedekten, weg te ruimen, en was het niet veroorloofd kramen of tenten op te rigten, verder dan tot aan het langs de deur loopende riool; vooral was dit streng verboden voor het Kruis, het Dinghuis, het Vleeschhuis en de Landskroon, of met andere woorden aan het uiteinde der Groote Staat, welke straat aldaar vroeger een geheel ander aanzien had en een pleintje vormde waarop, even als op het

---

(1) De ordonnantie van 22 Junij 1440 zegt: Of eynich gheruecht viele, so sullen sich die burgermeysteren, gesuoren ende gouvernoeren ende ouch die schouteten ende scepeoen van beide gherichten ende houne dieneren versamen voer beide die burgermeister woninghe manllich dae he tneeste wonachtigh is, te weten eyn deil van hon op die plaetse ende voer die woninghe myns Joncheren van Mobertingen burgermeister ende dander op den marct voer meister Cornelys huys van Diepenbeeck om eynen houpe te maeken oft den burgermeisteren noet ducht te leiden. Ende by die vergaderinge sullen comen die vanden keerspelen van Sint Jorys, Sint Jacop, Sint Vincencys, Sint Amoer ende Sint Marien ter luttelre, yegelyc van hon by den neesten burgermeister, ende die ander keerspelen sullen ofs noit gebnert goin ende blyven yegelyc op syn waelstad om die porten ende mueren te hueden.

. . . .

Dat die burgermeyster ende gesuoren by hon bidden, ende heisschen solen die scouteten om die straten hv binnen der stad daich ende nacht te hueden mit holpen der scepenen, der gouvernoeren ende honnen dyeneren als mense heysscht ende hon condt doyt, mit honden harnasche. Ende sullen alzo sdaichs mit honnen harnasche onder honne cleyderen by den anderen sitten op honne ghewoenlyke stede.

Dat men die porten al omme ende omme verwaeren sal; ende die porten vanden herstraten vanden nageburen of schutten te setten om die te hueden diese kermesse lanck.

Der eyn burgermeister sal hebben der stad banyere ende der ander der stad wympel ende manlyc sal hon gehorsam zyn.

platteland thans nog het geval is waar twee wegen zich snijden, een kruisbeeld stond (1).

Niet ten onregte had men het feest met den naam van *Heiligdomskermis* bestempeld: in vele familiën toch heerschte alsdan eene buitengewone vreugde. Menig huisvader of bloedverwant, die het op andere tijden, wegens schulden of anderzins, niet durfde wagen de stad en zijne betrekkingen te bezoeken, mogt alsdan ongehinderd komen en wederkeeren: gedurende de Heiligdomsvaart, tot drie dagen na dat de vertooning der Relikwiën had plaats gehad, was iedereen kommervrij (2).

Stelde de Magistraat aldus door wijze maatregelen alles in het werk, om de vreemdelingen als het ware uit te noodigen de stad te bezoeken, dan zorgde hij daarentegen ook dat een goed onthaal de bezoekers wachtte, en dat deze een gunstig denkbeeld van den rijkdom en den bloei der stad mede namen.

Ten einde de lieden van aanzien goed te kunnen ontvangen, kreeg de Raad bij iedere Heiligdomskermis drie amen wijn (3), en voor de arme pelgrims zorgde, behalve het Gasthuis van St. Servaas, ook de liefdadigheidsinstelling de H. Geest (4). Ook de vier gezworen schuttersgilden liet de stad het niet aan geldelijke hulp ontbreken, om bij gelegenheid der Heiligdomsvaart goed voor den dag te kunnen komen (5), of om, zoo als in 1510, aan de gezworen

---

(1) Het tegenover de vroegere vleeschhal gelegene huis n° 1805, voert nog een Kruis tot uithaagteeken.

(2) Zie Raadsverdrag van den 4 Julij 1496.

(3) Zie Raadsverdragen van 10 Augustus 1489, 7 Augustus 1531 en 30 Junij 1573.

(4) Zie Raadsnotule van 29 September 1524 waarbij aan de rentmeesters van den H. Geest vergund wordt, wegens de groote kosten die zij bij gelegenheid der Heiligdomsvaart met de arme pelgrims hebben gehad, aan Dries Palant 2½ vat rogge erfelijk te Heugem te verkoopen ad 12 gulden per vat.

(5) Zie Raadsverdrag van 23 Mei 1496.

voetboogschutten *in eren der stad eynen scoenen kostelyken wimpel van damast (te) doin maken ende sticken erlick* (1).

De Heiligdomsvaart begon steeds den 9 Julij en duurde veertien dagen. Nadat in den vroegen morgen de Metten gezongen waren, las een der kanoniken van St. Servaas de H. Mis achter de kerk op het Vrijthof in de open lucht, en vervolgens werden de Relikwiën door vijf kanoniken van uit de galerij, die de twee torens verbindt, getoond. Het was ook op die galerij, dat bij buitengewone gelegenheden 's avonds wel eens het Lof werd gezongen, zoo als toen Karel V den 24 Februarij 1546 hier zijne verjaring vierde (2), en bij gelegenheid van het vreugdefeest over het sluiten van den vrede tusschen Spanje en Frankrijk, op Zondag den 16 April 1559 gevierd, toen eveneens het *Vrouwenloff* (Lof ter eere van O. L. V.) op deze galerij werd gezongen (3).

Het Vrijthof, waar de Geloovigen zich vergaderden om de Relikwiën te zien vertoonen, was toen ter tijd met een' muur omsloten, die het gezigt voor de omringende huizen en de personen, die op het plein geen plaats hadden kunnen vinden en zich daarom voor de huizen hadden geschaard, belemmerde. Het Gemeentebestuur liet dan ook dien muur alle zeven jaren afbreken, en na de Heiligdomskermis weder opbouwen (4).

Aan den hoek van het Vrijthof, tegen over den Grooten Staat, stond een steenen schavot dat, waarschijnlijk wegens de beelden die het voetstuk versierden, het gerigt der drie leeuwen genoemd werd (5). Het schijnt dat de scherpregter er eene gewoonte van gemaakt had, aldaar

(1) Zie Raadsverdragen van 8 April 1510 en 30 December 1511 (1510) waarbij hun daarvoor respectivelijk tachtig en vijftig gulden werd geschonken.

(2) Zie Raadsverdrag van den 23 Februarij 1546.

(3) Zie Raadsverdrag van den 10 April 1559.

(4) Zie eene Memorie van stadswege aan het Kapittel van St. Servaas van den 16 Februarij 1529; register der Raadsverdragen n° 8.

(5) Zie Raadsverdrag van 10 Maart 1544.

een kansspel te houden; dit werd hem ten minste in 1531 tijdens de Heiligdomsvaart verboden, en hem eene schadeloosstelling van drie gulden courant toegekend (1).

Even als met de St. Servaasmisse, was het vergund gedurende de Heiligdomsvaart, op het Vrijthof, kramen en tenten te plaatsen; als het feest verstreken was, zorgde het Gemeentebestuur voor de wegruiming daarvan, en het was op dit opruimen der winkels en tenten en op het afbreken en opbouwen der muren bij gelegenheid der Heiligdomsvaart, waarvan wij zoo even spraken, dat de Raad zich wel eens beriep, om zijn eigendomsregt op het Vrijthof te bewijzen (2).

Wij hebben onder de Raadsverdragen eene ordonnantie gevonden, houdende maatregelen tot bevordering van den geregelden aftogt der menigte bij het eindigen der Relikwiënvertooning op den eersten dag van het feest, welke ons belangrijk genoeg voorkwam om hier eene plaats in te nemen:

„Anno XVc XVII den IX^en daich in Julio. Ordinancie van der heyldomsvart die was op doenersdaich den iersten daich van den thoenen umb inder straeten dat volck op te halden int vertrecken des seluen volxs na den thoenen.

Ierst aen die lyelye (3) tegen die Wentmolen (4): her

---

(1) Op moendach 3^e Julij anno XVc ende XXXItich wart verdraegen inden gemeynen raet dat der scerprichter dese heyldomsvart in die plaetze vanden drye leuween noch tot geynre ander plaetzen geyn spuell van schaick spuell, witte ende swaert noch geyn ander spuel halden en sal; insgelicken ouch nymant anders alsullick spuell te halden. Inde men sal die vremptde gasthuyssbueffen ende ledige gesellen die tspuell off tueseraye in die drye leuween halden wulden vander selver plaetzen vtjaegen ende aldaer neit laeten bliven ende des salmen den scerprichter vander stat wegen geuen drye gulden current.

Een bazardspel gehouden door den beul aan den voet van het schavot!

(2) Zie de vorige bladzijde, 4de noot.

(3) Die lyelye, de Lelie, was een ambachtshuis der Gewantmakers of lakenwevers, waar het laken gekeurd werd. Het Leliestraatje ontleent daaraan zijn naam.

(4) Het huis n° 1779, in den Grooten Staat gelegen, was eeuwen lang een der voornaamste wijnhuizen der stad. De windmolen staat nog boven de deur in steen uitgekapt.

Cloes Vrynts scepen, Jacob Voichs gesworen, die meysteren van den schroderen (1) ind sullen by hon nemen die daer tue dienen mytten naebueren ende schutten etc.

Item aen Sint Joris (2): her Lens Claper schepen, Schaluyn geswoeren mit den meysteren van den bruweren ende vort als vuer.

Item der Heiligeyst myt der nuwestraten: her Vrierick van Reymerstock scepen, Vastrats geswoeren myt den gewantmeekeren ende vort als vuer.

Item aen der smeyde huys (3): her Lens Meyss scepen ende Lambrecht Vander hoven geswoeren myt den smeyden ende vort als vuer.

Item dat denckhuys: her Peter Notstock scepen ende Mert geswoeren myt den cremeren ende vort als vuer.

Item Rennenborch: her Goert Beer schepen, Merssen geswoeren myt den loeren en vort als vuer.

Item den kersmerck: her Cloes Damen schepen, Wilhem Sanders geswoeren myt den beckeren ende vort als vuer.

Item die brugge: her Henrick Dollart ende her Aert van Bunde myt den vysscheren ende vort als voir ende da bij die schutten van Wyck.

Item die gesworen schutten sullen sijn op hon luebe myt honnen harnass vyfftich starck.

Item die buesschen schutten des gelicken vyfftich starck onder dat denckhuys.

Item die jonghe schutten sullen sin op hon luebe XXV starck.

---

(1) *Schroderen*, kleermakers.

(2) De kapel van Sint Joris was op den hoek van den Grooten Staat en de Spilstraat, op de plaats waar thans het huis n° 1165, zich bevindt.

(3) De leube der smeden was in het huis n° 1801 in den Grooten Staat; vroeger bevond zich boven den ingang een steen, den Patroon van het Smedenambacht voorstellende, met het opschrift: *St. Eloys 1765. Reg. M. Michel Verlain, Daniel Chonpa.* Deze steen werd bij de verbouwing van den gevel voor ongeveer 25 jaren verwijderd.

Item die hantboeghe schutten sullen sin opter bontwerckeren lueebe XXV starck."

Uit deze en eene dergelyke ordonnantie, van den eersten toondag, zynde den 9 Julij 1524, ziet men, dat de Magistraat de straten van het Vrijthof tot aan de Maasbrug door ambachtslieden met hunne Meesters en een paar schepenen aan het hoofd liet bezetten.

Wij kunnen slechts ééne reden gissen, waarom de Raad juist in dit gedeelte der stad zulke buitengewone maatregelen nam, daar zich toch zeker na afloop der plegtigheid een even groot aantal toeschouwers naar andere wijken der stad zouden hebben begeven, zoo zij niet om de een of andere oorzaak naar den oever van de Maas werden gelokt. Die reden meenen wij daarin te moeten zoeken, dat de stad bij gelegenheid der Heiligdomsvaart gewoonlijk den Burg liet bestormen, en de menigte zich dus rivierwaarts spoedde om dit schouwspel bij te wonen.

De Burg was een vierkante houten toren, die in het midden der Maas geplaatst werd en om eene spil draaibaar was. Op dien toren bevonden zich een paar mannen, wier voornaamste middel van verdediging daarin bestond, dat zij, door den toren te doen draaijen, de ladders, welke de bestormers van uit hunne schepen tegen den toren trachtten te plaatsen om dien te beklimmen, konden doen kantelen, en zoodoende de aanvallers in de Maas storten (1).

Krijgshaftig van aard en tevens tot lagchen en vrolijkheid gestemd, vonden de oude Maastrichtenaren in het bestormen van den Burg, door zijne soms ernstige en meestal komische voorvallen, een schouwspel dat in hun oog door geen ander volksvermaak werd overtroffen. Toen op Zondag den 16 April 1559, bij gelegenheid der feestviering

(1) Zie G. D. Franquinet, *Analectes Limbourgeois*, in de Annales de la Soc. hist. et archéol. à Maestricht I p. 294.

over het sluiten van den vrede tusschen Spanje en Frankrijk, het Gemeentebestuur prijzen had uitgeloofd aan de gezelschappen van minstens tien personen, die het meest tot vermaak van burgers en vreemden zouden bijdragen, waren het de schippers, die den eersten prijs behaalden (1), en wij twijfelen geen oogenblik, of dit was wegens de oprigting en beklimming van den Burg.

Ten bewijze, in welk aanzien dit schouwspel bij de Maastrichtenaren stond, kan strekken, dat de Magistraat het niet onwaardig oordeelde, vorstelijke personen van den hoogsten rang, wanneer deze de stad bezochten, het bestormen der Burg te laten bijwonen. Toen Philips II, als hertog van Brabant, in 1550 zijne intrede zoude doen, bepaalde de Raad: *dat men ter eeren onsses genedigen heere den jongen Prince, tegen sijn princelijke Genaede blijde incompste den borch in der Maezen sal stellen ende oprichten, ende enige cleynoeten vander stadt wegen opsetten* (2). Zoo ook werden prijzen uitgeloofd voor *dat hoochste te climmen ende schoenste aen te comen*, toen de Prins-bisschop van Luik, Gerard van Groesbeek, in 1565 zijne blijde inkomst hield (3), en in 1648, een prijs van 200 gulden bij de feestviering over het sluiten van den Munsterschen vrede (4).

Aan de Prinses van Oranje, toen deze van Aken komende, in 1679, door deze stad trok, werd dit schouwspel eveneens aangeboden (5), alsmede aan Czaar Peter den Groote, bij zijn bezoek aan de vesting Maastricht en het fort St. Pieter gebragt.

Van deze bestorming des Burgs, die den 28 Julij 1717

(1) Zie Raadsverdragen van 10 en 17 April 1559.
(2) Zie Raadsverdrag van den 30 Mei 1550.
(3) Zie Raadsverdrag van den 9 Junij 1565.
(4) Zie Raadsnotulen van 4, 18 en 29 Mei 1648.
(5) Zie Raadsnotule van 11 September 1679.

plaats had, en zoo verre ons bekend is de laatste was, deelt de heer Franquinet in zijne beschrijving van het bezoek, dat Peter de Groote aan Maastricht bragt, het volgende relaas mede, getrokken uit het militaire Archief:

„Op 2 canon schooten syn de luyden met scheepen aen gekomen, van boven de Maes nae de Borg die op een maest in de Maes gesteld, waer in 2 man waren die de borg defendeeren souden en dragen; die boven waeren, hebben met granaden geworpen, die met schuyten af gevaeren quaemen losten haer geweer; en waeren alle in hemden, en witte broecken gecleet. Nae de selve haer in de Maes wierpen, en naer de borg toe swemden. En haer daer onder posteerden, en bij kans een hoogte van 20 à 25 voet hoog op klommen om de borg in te nemen, haer aen de ladders kwaemen vast te houden, maer door het draeijen moesten loslaeten en in de Maes vielen, het welk door andere weer hervat wierd; het welk 2 uuren duerden, eer de borg ingenomen wierd (1)."

Het laat zich denken, dat men bij dat werpen met granaten wel wat voorzigtig zal zijn te werk gegaan, daar het anders voor een spel wel wat al te ernstig had kunnen worden.

De overwinnaar was zekere Hendrik Knops, die daarom behalve den vastgestelden prijs, van den Raad op zijn verzoek het burgerregt verkreeg, en in het Schippers-ambacht werd opgenomen; terwijl *de gesaementlycke lieffhebbers, den Borgh bestormt hebbende*, eene som van 500 gulden en 7 tonnen bier, ad 12 gulden de ton, ontvingen (2).

Hetzelfde schouwspel, wat de Magistraat aan Koningen en Keizers aanbood, bood hij ook den pelgrims aan,

---

(1) Zie G. D. Franquinet, *Analectes Limbourgeois* in de Annales de la Soc. hist. et archéol. à Maestricht I p. 297.
(2) G. D. Franquinet, *Analectes Limbourgeois* l. c.

die gedurende de Heiligdomsvaart de stad bezochten; en het is zelfs bij gelegenheid van zulk eene plegtigheid, dat wij dit volksvermaak het eerst vermeld vinden. Wel wordt reeds in 1443 door den Raad bevolen, dat *die die borch opter hout marct hebben doin richten de selve borch sullen doin aefleggen* (1); doch van het volksvermaak, zooals het gedurende verscheidene eeuwen bestond, een houten toren midden in de rivier, wordt eerst bij gelegenheid der Heiligdomsvaart van 1510 gesproken, echter toen reeds als van een oud gebruik.

In dien tijd had het Visschersambacht het privilegie de Burg te bewaren en te verdedigen; om ons onbekende redenen wilde dat ambacht in 1510 de verdediging niet op zich nemen, en het Gemeentebestuur nam daarom het besluit, om in geval het voornoemd gilde weigerachtig bleef, de bewaring en verdediging op stads kosten te doen plaats hebben, doch dat dan ook het ambacht van de regten, die het op den Burg zoude meenen te hebben, vervallen zoude zijn (2).

Wat het gevolg van dit besluit was, is ons niet bekend. In later tijd zien wij niet meer het ambacht der Visschers, maar dat der Schippers den Burg beschermen; dat deze echter het regt daartoe van Karel V zouden hebben gekregen, zoo als verhaald wordt (3), kunnen wij, met het oog op het door ons aangehaald raädsbesluit, moeijelijk aannemen.

---

(1) Zie Raadsverdrag van 15 Julij 1443.

(2) Op moendage VIIIa Julij a° x° (1510) wart verdragen inden gemeynen rait, dat dat ambacht vanden visscheren die borch in der Masen gezat sal doin bewaren ende die omme doin treden om die sulke beclemmen sich drane te versueken soet behoert no auwer gewoente ende oft dambachte der visscheren vurs des nyet doin en willen noch en deden soe sal die stat dat doin doin opter stat costen ende soe sal dat visscher ambacht dan doer mit honre gerechtiheit sy souden vermeynen an die borch te hebben beroeft syn ende blijuen nou ende in tucomende joere ende tyden.

(3) *Anulectes Limbourgeois* l. c. p. 296.

Bij gelegenheid der Heiligdomsvaart van 1538 liet de Magistraat afkondigen, dat ieder, die naar den Burg zoude willen klimmen, een broek aan moest hebben, of ten minste behoorlijk bedekt zijn, op boete van een goud gulden (1). Ook tijdens de Heiligdomsvaarten van 1559 (2) en 1566 (3) liet de Raad den Burg oprigten; in dit laatste jaar had tevens een groot schietspel plaats, en het aantal vreemdelingen, die door de verschillende feesten naar de stad werden gelokt, was ontelbaar. Helaas! er zouden eeuwen verloopen, alvorens Maastricht weder zulk eene schare binnen zijne vesten zou aanschouwen.

De laatste Heiligdomskermis, die van 1573, was maar eene schaduw van de vorige. De tijden werden slechter en slechter; Maastricht neigde ten val. De ongunstige politieke toestand dezer streken, meer nog dan de slag haar door het Spaansche staal in 1579 toegebragt, was oorzaak, dat de eens zoo bloeijende stad langzaam wegkwijnde, en dat aan Heiligdomsvaarten niet meer kon gedacht worden.

Sedert het jaar 1829 heeft men de vertooning der HH. Relikwiën binnen de kerk hervat, en het aantal Geloovigen, die van heinde en verre deze plegtigheid komen bijwonen, heeft vooral in de laatste jaren immer toegenomen.

Het oogenblik is welligt niet verre méer verwijderd, waarop het kerkgebouw geen genoegzame ruimte meer zal aanbieden, om de zamengestroomde menigte te bevatten, en men genoodzaakt zal zijn de vertooningen weer in de open lucht te doen plaats hebben. Moge het ons gegeven zijn dit indrukwekkend schouwspel nog eenmaal bij te wonen!

H. P. H. Eversen.

(1) Zie Raadsverdrag van 11 Junij 1538.
(2) Zie Raadsverdrag van 19 Junij 1559.
(3) Zie Raadsverdrag van 20 Mei 1566.

TWEE VORSTINNEN

UIT

STEVENSWEERT.

Onder bovenstaand opschrift deelen wij hier de levensbeschrijving mede van twee vrouwelijke inboorlingen uit *Stevensweert*, te weten die van Benjamine *Keyzer*, welke gedurende eenigen tijd het geluk had van den naam en titel van vorstin van *Anhalt-Bernsberg* te dragen, en die van hare dochter, Hedwig-Caroline, markgravin de *Favras*.

De romantische loopbaan dezer twee ongelukkige dames behoort tot de geschiedenis, en mag dus niet vergeten worden in een mengelwerk zoo als dit, waar alles wat tot de Annalen van Limburg behoort, dient geboekt te worden.

Beginnen wij ons verhaal met kennis te maken met den prins van Anhalt.

Karel Lodewijk, tweede zoon van Victor Amadëus-Adolf, regeerenden vorst van *Anhalt-Bernsberg* en van diens eerste gemalin Charlotta-Louisa, gravin van *Isenburg-Birnsteyn*, zag het licht der wereld den 16 Mei 1723. Hij trad zeer jong in Hollandschen krijgsdienst en kwam te *Stevensweert* in garnizoen.

Deze kleine vesting, bestaande uit eene vlek van 120 huizen en bijna 700 inwoners, lag in het midden der Maas op een eiland, halverwege tusschen Venlo en Maastricht. Rond omringd van wallen en grachten, bezet met een klein maar waakzaam garnizoen, dobberde *Stevens-*

weert, als een gepantserd oorlogschip, in het midden der rivier, en verspreidde alom ontzag en eerbied voor het vaandel der bataafsche republiek.

Edoch voor de manschappen der bezetting had dit verblijf weinig bekoorlijks. Een jongeling als de prins van Anhalt, opgevoed in de fijnste kringen, gewoon van alles te genieten wat zijn hart verlangde, kon weinig vermaak vinden in dat landelijk verblijf des eilands, alleen geschapen voor den minnaar der schoone natuur en den liefhebber van jacht en visscherij De omgang met den graaf van *Hompesch*, die op zijn kasteel *Walburg*, op het zuiderpunt des eilands gelegen, den zomer doorbracht, kon zich alleen bij eenige eerevisietes bepalen. Het schoone saisoen met zijne rozen en angelieren, met zijne frissche avonden, zijne geurige morgenstonden kon er nog eventjes door; maar in den winter, wanneer de bloemen verslenst, de nachtegaal zweeg en de grafelijke familie afwezig was, in die dagen van ijs en overstrooming, van nevel en sneeuw, van hoofdpijn en verveling, dan moesten ander vermaak en andere omgang gezocht worden.

Deze werd weldra gevonden in het Kommandeurshuis aan de markt, destijds bewoond door den plaatsmajoor *Jan Keyzer*. De huisvrouw van den majoor, *Mechtild Randax*, was buitengewoon hoofsch en gastvrij. In de zelfde richting wedijferden hare twee dochters Karoline en Benjamine. Benjamine was geboren te *Stevensweert*, den 1 Januarij 1729 en telde bijna negentien jaren (1). Wandelingen, jachtpartijen, uitstappen, vermakelijkheden van alle soort volgden zich in de familie Keyser dagelijks op, en

(1) Wij vinden in de R. C. kerkregisters van Stevensweert. "A° 1729 die 1 Januarii baptisata est Benjamine-Gertrudis, filia legitima Joannis Keyser et Mechtildis Randax."

Benjamine bezat weldra 's prinsen hart. De preutsche dame stelde echter veel prijs op hare hand; zij wilde gelijk Pastor fido: *divenir di pover Pastor un Semideo*, zij wilde vooral vorstin worden.

De prins liet zich overhalen om met haar in huwelijk te treden. Daar Benjamine katholijk was en volgens de voorschriften van haar kerkgenootschap verlangde gehuwd te zijn, viel het moeielijk eenen priester te vinden die dit huwelijk voltrekken zou. Het *Echtreglement van den* 18 *Maart* 1656 beval ten strengste en onder de zwaarste bedreigingen dat „geen van de Roomsche geestelijkheid zich zou onderwinden van iemand in ondertrouw op te nemen, te trouwen of te hertrouwen." Verder waren alle echtverbintenissen, die niet met vaderlijke toestemming en na driemalige afkondiging, voor eenen gereformeerden predikant aangegaan waren nietig en zonder kracht. Ook zonder deze bepalingen had de pastoor van *Stevensweert* zijn ministerie geweigerd. Groote hindernissen lagen dus dit huwelijksplan in den weg.

De toeval echter kwam hun te hulp. Wat de priester niet vermocht, zou de predikant voltrekken. De vader van onzen prins, vorst Victor-Amadeus-Adolf, op reis naar 's Gravenhage, leide een bezoek af te *Stevensweert*. Hij werd door den plaats-majoor Keyzer met de grootste hartelijkheid ontvangen en in deszelfs huis deftig onthaald. 's Avonds hield men bal en 's anderendaags eene *soirée*. Bij deze laatste kwam een spel voor, dat zich het pand- en paarspel noemde, en destijds hier te lande alom in zwang was. Het hoofdelement van dit spel bestond daarin, dat de heeren en dames, welke gelijke nommers trokken, den geheelen avond als cavalier en dame gepaard bleven. De toeval wilde, dat de vorst en de vrouw van den majoor, de prins en Benjamine gelijke nommers trokken. De vorst een gul en vriendelijk man vond het der wellevendheid aangemeten

van zich, na zijne afreize, bij den plaats-majoor Keyzer, voor het gastvrij onthaal schriftelijk te bedanken. Het slot van zijnen brief luidde: *Permettez que j'assure ici toute votre famille de mon dévouememt, particulièrement madame et ma belle-fille.*

Alhoewel deze zinsnede niets bevatte dan eene toespeling op het spel der *soirée*, werd zij echter tot een ander doel benut.

Den gereformeerden predikant van *Stevensweert*, Willem Mobachius, die niets van de „schoondochter" en van het paarspel afwist, werd voorgespiegeld, dat in deze uitdrukking de vaderlijke toestemming van het aanstaande huwelijk van den prins lag. Een gouden regen van achttien Louis-d'or kwam daarbij, en de predikant twijfelde in het geheel niet aan de bedoeling van des vorsten brief. Mobachius huwde het paar in den nacht van den 25 Maart 1748. De registers der gereformeerde gemeente van *Stevensweert* luiden aldus: „Getrouwt Carl-Ludwig van *Anhalt Schauwenburg*, collonel van het 2de regiment van Waldeck en commendeerende officier van *Stevensweert* met Benjamina-Gertruydt Keyzer, jonge dogter van Stevensweert."

Naauwelijks was de wittebroodsweek voorbij, of de twee harpen welke Mobachius van *Stevensweert* gestemd had, wilden geen akkoord meer treffen. De prins beweerde dat hij misleid was geworden, en brak in verwijtingen uit. Hij had zijne vrouw reeds verlaten, wanneer deze in Januari 1749 eene dochter ter wereld bracht, van welke de Roomsch katholieke kerkregisters van *Stevensweert* op de volgende wijze gewagen: *A° 1749 die 16 Januarii baptizata est Victoria-Hedwigis-Carolina filia legitima illustrissimi ac generosi Caroli-Ludovici principis de Anhalt-Schauwenburg collonelli secundae et inclytae legionis de Waldeck etc. etc. et domicellae Benjamine Gertrudis de Keyzer, principissae.*

Susceperunt eam e sacro fonte praenobiles et generosi Dni Josephus de Pavinowits, et Josephus' de Bauwens de Gramont, capitaneus legionis generalis de Missart et praenobilis ac generosa Domina Regina ab Hagens vidua de Mouwens.

Op deze *Hedwig*, die wij hier als 's prinsen wettige dochter vermeld vinden, en wier lotgevallen niet minder romantisch luiden dan die harer moeder, zullen wij nader terug komen.

De staten-generaal hadden ondertusschen kennis genomen van het gebeurde. De vorst van Anhalt trad voor het gerecht tegen Benjamine en den prins, om het huwelijk te doen nietig verklaren. Benjamine klaagde tegen den prins wegens trouwloos verlaat en wegens ontzegging van onderstand voor haar en hare dochter.

De wederzijdsche klachten werden te 's Gravenhage, voor den hoogen raad, in een lang en duister proces behandeld. Eerst na zeven jaren heen en weder pleitens, werd den 26 Julij 1757, het oordeel uitgesproken. Het huwelijk werd nietig verklaard, *Benjamine Keyzer* met al hare vorderingen afgewezen, en de prins veroordeeld zijne dochter, tot op haar achttiende jaar, jaarlijks 700 ned. gulden opvoedingsgeld uit te reiken. In eene latere uitspraak van den tweeden November 1761 werd Benjamine andermaal van der hand gewezen. De *Neue-genealogisch historische Nachrichten* van 1762 melden, dat Karel Lodewijk prins van Anhalt het proces, dat hij in huwelijkszaken, voor den krijgsraad der Vereenigde Nederlanden voerde tegen *Benjamine-Gertruda Keyzer* heeft gewonnen, en dat de klageres tot betaling der proceskosten veroordeeld werd. Na zijne echtscheiding hertrouwde de prins, den 16 December 1765, met Amalia Eleonara dochter van Frederik Willem vorst van *Solms-Braunfels* (1).

(1) Hij stierf als regerende vorst van Anhalt den 20 Augustus 1806.

Eene der voornaamste grieven die tegen *Benjamine Keyzer* werden ingebracht, was de lasterlijke aantijging, dat zij in 1752 met den kolonel Jan Hendrik van *Maronde* zou naar Brussel gereisd zijn, en zich daar met hem door den echt zou vereenigd hebben; men verhaalt dat zij andermaal was moeder geworden, maar dat men geene voldoende inlichtingen over het verblijf van haar kind had kunnen geven. Diensvolgens werd zij in arrest genomen en tegen beiden een onderzoek ingesteld. Benjamine bevrijdde zich met geweld uit de gevangenis en vlugtte over de fransche grenzen. Zij werd bij resolutie van 6 December 1762 per *contumaciam* veroordeeld en voor eeuwig uit den lande gebannen. De *Maronde* werd van zijne militaire ambten ontzet.

Benjamine protesteerde tegen deze schandelijke uitspraak. De prins had, volgens haar, de rechters omgekocht en haar onschuldig doen veroordeelen. Zij was onlangs te Parijs als vorstin van Anhalt opgetreden en hield aldaar: *Rue Coquereau vis-à-vis de l'intendant des postes* een kostelijk huishouden, zonder echter vele middelen daartoe te bezitten, in stand. 't Schijnt dat in de vorige eeuw, het tijdperk der grootste frivoliteit en der ongebondenste lichtzinnigheid, het niet moeielijk viel, op kosten van eenen grooten naam, een prachtvol leven te voeren.

Na den dood haars vaders kwam ook hare zuster Karolina bij haar wonen. Deze nam de opvoeding harer Stevensweertsche nichte, die hare moeder naar Parijs gevolgd was, bijzonder ter harte, en trad daarover met derzelver vader, den Prins, in eene briefwisseling.

De prins had de gelden voor zijn kind gedeeltelijk betaald en ten deele te 's Gravenhage gerechtelijk gedeponeerd. Hij verklaarde de opvoeding zijner dochter, zoo lang zich de moeder lichtzinnig opvoerde, zelf te ondernemen, en had tot

dat einde in den Haag bij Mevrouw *von Thun*, gemalin van den generaal-intendent, eene bekwame gelegenheid gevonden. Zij zou aldaar onder den naam van Mademoiselle *von Bürenthal* optreden, en de prins had zich verplicht, haar later in den adelstand te verheffen en haar eene deftige betrekking te verleenen.

Doch alles liep op niets uit. In het jaar 1774 maakte Karolina den prins bekend, dat zijne dochter de moederlijke woning had verlaten om in een klooster te gaan vertoeven. In den loop van het volgende jaar trad de jonge Hedwig, nu vijf-en-twintig jaren oud, in den echt met den franschen edelman „Thomas de Mahy, marquis de Favras, chevalier, Baron de Coméré, lieutenant des Suisses de la garde de son altesse royale Monsieur, frère du roi."

De geschiedenis der fransche revolutie levert ons over dezen man, die niet minder romantisch dan zijne Stevensweertsche echtgenoote geleefd heeft, de volgende bijzonderheden: „Le marquis de Favras était un de ces hommes si communs dans les cours, qui n'ont d'autre patrimoine que l'intrigue, qui s'immiscent dans toutes les affaires, qui entrent dans tous les projets où ils croient apercevoir un lucre. Né à Blois en 1745, de Favras était entré dans le corps des mousquetaires en 1755, servit six ans dans ce corps et fut du détachement nommé pour la campagne de 1761. Au retour de cette campagne, il obtint une compagnie de dragons dans le régiment de Chapt, depuis Belzunce. En 1763, peu de temps après la réforme, il fut nommé capitaine-aide-major de son régiment; il y jouit de l'estime de son corps et ne le quitta que par des vues d'avancement. Il obtint en 1773 la place de premier lieutenant des gardes-suisses de Monsieur. Sorti de ce corps en 1775 il se maria avec une Princesse d'Anhalt-Schaumbourg, que le prince d'Anhalt, chef de la maison, refusait de recon-

naître et parcourut avec elle l'Allemagne.„ Inderdaad in 1776, begaven zich de nieuwgehuwden, naar Weenen, om hunne aanspraak op het lidmaatschap van het vorstelijk huis Anhalt te doen gelden. Zij verkregen onder datum 21 November van gemeld jaar, tegen den vader van Victoria-Hedwig-Karolina, reeds sedert 1758 regeerenden prins van Anhalt-Bernburg-Schaumburg, bij den Keizerlijken Rijks-Hofraad een mandaat van den volgenden inhoud: „Dààr de klageresse genoegzaam bewezen heeft, dat zij uit een wettig huwelijk is geboren, en daarbij beweert tot op heden nog geen *dotem* bekomen te hebben: zoo beveelt hare Keizerlijke Majesteit den Vorst van Anhalt *provisorie*, tot nadere regeling of gerechtelijke toekenning eener *dotis*, aan klageresse jaarlijks 1000 gulden, *anticipando a dato*, uit te reiken." De Vorst bracht hiertegen zijne verdediging in, en na een gerechtelijk pleit, velde den 11 Mei 1778 de Rijks-hofraad het oordeel: dat klageresse zich in de toekomst zou onthouden van de vorstelijke Anhaltsche naam, titels en blazoenen te dragen. Ook eene latere petitie tot wettiging van naam en titels eener geborene gravinne van Anhalt werd door den Rijks-hofraad, bij Resolutie van den 17 September 1780 als onbillijk van de hand gewezen. Hiermede liep de strijd ten einde. De geborene princes van Anhalt zou tot een landmeisje van Stevensweert zijn gezonken, waren de markgrafelijke titels van haren man niet te hulp gekomen om haar uit de oneer te redden. *Madame la Marquise de Favras*, gelijk zij zich nu liet noemen, had de voor haar in den Haag gedeponeerde opvoedingsgelden ter somme van 5091 fl. 4 st. 4 oordjes reeds den 15 Maart 1776 gelicht.

„Il passa de là (de l'Allemagne) — vervolgt de Biograaf van haren man, — en Russie, où il obtint du service; bientôt, degouté de cette cour il revint en France, dans

l'espoir, que la grande naissance de son épouse lui procurerait les moyens de réaliser ses vues embitieuses. La convocation des états généraux offrait un vaste champ à tous les hommes qui spéculaient indifférement et sur le bonheur et sur le malheur de leur patrie..... Favras se tint constament à Versailles tant que l'assemblée nationale y demeura. Il donna des plans de finances, s'introduisit auprès des comités, prit part à tous le événements, se trouva le 5 Octobre au chateau. Et là voulant montrer son zèle pour le roi et pour la famille royale, il demanda au ministre Saint-Priest la permission de se mettre à la tête de quelques hommes de bonne volonté, qui protégeraient la retraite du roi à Metz et enlèveraient les canons que les femmes venues de Paris avaient placés dans l'avenue de Versailles. Favras suivit l'Assemblée nationale à Paris: il continua d'intriguer..... Quelques dénonciations très-indéterminées le renderent suspect: on épia ses demarches. Le comité des recherches ayant enfin acquis les renseignements nécessaires à la preuve des complots qu'il soupçonnait, on arrêta Monsieur et Madame de Favras (le 25 Décembre 1789), on mit le scellé sur leurs papiers et on les conduisit à l'Abbaye-Saint-Germain. La manière dont on annonça l'arrestation de Favras causa une alarme générale. On devait assurait un bulletin, introduire la nuit dans Paris des hommes armées; assassiner La Fayette, Necker, Bailly; attaquer la garde du roi; enlever Louis XVI, le mettre à la tête d'une puissante armée; affamer Paris. Monsieur frère du roi, était le chef de cette entreprise, Favras nègociait au nom de ce Prince un emprunt de sommes considérables.

Monsieur, allarmé de voir son nom mêlé dans cette affaire se rendit à la municipalité pour ce justifier (le samedi 26 Décembre). Le désir de repousser une calomnie atroce l'amenait, dit-il, au milieu des représentants de la commune; on répandait avec affectation qu'il avait de grandes liaisons avec M. de Favras; il croyait, en sa qualité de citoyen de Paris, de voir instruire la commune des seuls rapports sous lesquels il connaissait M. de Favras. M. de Favras était entré en 1772 en ses gardes-suisses; il en était sorti en 1775. Monsieur ne lui avait pas parlé depuis ce jour; mais, privé de la jouissance de ses revenus, inquiet sur les payements considérables qu'il avait à faire en Janvier, il avait désiré satisfaire à ses engagements sans être à charge au trésor public, et pour y parvenir, il avait formé le projet d'aliéner en contrats la somme qui lui était nécessaire.

On lui avait représenté qu'il serait moins couteux à ses finances de faire un emprunt. M. de Châtre lui avait indiqué M. de Favras comme pouvant effectuer cet emprunt par MM. Chomel et Sartorius. En conséquence Monsieur avait sonscrit une obligation de deux millions, somme nécessaire pour acquitter ses engagements et pour payer sa maison. Cette affaire était purement de finance; il avait chargé son tresorier de la suivre; il n'avait pas vu M. de Favras, il ne lui avait point écrit, il n'avait eu aucune communication avec lui; ce que M. de Favras pouvait avoir fait d'ailleurs lui était parfaitement inconnu. Cependant on distribuait avec profusion dans la capitale un écrit où on l'accusait d'être à la tête d'un complot tendant à assasiner le maire et le commendant de la garde nationale, à introduire 30,000 hommes dans Paris etc. etc. Cette démarche de Monsieur chatouilla agréablement l'orgeuil de la com-

mune et du peuple de Paris. Chacun vit clairement que Favras était sacrifié, fin ordinaire de toutes les entreprises mal dirigées, auxquelles se prêtent des subalternes lorsqu'ils embrassent follement les intérêts et les passions des grands.

On poursuivit le procès de Favras avec beaucoup d'activité. Furcati et Morel à la fois espions, dénonciateurs et témoins déposèrent que Favras les avait chargés de trouver des gens de bonne volonté, pour établir à Versailles un corps de douze cents hommes de cavalerie, capable de protéger la retraite du roi à Metz; qu'il leur avait avoué qu'il entretenait des correspondances en Picardie, en Artois, dans le Hainaut et dans le Cambrésis; que le projet était d'enlever le roi, le garde-des-sceaux, d'assassiner Necker, La Fayette et Bailly; qu'aussitôt que le roi serait sorti de Paris, il appellerait auprès de lui les états généraux et les parlements; qu'il leur ferait savoir ses volontés, déjà expliquées d'une manière précise dans la déclaration du 23 Juin; que dans le cas où l'on opposerait quelque résistance le roi convoquerait sur-le-champ des nouveaux états généraux; qu'il serait facile de contenir Paris en se faisant des créatures parmi le peuple et en gagnant une partie de la garde soldée.

Favras nia qu'il eut jamais formé un pareil projet. En effet, est-il possible de croire qu'avec un faible corps de douze cents hommes, Favras eut conçu la folle pensée d'enlever le roi, le garde-des-sceaux, d'assassiner La Fayette, Necker et Bailly, et cela au milieu de 36,000 hommes de la garde nationale, de 300,000 citoyens armées qu'un coup de cloche ou de canon pouvait rassembler en un instant. Où était le dépôt des 1200 hommes. On ne

nommait aucun des hommes. Et quels étaient les dénonciateurs? Deux recruteurs sans fortune, alléchés par l'appât d'une somme de 24,000 livres, promise à toute personne qui denoncerait un complot contre la nation.

.....Le jour que les juges allèrent aux opinions, une foule immense répandue autour du Châtelet, demanda à grands cris la mort de Favras. Ce mouvement intimida dit-on, les juges. Falon lieutenant civil, vendu à la cour, présidait le Châtelet. On avait résolu d'enterrer avec Favras tous les indices qui auraient pu dévoiler les ressorts secrets qu'on avait fait jouer dans cette affaire. Favras fut condamné à être pendu (le jeudi, 18 Février 1790); il reçut avec fermité ce jugement au moins trop sévère. „ „Votre vie" " lui dit bêtement Quatremère, rapporteur de cet étrange procès „ „est un sacrifice que vous devez à la tranquillité publique." " Favras ne lui répondit que par un regard de mépris.

Dès que le peuple aperçut Favras (le Vendredi, 19 Février 1790) sur la fatale charette, en chemise, la corde au cou, ayant le bourreau derrière lui, ce fut une ivresse, des battements de mains; on eut dit que l'on venait de remporter une grande victoire. Des hommes du peuple couraient les rues, arrêtaient les passans, leur demandaient pour boire en disant avec un air de satisfaction qu'on allait pendre Favras. Favras calme, majestueux, ne parut ni irrité, ni même affecté de cet atroce délire du peuple. Il monta l'Hôtel-de-Ville, dicta avec un sang-froid héroique son testament de mort. Favras avoue, dans cet écrit, qu'un grand Seigneur, d'une maison qui marche après celle de nos rois, et attaché à la cour, ayant désiré lui parler, il se rendit chez ce Seigneur; que ce Seigneur l'assura que la manière dont il avait voulu, le 5 Octobre garantir les

jours du roi, lui avait donné une grande opinion de son attachement à Louis XVI; que, s'il avait quelque moyen de prévenir le coup terrible dont de prince était menacé, il le priait de l'employer; qu'il serait utile de connaître l'esprit du Faubourg Saint-Antoine; que cette connaissance pouvant l'engager dans des dépenses, il lui offrait cent Louis pour recueillir les instructions dont on avait besoin; que sa délicatesse ne devait pas souffrir d'accepter ces cents Louis; qu'il les lui donnerait dans un lieu propre à lever tous ses scrupules. Ce grand Seigneur l'invita, à se trouver le soir chez le roi. Favras s'y rendit. Le grand Seigneur en sortant du cabinet du roi, lui remit cent Louis. Ils descendirent ensemble du château; le grand Seigneur le reconduisit jusques dans la rue Vivienne, l'entretenant des dangers que courait le roi. Favras ajouta que dans un autre entretien, ce grand Seigneur lui parla d'un projet de nommer un connétable et un nouveau commandant de la garde nationale de Paris; l'assurant que par ce moyen tous les troubles cesseraient et que le roi recouvrirait son autorité. Favras hasarda quelques observations sur la jeunesse de ceux auxquels on destinait ces deux places: ces observations parurent déplaire. Depuis ce dernier entretien, il vit peu ce grand Seigneur; et même, quelques jours avant son arrestation ayant été chez lui, le grand Seigneur le pria de ne plus le voir, puisqu'il commençait à devenir suspect. Le rapporteur Quatremère demanda quel était le nom de ce grand Seigneur et celui des deux personnes, qui devaient être nommés connétable et commandant de la garde nationale de Paris. Favras répondit que ce qu'on lui demandait étant d'une inutilité parfaite, et ne pouvant lui sauver la vie, il préférait de la perdre glorieusement par son silence à la perdre ignomi-

nieusement par son aveu; et s'adressant au rapporteur: „„Croyez vous, Monsieur, que l'aveu des noms de ces trois personnes puisse changer quelque chôse à la sentence sous laquelle je me vois opprimé?"" Le rapporteur ayant gardé le silence: „„En ce cas, reprit Favras, je mourrai avec mon secret.""

„Le peuple, impatient de ce long retard, ne cessait de crier qu'on lui livrait Favras. La nuit étant survenue, on distribua des lampions sur la place de la Grève; on en plaça jusque sur la potence. Favras parut enfin, marchant d'un pas assuré. Il se tourna vers le peuple, et dit d'un ton de voix ferme: „„Citoyens! Je meurs, innocent, priez Dieu pour moi!"" Il répéta deux fois, en montant les échelons, la même protestation et la même demande; et s'adressant ensuite au bourreau: „„Allons, mon ami, fait ton devoir."" Ni ce noble courage, ni cette douce et constante modération ne purent toucher un peuple farouche; des battements de mains, des ris insultants, des cris répétés de: „„Saute marquis!"" précédèrent et accompagnèrent l'exécution. Plusieurs voix crièrent: „„bis! bis!"" Le peuple s'apprètait à se jeter sur le cadavre de Favras, à le mettre en pièces, et à porter sa tête sanglante au bout d'une pique; on se hâta de l'inhumer à Saint-Jean en Grève: ce ne fut qu'avec beaucoup de peine que la garde nationale, la bayonnette au bout du fusil, parvint à contenir la multitude."

De markgraaf van Favras was de laatste die in Frankrijk den schimpvollen dood der galg onderstaan heeft; zijne herhaalde bede om doodgeschoten te worden bleef onverhoord. Na het schandelijk uiteinde van haren man, verliet de bedrukte weduwe, die weder op vrijen voet gesteld was, de stad Parijs en emigreerde naar Duitschland. Zij

vestigde zich te Praag, met hare twee kinderen, eenen zoon en eene dochter.

De zoon trad in Oostenrijkschen dienst en toonde er eenen vurigen geest, een edelmoedig karakter en veel aangeboren hoogmoed. In 1809, benoemde hem de keurvorst van Hessen, die destijds in Bohemen krijgsvolk werfde, hoofdman bij de grenadiers. Deze troepen werden, in zoo ver zij gevormd waren, bij het oostenrijksch korps ingelijfd, met hetwelk de generaal Kienmaijer eenen inval in *Franken*, tot Nurenberg deed. De Favras vocht met zijne grenadiers, bij den Bernecker overtocht, dapper tegen de Beierlanders. Na den vrede van Weenen, den 14 October 1809 gesloten, werden zijne troepen afgedankt. Op aanbeveling van den keurvorst, bekwam Favras dienst in Rusland. Bij Smolensk, den 14 Augustus 1812, waar Favras den graad van luitenant-kolonel bezat, werd zijn linker arm door eene kogel gekwetst en zijne kinlade met een stuk van het mondgehemelte doorschoten. Ofschoon op bevel des keizers Alexander bijzonder wel behandeld en door de beste geneesheeren verzorgd, waren zijne wonden binnen vijftien maanden noch niet genezen. De veldtochten van 1813 en 1814 kon hij niet mêe maken. Zijn aangezicht bleef geschend en zijne taal zwaar en onduidelijk. Na de troonsbeklimming van Lodewijk XVIII keerde hij naar Frankrijk terug. Tijdens de restauratie van 1815 bekwam hij eene officiersplaats bij een infanterieregiment. Bij het uitbarsten der Julirevolutie van 1830 was hij noch officier. Als trouwe aanhanger der Bourbons, nam hij alsdan zijn ontslag en ging te Eger in Boheme wonen. Dààr leefde hij in groote nooddrift. De weinige centimen die hem tot zijn dagelijks onderhoud overbleven moesten zorgzaam verdeeld worden.

Zijne gemalin was geboren uit een voornaam geslacht uit Holland; hun huwelijk bleef kinderloos. Weinigen tijd voor zijn dood, in Juli 1843, zeide hij aan eenen Nederlandschen vriend die hem bezoeken kwam: „Het noodlot heeft hard met onze familie gehandeld, maar een geluk heeft mij de Voorzienighid bezorgd, een geluk waar ik trotsch op ben, dewijl hetzelve aan iedereen niet gegeven is: *Ik sterf als laatste Marquis de Favras.*"

I. V. B.

KRONIEK
DER
STAD ROERMOND
van 1562—1638.

EEN WOORD VOORAF.

Aan de voorstanders onzer vaderlandsche geschiedenis geven wij, in de volgende bladzijden, den afdruk eener, tot heden onbekende, geschreven kroniek der stad Roermond, van 1562-1638.

Onze kroniek werd gevonden in de nalatenschap des Heeren Hendrik van Daell, rentenier geboren te Roermond en onlangs te Gelder overleden. Deze beoefenaar der geschiedenis heeft het handschrift, zonder twijfel, van zijne geboortestad naar Gelder overgebracht.

Het bevat 248 bladzijden in folio van zwaar papier, is met zorg en duidelijk geschreven door ééne en dezelfde hand, met uitzondering alleen van het laatste jaar (1637) dat klaarblijkelijk eene andere hand verraadt.

Het verdrag van den wapenstilstand, gesloten in het jaar 1609, tusschen den aartshertog Albert en de Staten-Generaal, en twee stukken daarop betrekking hebbende, zijn buitendien nog door een ander geschreven. Aan het einde van ieder jaar is voor noodige bijdragen eene ruimte opengelaten, die de schrijver zelden aangevuld heeft.

In de vijf laatste jaren wijst de kroniek soms naar bijgevoegde oorkonden (kapitulaties van Rhijnberg, Roermond en Venlo) welke nogtans niet voorhanden zijn.

De kroniek begint met de jaren waarin de onlusten, die den zoogenaamden tachtigjarigen oorlog voorafgingen, voorvie-

len en eindigt met het tijdperk waarin deze strijd ten einde liep. Op tien jaren na omvat zij alzoo dat gansche tijdvak, een van de belangrijkste van de geschiedenis der Nederlanden, en dat, hoe dikwijls bewerkt, nog altijd bijzonder wat onze gewesten betreft, nadere opheldering verlangt.

Onze kroniek verhaalt, in eenvoudige, duidelijke taal, en meestal zeer uitvoerig, de lotgevallen der stad Roermond en harer omstreken in deze bange tijden, met betrekking steeds tot den algemeenen staatkundigen toestand des lands.

De kroniekschrijver heeft het, als zijne bijzondere taak beschouwd alles op te teekenen, wat in verband staat met den oorlog en zijnen nasleep van jammeren en rampen.

Verhalen over veldslagen, belegeringen en veroveringen van dorpen, kasteelen en steden, dikwerf met de akeligste uitspattingen en wreedheden der overmoedige overwinnaars gepaard gaande; tafereelen van geweldenarijen en gruweldaden van een woest, alle tucht verfoeiend en onbezoldigd krijgsvolk dat jaren lang met roof, moord en brandstichting het gansche land afschuwelijk teisterde en eindelijk, bittere klachten over inkwartieringen en andere onheilen onafscheidbaar van alle krijgstoestanden, ziedaar den hoofdinhoud van onze kroniek, waarin zich maar al te getrouw de ellenden en beroerten afspiegelen die destijds in alle streken der Nederlanden heerschten.

Geen wonder dus, dat de schrijver, wegens de bijzondere opmerkzaamheid aan de krijgsgebeurtenissen geschonken, het eigenlijke volksleven en beschavingstoestanden bijna onaangeroerd laat.

De kroniek noemt den naam van haar schrijver niet. Het is ons nogtans gelukt hem op het spoor te komen.

Een vluchtige blik op dit werk geworpen is voldoende om tot de overtuiging te komen, dat het een officiëel karakter draagt, en dat de mededeelingen, ten minste die

de stad Roermond betreffen, uit echte bronnen afkomstig zijn. Immers, de bescheiden over stedelijke uitgaven, over inkwartieringen, doortochten en andere plaatselijke aangelegenheden, zijn steeds zoo naauwkeurig en uitgebreid, dat zij alleen uit de pen van iemand die in nauwe betrekking stond tot het plaatselijk bestuur, en in alle stedelijke zaken te huis was, kunnen gevloeid zijn. Slechts een zoodanige kon vrij beschikken over het archief der stad, waar de schrijver zoo dikwijls heenwijst, en waaruit hij verschillende oorkonden in hun geheel en woordelijk mededeelt.

Het is bekend dat, ten gevolge van de jaarlijksche aftreding der burgemeesters, de stadssecretaris, die voor het leven benoemd werd, de eigenlijke ziel was van de stedelijke regeering. Wegens het groote gewicht van dit ambt koos men voor hetzelve bij voorkeur mannen van hoogere, liefst rechtskundige vorming, die niet zelden eenen akademischen graad verkregen hadden en den naam van „meester" droegen.

Onder de verschillende stadssecretarissen van Roermond in onze kroniek genoemd, worden Jan van Kampen die in de jaren 1588-1593 en 1604 tevens burgemeester was en Jan Bosmans die in het jaar 1604 stierf, uitdrukkelijk als meesters getiteld.

Hetzij op verlangen van den Raad, hetzij uit eigen beweging en uit liefde voor de geschiedenis hunner woon- of geboorteplaats legden deze stadsschrijvers op vele plaatsen kronieken aan, waarin zij de gewichtige gebeurtenissen der stad jaarlijks aanteekenden.

Zoo schreef, bij voorbeeld, de stadsschrijver meester Godfried Hagen, in de dertiende eeuw, eene Rijmkroniek der stad Keulen; de stadsschrijver Christiaan Wierstraat te Neuss een dagboek van de belegering dezer stad door Karel den Stouten in het jaar 1474. Te Diest in Brabant begon de stadsschrijver Hendrik van Gorrichem (+ 1536) eene stads-

kroniek die later door Jan Decock en Jan Verwuest, beiden stadssecretarissen, is voltooid.

Te Luik schreef de secretaris Loyens eene geschiedenis van de burgemeesters der stad van 1200-1720.

Wij bezitten zelfs, voor Gelderland, eene kroniek of geschiedenis der stad Doesburg, aan den IJsel, in het jaar 1653 geschreven door den secretaris Adam Huygen en later gedrukt, en uit de vorige eeuw eene geschiedenis van Harderwijk door den secretaris meester Jan Schrassert.

Deze voor de plaatselijke geschiedenis zoo belangrijke werken zijn nogtans in de meeste plaatsen in den stroom der tijden verdwenen.

Ook onze kroniek is door zoodanigen stedelijken ambtenaar geschreven, namelijk door den stadsschrijver Jan van Ryckenroy. Deze aanvaardde dit ambt na den dood van den bovengenoemden Bosman, 4 December 1604, en bekleedde het 33 jaren lang, tot den 10 December 1637, toen hij het nederlegde.

Hij was tevens secretaris der Landsvergadering, waarvoor hij eene jaarwedde van 150 gulden genoot. Ook nadat hij als stadssecretaris had bedankt, bleef hij in deze betrekking, die met geringen arbeid verbonden was, nog eenige jaren werkzaam. Waarschijnlijk is hij een zoon van den stadsschrijver Ryckenroy, die in het jaar 1598 in onze kroniek genoemd wordt en die den gouverneur der stad, den Ridder Cigoigne, op zijne reis naar Brussel, vergezelde.

Dat deze dezelfde zou zijn als onze kroniekschrijver, kan men niet aannemen, omdat niet alleen onze kroniek maar ook andere oorkonden van het stadsarchief uitdrukkelijk te kennen geven dat Jan van Ryckenroy, dien wij voor den schrijver der kroniek houden, eerst in December 1604, of, volgens een ander stuk van hetzelfde archief, in het begin van 1605, de betrekking van stadsschrijver aanvaard heeft.

Behalve deze beiden treffen wij in het jaar 1632 nog

een Wernerus van Ryckenroy aan, die stedelijke vaandrig, en waarschijnlijk, òf een broeder, òf een zoon van onzen schrijver was. Overigens, kunnen wij nog van dezen laatsten vermelden dat, in het jaar 1608, hem de eer te beurt viel van den Graaf Herman van den Berge, als stadhouder van Gelderland, namens de stad Roermond een vat wijn ten geschenke aan te bieden.

Intusschen is het ons bekend, dat Knippenbergh in zijne kerkelijke geschiedenis van het Hertogdom Gelder het handschrift van eenen zekeren Rickenray als bron gebruikt heeft en als (bladz. 215-221) Annales Ruræmundenses vermeldt.

Ofschoon Knippenbergh over dit werk, dat hij, vreemd genoeg, slechts tweemaal raadpleegt, en over den schrijver verder niets zegt, valt het toch niet te betwijfelen dat wij daarin onze kroniek moeten herkennen, wijl de stukken door Knippenbergh medegedeeld, (nopens de kapel „in gen Zand" en den Graaf van den Berge) werkelijk aan onze kroniek ontleend zijn.

Buitendien hebben wij, door eene vergelijking onzer kroniek met verschillende door van Ryckenroy eigenhandig geschreven en onderteekende stukken, uit het stadsarchief, (waaronder eene instructie, aan den rector der Jezuïeten betrekkelijk eene reis naar Brussel, van 27 April 1634) tot de volledigste overeenstemming der beide schrijfwijzen moeten besluiten.

Nu doet zich de vraag voor: is van Ryckenroy de schrijver der geheele kroniek? Hiertegen zoude men kunnen opwerpen, dat eenige gebeurtenissen, bijv. de drie maanden lange belegering der stad Roermond, door de Staten, in de jaren 1577 en 1578, beschreven zijn met eene zoo nauwkeurige vermelding, ook van de minste voorvallen, dat men ze, redelijker wijze, slechts als het gevolg van gelijktijdige aanteekeningen mag beschouwen, en niet kan aannemen dat zij

later opgesteld zijn, met behulp van ingewonnen berichten of oorkonden.

Diensvolgens meenen wij te moeten besluiten, dat de schrijver andere, ofschoon toch ambtelijke, aanteekeningen gebruikt heeft.

Wij gelooven tevens als schrijver dezer verloren geraakte kroniek, wederom een stadsschrijver, namelijk den reeds genoemden Johan van Kampen, te moeten aanmerken.

Hij is, volgens onze kroniek, het eenige lid der stedelijke regeering dat, toen alle magistraatspersonen en de groote kooplieden uit de stad gevlucht waren, gedurende de gansche, boven vermelde, belegering moedvol op zijn post bleef, zonder twijfel met het edele doel, om de zwaar beproefde burgerij, met raad en daad, bij te staan.

Wij houden het er voor, dat reeds van Kampen, op verlangen van het stadsbestuur, eene kroniek van Roermond aangelegd heeft, die van Ryckenroy later in het stadsarchief vond en voortzette, en eindelijk in een schoonschrift, dat wij thans in handen hebben, afschreef.

Overigens, kan men uit de omstandigheid, dat van Ryckenroy, toen hij als stadsschrijver zijn ontslag nam, tevens ophield met de voortzetting der kroniek, slechts het besluit trekken, dat dezelve eene, hem door het stadsbestuur opgedrongen taak, en geenzins een uit eigen beweging begonnen werk geweest is.

Het dient nog opgemerkt te worden, dat in de kroniek eenige, destijds wereldkundige, en daarom den schrijver onmogelijk onbekende, belangrijke gebeurtenissen, of volstrekt niet, of slechts op eene in het oog loopende wijze, ter loops worden medegedeeld.

Zoo maakt hij, met geen enkel woord, gewag van de beroerten in het jaar 1566 te Roermond door eenige hervormingsgezinden te weeg gebracht, noch van de daarop

volgende beeldstormerijen. Insgelijks herinnert hij, slechts in het kort, aan de vervolgingen waaraan, in het jaar 1613, vele ingezetenen als heksen aangeklaagd blootstonden, vervolgingen die destijds zooveel besproken werden en voor velen zoo noodlottig eindigden.

Men kan dit slechts verklaren, door aan te nemen, dat de schrijver deze gebeurtenissen, met opzet volstrekt niet, of slechts zoo kort mogelijk, heeft vermeld, om de eer der stad en den goeden naam zijner medeburgers niet bloot te stellen.

Wat aangaat de mededeelingen onzer kroniek over de omstreken van Roermond en de overige Nederlanden hebben wij ons, door een nauwkeurig onderzoek en vergelijking met andere bescheiden en geschiedwerken, volkomen kunnen overtuigen van de nauwgezette waarheidsliefde waarmede de schrijver daarbij is te werk gegaan. Slechts in zeer zeldzame gevallen was het ons mogelijk geringe onnauwkeurigheden, en dan nog slechts chronologische, bij hem te kunnen opsporen.

Het zal wel overbodig zijn er op te wijzen, dat de schrijver als ambtenaar eener stad, die tot het jaar 1632 aanhoudend in handen der Spanjaarden bleef, een aanhanger der laatsten en katholiek was.

Al het voorgaande bewijst, ten overvloede, de geloofwaardigheid en het geschiedkundig belang dezer kroniek, die in verband met de talrijke, in het stadsarchief nog aanwezige, oorkonden uit dit tijdvak, eene hoog te schatten bron voor de geschiedenis der stad Roermond opent.

De kundige stadsarchivaris, de Heer J. B. Sivré, houdt zich, sinds eenige jaren, onledig met het ordenen en registreeren van deze, grootendeels uit oorspronkelijke brieven bestaande documenten, en tengevolge der lofwaardige bereidvaardigheid, waarmede het bestuur der stad deze stukken ten gunste van wetenschappelijke navorschingen beschikbaar

stelt, was het ons gegund een groot gedeelte daarvan voor het onderhavige werk te kunnen benutten.

Ofschoon onze kroniek vele mededeelingen bevat, die, zelfs voor Roermond, van ondergeschikt belang zijn, hebben wij het ons toch tot plicht gerekend, het werk volledig in druk te geven, en slechts eenige van elders reeds bekende en gedrukte stukken weg te laten.

Wij achten het tevens, in het belang van dit werk, noodzakelijk eenige voor de geschiedenis der stad in dit tijdperk, merkwaardige oorkonden, welke nog niet, of alleen in moeilijk verkrijgbare werken, gedrukt zijn, als bijdragen, met deze kroniek te verbinden.

Ten slotte, zij onze warme dank gebracht aan allen die ons bij de uitgave dezer kroniek behulpzaam geweest zijn, vooral aan den Heer Jozef Alsters, apotheker te Aldekerk, door wiens goedwillige tusschenkomst ik het oorspronkelijk handschrift, van de familie van Daell, ter beschikking ontving. Ook de Heer Charles Guillon, notaris te Roermond, zoo gunstig bekend als beoefenaar van onze landsgeschiedenis, en als bezitter eener rijke verzameling van vaderlandsche oudheden, ontvange hierbij de hulde onzer erkentelijkheid voor de zoo welwillend verleende hulp.

Eindelijk, onzen hartelijken dank den Heer J. B. Sivré, archivaris, van wien wij nuttige wenken betrekkelijk eenige tijdstippen van de geschiedenis der stad ontvingen, en die zich de moeite getroostte, onze kroniek te verrijken met vele ophelderingen, omtrent plaatselijke bijzonderheden.

Moge de tijd niet verre meer zijn, waarop het oude en eerbiedwaardige Roermond, de hoofdstad van het voormalige overkwartier van Gelderland, eindelijk, eene zijn roemrijk verleden waardige geschiedenis erlange!

FRED. NETTESHEIM.

Gelder, den 10 Mei 1870.

JNLEIDING.

De toestanden in de Nederlanden hadden reeds lang de omwenteling, voordat ze onder Philips II losbrak, in hunnen schoot gedragen.

Een diep zedenbederf was in alle volksklassen doorgedrongen. De adel, de *kleine* adel bijzonder, was sinds het Bourgondisch tijdvak zedelijk en geldelijk te gronde gegaan, door zijn verkwistend en bedorven leven, naar het voorbeeld van het hof. In de steden, welke door haren handel rijk geworden waren, heerschte eene overspannen zucht naar allerhande genietingen.

De ernstige, godsdienstig zedelijke, geest was uit een groot gedeelte der bevolking geweken. De Kerk was niet bij machte deze toestanden op eene heilzame wijze te veranderen, wijl, door den loop der gebeurtenissen, een staat van zaken ontstaan was, die dit onmogelijk maakte. De geestelijke macht werd destijds, in de Nederlanden, grootendeels door buitenlandsche kerkvoogden uitgeoefend, en was daardoor in de grootste verwarring geraakt. In ééne provincie, doorkruisten elkander soms zes diocesen, b. v. in Gelderland, de vier bisdommen, Keulen, Luik, Utrecht en Munster. Onnoemelijke verwikkelingen moesten, natuurlijk, uit zulken chaos van kerkelijk bestuur voortvloeien. De bisschoppen, destijds meerendeels uit vorstelijke huizen gesproten, waren langzamerhand meer wereldlijke dan geestelijke gezagvoerders geworden, en gebruikten hun geestelijk ambt als *Sinecuren*, om tot hoogere wereldlijke macht op te klimmen.

Maar, ook de meer kerkelijk gezinden konden, wegens

hunne al te uitgestrekte kerspelen, geene genoegzame zorg aan de geestelijkheid wijden, en diensvolgens ontbrak aan een groot gedeelte daarvan, niet slechts de noodige vorming, maar ook de ergerlijkste misbruiken, in zedelijk opzicht, waren onder haar ingeslopen; zooals nader blijkt uit de verordeningen, door de Pausen, voor de Nederlanden in het bijzonder uitgevaardigd.

Nog betreurenswaardiger zijn de berichten omtrent den lediggang, de onzedelijkheid en den ontaarden geest die in zeer vele kloosters heerschten.

De kloosterscholen waren grootendeels in verval geraakt, en daar zij bijna alleen het onderwijs der jeugd in handen hadden, moest thans de jeugd zonder eenige vorming opgroeien.

Het geestelijk onderwijs door prediken en catechismus werd algemeen verwaarloosd; de Sacramenten werden slechts nalatig toegediend, de kerken bleven ledig, en zelfs de viering van de Zondag was in onbruik geraakt.

Het gebrek aan scholen, en de daaruit ontstane verwildering der jeugd, was eene der hoofdoorzaken der latere onlusten (1).

Juist zulke toestanden leveren den vruchtbaarsten bodem tot het gedijen eener omwenteling. De gistende stoffen, die zich daarbij moesten ophoopen, wachtten slechts op eenen stoot van buiten, om in eene stroomende beweging te veranderen.

Dezen stoot gaven de nieuwe, uit Wittenberg en Geneve overgewaaide, leeringen. Calvijns leer hoofdzakelijk vond in de Nederlanden, vooral onder den adel, weerklank en werkte

---

(1) Zie verder Janssen, Overzicht over het eerste tijdvak der Nederlandsche omwenteling in de 16de eeuw, in de hoogduitsche uitgave der Civilta (Munster 1855) jaarg. I 35—36 en Janssen, *Schiller als Historiker* bladz. 27—30.

het meeste de innerlijke onlusten en staatsomwentelingen in de hand. Door de omverwerping der bestaande instellingen streefde de adel naar verbetering van zijnen diep gezonken stand. Daarom begunstigden deze lieden de omwenteling, door aan het hoofd der beweging te treden, en de godsdienstige leerstelsels, als vermomming te gebruiken, om het volk voor hunne staatkundige plannen en zelfzuchtige oogmerken te winnen. Naast de Calvinisten, die naar de volledige onderdrukking van alle andere gezindheden streefden, waren nog in de Nederlanden, ofschoon in gering getal, Lutherschen, die slechts eene vrije, door het recht gewaarborgde, stelling verlangden. Zeer verbreid was integendeel de sekte der wederdoopers, die zich door hunne afschuwelijk communistische leer grooten aanhang onder het volk verworven had (1).

Koning Philips besloot, bij het aanvaarden der regeering, eene nieuwe regeling van het kerkelijk bestuur zijner Nederlanden in te voeren, om daardoor de ingeslopen misbruiken weg te nemen, den zedelijken toestand der geestelijken te verbeteren, en tegen verdere verbreiding der nieuwe leer eenen vasten dam op te werpen.

Door hem daartoe aangezocht gaf Paus Paulus IV, den 12 Mei 1559, eene bul, waarbij voortaan de jurisdictie der buitenlandsche bisschoppen in de Nederlanden ophield, iedere provincie in de toekomst eenen Bisschop kreeg, uit de gezamenlijke 17 bisdommen 3 aartsbisdommen werden opgericht, en allen den aartsbisschop van Mechelen, als primaat der Nederlanden, ondergeschikt werden.

Bij het aartsbisdom Mechelen behoorden de 6 diocesen: Antwerpen, Gent, Brugge, IJperen, 's Hertogenbosch en

---

(1) Vergel. Janssen, *Schiller als Historiker* bladz. 30.

Roermond. De uitgestrektheid van het bisdom van Roermond, dat de provincie Gelderland omvatte, werd door eene bul van paus Pius IV van den 7 Augustus 1561 nader bepaald (1). Tot Bisschop van Roermond benoemde de koning Willem Damasi Lindanus, (hij zelf schrijft — Van der Lindt) die wel door den kardinaal Granvelle, den 4 April 1562, gewijd werd, maar eerst na zeven jaren zijne bediening kon aanvaarden.

De uitvoering (2) dezer kerkelijke inrichting stiet op groote moeilijkheden. De rijke abdijen met wier bezittingen de nieuwe bisdommen begiftigd moesten worden, en die

---

(1) Knippenbergh pag. 164, waar nogtans de plaatsnamen zeer verkeerd worden opgenoemd.

(2) De Geldersche kanselier Nicolai bracht, op last der landvoogdes Margareta, in het jaar 1563 ter kennis van den magistraat van Roermond, dat de Koning om de stad voor den brand van 1554 en andere rampen schadeloos te stellen, dezelve tot zetel des Bisschops had gekozen, met bevel van hem in de eerste dagen te ontvangen. Hierop verklaarde de magistraat dat de oprichting van het Bisdom van Roermond iets heel nieuws in Gelderland was, waaraan hij zonder toestemming der staten zijne goedkeuring niet schenken kon. De kanselier antwoordde daarop, dat hij een gansch ander, gunstig bescheid verwacht had, te meer daar de zaak niet het land maar de stad betrof, en hij verlangde eene nadere overweging. Na vele onderhandelingen, bleef de magistraat bij zijn besluit, en wendde zich, na vertrek des kanseliers, tot de overige hoofdsteden van het land om hare meeningen betrekkelijk het Bisdom te vernemen. Zoo schreef men onder anderen aan Zutfen, dat de stad Roermond een onderdeel van het geheele vorstendom was, dat volgens het tractaat van Venlo (12 Sept. 1543) van de overige landstreken niet gescheiden kon worden, daarom zou de regeering waarschijnlijk de samenkomst van eenen Landdag, tot bespreking dezer aangelegenheid niet dulden, en gesteld ook dat zij het toeliet, zij zou niettemin den Bisschop met geweld aan de stad opdringen, (VAN SLICHTENHORST, XIV *boeken van de Geldersse geschiedenissen bl.* 504.) Na eene ernstige aanmaning door den Hertog van Alba had eindelijk den 11 Mei 1569 de plechtige inhuldiging plaats (HAVENSIUS p. 89—107.) Lindanus stond tot de maand Juli 1588 aan het hoofd van het bisdom van Roermond, hij werd toen benoemd tot Bisschop van Gent, maar stierf reeds den 2 November van hetzelfde jaar.

Zijn naam bleef in eere als van een voorbeeldigen en geleerden kerkvoogd, die met groote krachtsinspanning de vele, bij geestelijken zoowel als bij leeken, heerschende misbruiken bestreden had.

Wat zijne tallooze godgeleerde werken en zijn overigen levenswandel betreft, zie Knip. en Hav. Bij oprichting des bisdoms werd de, ten jare 1819 afgebroken, H. Geestkerk als kathedraal aangewezen, en toen deze bij den grooten brand van het jaar 1665 te gronde ging, nam men de parochiekerk aan St. Christoffel toegewijd.

Tot woonzetel des Bisschops diende in den beginne het klooster der Regulierheeren, dat nogtans Jacob a Castro tot oprichting van een Jezuïeten-Collegie afstond (1611). Na den brand van 1665 bouwde men een nieuw paleis dat tegenwoordig tot tribunaal dient.

daardoor hare inkomsten niet weinig verminderd vonden, kwamen het eerst daartegen in verzet. De Staten zagen in de nieuwe bisschoppen handlangers tot bevestiging der koninklijke macht, werktuigen tot inkorting van 's Lands rechten. Het slechte gedeelte der wereldlijke en ordesgeestelijken vreesde in hen strenge zedemeesters te ontmoeten, terwijl de aanhangers der nieuwe leer, uit angst voor eene meer ijverige kerkelijke vervolging, zich het krachtigste tegen hen verhieven. Bij al deze oorzaken, die de algemeene ontevredenheid opwekten tegen de regeering, voegden zich weldra nog andere.

Bij de regeling der hoogere staatsmachten in de Nederlanden, benoemde de koning Margareta van Parma, eene natuurlijke dochter van Karel V, tot algemeene landvoogdes en den kardinaal Granvelle, een der uitstekendste staatslieden zijner eeuw, tot haren eersten minister, terwijl hij aan het hoofd der afzonderlijke provinciën de grooten des lands als stadhouders plaatste.

Willem Prins van Oranje en Lamoraal Graaf van Egmont werden, onder deze laatsten, het meest bevoorrecht.

Nog vóór dat de kerkelijke en andere hervormingen uitgevoerd waren, verliet Philips (1559) het land en keerde naar Spanje terug, waarheen hem zijne neiging trok.

In de Nederlanden had de koning zich nooit te huis gevoeld, en al spoedig begrepen waardoor het kwam dat hem de liefde der bewoners niet ten deel gevallen was: koud en terughoudend van aard, altijd ernstig, de Nederlandsche taal niet machtig, slechts door Spanjaarden omgeven en aan Spaansche etikette zich streng houdende, kon Philips het hart niet winnen van een volk dat gewoon was steeds met zijne vorsten gemeenzaam te verkeeren en dat bijzonder door Karel V, die den Nederlanders boven alle

andere volken zijne toegenegenheid schonk, verwend was geworden (1).

De ontevredenheid onder het volk vond al ras, na het vertrek des konings, nieuw voedsel. De losbandigheden der 3000 man achtergebleven Spaansche troepen; de toenemende vervolging der ketters en de vrees voor de invoering der Spaansche inquisitie brachten de opgewonden gemoederen nog meer in gisting, middelerwijl in het zuiden des lands, door verkondigers der nieuwe leer, eene gevaarlijke beweging onder het volk ontstond.

Aan het hoofd der misnoegden plaatste zich de Prins van Oranje, een man, (het zijn de woorden van Groen van Prinsterer), „beheerscht door eerzucht en egoïsmus" die in de hoop van algemeen Landvoogd der Nederlanden te worden te leur gesteld, zich aansloot bij de oppositie. Naast hem stonden de Graven van Egmont en Hoorn waarbij zich weldra heel de kleine adel voegde. Oranje eischte nu de samenroeping der Staten-Generaal, waartegen nogtans Granvelle, die daarin slechts eene aanleiding tot grootere onlusten zag, zich verzette. Daardoor trok de kardinaal zich den haat zijner tegenstanders op den hals, die op hem alleen de schuld wierpen der, bij het volk, zoo vijandig afgeschilderde maatregelen, en hem op allerhande wijzen verdacht maakten. Zij slaagden er eindelijk in den koning over te halen tot het terugroepen van den kardinaal, en zelven het roer der regeering in handen te krijgen.

's Lands inkomsten werden verkwist, kerkelijke waardigheden en wereldlijke ambten aan gunstelingen geschonken of verkocht. De koning beval nu (1564) de afkondiging der besluiten van het concilie van Trente (2) en tegelijk de

(1) Janssen, *Schiller als Historiker* bladz. 33.
(2) De landvoogdes gaf den 11 Juli 1565 aan de bisschoppen en den 24 October 1565 aan de landdekens het bevel tot afkondiging der genoemde besluiten

strenge handhaving der inquisitie en der geloofsedicten. Hij hield vast aan den grondregel: dat twee met gelijke rechten naast elkander staande godsdienstige gezindheden, met de welvaart van den Staat onvereenigbaar waren, en wees dien ten gevolge, ten gunste van het katholiek geloof, elke daad van inschikkelijkheid met de hervormers van de hand. Philips lette hierbij niet op de eigenaardige toestanden der Nederlandsche gewesten, waar de regeering zelve niet eens bij machte was de decreten te doen uitvoeren. Daarom moest de ontevredenheid steeds meer om zich heen grijpen en tot verbittering overslaan.

De adel nam hieruit aanleiding tot eenen beslissenden stap, daar hij, door het sluiten van het bekende Compromis, in vast aaneengesloten gelederen tegen de wettige regeering optrad.

Den 5 April 1566 verschenen ongeveer 200 edelen voor het paleis der Landvoogdes te Brussel en smeekten haar om afschaffing der edicten.

Margareta zocht, door halve maatregelen, zooals door het uitvaardigen van de „moderatie", de opgewektheid tot bedaren te brengen, maar alles bleef vruchteloos. De lagere volksklassen werden vervolgens door de eedgenooten langzamerhand stelselmatig in de beweging medegesleept. Dit kon des te gemakkelijker gebeuren, wijl eene buitengewone schaarschte aan levensmiddelen (1) en een stilstand in handel en bedrijven den arbeiderstand terneerdrukten.

(van Loon, Groot Gelders placaetboeck I 314—329.) Volgens Knippenbergh (182) had deze afkondiging het eerst in 1565, daarna meer algemeen in 1569 en eindelijk geheel volledig in 1570 plaats.

(1) Over deze, ook hier te lande heerschende duurte, zegt eene geschreven kroniek van Weert, die in bezit is van den Eerw. Heer kapelaan Habets, het volgende in 1566. »Dit jaar was het een zeer heete ende drooge zomer. In September begonnen de wyngaerden ende ander kruid eerst te bloeyen; na den oogst begon alles zeer duur te werden, een malder rog koste 6 Hornsche gulden min 4 stuver, een malder tarwe 6 gulden, een vat erwten ruim 1 daler, een steen vlas

Van het begin des zomers van dit jaar schoolden in alle Nederlandsche gewesten scharen van vele duizenden samen, om gewapend, onder den vrijen hemel, de predikatiën der hervormers bij te wonen.

Te midden der algemeene spanning hielden de edelen, in de tweede helft van de maand Juli, eene stormachtige vergadering te St. Truiden, waar eene algemeene godsdienstvrijheid werd verkondigd en maatregelen, ter verdediging des lands, tegen den Koning besproken werden. Onmiddellijk daarop barstte het oproer uit, gevolgd door de betreurenswaardige gebeurtenissen der beeldstormerij, waaraan men niet dan met verontwaardiging en afschrik denken kan.

---

19 stuver, een pond boter 3 stuver, een brood 5 stuver, 8 eyeren (ende in December 't eyeren) 1 stuver. In honderd jaren was hier nooit zoo duren tyd gewest ende oock veele menschen stierven van honger ende gebreeck. »Omtrent het volgende jaar vermeldt dezelfde kroniek :" In het jaar 1567 was het nog al veel duirder, zoo dat op veele plaatsen ende oock hier te Weert brood gebacken wierd van haver, garst, boonen, erwten, wikken, spurrie ende boekweit, hetgeene men niet half genoeg voer geld kon krygen, zoo dat er mennig mensch van honger stierf. Men at zelfs paardenvlesch, ruyckoeken ende zuud (hetgeene van de brabanders komt) met volle schotelen. Een man hoirde zyne vyf kinderen van honger huilen ende sloeg de 2 oudste doer onverduldigheid dood, doch dit geschiedde aan de maaskant, want hoe grote honger ende gebreck hier te Weert oock was, niemand heeft zich zelven te kort gedaan. De ryken deelden soo mede aan de armen, dat zy allen te zamen arm werden. Alle vrydagen vergaderden op eenmael alle armen, gelyck wel 600 in getal, zoo kleinen als groten. Er was geen brood noch andere spys voor geld te krygen, ende oick was er geen geld onder het gemeen volk. Paarden, koeyen ende allerhande beesten stierven van honger. Toen de nood op het hoogste geklommen was, koste een malder Korn 22 gulden brab., een brood 18 stuver. Veele lieden sneeden het korn op het veld af, eer het ryp was; zy droogden het in den oven ende bakten er broed van, anderen staken het onkruid uit de aarde ende zoden het met water, om den honger te stillen Doch God had barmhartigheid met de zynen, want in den oogst kocht men een malder koorn voir 2 gulden brab., een brood voor 2 stuver 1 oort, een malder tarwe voir 12 gulden, een pond boter voor 1 braspenning, een pond vlesch voor 1 blancken ende in October een malder tarwe voir 2 gulden. Dese voorscr. duren tyd scheen wel algemeen te zyn; deweil men doir gebreck veele oneetbare spyzen geten had kwamen nu overal veelerhande ziekten, waar veele menschen aan stierven, op sommige dagen 9 of 10, 5 of 6 ende den minsten 3 of 4. Sommige stierven aan de koorts, andere aan de brand ende van de pest. Oock waren hier de pokken, den buickloop ende een kwade harde hoest. Binnen ende buiten Weert lagen er 4 of 500 op eenmael onder den h. olie ende binnen een jaar zyn er meer dan 1000 gestorven.

Bijna in alle provinciën liep het volk, door den adel geleid (1) te zamen en plunderde in weinige dagen gedurende de maand Augustus bij de 400 kerken en kloosters, verwoestte de altaars, beelden, schilderijen, kunstwerken, bibliotheken, enz. en pleegde afschuwelijke wreedheden tegen weerlooze priesters, monniken en nonnen. Onze kroniek verhaalt het begin van den beeldstorm in de kathedraal te Antwerpen, eene van de schoonste kerken der christenheid. Van hieruit verspreidde zich de gruwel der verwoesting over de andere kerken der stad en der omstreken.

Door deze verwoestingstooneelen beangstigd, maakte Margareta den 25 Augustus door eenen open brief bekend, dat de inquisitie zou worden afgeschaft, een nieuw plakaat voor de godsdienstoefening uitgeschreven, en de predikatiën ten gunste der hervorming slechts in die plaatsen toegestaan zouden worden waar ze tot hieraan gehouden waren, mits zonder wapens en zonder rustverstoring.

Op grond dezer vergunning kwamen op verschillende plaatsen tusschen katholieken en hervormden overeenkomsten tot stand, waarbij aan deze laatsten vrije godsdienstoefening toegestaan en hun eene kerk ingeruimd zoude worden.

Toen koning Philips deze gebeurtenissen vernam ontstak hij in woede en besloot de raddraaiers streng te straffen ofschoon zelfs Granvelle hem zachtmoedigheid en toegevendheid aanraadde (2). Hij zond zijnen bekwaamsten veldheer, den Hertog van Alba, met een uitgelezen leger naar de Nederlanden.

Een algemeene schrik ging door het land bij het hooren van dezen naam, en velen dergenen die betrokken

(1) Vergel. Bor, *Oorspronck, begin en vervolgh der nederlandsche oorlogen* Amsterdam 1679 V boek bl. 303. Bakhuizen van den Brinck, *Studiën en schetsen over vaderlandsche geschiedenis en letteren* I. S. 76.

(2) Vergel. Janssen, *Schiller als Historiker* bladz. 60.

waren in de laatste onlusten, ook de Prins van Oranje, vluchtten bij scharen naar het buitenland.

In de tweede helft van Augustus 1567 kwam Alba in de Nederlanden aan.

Onverbiddelijk als hij was jegens vriend en vijand en doof voor de stem der natuur zoodra zijn Heer en Koning sprak, werd hij de uitvoerder der bloedigste bevelen. Tallooze aanzienlijken des lands, waaronder ook Egmont en Hoorn, werden ter dood veroordeeld, en hun vermogen verbeurd verklaard. De nieuwe leer werd onder bedreiging van zware straffen verboden.

Noch Alba noch Philips toonden na de overwinning de gematigdheid, die het belang der kroon en het welzijn des lands vergde.

Door het opleggen van drukkende, in wezen en vorm onbillijke belastingen (van den tienden, twintigsten en honderdsten penning), deed de Koning inbreuk op de bezworen staatsregeling, op het heilige eigendomsrecht zijner onderdanen. Daardoor wettigde hij zelf eenigermate het oproer, maakte de Katholieken tot zijne tegenstanders en stond alzoo vijandig tegenover de geheele bevolking.

Tengevolge van de nu algemeen geworden spanning nam de Prins van Oranje de wapenen op tegen koning Philips, en daarmede begon een tachtigjarige strijd die van beide zijden met de verbazendste krachtsontwikkeling en verbittering gevoerd werd en waardoor de welvaart van het weleer zoo gelukkig land vernietigd werd.

Na dit overzicht der algemeene beroerte, dat wij noodig achtten tot het beter begrip van het onderhavige werk, keeren wij thans terug tot ons enger gewest. Vooreerst moeten wij de opschudding vermelden die ook hier bij den aanvang van het gewichtige jaar 1566 ontstond door de tijding dat de inquisitie ingevoerd zou worden.

Baanderheeren, Ridders en Steden hadden den 24 Maart onderling eenen bond gesloten (1) om dit dreigend gevaar te keeren, en in Juni besloten zij eenigen hunner naar de Landvoogdes af te vaardigen om „van de geheime en gevaarlijke inquisitie" bevrijd te blijven (2).

Kort nadat het openlijk prediken in Brabant en Vlaanderen begonnen was, werd het in Gelderland nagevolgd. Het was op Zondag den 4 Augustus 1566 dat de predikant der vrijheerlijkheid Hörstchen bij Rhijnberg, onder toeloop eener groote volksmenigte, uit Kampen, Hüls, Oedt en uit de dorpen van het Amt Kriekenbeck en Bruggen, nabij Venlo onder eenen eikeboom de eerste preek hield, waarbij ook eenige burgers der stad tegenwoordig waren, niettegenstaande de overheid door het sluiten der poorten getracht had dit te beletten.

Van nu af werden iederen Zondag regelmatig deze preeken gehouden die telkens drukker bezocht werden, zoodat de overheid slechts met moeite nog eenigen tijd de plundering en de verwoesting der kerken kon tegengaan. Den 10 Augustus verschenen ook te Nijmegen en te Roermond, en later ook te Gelder, vreemde predikanten die in den beginne insgelijks voor de poorten, en later door de opgewonden menigte met geweld in de steden binnengeleid, op de openlijke marktpleinen hunne predikatiën hielden.

Te Nijmegen preekte de Kalvinistische leeraar Lodewijk Ornaeus, die voorgaf door de Nederlandsche kerk gezonden te zijn, maar dien onze kroniek een „verloopenen monnick" noemt.

Hij werd nogtans, den 24 September, met zijne aanhangers verjaagd en de kansel waarop hij gepredikt had,

(1) Tadama, *Tijdrekenkundig register van alle oorkonden in het stedelijk archief te Zutphen berustende* bl. 107. Tadama, *Geschiedenis der stad Zutphen* bl. 190.

(2) van Hasselt, *Stukken voor de vaderlandsche historie* I n° 28, 29, 30, 31.

openlijk aan den „blauwen steen" met roeden gegeeseld en verbrand.

Het was, zoo als wij boven reeds zeiden, op St. Laurentiusdag, den 10 Augustus, dat een vreemde Luthersche hervormer nabij Roermond vóór en na den middag begon te prediken.

De pogingen der stedelijke overheid, om door het sluiten der poorten de burgers van het bijwonen dezer predikatiën terug te houden, bleven vruchteloos. Eene steeds grootere volksmenigte uit de stad en uit de omliggende plaatsen stroomde van nu af naar deze preeken die regelmatig alle zon- en feestdagen op dezelfde plaats gehouden werden. Op Zondag, den 25 Augustus, des namiddags, beproefden eenige burgers het om den predikant binnen de stad te leiden, maar de overheid wist den toeleg te verijdelen. Zij stelde den onruststoker de vraag: met welk recht hij het wagen durfde op het gebied des Konings te prediken? Deze antwoordde bierop: dat men hem geroepen had, en dat hij deed gelijk de Apostelen gedaan hadden.

Maar reeds den 5 September des morgens, werd de predikant heimelijk in de stad gevoerd, waar hij den volgenden Zondag op de markt zijne preeken wederom hervatte, zonder dat naar de bevelen der overheid om hem te verwijderen, door de burgers geluisterd werd. Zij beriepen zich op het voorbeeld van Nijmegen, waar men het eerst eenen predikant binnengeleid en hem ongestoord had laten preeken; wanneer men daar den predikant verdreef, dan zouden ook zij bereid zijn hem weg te zenden.

Eenige dagen later riep de overheid der stad de werkmeesters en gezworenen der gilden, de afgevaardigden der gemeente op om den 13 September 's morgens eene vergadering te beleggen ten einde wederom de verwijdering van den predikant aan de burgerij in overweging te geven.

Deze vergadering kwam niet tot stand; eenige burgers riepen integendeel den predikant, en lieten hem op de markt prediken. Middelerwijl had zich het gerucht verspreid dat de kerken zouden geplunderd worden door vreemden, weshalve de overheid alle kostbare voorwerpen uit de kerken liet halen om ze in verzekerde bewaring te brengen.

Den 19 September, gaf de Landvoogdes Margareta aan de stadsmagistraat bevel den predikant, naar het voorbeeld van Nijmegen, te verdrijven. Terstond werd dit bevel bekend gemaakt aan de hoofden der gilden en aan de vertegenwoordigers der gemeente; maar dezen stoorden zich daaraan volstrekt niet. Daarom werd den volgenden dag de gansche burgerij in het klooster der Minderbroeders opgeroepen om haar het bevel der regeering bekend te maken. Na eene langdurige beraadslaging, antwoordden de burgers: dat zij als trouwe en gehoorzame onderdanen des Konings wel steeds bereid waren, lijf en leven, goed en bloed voor hem op te offeren, maar dat zij nogtans zich gedrongen gevoelden te verzoeken den leeraar, die hun het zuivere Evangelie en het reine woord Gods verkondigde, te mogen behouden, gelijk andere steden in de Nederlanden. Indien nogtans iemand den predikant door de H. Schrift kon bewijzen dat hij een ketter was of kettersche leeringen verspreidde, dan zouden zij hem niet langer dulden, maar hem uit de stad verdrijven. Toen vervolgens de overheid en de schout dezelfde aanmaning herhaalden en met de ongenade des Konings en het verlies der privilegiën dreigden, antwoordden de burgers dat deze zaak en de verkondiging van Gods woord het heil hunner zielen betrof, weshalve zij niet konden toegeven, maar God den Heer moesten gehoorzamen (1).

(1) Bijlagen n° 5.

Bij de nu dagelijks klimmende spanning vreesde men voor de inneming der parochiekerk door de ketters. De pastoor gaf daarom de sleutels derzelve aan den schout, welke dientengevolge spottenderwijze den naam van „kuster der kerk" bij het volk ontving.

Kort daarna, omtrent het einde van September, bestormden de gereformeerden de genoemde kerk, en sloegen nieuwe sloten op de deur om voortaan de kerk in hun bezit te houden (1). Zij zonden om hunne zaak voor te staan, een gezantschap van 100 personen naar het consistorium van Antwerpen. Buitendien ontboden zij eenen predikant uit de Paltz en stichtten tevens eene mennonitische gemeente onder de leiding van eenen leeraar, Wald genaamd.

De magistraat verloor eindelijk zoo zeer alle gezag en invloed dat hem zelfs de sleutels der stad ontrukt werden. Al deze onlusten voerden ten slotte tot eenen gruwelijken beeldstorm. De kerken werden geplunderd, de altaren en beelden op eene schandelijke wijze verbrand (2).

Deze gruweldaden werden waarschijnlijk in de eerste helft van October bedreven, omdat den 13 dezer maand te Venlo de tijding van den „omslag" der kerken verspreid werd (3). Om de leiders van het oproer in bedwang te houden en te straffen, stelde de stadhouder van Brimeu aan de Hertogin Margareta de opheffing der stedelijke privilegiën voor, maar kon de noodige toestemming niet verkrijgen. Want ofschoon de Hertogin deze uitspattingen der burgers van Roermond ten hoogste afkeurde en strafbaar noemde, zoo geloofde zij, met het oog op de nog talrijke goedgezinde burgers der stad, van dezen maatregel zich te moeten onthouden.

---

(1) Bijlagen nº 4.
(2) Bijlagen nº 9, 10, 12, 13.
(3) Stadsrekening van Venlo.

De stadhouder schreef bij deze gelegenheid aan de Hertogin: les principaux mutins et sectaires sont marchiers et maronniers et samblables (1).

Reeds bij eene andere gelegenheid hebben wij den gang dezer onlusten door de hervormden in andere plaatsen van het overkwartier, bijzonder te Gelder en te Venlo, veroorzaakt, breedvoerig medegedeeld (2), weshalve wij hier slechts willen vermelden dat dezelfde verwarringen in het stadje Weert voorvielen.

Den 27 Augustus werden de Minderbroeders door de hervormden uit hun klooster, even buiten de stad gelegen, verjaagd en hunne kerk gedurende den nacht geplunderd en verwoest.

Den volgenden dag bestormden zij ook de parochiekerk, rukten de altaren en de beelden der Heiligen neder en sloegen de banken, stoelen en het Christusbeeld onder de vreeselijkste godslasteringen aan stukken.

De toenmalige pastoor Thomas, geboortig van Horn en bekend als een talentvol redenaar, omhelsde de nieuwe leer, en zocht ze met grooten ijver te verspreiden. Op aanraden der gravin Anna van Horn en hare schoonzuster Walburgis van Neuenaar, gemalin van den graaf van Horn, eene ijverige Calvinist, begaf zich Thomas op St. Thomasdag (21 December) naar het nabijgelegen Nederweert, om ook hier de nieuwe leer te verkondigen. Hoe slecht het voor hem, aldaar in de kerk, afliep, verhaalt onze kroniek op de volgende wijze: Het volck tierde zoodanig ende maakte zulk gedruisch met te roepen, te zingen ende te spotten, dat men Thomas niet verstaan kon. Oock maakten zij geraas met de klompen ende riepen uit „gij

(1) Bijlagen nº 6, 7.
(2) *Geschichte der Stadt u. des Amtes Geldern* I. S. 254—275.

liegt al wat gij zegt;" andere riepen „de zwarten duivel staat op den predikstoel" ende het gedruisch was zoo groot, dat hij van den predikstoel moest gaan loopen. Doch toen hij met zijne verdoolde schapen van Weert uit de kerck wilde gaan, werd hij onder den toren bijna doodgedrongen. Nederweert „zoo voegt de kroniek van Weert er bij" is dus standvastig gebleven door de gratie van deszelfs goeden pastoor, Anton van den Steen, welcke zijne kerck met priesters bewaarde ende het volck, gewapent met schietgeweer, hellebarden, turfspaden ende allerhande wapens, de kerk bij dage en bij nacht hielp bewacken tegen die geusen van Weert, die hun dickwijls plaagden (1).

In het begin van het jaar 1567 herkreeg de regeering haar vorig gezag en macht.

De godsdienstige nieuwigheden werden afgeschaft en de predikanten, in de maand April, zoowel uit Venlo als uit Roermond verjaagd.

De magistraat van Roermond gaf daarvan, omstreeks dezen tijd kennis aan den stadhouder, welke daarop, den 15 April, antwoordde dat het beter geweest ware wanneer zulks vroeger geschied was en dat de Hertogin Margareta zich kwalijk daarmede zou tevreden stellen. Daarom meende hij de stad geen beteren raad te kunnen geven dan: „van zich te verdemoedigen, om weder in genade aangenomen te worden (2). Twee dagen later schreef de stadhouder weer aan den magistraat, dat hij, de verjaging van den predikant in aanmerking genomen, de stad voor deze reis niet met ruiters en knechten zoude bezetten. Hij wist nogtans niet, of de Hertogin vrede zou nemen met de zoo lang uitge-

(1) Handschriftelijk kroniek van een klooster van Weert in bezit van den Eerw. Heer Habets.

(2) Brief in het stadsarchief te Roermond.

stelde verdrijving van den predikant, weshalve hij den raad gaf „om met alle demoedicheit tot genedichlichen verdrach te moegen geraeken flitech aan te houden, zoo als andere steden gedaan hebben" (1). Maar reeds in het begin van Juli (onze kroniek zegt verkeerd, in het eerst van Juni) beproefde een gereformeerde predikant, die eerst te Nijmegen en te Maeseyck gepreekt had, in de nabijheid van Roermond, op het grondgebied van Gulik, wederom zijne predikatiën te hervatten. Niet minder dan 500 personen uit Roermond liepen uit om hem te hooren. De stedelijke overheid liet terstond de poorten sluiten om te beletten dat de predikant voor de tweede maal binnengeleid werd, en weigerde later zijnen aanhangers bij hunne terugkomst de toelating in de stad.

Vrouwen en kinderen werden dientengevolge van de muren neergelaten en aan hunne betrekkingen overgegeven (2).

Toen, eenige maanden later, de tijding gebracht werd, dat de Hertog van Alba in aantocht was, ontstond ook in Gelderland eene hevige conservatieve reactie en bij scharen vloden degenen die aan de laatste onlusten deel genomen hadden naar het buitenland.

Door den stadhouder van Gelderland, Karel van Brimeu, liet Alba, reeds in Februarij 1568, aan Roermond en de andere steden het bevel geven tot herstel der verwoeste kloosters en kerken, alsook der altaren en beelden binnen drie maanden (3), en in Maart werden Joost van Cranevelt en Jan van Stalborg, leden van den raad des Konings, gelast de gevangene kerk- en beeldstormers in het overkwartier

(1) Brief in het stadsarchief.
(2) Bijlage n° 8, vergel. ook M. ab Isselt *De bello Coloniensi*. Knippenbergh p. 181.
(3) van Hasselt, *Stukken* I n° 109.

door de plaatselijke gerichten te laten vonnissen. Hun vonnis moest spoedig uitgesproken worden, met weglating van overtollige vertragingen en wederleggingen.

De gevluchte personen werden gedagvaard om persoonlijk voor Alba te verschijnen ten einde rekenschap te geven van hunne vlucht en hunne daden gedurende de ongeregeldheden.

Zoo als blijkt uit het hierachter medegedeelde vonnis van Alba, was het aantal uitgewekenen, uit Roermond alleen, niet minder dan 120. Daar zij niet verschenen, werd hun vermogen verbeurd verklaard en zij zelven voor altijd uit de landen des Konings verbannen (1).

De vrouwen, wier echtgenooten de wijk genomen hadden, bezochten dezelven op vreemd grondgebied, en knoopten verder eene briefwisseling met hen aan; maar ook dit laatste werd den 31 Januarij verboden en daarbij aan de overheid last gegeven de bannelingen, die soms mochten terug keeren, gevangen te nemen.

Den griffiers van den raad, stadssecretarissen, notarissen en klerken werd verboden zich in te laten met rechtszaken die met de onlusten in verband stonden. Zij moesten alles wat van dien aard was geheel aan de beslissing van den Hertog van Alba overlaten.

Verder kregen alle gezagvoerders in last te onderzoeken, of onder de verbeurd verklaarde goederen zich soms beneficiën „de jure patronatus" en andere officiën die vacant waren, bevonden.

Men moest eene afzonderlijke lijst van zulke goederen vervaardigen, en afkondigen dat noch geestelijke noch wereldlijke personen over deze beneficiën beschikken konden (2).

---

(1) Bijlage n° 9; 10, 12, 13.
(2) Brief in het stadsarchief.

Aangaande het getal der te Roermond voltrokken doodvonnissen hebben wij geene berichten. Onder de gevangenen aldaar bevond zich een wederdooper Jurgien Snijder, genaamd Wilport, wiens spoedige veroordeeling Alba den schout en schepen der stad in eenen brief van den 6 November 1569 bijzonder op het hart drukte. Voor het geval dat hij hardnekkig bleef in zijne dwalingen en ketterijen, moest men hem naar de voorschriften der plakaten, alvorens hem uit de gevangenis te leiden, het voorste gedeelte der tong met een gloeiend ijzer afbranden, en hem zoo de gelegenheid benemen om tegen den katholicken godsdienst ergerlijke en godslasterende woorden te spreken (1).

De magistraat van Roermond gaf nogtans niet terstond gehoor aan het bevel van Alba, weshalve deze, den 22 December, daarop terugkwam met het bevel van Jurien Wilport terstond te verbranden of, in geval hij tot het katholieke geloof zoude terug keeren, hem door het zwaard te laten ombrengen. Verder gebood Alba de stedelijke overheid de personen die door Wilport als wederdoopers waren bekend gemaakt binnen zes weken voor hem of zijnen raad te dagvaarden om zich te verantwoorden wegens hunne vlucht (2).

Den 16 November 1569, verleende koning Philips eene algemeene amnestie. Een groot aantal dergenen die in de woelingen gewikkeld geweest waren, hielden zich nogtans niet aan de voorwaarden die hierbij gevoegd waren nopens hunne verzoening met de Kerk en den koning, weshalve Alba door den stadhouder aan den magistraat beval, met de grootste gestrengheid tegen hen te werk te gaan (3).

(1) Bijlage nº 11.
(2) Brief in het stadsarchief.
(3) Brief in het stadsarchief.

Maar ook deze maatregel schijnt bij eenigen de gewenschte verandering van inzicht niet bewerkt te hebben, wijl Alba den 30 Augustus van dit jaar aan de stedelijke overheid den last gaf „om allen', die wegens hun hardnekkige kettersche gevoelens nog gevangen zijn en onverbeterlijk, in de gevangenis door hun valsche leeringe meer kwaads aanrichten, dan of ze in vrijheid waren, binnen vier en twintig uren te doen executeren, en hun alvorens met een gloeijend ijzer het vooreinde hunner tong te doen branden, opdat ze ter executie gaande hun venijn niet zaaijen onder het gemeene volk" (1).

Deze gruwelijke maatregelen, welke overigens geheel overeenkomstig waren met het toenmalig begrip van strafrecht, trof intusschen de gevangenen te Roermond niet alleen; want Alba zond denzelfden dag ook aan den magistraat te Arnhem een gelijk bevel (2). Den 8 Maart 1574 schonk de Koning eene tweede amnistie, waarvan hij nogtans acht zwaar beschuldigden van Roermond uitsloot, namelijk den mennonitischen predikant Wal, Hendrik van Aa, Schramen van Dulken, Peter en Gerard Schroeders, Peter Tessers, Arnold Martels en Lodewijk Harmens (3).

De stadhouder gaf den 13 September van dit jaar aan den magistraat van Roermond het bevel, binnen drie maanden een naamlijst der personen, die tengevolge der amnistie in de stad teruggekeerd waren, op te zenden, en tevens inlichtingen nopens hun gedrag.

Middelerwijl de regeering de oproermakers streng strafte, nam zij verschillende maatregels tot beter behoud van het

---

(1) Brief in het stadsarchief.

(2) Slichtenhorst bl. 520, Nyhoff, *Inventaris van het oud archief der gemeente Arnhem* bl. 261. — Zie het niet minder gruwzaam bevel van Alba aan den raad te Utrecht van 7 December 1571 bij van Hasselt, *Stukken* II n° 39.

(3) van Hasselt, *Stukken* II n° 141.

oude geloof. Alba's opvolger, Don Requesens, vermaande, onder anderen, den 3 Februarij 1574 de stad Roermond om met alle zorg te bewerken, dat bij de jaarlijksche verandering van den raad slechts een oprecht katholiek man tot Burgemeester gekozen wierd, „ten einde beter opzicht genomen worde, om de eer Godts te vermeerderen en het roomsch katholijke geloof te bevorderen, dan zulks tot dus verre geschiedde" (1).

De regeering trachtte verder de macht van 's lands stenden te fnuiken en hun het eigenmachtig vergaderen te beletten. Den 13 December 1571, verbood zij de stad Roermond zonder hare toestemming in de toekomst eenen lands- of kwartiersdag, om het even waar, bij te wonen (2).

Toen Alba, met de wapenen in de hand, de Nederlanders tot onderwerping trachtte te brengen, was de Prins Willem van Oranje bezig in Duitschland geld en troepen te zamelen, om met samenwerking der Franschen, de Spanjaarden uit het land te verdrijven. Den 8 Julij 1572 ging hij, aan het hoofd van een leger, bestaande uit 7000 ruiters en 17,000 man voetvolk, bij Duisburg over den Rijn, met het doel om eerst het overkwartier Gelder en daarna Brabant en Vlaanderen te veroveren. Eenige dagen daarop sloeg hij zijn leger neder te Aldekerk in de voogdij Gelderland, in het klooster der Franciscanessen. Van hieruit liet hij den 17 Gelder, Venlo en Roermond opeischen om zich over te geven. Gelder maakt dienzefden dag een verdrag tot overgave, terwijl ook Wachtendonk en Stralen zonder slag of stoot in bezit genomen werden (3).

Van Aldekerk trok de Prins naar Roermond en sloeg, den 21, zijn kwartier neder op het nabij gelegen kasteel Hillen-

(1) Brief in het stadsarchief.
(2) Brief in het stadsarchief.
(3) Vergel. Nettesheim IV. 280 enz. Nyhoff, *Bijdragen*. Nieuwe reeks II bl. 94 enz.

rath. De stad was slechts met 140, kortelings uit Maastricht overgekomen, manschappen, bezet, onder het bevel van Jan van Barlaymont Heer van Floyon, broeder des nieuwen stadhouders Gillis van Barlaymont.

Verschillende welhebbende burgers waren met have en goed naar Wassenberg en Heinsberg gevlucht; ook bisschop Lindanus was, na herhaald aandringen van den magistraat, vertrokken.

Nadat de Prins de stad had omsingeld, liet hij ze den 23 's avonds herhaalde malen opeischen tot overgave, en begon, wijl dit vruchteloos scheen, omstreeks middernacht den eersten storm.

Wederzijds werd met den grootsten moed gevochten, zoodat eerst bij den vijfden aanval, om 6 uur 's morgens, de stad door den vijand werd ingenomen

De bevelhebber, de schout, en twee magistraatsleden werden gevangen genomen en verschillende vuurmonden veroverd.

Zoo zacht en toegevend de overwinnaars de burgerij behandelden, zoo gruwzaam woedden zij tegen de geestelijkheid. Niet minder dan 23 geestelijken waaronder 12 Karthuizers werden op de vreeselijkste wijze vermoord, anderen zeer mishandeld, gevangen genomen en slechts tegen hoog losgeld op vrije voeten gesteld (1).

Nadat de Prins nog eenige dagen op Hellenrath vertoefd, en Roermond met eene bezetting voorzien had, viel hij in Brabant, waar hij in korten tijd eene menigte steden innam. Maar de vermoording der Hugenoten te Parijs (24 Augustus) ontnam hem alle hoop op de hulp die hij van Frankrijk verwachtte. Daarom begon hij omstreeks half September den terugtocht over de Maas naar den Rijn. Onderweg verliet hem deels uit vrees voor de Spanjaarden, deels

---

(1) Zie de bijzonderheden bij Knippenbergh bladz. 185.

wegens de slechte betaling der soldij, een groot gedeelte van zijn leger, en verschillende bezettingen der steden, ook die van Roermond, weigerden den Prins langer te gehoorzamen (1).

Op dezen terugtocht kwam Oranje, volgens onze kroniek, den 6 October door Roermond, vanwaar hij over Wachtendonk naar Orsoij trok. Hier dankt hij zijn leger af, zonder het ten volle bevredigd te hebben, zoodat er eene groote muiterij onder de soldaten ontstond, waarbij slechts door toedoen der officieren het leven van den Prins kon gered worden.

Roermond werd den 12 October weder bezet door bovenvermelden Jan van Barlaymont.

Hoe vreeselijk de vijand hier gehuisd had, blijkt uit eenen brief welken de gouverneur van Maastricht, Frans Montesdoca, den 8 October aan Alba schreef en door den gevluchten burgemeester van Roermond overhandigen liet (2).

Volgens dit stuk (3), en gelijk Alba ook beweerde, stond de Prins bij de inneming der stad in verstandhouding met eenige burgers, waaruit de magistraat den 7 October aanleiding nam om een bericht aan den stadhouder te sturen over den toenmaligen toestand der stad en het gedrag der inwoners die den Koning vijandig waren, „opdat de stad dienaangaande niet in ongenade mochte komen" (4).

---

(1) Groen van Prinsterer IV p. 4, 15.
(2) van Hasselt, *Stukken* II N° 86.
(3) Deze brief luidt: Ce porteur, bourgemaitre de Remunde, m'a requys de supplier à votre Exellence, que à icelle plaise avoir miséricorde de luy et aultres bon bourgeois, lesquels ont tousjours esté de bon catholiques et leall serviteurs de Sa Majesté, ayant resisté à les ennemis et deffendu la ville main armée, jusques à ce que icelle a esté prinse par trahyson et secret entendement d'aucuns mauvais gens de la ville; ei le mesure a venu en ceste ville avecque aulcuns autres bourgeois et a esté icy depuys que la ville a este prins. Les ennemis ont laissé la ville fort saccaigée de tout, sans avoir laissé un lict ou aultre chose de mesnage, et à ceste cause n'ay envoyé nuls soldats par de là, pour ce qu'il n'y a point à recouvrer un morceau de pain, demeurant seullement les murailles autour d'icelle. Atant, etc. De Maestricht, ce 8 d'Octobre 1572. (Nyhoff, *Bijdragen*. Nieuwe reeks II bl. 102.)
(4) Brief in het stadsarchief.

Tegen het einde van October kwam ook bisschop Lindanus terug, en liet in de kathedraal al het verwoeste, onder anderen het hoogaltaar, herstellen. Bij deze gelegenheid, ontdekte men (1594), dat de Relikwiën van de HH. Wiro, Plechelmus en Otgerus, bij de verplaatsing van het Kapittel van Odiliënberg naar Roermond (1361) overgebracht (1), en in dit altaar geborgen, zeer goed bewaard gebleven waren, ofschoon het altaarblad omgekeerd lag. Ook andere kerken en kloosters waren bij de inneming der stad geplunderd (2).

Later ontdekte men te Aken verschillende dezer gestolen voorwerpen, onder anderen, groote koperen kandelaars en andere koperen voorwerpen, welke de overheid aldaar in beslag nam.

Den 8 November 1572 schreef de stedelijke overheid van Aken aan den magistraat te Roermond, dat men iemand ter bezichtiging dier voorwerpen naar Aken zou zenden, zich harerzijds verplichtende dezelve kosteloos terug te geven en de dieven te straffen (3).

De reeds boven vermelde stadhouder, Don Luis de Requesens, welke den Hertog Alba in November 1573 was opgevolgd in het bestuur der Nederlanden, stierf plotselijk den 5 Maart 1576, zonder eenen opvolger benoemd te hebben, waarop de Raad van Staten te Brussel het bestuur op zich nam.

De hulpmiddelen des Konings waren thans zoo zeer uitgeput, dat men de soldij niet meer kon uitbetalen, tengevolge waarvan de soldaten met verachting aller krijgstucht uit Zeeland opbraken, op Brabant en Vlaanderen neervielen

(1) WOLTERS, *De HH. Wiro, Plechelmus en Odgerus en het Kapittel van Sint Odilienberg* bl. 73.
(2) KNIPPENBERGH p. 187.
(3) Brief in het stadsarchief.

en zich aan de grootste losbandigheden schuldig maakten. Om gemeenschappelijk deze geweldige uitspattingen te keer te gaan, vereenigden zich de provinciën Brabant, Vlaanderen, Henegouwen en Artois, en hielden in September 1576 eene vergadering, terwijl zij de Staten der overige provinciën uitnoodigden, insgelijks vertegenwoordigers te zenden, om gezamenlijk de belangen van het land te bespreken. Buitendien riepen zij nog door bijzondere gezanten de hulp in van den Keizer, van Frankrijk, van Engeland, van den Hertog van Kleef en van den Prins van Oranje, en stelden een eigen leger tegenover de Spaansche soldaten, die zich nu in verschillende steden verschansten.

Middelerwijl waren er te Gent vredesonderhandelingen aangeknoopt, sinds den 19 October, tusschen de vertegenwoordigers dezer Staten ter eene, en de Provinciën Holland, Zeeland, den Prins van Oranje, onder wiens leiding deze laatsten zich reeds gesteld hadden, ter andere zijde.

Den 8 November werd dit verdrag, onder den naam van Pacificatie van Gent bekend, gesloten, waarvan de hoofdbepalingen waren: de wederzijdsche hulp ter verdrijving der muitende soldaten; de oproeping der Staten-Generaal zooals deze tijdens Karel V bestaan hadden: de vrije uitoefening van den Katholieken Godsdienst en de opheffing der strenge geloofsedikten (1).

Sedert Augustus dezes jaars was ook de Prins van Oranje te Middelburg ijverig bezig om eene vereeniging tusschen de verschillende provinciën tot stand te brengen (2).

In December 1576, kwamen dientengevolge gevolmachtigden uit alle Nederlandsche provinciën te Brussel bij

(1) Bor IX boek bl. 191.
(2) Bondam, *Verzameling van onuitgegevene stukken tot opheldering der vaderlandsche historie* I bl. 30.

elkander, om voortaan, als Generale-Staten het bestuur des Lands op zich te nemen.

De nieuwe stadhouder Don Juan stelde zich met de Staten in verbinding en na lange onderhandelingen kwam, den 12 Februari 1577, het „Eeuwig Edict" tot stand.

Het duurde niet lang of er ontstonden, ten gevolge van onderling wantrouwen, nieuwe moeilijkheden, en toen de landvoogd het kasteel van Namen verraste, namen de Staten ook van hunnen kant de wapens op en benoemden den Prins van Oranje tot „ruwaard van Brabant".

Op aandringen van den Prins werd de Aartshertog Mathias, broeder van Keizer Rudolf, tot landvoogd gekozen.

Bij Gemblours behaalde Don Juan nog eene schitterende overwinning op het leger der Staten. Den 1 October 1578 overleed hij, en Alexander Farnese, Prins van Parma, volgde hem op. De Waalsche provinciën, ten einde den voortgang der Protestandsche leer te stuiten, sloten het verdrag van Atrecht, en verzoenden zich met koning Philips.

Oranje van zijnen kant stelde hier tegenover een verdrag gesloten tusschen de noordelijke provinciën, en algemeen bekend onder den naam van „Unie van Utrecht."

Van het overkwartier Gelder traden alle steden toe, die door de Generale-Staten bezet waren: Venlo, Gelder en Wachtendonck. Hiermede was de grondsteen gelegd tot de Nederlandsche republiek, die zich den 26 Juli 1581 geheel afscheidde van Spanje en door een langdurigen en bloedigen strijd hare onafhankelijkheid verdedigde.

Keeren wij, na dit overzicht van den algemeenen staatkundigen toestand, tot de stad Roermond terug.

Sedert den 8 September 1574 was Roermond bezet met vijf compagnies Duitsche soldaten van het Spaansche regiment dat onder het bevel van den aanvoerder Pollweiler stond.

Onze kroniek schildert deze huurtroepen af als zeer

muitziek en zonder krijgstucht, wijl zij van de regeering geene soldij ontvingen. De arme inwoners moesten de ongehoordste gewelddadigheden van hen verduren, ja de omstreken der stad werden geheel afgestroopt en uitgeplunderd zonder dat de bevelhebber er zich tegen kon verzetten.

Vele jaren lang waren zij de schrik en de geesel des lands. Zij dreven hunne uitspattingen zoo ver, dat zij (1575) den magistraat van Roermond in de kerk opsloten. Ten gevolge dezer buitensporigheden verliet eindelijk de stedelijke overheid de stad, (de stadsschrijver Jan van Kampen alleen uitgezonderd), met de voornaamste kooplieden. De bevelhebber Blasius van Fegersheim nam daarop ook het burgerlijk gezag in handen en bestuurde alles naar willekeur.

Na herhaalde klachten der ingezetenen lieten de Geldersche Staten, in October 1574, den stadhouder Requesens, en in Mei 1576 ook den raad van Staten door bijzondere gezantschappen om hulp smeeken tegen deze rampen; doch zonder goed gevolg.

De Staten besloten daarom een leger te vormen van 1000 ruiters voor den tijd van zes maanden, maar reeds in April 1577 ontsloegen zij ze, onder voorwendsel dat de Spaansche soldaten waren afgetrokken, maar inderdaad wegens gebrek aan de noodige middelen om ze te onderhouden. Tijdens het ontstaan der verwikkelingen tusschen Don Juan en de Generale-Staten sloot zich Pollweiler bij genen aan, terwijl de onder zijn bevel staande troepen in Brabant tot de laatsten overgingen.

Daarop begaf hij zich met zijne beide zonen in Maart naar Roermond om persoonlijk het bevel over de daar liggende vaandels in handen te nemen.

Weldra echter klommen de eischen door hem aan de stad gesteld tot zulke hoogte, dat deze zich genoodzaakt voelde den bijstand van Don Juan in te roepen.

Ook bij hare naburen klaagde de stad Roermond haren nood en ellende. De magistraat van Venlo riep den 16 Juni de leden der ridderschap die in de omstreken woonde, alsook de drossaards en stedelijke afgevaardigden te zamen, om ten gunste der ongelukkige stad gemeenschappelijk op te treden.

Men benoemde Jan van Brempt, drossaard te Gelder, en Engelbert van Brempt, drossaard te Stralen, „umb die groete langwilige ondregliche lasten end entlich verderven als der stad Roermonde end des gantzen quartiers bestes vlietz" aan de regeering te Brussel voor te leggen, en hare hulp in te roepen. Maar ook deze poging bleef vruchteloos. De stad bleef aan de willekeur en de gewelddadigheden der bandelooze troepen prijs gegeven, zooals onze kroniek met alle bijzonderheden verhaalt.

Niet alleen te Roermond, maar ook te Deventer en te Kampen, gingen de troepen van Pollweiler op zoo ruwe wijze te werk dat de inwoners dezer steden er heimelijk op bedacht waren ze met geweld te verjagen. Hiervan onderricht, namen de bevelhebbers die te Deventer lagen, het besluit de te Kampen liggende vaandels tot zich te trekken, om des te zekerder gene stad in bedwang te kunnen houden.

Den 20 Augustus 1577 verzochten zij Pollweiler òf om toezending van versterkingen, òf om goedkeuring van dit plan, omdat zij zich alleen niet konden verdedigen.

De bevelhebber wendde zich daarom, den 24, aan Don Juan en verzocht hem om voorschriften waarnaar hij zich in deze omstandigheden te regelen had. Tevens hing hij een tafereel op van zijnen hachelijken toestand. „Ik heb hier te Roermond noch artillerie, noch krijgsvoorraad, noch levens-

(1) Gachard, *Actes des états généraux des Pays-Bas* I n° 602, 616.

middelen, noch geld, om de stad te bedwingen en in geval van nood te verdedigen; ik kan hier geene eer behalen, maar wel mijn leven en dat mijner soldaten op het spel zetten". (1).

Denzelfden dag beklaagde zich Pollweiler in een brief aan den secretaris van den Hertog van Gulik, Pagney, die zich waarschijnlijk in de omgeving van Don Juan bevond, dat deze nooit in staat was een besluit te nemen. „De toestand mijner soldaten zoo gaat hij voort wordt dagelijks moeilijker; de Staten maken aanhoudend jacht op hen en ontnemen hun het leven en de eer." Daarom smeekt hij genoemden sekretaris dringend, alles in het werk te stellen, om Don Juan tot een spoedig besluit in deze zaak over te halen (2).

Deze hachlijke toestand van Pollweiler gaf waarschijnlijk aanleiding tot het gerucht dat hij voornemens was Roermond te verlaten met zijne soldaten en de stad met Waalsche troepen te voorzien.

Nogtans Pollweiler trok niet af, integendeel hij ging tot grootere knevelarijen over, door in September, voor het derde maal, eene zware brandschatting in het overkwartier af te persen.

Hij vorderde 2000 malder rogge en maandelijks 5500 gulden.

De toestand van ons gewest was nu jammerlijk.

De stadhouder, Gillis van Barlaymont en zijne broeders hadden zich bij Don Juan aangesloten, middelerwijl Gelder-

---

(1) van Hasselt, Stukken III n° 81, 82, Bondam III n° 35.
(2) van Hasselt, Stukken III n° 83.
van Hasselt, Stukken III n° 91, 100, Bondam III n° 4, 43.
Bondam III n° 44.
Bondam IV n° 88.

land, Roermond alleen uitgezonderd, de zijde der Generale-Staten koos.

Innig gevoelde het land de behoefte aan eene nieuwe krachtige provinciale regeering en aan eene betere militaire organisatie.

Op den landdag te Nijmegen in September 1577, werd eene deputatie gekozen bestaande uit 12 personen, die namens de Staten over alle binnenlandsche aangelegenheden zouden beslissen en wegens den jammerlijken toestand des overkwartiers voorloopig te Venlo zouden verblijven. Tot deze commissie behoorden uit genoemd kwartier Jan van Wittenhorst heer te Horst en drossaard van het ambt Kessel, Bertrand van Bilant, heer te Walbeck, Engelbert van Brempt, drossaard te Stralen, Adolf van Goor heer te Koldenbroich, Frans van Hückelhoven, burgemeester van Roermond en Jan van Grefrath, burgemeester van Venlo.

Terzelfder tijd namen de Staten van Gelderland drie aanvoerders, Frederik van Westrum, Hendrik Schenk van Nydeggen, en Gelis van Bocholt, elk met 50 paarden in dienst, om Pollweiler te bestrijden. Het opperbevel van dit korps werd opgedragen aan Godart van Bocholt, heer van Grefenbroich (1).

Alvorens de vijandelijkheden te beginnen wilde men beproeven alles in der minne met Pollweiler af te maken.

Te dien einde werd een gezantschap naar het kasteel Hillenrath gezonden.

Maar Pollweiler stelde zijne eischen te hoog en de onderhandelingen werden weldra afgebroken.

(1) Bondam III bl. 170, 171.
van Hasselt, Stukken III n° 78.
Bondam III n° 62.
van Hasselt, Stukken III n° 104, 107, 108, 109.

Intusschen waren de drie Geldersche vaandels tot bij Roermond voortgerukt. Onze kroniek noemt ze de „Gelderschen," daarentegen de bezetting van Roermond de „Hoogduitschen".

De opperbevelhebber der Geldersche troepen werd reeds in den beginne ziek, zoodat Wittenhorst in zijne plaats trad en zich bij Hillenrath, Swalmen en Asselt neersloeg, zonder iets beslissends tegen den vijand te durven wagen, wegens zijne onbeduidende strijdkrachten.

De vijand zette integendeel zijne roof- en plundertochten in de omstreken ongestoord voort, en vond alzoo gelegenheid zich door ruimen voorraad van mondbehoeften tot eene langdurige belegering te kunnen voorbereiden.

Eerst den 28 October kwamen de hulptroepen door de Staten aan de Gelderschen beloofd en bestaande uit 12 vaandels voetvolk en 150 paarden onder aanvoering van Philips, graaf van Hohenlohe, die in dienst stond van den Prins van Oranje, (onze kroniek noemt hem Graaf Halloch) te Swalmen aan, terwijl hij later nog 6 compagniën verwachtte.

Hohenlohe aanvaardde nu het opperbevel over het gansche belegeringsleger en begon zijne operatie's door het opwerpen van 8 tot 9 verschansingen om de stad.

Eene dezer verschansingen lag op het linker Maasoever en heette „Tholen" (1). Deze was zonder twijfel dezelfde die als „hoogberoemd, welgelegen, zeer sterk en het gansche leger kunnende opnemen" beschreven wordt (2).

Pollweiler verdedigde de stad insgelijks door verschillende schansen, door versterking van eenige rondeelen en eindelijk door dat hij eenige poorten „toebollwerkte".

Opmerkenswaardig is het dat hij zich, in den loop der

(1) Bor XI boek bl. 898.
(2) Bondam V bl. 127.

belegering ook van duiven bediend heeft, om tijdingen van Don Juan te krijgen. Deze duiven die, den 9 December waren verzonden, raakten bij hunne terugkomst, den 21 December in de handen der belegeraars, waarvoor deze de Hoogduitschers niet weinig uitlachten.

Wegens het zeldzame beleid en de groote dapperheid waarmede de stad verdedigd werd, waren de strijdkrachten van Hohenlohe niet toereikend om Roermond met geweld te veroveren, te meer daar een leger, onder aanvoering van Gillis van Barlaymont en Mondragon, ter ontzetting der stad, in aantocht was.

Dit rukte, den 3 Januari 1578, tot in de nabijheid der stad voort, de Gelderschen verlieten daarop hunne posten en trokken naar den linker Maasoever in de schans Tholen terug, om hier den vijand af te wachten.

Middelerwijl deed Pollweiler, met zijne gansche macht, eenen hevigen uitval, maar ontmoette dusdanigen weerstand, dat hij zich, met verlies van 150 dooden en 7 gevangenen, in de stad moest terug trekken.

Een uur later verscheen het ontzettingsleger, dat terstond de schansen, door de Gelderschen bezet, aantastte. Eerst tegen den avond trokken deze af en wel wegens gebrek aan proviand, eerst naar Blerick en des anderendaags naar Velden, waar zij bleven tot den vijfden dag en vervolgens uit elkander gingen.

Barlaymont voorzag Roermond met de noodige levensmiddelen en manschappen, liet eene scheepsbrug over de Maas slaan, en trok den 19 in alle stilte naar Limburg (1).

Ook de bevelhebber Pollweiler, verliet den 10 Januari Roermond, en begaf zich naar Don Juan.

---

(1) Bor XI boek bl. 897, Bondam V, n° 5, van Hasselt, stukken III n° 126.

Onze kroniek getuigt van hem met volle recht, dat hij een even dapper als schrander en ervaren veldheer was, die zijne taak juist opgevat en naauwkeurig volvoerd heeft. Zijne woeste en willekeurige handelwijze was hem gemeen met de meeste veldheeren van zijnen tijd, maar hij was, meer dan anderen, een man van karakter, die zich trouw gehouden heeft bij het eenmaal gekozen vaandel. In twee brieven, van het jaar 1577, noemt hij zich: Nicolaas Vrijheer tot Pollweiler en in 't Weilerthal, Heer tot Masmunster en Blumberg, Landvoogd in Overelzas en Spaansch Bevelhebber over een regiment hoogduitsche troepen (1).

Pollweiler, of beter Bollweiler is een kasteel niet ver van Sulz en ligt even als Masmunster (Moisevaux) en Blumberg (Florimont) in Overelzas. Daaruit blijkt dat onze bevelhebber een adelijke uit den Elzas was en zonder twijfel dezelfde die elders als landvoogd van Hagenau voorkomt en later van Philips II eene jaarwedde genoot (2).

Hij was een bijzondere vertrouweling van den kardinaal Granvelle, waarmede hij in den loop des jaars 1564 in drukke briefwisseling stond (3).

Waarschijnlijk was hij onder Alba naar de Nederlanden gekomen, wijl hij van dezen den last ontving, troepen in Duitschland aan te werven. Deze troepen ter getalsterkte van 4000 man werden echter door de stad Augsburg ontwapend; over welke daad Alba in eenen brief van 18 Juli 1572 bitter klaagde (4).

Volgens eene genealogische tafel, was hij zoon van Jan, Baron van Bollweiler; hij stierf den 8 Maart 1588 (5).

---

(1) van Hasselt, *Stukken* III nº 104, 108.
(2) Koch, *Quellen zur Geschichte des Kaisers Maximilian des zweiten* I bl. 303.
(3) Groen van Prinsterer I p. 230, 248, 258, 270, 282, 284, 332, 371.
(4) Koch t. a. pl. bl. 302.
(5) Schöpflin, *Alsatia illustrata* II.

De mislukte belegering der stad Roermond gevoegd bij het opnieuw in zwang gebrachte roof- en plunderstelsel door de hoogduitsche soldaten, baarde eene algemeene ontevredenheid en verbittering tegen de aanvoerders des legers, bijzonder tegen Wittenhorst. Deze had het opperbevel op zich genomen, nadat Hohenlohe in het begin van December bij eene schermutseling gewond was geworden.

Bij het naderen van het leger, dat tot ontzet der stad gezonden was, verliet Wittenhorst, in overleg met Hohenlohe, het belegeringsleger en begaf zich des nachts in aller ijl naar Venlo, om deze stad en de omliggende plaatsen met krijgsvolk en andere oorlogsbehoeften te voorzien. Toen nu, den 12 Januari 1578, de vijand voor Venlo verscheen en de omliggende plaatsen verwoestte, moest Wittenhorst hier harde verwijtingen hooren.

Nadat de Hertog van Parma in October 1578 het bestuur der Nederlanden aanvaard had, verbeterde langzamerhand de toestand in het Overkwartier, bijzonder toen, den 17 Maart 1580, eindelijk de hoogduitsche troepen van Pollweilers regiment, dat te Roermond in garnizoen lag, werden afgedankt.

Ofschoon onze stad nog meermalen veel te verduren had van den overmoed van vreemde huurtroepen en onder den last van zware inkwartieringen gebukt was, zoo ging zij niettemin eene betere toekomst te gemoet. Zelfs mocht zij zich verheugen in verschillende gunstbewijzen en voorrechten van wege de regeering haar geschonken, waardoor haar stoffelijk welzijn niet weinig werd bevorderd. In Maart 1580 bracht de Koning den Raad van Gelderland van Arnhem, dat in vijands handen was, over naar Roermond (1).

(1) Den 16 Maart bracht Parma dit ter kennis van den magistraat van Roermond. Zie over de geschiedenis van dezen Raad: GERARDTS, *Bydrage tot de*

Een jaar te voren had Philiips II de stad op haar verzoek de opheffing van den opslag te Linne en in het land van Montfort vergund, en zulks omdat zij „van veelen jaeren herwaerts in grooten achterdeil und onwederbringelicken schaeden geraeden is, soo mits den grooten und erschrickelicken brand anno 54 (1554) lestleden geschiet (1), als anders dat sie (de inwoonders) in allen voerigen inlendischen oirlogen, wie dan noch in diesen jegenwoirdigen, vast die beste, redelichtste unde rechtveerdichtste partye gestanden, die gevolcht ende daerby lyff, goet ende bloet unde wat sy sunst gehadt guetwillich ja begeerlich opgesath hebben" (2).

Den 9 Juni 1581 verleende de regeering aan de stad octrooi om gedurende een jaar zeker licentgeld te heffen op de over de Maas op- en afvarende schepen en de koopmans goederen, hetwelk later meermalen (1587-1590) hernieuwd werd (3). In Juli 1589 vergunde dezelfde aan de stad eenen wekelijkschen markt van paarden en ander vee, te houden op Woensdag, en twee jaarmarkten, de eene in den winter op den dag van St. Paulusbekeering (25 Januarij) en de andere in den zomer op St. Margaretadag (20 Julij) (4). Op den 2 April 1589 verleende de regeering aan de stad

---

geschiedenis van den souvereinen raad in het Overkwartier van Gelderland te Ruremunde (1580-1794.)

(1) Den 16 Juli 1554 ontstond te Roermond een hevige brand die het voornaamste rijkste en beste gedeelte der stad vernielde en den 25 dezer maand werden de muren en schoorsteenen, die nog stonden, door eenen hevigen wind omver geworpen, waardoor de stad in groote armoede verviel. (Brief van de stad, aan den stadhouder van den 6 Augustus 1554, in het stadsarchief.)

Gelijk van ouds bij zulke rampen in ons land, de noodlijdenden warme deelneming en overvloedigen bijstand bij hunne naburen vonden, zoo mocht zich ook, in deze treurige omstandigheden, Roermond verheugen in veelzijdige hulp en bijstand.

Nijmegen zond 100 Ridderguldens en Gelder 5 wagens met levensmiddelen. (Rekening dezer stad.)

(2) Oorkonde in 't stadsarchief.

(3) Oorkonde in 't stadsarchief.

(4) Oorkonde in 't stadsarchief.

octrooi tot het heffen van den tienden penning op het recht genaamd „*schippersteur of surplus*", welk binnen de stad geheven wordt voor den tijd van een jaar, om de penningen daarvan komende, met andere stedelijke middelen, te doen strekken tot de fortificatie der stad (1).

Parma veroverde beurtelings vele steden in ons land. Den 29 Juni 1579 Maastricht, in Juni 1586 Grave, Arcen, Well, Grubbenvorst en Venlo en later Neus, het slot Krakau bij Crefeld, Meurs, Alpen en Rhijnberg, den 4 Juli 1587 door verraad Gelder en den 20 December 1588 Wachtendonk, zoo dat nu het gansche overkwartier weder in handen der Spanjaarden vereenigd was.

De verschillende aanvallen door de Generale-Staten op eenige steden van ons land ondernomen, bijv. den 23 April 1591 op Stralen, bleven zonder gevolg. Ook ons Roermond zou in den zomer van 1584 door overrompeling genomen worden. Tot dit einde bracht de Graaf Philips van Nassau een korps van 1300 voetknechten op de been, welke den 19 Augustus te Nieuwklooster bij Goch te zamen kwamen. Den volgenden dag trokken zij naar Roermond waar zij des nachts om 2 uur verschenen. Op het oogenblik dat de vijand de stadspoort met buskruid wilde doen uiteenspringen werd hij door den schildwacht ontdekt, die terstond eenige schoten loste en daardoor de bezetting te wapen riep. De vijand trok naar Swalmen en Asselt terug „een instrument gelijck aan een langen draagboom met twee ijzeren tanden en van boven met eenen ijzeren haack sterk beslagen", achterlatende (2).

---

(1) Oorkonde in 't stadsarchief.

(2) Kennisgeving van den magistraat van Roermond aan den stadhouder in het stadsarchief *Journael van* ANTHONIS DUYCK (1591-1602) uitgegeven door Lodewijk Mulder I bladz. 476, dat voor de veldtochten van Prins Maurits van Oranje, gedurende dit tijdvak kostbare en authentieke stukken bevat. Jammer, dat het

Koning Philips was intusschen tot de overtuiging gekomen dat er geene mogelijkheid meer bestond om de noordelijke gewesten ooit onder zijne gehoorzaamheid terug te brengen. Hij besloot derhalve de Nederlanden van de Spaansche monarchie los te maken en als een onafhankelijke staat tot bruidschat te schenken aan zijne oudste dochter, Isabella Clara Eugenia, welke in den echt zou treden met den Aartshertog Albert van Oostenrijk, den zoon des Keizers Maximiliaan II. Bij akte van den 6 Mei 1598 stond hun Philips de souvereiniteit over de 17 provinciën erfelijk af, onder voorbehoud nogtans dat deze landen, indien zij kinderloos stierven, weder aan Spanje zouden terug komen (1).

De Aartshertogen, zoo noemde men Albert en Isabella, sloten den 9 April 1609 een twaalfjarig bestand met de Generale-Staten. Hiermede werd voorloopig een einde gemaakt aan den oorlog, welke reeds gedurende meer dan 40 jaren ontelbare rampen over alle streken der Nederlanden verspreid, en de welvaart geheel vernietigd had.

Te midden van dezen wapenstilstand, werd de vrede der stad Roermond gestoord door eene gebeurtenis welke eene treurige getuigenis aflegt van de onkunde en de dweepzucht dier ongelukkige tijden.

Den 24 September 1613 werd Trijntje van Sittard, moeder van een twaalfjarig meisje uit de stad, op het zeggen dezer laatste van tooverij beschuldigd en gevangen

---

vierde boek, (onder de jaren 1598 en 1599), van dit journaal waarvan de schrijver als advokaat-fiskaal van den raad van Staten den Prins op zijne tochten vergezelde, is verloren geraakt.

(1) Wijl dit huwelijk kinderloos bleef en daardoor de Nederlanden aan Spanje moesten terugkomen, liet zich Koning Philips III reeds in het jaar 1616 door de Staten der afzonderlijke gewesten huldigen.

De Koning stierf den 31 Maart 1621 en den 13 Juli van hetzelfde jaar ook Aartshertog Albert, zoodat van dit oogenblik de souvereiniteit op Philips IV overging. De infante Isabella voerde tot aan haren dood, 1 December 1633, het bewind als landvoogdes.

genomen. Zij maakte op de pijnbank eenen zekeren meester Jan bekend uit het naburige dorp Ool als „aanvoerder der tooveraars en toovenaressen" en behalve hem nog eene menigte andere personen, welke men allen aanstonds gevangen nam. Meester Jan klaagde nog 41 vrouwen uit Roermond, Swalmen, Wassenberg en Stralen als tooverkollen aan, welke ook in zijn ongelukkig lot deelden.

Op deze wijze werden door aanhoudende, en zonder twijfel door middel van de pijnbank afgeperste, bekentenissen, in bovengenoemde plaatsen te samen 64 personen gekerkerd, van tooverij beschuldigd en tot den brandstapel verwezen.

Het getal der te Roermond gerechten bedroeg volgens de verklaring van den schout Christoffel Brantz (1) ongeveer 40. Op bevel van den magistraat werden twee hunner dagelijks tot „pulver" verbrand.

Met zijne toestemming werd eene, aan het stedelijk protocollenboek ontleende, beschrijving dezer gebeurtenissen gedrukt, naar welke wij ook wat aangaat de overige bekentenissen der beschuldigden en andere bijzonderheden verwijzen.

Een enkel exemplaar van dit losse blad, wiens titel in houtsnede de verbranding van twee aan de galg hangende heksen voorstelt, bevindt zich in de Bibliotheca Duncaniana te 's Gravenhage. Wegens zijne groote zeldzaamheid oordeelden wij het passend een getrouw afdruksel bij ons werk te voegen (2).

Ook waren volgens onze kroniek reeds in 1594 verschillende vrouwspersonen deels uit de stad, deels uit de

---

(1) Rapport van den genoemden Schout aan het hof van Gelderland, in het archief van de stad.
(2) Bijlage n° 15.

omliggende plaatsen van Roermond, van tooverij beschuldigd en voor de rechtbank gedaagd zonder dat iets naders daaromtrent bekend is.

Op deze proceduren hebben betrekking de in de maand Maart van dit jaar opgestelde en nog in het stedelijk archief aanwezige vragen, welke wij als bijlage aan ons werk toevoegen (1).

De na het einde van den twaalfjarigen wapenstilstand (1621) weer hervatte oorlog tusschen Spanje en de Nederlandsche republiek nam in Juni 1632 voor het eerste land een zeer ongunstigen keer. In het begin van dit jaar begaf zich de Graaf van Warfusée, minister van financiën in de Spaansche Nederlanden, heimelijk naar den Haag en verklaarde aan Prins Frederik Hendrik van Oranje dat hij, ontevreden over Koning Philip welke hem aanzienlijke sommen schuldig was, het voornemen had in den dienst van den Koning van Frankrijk te treden.

Wilden de Generale-Staten hem beloonen zoo was hij gereed, een groot gedeelte van Nederland tegen den Koning in oproer te brengen; ook voegde hij er bij dat de Graaf Hendrik van den Berg, stadhouder van het Overkwartier, zijne voornemens deelde, en vorderde voor zich en den Graaf vooreerst 200.000 kronen en later verdere belooningen in geld en posten.

De Prins nam het voorstel aan. Warfusée begaf zich naar Venlo en de Raadspensionaris Pauw bracht hem aldaar de beloofde sommen. Te gelijker tijd werd het plan van den veldtocht tusschen hen besproken en een aanval op het Overkwartier vastgesteld (2).

---

(1) Bijlage n° 1.
(2) Aitzema, *Saken van staet en oorlogh* I. bl. 1188, Wagenaar, *Vaderlandsche historie* XI bl. 149.

Omtrent Pinksteren 1632 verzamelde de Prins van Oranje op de Mookerheide een uit 3000 ruiters en 17000 voetknechten bestaand leger en viel onmiddelijk Venlo aan, terwijl hij den Graaf Ernst Casimir van Nassau, stadhouder van Vriesland, naar Roermond en den Kolonel Wijnbergen naar Stralen voortrukken liet.

Na een' korten wederstand gaven zich Venlo en Stralen den 3 Juni over. Ernst Casimir kwam den 2 voor Roermond aan, werd echter reeds den 4 namiddags bij de bezichtiging der nauwelijks geopende loopgraven door een kogel aan het hoofd getroffen en stierf na weinige uren (1).

Nadat Venlo veroverd was trok ook de Prins met het gansche leger naar Roermond, dat met eene bezetting van slechts 300 man onder den Kolonel Ribaucourt onmogelijk lang kon verdedigd worden.

Reeds den 3 Juni had de magistraat in overeenstemming met den Bisschop, de Kanselarij en de Rekenkamer, het voornemen opgevat met de vijanden in onderhandeling te treden; waartegen zoowel de bevelhebber als ook de toen juist in de stad aanwezige Gouverneur van Orsoi, Leonardus Caraccioli, en tevens de burgemeester Peter Bosmann hevig protest aanteekenden. Den 4 Juni 's morgens vergaderden de genoemde autoriteiten op het stadhuis om de overgave der stad in beraad te nemen. Ondertusschen begaf zich de burgemeester van de stadswerken komend naar de markt en beval eene aldaar geposteerde compagnie burgers zich tusschen de Maasnieler en Zwartbroekerpoort, waar de vijand zijne loopgraven aangelegd had, te plaatsen en de

(1) Aitzema (I. p. 1190) zegt dat reeds den 3 Juni het bericht van den dood des Graven in Venlo aangekomen is. Deze opgaaf schijnt onnauwkeurig te zijn en moet in den 4 veranderd worden. Want nog des morgens van dezen dag richtte de Graaf eene geschrevene opeisching tot overgave aan de stad Roermond waarvan onze kroniek den tekst mededeelt.

alhier sedert 24 uren werkzame burgers af te lossen: daar deze aanmaning onbeantwoord bleef, stelde zich Bosmann voor de compagnie met den stok in de hand en voegde haar volgende woorden toe „ik zal de eerste zijn die u voorga; wie den burgemeester lief heeft volge hem." Een gedeelte der compagnie gehoorzaamde en trok met den burgemeester af, wien onze kroniek met recht den lof van eenen „getrouwen, vigilanten en manhaften burgermeister toezwaait, die dag en nacht voor alles wat tot de verdediging der stad noodzakelijk was, zorgde."

Middelerwijl drongen de op het Raadhuis vergaderde autoriteiten bij den commandant op het sluiten eener kapitulatie aan, tot dat hij eindelijk na lang talmen inwilligde een wapenstilstand tot stand te brengen. De burgemeester gaf echter zijne toestemming daartoe niet, alvorens het collegie der „*tien mannen*" dat de gemeente vertegenwoordigde en de gezamenlijke gilden daaromtrent geraadpleegd te hebben. 's Namiddags verscheen een trompetter met een' brief van den Graaf Ernst Casimir waarin hij der stad eene zeer gunstige kapitulatie aanbood. De magistraat nam met de begonnen onderhandelingen genoegen en verzocht den Prins de vijandelijkheden te schorsen en eene kommissie te zenden om verder te beraadslagen. Uit vrees dat Ribaucourt den, aan den trompetter vertrouwden, brief zoude terughouden, liet de magistraat er een afschrift van door den Gardiaan van het Recollettenklooster, met de noodige instructies voorzien, aan den Prins bezorgen.

Deze stond de stad het verzoek toe en bepaalde het dorp Ool als plaats van bijeenkomst der afgevaardigden. Naar aanleiding der reeds gedane voorstellen werd hier de van den 5 Juni gedagteekende kapitulatie (1) gesloten,

(1) De capitulatie wordt ook medegedeeld bij Aitzema bl. 1192, Commelyn, *Leven van Frederick Hendrick van Nassau I* bl. 117.

welke ook bepaalde dat het garnizoen naar Rhijnberg vertrekken moest. Zondag den 6 Juni toen juist te Roermond de kermis gevierd werd, hield de Prins, nadat de bezetting vertrokken was, 's namiddags zijne intrede.

De burgemeester Bosmann en de Heeren van den Magistraat gaven hem op de markt de sleutels der stad over, waarna de Prins dezelve met hare vestingswerken bezichtigde en toen naar het leger terugkeerde. De ritmeester Randtwijk werd tot Gouverneur van Roermond benoemd en 8 compagniën als garnizoen voor de stad bestemd.

Door de kapitulatie werd de St. Joriskerk aan de hervormden afgestaan, doch de commissarissen der Staten-Generaal welke den 1 Juli naar Roermond kwamen, oordeelden deze te klein en kozen in hare plaats de H. Geestkerk.

Hoewel de Deken en Scholaster deze kerk als de „oudste" wenschten te behouden, lieten de commissarissen ze door de hervormden in bezit nemen; waarna op Zondag den 4 Juli, de eerste dienst in dezelve plaats had. Buitendien lieten de commissarissen na wegruiming eeniger moeilijkheden den magistraat door een' handslag den eed der getrouwheid zweren en deden alle charters, registers en rekeningen der rekenkamer inpakken en naar Arnhem verzenden (1). Volgens het besluit van den landdag te Zutfen van 16 November 1634 moesten te Roermond twee hervormde predikanten, ieder met eene jaarwedde van 700 gulden, een rector met 5 tot 600 gulden en twee onderwijzers

(1) Zie een uitvoerig bericht dezer commissarissen over hunne dienstverrichtingen te Roermond in de: *Deductie van het recht des furstendoms Gelre en graafschaps Zutphen, tot de consolidatie en reunie van het overquartier van Roermond met de drie andere quartieren van deselve provintie, Arnhem 1712.* De tijdsbepaling richt zich echter in dit stuk naar den juliaanschen Kalender terwijl onze kroniek de gregoriaansche tijdrekening volgt. Zoo als bekend is, bestaat tusschen beide een verschil van 10 dagen.

benoemd worden: de laatsten zouden van de stad eene vrije woning erlangen (1).

Terwijl de Prins van Oranje nog Sittard, Maaseyck en later ook Maastricht veroverde, begaf zich de stadhouder van het overkwartier, Graaf Hendrik van den Berg, naar Luik, van waar hij zijnen overgang in den dienst der Staten-Generaal, den 18 Juni, bij een' open brief aan de infante Isabella berichtte, en door de bewering, als hadde de Spaansche regering hem de middelen om het land te verdedigen ontnomen, trachtte te rechtvaardigen (2).

Koning Philips verklaarde hem een meineedige en landverrader. Verscheidene omstandigheden rechtvaardigen het vermoeden dat Van den Berg reeds sedert twee jaren in geheime betrekking met de Staten-Generaal stond (3).

Volgens onze kroniek hield de Graaf zich reeds den 30 Augustus 1632 met de monstering eeniger troepenafdeelingen in den dienst der Staten onledig: deze beliepen in het begin van October 20 vaandels voetvolk en 4 compagniën ruiterij. Nadat hij den 14 November met den Prins van Oranje op de Reuversche heide het middagmaal gebruikt had, vertrok hij eenigen tijd later naar den Haag, alwaar hij in het volgende jaar tot den eed en dienst der Staten-Generaal aangenomen werd (4).

De stad Gelder was nu de eenige plaats van het overkwartier welke zich nog in de handen der Spanjaarden bevond: daarom begaf zich het tot dusverre in Roermond bestaande regeeringscollegie daarheen, en hield op het slot zijne zittingen tot dat den 3 September 1637 Roermond wederom in de macht des Konings kwam (5).

---

(1) *Deductie etc.* V. 28.

(2) Zie dezen brief bij Aitzema I bl. 1194 en V. Cornelijn I bl. 136 ff.

(3) Vergelijk b. v. Dederich, *Annalen der Stadt Emmerich* bl. 444 en V.

(4) Wagenaar XI, bl. 161.

(5) Den 20 Januari 1637 verzond het hof van Gelderland te Arnhem exemplaren van een plakkaat, waarbij aan de ingezetenen van het overkwartier verboden

In Augustus van dit jaar deed de kardinaal Ferdinand, broeder van Philippus IV, bekend onder den naam van „Kardinaal Infant" als Gouverneur der Spaansche Nederlanden een vijandelijken inval in het overkwartier. Den 25 veroverde hij Venlo en liet dan zijne kavalerie tegen Roermond voortrukken terwijl hij twee dagen later met het overige leger volgde. Het garnizoen dezer stad onder het bevel van den majoor Carpantier bestond uit 11 compagniën voetvolk en twee cornetten ruiterij, te zamen ongeveer 1100 man sterk.

Den 29 begonnen de Spanjaarden de stad te beschieten en hielden daarmede aan den geheelen volgenden dag. Daar de vesting onmogelijk lang kon weêrstaan, capituleerde de kommandant den 3 September onder de voorwaarden aan Venlo toegestaan, nadat hij zich dapper verdedigd en meer dan 700 tonnen busbruid verschoten had. Het garnizoen trok den volgenden dag met twee kanonnen en alle wapenen naar Grave (1).

Bemerkenswaardig is het dat de burgerij weigerde aan het gevecht deel te nemen. Verheugd dat hare stad wederom in het bezit van haren natuurlijken Heer gekomen was, trok zij den 4 September met vliegende vanen uit om den Kardinaal-Infant in te halen.

De burgemeester Frans Pollart en andere leden van den magistraat gaven hem de sleutels der stad over, welke hij hun echter ter bewaring wederom ter hand stelde. Denzelfden dag werd de toenmalige magistraat afgezet en een

---

werd, om voortaan bij de raden van den koning van Spanje te Gelder resideerende, eenig rechtsgeding aanhangig te maken of te vervolgen onder verbeurte van 1000 goudgulden voor iederen overtreder.

(1) Aitzema II bl. 455, Commelyn I bl. 258. Een afschrift der capitulatie bevindt zich in het stedelijk archief, hetwelk ook eene, uit het Jezuiëtenklooster herkomstig uitvoerige beschrijving bezit in handschrift dezer belegering onder den titel: *Narratio de obsidione et expugnatione Ruremundæ.*

nieuwe door den Kardinaal-Infant benoemd. Onze kroniek eindigt met eene opgave der wapenen, oorlogswerktuigen en levensmiddelen, welke de Spaujaarden in Roermond vonden.

Alvorens wij onze inleiding sluiten, vermeenen wij aan eene gebeurtenis te moeten herinneren, welke wel is waar niet in den tijd onzer kroniek valt, maar in de geschiedrollen van Roermond een' te gewichtige hoewel onheilvolle bladzijde teekent, om hier niet ter loops vermeld te worden. Den 31 Mei 1665, den eersten Zondag na Pinksteren, gedurende de kermis van Roermond ontstond er gedurende de processie door het afschieten van een geweer, een hevige brand, welke binnen vijf uren de geheele stad op ongeveer 100 huizen na, in de asch legde. Het paleis van den Bisschop, van den Gouverneur, de Kanselarij, het Raadhuis en verscheidene kloosters werden eene prooi der vlammen (1).

Door dit groot ongeluk werd de welvaart der stad, welke op aanzienlijke wijze sedert het einde van den oorlog (1648) was vooruitgegaan, voor vele jaren vernietigd. Zoo als bij gelegenheid van de ngrooten brand in 1554, mochten ook nu de door den brand geteisterden zich in eene veelvuldige ondersteuning verheugen. De stad Gelder zond 320 brooden en 300 pond spek, het ambt Gelder 51 malder rogge en eene partij spek. De Gouverneur der Nederlanden schonk in naam des Konings 17.000 gulden. De Staten-Generaal, de Staten van Holland en West-Vriesland stonden der stad de tolvrijheid toe voor de tot haren herbouw benoodigde materialen (2).

Hier zij nog opgemerkt dat gedurende de jaren, welke onze kroniek doorloopt, de volgende mannen- en vrouwen-

(1) Knippenbergh p. 235, *Theatrum Europæum* X p. 103.
(2) Stadsarchief.

kloosters in Roermond bestonden: 1. het in 1307 door Graaf Reinold I van Gelder gestichte klooster der Minderbroeders of Recolletten, gelegen in de Neerstraat. Het werd in 1797 door de Franschen opgeheven: thans bestaat nog van hetzelve slechts de kerk, welke deels als protestantsche kerk deels als magazijn dient.

2. Het op de Swalmenderstraat gelegene Karthuizerklooster gesticht in het jaar 1370 door den Ridder Werner van Swalmen, zijne echtgenoote Bertha van Geilenkirchen en zijnen broeder Robin van Swalmen, Kanunnik van St. Servatius te Maastricht. Hier stierf in 1471 de beroemde Dionysius Richel als prior. Dit klooster werd in 1784 door Keizer Jozef II opgeheven, in 1841 door Monseigneur Paredis Bisschop van Roermond met de daarbij behoorende kerk aangekocht en in een Groot-Seminarie herschapen.

3. Het klooster der Regulieren van den H. Hieronymus in 1390 door Jan van Leuven, proost te Xanten, gesticht. Het werd bij de oprichting van het diocees Roermond opgeheven, om Bisschop Lindanus tot woonplaats te dienen en werd in 1611 den Jezuiëten toegewezen.

4. Het klooster der Kruisheeren in 1422 door Jan van Merode, prior van dezelfde orde, gesticht. In 1784 opgeheven, werd het klooster met zijne kerk afgebroken, in een open plein, de Kruisheerenplaats, aan de Maasnielerpoort gelegen, — herschapen.

5. Het klooster der Jezuiëten die, zooals onze kroniek vermeldt, den 20 October 1610 het voormalige Regulierenklooster in bezit namen. Het werd in 1774 opgeheven en deszelfs kerk afgebroken; de overige gebouwen vroeger in gebruik van het bisschoppelijk collegie, zijn thans door de Hoogere Burgerschool ingenomen.

6. Het Cistercienser-Nonnenklooster, gewoonlijk het Munster genoemd, gebouwd in 1218 door Gerard III graaf

van Gelder, op verzoek zijner moeder Richardis, welke aldaar de eerste abdis was.

De nog thans bestaande kerk werd den 1 Juli 1244 door den Aartsbisschop Engelbert van Keulen ingezegend. De gebouwen van het in 1797 opgehevene klooster dienen heden deels als kazerne der cavallerie, deels vroeger als huis van arrest dat thans weggeruimd is voor het nieuwe Munsterplein.

7. De Godsweerd (insula Dei) klooster der Franciscanessen, omtrent 1344 buiten de stad voor de Begijnenpoort gesticht. Het lag aan de Kapellerpoort en droeg den naam Emaus, van daar dat de plaats nog heden het Eemsel (Deemsel) heet. In 1483 afgebroken, werd het binnen de stad verplaatst, herbouwd behield dit klooster den naam Godsweerd tot het in 1784 werd opgeheven. De kerk is verdwenen; een deel van het nog aanwezige klooster dient tot woningen van particulieren.

8. Het klooster der Dominicanessen van Maria-Wee (Douleurs de Marie) was buiten de stad op den Molenberg niet ver van de roode Brug tegenover de hoeve „het Hans" genoemd gelegen, en in 1386 gebouwd. Hertog Karel van Gelder verplaatste hetzelve later in de stad, en wel in de gebouwen, die vervolgens tot bisschoppelijk Seminarie dienden.

De religieuzen verbleven alhier tot in 1599 toen zij haar nieuw klooster betrokken, gelegen aan de Kapellerpoort tegenover het convent der Recolletten. Het werd in 1784 opgeheven. Thans dient een gedeelte tot privaat-woning, terwijl de kerk afgebroken is.

9. Het klooster der Celliten of Zwartezusters ter verzorging der zieken, reeds, naar het schijnt in 1425 gesticht doch slechts in 1462 door den magistraat erkend.

Hetzelve werd ook „*Broodboomgaard*" (verger au pain) genoemd, lag op de Schoolstraat en werd in 1797 opgeheven. Een gedeelte van het klooster bestaat nog en dient tot tuinierswoning.

10. Het klooster „*Mariengaarde*" (jardin de Marie) volgens eene verklaring der stedelijke overheid in 1463 gesticht door Gertrudis Mans en hare dochters. Dit klooster van de orde der Augustinessen werd in 1784 opgeheven en later afgebroken.

11. De arme Clarissen kwamen in 1614 van Brussel naar Roermond. Den eersten steen van haar klooster legden den 27 Juni 1617 Christoffel Schenk van Nijdeggen, Heer van Hillenrath, en de Ritsburgemeester Gerard Creijartz in naam der landvergadering. Dit klooster lag in de Neerstraat niet ver van de Recolletten en werd in 1784 opgeheven. De kerk is afgebroken, een deel der gebouwen dient tot woningen van particulieren.

De stichting der overige Nonnenkloosters, der Ursulinnen, Penitenten en Carmelitessen, valt in lateren tijd (1).

Ter nadere verklaring voegen wij eenige bemerkingen omtrent het stadsbestuur bij. Gedurende het tijdsbestek van onze kroniek bestond de magistraat uit den schout, 2 burgemeesters, 10 wethouders en 5 raden of raadsverwanten (2).

De regeling van het gemeentebestuur rust voornamelijk op eene oorkonde, den 14 September 1371 door Hertog Reinold III aan de stad verleend. Volgens dit gewichtig

---

(1) Deze korte beschrijving der kloosters hebben wij aan de vriendelijke inlichtingen te danken van den WelEdelen Heer Notaris Ch. Guillon.

(2) Het getal der leden bepaalt onze kroniek bij het jaar 1637, toen na de inneming der stad de benoeming van een' nieuwen magistraat plaats had. Bij een regeeringsreglement van den 20 December 1680 werd het getal der raadsverwanten tot 3 verminderd. Ook werd het getal der schepenen die elk eene jaarwedde van 100 pattacons genoten, op verzoek der stad om hare uitgaven te verminderen, door de regeering den 6 Augustus 1685, op 9 gebracht. (Stadsarchief.)

stuk bekleeden de Schepenen en Raden voortaan hunne bediening op levenstijd en kunnen bij afsterven van een' hunner, het collegie door eene nieuwe verkiezing voltallig maken. De Hertog behield zich nogtans voor de bekrachtiging van den nieuwen keus door zijnen ambtman te verleenen (1).

Van de twee burgemeesters werd de eerste of regeerende burgemeester gewoonlijk *Ritsburgemeester* ook soms *Raadsburgemeester* genoemd, omdat hij door den raad gekozen werd. Het woord *Rits* schijnt uit het woord *Raths* gevormd te zijn.

Misschien heeft hij dezen naam, als aanvoerder of „Ritmeester" der stedelijke oorlogsmacht, erlangd. De tweede burgemeester droeg den naam van *Payburgemeester.* Hij bezorgde hoofdzakelijk het finantiewezen, en ontleende zijn naam aan het woord *payer* (betalen).

Beide burgemeesters bekleedden hun ambt gedurende één jaar. De keus had op den feestdag van Petrus-stoel (22 Februari) plaats. De Ritsburgemeester werd door de Raadsverwanten uit het Wethouderscollegie, de Paijburgemeester door de Schepenen uit de gemeente gekozen (2).

Buitendien had de stad 2 secretarissen.

Tegenover den magistraat werd de burgerij vertegenwoordigd door een tweeden raad of het collegie der *tienmannen.* Hetzelve telde in den beginne slechts 6 leden — de sessen — van welke 2 door de gemeente uit de gezwo-

(1) Stedelijke Privilegiënboek. Na de herovering der stad door de Spanjaarden in 1637 besloot de regeering, den magistraat slechts voor een jaar de benoemen. Op het herhaald verzoek der Staten herstelde echter de regeering te Brussel den 14 Augustus 1653 de benoeming voor het leven; en bij „acte déclaratoir" van den 28 Januari 1658 verklaarde de Geheimraad nog uitdrukkelijk, dat de magistraat thans gelijk vroeger den Raadsverwanten kon benoemen. (Privilegiënboek.)

renen of voorzitters der Gilden, en 4 uit de burgersgilden gekozen werden.

Den 14 Juli 1449 sloten de werkmeesters en gezworenen der wolweversgilde, alsmede de hoofden der overige gilden uit naam der gemeente met den magistraat eene overeenkomst „omme eindrechtlich te blijven". Volgens dit verdrag zouden uit het collegie der sessen de genoemde werkmeesters en gezworenen vier, en de gilden de andere twee leden uit de gezworenen kiezen.

Daarenboven bepaalde men dat jaarlijks de helft der zes mannen aftreden en in hunne plaats op genoemden feestdag van den H. Petrus 3 nieuwe zouden gekozen worden. Bij ontvangsten en uitgaven alsmede bij de kasopneming en bij „eenige saicken off brieve, die quemen ind der statt aen gyngen, sy weren cleyne off groete" moesten de zes-mannen tegenwoordig zijn. Rentebrieven ten laste der stad moesten afgeschaft en het stadszegel in een met 3 sloten voorziene kastje bewaard worden. Een' sleutel verkreeg de magistraat, een' tweeden de werkmeesters en de derde berustte in handen van bovengenoemde zesmannen. Deze overeenkomst welke een treffend bewijs van den grooten politicken invloed der gilden levert, eindigt met eene verklaring der werkmeesters en gezworenen.

De hoofden der wolwevers en andere gilden beloven „offt sich ommermeer bevonde, dat die stat t'achterst queme, dat sy dair tue guetlich willen helpen raiden, dat sy te voeren komen sall (1).

Ten tijde onzer kroniek was het getal leden van dit collegie reeds tot 10 geklommen. Aan het hoofd stond de

---

(1) Privilegiënboek. Volgens het bovengemeld besluit der regeering van 1653 behield deze het recht voor, de burgemeesters alle drie jaren uit den magistraat te benoemen.

zoogenaamde „*vrouwenbroeder*." In andere plaatsen van Nederland werden de rijkste of *vroedste* (1) gemeentenaren in dezen raad gekozen, welke daarom *vroedschap* genoemd werd (2). Waarschijnlijk is de benaming „vrouwenbroeder" uit het woord *vroedbroeder* ontstaan (3).

---

(1) »Brief van den Bessen" gedagteekend des manendaighs nae sent Margrieten daige 1449 in het stedelijk privilegiënboek.

(2) Het woord *vroed* beteekend wijs, verstandig, geschikt, schrander. Vergelijk.: Noordewier, *Nederduitsche regtsoudheden* V. 109.

(3) Den 9 October 1677 verbood de regeering te Brussel »aux vrouwenbroeder et dix hommes der stad Roermond" hunne vergaderingen te houden zonder verlof van den magistraat. (Stadsarchief.)

Aangaande de latere toestand der tien-mannen deelt ons de Heer Sivré archivaris mede, dat zij voor 2 jaren door den magistraat in de maand Juli benoemd werden telken jare 5 en wel één uit ieder der vijf groote gilden.

Deze groote gilden waartoe de overige gilden behoorden, waren de gilde der wolwevers, der smeden, brouwers, schoenmakers en schippers.

Wordt vervolgd.

MÉLANGES.

I. *Analectes concernant le siége de Maestricht et le séjour des Français dans les pays d'Outre-Meuse*, 1672-1679.

Les Français déclarèrent la guerre aux Etats-Généraux de la Hollande en 1672, passèrent le 17 Mai la Meuse sur un pont naval près d'Eysden et entrèrent dans le pays d'Outre-Meuse. Ils s'emparèrent de la ville de Fauquemont et s'établirent définitivement dans le plat-pays, où ils laissèrent 20,000 hommes pour bloquer la ville de Maestricht. Louis XIV rétablit dans tout le pays le culte catholique, rendit à leur destination primitive les églises et les biens confisqués du clergé et mit les habitants à contribution.

∴

M. Deutz, curé à Slenaken nous a communiqué quelques notes tirées des archives du village d'Eys, près de Wittem, qui prouvent de la générosité du roi, lors de son entrée dans le pays. Le 18 Mai Louis XIV à la tête d'une armée formidable, tint conseil de guerre dans la campagne de Wyck et quelques jours après le prince de Condé partit à la tête de 60,000 hommes vers le Rhin pour s'emparer de la forteresse de Wesel. La nuit du 24 Mai une partie de son corps ayant bivouaqué aux environs d'Eys, un militaire escalada le mur de l'église pendant la nuit, entra par une fenêtre et arracha le ciboire d'argent du tabernacle en jetant les saintes Espèces sur l'autel.

Le prince de Condé ayant eu connaissance de ce fait le référa au roi, qui en réparation de ce sacrilège légua à l'église d'Eys une somme de mille écus, (6000 francs), pour la fondation d'une messe chantée au 25 Mai, jour mémorable du crime, ainsi qu'une messe basse chaque jour et un salut

solemnel pendant l'octave de la fête du Saint Sacrément. Il fit en outre cadeau à l'église d'une belle rémontrance en argent ayant la forme d'un disque du soleil et ornée des armoiries de France. Ce pieux monument de la générosité du roi des français à malheureusement disparu et se trouve actuellement à Duren en Prusse.

Comme la commune d'Eys depuis la révolution Française ne payait plus les intérêts de ce capital, qu'elle avait reçu des mains du roi à cet effet, feu le curé Hensen, croyant le capital perdu, eut la maladresse de changer la rémontrance contre six chandeliers de cuivre et une croix pour porter la Sainte Communion aux infirmes, à un certain M. Reuter de Duren, qui l'a conservé comme un objet d'art précieux. Après la mort de Reuter la veuve l'a vendu au profit de la chapelle du gymnase de Duren, où il sert à conserver une rélique de St. Louis de Gonzague.

Feu M. le curé Deutz, prédécesseur du curé actuel d'Eys, s'est donné beaucoup de peines pour forcer la commune à rétablir le capital en question; il y est parvenu par la bienveillante entremise de Mgr. van Bommel évèque de Liége. Mais la rémontrance se fait toujours désirer.

Le roi de France Louis XIV avait ordonné de même, qu'une lumière devait brûler dorenavant devant le tabernacle pendant la nuit du 24 au 25 Mai, chaque année, signe qu'avant ce temps le Saint Sacrément était gardé sans lumière. Une table en marbre noir fixée dans le mur du chœur rapelle la date du sacrilége, ainsi que les fondations du roi. On peut lire l'inscription de cette table dans le tome II p. 346 de ces Publications.

Le prince de Condé avait pris la route d'Eysden, Galoppe, Eys, Heerlen et Neuss, où il devait passer le Rhin. Il prit connaissance du vol sacrilège à Heerlen, le militaire ayant laissé dans l'église son bonnet numeroté.

∴

L'année suivante Louis XIV tourna une seconde fois ses armes victorieuses contre la ville de Maestricht. Le 15 Juin il

fit bombarder la place, et le 30 Juin les Français y firent leur entrée. En France ce haut fait d'arme fut chanté sur tous les tons.

Le père jésuite Jean Berthet, né à Farascon, savant critique d'art, astronome, poète et linguiste distingué est aussi connu comme auteur d'un immortel quatrain en langue provençale sur la prise de Maestricht. On sait que l'assaut avait été donné à la ville le jour de St. Pierre et qu'elle capitula le lendemain, jour de St. Paul. Le père Berthet s'appropria cette circonstance et en tira un heureux à propos et une délicate flatterie en l'honneur du grand roi, qui est connu pour avoir été très-sensible aux louanges. Voici le quatrain :

San Peïre émé sa testo rase
Diguet davant Maëstric l'autre jour à san Pau ;
Per conmbattre aujourd'hieu presto me toun espace ;
Dins dous jours per intrar, te presterai ma clau.

Le père d'Augières, jésuite à Arles le traduisit en vers latins :

Cum premeret Lodoïx Trajecti moenia, calvus
His dictis Paulum fertur adisse Petrus :
Congredior nunc, nunc gladium mihi perge, vicissim
Claves biduo hinc ingrediare dabo.

Le savant directeur de la Revue britannique, Monsieur Amadée Pichot, en donne la traduction suivante :

Prête-moi ton épée, à Saint Paul dit Saint Pierre
Pour combattre aujourd'hui, car j'entends le tambour ;
Demain je te prête à mon tour,
Pour entrer à Maestricht, mes clefs, mon cher confrère.

On pourrait le traduire en Néerlandais :

Vriend, sprak Sint Pieter tot Sint Paul — het valt niet meê,
Maastricht trotst al te lang de Fransche rijksbannieren ;
Leen mij vandaag uw zwaard, mijn haan moet zegevieren ;
Dan morgen leen ik u, de sleutels bij 't entrée.

⁂

Voici un autre bon mot qui se rapporte au même siége. Pendant que les Français bloquaient la ville, le maître de

musique de la chapelle royale, Henri Dumont, Liégeois de naissance, s'était fait enfermer dans Maestricht, où il avait des relations. A la prise de la ville, le monarque ombrageux, y rencontra l'artiste et lui demanda ce qu'il avait eu à faire dans une place assiégée. Sire — lui répondit Dumont — *j'y composais un Te Deum pour l'heureux succès de vos armes.*

∴

Si le quatrain du père Berthet est l'expression de la spiritualité Française, si le bon mot de Dumont à les qualités d'un à propos bien placé, la chanson qui va suivre, est l'écho de la franchise flamande. C'est un dialogue entre le roi qui a dit: la France c'est moi, et la douce et humble Trajecta opprimée par la force.

LOUIS.

Maestricht, gij schoone stede,
Gij perel van Braband!
Aenhoort toch eens mijn rede.
Schoon lief geef mij de hand,
Door 't minnelijk aanschouwen
Van u, in 't open veldt,
En door uw schoon landouwen
Zoo is mijn hert ontsteld.

MAESTRICHT.

Wie komt mij hier zoo stooren?
Mijnheer, 'k en ken u niet:
'K en wil naer u niet hooren,
Gaet heen en van mij vliedt!
Ik ben een kind van Spanjen,
Schoon daer gescheijden van;
Den prinse van Oranjen
Dat is mijn echte man.

LOUIS.

Schoon lief, 'k heb u verkoren:
Neemt mij genegen aen,

Gij zijt voor mij geboren ;
Wilt in mijn gratie staen !
Ik wil met u wel huwen
Uit een opregte borst.
Ach, wilt mij toch niet schuwen ,
Ik ben een christen vorst.

MAESTRICHT.

Hoe zou ik met u trouwen?
Gij weet ik heb een man ,
En gij, gij hebt een vrouwe
G'en zijt geen jongman dan.
Die Edel Heeren Staten
Nu mijne mombers zijn ;
Zij zouden 't niet toelaten ,
Al stierft g'in minnepijn.

LOUIS.

Maestricht, gij schoone vrouwe,
En weest toch niet zoo prat !
Wilt eens mijn macht beschouwen :
Zij ligt hier voor uw stad.
Zoo gij langs alle kanten
Moet worden aengerand ,
Zal ik u een *courrante*
Doen dansen naer mijn hand.

MAESTRICHT.

Vergeef het mij Mijnheere ,
Ik ben zoo plomp van aert ,
Ik kan geen dansen leeren ,
Want mij den gang bezwaert.
Ach koning van de Franschen ,
'K en heb u nooit gezocht :
'K en zal met u niet dansen
Gij zijt mij veels te locht.

LOUIS.

Ik zal u dan verkrachten
En nemen met geweld!
Ziet daer mijn legermagten
Zijn voor uw deur gesteld.
Ik zal met vier battrijen
Gedurig dag en nacht,
Zoo vuriglijk u vrijen
Tot dat gij zijt verkracht.

MAESTRICHT.

O Prins! komt mij te staden
En hoort toch wat ik zeg:
Met bommen en grenaden
Jaegt dezen vrijer weg!
Hij brengt het al in roeren;
Ja, spoed u ras, komt aen!
Zoo hij mij kan vervoeren
'T is met Maestricht gedaen.

∴

Une autre particularité qui s'attache à ce siége mémorable c'est l'établissement d'un théatre dans cette ville. Dans les pays conquis, dit un auteur, les Anglais commencent leur domination en bâtissant un fort, les Espagnols en érigeant une église et les Français en établissant un théatre; c'est dans leur caractère. Peu de jours après la reddition de la place quelques acteurs érigèrent une tente sur le grand marché et y représentèrent des pièces françaises. Louis XIV y parut deux fois. Cette tente ne disparut que cinq ans plus tard. En 1713 une des salles de l'ancienne maison de ville fut arrangée en théatre, où naturellement on ne put admettre qu'un nombre d'auditeurs très-limité. Le premier soin des Français après la capitulation de 1748 fut d'avoir un local permanent. Le choix tomba sur le manège, situé rue du Jaer, qui fut arrangé à cet effet. En 1786 les Etats-Généraux cédèrent l'église des PP. Jésuites sup-

primée, pour l'érection définitive d'un théatre en règle. C'est là que Melpomène chausse encore de nos jours la cothurne tragique. Plût-au-ciel qu'elle se souvienne de temps en temps de la destination primitive de ces lieux.

C'est encore à la suite des armées Françaises que nous sont venus les maîtres de danse. Au mois de Septembre 1777, pendant la kermesse, eut lieu à Maestricht le premier bal masqué, amusement étrange qui auparavant était inconnu dans ce pays.

∴

Nous avons trouvé les annotations suivantes concernant la prise de Sittard par les Français sur le dernier feuillet d'un livre. On sait que cette ville fit alors partie du duché de Juiliers.

Zittardia. Anno 1676, die 17 Aprilis, Galli e Trajecto iverunt Zittardiam et per triduum mœnia ejus depresserunt et fossas oppleverunt et.... ejusdem.... pulvere nitrico portas ejus exploserunt, unde ingens incendium.

Eodem anno 26 Augusti soluta turpiter per principem Araniæ obsidione Trajectensi, repleta est Zittardia militibus Neoburgicis infirmis, et dyssenteria ibi et omni fere loco adeo grassari cœpit, ut vix fuerit aliquis ab eo omnino immunis, et quam plurimi ubique ex eo mortui; in sola Zittardia nummerabantur ultra 660 mortui.

Eodem anno, prima Novembris ipsâ nocte omnium Sanctorum furto ablata fuit ex Sacrario majoris ecclesiæ ipsa sacra Pixis infirmorum, cum aliquot sacris hostiis, cum aliis sacris vasibus chrismatis et sacri olei, unde triste omen exiit, hanc urbem a Deo gravius adhuc plagandam, quod infaustum præsagium revera paulo post impletum est. Nam anno subsequenti 1677 die 14 Januarii et triduo sequenti, soluto gelu, misera Zittardia jam patula tota stetit in aquis ad octo aut decem pedes in altum, multa pecora submersa, vinum, oleum, cerevisia, aliique liquores consumpta vel corrupta, merces infecta; et quisquis domi suæ ex aquarum exundatione maximum sensit damnum, priori ex gallis damno non inferius.

Eodem anno, 17 Augusti combusta est ab eisdem Gallis magna pars civitatis, a porta Limburgensi ad mediam pene plateam, deinde tota fere platea Puteana et aliquot œdes in foro majori et veteri foro dicto Aldenmerkt.

Die vero 4 Septembris ejusdem anni Galli demum redeuntes igne absumpserunt collegialem seu majorem ecclesiam, ejusque insignem turrim, qualem nusquam fere videre erat, item domum civicam, ejusque illustre campanile, totum insuper pene forum et omnem plateam Equinam et residuum plateœ Puteanœ, ita ut prœter duos conventus nostros (1), remanserit vix octava pars oppidi, aut centum domus ab illo tristi ecclesiæ incendio.

Circa finem ejusdem mensis septembris Serenissimus dux Neoburgius hoc desolatum oppidum iterum muniit sui militis prœsidio sub gubernatore d'Avila, qui per rusticos ex omni ducatus Juliœ pene loco adactos cœpit iterum civitatem fortificare, portas et mœnia erigere, fossas effodere, easque aqua replere et varias circum munitiones ponere; unde horti et prata destructa, arbores in amplo circuitu dissectæ, unde incolæ et accolæ magnum demum damnum hoc exitio passi sunt.

Huic munitioni strenuè allaboratum fuit usque ad fere mensem Majum, in quo mandante eodem duce Neoburgico, omnis hæc munitio demolita fuit, remanentibus solis portis et mœnibus antiquis. Quo tempore, Zittardia omnibus jam pervia, sæpius denuo occupata fuit tam a milite Germano quam Gallico, plerisque civibus præ horrore et timore alio transmigrantibus, pluribus etiam ex iis præ miseria aliisque malis morte absumptis: Quis talia fando temperet a lacrymis.

⁂

Gisbert Lottum, curé de Bunde, de 1673 à 1697, fait le récit suivant de ce qui c'est passé dans les environs de Maestricht pendant le séjour des Français, dans ce pays: »Ego Gisbertus Lottum ordinatus sum sacerdos Anno 1669 in festo Paschatis, Coloniæ, per R. D. Adrianum Walenburg, episco-

(1) L'auteur de ces notes était donc un père dominicain du couvent de Sittard.

pum Adrianopolitanum, sub titulo vicariæ Stae. Catharinæ in nobili monasterio Grefradiensi, ducatus Montensis, cujus possessionem et institutionem canonicam accepi die 5 Februarii 1669. Inde translatus sum ut sacellanus in Reekheym, et anno 1673, die 16 Junii accepi investituram et 20 Junii possessionem curæ de Bunde. Deus gratiæ largitor concedat mihi ut ad sui nominis gloriam, ad meam et meorum parochianorum salutem gregrem mihi commissum pascam quousque sibi placuerit.

Nullum registrum mortuorum ecclesiæ de Bunde inveni, nec inter scripta antecessoris mei R. D. Andreæ Driessens, qui anno 1599 ad pastoratum hunc investitus obiit in Meerssen et ibidem sepultus est anno 1667, in exilio vivens aliquot annis; pastores enim tempore persecutionis et regiminis Hollandorum in decimum annum ex suis ecclesiis ejecti in districtu Falicoburgensi, in locis et pagis Trajecto subditis. Tempore persecutionis Hollandorum baptizati sunt plurimi infantes in Uyckhoven, in Reeckhem, ad S^tum^ Gerlacum, in Heer et alibi, sicut audivi ex relatione parentum.

Rex Gallorum anno 1672 in bello contra Hollandos, mense Majo arcem Falcoburgensem occupavit et catholicis ecclesias restituit; mense tamen Decembri ab Hollandis arx Falcoburgensis intercepta denuo et demolita est.

Anno 1673, die 6 Junii Trajectum ad Mosam suo excercitu cingebat et ultimo Junii expugnabat rex Gallorum. Hollandi, die 2 Julii egressi sunt, Franci vero ingressi sub certis conditionibus. Ita ut nunc ecclesiam de Bunde catholici receperint. Anno 1674, in autumno, altare SS. Trinitatis, quod per hæreticos funditus destructum fuerat erectum est in ecclesia, et ipsa ecclesia et turris, tecto resarsita est mense Novembri et Decembri. In eodem mense incepi inhabitare domum pastoralem.

⁂

Les Français ne restèrent pas longtemps paisibles possesseurs de la ville de Maestricht et des pays d'Outre-Meuse. Les Hollandais et leurs confédérés mirent le siége devant la ville en 1676, mais durent se retirer à l'approche de l'armée Française. Gisbert Lottum nous raconte les calamités qui naquirent

de cet état de choses pour le village de Bunde comme suit : Anno 1676, die septima Julii Hollandi cum suis fœderatis, nimirum Hispanis et aliis de imperio Germanico obsiderunt Trajectum. Die 22 Julii prima explosio tormentorum facta et continuata est usque in die 27 Augusti, qua venit excercitus gallicus succurrens et liberans urbem ab obsidione. Hollandi et cœteri, re infecta abierunt, relinquentes sua tormenta et navigia multa Gallis. Hæretici sub hàc obsidione templum de Bunde vi invaserunt, calicem argenteum et pixidem cum hostiis consacratis sacreligé abstulerunt. Per erxcercitum Confœderatorum, prœsertim Juliacensem, morbus dissenteriæ in hanc patriam invectus est et eodem morbo et etiam œstuali febri, vulgo *Brandziekte,* permulti obierunt.

Eodem anno 1676 dominus baro de Spaen, generalis electoris Brandeburgensis cum aliquot mille viris venit 6 Julii in Reekheim, inde decedens 16 Octobris postquam totum hanc patriam et patrias circumjacentes exhausisset. Interea Galli Tongrensem civitatem 29 Augusti incenderunt et pariter Sittardiam. Unde sit :

Int jaer Christi, als men had geschreven
Duysent-ses-hondert-seventig en seven,
Doet tot Reekhem groote insolentie
'T volck van Spaen syn excellentie
Den tyd van hondert dagen en dry :
Over hun vertrek was ieder bly.

∴

Bartholomée Fraisinne, curé d'Uykhoven de 1654 à 1678 annota dans les registres de son église le passage suivant qui est très-significatif : Passus sum miserias, carceres, processus, incommoditates ; domus mea aliquoties spoliata usque ad lectum, horreum extricatum, corpus meum bombardis contusum. Son successeur y ajouta ce qui suit : Obiit R. D. Fraisinne nihil habens anno 1678 paulo postquam abierat generalis van Spaen qui cum suis copiis perplures menses in campo de Uyckhoven castramentavit et fossis et propugnaculis se munierat contra invasionem Gallorum qui Trajectum possedebant.

. . .

Le 10 Août 1678 fut signé à Nymègue un traité de paix entre la France et les Etats-Généraux de la Hollande. Dans l'article 8 de ce traité il fut stipulé que la ville de Maestricht, le comté de Vroenhof et la partie Hollandaise des pays d'Outre-Meuse retourneraient sous la domination des Etats. Peu de jours après les Français quittèrent le pays.

Jos. Habets.

II. *Brutalités commises par des soldats Anglais à Uyckhoven en* 1702.

Au début de la guerre de succession d'Espagne, vers le commencement du mois de Septembre 1702 les troupes du duc de Malborough couvrirent le plat pays entre Maestricht et Venlo et commirent partout des excès. Le curé d'Uyckhoven décrit dans les rimes suivantes les brutalités que son église et ses paroissiens eurent à endurer de la part des Anglais et des Danois :

Den sesden van den maend Septembre voor middag
Stont op int dorp getier, geraes en clokkenslag;
Seventien-hondert-twee, wilt op dit grouwel merken,
Zag men muur en dack en vensters deser kercke,
Godschandig breken door d'Engelsen en Deenen,
Autaer en cruysen-beelden trappelen, en gaen heenen
Met meubelen van altaer en priesterlyck gewaet,
De gevluchte saecken wegpakken, in der daet
Ook mans- en vrouwspersonen ontkleeden tot versmaed.
God geef dat deesen schimp, door 't ketterdom geschiet
Ons oneer, cleen geloof in kerke niet bediet,
En soo door schand en schae de menschen leeren siet.

III. *Vandalisme dans les églises.*

Dans le tome III, p. 143 de ces *Publications* se trouve une note concernant la vente ignominieuse du magnifique retable de l'église de *Venray*. Nous avons a enregistrer aujourd'hui des actes de vandalisme de la même nature.

A *Margraten* existait naguère un meuble à figurines sculptées ayant servi d'autel et qui fut vendu par feu M. le curé *Van der Linden*, pour quelques francs. A *Neeritter* un petit retable pareil eut le même sort.

Grâce à ces ventes scandaleuses et illégales les églises du diocèse de *Ruremonde* ne possèdent plus nulle part d'autel à retable avec figures sculptés, si ce n'est celle du Munster à *Ruremonde* dont le petit autel a été sauvé, paraît-il, par le délaissement même dans lequel il se trouvait. Ce beau meuble vient d'être restauré et replacé comme autel. Cependant nous nous rappellons fort bien, que lorsqu'il se trouvait comme objet de rebut sur le jubé de l'église, des curieux en détachaient, sans remords, les figurines et les emportaient.

A l'église de *Climmen* on conserve un tableau à volets, qui semble avoir fait partie d'un autel pareil. Nous avons tout lieu d'esperer que M. le curé de *Climmen* aura soin de faire placer ce beau tableau dans un nouvel autel latéral de son église. C'est là seulement qu'il sera à sa place.

Une autre catégorie d'ornements qui excite la convoitise des marchands ambulants de bric-à-brac sont les anciennes dentelles, ainsi que les chapes, chasubles et dalmatiques à sujets historiés ou travaillées à l'aiguille.

Ce sont des trésors rares et curieux qui font honneur au culte catholique et à la foi de nos pères. Malheureusement les brocanteurs ont déja emporté une grande partie de ces ornements et les ont remplacé par le gaz, le tulle, le velour de Manchester, du méchant drap d'or et de la soie-coton à dix soux l'aune.

C'est ainsi qu'à disparu, il y a quelques années, à *Hunsel* une chapelle magnifique consistant en dalmatiques, chape et chasuble, provenant du chapitre supprimé de St Servais à *Maestricht*. Elle fut achetée par un juif de *Ruremonde*. Un autre ornement du même genre à disparu à *Leyveroy*. Cette modeste paroisse possède cependant encore de nos jours des ornements de prêtre remarquables. Ils consistent, si je ne me trompe, en deux chasubles ornées de travaux à aiguille, représentants

des saints dans des niches gothiques. Ces riches ornements proviennent de Jacques III, comte de *Hornes* et de Claudine princesse de *Savoie*, sa femme, comme il conste par les armoiries de *Hornes*, *Altena* et *Savoie*, qui y sont représentées. Peut-être Claudine de *Savoie*, mariée en 1514 et morte en 1528, les a-t-elle brodée de sa main et fait cadeau à la modeste chapelle de *Leyveroy*, qui dans ces temps faisait partie de la Seigneurie de *Nederweert*.

A l'église de *Geul* existe une chape également à dessins historiés.

IV. *Kermesses dans les villages du Limbourg.*

La manie de changer l'époque de nos grandes *kermesses* gagne de jour en jour du terrain dans les villages de notre province. Tantôt ce sont les moissons, tantôt la mauvaise saison où même une fête voisine, que l'un ou l'autre habitant notable de la commune a coutume de fréquenter qui décident de l'abolissement des plus anciens souvenirs.

Au siècle passé l'éveil de ce changement a été donné par les états généraux de la Hollande, qui par leur édit du 7 Mai 1777, ordonnèrent, que dans les villages du pays *d'Outre-Meuse* qui leur étaient soumis, les kermesses seraient toutes portées au premier dimanche, qui suivait le 11 Novembre et ne dureraient que trois jours. De nos jours encore on appelle cette fête qui n'a aucun but *de Hollandsche kermis*. Telles sont les kermesses de *Heerlen*, *Meerssen*, *Voerendael*, *Bunde*, *Itteren*, *Hulsberg*, *Climmen*, *Margraten*, *Nieuwenhagen*, *Ubagsbergh*. Les kermesses primitives n'existent donc plus que dans les communes, qui vers cette époque, ne dépendaient pas de la Hollande.

Chez nos pères quand une nouvelle paroisse fut érigée par l'évèque et que la première messe, qui en même temps était celle de la dédicace, y fut chantée, on annonçait publiquement de la chaire que le souvenir de l'érection serait perpétué par une fête annuelle en pareil jour.

Voilà l'origine respectable de nos kermesses. C'est le souvenir de l'érection d'une paroisse et de la dédicace de la première

église par l'évêque. Le mot flamand *kermis* ou *kerkmis* désigne le service solennel chanté en ce jour. Comme ces fêtes attiraient beaucoup d'étrangers et de pélerins, des foires s'y établirent insensiblement. Nos anciennes kermesses ne peuvent donc être changées à volonté ; elles sont inamovibles, et ont leurs jours fixes. Les kermesses transferées sont des jours de carneval sans aucun souvenir chrétien.

Nous espérons que ces peu de mots feront refléchir nos changeurs de kermesses.

V. *Le peintre Wilhelm de Heerlen.*

M. Jules Helbig de Liége dans une intéressante Notice sur le fameux retable de S^te^. Claire, à la cathédrale de Cologne, publiée dans le Bulletin N° 5 de la *Gilde de Saint Thomas et Saint Luc* s'exprime ainsi sur l'auteur présomptif de cette peinture :

»Le retable qui nous occupe est très-généralement attribué, quant à ses peintures, à *Maitre Wilhelm*, par les archéologues Allemands. On sait peu de choses sur ce peintre. La chronique intitulée : *Fasti Limpurgenses*, fait mention de lui dans les termes suivants : *Anno* 1380, à cette époque vivait à Cologne un peintre dont le nom était Wilhelm. Il était estimé par les maîtres comme le meilleur peintre de tous les pays Allemands ; il pouvait peindre tout homme de n'importe qu'elle figure qu'il fût, comme s'il vivait.

»M. Merlo dit, que dans les registres de corporations qu'il a compulsés, il est question à trois reprises différentes d'un maître Wilhelm de *Herle* (c'est le nom d'un village du pays de Berg non loin de Cologne), dont la femme se nommait Jutta, et dont il fait mention comme vivant à Cologne en 1370 et 1371. D'autre part, Passavant dit, que le nom de ce peintre apparait dans les anciens registres dès l'année 1360 ; toutefois il n'indique pas sa source."

Nous ferons observer à M. Helbig, que la patrie de maître Wilhelm de *Herle* est généralement reconnue dans le gros bourg de

ce nom dans la province de Limbourg. *Herle*, ou *Heerlen* depuis que ce bourg appartient à la Hollande, situé sur les confins de l'électorat de Cologne, a eu de tout temps de grandes rélations avec la métropole. L'électeur y avait des biens et une cour féodale, depuis le milieu du XIIIme siècle.

VI. *La médecine chez nos pères.*

Nous trouvons dans une chronique des *Pays d'Outre-Meuse*, dont nous avons publié la partie historique dans le présent volume de nos Annales, quelques récettes médicales qui semblent avoir été notées par l'auteur vers l'année 1497. Comme elles peuvent intéresser l'histoire d'une science qui durera aussi longtemps que le genre humain lui-même, nous les publions ici in extenso.

»*Teghen quaede rode oogen om te heylen.* Nympt eynen lepel seyme (1) en eynen halven lepel saltz ende eyn groit glaes witten wyns, ende dat onder eyn geclopt in eynen coperen pan, al went all woert als water, inde dan leght op die paen eyn eycken breyt (2), ende daen settet onder eyn bedde off daert duyster is, en laetet dry nauchtten staen ende dan sydet doer eynen doeck en doetet in d'oegen vier nachtten; het heylt die quade oughen ter bate.

»*Eyn ander om oughen die seyck weren.* Nympt roesenwater ende dat wyt van eyn ey, en nympt vrowenmelck en clopt dat wael onder eyn, all went dat gelyck water gestalt werd en sydet doer eynen schonen doeck ende daen doetet des nauchts dryn vor ses nauchten. Het reynigt die oughen en batet en hulpet."

»*Item wilstu leysschen den brantgering.* Nym nauchtschale ende wegbreyde ende stoet van eyn, inde legge dat daerop, dat kyst terstont; yst van sint Lyenart of van sint Thonis inde nym huyslouck ontwey daerby gestoeten."

»*Brantwonden te leysschen van water off van vuyr.* Item nym geleyschden kalck ende olysmalt ende dat wyt van eyn ey ende

(1) Sirope.
(2) Planche de chêne.

clop dat onder eyn ende legt daerop myt scherpen werck (1); ich hebt versocht dat guet is. Off du nyet gekeren en kons, so nym eyn veder of quyspel in die hese, dats guet daer veur."

»*Item der ter nase bloet om te stoppen.* Der ter nase bloet aen ter rechter der beynde synen slinken erm boven den elleboeg vast, aen der slynker syde, dan bynt den rechter erm boven aen den elleboeg vast."

VII. *Encore un mot concernant le monument romain de Kessel.* (Voyez p. 387.)

Nous lisons dans le *Courrier de la Meuse* du 22 Août 1870, ce qui suit :

»Nous apprenons de Kessel que l'on est venu y charger, de la part de M. le directeur du musée de l'Etat à Leyde, afin d'être transporté à cet établissement, un ancien monument romain, sculpté en pierre, représentant Junon, Minerve et Hercule et que les experts ont jugé être très vraisemblablement un autel romain datant du 1er siècle de notre ère.

Il avait été mis récemment à découvert par suite des travaux de démolition exécutés à l'église catholique de cette localité. Sur la demande de M. le commissaire du Roi, et à l'intervention de M. van Wylick, membre de la Députation permanente de notre province et habitant la commune, le conseil de fabrique de l'église s'était déclaré prêt à en faire don à l'Etat."

A cette note un de nos amis répondit par la lettre suivante:

»*Monsieur le Rédacteur*,

Dans votre numéro de lundi passé je trouve la triste nouvelle que le conseil de fabrique de l'église de Kessel a fait cadeau au Musée de l'Etat à Leyde de l'autel romain, découvert récemment dans la dite église et datant probablement du 1er siècle de notre ère.

Ainsi les exemples de vandalisme posés à Maestricht dans les dernières années à plusieurs reprises, commencent à porter leurs fruits dans la province. Après avoir décrété ou encou-

---

(1) De la charpie.

ragé la démolition de plusieurs monuments dans la capitale de notre province, l'Etat va transporter ceux qui se trouvent encore dans nos villages, et, après quelques années l'étranger qui visite notre duché, et nos enfants même croiront, que nous sommes sans passé, que notre histoire ne date que d'hier.

Comment un conseil de fabrique, qui est le gardien né des monuments de son église, et où siégent d'après la loi le curé et le bourgmestre, a-t-il pu éloigner et aliéner un monument si intimement lié à l'histoire de leur commune et de l'église dont ils sont les tuteurs et non les propriétaires? N'est-il pas triste de voir qu'un des plus anciens villages de notre duché soit ainsi dépouillé de ses titres d'antiquité et de noblesse? Et, puisqu'il s'agit ici d'un conseil de fabrique, n'avons-nous pas eu en 1865, un Concile provincial d'Utrecht, qui défend (Tit. V cap. VII) d'éloigner ou d'échanger les peintures, statues et autres sculptures, et de démolir les monuments d'une église? Les statuts du Concile provincial d'Utrecht ont été renouvelés et promulgués en 1867 dans le Synode diocésain de Ruremonde, et obligent à Kessel comme ailleurs dans notre pays.

Mais supposons que sous ce rapport tout soit en règle, et que le conseil de fabrique ne tienne pas à conserver les preuves de l'antiquité de Kessel, comme il aurait pu le faire, d'après l'exemple de la commission impériale des monuments en France, juge compétent sans doute, en le plaçant par exemple dans un contrefort de la nouvelle église, pourquoi éloigner ce monument de la province? N'avons-nous pas une société archéologique, qui a commencé depuis quelques années à former à Maestricht un Musée provincial?

Je comprends que quelques membres au moins du conseil, ont pu ignorer la valeur du monument, mais cette donation au musée de Leyde a été faite sur la demande de M. le Commissaire du Roi et grâce à l'intervention d'un membre de la députation permanente.

Pourquoi tant de zèle chez ces deux Messieurs en faveur du Musée de l'Etat? Sont-ils donc commissaire ou député pour le

Musée de Leyde? N'auraient-ils pas dû montrer leur prédilection pour le Musée de la province dont les intérêts leur sont confiés?

Permettez-moi donc, M. le Rédacteur, de protester au nom de tous ceux qui aiment notre histoire, contre cette spoliation infligée à notre province.

J'ai l'honneur d'être, etc."

De son côté M. le président de notre Société adressa des réclames aux Etats députés de la province et au conseil communal de Kessel, en priant ces deux corps de redemander au gouvernement le monument en question pour la province ou pour la commune de Kessel.

De la part des Etats députés nous n'avons reçu jusqu'ici aucune réponse. Un membre de droit du conseil de fabrique de l'église de Kessel prit à tâche de répondre à la place du conseil communal de son village.

A part quelques aménités à l'adresse de notre président, son épître se reduisit à dire que les formalités légales avaient été observées dans toute la marche de cette affaire du cadeau; c'est-à-dire que les autorités avaient été consultées.

Nous répliquons à ce Monsieur que c'est le vieux subterfuge de tous les gros vandales de la province. Les autorités avaient été également consultées, c'est du moins ce que l'on prétend, pour la vente scandaleuse d'une partie du trésor de S[t]. Servais à Maestricht, pour la vente de l'autel sculpté de Venray, pour la vente des beaux retables de Neeritter et de Margraten. Mais malgré cela ces faits sont et resteront éternellement une tâche honteuse dans les annales artistiques du pays. Il est parfois si aisé d'avoir des autorisations; une lettre, une manière habile d'exposer suffisent. Mais nous le demandons de bonne foi, tout est-il en règle lorsqu'on se trouve muni d'un permis de l'évêque, du gouverneur ou du ministre?

Quoiqu'il arrive, la Société Limbourgeoise ne manquera pas à sa vocation première, qui consiste à sauver, à conserver et à protéger les monuments de la province. (Art. I du *Règlement de la Société*). Dans l'accomplissement de ce devoir elle n'espère jamais faillir; elle n'épargnera personne.

Certes cette tâche est ardue et difficile. On froisse souvent des susceptibilités, on heurte contre le mauvais vouloir ou l'insousiance. Il faut quelquefois dire des vérités dures à entendre. Nos adversaires se cachent sous toutes les formes, même sous le voile de la légalité. Comme à Kessel et ailleurs, ils dépouillent légalement le pays. Mais puisqu'il le faut, on nous trouvera à notre poste, et nous combattrons à outrance le vandalisme qui déborde, qui prend un air de dédain vis-à-vis de nos efforts et qui tâche à la longue de s'ériger en école.

VIII. *Démolissement de l'ancienne tour près de l'église de St. Martin à Wyck-Maestricht.* (Voyez tome VI.)

Nous lisons dans les Bulletins de l'Académie royale des sciences de Néerlande pour l'année 1870, ce qui suit :

»Welke ontmoedigende teleurstellingen de Commissie der Koninklijke akademie tot het opsporen en behoud van de overblijfsels der vaderlandsche kunst uit vroegere tijden, heeft moeten ondervinden, daar waar zij gemeend had op krachtige ondersteuning van de zijde der Regeering te mogen rekenen, is uit hare vorige verslagen, maar vooral uit dat van het vorige jaar gebleken. In *Maastricht* is zij er niet in kunnen slagen, om ook maar een enkel der zoo uitstekend zeldzame, oude gebouwen, wier behoud met zoo luttele opoffering en zonder eenig noemenswaardig ongerief zeer gemakkelijk was geweest, tegen den moker des sloopers te verdedigen. Een toren, in ons vaderland een éénig gedenkteeken in zijn soort, en voor de geschiedenis der krijgsbouwkunst van eene onschatbare waarde, werd in letterlijken zin in het water geworpen, de sloping voltooid met eene koortsachtige haast, die van de vrees getuigde, dat het eenmaal uitgestelde vernielingswerk, door opwakkerende belangstelling en pogingen tot behoud, wellicht belemmerd zou kunnen worden. Ons verslag wees aan hoe geene enkele der redenen voor hare in deze gevolgde handelwijze van de zijde der Regeering, ook bij eene bespreking van het onderwerp in de Tweede Kamer aangebracht, tot wettiging van het gepleegde wanda-

lisme, ook maar in geringe mate afdoende kan geacht worden. De kunstgeschiedenis leed een onherstelbaar verlies.

De commissie kan het zich niet verbergen, maar zij moet ook als hare overtuiging uitspreken, dat, wanneer er meer juiste waardeering van de door haar verdedigde zaak, en ook meer goede wil bij de beambten van het domein en die voor de ontmantelingswerken te *Maastricht* hadden bestaan, hare pogingen met betere uitkomsten bekroond, de betreurenswaardige gevolgen van vele, voor de kunstgeschiedenis heillooze handelingen gewijzigd of verzacht zouden zijn geworden."

On sait que la commission académique pour la conservation des monuments de la Néerlande avait fait toutes les instances près du gouvernement pour la conservation de la tour de Wyck. Mais elle a eu le sort de la Société archéologique, elle a été rebutée.

En lisant ces lignes on est tenté de penser qu'il importe fort peu au gouvernement s'il y a des monuments dans le Limbourg, oui ou non. Aussi Maestricht, est si loin de la Hollande.

IX. *Analectes concernant le siége de Maestricht* 1748.

Nous lisons dans les registres de l'église de *Bemelen* la note qui suit: »1746, die 11 Octobris, quo tempore pagus de Bemelen et alii pagi circumcirca urbem Trajectensem maxime vastati sunt, arbores scissæ etc. ab Hollandis, Austriacis, Hanovrianis, Anglis etc. postquam terga verterant Gallis prope Tungros et Leodiensem civitatem."

.:.

Le registre aux baptêmes de l'église de *Limmel* contient ce qui suit: 1748 die 6 Aprilis baptizata est in Domo vulgo *Jerusalem*, propter obsidionem urbis Mosæ-Trajectensis, Barbara filia Christiani Brounen et Agnetis Gorissen. — Die 26 Aprilis ratione ejusdem obsidionis in eadem domo baptizatus est Alexander, filius Leonardi Dolmans et Annœ Caenen conjugum. Patrinus prænobilis, generosus et excellentissimus D.ius Alexander

marchio de Montbarry, junior, sub servitio regis Galliæ. — Die 6 Junii baptizatus est in ecclesia de *Borgharen* ratione destructorum tectorum ecclesiæ de *Limmel* Christianus filius Petri Dolmans. — Anno 1749 baptizati sunt proles in ecclesia de *Opharen* defectu ecclesiæ de Limmel nondum reparatæ.

X. *Le camp retranché de Charles le téméraire près d'Elsloo.*

L'auteur de la chronique du pays d'Outre-Meuse que nous avons publiée dans les livraisons de la présente année raconte p. 39 que le duc de Bourgogne établit le 9 Juin 1473 son camp derrière Husschenberg près d'Elsloo ; ce camp dit l'auteur avait l'étendue d'une grande ville.

L'année suivante le 17 Juillet le duc en route pour le siége de la ville de Neuss campa sur le même emplaçement et fit placer son pavillon ducal dans le lieu nommé *de Horst* où il avait été en 1473. (p. 45).

Dans le bois de *Horst* nous avons cherché les vestiges de ce camp et nous avons pu constater que les retranchements qui entouraient la tente ducale existent encore intégralement. C'est un superbe souvenir de nos anciens Souverains des Pays-Bas, de ce terrible duc de Bourgogne surtout qui osait se mesurer avec le roi de France et l'empereur d'Allemagne.

Les retranchements en question forment un carré oblong de 230 mètres de long, sur 80 de large. Les remparts de terre ont une élévation de huit mètres, et sont entourés d'un fossé sec d'environ six mètres de large. Au milieu de ce carré vers l'orient se trouve une éminence conique. C'est là peut-être que se trouvait le pavillon du duc. Le camp qui présente sa tête vers Elsloo se trouve près de la route nommée *Valkenburgerweg* : une pièce de terre à côté s'appelle *Wynkelder*. Tout à l'entour dans la campagne se trouvent d'autres carrés mais moins grands et moin bien conservés.

XI. *Note biographique sur feu Mr Meyer, président du tribunal impérial de Maestricht.*

J. J. F. Meyer était un jurisconsulte distingué, natif de *Geleen*. Son père François Meyer juif d'origine s'était converti

au Catholicisme, sa mère était fille de Guillaume Gavarelle, d'une famille appartenant à la magistrature.

Entré fort jeune, en qualité de novice, dans l'Ordre des Jésuites, Meyer devint professeur aux écoles latines de Maestricht, et y excella entre ses co-professeurs, tous plus âgés que lui. Dans ce temps là, dit un de ses élèves, il avait la figure d'une jeune fille et un esprit d'ange. Après la suppression de son Ordre en 1773, il suivit les leçons de droit à l'Université de Louvain et obtint le grade de licencié.

Après avoir exercé pendant quelque temps les fonctions d'administrateur de la commanderie de Gemert, de l'Ordre teutonique, où il introduisit des réformes utiles, il vint en 1777 s'établir à Maestricht comme avocat et y exerça son état avec le plus grand succès, à tel point qu'il passa bientôt pour un des plus habiles jurisconsultes du pays. Il jouissait en outre d'une grande probité et l'on fit de lui le plus grand éloge que l'on puisse faire d'un avocat, en disant qu'il conciliait encore plus de procès qu'il n'en gagnait. En 1808 il était encore juge au tribunal de première instance à Maestricht, mais bientôt après la démission de M. Crahay, le gouvernement français l'appela aux fonctions de président, charge que M. Meyer remplit de la manière la plus distinguée jusqu'à son décès. A Geleen M. Meyer a perpétué son souvenir par l'érection de la belle maison de campagne de *Koekamp*, près d'Absboven. C'était en outre un homme pieux et pratiquant scrupuleusement les préceptes de l'Eglise catholique.

Son éloge funèbre, prononcé par M. Claessens, juge au même tribunal, se trouve dans le *Journal du département de la Meuse inférieure*. Quant à ses travaux comme légiste, on peut utilement consulter un rapport de M. Grandgagnage, intitulé *Examen de quelques questions relatives au statut coutumier des pays d'Outre-Meuse*, dans les Bulletins de l'Académie royale de Bruxelles, tome IX, n° 5, année 1842.

XII. *Incendie du ci-devant couvent de S^te^. Croix à Noorbeek.*

Une notice historique sur ce monastère a été publiée dans ces Publications, tome VI, p. 307. D'autres renseignements se

trouvent dans les livraisons de cette année p. 189. Dans la nuit du 17 au 18 Septembre 1870 les bâtiments de ce beau monastère ainsi que l'église qui était convertie en grange, sont devenus la proie des flammes. On prétend que l'incendie a eu pour cause l'état d'humidité des grains mis en grange. Le monastère de S^{te}. Croix avait été fondé en 1495 par les chanoines du S^{t}. Sépulcre d'Odiliënberg. Les bâtiments avaient été élevés en 1701 sur une vaste échelle et d'après un plan magnifique. Depuis 1798 le tout avait été transformé en deux corps de ferme et en une belle maison de campagne.

XIII. *L'usage de la pipe à tabac pendant le siége de Maestricht en* 1673.

En retraçant l'histoire du tabac dans son *Année scientifique et industrielle de* 1866 p. 252 *M. Louis Figuier* mentionne la particularité que surtout pendant le siége de Maestricht en 1673 l'usage de la pipe se généralisa dans l'armée Française ; jusqu'alors le tabac avait été pris sous forme de tabac à priser. La pipe, dit-il, était une distraction pour les soldats qu'elle aidait à supporter les ennuis du bivouac.

XIV. *L'usage immoderé du tabac défendu au Clergé du diocèse de Ruremonde en* 1677.

Il parait que l'usage de la pipe et du tabac, généralisé par les armées françaises en 1673, se répandit rapidement dans nos contrées. On fumait les feuilles de tabac dans de petites pipes de terre, de la grosseur d'un doigt, dont les tuyaux, larges vers la base, se dégrossissaient notablement vers l'embouchure.

On peut voir, dans le Musée de notre Société, de ces pipes trouvées en 1869 dans le remblai des fortifications de Maestricht.

Mais l'usage du tabac, si cher aux militaires et déjà répandu dans le peuple, restait toujours banni de toute bonne société. Cette considération engagea en 1677 l'évêque de Ruremonde, Réginald Cools, a défendre au clergé de son diocése l'usage immoderé du tabac, qu'il appelle une coutume toute soldatesque, *tabaci more militari immodicum usum.*

XV. *Pierres gravées concernant le siége de Maestricht in 1748.*

A la bibliothèque impériale de Paris se trouve exposée dans le cabinet de médailles et d'antiques une magnifique pierre gravée pour l'usage de Mme de Pompadour. Cette pierre représente la victoire de *Lafeldt*, près de Maestricht, et ornait avec une autre représentant les préliminaires de la paix de 1748 (No 2499), les bracelets de la trop fameuse marquise.

Voici comment ces deux pierres sont décrites dans le *Catalogue général et raisonné des camées et pierres gravées de la bibliothèque impériale de Paris* p. 345.

No 2498. *Victoire de Lawfeldt*. La victoire ailée, tenant d'une main une flèche et de l'autre une couronne de laurier, foule aux pieds des drapeaux et des canons, au milieu desquels on distingue des boucliers aux armes des puissances liguées contre la France, l'Autriche, l'Angleterre, le Hanovre et les Provinces-Unies. A droite on lit : *Guay*. Sardoine hauteur 25 mill. Largeur 20 mill.

Une note manuscrite de Jacques Guay, graveur de Mme de Pompadour est conçue en ces termes : »Victoire de Lawfeldt, gravée en creux d'après la médaille et le dessin de M. Bouchardon. Mme de Pompadour à donné cette pierre au cabinet du roi. Guay repète ces mêmes paroles pour la pierre sur les préliminaires de la paix de 1748. Ces deux pierres ont été exécutées, d'après des médailles qui existent dans la bibliothèque impériale, et qui ont été gravées dans le recueil de Godonesche-Fleurimont intitulé : *Médailles du règne de Louis XV*, no 75 et 77. Elles sont ornées de montures figurant une couronne de laurier formée par des brillants et des émeraudes. La tradition veut que ces deux pierres aient servi de fermoirs à des bracelets de Mme de Pompadour.

No 2499. *Préliminaires de la paix de* 1748. Louis XV représenté en Hercule, la massue à la main, s'arrache des bras de la *Victoire* pour prendre un rameau d'olivier que lui présente la paix. Aux pieds de la victoire les couronnes murales des villes prises par les armes du roi. A droite la signature :

Guay f. A l'exergue : Préliminaires de la paix 1748. *Sardoine* haut. 25 mill. larg. 20 mill.

La bataille de Lafeldt fut gagnée par les armées de France le 2 Juillet 1747. La paix, fruit de cette victoire, fut signée à Aix-la-Chapelle le 18 Octobre 1748.

Une autre pierre de ce cabinet, le n° 2500, représente le tambour-major Jacquot, sur sardoine. Buste en profil, en uniforme, le chapeau sur la tête. Légende *Jacquot tambour-major au régiment du roi*, 1751, On lit au bas d'une estampe du même héros : *Guay del. Pompadour sculpsit.* Pourquoi tant de soins pour transmettre à la postérité les traits de ce Jacquot ?

Rien jusqu'ici n'a pu donner la clef de ce mystère. Voici l'état-civil de Jacquot d'après les registres de l'armée. Jacques Dubois, fils de François dit Saint-Jacques, tambour-major, natif de Tirlemont en Brabant, âgé de 51 ans, taille de 5 p. 7 p. 6 lignes. Cheveux noirs, yeux bruns, visage gros et basané. Enrolé le 1er Juin 1717, invalide 4 Juin 1758. D'après les régistres des invalides, Jacquot avait servi 42 ans dans le régiment du roi, il avait été blessé de cinq coups de feu en différentes affaires, était catholique et marié. Il est mort le 19 Avril 1759.

C'est peut-être tout simplement à la bonne mine, aux blessures, ou aux longs services de Jacquot, que Mme de Pompadour a voulu rendre hommage en transmettant à la postérité les traits de cet obscur mais brave et dévoué tambour-major.

DONS ET ÉCHANGES.

La Société a reçu les envois suivants :

I. De l'*Académie royale des sciences*, etc. à Amsterdam :

Verslag van de Commissie der Koninklijke Akademie van wetenschappen, tot het opsporen en behoud van de overblijfsels der vaderlandsche kunst over 1869 — 1870.

II. De la *Société provinciale des arts et sciences à Utrecht :*

1° Verslag der algemeene vergadering van 29 Juni 1869.

2° Verslag der sectievergaderingen van 1869.

3° Dr Ernst Haeckel. Zur Entwicklungs-Geschichte der Siphonophoren. Bekroonde prijsvraag. Utrecht 1869.

III. Du *Historisch Genootschap te Utrecht* :

1° Kroniek 5e serie, 5e deel. Utrecht 1870.

2° Werken, nieuwe serie n° 13.

IV. Du *Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* :

1° Archief, tome VII.

2° Verslag der algemeene Vergadering van 7 April 1869.

V. De la *Société héraldique à la Haye :*

Genealogische kwartierstaten 5de jaarg., 6e jaargang afl. 1 — 6.

VI. De M. *J. A. Alberdingk Thijm :*

De Dietsche Warande tom. IX livr. 1 à 3.

VII. Du *Gouvernement belge :*

1° Supplément au Recueil des ordonnances du Duché de Bouillon.

2° Recueil des ordonnances de la Principauté de Liége, 2me série 1507-1684. 1er volume par M. Polain. Bruxelles 1869.

3° Coutumes du Pays et Duché de Brabant. Quartier d'Anvers tom. I. Coutumes de la ville d'Anvers par G. de Longé Bruxelles 1870.

4° Liste chronologique des Edits et ordonnances de Stavelot.

5° Procès-verbaux de la commission, tomes III, IV et V, moins les deux derniers cahiers.

6° Ordonnances des Pays-Bas Autrichiens, tome 1er. (Préface.)

7° Catalogue des Manuscrits de la bibliothèque royale des Ducs de Bourgogne, tomes II et III; répertoire méthodique 1re et 2e parties, 2 vol. in 4°.

8° Répertoire onomastique des Manuscrits formant la 2me section de la bibliothèque royale de Belgique 1re partie.

9° Acquisitions de la Bibliothèque royale depuis 1865 jusqu'à 1869 inclus.

10° Inventaire des archives des Chambres des comptes, tomes 3 et 4; 2 vol. in 4°.

11° Inventaires des Cartes et Plans, manuscrits et gravés, in 4°.

12° Inventaire du notariat général de Brabant, in 4°.

13° 7e et 8e rapport triennal sur l'enseignement primaire 1861 à 1866.

14° 4e et 5e rapport triennal sur l'enseignement moyen 1861 à 1866.

15° 4e, 5e et 6e rapport triennal sur l'enseignement supérieur 1859 à 1867.

16° Bulletin des Commissions royales d'art et d'archéologie, 7me et 8me année, 1868-1869.

17° Annuaire statistique de la Belgique 1re année 1870.

18° Bulletins de l'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique: 2e série, tomes 25, 26, 27 et 28.

19° Annuaires de l'Académie: années 1869 et 1870.

20° Compte-rendu de la Commission royale d'histoire: 3e série, tome, X livr. 2 à 6; tome XI livre 1 à 4 et annexe.

VIII. Van de *Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst:*

14e afl. stadhuis te Leiden. 1e gedeelte, Amsterdam 1870.

IX. De la *Société scientifique et littéraire du Limbourg (belge)*:

Bulletin, tome X. Tongres 1869.

X. De la *Société paléontologique et archéologique de Charleroi:*

Documents et rapports tome III. Mons 1870.

XI. De la *Société archéologique du Grand-Duché de Luxembourg:*

Publications vol. XXIX.

XII. De la *ville de Maastricht:*

Verslag van de toestand der gemeente Maastricht over het jaar 1869.

XIII. De la *ville de Ruremonde:*

Inventaris van het oud-archief der gemeente Roermond 1e en 2e afl.

XIV. De la *Société archéologique de Namur:*

1° Annales tome X 4e livr. Namur 1870.

2° Rapport sur la situation de la Société en 1869 :

XV. Du *Cercle archéologique du Pays de Waes* :

1° Adolf Siret. Het land van Waas. St. Nicolas 1870.

2° Annales IV 1re livr. Juin 1870. St. Nicolas.

XVI. De M. le général *W. J. Knoop* :

De slag van Nieuwpoort :

XVII. De M. le professeur *E. Reusens* de Louvain :

Analectes pour servir à l'histoire ecclés. de la Belg. tome VII livr. 1 à 3.

XVIII. Du R. P. *Ed. Terwecoren*, directeur :

Précis historiques, 19e année 1870.

XIX. De la *Société chorale et littéraire des Mélophiles à Hasselt* :

Bulletin de la section littéraire 6me vol. Hasselt 1870.

XX. De M. *J. Habets :*

De genaderijke kapel van O. L. Vrouw aan de Linden te Thorn. Roermond 1870.

XXI. De M. le Chevalier *de Schoutheete de Tervarent :*

L'ancienne famille Roels. Termonde 1870.

XXII. De M. *Ad. Siret :*

Journal des Beaux-Arts. Année 1870.

XXIII. De M. *Alphonse le Roy :*

L'université de Liége depuis sa fondation. Liége 1869.

XXIV. De M. *Aug. Meulemans* :

1° L'empire du Maroc.

2° L'Egypte.

3° La Roumanie.

4° La Serbie.

XXV. De M. *R. Chalon* :

1° Curiosités numismatiques 14, 15, 16e articles.

2° Don Juan Pères.

XXVI. De *l'Université Royale de Norvège à Christiania :*

1° Vr. C. P. Gaspari. Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel I, II. Christiania 1866-1869.

2° C. A. Holmboe. Ezechiels Sipeer og chaldacernes astrolab. Christiania 1866.

3° Id. Om nogle norske Penge teug.

4° Id. Broboltfundet. Mynter fra 10de og 11te Aarhundrede.

5° Id. Om Vildsviintypen paa galliske og indiske mynter.

6° N. Nicolaysen. Mindesmærker af Middel alderens kunst i Norge. Christiania 1855.

7° P. A. Munch. Pavelige nuntiers Reynskabs — og Dagboger. Christiania 1864.

XXVII. De M. le professeur *P. Willems* de Louvain :

1° Dautzenberg herdacht. Antwerpen 1869.

2° Nederlandsche gedichten van wijlen den Hoogleeraar J. B. David. Leuven 1869.

XXVIII. De M. *M. Willemsen :*

1° Origines Antwerpianae, par Gor. Becanus. Antw. 1569 — in fol.

2° Poesies latines de Mgr. H. Peters. Maestricht 1856.

XXIX. Du *Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande :*

Jahrbücher. Heft 33, 34, 37, 39 à 48.

Varrentrapp, Beiträge zur Geschichte der Kurkölnischen Universität Bonn.

XXX. Du *Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben :*

Neue Reihe, 1stes Heft. Ulm 1869.

XXXI. De M. le Baron *de Crassier :*

1° Copie manuscrite de l'accord entre Joseph Maximilien Comte de Gronsfelt et la ville de Maestricht du 19 Août 1660.

2° Publication imprimé, d'Auguste Gomte de Gronsveld du 1er Août 1789.

XXXII. De M. le Baron *de Chestret de Haneffe :*

Lettre à M. Chalon.

XXXIII. De M. l'abbé *J Corblet* :

1° Origine du Patronage liturgique des boulangers, Saint Honoré. Arras 1869.

2° Origines de la foi chrétienne dans les Gaules et spécialement dans le diocèse d'Amiens. Paris — Amiens 1870.

XXXIV. De la Société *Vereeniging voor Nederlandsche Muziekgeschiedenis:*

1° Jan Peeters Sweelinck (1540-1621). Regina Coëli (1619.)

2° Bladen, n° 1 à 4 — 1869.

3° W. Moll. Berigten aangaande den staat van het kerkgezang in Nederland.

TABLE ALPHABETIQUE.

Cachets et armoiries.

TABLE DES MATIÈRES.

NOTICES ET MÉMOIRES.

Diplômes et autres documents.

Mélanges.

